پیرەمێرد

و

پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

پیرەمێرد

و

پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی

کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی

ئومێد ئاشنا

بەرگی یەکەم

ناوی کتێب: پیرەمێرد و پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی – بەرگی یەکەم
کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی: ئومێد ئاشنا
بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ٩٢٧
دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: بەدران ئەحمەد حەبیب
بەرگ: مریەم موتەقییان
چاپی دووەم – ٢٠٠٩
لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان لە هەولێر ژمارە ٢٥٥٦ی ساڵی ٢٠٠٩ دراوەتێ.

حاجی تۆفیقی پیرەمێرد

هێڵکاریی: یووسف عەبدولقادر

پێشەکی

لێکۆڵینەوە و ساخکردنەوەی شیعرەکانی پیرەمێرد و ڕۆشنایی نوێ بۆ سەر ژیان و بەرهەمی، بەلای منەوە، بۆ مێژووی ئەدەبی کوردی کارێکی هێجگار پێویست بوو، کە ئەنجام بدرێت، ئەم کارە چونکە ئەرکێکی ئاسان نەبوو، خۆ تەرخانکردنی تەواوی دەویست. کۆکردنەوەی شیعرەکان و بەراوردکردنیان و ڕاستکردنەوەیان، هەنگاوی یەکەم بوو، بۆ چوونە ناو جیهانە فراوانەکەی شیعری پیرەمێردەوە. لە ماوەی پێنج ساڵ کارکردنی بەردەوامدا توانیم ئەم ئەرکە- ئەوەندەی توانای خۆم- بگەیەنمە ئەنجامێک.

کاری لێکۆڵینەوە و ساخکردنەوە و ڕێکخستنی شیعرەکان دوو ڕێگای گرتەبەر. یەکەمیان لە ڕۆشنایی شیعرەکانی پیرەمێرد خۆیەوە، دووەمیان لە ڕۆشنایی ئەو شیعرانەوە کە پیرەمێرد کردوونی بە کوردی، یاخود لە شێوەی گۆران- هەورامییەوە کردوونی بەشێوەی سلێمانی.

سەبارەت بەڕێگای یەکەم دەبوایە، سەرانسەری ژمارەکانی ڕۆژنامەی ژیان ١٩٢٦-١٩٣٨، وە ژین ١٩٣٨-١٩٥٠ تەماشا بکەمەوە. ڕۆژنامەکە زیاتر دەتوانرا پشتی پێ ببەسترێت، لەبەر ئەوەی کە پیرەمێرد خۆی سەرپەرشتی کردبوو، واتا هەزار و پانزە ژمارەی ژیان، ژین ١٩٢٦- ١٩٥٠ لەژێر چاودێری خۆیدا دەرچووە. شیعرەکان لە ڕووی هەڵەی چاپ و شێوەی ڕێنووسەکەوە نەبێت، کە هەندێ ناتەواوی تیا بەدی دەکرا، ئیتر هەمووی ڕەوای پشت پێ بەستن بوو، جگە لەوەی کە زنجیرەی مێژوویی خۆیان، بەپێی ژمارەی یەک لە دوای یەکی ڕۆژنامەکە پاراستبوو. وەک دەبینن ئەم کتێبە تەنها ڕیزکردنی شیعر نییە هەتا ناوی بنێین دیوان، یاخود دیوانی پیرەمێرد. بەڵکو بەرهەمی مێشک و توانای ئەدەبی خۆمە، کە چەندەها لێکۆڵینەوە و وتار و نووسین و بەراوردکردن و ساخکردنەوەیە سەبارەت بەشیعری پیرەمێرد و ژیانی ئەدەبی و ڕۆژنامەنووسی و هەموو هەوڵ و تێکۆشانی لە ماوەی هەشتا و سێ ساڵ تەمەنیدا.

وتمان ڕێگەی یەکەم شیعرەکانی خۆی بوو، ڕێگەی دووەمیش کە ئێستا باسی ئەکەین ساخکردنەوە و بەراوردکردنی ئەو شیعرانە بوو کە پیرەمێرد:

١- وەری گێڕاون بۆ کوردی لە زمانی عەرەبی و تورکی و فارسییەوە.

٢- ئەو شیعرانەی لە شێوەی گۆران - هەورامی، زمانی کوردییەوە وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی لە نووسین و ئاخاوتندا.

٣- ئەو شیعرانەی کە لە ڕۆژنامەکەدا و لە دیوانی (محەمەد ڕەسول هاوار)دا، بڵاوکراونەتەوە و ناوی شاعیرەکەیان لەسەر نییە، یاخود ناوی شاعیر نووسراوە و نیوە یا چەند بەیتێکی هی ئەو شاعیرەیە و ئەوی تری شیعری تێهەڵکێشی پیرەمێردە. بۆ ئەم مەبەستە دەبوایە دەقی

تەواوی، یەکەمی، شیعرەکانم لەبەردەستدا بوایە هەتا بمتوانیایە بەراوردیان بکەم. دوای هەوڵێکی زۆر و یارمەتی برایانەی، چەند مامۆستایەکی دڵسۆز توانیم لەو گیروگرفتە ڕزگار ببم. ئەو مامۆستایانەی کە هەرگیز هەوڵی مەردانە و دڵسۆزیانم لەبیر ناچێتەوە، بریتین لە:

١- مامۆستا (عومەر عەبدولڕەحیم)، سەرەڕای سەرقاڵی و ئەرکی نووسین و بەرهەمی خۆی، بەو تەمەنەوە کە یاخوا هەر لە زیادی و لەشساغیدا بێت، بەتێکڕای دەستنووسەکەدا چووەوە، گەلێ هەڵەی ڕاست کردەوە و سەرنج و تێبینی خۆی بۆ تۆمارکردین و سوودمان لێ وەرگرت.

٢- مامۆستا (عەبدولقادری دەباغی)، جگە لەوەی بەسەرانسەری دەستنووسەکەدا چووەوە، لە نووسین و لێکدانەوەی مانای شیعرە فارسییەکاندا یارمەتییەکی گەلێ گەورەی داین.

مامۆستا دەباغی کە یەکێکە لە ئەندامە کۆنەکانی حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران و ماوەی چل و دوو ساڵە لەو ڕێگایەدا، لە پێناوی ژیان و مافی نەتەوەکەیدا خەبات دەکات و هەر لەو ڕێگایەدا ئاوارە لە شار و ماڵی خۆی دەژی، ئەدیبێکی شارەزا و خاوەنی گەلێ بەرهەمی بەرز و جوانە، کە تەنها ئەوەی من بەدەستنووس لەلای خۆی بینیومە بابەتی چەند کتێبێکە.

٣- مامۆستا (عوسمان هەورامی). لە ڕێنووس و مانا و مەبەستی شیعرە هەورامییەکاندا، بەو هەموو شارەزایی و قەڵەم ڕەنگینییەی خۆیەوە یارمەتی گەورەی پێ بەخشین. کە شایانی هەموو ڕێز و سوپاسێکە.

مامۆستا عوسمان سەرەڕای ئەوەی بەتێکڕای شیعرە هەورامییەکاندا چووەوە، دیوانە گەورە و بەنرخەکەی (بێسارانی)- کە سەرجەمی شیعرەکانی بێسارانی-یە، خستییە بەردەستمان و لە ڕاستکردنەوەی شیعرەکانی بێسارانی لای ئێمە، سوودمان لێ وەرگرت.

بەڕاستی ئەو کارەی مامۆستا عوسمان هەورامی شاکارێکە، وێنەی کەمە، هەتا خوێنەر ئەو دەستنووسە بەچاپکراوی نەبینێ، نازانێ کە کارەکەی مامۆستا عوسمان چەند پیرۆزە و، بێسارانییش چەندە شاعیرێکی گەورەیە. ئەگەر بێسارانی کە خاوەنی ئەو هەموو شیعرە ڕۆمانتیکی و ورد و جوانەیە کورد نەبوایە و لەناو ئەو شاخە دوورەدەستانەدا هەڵنەکەوتایە ئێستا چەندەها بڕوانامەی دکتۆرای لەسەر وەردەگیرا!.

من هەرگیز یارمەتی و بەتەنگەوەهاتن و هەستی بەرزی مرۆڤانەی مامۆستایان عومەر عەبدولڕەحیم و دەباغی و عوسمان هەورامیم، لەیاد ناچێت و ئەوان تەنها ئەمەیان بۆ من نەکردووە، بەڵکو دڵسۆزی و قەدرزانی خۆیان سەلماند بۆ ئەدەبیاتی نەتەوەکەیان.

لەو مامۆستا بەڕێزانەی، کە لە ڕاپەڕاندنی کاری ئەم کتێبەدا یارمەتییان داوم، بەڕێز (عەلی بەگ حسێن بەگی جاف)ە. کە ماوەیەکی زۆر کەشکۆڵی مەحموود پاشای جافی، خستینە بەردەست هەتا سوودی لێ وەرگرین. ئەو کەشکۆڵەی ساڵەها لای پیرەمێرد بووە و بۆتە

سەرچاوەیەکی سەرەکی بۆی لە نزیکبوونەوەیدا لەشاعیرەکانی هەورامان و زەنگەنە بەتایبەتی مەولەوی. هەروەها عەلی بەگی حسێن بەگی جاف لە لاپەڕەکانی ئەم کتێبەدا گەلێ زانیاری نوێ و سوودبەخشی سەبارەت بەمەحموود پاشا و ئەدەبی کوردی بۆ تۆمار کردووین. لێرەدا پێویستە یارمەتی جۆربەجۆری ئەم برا ئەدیب و شاعیرانە لەیاد نەکەم سەبارەت بەم کتێبە پێشکەشیان کردووە، ئەم بەڕێزانەش بریتین لە:

– مامۆستای دڵسۆز و خزمەتگوزاری شوێنەوارناس (عەبدولڕەقیب یوسف)، کە پانزە ژمارەی گۆڤاری ژینی ئەستەمبوولی بۆ هێناین، ئەو گۆڤارەی گەلێ بەرهەمی ئەدەبی پیرەمێردی تیایە و لەم کتێبەدا باس کراوە. هەر لەلایەن مامۆستا عەبدولڕەقیبەوە کەشکۆڵێکی دەستنووسی (نەجمەددین مەلا)مان پێ گەیشت ئەویش گەلێ شیعری پیرەمێردی تێدابوو. ئەو کەشکۆڵەی نەجمەددین مەلا ساڵی ١٩٣٧– ١٩٣٨ی زایینی بۆ (محەمەد ئەمین حەمە صالح ئاغای قزڵجی) نووسیوەتەوە و دەستنووسەکە ئێستا لای مامۆستا عەبدولڕەقیب یوسف پارێزراوە.

– مامۆستا (ئومێد کاکەڕەش) کە وێنەی دووەمی ئەو کەشکۆڵەی قزڵجی بۆ ماوەی چەند ساڵێک لە لا داناین و سوودمان لێ وەرگرت.

هەروەها دەفتەرێکی دەستنووسی شیعری نیشان داین، لە کاتی خۆیدا وەک کەشکۆڵێک مامۆستا عومەر عەبدولڕەحیم نووسیویەتیەوە. چەند شیعرێکی بڵاو نەکراوەی پیرەمێردی تیابوو سوودمان لێ وەرگرت.

– مامۆستا (هیدایەتی عەبدوڵڵا حەیران) کە شاعیرێکی لاوە و بەهەستی دڵسۆزانەی خۆی بەرگێک لە ژمارەکانی ڕۆژنامەی (ژین)ی خستینە بەردەست بەتایبەتی ژمارە دەگمەنەکانی ساڵی ١٩٥٠وە گەلێ سوودمان لێ وەرگرت.

– برای هونەرمەند(کاک خالید ڕەسول) کە نامەیەکی پیرەمێرد و کۆمەڵێ دەستنووسی بۆ هێناین.

هەروەها زۆر سوپاسی فەرمانبەرانی کتێبخانەی گشتی سلێمانی و کتێبخانەی مۆزەخانە و ئەوقاف دەکەم کە یارمەتییان دام لە دۆزینەوە و ڕێ پێدانمدا بۆ تەماشاکردنی ڕۆژنامەکانی ژیان و ژین و گۆڤارە کوردییە کۆنەکان.

چەند وشەیەک لە بارەی ئەم یاداشتانەی (پیرەمێرد)ەوە

ئەم یاداشتانە کە پیرەمێرد هەر لە بیرەوەرییەکانی منداڵی خۆیەوە، هەتا چەند ڕۆژێک پێش کۆچکردنی نووسیویە تایبەت نەبوو لە دەفتەرێکی سەربەخۆدا نووسرابێت، بەڵکو پەڕەوازە و هەر بەشەی لە ژمارەیەک لە ژمارەکانی ڕۆژنامەکەیدا نووسیویە، وەک شیعرەکانی بڵاو بوون و بەهۆی ئەو سەرقاڵی و کارە زۆرەیەوە بۆی نەکرابوو کۆیان بکاتەوە و لێکیان بدات و بۆ خۆی ببێتە

یاداشت. من لە سەرەتای ئەم پرۆژەیەوە بیرم لەمە کردبووەوە کە بەپێی زنجیرەیەکی ڕێک و لەبارەوە بەڕەچاوکردنی مێژووی نووسینیان ڕێکیان بخەم و پێکیانەوە ببەستم هەتا بەو شێوە هونەرییە هەست بەپچڕ پچڕی و ناتەباییان نەکرێت، وابزانم ئەگەر تەواو لەمەدا مەبەستم نەهێنابێتە دی، ئەوا تاڕادەیەکی زۆر بەسەرهاتەکان نزیک یاخود ئاوێتەی یەکتر بووبن. ئەم یاداشتانە بایەخی ئەدەبی و مێژووییان هێجگار زۆرە، پیرەمێرد خۆی بەقەڵەمی خۆی باسی ژیان و بەرهەم و بیروباوەڕ و هەموو شتێکی خۆی دەکات، پێش ئەوەی کەس لەو لایەنەوە باسێک بکات. لەلایەکی تریشەوە چەند لاپەڕەیەکی زیندووی مێژوو و ئەدەب و زمان و ژیانی نەتەوەی کوردە.

دنیام چۆن دی؟

کاتێ هاتمە ئەم کۆنە جیهانەوە، دەورەی منداڵی لای هەموو ڕۆڵەیەک خۆشە، چونکە غەمی گوزەران نازانێ، بەو سەودای منداڵییەوە خۆشم ڕابواردووە، تا گەییمە دە ساڵی، بیرم کردەوە و چەندوچوونی زەمان تێ گەیشتم. گرانی و ماڵوێرانی ساڵی ٩٦ بەسەرداهات، تاقانەش بووم دیسان باوکم ئەو هەموو پیاو و خزمەتکارەی بوو بەشەو کوڵی نان و خواردەمەنی پێ هەڵدەگرتم، بەدزییەوە ئەچووینە بەر ئەو ماڵانەی کەوا نەیشیان بوو، ڕووشیان نەدەهات سواڵ بکەن. لە دەرگامان ئەدا دەرکیان ئەکردەوە، بەدزییەوە کوڵەکەمان فڕێ ئەدا ئەو دیو دەرگاکەوە و ڕامان ئەکرد. ئینجا جەردەی هەمەوەند ڕێی کەرکووکی لێ بەستین و حکومەت هێندە کز و بێچارە مابووەوە، جوامێر هەمەوەند لەشکری کرد هاتە سەر سلێمانی ئەیگوت شەریف چەلەبی کوڕی سلێمان پاشا بووە، حوکمداری بەشمانە، لە هەر چوار لاوە دەوری شاری دا و عەسکەریش هیچ لەشارا نەمابوو ناچار پیاوماقووڵەکانی ئەو سایە کەوتنە خۆ. بەر لە هەموویان (قادر ئەفەندی گەورە) خۆی و ڕۆڵەی ئازای، گردی سەیوان و فەقێیانیان لێ گرتن. تائیفەی (عەزیزی مەسرەف)یش ئەوسایە زۆر بەدەسەڵات بوون لەڕێی هۆمەرە کوێر و گۆیژەوە تا پشتی کانی ئاسکانیان محافەزە کرد، ئیتر کوڕگەلی شەڕە گەڕەککەری ناوشار دەبۆی میرییان شکاند تفەنگی شەش خانەی تیابوو دابەشیان کرد. (خولەی ئەلی کەوکوژ) و دەستەی دەهۆڵژەن وەک بۆ سەر شایی بچن بەدەهۆڵ و زوڕناوە پێش ئەم خەڵکە کەوتن هەمەوەندیان شکاند بەڵام تابووری عەسکەر کە بۆ ئیمدادی سلێمانی ئەهات هەمەوەند تاسڵوجەیان لێ گرتن زۆریان لێ کوشتن، نەتیجەی ئەو غروور و جەردەییە وای لێ کردن ئەو هەمەوەندە کە ڕۆم و عەجەم بەدەستیانەوە لە هاوارا بوو وە ئۆردوی مەلیک نیازخانیان شکاند ئێستا ناونیشانیان نەماوە.

لە منداڵییەوە کە ئەیانناردینە بەر خوێندن یەکەم ڕاسپێری باوک ئەوە بوو (گۆشتی بۆ تۆ، ئێسقانی بۆ من) وایان بردبووە مێشکی ئێمەوە کە جێگەداری مامۆستا بەئاگری جەهەنەم

ناسووتێ.

له حوجرەی (مەلا حسێنە گۆجە)دا دارفەلاقەیەک هەڵاوەسرابوو لەگەڵ مامۆستا ئەیگوت فەلاقە، وایان پەلامار ئەدا وەکو قەڵای دمدم بگرن قوتابیان لەسەر پشت ئەخست هەردوو لاقیان هەڵئەبڕی ئەیان خستە پەتی فەلاقەوە. مامۆستایش بەرەکەتدا دەستی ڕاستی نەبوو بەدەستی چەپ تا دەستی شل ئەبوو لێی ئەدا. مامۆستا لەگەڵ ئەهاتە قوتابخانەوە لە پێشدا بێ ئەوەی سووچێ لە قوتابیانا ببینێ بەهەموو زەبر و زەنگی خۆی بەڕیز یەکی قامچییەکی بەناو شانمانا ئەکێشا، بەخوا ئێمەش جارێکیان هەندێ سنجاقی دەرزیمان لەژێر کەوڵ و پۆستەکەی هەڵچەقاند نووکەکەی بەدەرەوە بوو ئینجا کە هات لەسەر کەوڵ و پۆستەکەی دانیشێ بەکەش و فشێکەوە خۆی ئەکوتا بەجێگاکەدا لەگەڵ خۆی دا بەزەوییا و دەرزی تێ هەڵچەقی هاواری کرد و ئێمە ڕامان کرد.

خۆم و خزم و کەس و کارم کەمتر ئەم شارەیان بەقیسمەت بووە، مامی گەورەم (سەعید حەمزە ئاغا) لە پیلانی حەڵەبدا مردووە. مامە (حسێنم) کەوتە لای باطوم و گورجستان. هەردوو مامم، (حەسەن) کەوتۆتە هەڵەبجە و (فەتاح) لە حلە. کوڕەکانم لە تورکیان. بنچینەمان بەختیارییە، سەردار ئەسعەدم لە تەورێز دیبوو لە زیندانی تارانا مرد.

ئێواران لە سلێمانی کە ئاسمان سپی ئەبوو، نیشانەی بەفر بوو. ئێمەی منداڵ ئەکەوتینە خۆشی خۆشی کە بەفر ئەبارێ. پوورە (پەریزاد)، سۆینەکەی ئەشت، کەشکەکەی ئەهێنا. ئەو و (سەلکە) و (گوڵنازی ئەحمەد مجەور) و (گوڵ ئەندام) کەشکیان ئەسووەوە تا مەنجەڵە زنجیردارەکەی (سمایل چێشتکەر) پڕ ئەبوو. هەر ساتە نە ساتێ سەرێکمان ئەکێشایە دەرەوە، ئەمانکردە قریوە ئۆخەی تا پشتێنەیە، کەچی هێشتا قولەپێش نەبووبوو. (فاتم)ی خوشکم جامی بەفر و دۆشاوەکەی هەمیشە لە تەنیشتەوە بوو. (ئەڵڵا موراد)ی ڕەنجبەریش (میرزام قەڵای خاور)ەکەی ئەچڕی. ئینجا دەمی بەیان هێشتا چۆلەکە جریوەی تێ نەکەوتبوو ئێمە بەجریوە جریو ڕاست ئەبووینەوە، (پوورە پیرۆز) یەکەیەکە چاوی ئەڕشتین. نازانم ئەوسایە (کل) ئەوەندە باو بوو ئێستا بۆچ باوی نەماوە؟!. دایکیشم کاشی و گڵێنە و یەغنیکێش و سەحەنییە پەڕەکەداری لە دۆ و کەشک پڕ کردبوو بۆ خۆمان و بۆ ماڵان دۆ و کەشک ئەخورا. یۆڵداشەکانم بانگیان ئەکردم، کاڵەیەکی بچووکی شەمامەبەند و جووتێ پووزەوانەی خانم خاسی بۆ چنیبووم لە پێم ئەکرد و تفەنگێکی دوو لوولەی لە خۆم درێژترمان بوو ئەمنایە سەرشان و بەدزی دایکمەوە لە ژووری خوارەوە پڕ گیرفانم باسووق و سجووق و نان باسووق و پاقڵاوای باسق ئەکرد. یەڵڵا بۆ ئەو دەشتانە ئەگەر لە دەشتا ڕەشایی نەمایە (کەو) ڕووی ئەکردە ناو شار، ئەوە هەرای بگربگری کەو بوو. ئەگەر کەو نەهاتایە جوورە و ڕیشۆڵە و کڵاوکوڕە و قاژە ڕەشکە. جا کە کەو سەری

ئەکرد بە بەفرا و خۆی دەشاردەوە وای ئەزانی کەس نایبینێ؟!

لەگەڵ خۆمان ئەدا بەسەریا و ئەمانگرت وەمان ئەزانی تەختی مەبعوسی ئێستامان دەست کەوتووە. ئیتر بێ خەم و بێ ئەندێشە هەوای ئەو دەشتە بەفرینە و ئەو عومرە ئێستا بەهیچ دەست ناکەوێتەوە! ئەو گوزەرانە کەوێ بوو فڕی و نایەتەوە!.

نازانم چە دەردێک بوو بەمنەوە نووسابوو هەر لە منداڵییەوە دڵم دابووە شیعر و گۆرانی. دەنگی خۆشم لەبەر شیعری خۆش، دەویست. هەتا (مەولەوی)م نەناسیبوو (نالی)م لەلا پێغەمبەری شیعری کوردی بوو. پێش ئەوەی بچمە ئەستەموڵ کەشکۆڵێکم نووسیبووەوە بەکاغەزی زەرد و شین و سوور و مۆر هەرچی شاعیرێ کە بیستبووم چەند غەزەلێکی نایابی ئەوم نووسیبووەوە، خەڵکوخوا ئەیانبرد لەبەری بنووسنەوە تاقەتیان نەدەبوو هەر لا پەڕەیەکی شیعری خۆشی تیا بوایە ئەیان پچڕی و دەریان ئەهێنا. تا دوایی سوێندم خوارد بەکەسی نەدەم، بەوەیش وازیان لێ نەهێنام، ناچار لەژووری ئەو خوارەوە چاڵە گەنمێکی ساڵی گرانیمان بوو خستمە چاڵەکەوە و بەسەریا ڕۆیم بۆ ئەستەموڵ، خوا ئەیزانێ لەو چاڵەدا وەک قامیشە نەیەکەی کە مەولانای ڕۆمی (مەسنەوی) لەسەر داناوە چەند بۆ خۆی شەرحی جودایی داوە تا نەماوە.

جا بەهۆی ئەوەوە کە شاعیرەکانم لەوێدا کۆ کردبۆوە گەلێ ئەشعار و ئاساری ئەو ناودارانەم لەبیر مابوو لە سینەمدا نەقشیان بەستبوو، لە ئەستەموڵ لە غەزەتەی (ژین)دا برای (ژیان)ی ئێستا بەزنجیرە هەندێکیم دەنووسی و ڕەنجیشم لەگەڵ ئەدان هەتا دیسان بەشیعر وەرم ئەگێڕانە سەر تورکی.

لە بیرمە (معلم ناجی) مەرحوم لە قیسمی ئەدەبیاتی (ترجمانی حقیقت)دا سەرپەرشتی ئەکرد. لە سلێمانییەوە پەنجا ساڵ لەمەوپێش (١٨٨٣)ی میلادی... مەنزومەیەکم نووسیبوو، دەرەجەی غەزەتەی کردبوو لەژێریشیا نووسیبووی (زکای ناتراشیدە) فکرێکی شێوەی نادروست. هەرکا دەوام بکەی ئاخری هەر ئەبیتە شاعیرێکی باش. ئەو لاواندنەوەیە بووە تازیانەی شەوق. هەرچەند نەبووم بەشاعیر بەڵام ئەو شەوق و خودپەسەندییە فێری نووسینی کردم، ڕۆژی پەککەوتەیی لە غەزەتەی ئەستەموڵ بۆ مەقالەیەک سێ لیرەی زەردیان ئەدامێ!.

من لە تافی جوانیدا جۆشی دەروونم وەک تافی قەڵبەزەی سافی شووشەی مەی یا وەک تاڤگەی زەڵم و بەڵخە و ئاشەبەرزە، (کەف)ی ئەچەند. ڕێم کەوتە بیارە بۆ خزمەت شێخ عومەر، نەزەری ئەو، ئەو جۆش و خرۆشەی دێوانەییەی بۆ خستمە ناڵەی نەی نەتیجەی قەڵەمەوە. ڕۆییم ساڵەها دوور کەوتمەوە، بەڵام هەر نزیک بووم دوور و نزیکی یەکسانە بۆ گیان. منداڵ بووم، لە بیرمە جارێ مەولەوی هاتە ماڵی ئێمە قاپووتێکی کورکی سەوزی لەبەردا بوو منیان خستە باوەشیەوە و دەمی ماچ کردم، لەدەمی دەم ماچ کردندا چاوم بەچاوی کەوت برووسکەیەکی

پڕ خەندەی لێ ئەبووەوە، ئەو چاوانە کە لەدواییدا کوێر بووبوو چەند جوان و پڕ مەعنا و جازیبەدار بوو. کە پێگەیشتم کەوتمە ناوەوە شەیدای شیعر و ئاوازی خۆشی بووم خوا لێی خۆش بێ (عەزیز ئامینە) گۆیندەیەکی بێ هەمتا بوو شیعری مەولەوی ئەمەندە جوان ئەخوێندەوە گفتەی لە ئاوازی خۆشتر و ئاوازی لە گفتەی. بەهۆی گۆرانی عەزیزەوە خووم دایە مەولەوی، هەتا لێی ورد ئەبوومەوە بەرۆحتر بوو، تا گەییبە پایەیەک لە رۆم و عەجەم و عەرەبدا بەمەعنا لەو بڵندتر و بەمەعناترم نەدی، هەندێ خەیاڵی هەیە ئەمەندە وردە سەد ساڵ پاش خۆی تێی دەگەن.

مەولەوی کە شۆڕش و جونبوشی مەیی و مەعشوق و زوڵف و ئەبرۆی دە هەزار جار بیستراوی گۆڕیوە بەرۆح و مەعنا و ناڵە و سۆز و خستوویەتە فەردەکانی خۆیەوە. بەڵێ ئەمیش زۆرجار خەیاڵبازی کردووە بەڵام موبالەغاتی وای نەهێناوەتە کارەوە. وردەکارییەکی وای هەیە کە رۆح ئەلاوێنێتەوە، ئەڵێ:

وەختێ چەم نەچەم شێوەش دیار بێ
جەلام فەسلێ وەسڵ بەزم ئەغیار بێ

یاخود:

باڵەخانەی چەم دێوانەکەی تۆ
پا نەناوی گڵ ئاستانەکەی تۆ
تکەش عاجز کەرد خەیاڵت تێشدا
ئازیز بۆ جارێ پا بنیە پێشدا

ئەمانە هەر لە خۆی دێ، سا چی بکەم ئەم رۆح و مەعنایە کە لە فەردی مەولەویدا هەیە ئاخ بەزمانی فەرەنسی ئەبوو. ئەتزانی ئەوروپایی چە ستایشێکیان ئەکرد. بەڵام بەزبانێکە کە هەورامیش تێی ناگەن. هەر ئەوەندەم پێ کرا ئەو نوورەم لە (کۆی ئاتەشگا) و (قوللەی قەڕاڵە) کردەوە و هێنامە دەشتی شارەزوور و لەوێوە گەیاندمە دەشتی بیتوێن و هەولێر و تا قەشقەم برد، ئای بۆ کوڕێک لەوێی تێپەڕێنێ!.

ئەدەبیات و ئەدیبانی کورد کە بەدوو باڵی سیحری حەڵاڵ لە ئاسمانی جەلالدا دەورە ئەکەن یەکەمیان مەولەوی و دووەمیان (نالی)یە. بەرۆح و سنعەت زەوق و شەوق ئەخەنە دڵەوە. نالی لە عالەمی سنعەت و جناسدا زۆر باڵایە، ئەگەر بەر ئەم زەمانە بکەوتایە و بمایە کە ئێستا شیعر هاتۆتە سەر ئوسلووبی سەلیسی و رۆح و مەعنا، وێنەی نەئەبوو. هەندێ شاعیری ناودار شیعری ئاوداریان وتووە بەڵام ئەوانە تەنها لە قەریحە و تەبیعەتەوە پێ گەییون. نالی لە عیلمەوەیە ئەگەر بێت و نموونەی شیعری جوان و بەتەبیعەتی بنووسین ئەبێ هەموو دیوانەکەی بخەینە ئەم لاپەڕەیەوە.

ئەدەبیات تەنها وەنەبێ بۆ زەوقی رۆح و سنعەت و بەدیع بێ، وا رێ ئەکەوێ شیعرێک مەوجوودیەتی قەدیمەی قەومێک ئەخاتە یاد و لەساحەی تەئریخدا زیندوویان ئەکاتەوە.

ئەگەر شیعر بە (غایە) وەسیلە، نا عەد بکرێت و ئەگەر شیعر عیبارەت بێ لە سنعەتێکی بەرزی بەدیعی و ئەگەر لە شیعردا ئیبداع شەرتێکی ئەعزەم بێت بێ گومان نالی گەورەترین شاعیری کوردە، بەڵێ موحتەمەلە نەزەر بەزیهنیەتی حازر ئەشعاری نالی تینوویەتی حسیان نەشکێنێ وە موحتەمەلە نەزەر بەتەلەقی عەسری حازر لە شیعرەکانیدا حسیاتی ورد و بەرزی کەمتر تیا بێت و کەمتر هەیە جانێکی بەدیعی ببەخشێت، فەقەت لازمە لەبیرماندا بێت نالی لە زەمانێکدا ژیاوە کە شەرائیتی کەمالی شیعر عیبارەت بووە لە جیناس، ئیستیعارە و لەف و نەشر، جەمی ئەضداد و سائرە. وەلحەق لەمانەدا قەڵەمی نالی لە هی شاعیرەکانی تر زیاتر موەفەق بووە.

عەلاوەی ئەمانە ساحێبی ئوسلوبێکی طەننانە، شیعرەکانی خۆش ئاهەنگ و رەوانە وە لە ئەکسەری مەنزوومەکانیا فکری ورد، تەشبیهاتی خۆکرد و خەیاڵی بڵندی بەتەرزێکی رەنگین و ئاودار ئەدا کردووە. لە نەزەر نالیدا شیعر ئەسڵ و غایەیە. قەت بەوەسیلەی بەکارنەهێناوە، حەیات، عیشق، حەتتا حسیاتی باوکی لەلای ئەو عیبارەتن لە شیعر. بۆ ئەو گوارەیەک، گوڵێک، مۆدنەیەک، پانی بەرزێک موتەساویەن باعیسی ئیلهام و جۆششی حیسیاتی بووە.

وەکو ئەڵێن شیعر یا ئەبێ پیاو بگریەنێ یا ئەبێ هەڵیپەڕێنێ. سا هەرچۆنێ بێ من ڕاستەوڕاست ئەگریم و ئاوی فرمێسکی سوور بەسەر ڕیشی سپیما دێتە خوارەوە.

ئێستا خەیاڵ لەغووە، مادیات هاتۆتە پێشەوە، ئەمانەیش لەگەڵ دەستووری حەقایقی مادە و شیعری (ناتوریل - تەبیعی)دا ڕێک ناکەوێ. شیعر خەیاڵ ئەکا بە فکر، فکر ئەکا بەفیعل و کردەوە. ئەم چەندانە هەموو غەزەتەکانی جیهان لە عومر و زهنی برنادشۆ ئەدوێن و لەو پیریەدا ئەو زهنە کە ئەتوانێ وەک جاران بنووسێ بە شتێکی عەجائبی ئەزانن. بەڵێ، ڕاستە پیاو بەئەکسەریەت لە حەفتا تێپەڕی هەرچی لە سروشتا خوا بەوی داوە ئەکەوێتە سستی، لەپێشەوە بینایی و وریایی یاداشت و تاب و توانی نامێنێ و خۆشی بێ و ترشی بێ قەدی ئەچەمێتەوە، ئەو نەوعانە کە لە عومری نوێدا ئەتوانن ببیەن و ببینن و وەک جاران بنووسن زۆر بەنایاب هەڵدەکەون، بۆ هەندێ سیفاتی ئەو لە خۆما گەڕام چونکو منیش تەنها هەنگاوێک لە دوای ئەوەوەم بەڵام ئەو لە شوێن و شارێکی وا دایە کە هەموو دنیا ئەیناسێ، من لە دێیەکدام کەم کەسی ئەوروپایی ناوی ئەزانن!! من لافی ئەوە لێ نادەم کە بڵێم برنادشۆی کوردم، بەڵام هەندێ وەزعیەتی من هەیە لەو عەجائبترە. زۆر خوڵقمان لەیەک ئەکا و زۆر تەبیعەتیشمان عەکسییە.

ئەمەی ئێستا ئەو ئەتوانێ بنووسێ من لەو عەجائبترم. خۆ مەقسەدم ئەمە نییە بڵێم داناتر یا

عالمترم، بەڵام ئەمرۆ بەنیسبەت ئەوەوە من لە کوێرە دێیەکدا هەڵکەوتووم و ئەزانم بنووسم، بەخۆم و قەڵەمە شکاوێکەوە بیست و سێ ساڵە غەزەتەیەک دەردێنم نزیکە هەزار هەفتە تەواو بکا. غەزەتەکەم لە حەوت ڕەنگ مەعلووماتی تیایە: عیلمی، فقهی، ئەدەبی، تەئریخی، فەلسەفی، فوکاهی و مزاحی و ئیجتماعی. خۆ نزیک بیست هەزار شیعر و پەندی پێشینانی تیایە. ئەوە کتێب و کتێبخانەم نییە، هەرچی ئەنووسم لە توورەکەی مام برینداری عەتار، یەعنی حوجەیراتی دەماغیەی خۆمی دەردێنم، ئەوەی بەمنداڵی لای مەلا حسێنە گۆجە خوێندوومە، لە ئیسماعیل نامەوە بگرە هەتا بەیتی مشک و پشیلە ئەوەی خۆم بەحیکایەت خوێندوومەتەوە وەک ئەچۆو شیر و، یوسف زلێخا، ئەسکەندەرنامە و زۆر شیعری کۆن.

هەرچی لە وڵاتی ئێمەدا باوە لەبەرمە و دەست و چاو و وجودم ئەمەندە لە کارایە شتی زۆر گران بەدەست هەڵئەگرم و بەشە خەتی زۆر ورد ئەخوێنمەوە. پشتیشم ڕاستە، ئەمانە لە هاوساڵی خۆما و پیرەکانی ترا شک نابەم.

بێینە سەر خواردن، من لەو باشترم، خۆشتر ڕائەبوێرم، چونکو خۆی دائم، هەموو ڕۆژێ کەباب ئەخۆم، ئەو گیاخۆرە. قەت عەرەقم نەخواردۆتەوە، ئەو ناتوانێ لەگەڵ گەرمادا بژی، بەزستانان پەنجەرەی هۆدەی داناخا، من بەچلەی هاوین لەژێرخانێکدا ئەنووم بیست ساڵە پەنجەرەکەی ژوور سەرم نەکردۆتەوە. ئەمە سرێکی دینی و ئیدمانێکی ڕیازییە، ئاگری جەهەننەمە!!. ئەگینە بەچلەی زستان بەو جلانەی هاوین لەبەرمایە لە بەفر و سەرمادا ئەگەڕێم، ئەتوانم لە سەربانیش بنووم. ئەمانە ڕاستن، درۆیان تیا نییە، لەبابەت خواردنیشەوە بەدەست خۆمە، توانیومە لەزەرفی هەموو بیست دەقیقەدا جارێکی تر نان بخۆم و توانیویشمە دوو ڕۆژ بەهەوەس هیچ نەخۆم. تا ئەمساڵیش لە حەیاتی خۆما ڕەمەزانان نەخۆش نەبووم. هەرچی بووبم بەڕۆژوو بووم. ئەویش لە بیست و چوار سەعات جارێک ئێواران نانم خواردووە!!. ئەمە من و ئەمە برنادشۆ. کە ئەو لە شوێنێکی وا دایە ئەیگرن بەسەر سەرەوە، من لە شوێنێکام ئەڵێن بڕووخێ!!. تووڕەش نابم، ئیدیعای ئەوەش ئەکەم ئەو پەندی پێشینانە من لە هەموو ژمارەیەکی غەزەتەکەما ئەینووسم تائێستا نەبێژراوە، نە ئەبێژرێ و نە ئەبینرێ!!. خوا لێی خۆشبێ (غاندی) جارێک قینی هەڵسا وتی هیچ ناخۆم تا دەمرم، من لە غەزەتەکەما نووسیم ئەوی ئەو نایەوێ من بۆی ئەخۆم!!. ئازایە با نەداتەوە سەر خواردنی من، ئاخری ئەو هاتەوە، بزانین برنادشۆکەی پەکی نووسین و بینینی ئەکەوێ و کامان بەگوڕتر ئەبین و کامان زووتر ئەمرین!!.

لە هەموو ئێل و قەبیلە و قەوم و عەشیرەتێکدا پیاوی پیری جیهاندیدە و کارئازمودە گوێ لە ئامۆژگاریی گیراوە و بەڕا و تەدبیری ئەو بەڕێدا ڕۆییون، ئێستا منیش خوا ئەم بەشی پیری و دڵسۆزی هۆزەی پێ ڕەوا بینیوم و بەعومرێکی هەشتا ساڵییەوە هیچ نەبێ چواریەکی عەسرێک

غەزەتەیەکم بۆ کوردەواری ژیاندووە و بەهەموو خۆشییەکی قەومەکەمەوە هەڵپەڕیوم و بەهەموو نەگبەتیەکییەوە گریاوم، بەناڵەی کزەی جەرگەوە، بەشیعری شیوەنی خوێن بەبەرگەوە زۆرم گریاندووە و ئاگری نەورۆز چەند جار سووتاندوومی نەبەزیوم. تا لە هەموو کوردستاندا گڕی ئاگری نەورۆزم بەتەنیا و بەڕۆڵەی (زانستی) هەڵگیرساندووە.

من ئەگەر لە شوێن پارە بگەڕامایە پارەم بۆ خۆم ئەویست، بەسەر خەڵکا دابەشم نەئەکرد و خۆم پێنج ساڵە جلە کۆنی خەڵاتی زاتێکم نەدەپۆشی!!. من لەوانەم کە پارەی ئابوونەیشم لەوان نەویستووە ئا بۆ ڕۆژێکی وا کە سەر بۆ کەس دانەنەوێنم!! لە شوێنم ئەگەڕێن بەڵام کاتێک بۆم ئەگرین کە تێپەڕیوم!!.

دەردی یەک نەویستی، تای تەماعکاری، دڵڕەشی، خوانەناسی برای لە برا کردووە بەدوشمن!. پیاوی کردووە بە ژن، گەورەی کردووە بە نەنگە!. وائەزانین خۆشگوزەرانی و کامەرانی و زەوقی زیندەگانی بەپارە کۆکردنەوەیە، سەعادەت بەپارە و ئیقباڵ و سەروەت و شان و شۆرەت نییە!. ڕۆژێ، دڵێکی بێ خەم، ڕۆحێکی بێ تەم و لەشێکی بێ ئەلەم هەزار ساڵ عومری بار قورسی حسابی پارە و کەشاکەشی قرپ و جرپی موڵک و ماڵ و دەستوپێوەندی بەئاژاوە و گلەییەکی پڕ خەیاڵ دێنێ!!.

وتوویانە ئیقبال باوکی حیرس و حەسەدە، دەوڵەت دوشمنی موحیبەتە، شەئن و شوهرەت کوتەکی سکون و ڕاحەتە، سەعادەت بەرۆحێکی ڕەونەقدار و شەفەقەتکار، بە دەها و زەکایەکی لەگەڵ هەموو کەسدا یار و بەزەییەکی بۆ نیشتمان غەمبار و عەشقێکی خودا داوی پڕ ئەنوار و، ئەگەر ئەمانە نەبێ سەر ئازادێکی بێ هاوسەر.

ئێمە بۆیە نەهاتووینەتە ئەم دنیایەوە لەژێر تەئسیر و نفوزی پارەدا بژین و لە خەڵک بپچڕین و وەرگرین، بۆیە هاتووینەتە ئەم جیهانە بنەقشین و ببەخشین!. هەموو ڕۆحێک قانوونێکە، ئەبێ ئەو قانوونە لە خۆماندا بهێنینە دی، شوێن قانوونی ڕۆحێکی تر نەکەوین!.

ڕۆڵەکانم، هەموو پیرەمێرد ئەناسن، کە کوردە و ئامۆژگاری کوڕیشی بەکوردییە و بۆ ئەوەیش نییە خۆی پێ بەرێتە پێشەوە یا شتێکی پێ بپچڕێ!. بەڕاستی ئەم پیرەمێردە هیوای بەرودوای بەلاوانی کوردە، تەنانەت لە ئەستەموڵ هاتووە لە شەمەندەفەرا مەنزوومەیەکی نووسیوە ئەڵێ، ئومێدم وایە ئەم دەستەی کوڕانە مەشعەلێ هەڵکەن، ئێوە لە پێش هەموو شتێکدا، هەرچی ئەکەن، بەچرای خوێندەواری بەڕێدا بڕۆن، تا ڕێ گوم نەکەن عیلم و فەن میللەتێک سەر دەخا، لە هەموو کارێکدا ئەبێ دوو قۆڵتان ببێ، غایە و دەستوور، مەرام و خەتی حەرەکەت، کوڕانمان ئەبێ لەڕێی نیشتماندا نەبەزن بیشیان کوژن!!.

زۆرجار هەندێ کەس هەر لە ئێستاوە لە عەزابی گۆڕ ئەترسن، بەڵام لای من ئەوە هیچە،

وەختێ ئەبێ لە ژیاندا ئینسان لە عەزابی گوناه خۆشتر عەزاب ئەبینێ!. زۆرجار بەچاوی خۆی لەژیاندا جەهەننەمی یەئس و ئەلەم ئەبینێ، ئۆه ژین، چەند خۆشەویستی، چەند شیرینی، ئۆه ژین، چەند تاڵ و بەدی، چەند قورس و ناخۆشی.

بەڵێ، ژین وەکو زمان لە هەردووکیانە، هەم عەزاب هێنەرە هەم سەعادەت بەخشە. هەم نەفرەت ئالوود، هەم دڵڕوبایە، هەم هەنگوین و هەم زەهرە!.

ئەمڕۆ کە ڕۆژی پێنج شەممە و (٢٦)ی کانوونی دووەمی ١٩٥٠ی میلادییە ڕاستەوڕاست تەئریخی بیست و پێنج ساڵ لەمەو پاشی تەئسیسی غەزەتەکەمانە!. چواریەکی عەسری سەد ساڵە، بەخوا زۆرە، لە عێراقدا ڕێی عەسرێک غەزەتەچیەتی. ئەویش کێ ژیاندوویە؟! پیرەمێردێکی هەشتا و پێنج ساڵە! منی شەست ساڵ لە غەزەتەی کۆنتر!.

تەنیا شەخسێکم کە لە ڕووی غەزەتەکەیەوە چەند دەردی سەری دیوە، خانووە شڕەکەی ناوەتە بارمتە، ئێستاش ڕەهنی ئەموالی (قاصرین)ە. ئەمە شەرەف و فەخرێکی کەم نییە!.

سەقافەی (صحافە) خوا لەشارێکی کوردستاندا داویە بەقەومی کورد و پیرەمێردێکی وا!!. من گلەیی لە قەومەکەم ناکەم کە تائێستا بەهیچ ڕەنگێ یاریدەیان نەداوم و لە هەموو خاکی عێراقدا یەک دوو ئابوونەی کڕیاری خۆماڵی هەیە کە پارە ئەدەن!!.

خوا قەناعەتی داومێ، کە دەوڵەتێکە بەهیچ نافەوتێ، وردە وردە خەریکم لەگەڵ (نەفس)دا بجەنگێم، جارێ لە جل و بەرگ و سەر ڕاخەر و نوێن و هەوای فێنکی هاوین و ماستاو ئەمانە خۆم گرتۆتەوە و شیرینی ناخۆم چونکو نەخۆشی شەکر دزینم هەیە (شەکرە)!. خۆ ئەگەر خوا دەرەجەی ڕەزام پێ ببەخشێ ئەو تەواوە. بەڵام بەخوا لە دنیادا ئەمە خەیاڵی خاوە، باوەجود ئەمە بۆ من هونەر نییە چونکو هەندێ قەلەندەر وتوویانە (خۆم و گونم و فاتیلەی ژنم) خۆ من ئەو دوانەیشم نەماوە!!. با، شەش حەوت منداڵی ورد و ژنێکی تەڕپیرم ببوایە، ئەوسا، وا بوومایە!!.

لەبیرمە لە دەورەی خولیای شەبابدا کەوتمە ئەستەموڵ، یەکەمجار لە (أطە) دراوسێی ڕجائی زادە (ئەکرەم بەگ) و (عوشاقی زادە) و (خالید ضیا) و (حسێن ڕەحمی) بووم، (ڕەزا تۆفیق)یشیان پێ ناسیم. کەوتمە بەهەشتی (سەروەتی فنون)ەوە.

کە ئێواران لە ئەستەموڵەوە بەپاپۆڕ ئەگەڕامەوە بۆ لانەی سەعادەتی خۆم کە جزیرەی (أطە)بوو، وە سەروەتی فنوونم لە گۆگرتەی ئەو پاپۆڕی سەر دەریای مەڕمەڕیەدا ئەخوێندەوە تەئسیری ئەو شیعر و ئەدەبیاتە لە (سندبادی بەحری) زیاتر ئەیخستمە دەریای خولیاوە و کە لە (غرامەفوندا) گوێم لە نەغمەی بەستەی خۆم ئەگرت کە بۆ (مهر النسا)م وتبوو، ڕۆحم ئەچووە سەر تەختی سلێمانی سلێمانی، وام ئەزانی فریشتەی ئاسمان، پەری سەر کێوی قاف گوێ لە

دەنگی شیعری من ئەگرن، هەندێ جار شەوی مانگەشەو کە ئەچوومە کەناری دەریا و تریفەی مانگ ئەیدا لەو ئاوە و جریوەی ناز و غەمزەی ئەو کچە ڕۆمە دولبەرانە و ئەفسوونی ئەو ئەفسوونگەرانەم ئەبیست، لە هیچە ئەکەوتمە خولیای شیعرەوە. وام ئەزانی گوڵ بۆیە ئارایشتی خۆی ئەدا من شیعری پیا هەڵدەم بولبول بۆیە بەدەوریا ئەسووڕێتەوە شیعری منی بەسەردا بخوێنێتەوە!. نەسیمی شەوان نەشیدەی عەشقی من ئەبا بۆ کچان و لەلای ئەوانەوە بۆنی عەتر دێنێ بۆ من!.

بەڵێ، لەوێ، بەڕوتبە و نیشان و (ئەعزایەتی مەجلیسی عالی)یەوە لە (أطە) کە مەڵبەندی (پرنسەکانی) کۆنی ڕۆم بوو، لە قەسرێکی مومتازدا دائەنیشتم، کە شەو ئەنووستم لە خەوما لە (گورگەدەر) لە باخەکەی شێخ ئەحمەدی بازلیخا هەنارم ئەدزی!.

ئێمە کە ئێستا لەناوخۆماندا دوژمنی ئازادی یەکتر بین، هێشتا تەربیەی ئیجتماعیمان لەژێر کەمەندی خزمەتکاری پارەی پارەداراندا بێ و دووبەرەکی و بەنەبوونی یەکتری خۆشحاڵبوون لەناوماندا بێ چۆن فکری ئازادی لەو دەماخەدا ئەگونجێ!؟. داخی ئەوە ئەمکوژێ ئەم خاکە نەخوێندەواری لە خوێندەوار شاعیرترە، گەدای لە پاشای جەوانمەردترە!!.

ئەم یەک دوو ڕۆژە (فائق بێکەس)م دی، وتی ئەوە تۆ بۆ چ هەندێ شیعری شێوەی شاعیرانی پێشوو ناڵێی؟! شیعری خەیاڵی و غەرامی و مەیی و مەعشوق نەبێ ناخۆشە، تۆ هەر لەسەر هەڵپەڕکێ ئەڕۆی، شیعری وشک و بێ درۆ ئیتر بەسە!.

وتم، فائق من بەڕاستمە، شاعیر نیم و ئێستا ئەوروپایی هەرچی شاعیریان هەیە لە خولیا و موبالەغەت لایان داوە و مادی و حەقیقی دەنووسن، ئێستا من لەهەندێ شیعری پڕ ئیغلاق و طمطراقی کۆنی خۆم شەرمندەم. خۆ هەندێ تەشبیە هەیە کە جاران زۆر پەسەند بوو ئێستاکە لێی ورد ئەبینەوە تەریق ئەبینەوە!. پیاو مەحبوبەی لا ئەبێ بەدەڵەدێوێ تابتوانی ڕاکەی لێی، مەسەلەن وتوویانە:

ئەبرۆی کەمەندی ڕۆستەم و گیسو کەمەندی زاڵ
مژگان سنان گیو زنج جاه بیژن است

دە وەرە کەمەندی ڕۆستەم کە تیری لە ئۆردوی ئێران پێ دەخستە جەرگەی توران و ئەو کەمانە و کەمەندی زاڵ کە سەد و پەنجا گەزی شایە و سەرە ڕمی گیو و چاڵی بیژن گردبوونەوە لە ئافرەتێکدا پیاو چۆن لێی ناترسێ؟! لەوە نازکتر زوڵفیان داناوە بەڕەشمار و برژانگ بەتیر، قەد بەداری سەروشمشاد. ئەمانە هەموو دڕندە و کوشندە چە تەئسیرێک ئەکاتە سەر ڕۆح!؟. بیستوومە، لە دانایان و تێگەیشتوانی هەموو تیرەیەک وتوویانە، ئەشێ پیاو خۆی بناسێ، ئەگەر نەناسێ ئەتاسێ!. من لە کاتێکدا خۆم ناسی کە هەناسەم لە کەساسیە! هاناوم نەماوە، کەڵکی

خۆمم پێوە نەماوە، تا لەم پیشە ڕەنجەڕۆییيە لابدەم، بەتەجرەبەی بیست و پێنج ساڵدا دەرکەوت و ئینکار ناکرێ. کە هاتمەوە ئەم خاکە، مەوقیعی حکومەتی عوسمانیم لەوانە بەرزتر بوو کە بوونە وەزیر، هیچ نەبێ من (متصرف)ێک بووم، کە (طه هاشمی) هات بانگی کردینەوە عیراق، من لە (متصرف)یەوە بەڕاکردن هاتمەوە، ئەوسایە لە کوردایەتیدا سەری گوێی خۆم ئەئەنگاوت لە ئەستەمولْدا غەزەتەی (کورد)م دەرئەهێنا. لە غەزەتەی هەرە گەورەی (تان)ی فرانسەدا شیعری کوردیم ئەنووسی، لە هەموو مجلە و غەزەتەی ئێراندا ئاوازی کوردیم بەرز ئەکردەوە و لە هەموو گەردشی کۆمیتەچی کوردستاندا ئەمنەڕاند، باکی پەت و سێدارەم نەبوو!. کە گەییمەوە ئێرە لە ڕێوە خزمەتی خوێندەواری و ڕۆژنامەکاریم لە هەموو خزمەتێ بەپێشتر زانی، لە هەموو عەلایق و خولیایەک وازم هانی، بیست و پێنج ساڵە غەزەتەی میللەتێک دەردێنم، گوناهە بڵێن (ژیان) و (ژین) گەنجینەی گەوهەری کورد نین، خۆ هیچ نەبێ وەک (کامەران بەدرخان) لە مونتەمەرێکی عالەمیدا هاواری کرد وتی، کورد سەقافەی هەیە صحافەی هەیە، ئەمە ناوێک و مەوجوودیەتێکە.

وەرن تێفکرن، ڕەنجەڕۆیی من ببینن، خانووم لە ڕەهنی پارەی کاغەز و حروفاتی مەتبەعەدایە و بەرگیشم کۆنە پۆشیی خێرەومەندانە!. لەناو جەرگیشم بڕوانن بووە بەخومخانە!.

ئەمەندە ساڵە من ئیسپاتم کرد کە ئەم ڕۆژنامەیە بۆ پارە و مەنفەعەت دەرنایەنم، لەسەر ئەوەدا یەک نوسخەی لێ نافرۆشم!!. هەموویم کردوە بە(کوللکسیون) و بەرەبەرە ئابوونەکانیش کەم دەکەمەوە. چونکو ڕۆژنامەی قەومێک ساڵی بەچارەکە دینارێک بێ کە تەنها کاغەزەکە بفرۆشنەوە بەحەڵواچی و بەقاڵ چارەکە دینارێک ئەکا!!. باوەڕ بکەن زۆری وا هەیە هێشتا فلسێکی بۆ نەناردووین لەگەڵ ئەوەیشدا بەپیاوخراپمان ئەزانێ!.

ئێستا بابێینەوە سەر عالەمی شیعر و ئەدەبیات، لە ساڵی (١٣٢٩)ی ڕۆمی (١٩١٣)ی میلادیدا، لە ئەستەمولْ غەزەتەی کوردی دەردەچوو من لە (چۆلەمێرگ)ەوە مەقالەیەکم بۆ ناردبوون و تەکلیفم لە جەمعیەتی کورد کردبوو کە لە هەر دیارێکی کوردستانەوە زبانزانێک بانگ بکەنە پایتەخت و زبانێک بۆ عموومی کورد هەڵبژێرن و بیکەن بەفەرهەنگ و دەستوور. هەتا مصارفاتی لەچاپدانیشم گرتبوە ئەستۆی خۆم، کەس گوێی نەدایە، ئێستا هەر کەسە بەهەوەسی خۆی شێوەیەک دێنێتە کارەوە، وایان شێواندوە.

بەم بەستەزبانی و بێ ژیانیەوە چە لافێک لێ بدەین؟ بۆچ کوردستان تەنها ئەم هۆمەرە کوێرەیە؟! بۆچ کوردستانی گەورە لە زبانمان نەگا؟! زبانی کوردی بەڕەنگێ شێواوە، من کوردم کەچی لە ڕۆخی (وان) و (حەکاری) تەرجەمانم بۆ کوردی ئەوێ ڕادەگرت. لەم بن دەستەوە هەورامی لە زبانی جاف ناگا!. ئەو هەموو موحیتی کوردستانە کە من باوەڕم وایە تا زبانیان

یەک نەکەوێ یەک ناکەون ئەمەندە هونەرمەندی زبانزان و قواعد شناسی تیاهەڵکەوت ئەهمیەتیەکیان بەزمان نەدا!. (عەبدوڵڵا جەودەت) کە لەپاش مەشرووتیەت لە ئەورووپاوە هاتەوە لە ئەستەمولْ بوو، زۆرتر لە هەموو کەس من لە خزمەتیا بووم، خۆم و نەژادی کوڕم بە(نظم) و (نثر) لە مجەلەکەیدا خزمەتمان هەیە. نەژادی کوڕم لە جزیرەی (هەگبەلی أطه) هاتۆتە دنیاوە خۆم قایمقامی ئەوێ بووم، بۆ ئەو موناسەبەیە (ئەمین زەکی بەگ) قەسیدەیەکی نووسیبوو (خالید ضیا) و (ئەکرەم بەگی ڕەجائی زادە) زۆریان پەسەند کرد، بەڵام من زۆری لەگەڵ خەریک بووم کە لەگەڵ شیعر خەریک نەبێ، قوەی تەحریری هەڵئەقرچێ، چاک بوو شوکور ئەمین زەکی بەگ وازی لەو پیشە درۆزنەی ئەو سەردەمە هێنا و دەستی دایە عیلم و فەن کەوا ئێستە بەو عیلمەوەیە ئەو هەموو خزمەتەی پێ ئەکرێ.

لە ئەستەمولْ کە جەمعیەتی کورد تەشکیلی کردبوو، لەگەڵ (ئیتحادچییەکانی تورک) بەربەرەکانیان بوو، ئیتحادچییەکان خەڵکیان ئەترساند. فیدائییان هەبوو، (ئەحمەد صەمیم) و (حەسەن فەهمی) کە وەک من غەزەتەچی بوون کوشتنیان، (عەزیز یامولْکی) و نەژادی کوڕی منیش خۆیان بەفیدایی جەمعیەتی کورد قەید کردبوو. ئینجا هەر لەبارەی زمانی کوردییەوە، بزانن، من لە پێش تورکیەدا کە (لاتینی) قبووڵ بکەن و بەاصراری (عەبدوڵڵا جەودەت)ی کوردی (دیار بەکر) حرووفی لاتینیم کڕی و مەسرەفێکی قورسم کرد و زۆرجار لە (ژین)دا بە(الف با ء)ەکەی و شیعری کوردیم پێ نووسی. چونکو زبانەکەمان پڕ بوو لە عەرەبی و هێشتا نەبووبووە کوردی پەتی، بۆم نەکرا!. ئێستا هەندێک هەڵساون زبان و ئیملاکەیان کردووین بەپەند و جاڕسیان کردووین. جوملەی عەرەبی بەئیملای کوردی ئەنووسن، زۆر کەلیمەی وا هەیە، ئیملاکەی بگۆڕێ ئەبێ بەکفر و جنێو!. لەبەرئەوە تا زبانەکەمان ئەکەوێتە شێوەیەکی مەعقول کەلیماتی عەرەبی بەعەینی ئیملای عەرەبی قبولْ بکرێ.

ئەم سلێمانییە تا زەمانی منیش منداڵەکانی چوار زبانیان بەدروستی و ڕێکوپێکی ئەزانی، تەحصیلمان بەدەستووری کۆنی حاکمانی (بەبە) فارسی بوو، تابیعیەتمان تورکی بوو، خۆمان کورد بووین، هەموو تجارەت و گوزەرانمان لەگەڵ بەغدا بوو. ئینجا فارسی و تورکی و کوردی و عەرەبی زۆر تەبیعی بوو، هەندێکیشمان فرانسزیمان ئەخوێند. ئاسار و ئەشعاری زۆر لە کوڕانی سلێمانی لە غەزەتەی ئەستەمولْدایە. زۆر ساحێب مجلە و غەزەتە خاوەندیان کورد بوون. زبانی کوردی بۆ هەموو جۆرە نووسینێک لە زۆریان ڕەوانترە و بەماوەترە، ئەتوانین سەربەخۆ هیچ وشەیەکی بێگانەی تیا نەبێ چی ئارەزوو بکەین بیلێین.

لەم دواییەدا لە ئەستەمولْ دەورەی ئەدەبیاتی تورکی کە شاعیری وەک (عەبدولحەق حامد، تۆفیق فیکرەت، فائق عالی، ئیسماعیل سەفا، ئەکرەم، سلێمان نەزیف، خالید ضیا و

ئیسماعیل حەقی بابان، نەعیم بەگ، حوسێن جاهد) و هەزاران ئەدیب کە (سەروەتی فنون)یان لە ئەدەبیاتدا کردبووە خاوەن سەروەت و ڕۆحێکیان پێ دابوو منیش لەدوایانەوە گوڵەچن بووم. شاعیری مەشهووری تورک (عەبدولحەق حامد) کە شاعیرێکی ئاسمانی بوو، کە لە ئەستەموڵ لە دەوری ئەخیری پاش ئینقلاب هەموو ئێواران لە خزمەتیا ئەبووم، لە زۆر مصاحەبەدا بۆی مەعلووم بوو بوو کە من هەندێ لە ئەدەبیاتی فورس شارەزام، ڕۆژێکیان غەزەلێکی فارسی خۆمم بۆ خوێندەوە، فەرمووی ئەهلی سلێمانی لە کوێوە فێری ئەم فارسییە ڕەوانە شیرازییە بوون؟! وتم، لە قەدیمەوە تەحصیلی ئێمە فارسییە، زۆرتر بەشیعری حافظ و سەعدی ڕاهاتووین و حەتتا ئیعتقادێکی وامان بە(حافظ) هەیە کە کارێکی عاقیب مەجهولمان ببێ کتێبی خواجە حافظ ئەگرینەوە.

جاران کە شاعیران بهاتنایە شتێکی نایاب بنووسن سەربەست و ڕەوان بەزەمزەمەیی لە (بحر الطویل)دا ئەیاننووسی. تورک لەم دواییەدا ناویان نابوو (نظم سەربست، شعری منثور، شیعری پەخشان) ئینجا لەم کوردستانەدا لە پێشدا ئەمە باو بوو. لەپێشەوە (غولام شاخانی، والی سنە)، لەناویانا تاک بوو، (کەریم خان)ی حاکمی بانەیش لەوانەبوو کە لە (بحر الطویل)دا ئەیاننووسی.

لەم دواییەدا ئەدیبە ناودارەکانی تورک وەک خالید ضیا و مەمدوح وەفی، خاوەندی ئەیلول، شیعری منثوریان ئەنووسی. زۆر دەربەستی وەزن و قافیە نەبوون، لەم ڕۆژانەدا بەندێکی پەخشانی خۆمم بەرچاو کەوت کە لەوەختی کۆندا لای عەبدولحەق حامدی شاعیری مەزنی تورک دەمودەست بەتورکی نظم کرابوو بەتەرزێک کە گوایە لە کەس وەرنەگیراوە و نەبیستراوە، عەبدولحەقیش زۆری پەسەندکردووە، ئینجا دوای چەند ساڵێک لێرە کردمەوە بەکوردی سا، هەر چۆنێ بێ ئەو بەندی پەخشانە (شیعری منثور)ە کۆنە ڕۆحمی تازە کردەوە، کە لەسەرەتاوە وەهایە «خۆزگە فەن ئەمەندە باوی بسەندایە بەکامێرا وێنەی تۆم لە سپێنەی چاوما بەفۆتۆگراف بکێشایە، ببوایە بەنەقشی دیدەم. ئەوسا نە سوورمەی تور و نە ڕووناکی نوورم نەدەویست...هتد» ئینجا لە پێش برنادشۆدا شاعیرێکی فەرانسە (لامارتین) قەسیدەیەکی بۆ حەزرەتی محەممەد (د.خ) بەفرەنسزی وتبوو، مەرحوومی جەننەت مەکان (ئیبراهیم حەیدەری - شێخ الأسلام) لەسەر ئەو تەرجەمەیەی (داود)ی کوڕی بۆی کردبوو ئەو بەتورکی نەزم و تەرتیبی کرد، منیش لە غەزەتەی ئەستەموڵی خۆمدا کە ناوی (کورد) بوو نەشرم کرد.

هەروەها نالی غەزەلێکی هەیە:

لە دوگمەی سینە دوێنێ نوێژی شێوان
بەیانی دا سفیدەی باغی سێوان

لەساڵی ١٣١٩ی ڕۆمیدا ١٩٠٣ی میلادی لەسەر تەرجەمەی (داود) و نەزمی ئیبراهیم

ئەفەندی حەیدەری ناردم بۆ غەزەتەی (تان)ی پایتەختی فەرانسە - پاریس.

نووسین بەهرەیە، زۆر ئیحتیاجی بەتەحصیل نییە، من لە تەحصیلدارەکانی پایتەختی ئەستەموڵم و بیست و پێنج ساڵە غەزەتەچیم هەندێ (محرر)ی بێ دپلوم ئەبینم گەلێ لە من باشتر ئەنووسن.

ئیدمان و مەهارەت چاکترە، هەرچی بێ سەربەستی مەتبوعات موافقترە!.

با بێینەوە سەر من و ئەم نەتەوە و خاکە، من لە ئەوەڵ تەشکیلی (جەمعیەتی کورد لە ئەستەمۆڵ)ەوە لە ١٣٢٤ی ڕۆمی ١٩٠٨ی میلادییەوە هەتا ئێستا لە هەموو جەمعیاتی کوردا سەڵاحیەتدار بووم و بەشدار بووم. نەوەی بەدرخانی لەپێش (نەفی)دا لەگەڵ مراد بەگ و حەسەن بەگ و مدحت بەگ لە (شەهرامات)ی ئەستەموڵدا بەیەکەوە بووین. زۆرتریش لە خزمەت ئەمین عالی بەدرخاندا شەترەنجمان ئەکرد. بەو بۆنەیەوە لەگەڵ ئەفرادی عائلەی ئەواندا فەرق و تەفاوتێکمان نەبوو، دوای ئەوەی لە مەنفا هاتنەوە لە جەمعیەتی کوردا (کۆمەڵەی کورد)دا دیسان بەیەکەوە بووین. کاتێ ئەمین عالی بەدرخان چوو بۆ میسر و کۆنگرەیەکیان تەشکیل کرد، تازە من هاتبوومەوە بەغدا. ڕۆژێ دکتۆر (پاپازیان)ی مرخصی ئەرمەنی کە بەهۆی جەمعیەتی (خۆیبوون)ەوە ئەمناسی، لە قەهوەخانە ئەرمەنییەک کە لەسەر کۆڵانی حەسەن پاشا بوو منی بانگ کردە گۆشەیەک وەکارتێکی (ئەمین عالی بەگ)ی دامێ کە داوای کردبووم بچم بۆ (میسر)، چووم خەریکی پەساپۆرت بووم، کوڕێکی خەڵکی خۆمان لە دائرەی (تەحقیقاتی جنائیە و جوازسفر) بوو لە دوکانی شاکر مجرم یەکترمان ناسیبوو هات بەپیرمەوە و دایناو منیش پێم وت فڵانی ئەمەوێ بچم بۆ میسر، کورد و ئەرمەنی کۆبوونەتەوە، تەرتیباتی حکومەتێک ئەکەن، وتی خوا بۆت ڕێک بخا بچی زۆرمان پێخۆشە. منیش بێ قۆرت و پەنهانی وتم ئەچم بۆ ئەوێ. کارتەکەم نیشان دا، ظاهراً بەشاشەتێکی نواند، تومەز چووبوو خەبەری بەڕەئیسی تەحقیقاتی جنائی دابوو و پەساپۆرتەکەیان لێ وەرگرتم. هەرچەند دادم کرد فایدەی نەبوو، مراجەعەتم بەوەزیری داخلیە کرد کە (ناجی شوکت) بوو، نووسی بۆ دائرەی جوازسفر پەساپۆرتەکەم بدەنەوە، نەیاندامەوە. ئەم (مارف جیاوک)ە کە ئێستە لێرە حاکمە پرتوستویەکی بۆ نووسیم چوومە لای کاتبی عەدل بۆم تەبلیغ بکا قبووڵی نەکرد. مارف بەگ وتی ڕەشید جوجە هەیە لە خانی (کبە) ئەو معاونی کاتب عدلە و زۆر بەغیرەتە و ناترسێ، بچۆرە لای ئەو بۆت تەبلیغ ئەکا، کە چووم بێ پەروا بۆی تەبلیغ کردم، خولاسە پەساپۆرتەکەیان دامەوە، بەڵام درەنگ بوو، وەعدی حازر بوونی کۆنگرە چوار ڕۆژی مابوو، بەمەئیوسی هاتمە قەهوەخانەی ئەرمەنییەکان، مات و مەلوول دانیشتبووم، پاپازیان هات وتی: ئێستا خەبەرم وەرگرت کە پەساپۆرتەکەیان داویتەوە، ناڕۆی؟!، وتم چۆن بڕۆم، ناگەم. وتی من ئەتگەیەنم تۆ ئەتوانی تا نیوسەعاتی تر

ئامادە بی؟، وتم من خۆم و باستۆنێک، ئەم دەقیقەیە ئامادەم، وتی نیو سەعاتی تر ئەڕۆی. خۆی ڕۆیی، نیو سەعاتی پێ چوو ئوتۆمبێلێک هاتەبەر چایخانەکە، ناوی خوام هێنا سوار بووم، پەڕینەوە ئەوبەر.

لە ئۆتۆمبێلچیم پرسی ناوت چییە؟! وتی: (ئارشاق) وتم: موبارەکە. ئیتر لێی خوڕی، چونکە ڕۆژ درەنگ بوو، گەیشتینە دلێم سەعات دوو و نیوی عارەبی بوو، بردینیانە گومرگ هیچمان پێ نەبوو. بەڵام دائرەی شرطە وتیان ئەمر دراوە لەسەعات دە بەولاوە هیچ ئۆتۆمبێلێک نەڕوا. هەرچەندە وتمان ئێمە تعهد ئەکەین مەسئولیەتی ئێوە نەبێ دادی نەدا. (حەمە سەعید قەزاز) لەوێ مودیری تەحریرات بوو هێنامە ڕجا فائیدەی نەبوو. ئارشاق وتی: تۆ بەپێیان برۆ یان لەو لای شارەوە مەخفەرێکی شرطە هەیە لەوێ تێپەڕە باخێکی لێیە نەدیوە. لەوێ بوەستە من دێم تۆ لەوێ سواربە ئیتر کەس نامانگاتێ. نوطێکی دە ڕووپێیم لە حەمە سەعید سەند، تومەز پارەیشیان دابوو بەئۆتۆمبێلچیەکە کە لەسەر قطاری شەمەندەفەری (حەیفا) بمداتێ. من وەک بۆ گەڕانی قەراغ شار بچم وردە وردە لە مەخفەری شرطە تێپەڕیم لای باخەکە ڕاوەستام ڕوانیم تەپ و تۆز پەیدا بوو، ئارشاق هات، ئەمما هات!. هەرچەندە لە مەخفەرەوە قفیان لێ کرد نەوەستا، بەفڕکانێک منی وەرگرت، یاڵڵا بۆ (رطبە). جا ئەو ڕێی تەهلەکەیە کە هەموو ئۆتۆمبێلچیەک ڕێ دەرناکا. تومەز ئەرشاق شارەزابوو، لێی خوڕی. جا ئەمە دوور و درێژە. کە گەیشتینە سەر شەمەندەفەر کوڕێک لەسەر محطە ڕاوەستابوو، ئارشاقی ناسی، منی بانگ کرد، وتی شەمەندەفەر ئەڕوا زووکە. بەپەلەپەل سوار بووم. کوڕێکی تر لەوێ پەلی گرتم جێگای نیشان دام و دانیام بلیت و خواردەمەنی حازر، کوڕەیش تورکیەکی باشی ئەزانی ناوی (ئارتین) بوو. ئەم باسە زۆری ئەوێ و ئەوەندە بەسە!.

هەر سەبارەت بەکورد و ئەو کۆنگرانەی بۆ دەستخستنی مەوجودیەتێک بۆی بەستراوە کۆبوونەوە گەورەکەی کەنار زەڵم و هەوڵی مەردانەی مەحموود پاشام دێتەوە بیر. ساڵی ١٣٠٣ی ڕۆمی ١٨٨٧ی میلادی تا ئەیلولی ١٣٠٥ی ڕۆمی ١٨٨٩ی میلادی، لە هەڵەبجە لەسەر وەزیفەی ئەرازی (سنیە) بووم، زۆرتر موحەبەتی مەحموود پاشام بوو.

ئەگەرچی وەسمان پاشا قائمقام بوو، مەحموود پاشایان کردبوو بە(متصرف)ی ئورفە، نیازی نەبوو بچێ، تا شەوێکی (٢٥)ی ڕەمەزانی ١٣٠٦، لە کەناری زەڵم مەحموود پاشام ئیقناع کرد بچێ بۆ ئەستەموڵ. هەر ئەو شەوە دوای پارشێو سواربوو ڕۆیی و دوایی لە ئەستەموڵ ڕای کرد، بەبەری باکۆدا هاتەوە و دنیای تەجرەبە کرد لە ١٥ی شوالی ١٣٠٩ و یەکی مایسی ١٣٠٨ چووەوە. ئەمجا بەعەفوو و ئیعادەی ڕوتبە و نیشانەوە لە دووی جماد الأول-ی ١٣١٢دا هاتەوە.

لەم هەموو تەجرەبە و چاوپێکەوتنە نەگبەت و سەعادەتەدا هاتبوو بەخەیاڵیا کە حکومەتی

عوسمانی حوکمی نەماوە ئەو حکومەتێکی کوردی تەشکیل بکا. بەو خەیاڵەوە هەرچی ناودار و سەرکۆماری کوردستانی ئەملایە کۆی کردنەوە و لە کەناری زەڵم کۆنگرەیەک بەسترا و قەراریان دا کە هیچ مانعێک نییە کوردستان حکومەت بێ.

زۆرتر ئومێدی بەمن بوو قانوونی ئیدارە و تەشکیلی حکوومەتە تازەپێگەیشتووەکانی بۆ کۆ بکەمەوە و بیکەن بەدەستووری ئیدارە. منیش لە هەموو تەرتیباتێکدا ئوسووڵی (فەدراسیون)ی (برنس بسمارک)م پەسەند کردبوو کە تەشکیلاتی ئەساسییە.

جاف عەینی ئەو قانوونە بوو، تا دوایی ڕۆژ بانگی کردم فەرمووی بێنە بزانم چیت هێناوەتە قەڵەم؟ منیش شێتانە بەزبانما هات وتم پاشا بەخۆڕایی خۆم ماندوو ناکەم! زۆر تووڕە بوو، ناهەقیش نەبوو. دوایی عەرزم کرد پاشا تەشکیلی حکومەت سەهلە و قانوون نامەکەیشی حازرە، بەڵام لێکی بدەرەوە کێ ئەبێ بەرەئیسی حکومەت؟!. محەممەد پاشای باوکی تۆ؟ کە یەکە دانای عەهد و پەسەندی شای ئێران و شکۆهی لە پشت بوو، خەزوورەکانی کوڕەکانی تووڕەیان کرد متصرفی جێ هێشت!! سلێمانی لە ئیبتدای تەشکیلیەوە هەرچی ئەبوو بەحوکمدار برا بچووکەکەی دەری ئەپەڕاند. ڕاوەستە تا هۆشی برایەتی و یەکیەتی دێتە کەللەوە ئەوسا سەهلە. هەناسەیەکی هەڵکێشا و وازی هێنا!

لە ئەستەموڵ جەمعیەتی کورد کۆبوونەوە و هەژدە هەزار مەئموور و کاسب و حەماڵ و پاشایان حازر بوون، هاتنە سەر ئەوەی یەکێ بکەن بەڕەئیس، بوون بە حەوت فیرقە. دەستەیەک شێخ قادری شێخ عبیداللّه و دەستەیەک شەریف پاشای سەفیری پاریس و ئەم حەوت لەشکرە گەورەیە لە مزگەوتی (ایا صوفیە)دا یەکتریان دایە بەر خەنجەر!!. کەس گەورەیی کەسی قبوڵ نەکرد خالید بەگی ڕەئیسی سەورەی ئەرزڕۆم قەراری دابوو کە لە حکومەتی عوسمانی جوێ نەبێتەوە، شەهزادەیەک والی عموومی کوردستان بێ. ئەوە باش بوو، بەڵام قیامی شێخ سەعید هەموو ڕەنجێکی بە با داین!. هەموو نامدارەکان لە قەنارەدران! خولاسە تا خۆمان نەبین بەپیاو و یەک نەکەوین کەس نامانکا بەپیاو.

لەبیرمانە کە بەغدا هەندێ پیاوی وەک (عەبدولمحسن و جعفر و یاسین)و ئەمانەی تیا هەڵکەوت کە سەرپێچی ئینتداب بکەن، ئێمە ڕاست بووینەوە وتمان بەغدامان ناوێ! کردمانە هەرا و چەند جگەرگۆشەیەکی بێچوە شێرمان هەڵفریواند بەخەنجەرەوە هەڵیان کوتایە سەر مەترالیوزی عەسکەر و شەشی ڕەشی ئەیلوول بەکوشتیاندان، زۆری پێ نەچوو ئەو دەستە دەستی بەستن و ناردنیە بەندیخانەی کەرکووک!!. لەپێشدا پیرەمێرد بەشداری نەکرد، وتیان خائنی وەتەنە!! ڕای کرد چووە کەرکووک، لە دواییشدا هەر ئەو بۆیان گریا و هەوڵی بەرەڵڵا بوونی بۆ دان.

جاری دووەم کە تورکیا بەشداری حەربی عموومی نەکرد و ویستیان ئیعلانی حەربی لەگەڵ

ئەڵمان پێ بکەن بۆ ئەمەی کوردەکانی شمالیان لێ بورووژێنن!. دیسان زاتێکی بوزرگواریان نارد و بەخەیاڵ کوردستانێکیان دروست کرد! و لەسەرو خواری حدودی کوردەکانا دوو لیوای کوردەواریان هێنایە کایەوە تا ئیش تەواو بوو، تورکیە ئیعلانی حەربی لەگەڵ ئەڵمان کرد هەر ئەو سەعاتە ئەو بزورگکارە کە بۆ ئەو ئیشەیان ناردبوو هەڵیان گرت و لە کاریان خست!!.

شەیتان برەوی لە من زیاترە، تەئسیری سیاسەتی خارجی ناهێڵێ!! خۆ من هەموو کەس ئەمناسێ کە تا ئێستا هیچ ئەمەلێکی شەخسیم نەبووە و نایش بێ، ئەم داد و فغانەم تەنها بۆ یەکیەتییە. من خوا بەکوردی سروشتی داوم لۆمەم مەکەن، وا نەورۆزیشمان نزیکە ئەگەر مام ئەمساڵیش دەهۆڵژەنی و سەرچۆپی کێشتان بۆ ئەکەم. کە مردیشم توخوا کورگەلی (زانستی) کۆن، ڕۆڵەکانی خۆم لە گردی یارە ئاگری نەورۆز لە ژوور سەرم هەڵگیرسێنن.. ئەو ئاگرە ڕووناکی ڕێی ئایندەی کوردە، بەخوا من ئاگرپەرست نیم و خوا پەرستم.

ناڵەی پیری پیران. بخوێننەوە، ئاگرێ کە خۆم بیکەمەوە و بتوانم بیکوژێنمەوە، کێ باوەڕ ئەکا بیپەرستم؟!. ئەوروپایی سەریساڵیان (فاڵ) بەقومار ئەکەن کە شانسی ئەو ساڵەیان تاقی کەنەوە من بەنووری خوایی، بەگڕی ئاگر ڕێی ئایندەی قەومەکەم ڕووناک ئەکەمەوە، عادەتێکی باوک و باپیرمە، پەیڕەوی ئەوان ئەکەم. ئەم نەورۆزە ئەو تازە ڕۆژەیە کە خوا هەست و نیستی تیا ئافەریدە کردووە و ئەمڕۆ بەچاوی خۆمان ئەبینین کە هەرچی لە زەمیندایە دار و گوڵ و گڵ، جانەوەر و گیانلەبەر ئەژیەتەوە و ئەبووژێتەوە. سەرەتای تازەیی لێ دەرئەکەوێ.

منداڵ بووم، لای مەلا حوسێنە گۆجە ئەمخوێند، کە ئەگەیشتینە دەمی بەهار مامۆستا ئەیگوت بچن نەورۆزانە بێنن، ئێمەش بەسەر دایکمانا ئەگریاین، سا دایک و باوکمان هەرچییان لە دەست بهاتایە، هەرچییان لەبار بوایە یا (چەرخی) یا (قڕانی حەمەشایی) یا (نەبات) ئەیاندایێ، ئەمان هێنا ئەویش بەشی خۆی لێ هەڵدەگرت.

یەکێ (قەمەریەکی) ئەدایێ، ئەچووین لە مزگەوتی شێخ ئەوڕەحمانی شێخ ئەبوبەکر، (شێخ ئەوزای تولەتۆیی خەتی خۆش بوو، نەورۆزنامەی بۆ ئەنووسینەوە.

ئەم ئاگرکردنەوەی نەورۆزە کە لەپێشدا لەناو ئێمەدا باو بووە، ئێمە تاب و توانا و مەوجودیەتێکی وامان نەمابوو کە هەموو ساڵێ ئاگری نەورۆزی نیشانەی ساڵی تازە بکەینەوە. ئەو ڕۆژە بەجەژن بزانین و سەیرانی تیا بکەین، کاتێ من لە ئەستەموڵ هاتمەوە بەخۆشی خۆشییەوە بیستم ناوونیشانێکمان بۆ پەیدا بووە و زبانمان بووە بەکوردی و مەئمورمان لە خۆمانە، ئەوەم بەجەژن زانی و هاتەوە یادم کە ئێمە هەموو ساڵێ جەژنێکی نەورۆزمان بووە و نەورۆزنامەیان بۆ ئەنووسینەوە بەو یادی گیانی باو و باپیرەوە هەڵسام ڕۆڵەی زانستیم پێش خۆم خست و لە گردی یارە شەو ئاگرم هەڵگیرساند و ڕۆژ سەیرانم کرد، هەندێک وتبوویان حاجی تۆفیق نەورۆز بەپارەی ئینگلیز ئەکات و بۆ ئەوانی ئەکات، ئەمە لە کفری ئاتەش پەرستی

کفرترە. ئینگلیز چە دەخلێکی بە نەورۆزەوە هەیە، یاخود من کەی لە خوانی مووچەی ئینگلیز نیعمەت خۆر بووم؟! هەموو ساڵێک هەرچیم دەست ئەکەوت ئەمکرد بەسەیرانی نەورۆز کە تا ئێستا کەس ئەوەی نەکردووە. ئەمە ناو و شۆرەتێکی کوردەواری بوو، بەهیچ وازم نەهێنا، تا پار هەندێ بێ ناموس و زۆڵ هەڵسان وتیان حاجی تۆفیق نەورۆز بۆ ئینگلیز ئەکا، ئێمە نایەڵین ئەو بیکا و خۆمان ئەیکەین، پارەیەکی زۆریان کۆکردەوە، نیوەیان خوارد و پەکی سەیرانی منیشیان خست.

لام وایە ئەوانەی من بەتەرەفداری ئینگلیز ئەزانن لەم دواییەدا تێم گەیشتوون کە من ئینگلیزم بۆ خۆم خۆش ناوێ و هەرچی مەنفەعەتی شەخسی و تخصیصات و تەنانەت پارەی ئابوونەیشم لەوان نەویستووە و نایشمەوێ. تەنها بۆ ئەمە کە لە ڕەوشت و ئەخلاقی ئەوان دەرسێکی ئیدارە وەرگرین و پەیڕەوی ئادابی ئەوان بکەین. هیچ نەبێ لەناو خۆمانا یەکیەتی و هاوبەشیەکی وامان هەبێ کە لە پیاو بچین. تەنانەت دۆستێکی گیانیم لێرە قونسوڵی ئێران بوو نەمهێشت بێتە سەیرانی نەورۆز نەک بڵێن ئەمە بەهەوای ئێرانەوەیە.

کاتێکیش چوومە ئەستەموڵ لە سەرای پادشاهیدا ڕۆژی نوێی مارت هەموو (وکەلا) و (وزەرا) ئەهاتنە (مابەین) تەبریکیان ئەکرد.

نیشان بەو نیشان شیرینی نەورۆزیان ئەخوارد و شەوی نەورۆزیش لە هەموو منارەکاندا قەندیلیان دائەگیرساند.

من و تەرەفداری ئافرەت

ئەوانەی عالەمی مەدەنیەتی ئەوروپایان دیوە لێیان ئەپرسم کە ڕێیان کەوتبێتە هەر کیشوەر و شارێکی لە هەموو توجارەتگاه و ڕەنجشگاهێکدا ئافرەتیان زۆرتر لە کارا دیوە. یا ژنان لەم بازاڕی جهانەدا کە سەراپای ئەندامیان جلوەی نووری لێ ئەبارێ وەک غونچەی گوڵەباخی بەهەشتن. دیارە ئەوانیش وەک بەشەر هەوا و هەوەسێکی زیندەگی و کامەرانییان هەیە، چە ڕەوایە ئەوانە بخەنە چوار دیوارێکی بەندیخانەی ڕۆح و حەیاتەوە و گرۆهێکی ڕیش بۆزی سەر و سوورەت پڕ لە تۆزیان بەسەرا زاڵ بکەن. ئەبێ ئەو نەوەیە کە نا بەدڵ لەوانە پەیدا ئەبێ چە هیوایەکیان پێ بێ. لە هەموو تەحلیل و بەراوردی حیکمەتدا دەرکەوتوە کە حسیاتی ورد و نازک و شعووری بەزەیی و دڵسۆزی ژنان لە پیاوان باڵاترە. بەو بەدەنە لەتیفە و ڕۆحە نازکەوە بۆ پەروەرشی منداڵ و خزمەتی نەخۆش و غەمی گوزەران زۆر جار ڕۆحی خۆیان ئەخەنە تەهلەکەوە. هەندێکیان بەنەختێ خوێندەواری بوونە ئاتەش پارەی شیعر و ئەدەب. هەندێ شیعری ژنان هەیە کەس ناتوانێ ئینکار بکا کە لە شیعری پیاوان باڵاترە بەڵام ڕوویان نەهاتووە تا ئێستا بیانخەنە مەیدانەوە.

سالەهای ساڵە ئێمە ئەڵێین ئەگەر جنسی لەتیف لە دەرەجەی پیاواندا بناسرێن و خوێندن و کۆششیان بێ، لە پیاو دواناکەون. زۆر ژنی وا هەیە کە لە پیاوەتی و ڕەویەی بزرگی و دەستگیری بێ چارەکان و ئیدارەی میوان و دیواخان و فکری ئیجتماعی و سیاسی و ئیداریدا پیاوان و پیاوانیان هێشوویان لەپشتەوە ناکەن. من هەمیشە هیواداری تەبەقەی کچان و ژنانی خوێندەوارم بەتەربیەی عیلم و فەن ئەولادی وا پێبگەیەنن کە خزمەتی قەوم و نیشتمان بکەن و قەومەکەی خۆیان سەرخەن. کەچ نەزەران هێشتا ژنانمان بەکوتەکی بەر خەرەک و دایەنی بەریێشکە ئەزانن. تورکیە حەقی مەبعووسی و دکتوری و ئەوقاتی دانێ، ئێمە تازە خەریکین بەنووکە شەق لەگەڵیان بزوێینەوە!!. لە کۆندا لەم وڵاتەی ئێمەدا خوێندنی کچ زۆر زۆر لای (مەلا ئامینە) تا (یاسن) بوو، ئەویش بۆ ئەوەبوو کە لە ماڵەوە نەیەتە دەرەوە و بەقورئان خوێندن ڕایبوێرێ. نەیان دەهێشت کچ فێری نووسین بێ نەک کاغەزی عەشقبازی کوڕان بخوێنێتەوە و جوابی بنووسێتەوە. یەکە ئارایشتی ئەو وەختە چاوڕشتنی (کل) بوو. کچان ئەگەر چاویان بڕشتایە پێیان ئەگوتن:

چاوی ڕشتووە بەکلە بەنێ
مێردی ئەوێ تێوەی ژەنێ

خۆ ئەگەر بەسابوونی دێمەشۆرە دەم و چاوی بشتایە ئەیانگوت:

دەم و چاو ئەشوا بەدێمە شۆرە
وا دەردەکەوێ عاشقی زۆرە

جا بەم پێودانە ئافرەتانمان بەچیرۆکەی چەرخ و فەلەکی پیرێژن و دێگونەچاری و تسی گورگی ناو هەمانە دەماغی پەروەردە ئەبوو. کوڕانیشمان زۆرتر بەتەربیەی ئەو نەوعە دایکانە پەروەردە ئەبوون و چووبوون بەناخی زەمیندا و کەوتبوونە سەر بەرانی ڕەش. تا خوا کردی مەکتەبی کچان لە سلێمانی کرایەوە لەپێشدا ویقوواژیان کرد، کچانی خۆیان نەنارد. تا ئێمە دەستەی کچانی خۆمان نارد ئەوانیش ناچار مان!! بەرەبەرە کچانی مەکتەب پەرەیان سەند. بەهیممەت و جەسارەتی مودیرەی مەکتەب کچانمان برد بۆ ساحەی موسابەقەی (فوتبۆل) هەموو بەبەرگی سپی لاهووتی و مەلەکوتیەوە بەدەوری ساحەدا چەرخێکیان دا و نەشیدەیەکیان خوێندەوە. زەمین و ئاسمان هاتە جونبوش. ئەو سەفوەت و لەتافەتە و ئەو سەربەستی و حەماسەتە بەدڵێکی پاک کوڕ و کچی کرد بەخوشک و برا. یەکێ لە فەردی ئەو نەشیدەیە ئەمە بووە:

تا سەویەی کچانمان بەرز نەبێ لە ئیدراکا
ئەولادی چاک پێناگا و وەتەن تەرەقی ناکا

حەیاتی ژنان ئەمەندە ئینقلاباتی ڕەنگاوڕەنگی تیایە هیچ کەس بۆی ناچێتەوە سەریەک. لە پێشدا شرکەتی حەیات و تەساوی حقوقی ئادەم و حەوا ئنجا ئەسارەت و ئنجا بەفرۆشتن، کە

ئێستاش ئەفرۆشرێن ئنجا فڕاندن. ئنجا (تعددی زەوجاتی) بنو عباس، و پاشاهانی تورک دوای ئەوە دەورەی (دەرەبەگی) ئەوەڵ شەوی کچێنی موتلەق هی دەرەبەگێ بوو. تەنانەت لە هەورامانی ئێمەیشدا شتێک بوو وا!!. لە چیندا سەردەمێک ژن منداڵی ئەبوو پیاو بەزەیستانی لە جێدا ئەکەوت. بەرامبەر بەمانە ژن گەیشتبوە پایەی خوداوەندی ئالهە و زۆر قەڕالیچە و حکمدارانی بەناویان بوو. ئەمانە هەموو بەئیجاباتی زەمین و زەمان گۆڕراوە.

بۆ سەلامەتی ئیزدواج زۆر پێویستە شووکردن و ژن هێنان ئەبێ سەربەست بێ، هەقی ئینتخاب بەهەردوو لا بدرێ. هەر شوو کردن و ژن هێنانێک نابەدڵی تیا بێ ئەو نابەدڵییە ئەبێ بەخۆرە ئەتەنێتەوە. دوایی لە لایەکەوە خۆی دەردەخا و خانووی سەعادەت ئەڕووخێنێ. تا ئێستا ژن هێنان هەر بەئارەزووی کوڕان بووە، لەمەدا دەماخ و عزەتی نەفسی کچان شکاوە و دڵی بەو ماڵ و مێردە خۆش نەبووە کە بەئەسارەت هاتووە.

زەمانێک دێت کە کچان لە نەتیجەی خوێندن و سەعی و عەمەلدا داماوی بەخێوکردنی مێرد نابێ و ئەوسا ئەوانیش گاڵتە بەهەرزەکاران ئەکەن و شوو ناکەن، ئەمە ئەبێ بەڕەخنەیەک لە تەزایدی نفوس. کەواتە لەپێش ئەمەدا هەقی شووکردن بدەن بەکچان.

بۆ چ ئەو باوکانەی بەزۆرە ملی دڵی کچ ئەشکێنن شاربەدەریان نەکەین. دوانیان بەردەباران بکرێ عار ئەنێن.

دەردێکی تریشمان هەیە، تەڵاق، کە مێردیکی بەدخوو هەر لە خۆیەوە تەڵاق ئەخوا، ئافرەتێک کە ڕەنجی داوە ماڵی پێکەوە ناوە. منداڵی بەخێو کردوە بەجارێ هێلانەی لێ ئەشێوێ. تەنها هێلانەی ئەو ئافرەتە ناشێوێ. بناغەی هەڵکردی میللەت و دیواری یەکدگیری جەمعیەت ئەڕووخێ. ئەمەش بەستراوە بەنیکاحەوە، ئەگەر ژن لە هەڵبژاردنی هاوسەری خۆیدا سەربەست بێ و تەساوی حقوق لەناودابێ پیاو بەخۆڕایی ناتوانێ ژن دەرکا!. تەڵاق وای لێهاتووە هەندێ هەروا لەخۆیانەوە سێ بەسێ تەڵاق فڕێ ئەدەن، یا بەدرۆ لە پاکانەیەکا تەڵاق ئەخوا. لە مەزهەبی حەنەفیدا ژن ئەبێ تەڵاق قبووڵ کا، کەچی لەناو ئێمەدا وەک جل بگۆڕین وایە!!.

ئەم جاری دواییە کە چوومەوە تورکیا، لە ئەزمیرەوە سواری پاپۆڕ بووم هاوین بوو لە بانی پاپۆڕەکە جێیان بۆ ڕاخستبووم، لە تەنیشتمەوە کوڕێکی جوان ڕاکشابوو! دەستەلەیەکی سووری ئەزمیریی لە ژوور سەری دانابوو، ئاوی تیابوو، پێم گوت: برادەر ئەفەرمووی قومێ ئاو بخۆمەوە؟ پێکەنی، وتی: فەرموو. توومەز کە بەیانی ڕوانیم ئەمە کچە!!.

پێکەنینەکەی بۆ ئەوە بوو من شەو بەکچم نەزانیبوو!. چەند ساڵ پێش ئەمە کە من چوومە تورکیا (ضابطە) هەر ئافرەتێکی بدیایە کە چارشێو و پەچەی کورتە ئەیگرت. جا سەیری کەن زەمان چی بەچی کردوە؟!.

ئەوانەی ناسیمن

١- حەمدی بەگی صاحبقران

ئەحمەد بەگی فەتاح بەگ کە لەسەر دەفتەری شوعەرادا (حەمدی) بوو، بەجارێ لێمان گوم بوو. ئەشێ بۆ برا و کوڕ و کەس و کاری ماتەمێکی بەئێش بێ بەڵام هیچیان بەقەدەر (ژیان) پێیان گران نییە! چونکو پایەی بڵندی شاعیری ئەو بەکەس پڕنابێتەوە. هەیکەلی بوزرگان نامداران شێوەیەکی خاوەندیان ئەنوێنن. ئاخ، هەیکەلی شاعر بەخامۆشی ئەو ڕۆحە دەرناخا، مەگەر دیوانەکەی بکەوێتە کایەوە و هونەری بکەوێتە ناوەوە.

شاعیریی ئەحمەد بەگ، خوداداد بوو، بەخوێندن نەبوو. ئەمە لای تیپی دانشوەران پەسەندترە، لەناو نامدارانی ئەدەبی تورکدا (ئەکرەم بەگ)ی ڕەجائی زادە کە ئوستادی ئەعزەمی (علم البیان) و (بدیع و معانی) و خاوەندی تەعلیمی ئەدیبانە، زۆر هەوڵی شاعیریی داوە بەسنعەت و کولفەتیشی زۆرە!. لە هیچ وەختێکدا ناگاتە (ئیساعیل سەفا) کە شاعیری (مادەرزاد)ی پێ ئەڵێن. ئەو ڕەوانی و نەرمی زەمزەمە و سەفای شیعری (سەفا) بەعیلم و سیفەت پێکنایە. خوداوەندی شاعیرانی تورک (عەبدولحەق حامد) ئێستاش قواعید و سنعەتی جناس و لەفزی نازانێ، پەروازی لە ئاسمان و شیعرەکانیی وا لە ژوور مەعناوە.

ئەحمەد بەگ، هەندێ شیعری خۆیت لێ بپرسیایە ئەمەندە بەمەعنا بوو و خۆی مەعناکەی نەدەزانی و نەشیئەزانی کە ئیلهامێکی ڕۆحە!.

من بەش بەحاڵی خۆم، ئێستا کە ئەحمەد بەگ پەروازی شاعیرانەی کردووە (مردنەکەیشی شاعیرانەیە)، پێی لێ ئەنێم، شاعیری وەک (ئەحمەد بەگ)مان لە دوای مەولەوی کەم بووە (مەحوی) کە بەدیوانەکەی هیچ مەحویی لە بارا نییە زۆر کولفەتی پڕ مەعنایی کێشاوە و پەیڕەوی (بێدل)ە، تۆ لە هەندێ مەعنای وردی لادە، لە ئاهەنگ و زەمزەمە و بڵندیدا، حەمدی خۆش شێوەترە!. من خۆم شاعیر نیم، بەڵام خوا زەوقێکی داومێ شیعر بناسم و بەرۆح ئاشنای شاعیران بووم. لەگەڵ ئەحمەد بەگدا ئاشنایی پەنهانیمان زۆر بوو!!. ئەو سوارچاک بوو منیش بەڕاستی وڵاخی چاکی ڕەسەن و جسنم ئەناسی، ئەو شاعیر بوو، منیش لە ئاهەنگی شیعر دەگەیشتم، جا لەبەر ئەوە بۆ من دەردێکی گرانترە!.

٢- مەحموود پاشای جاف

زۆرجار لە خزمەت مەحموود پاشادا بووم، کەشکۆڵەکەیشیم لەلا یە کە بەئاخ و داخەوە تەئریخی مەرگی براکانی تیا نووسیوە، خۆم کوڵەباڵی کورکم لەبەر مەحموود پاشادا دیوە کە بۆ ڕاو لەبەری ئەکرد پێڵاویش خۆ دیارە کەوش بوو.

ئێمە باسی حەیاتی ئەدەبی مەحموود پاشا ئەکەین، زۆر کەس هەن کە ئەم سەرلەوحەیە ئەبینن هەڵدەستنەوە!، مەحموود پاشا و حەیاتی ئەدەبی؟!، چونکو تا ئێستا کە وتبێتیان جاف کوردێکی خێمەنشین، سەحرانەوەرد خێڵە و خوار و خێڵە و ژوور سوار ماینی ڕەسەن و تفەنگ و فیشەک و تیپی سوارە و ئاژەڵی زۆری ڕەوگ و ڕانی هاتۆتە خاترەوە. هەرچەند لەم دواییەدا یەک دوو کەسێکی شاعیر لە نەوەی بەگزادە پەیدابوون، ئەوانە لەناو جافدا پەروەردە نەبوون، کوڕە قائمقام بوون، لە مەرکەزی قەزادا.

بەڵام مەحموود پاشا بەهەموو مەعنایەکەوە سەرداری عەشرەتێ بوو سوارچاک و سیلاح شۆر و جەنگ ئاوەر و هەمیشە لەگەڵ کاروباری عەشائردا خەریک بوو. بەخەیاڵی کەسدا نەدەهات مەحموود پاشا ئەم خزمەتە گەورەیەی کردبێ، تا وەفاتی کەسێ نەیزانیبێ لە سلسلەی هەموو حوکمدارانی (بەبە) و نامدارانی ئەم خاکەوە تا ئەمڕۆ کەسێ نەبووە بەقەد مەحموود پاشا عومری خۆی لە خۆشی و تاڵی و دەربەدەری و فیراری ئەستەمولڵدا، لە کۆکردنەوەی ئەشعار و ئەدەبیاتی کوردیدا خەرج کردبێ. لەو تەئریخەوە دەستی قەڵەمی گرتوە تا وەفاتی بەخەتی خۆی هەرچی ئاساری کوردی هەیە نووسیویەتەوە ئەوەندەیش بەسەلیقە و دیقەت نووسیویە لەو هەموو ئاسارە بگەڕێ غەڵەتێکی تیا نییە، خەتێکی گوندە و خۆشخوێن. نازانم لەم هەموو کاری حکومەتی و عەشائری و دەوڵەت و حساباتی خۆیدا چۆن پەرژاویەتە سەر ئەمانە. دیوانی (سالم)ی لێرە نووسیوەتەوە. لە ئەستەموڵ لای (ئەحمەد کامل)ی نازری گومرگ کە کوڕی (وەسمان موراد) بوو نوسخەیەکی تری دەستکەوتوە. دیسان بەخەتی خۆی ناتەواوییەکەی نووسیوە. سێ ساڵ من بەشوێن نوسخەیەکی مەولەویدا گەڕام دەستم نەکەوت کەچی هەرچی مەولەوی وتوویە ئەو قەیدی کردووە، حەتتا ئەوی بەخەتی خۆی بۆ ئەوی نووسیوە عەینەن چەسپانوویە بەکەشکۆڵەکەیەوە. ئێستا زۆر دوور نەچین دیوانی سالم، کوردی، نالی، مەولەوی، بەتەواوی ئاساری خانای قوبادی، ئەحمەد بەگی کۆماسی، بێسارانی، فخر العلما، مەلا ولدخان، وەلی دێوانە، حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە، حەسەن کەنۆش، جنوونی، زەڵمی، صرعی، ڕەنجووری، والی غوڵام شاخان، میرزا یوسف، میرزا یاقو، شەفیع، نەجەف، مەولانا خالید، خانگایی، مەلەلکە، کلاشی، قەمەر عەلی، عەبدولخالقی پاوە، داخی، زەنووری، مەلا صالحی تەڕەماری، شێخ مستەفای شەهاب، میرزا مووسا، والحاصل ئەمانە هەمووی خۆی نووسیونیەوە، بەڵام دریغ و واوەیلا ئەمڕۆ وەجاخ کوێرە ئەو هەموو سەروەتی بێ سامان و موڵکی ڕووی جیهانەی بەجێ هێشت یەکێکیان تەنها بۆ ئەوەی ئەم ڕەنجەی بەباد نەڕوا چاپیان نەکرد.

کەشکۆڵەکەی بۆتە (خرمیز)، هەرچی هەستاوە شتێکی لێ نووسیوە حەتتا حسابی گاڵ و جۆ و گەنم و مەن و تەغاریشی تیایە.

کتێبی ئەوتۆی بووە فرۆشراوە بەشەش سەد ڕوپیە و لە قەشقەی بەغداوە تا حدودی عەجەم

مولّکی بەجێ هێشتوە. باوە ئەوانە بۆئێوە، با پارەی کتێبێکتان بدایە ڕۆحی ئەوتان شاد بکردایە، ئەمە بەکەم ناژمێررێ. زاتێکی وەک مەحموود پاشا عومرێک سەرف بکات خزمەتی ئەدەبیاتی قەومەکەی خۆی بکا و ڕەنج بەخەسار بێ، لای خوێندەواران و قەدر شوناسان ئەم خزمەتەی ئەو کردوویە لە هەموو ئاساری بابان و بابە ئەردەڵان پێشترە، ئەمما...!!.

مەحمود پاشا بەخۆڕایی ئەوەندەی مەولەوی خۆش نەویستووە، زەوقی ڕۆحی لێ چنگ کەوتووە، منیش هەقمە بەحورمەتەوە ئەمەندە پەرستش و ستایشی هەردووکیان بکەم. مەولەوی بۆ ئەو دیوانەی کە هێناومەتە سەر شێوەی خۆمان، مەحموود پاشایش بۆ ئەوەی کە جگە لە دیوان هەموو کاغەزەکانی دەستخەتی مەولەوی چەسپاندوە بەکەشکۆڵەکەیەوە ئەو کەشکۆڵەی کە هەرچەندە شاعیری کورد هەیە بەناو و داو ئاساری کۆکردوونەوە. بەڕاستی زیندووی کردوونەوە. ئەمجارە کاغەزێکی مەولەوی کە بەفارسی بۆ مەحموود پاشای نووسیوە بەکوردی نەشری ئەکەین. ئەم کاغەزە کاتێ لە ساڵی ١٢٩٠ی هجریدا ماڵی مەحموود پاشا لە زمناکۆی شەمێران بووە بۆی نووسیوە:

ئەیاز هامڕاز ناڵە و ئاخ و دوود
عەرزش هەن وە خاک ئاستانەی مەحموود
ئەرنایدەی تۆ (زمناکۆ) جا کەرد
دوودی دڵی من نەگەردوون و ویەرد
گەر باوەڕناکەی لە خودا بترسن
هەواڵ لە دیدەی هەساران پرسن

بەڵام دەسەڵات چییە؟ قیمەتی دووری نە بەدەست ئێوەیە نە بەقوەتی ئیختیاری ئەم دەروێشە (بێ وەی)یە.

چەرخ ئەمڕەتێنێ بەهەموو لادا
ناتوانێ لە خۆی حەسوودی لادا

گلەیی بێ ئیخلاسییە لە من فەرمووە ئەوێ، من ئەمویست عەرزی ئێوەی بکەم، ئێوە پێشدەستیتان فەرموو، با لە ڕووی گلەییشەوە بێ.

باز مژدەی یەک دڵییە:

ئەگەر تەقدیر لەگەڵ تەدبیر بگونجێ
وەها دێم چەرخی بەد خواه لێم بڕەنجێ
گەر فەلەک دەستم نەخا وەسڵی حەبیب
ئەمن و دەردی بێ نسیبی یانسیب

کتێبی عەقیدەنامەتان ویستبوو، ماڵم لە باخەسووتاوە، دڵیشم وای لێ قەوماوە. پیاوێ بنێرن لە عەبدوڵڵای کوڕمی وەرگرێ.

جاران لە گەشتی دەشتا و لە وزەی دیدەنی گشتابوون. ئێستا شابازی زمناکۆ، یا خوا پەناهم بەتۆ. زمناکۆم لێ بووە بەکێوی (طور) ئاگرێکی تەجەلی ئەبینم، لە دوور بەو نووره سووتاوم، بۆیە لە باخەسووتاو خزاوم ئاتەشی می بینم ئەی یاران ز دور گەرم می ئاید بەچشم کوه طور

ئەگەر مەحموود بۆ دەردی دووری نەکا چارەسازێ
بەسۆز و نیازی ئەیازی ئێمە هەمراز و دەمسازێ

٣- صاڵح زەکی بەگ

ئەمڕۆ چڵێ نێرگسم دی و صاڵح زەکی بەگم کەوتەوە یاد. صاڵح زەکی بەگ دوایی گوڵی باخی صاحبقران بوو لە زەکادا. لە سەخادا، لە وەفادا. من بەش بەحاڵی خۆم وێنەی ئەوم کەم دیوە، زۆرتر پەسەندم کرد لە پێشدا ڕابیتەی نەفسانی بوو، ئەو خاوەند خوان و من نەوسن کە تێرم خوارد، لە مصاحەبەتیا زەوقێکی ڕۆحانیم دی. ئنجا کەوتینە عالەمێکی ڕۆحانییەوە، بەڕۆح و بەدڵ خۆشم ئەویست. کاتێ بە(متصرف)ی هاتەوە ئێرە، ئەو سەردەمە دەستەی (مردم گریز)کانی ئێمە هەموو جومعان ئەچووینە زەڵم و دواوان. جارێکیان ئەویش هات لە ڕێوە چووینە (تووەقوت) لەوێوە هاتینەوە بۆ لای پردەکەی زەڵم، ئەو نێرگسەجارەی سەر ڕێگاکەی دی و وەستا. لە ئوتومبێلەکە هاتە دەرێ، پەلی من و کوڕەکانی گرت چووینە ناوەڕاستی ئەو نێرگسانەوە، باقەیەک نێرگسی کرد و لەناو ئەو نێرگسانەدا ڕاکشا و بەدەستە نێرگسەکە چاوی خۆی داپۆشی و وتی، خۆزگە لەم ناو نێرگسانە و لەم (سەرە ڕێی ئێلی جاف)ەدا ئەنێژرام. دوای ئەوە سەری هەڵبڕی وتی، کاکە توخوا تەماشای ئەم چەشم ئەندازە شیرینە و ئەم دەشتە ڕەنگینە بکە. ئەستەموڵ کە بەبەهەشتی ڕووی زەمینی ناو ئەبەن لە ناوەڕاستی (بیشکتش نشانطاش)دا کۆشکێکی سوڵتان عەزیزی تیایە لە نزیک ئەو باخچەیەکی قولیای تیایە پێی ئەڵێن: قولیاتر لاسی، بەهاران ئەم هەموو سەیرانکارەی لێ کۆ ئەبێتەوە، لەم چاڵەدا ئەمە گوایە بۆنی قولیا ئەکەن. ئەیکرن، دەسکی ئەکەوێتە مەجیدییەک. دە وەرە ئەمە ببینە وە ئەوێش!؟. بیر بکەرەوە و ئەم ڕووبارەیش بەم لەنجەولارە ببینە و وڵاتی خۆتت لەپێش چاو شیرین نەبێ، ئەیویست خزمەتی نیشتمانەکەی خۆی بکا، زۆری لە دڵدا بوو، لە (سەید صادق) بەولاوە دێیەکی عەسری بینا بکا و فابریقەی شەکری تیا دابنێ. وە دەستی پێکرد کە شار بگوێزێتەوە بناری گۆیژە و ئەودیوی گۆیژە بنێژێ بەباخ. ئێستە دەستی ناهەمواری دەوران لە دەمێکدا کە نێرگس چاوی کردەوە چاوی لێکنا!!. وەک نێرگسەکەی دەوری زەڵم!.

کوێر بێ ئەو چاوەی بەتۆ ڕوون ئەبووەوە و تۆ بەبێ چاوی ئەو چاوت کردەوە. بەڵام تۆ چیبکەی! تۆ هەر ئەوەی کە لەو دەشتە هەزاران ئەردەشێری سەرەتا و نەرەشێری هەرە دوایی وەک مەحموود پاشات دیوە و ئەوت بەرێ کردوە و لەو چاوە جوانەتەوە فرمێسکێکت دانەڕشتووە!. من بەو یادەوە ئەگریم، کەوا بێ من بەوەفاترم!.

٤- ئەمین زەکی بەگ

ئەمین زەکی بەگی کوڕی گەرەکم، هاودەمی ئەستەموڵم، هەموو شەو و ڕۆژێ، هەینوان میوانی عەزیزی جزیرە (هەگبەلی)م، شەوقی چرای ژیان و ژینم، ئارایشی لاپەڕەی ژیان و ژینم، لە مەعنەویاتی ئیسلامیەدا، ئاینم ڕۆیی، بەجێی هێشتم، ئەو نایەتەوە، ناچار ئەبێ من بچمە لای. ئەڵێن ئینسان کە مردووی مرد و لەگەڵی چووە سەر قەبران، کە گەڕایەوە، هەر هەنگاوێکی فەرامۆشییەکی بۆ پەیدا ئەبێ ئەمە بەڕاست نازانم، من بەش بەحاڵی خۆم نەک هەر هەنگاوێک، هەر هەناسەیەک بەسۆز و بۆکرووزتر ئەزانم و لە بیرم ناچێتەوە.

ئێستاکە بەتەنیا ئەمێنمەوە و یادی (حەمەد ئەمینم) ئەکەمەوە، بێ ئیختیار فرمێسکی چاوم ڕیشی ئیختیاری سپیم تەڕ ئەکا. خۆ هێجگار کە ئەڕوانمە (ژین) و ئەو هەموو نووسینەی، ئەوی تیا ئەبینم، یا کیسە خامە کۆنەکەی کە نامەی ئەو و جەعفەر پاشای بەختەتی خۆیانی تیایە و دەری دێنم، ئاخێکی دەرمەندی هەڵدەکێشم، بۆ ئەو دوو زاتە کە بۆ ئیشوکار چەند بەکار و بەدایەخی قەومەکەمان دەردەهاتن. نەخوازەڵا ئەمین زەکی بەگ کە زیاتر لە کەڵک و کاری دیوانی ئاساری ئەدەبیاتی ڕۆحانی و سەرگوزشتەی کامەرانی و زیندەگانی پێشینیانی بۆ خستینە لاپەڕەی تەئریخی جیهانییەوە. هەروەکو ئەو مردووەکانی ناودارانی بەناو بۆ زیندووکردینەوە، بۆ خۆیشی ناوێکی وای بەجێ هێشت لە هەرکاتێکدا بپرسن ئەمین زەکی بەگ چی لێهات؟، هەموو لاپەڕەیەکی تەئریخ و ئەدەبیاتی ئەو دەنگ ئەداتەوە و بانگ ئەکا، بەڵێ ئەمین زەکی منم و سەدایەکی لاهووتیش ئەڵێ: ئەمین بن ئەمین زەکی نامرێ، بەختیاری و پایەداری بەرخورداری بۆ قەومێکە کە پیاوی وای تیا هەڵئەکەوێ. خوا شوێنی گوم نەکا و تەوفیقی (تۆفیق وەهبی) بدا، هەروەکو لە پایە و مەنسەبی ڕەسمیدا پایەی ئەوی گرتۆتەوە لە هەموو شیمە و ڕەویەی تریشدا لەو زیاتر بێ. ڕۆحی ئەوی پێ شاد ئەبێ! منیش کە لەژێر ئەم قوببەی گەردوونەدا چاوم لە هیچی کەس نییە و تەنها ئاواتەخواز و بەنیازی سەربەرزی قەومەکەی خۆمم. کە ڕۆییم و لە مەڵبەندی نیشانکردنی کوڕیمەوە کە گردی یارەیە و لەوێوە ئەم دیارەم لێ دیارە، چاوم لێ بوو کە داڵدەدارین، چاوم لە دوای خۆم نابێ، خۆم دیومە لە شەڕا پیاو یا بەگوللە یا بەخەنجەر بریندار

بووە، گەرمە برین بەخۆی نەزانیوە، تا سارد بۆتەوە، ئنجا بەلادا هاتوە! ئێمەیش برینی ئەمین زەکی بەگ، بەگەرماوگەرمی پێمان نەزانی تا سارد بووەوە، ئنجا تێگەیین کە چیمان لە کیس چووە!.

شاعیرێک مەرسیەیەکی وتووە ئەڵێ ئەوەی لە دەست من چوو ئەگەر وەک موڵکی سلێمانی لە دەست سلێمان بچوایە ئەهرەمەنیش لەگەڵی ئەگریا!. بەڵێ، نگینی زانستی سلێمانی بوو! هەموو کەس لەگەڵمان ئەگری.

ئەگەر لە من ئەپرسی ئەمین زەکی و تۆفیق وەهبی جووتە چرای ڕووناکی خوێندەواری و خزمەتگوزاری و کوردەواری بوون و دوو چاوی منن. وا خوا چاوێکی لێ سەندمەوە، باری حوکمی بینایی ئەو چاوەم کە کوێر بووە. بخاتە سەر ئەو چاوەم کە ماوە، یەعنی ئەمین زەکی ڕۆیی تۆفیق وەهبیم بۆ بێڵێ!. ئەمیش بەبەریەوە هەیە بەئاسار و بەکردار شوێنی ئەو کوێر نەکاتەوە.

*لە ساڵی **١٩٣٩**دا، کە خۆی مابوو، نووسیبووم، بەشێوەی ڕەسمی و هەقی مەکسووبی ئێمە ئەشیا بماننووسیایە (مەعالی ئەمین زەکی)!. بەڵام بەرگی هونەرمەندی جیهان پەسەندی ئەو هیچی پێ ناوێ، تەنها ئەمین زەکی بەگ بێ بەسە!. ئەمجارە چاو ڕوونی غەزەتەکەی بە دوو شیعری جوانی بەناونیشان کردبوو، هەندێ ئەیانگوت ئەمین زەکی بەگ شاعیر نەبووە، نەیانئەزانی سەرەتای جونبوشی زەکای ئەو بەشیعر بووە. ئەوەڵ مەنزوومەی کە لە ئەستەموڵ پێ نیشانی من دا، لەوانەبوو بەچاوەوە ببێ، ئاتەشین و ڕەنگین، دوای ئەوە کە (نەژادی کوڕم لە جزیرەی- هەگبەلی) هاتە دنیا، ئەو قەسیدەیەکی نووسیبوو خالید ضیا و ئەکرەم بەگی ڕەجائی زادە زۆریان پەسەند کرد. بەڵام من زۆری لەگەڵ خەریک بووم، کە لەگەڵ شیعر خەریک نەبێ، قوەی تەحریری هەڵئەقرچێ! چاک بوو شوکور وازی لەو پیشە درۆزنەی ئەو سەردەمە هێنا و دەستی دایە عیلم و فەن کەوا ئێستا بەو عیلمەوەیە ئەو هەموو خزمەتە ئەکا.*

*لە ڕۆژی **١٩٤٨/٦/٢٩**دا دوا نامەی خۆی لە بەغداوە بۆ ناردم، نووسیبووی: «چرای ئەدەبی وڵاتەکەم، کارتە دلبەرەکەتم وەرگرت ئای چەند دڵسۆزانە بوو. چاوی ڕوون کردەوە و ژانی پەنجەکانمی شکاند. بەو هێزەوە دەسم دایە قەڵەم ئەم چەند دێرەم نووسی خۆزگە بمتوانیایە بەکامی دڵ تێر بنووسم، نازانی چەند ئاواتەخوازی گفتوگۆم لەگەڵ تۆ؟!. یاخوا تۆ هەر بژیت، ئەگەر قسمەت بێ چاومان بەیەک ئەکەوێ».*

*لەبیرمە ساڵی **١٩٣٦** نامەیەکم بۆ ئەمین زەکی نووسیبوو، نامەکەم دۆزییەوە کە بەم جۆرە نووسرابوو:*

نووری دیدەی عیرفانی وڵاتەکەمان
ئەمین زەکی بەگ:

زۆر کەس هەیە کردوویانە بەخوو، یەکێ مەنسەبێکی گەورەی دەست کەوتبێ کوتوپڕ تەبریکی بۆ دەنووسێ و کە لێشکەوت تەئەسور.

من ئەو دەمەی تۆ بووی بەوەزیر نووسیم، هیچ ئارەزووم نەبوو، بۆ تۆ بنووسم مەعالی، یەعنی حەزم نەکرد ببی بەوەزیر، ئێستاش زۆرم لا خۆشە لە وەزیریدا نەماوی، چونکو ئەمەندە ساڵی وەزیریت کرد ئەمما چیە وەزیرییەک.

دەڵێن موسیقا دوانزە مقام و بیست و چوار شعبەیە ئیدارەی دوانزە مقام و بیست و چوار شعبەت کرد بەقەد دوو جزمە تەئریخەکەت بەکار نەهات و لەمیشدا خۆم ئەزانم کە قەرزداری، بەسایەی خواوە وا ئەمجارە بۆ خۆمان، یەعنی بۆ قەومەکەت بوویتەوە بەماڵ. قەومەکەت ناڵێم ئەگەر قەوم دەبووین ئێمەش یەکێکمان لەکایەدا ئەبوو، ئەو یەکەش بەناچاری تۆ دەبوویت، چونکو کەسی تر شک نابەین بۆ ئەوە بشێ ئەوە کەیفی خۆیانە، ئێستا ئەوی من ئەمەوێ، تا من ماوم تۆ بنووسە من بۆت چاپ ئەکەم، بەرگوزاری کوردی بۆ کوردی هەژار، ئەوەیە یادگاری بەکار.

٥- گۆران - عەبدوڵڵا بەگی سلێمان بەگی کاتب فارسی

چەند ساڵێ لەمەوبەر خۆشبەختانە ڕێم کەوتە شارێکی لەتیفی کوردستان مودەتێکی موناسب لەوێ مامەوە، حەیاتێکی سادە و زەریف، حەیاتێکی پڕ لە شیعر و سنوحاتم ڕابوارد، ئەتوانم بڵێم، ئەم شارە بەدەشت و دەری شاعیرانەیەوە بەشاخ و نزاری پڕ لە ئەحلام و خەیاڵاتییەوە، لانەیەکی ئەزەلی و ئەبەدی شیعرە، زەڕڕاتی هەوای پڕ لە ئیلهامە، تاریکە شەو و مانگەشەوی موتەساویەن. شاعیرانە و وەحی بەخشە بن هەر لقی دارێ، باغێکی سەد فریشتە و سەد پەری شیعری لێیە. لەو ڕۆژەوە بناغەی دانراوە، بێ شیعر و شاعیر نەبووە.

ئا لەم شارەدا ئەوەڵ ڕۆژی مواسەڵەتم لاوێکی زیرەک، تێگەیشتوو (رقیق الطبع) فەقەت مەحجوب، جەلبی دیقەتی کردم!. ئیفراتی مەحبووبیەتیەکەی تەقریبەن کردبووی بە مردم گریز، غالیبەن گۆشەیەکی ئینزیوای پڕ حیس و خەیاڵی تەرجیح ئەکرد، بەسەر حەیاتێکی پڕ جۆش و خرۆشی ناو خەڵقدا.

موعارەفەمان بۆ موددەتێکی مەدید عیبارەت بوو لە چەند مولاقاتێ فەقەت بەرە بەرە مولاقاتەکەمان تەزایودی کرد، ئاشناییەکی موتەقابیل هاتە وجود (ئاشناییێکی فیکری و حیسی) بالنتیجە قەناعەتی کامیلەم بۆ حاسڵ بوو کە (دوڕڕ) لەژێر پەردەی کەسیفی مەحجووبیەتەکەیدا حیسێکی ڕەقیق و بەرز، تەبعێکی شاعیرانە مەوجودە و شنەی بایێکی خەفیف کافییە. ئەو پەردەیە لابدا و بەهەموو مەحاسنی بەدیعیەوە شەخسیەتی شیعری دەرخا.

زەمان هات و تێپەڕی، ئەرز بەدەوری خۆیدا چەند خولێکی دا نیهایەت لە سلێمانیدا یەکمان گرتەوە. ئەمجارە بەمەمنوونیەتەوە دیم کە کزەبایەکە (هەرچۆنێ بووبێ) هەڵی کردوە و تا دەرەجەیەک بووە بەسەبەبی دەرخستنی شەخسیەتی. شەوێک کە دیسان لە مەوزوعی شیعر و ئەدەبیات ئەدواین، بەدەنگێکی نزم و ڕوویەکی سوور هەڵگەڕاوەوە بەعزێ شیعری خۆی لەبەر خوێندەوە زۆرم لا جوان بوون و تەلەبی نوسخەیەکم کرد، سبەینێ مەنزومەکانم لێ وەرگرت، کە دووبارە پیاچوومەوە بەتەواوی تەحەققوقی کرد لە لام کە ئەمانە زۆر دوور بوون لە شیعری شاعیرێکی موبتەدی، یا هەوەسکارێک، عەلاوەتی کە ئاهەنگ و سەلاسەتی مەوزوعەکانیشی جازیبەدار و پڕ حەیات بوون و بەخەیاڵێکی ورد و بڵند هۆنرابوونەوە و بەتەرزێکی جوان و ڕەوان ئەدا کرابوون. لە گوفتاری واتێگەیشتم ئەیەوێ ئەمانە لە گۆشەی نسیاندا بمێنێتەوە. فەقەت من ئەم ئیهمالەم بەرامبەر بەئالیهەی شیعر بەجورم عەد کرد و بالنتیجە قەرارم دا بەناوی (موستەعار)ەوە نەشر بکرێن.

٦- شێخ ڕەزای تاڵەبانی

دیوانێکی شێخ ڕەزام بۆ هات، باوەڕم نەدەکرد شێخ ڕەزا وا لێبکەن!، ئەو شێخ ڕەزایە کە من جارێک لە کێوی قافەوە ئەچوومەوە ئەستەموڵ لە (باطوم)ەوە سواری کەشتی بووم حەکیم باش و مەلیک و شوعەرای شیرازی تیا بوو کەوتینە یەک پرسی، وتم خەڵکی سلێمانیم. وتی ئەو خاکە کە ساحێبی قەسیدەی (شەبی یەڵدا)ی سالم و قەسیدەی (شاهوماهی) شێخ ڕەزای تیا هەڵکەوتوە؟! ئێستا ئەو شیعرە جوانانە خراوەتە ژێر زێرابی ئەدەبخانەوە. (ئەدەبخانە نا، چونکە ئەدەبخانە ناوێکی ئەدەبی تیایە).

ئەم نەریتە ناهەموارە مەبەستی شیعری هەجووە لە ئێراندا زۆر کاری کردە سەر پەروەرش و ئەدەبیش و ئەو پەیڕەویە زیاتر بۆ شێخ ڕەزای شاعیری وەهبی و ئیرتجالی مایەوە. ماڵی مایەی هونەری شێخ ڕەزای بەقوڕ گرت. شێخ ڕەزا گەوهەرێک و جەوهەرێکی بوو ئەتوانم بێ پەروا بڵێم نەک لە خاکی کوردستاندا، سایەی ئەو لە جیهاندا مانەندی نەبوو. جارێ هەرچی وتووە هی خۆیەتی لە کەسی نەدزیوە و لە فارسیشدا شێوەیەکی بۆ خۆی داناوە، دوای ئەو کەس نایگاتێ. بەڵام هەمووی لە کلکی (قەڵەمی دونبالەگیری) ئەنوەریدا خەرج کردۆتەوە و لە زیندەگانیشدا لەبەر ئەو ڕەنجەڕۆ و سەرڕۆ بووە، ئێستا لە بەختی ئەوروپایی شیعریان کردە فەن و ئەدەب و ناویان نا ئەدەبیات، لە کوڕەی زەمیندا لەناو هیچ میللەتێکدا ناوی دوو سەرە کاف لە هیچ لاپەڕەیەکدا نانووسرێ (حەتا ئادابی موعاشەرەتی ئیجتماعی) شێوەی هەڵکردی کۆمەڵی قانوونێکی وای داناوە کەسێ لەکەیەکی ئاشکرای نەنگی و بەدنامی پێوەبێ، تۆ پێی بڵێ ئەو خووەت هەیە ڕاستیش بێ جەزایەکی قورسی هەیە. لەم دەورەی ئەدەبدا وەرن تەماشای دیوانی

بکەن لەلا پەڕەی چوارەوە چەند نامووسی خانەدانی گەورە پایماڵ کراوە! و یەکجار بەکۆمەڵ بۆ کەرکوک و سلێمانی چی بێژراوە چ جای مام و برازا. فیچقەیەکی پیس کە بەهەموو سەروچاوا هەڵپژابوو کەوتبووە ژێر پەردەی فەرامۆشییەوە، نازانم خزمانی بەچ هۆش و هەوەسێکەوە بەڵێنی چاپکردنیان دا!؟.

وا چەند کەسێکی وەک من بەچاویلکەی کۆنە شایەری جوانی ئەبینن ئەوانەی جوێنی پیس بەباوک و باپیریان دراوە بۆ ئەمەی بلێن شیعرە چۆنیان لا خۆش ئەبێ؟!.

درێغی بۆ دەبدەبەی بڵندی شاعیریی شێخ ڕەزا کە ڕەووش و گەردشی زەمان شێواندی و ئەمەیش نەواندی، باز پایەی شاعیری ئەو نانەوێنێ و هەموو جنێوێکی پێ دەبەخشرێ، ئەمە وا!! ئەی لە چاپەکەی کە هەموو سەر و گوێلاکی شیعرە جوانەکانی شکاندووە چی بلێین قەیناکا خوا حسابە ڕادێین!.

٧- زێوەر

پەنجەی مەرگ بەرۆکی زێوەری بەرنەدا ڕایکێشا بردی لەسەر ڕێی (هەڕووتە و دۆڵە میران)دا خستیە ژێر خاکەوە، تەنها شیعرەکانی لەپاش بەجێما کە لەم تەنگانە و گرانیەدا و لەم زەمانەدا ڕەبەیە ئارد بۆ ماڵ و منداڵە هەژارەکەی ناکا!!. بەڵێ شیعری زێوەر و زێوەر خۆی زێوەری هەموو شاعیری کوردەوارین. ئەمڕۆ نە بێخود نە بێکەس نە پیرەمێرد نەگەیشتوونە زێوەر. ساخوا کوڕەکەی بەختیار کا شوێنی باوکی بگرێتەوە.

زێوەر ئەخلاقی لە شیعری جوانتر بوو بەهەموو مەعنایەکەوە دیندار و بەویقار و قەناعەتکار بوو، لە کیسمان چوو داخی دووری سارێش نابێتەوە. ماوەیەک پێش ئەوەی کۆچ بکات، زۆرم بیر ئەکرد، پیر و ئیفتادە هەرچۆنێ بوو خۆم گەیاندە لای، ئۆف چەند دڵتەنگ بووم لە من نەخۆشتر و حاڵی ناخۆشتر بوو. من کە لە ساڵی ١٣٠٥ی ڕۆمی ١٨٨٩ی میلادی لە سیتەک باشکاتب بووم و باوکی ئەو مەئموری ظابط بوو، لەگەڵ باوکیا دامەمان ئەکرد، ئەو هێشتا پێنەگەیشتبوو دوایی کە چووین بۆ ئەستەمولّ هاوڕێی بەحر و بەڕ و سەفەر و حضرم بوو. کە دەستی کرد بەشیعر گەلێ لەپێش من و هەموو شاعرەکانی زەمان و زمانی خۆمانەوە بوو. لەم دواییەدا چەند شیعرێکی پاشەرۆکی بۆ ناردبووم لە چاو شیعرەکانیا، ئێستای خۆیەتی، ئەڵێ:

بێ فائیدە و سەودازەدە بێ پارەو و پوولی
بێ سوودە کە بەستراوی خەمی پەرچەمی لوولی
ڕێی ڕاستی ئەگری کەچی هەر چەوتییە ڕێگات
شەفتوول ڕەوی شەترەنجی خەمی خانەی کوولی
نووستووی لە بەرامبەر سنعی عفەت و ئەخلاق
بۆ زەوق و سەفای ڕاهی سەفاهەت چە عەجوولی
هەرچەندە جگەرگۆشەی گەورەی شەهادیی
بێ کەڵکی کەوا لەکەی بەرچاوی بتوولی
ڕۆژ و شەوت ئەڕوا بەسەفاهەت نە بەتاعەت
شەرمندەی دەرگاهی خوداوەند و ڕەسوولی
ئەی شاعیری بێ کردەوە بێ زادی و بێ ئاو
وریا بە بۆ ئەولا دەچی ڕێبواری بە(طوولی)

٨- عەلائەددین سەجادی

لە دیباجەی ئەمجارەی (گەلاوێژ)دا، عەلائەددین سەجادی منی بەوێنەیەکی خۆم ئاساییەوە خستۆتە گەلاوێژەوە، وە خۆمی پێ لە خۆم گۆڕیبووم.

عەلائەددین کەمتر لە چەند و چوونی من و زۆرتر لە بەرزی خەیاڵی خۆی و دڵپەسەندی و بڵندی خاکەکەی خۆی دواوە شێوەی بیمانەندی بەروبوومی مەرزوبوومی بێ بوومی وڵاتەکەی خۆی ناسیوە و زانیویە ئەم مەڵبەندە ئەشێ شاعیری بێ مانەندی تیا هەڵکەوێ، هاتووە لە خەیاڵخانەی خۆیدا یەکێکی شاعیر و ماهر و ئەدیبی سخنوەر و نیشتمانپەروەری دروست کردوە، ناوی ناوە پیرەمێرد!!. ئەگینە ئەو پیرەمێردەی کە تازە بەستایشی ئەو ناسیومە جگە لە نەوسنی و تیکەی نان و کەباب تێگلاندن هیچی ترم تیا نەدیوە، بەڵێ خاکەکەم، منیش ناسیومە کە (سەعید پاشا) یەکمان لێرەوە شوێن کاروان ئەکەوت ئەچوە ئەستەمولّ لەوێ ئەبوو بەیەکە پیاو، قەیسەری ئەڵمان لە دوایەوە ئەڕۆیی. شاعیری ئاسمانیی تورک (عەبدولحەق حامد) وتوویە:

چەمەن در ار درکوهسار در فیض ربیعیدر
بویرلردە دوغاتلر شاعر اولمق یک طبیعیدر

ئەویش لە تەک عەبدولحەق حامدا هاوفکرە هاتووە بەخەیاڵ لەم شوێنەدا یەکێکی دروست کردوە ناوی ناوە (پیرەمێرد) هەموو کردار و گفتاری پیرەمێرد ئەو پارچە بەندە پەخشانە ناهێنێ کە ئەڵێ:

> «ئەگەر سەرچاوەی شیعر وتن هەوای بێگەرد و ئاسمانی ساف و دیمەنی دڵکەش و لالەزاری ڕەنگێکی بێ بەهەموو مەعنای کەلیمەوە کوردستان لە پێگەیاندنی شاعیرێکی وەک پیرەمێردا بەڕاستی درێغی نەکرد. پیرەمێردی شاعیریش لە دانانی شیعری نیشتمانی غەزەلی غرامی و فەلسەفی بۆ بەجێهێنانی وەفای خۆی نیسبەت بەمەڵبەندی هیچ کەموکوڕیەکی نەکرد».

هەموو واتەی پیرەمێرد ئەم تەسویرە خەیاڵییەی عەلائەددین نایەنێ، کە نیشتمان ئەمەندە

بەفەیز دادەنێ کە ئەبێ شاعر و ئەدیب و وەتەنپەروەری وای تیا هەڵکەوێ ئێمەیش بەپێی خەیاڵ و ئارەزووی عەلائەددین لە خوا ئەپاڕێینەوە خاکەکەمان زۆری وای تیاهەڵکەوێ دوعای پیران و ناڵەی پیری پیران بێگومان ئەگاتە ئاسمان.

تۆ هەموو ساڵێک دەقنەیەک بۆ گۆڤاری گەلاوێژ ئەکەی. لە هەموو غەزەتە و مجەلەکان ڕێکوپێکتر لە ڕۆژ و سەعاتی خۆیا بەهەموو لایەکدا ئەینێری، ڕاستت پێ بڵێم کە داوای پارە ئەکەی خاترانەیە، وەکو بەخۆتی ببەخشن وا لە دەستیان ئەبێتەوە، کەچی ئەوانەی لافی وەتەنپەروەری لێ ئەدەن و هەموو ئێوارەیەک هیچ نەبێ ئەوەندەی ئابوونەی گەلاوێژ ئەخۆنەوە و دە ئەوەندەیش لەسەر مێزی پۆکەر دائەنێن و ئەوەندە هەر بەبۆیاخی قۆندەرە ئەدەن با تەنها شەوێک بڵێن بۆ گەلاوێژ وەک کابرای ئەستەمۆڵ کە ڕۆژ بەڕۆژ ئەوی ئەیویست بیخوا ئەیگوت «صانکە یدم» وامزانی خواردم بەو پارەیە مزگەوتێکی دروست کرد ئێستایش پێی ئەڵێن (صانکە یدم جامعی). توخوا گەلاوێژ ڕۆحێکە ئینسان لە لەشی خۆی داماڵێ هیچ نەبێ بەپارەیەکی کەم بیکڕن و بیکەن بە(کوللکسیون) دوایی بیفرۆشنەوە گەلێ زیاتریان بۆ ئەکا.

عەلائەددین سەجادی زۆر مەمنوونی شیعری گرفت و نوکتە و جناسی کۆنە لە زبانەکەمانا شتی ئەوتۆی ئەدۆزییەوە چوار پێنج مەعنای لێ پەیدا ئەبوو، هەردووکمان لەسەر ئەوەین کە زبانی کوردی بۆ هەموو جۆرە نووسینێک لە زۆر زبان ڕەوانتر و بەماوەترە!.

ئەتوانین سەربەخۆ هیچ وشەیەکی بێگانەی تیا نەبێ، چی ئارەزوو بکەین بیڵێین. بەڵام ئاخ دەستەیەک پارچە پەڵاسی ئەوتۆی بەڕوودا ئەکێشن جوانیەکەی ئەشارنەوە و ئەیشێوێنن.

٩- سەید ئەحمەدی خانەقا

خوا لە دوور کەعبەیەکی دروست کردوە لە گڵە، لە نزیکیش کەعبەیەکی هەیە کە دڵە، ئەویان حجاز و حجازە ئەمیان سەراپەردەی ڕاز و نیازە.

چل و پێنج ساڵ لەمەوبەر لە ئەستەمۆڵەوە چووبوومە کەعبەی حجاز لەوێ کەوتمە ناو دەستەمێردێکی مەرد، سەرقافڵەچییان سەید ئەحمەدی خانەقا بوو. نازانم تەئسیری هاونەفەسی ئەو خاکە بوو!؟ یا یاد و دووری وەتەن بوو، ئەمەندەم پەسەند کرد چل شەو لە بیابانی حجاز و شاما بەیەکەوە بووین، ئەو جازبە و ڕەفاقەتی حەجە تەئسیرێکی وای تێ کردم کە لە ئەستەمۆڵ هاتمەوە، کردبووم بەعادەت ساڵی سێ ڕۆژ بەتایبەتی ئەچوومە خزمەتی، ئەمە چوار پێنج ساڵە کە نەمتوانیوە بچم. ئەمجارە بەئیشتیاقێکی واوە وتم ئەچم، «وەک ئەو ساڵەی لە دەربەدەری هاتبووەوە موریدێکی دەستی گرتبوو، بەری نەئەدا ئەیانگوت: کورە بەسیە ئیتر لە یەخەی بەرەوە، ئەیگوت: ئا، لەبیرم چوەوە؟ ئەو چەندەی ئەو لێرە نەبوو من وەک گوێلکی بێ دایک لە چەم و

دۆڵدا ئەمقۆڕاند!!» بەو حەسرەتەوە بووم، تا ئەم بەرە جەژنانە ئارەزووی زیارەتی کەعبەی دڵ بەکێشی کردم، ئێوارەیەکی جومعە گەیمە خانەقا ئەو لەماڵەوە نەبوو، نانیان بۆ دانام، پشتم لە ڕێگاکە بوو، خەبەریان دابوویە، هات، چاوم لێی نەبوو، لە پشتەوە دەستی خستە سەرشانم، هات بەدڵما، گوایە بەنوکتەی جافی بێمە پێشەوە. هەروا لە خۆمەوە وتم، وا لەپشتەوە دەستت هاویشتە سەر شانم ئەگەر نەفسی عەزیز خۆیشی بێ پایزە لێت ناترسم، ئیتر لە خزمەتیا دانیشتم، ئەو پیرە، پیریی لەبیر بردمەوە. لەپێشەوە بەگاڵتە و سوحبەتی قەدیمەی خۆمانە ڕامان بوارد، تەنانەت فەرمووی نەختێ گوێم گران بووە، عەرزم کرد قوربان منیش کەڕم، بەئیملای کۆن کەڕاوکەڕ کەوتووین و لە خانەقای تەوێڵەدا نین!. دوای ئەوە یادی شەوێکی خانەقای سەید ئەحمەد کە لە (ژیان)ی کۆنا نووسیبووم، لە نوێژێکی نیوە لەوبەر مەرقەدەدا ئەو جلوەی نوورە و تەجەلیاتی سرووره کە دیبووم تەزوویەکی بەسەرما هێنا، کڕی کردم، ئنجا کڕی و کەڕی پەکی خستم!. تا بەیانی ئیتر سەید ئەحمەدم نەدیەوە، زۆرتریش مات و مەلوولی ئەوە گرتبوومی کە ئەگەر سەید ئەحمەد نەمێنێ نەک کەرکوک و سلێمانی عالەمی کوردەواری ئەبێ چی بکەن؟!. چونکە نایەتە عەقڵەوە یەکێکی تری وا ئیتر هەڵکەوێتەوە، بەڵام واتایەکی پێشینیانم هاتەوە بیر کە وتوویانە بێچوە مراوی لە تەبیعەتدا مەلەوانن، لەو شوێنە موبارەکەدا دوعایشم بۆ کوڕەکانی کرد، وە ئەمینیشم کە بەم حاڵ و ساڵەوە لالانەوەم گیرایە، بەم عەرەفەیەش دوعا ئەکەم تا من ماوم سەید ئەحمەد بمێنێ و دوای خۆیشم قیامەتە!.

ئەم جاری دواجارەم کە چوومە خزمەت سەید بەنەخۆشی ڕامکێشا! لە خانەقا خۆمان ئاسایی دەستمان کرد بەلەقلەقیات، تێفکریم ئەو لە من بەگوڕترە و بیرترە! باوەڕم کرد لەپێش مندا نامرێ! هەروەکو بەخۆیم وتووە وەک لە ڕێگای حجازدا (وەفایی)مان ناشت و بۆی گریاین و گرینۆکە!. بەو یادەوە پێنج خشتەکیەکی وەفایی خوێندەوە ئەمەندە جوان و بەزەمزەمە بوو، هەر چەند زۆر جار خۆم خوێندوومەتەوە لە تافەتی شیعرەکان و شێوەی خوێندنەوەکەی ئەو هێندە تەئسیری تێکردم تازەم کردەوە، ئەهلی زەوق تێر و پڕ بیخوێننەوە:

سوڵتانی هەموو سەرو و قەدان ماهی حەساری
ئەو چاوە غەزالەی دەگرێ شێر شکاری

دوو هێزم هەبوو یەکێکیان جازبەی مەلا مەجنوونی هەورامی کە لەوێ دۆزیبوومەوە، دووهەمیان سەید ئەحمەدی خانەقا کە ئێستا واکزۆڵە و بێدەنگ لێی هەڵئەژیاگە!!. ئای نایناسن چەند بەسۆز و عەشق و جەزبەیە، لە حاڵەتی سەرمەستیدا کزە و ناڵە و ئاوازە و کڕوزانەوەیەکی هەیە دار و بەرد دێنێتە جونبوش. دەنگیشی خۆشە و موناجات و تەوحیدی چاکیشی لەبەرە. بەو شکی منی تەڕ کردبووەوە.

دوو دار پێکەوە بخەیتە کوورە
هێند لێکیان خۆش دێ گڕیان وەک نوورە
ئێستە هەردووکمان وەها پواوین
گیرمان نەماوە جەڕڕی سواوین!

لەم بەرە جەژنانەدا بەو یادەوە چووم بەڵام سارد بووبوومەوە.

جەزبەی ئاهینم دەماخ دان پەرداخ
مغناتیس تۆی جام کەردەن وە یا تاخ
کهربا نە دەور کام مەدەر و دەور
نە دەورەی مورەی (کارەبا -کا تەور)

خانەقاکەی سەید دار و بەردی بەزبانی حاڵ و ئیلقای مەعنەویات شاهێدی ئەدەن، کە زۆر پەککەوتە و داماو و لێقەوماوی تیا بووژاوەتەوە و ژیاوە و پارێزراوە. ئەمەیش وە نەبێ بەسووساتی دیوانی و ئیجارە و خەساندنی مسکێن و گەڕ و تەشقەڵە بووبێ. ڕەنجی شان و کشتوکاڵ و ماڵی حەڵاڵ، بەشی خۆم سێ پادشای ناودار و گەلێ بزورگەواری ڕۆژگارم دیوە، کەسیان ئەوەندەی سەید ئەحمەد مەجلیس ئارا و لەسەر سفرەی خۆی ڕووخۆش و حەز بەنان بدەیم نەدیوە. زۆریش جەسوور و بەغیرەتە، نیشان بەو نیشان لە ڕێی حەج لەسەر ئەمەی پیاوێکی ئەوڕەحمان پاشای میرحەج کە (مرعي) ناو بوو حوشتری دابوو بەکرێ بەحەجاج و دوایی حوشترەکانی لێ شاردبوونەوە سەید لەو سەتوەتی ئەوڕەحمان پاشایە نەترسا (مرعي) دایە بەر قەمچی. ئاخ، ئەمانە دوای خۆیان قەدریان ئەزانرێ. ئەمرۆ زیندوویەکمان هەیە نەک تەنها ناودار، بگرە بەهەموو مەعنایەکەوە هەڵکەوتووە، ئەبێ بەخێر من ڕاوەستم تا ئەو ئەمرێ؟! ئنجا دوو شیعری مەرسییەی یا شینێکی زیانی بۆ بکەم؟!، نەوەڵڵا باوکە، ناوەستم، ڕەنگە من لەپێش ئەودا بمرم!. ئەویش خوانەکا، یاخوا تا من ماوم نەمرێ، دڵم تەنگ نەبێ و نەگریم !. دوای من کەیفی خۆیەتی.

١٠- تۆفیق وەهبی

کاتی کوڕێنیم بوو، کەوتبوومە کۆڕی مەلا ئەدیبەکان، وەک مەحوی و ئەحمەد صائب و مەلا عوبێد و یەکێ لە کۆنە مەلاکان کە کەوتبووە وەزیفەی دیوانیەوە و دیسان هەمیشە هاونشینی ئەو مەلایانەی ئەکرد، زۆرتر لە ماڵی ئەوانیش کۆ ئەبوونەوە. ئەو زاتە مارف ئەفەندی صندوق ئەمینیی بوو مخلص (مەعروف وەهبی) بوو، باوکی تۆفیق وەهبی. دیتە منی خۆش ئەویست هەرچەند ئەچوومە ئەوێ، ئەم کوڕەی تازە پێی گرتبوو، جووتێ پاوانەی زیوی لە پێدا بوو

بەخلەخل و خرنگەی پاوانە ڕاست ئەهاتە باوەشی من ئەوسایەش گڕوگاڵی منداڵیی ئەو وەک واتا تازەکانی ئێستای لە شێوەی وشەی منداڵانی تر جوێ بوو. گەردشی چەرخ منی دوورخستەوە چوومە ئەستەموڵ. ئەویش هاتە مەکتەبی حەربیەی ئەوێ. دیسان ئەمدی بەڵام نەدەهاتەوە بیری کە مامەی منداڵی ئەو بووم!. تا هەموو لایەک هاتینەوە بەغدا. ئەو بەهۆی خوێندەواریەکەیەوە لە ئەستەموڵ پێی بوو بەئەرکانی حەرب. لە عیراقدا کەوتە کارەوە. لەپێشدا خزمەتێکی باشی خوێندەواری کرد و بناغەی الف بای لاتینی دانا... یەکێ لە پروفیسۆرە ناودارەکانی فرانسە (پیەروتد) لە دەوری ڕەواجی لاتینی دواوە و من بەکوردی لە (ژیان)دا نەشرم کردوە. زۆر تەقدیری تۆفیق وەهبی کردوە. دوای ئەوە بوو بەمتصرفی ئێرە و هات خزمەت بکا. بۆی بووە نەگبەت! چەندێک بەنەنگەویستی دیوانی ئەو دەورە تەنگانەیەکی تەواوی کێشا، بەڵام نەبەزی لەو سەردەمەیشدا هەر خزمەتی عیلم و ئەدەبیاتی کوردی کرد و (دەنگی گێتی تازەی) دەرکرد. ئنجا هەندێ وشەی کەس نەبیستووی هێنایە مەیدان کە لەوەدا من جوێ بوومەوە، ئەو بوو بەوەزیر، ئێستاکە وەزیر نییە هونەر ئەوەتە هەندێ لە سیفاتی چاکەی بخەمە ڕووی ئەوانەی کە چاکەی دەربارە کردوون و پێیان نەزانیوە. جارێ لەگەڵ ئەوەیشدا کە بەتیری کوردایەتی لە پایەی ئەوجی سلێمانیدا سەرەنگرێ بوو دیسان تا بۆی لوا بەدامەزراندنی هاوزوبانەکانی خۆی درێغی نەبوو. زۆر کەسی لە سایە و پەنادا حەسایەوە و زۆریش خزمەتی سحافە و سەقافەی کردوە. لەگەڵ ئەوەیشدا کە خێری ئابوونەیەکی بۆ (ژین) نەبووە دەستە برایەکی وەک (دەنگی گێتی تازە)ی هێنایە مەیدان کە لە گێتی کوردەواریدا دەنگی داوەتەوە. بەڕاستی عالم و زبانزان و بێ دەعیەیە. خوا بکا هەشت نۆیەکی وامان زیاد بێ و دەوروپشتی مۆیدی کوردەواری (ئەمین زەکی بەگ) بگرن.

١١- بەدرخانییەکان

هەموو جارێ لە بەیروتەوە ڕۆژنامە کوردییەکانم بۆ دێت. هیچ درۆی تیا نییە چاوم ڕوون ئەبێتەوە و دڵم ئەگەشێتەوە. ناوی کامەران ئەمباتەوە سەر دەورەی کامەرانییەک کە لە ئەستەموڵدا لەگەڵ بەدرخانییەکان ڕامانبوارد و زۆر جار لە شەرەفی مصاحبتی ئەمین عالی بەگ، کە هەردووکمان لە (قاضیکوی) دراوسێ بووین. هەمیشە لە مەجلیسی ئەودا ڕامان ئەبوارد. (مەحمود پاشای ئورفەی)ش کە لە شوورای دەوڵەتا ئەعزابوو ئەهات شەترەنج بەرێتەوە، بەقەد فیلێک زل بوو، بەپیادەییەک لە ئەسپ ئەکەوتە خوارەوە، پاشاهی و شاهی مات ئەبوو. ئێمە (مەدحەد بەگ و حەسەن بەگ، مراد بەگ و حەسەن پاشا) لە شوێنێکدا ئەعزا بووین، زەمان بەسەردا ڕۆی هەریەکە کەوتینە جێیەک لەم دواییەدا لە خزمەت (عەبدولڕەزاق بەگ)دا ئەو و (سەید تەها) و من لەگەڵ (حەیدەر بەگی) والی موسڵ هاتینە موسڵ، ئەوەبوو (نەوزاد

حەرامزاد) کە (مرخص)ی اتحاد و ترقی بوو دەرمانخواردی کرد و بەزەهر کوشتی. پاش ئەوە خەلیل بەگ متصرفی (ملاطیە) بوو، منیش لە ئەماسیە بووم. دراوسێی یەک بووین. (میجر نوئیل) هات بۆ ئەو ناوە. سوپای مستەفا کەمال دەورەیان گرت. ئێمە بەهۆی (بەدری ئاغا) و عەشائری کوردەوە ڕزگارمان کرد کاتێ گەڕامەوە بۆ عیراق لە حەلەب دیسان کامەران و جەلادەت و مەمدوح خزمەتێکی زۆریان کردم. دوای هەمووان جەلادەتم لە بەغدا دی. تەماشاکەن وا کامەران گیانی خۆی و ژیانی لە ڕێی قەومیەتی خۆیا بەخش ئەکا. لە هەموو شوێنێک و دەوڵەتێک و جەمعیەتێکدا ئاوازەی داد و بێدادی ئەو لەکارایە، بەو دوعایە بێ کە پیران بۆی ئەکەن.

١٢- ئەحەی جاو

ئۆه خۆزگەم بەخۆی، ئەگەر ئەتانەوێ بیبینن بەشوێن منا وەرن پاش نیوەڕوان لە حەوشی مزگەوتی سەید حەسەندا لە دەستە ڕاستەوە لەبن تووەکەدا یەکێ لێی ڕاکشاوە، سینییەکی حەڵوای گەزۆ و ماجومی و مەسکەتی لە ژوور سەری خۆی داناوە. خەریکە ماندوویەتی خۆی ئەحەسێنێتەوە. ئەگەر ئەتەوێ خەبەری کەیتەوە دەست بەرە بۆ حەڵواکەی ئەو هەڵدەسێ، پڕ چنگی ئەکا لە حەڵوا ئەڵێ فەرموو، وا ئەزانێ تۆ مشتەریت و لێی ئەکڕی. ئەوەندەیشت پێ ئەڵێ: ئەم حەڵوایە بۆ هەندێک بایی چل ملیۆنە و هەندێکیش چل ملیۆنیان هەیە و فلسێکی پێ نادەن! ئیتر ئەکەوێتە فەلسەفە.

ئەم زاتە کەڵەگەتێکە ڕیش سپی کۆنێک و کراسە شڕێکی لەبەردایە، هەمیشە سنگی بەرەڵڵایە. مووی سنگی وەکو پووشی شارەزوور بەدەرەوەیە. ڕیشیش هیچ دەستی لێ نادا هەروا بەتەبیعەت خۆی پێکاهاتووە. جار بەجار دەلاکێ بەخێری خۆی ماکنەیەک بەڕیشیا دێنێ!، کورتی ئەکاتەوە. ئیتر هەروا هەرچی تەکلیفێکی تری توالیت تەراش و بیجامەیە ئەو لێی ئازادەیە.

بەیانیان زوو کە هەڵدەسێ سینی حەڵواکەی ئەگرێ بەبن دەسیەوە لەسەردا بەبازاڕدا ئەڕواتە خوارەوە لە زۆر لاوە منداڵەوردکەی بێعاری شوێن ئەکەوێ، حەڵوای لێ ئەفڕێنن، بەردی پیا ئەدەن هێشتا دەستی لە کەس نەوەشاندووە. سا ئەگەر چەند حەڵوایەک ئەویش ناسیاوەکان لێی بکڕن. جارێ لەپێشەوە پارەی حەڵواچییەکەی لێ ئەداتەوە، ئنجا کولێرەیەکی لێ ئەکڕێ ئەیخاتە باخەڵیەوە و دێتەوە. لە چایخانەکەی بەر مزگەوتی سەید حەسەن چایچییەکە چای بۆ تێئەکا، کولێرەکەی پێوە ئەخوا و ئنجا ئەگەر کەسێکی دەستکەوت قومارەکەی لەگەڵ ئەکا هەمیشە دەستەیە کاغەزی ئەسکەملی لە باخەڵدایە. تا قوماری بۆ هەڵکەوتبێ هیچی تر ناکا و ئەگەر حەڵوایشی نەفرۆشتبێ و هیچیی نەبووبێ کولێرەیەک و دەستەیە کاغەزی لە باخەڵایە. زۆرجار کە زانیومە هیچی نەبووە نانی پێ بکڕێ دە فلسم بۆ ڕاگرتوە وتوومە ئەمە تۆ قەرزی کۆنت لەلامە

ئەتدەمێ نانی پێ بکڕە، نەیویستوە. کولێرەیەکی گەرمی لەبن باخەڵی دەرهێناوە وتوویە ئەوە کولێرە. بەم ڕەنگە، مەردێکە، نەبەردێکە، بەبرسێتی، بەڕووتی، بەسەرما، بەگەرما، بەبێ جێیی، بەبێکەس نانەوێ. گلەیی ناکا، چاوی لە خێری کەس نییە. جار بەجار کە ئەچم ئەیدۆزمەوە ئەمەوێ لە قەرزە کۆنەکەی شتێکی بدەمەوە بەزۆر پارەکەی ئەدەم بەسەردا. ئەویش بەزۆر ئەوەندە حەڵوا بەسەر ئەو منداڵانەی کە دائیما لە دەورین دابەش ئەکا. بەم حاڵەوە کە موحتاجترین و بێ ڕێ و جێ ترینی بەشەرە، چەند سەرماوسۆڵە و نەخۆشی دیوە و چەند بەردی منداڵانەی لێدراوە هێشتا ئۆفێک و کفرێکی لە دەم نەترازاوە. ئەمەیش نموونەیەکە خوا پیشانی ئێمەی ئەدا. ئەڵێ سەیرکەن چەند خۆشەویستە لای من کە ئالوودەی فێڵ و فەرەج و شەڕ و ماڵی خەڵک خواردن و حەسرەتی و دەوڵەت و بادە و تەفرەی ژنان و دەردی موزاهەرە و سەرەخۆشی ئەولادم نەکردووە. کە مردیش هیچی لەپاش بەجێ نامێنێ کە داخی بۆ بخوات و ببێتە میقرۆبی شەڕی ئەولادی، خۆزگەم بەخۆی!.

١٣- مەولەوی[1]

جارێکی تریش نووسیبووم، منداڵ بووم، لە بیرمە جارێ مەولەوی هاتە ماڵی ئێمە، قاپووتێکی کورکی سەوزی لەبەردا بوو، منیان خستە باوەشیەوە و دەمی ماچ کردم، لە دەمی دەم ماچکردندا چاوم بەچاوی کەوت، بروسکەیەکی پڕ خەندەی لێ ئەبوەوە. مەولەوی ناوی عەوامی (عەبدولڕەحیم)ە، بۆ شیعر (مەعدووم)، کەچی لە هەموو شیعرێکدا مەوجودە. ئەچێتەوە سەر مەلا ئەبوبەکری مصنف خوا لێی ڕازی بێ. لە هۆزی (تاوغ گۆزی)ن، پیری خدری شاهۆیش لەوانە. لە ساڵی١٢٢٢ی هیجری- ١٨٠٤ی میلادی لە خاکی جوانڕۆ لە دێی (تاوغ گۆز)دا[2]، هاتۆتە دنیاوە. ئەو خوێندەواریە بڵندە و ئەو هەموو ئاسارە دڵپەسەندە بەفەقێیەتی لە مزگەوتانا فێری بووە. دوازدە عیلم بووە، لە (عەقیدە) باوەڕدا ماهیر بووە. عەقیدەنامەکانی لە میسردا بەهۆی هیممەتی هاوڵاتییەکانی خۆمانەوە لە چاپ دراوە.

لەپێشدا بەفارسی و عەرەبی شیعری وتووە. بەسەودای مەعنەویاتی شێخ سراج الدین (قدس سره) هەموو ئاسارێکی و کردارێکی نەقشی هەورامانی لێدراوە و پەردەی پەنهانی مەعنەویاتی بەسەردا کێشراوە. مەولەوی بەهۆی محەبەت و حورمەتی بەگزادەی جافەوە هێجگار (قادر بەگی کەیخەسرەو بەگ) کە مامی مەحموود پاشا و وەسمان پاشا بووە لە تەک بەگزادەدا ڕایبواردووە. شوهرەتی مەولەوی دوو بەشی بە قادر بەگ و مەحموود پاشاوە بووە. زۆرتر شیعرەکانی ئەوان

(١) لە ڕاستیدا ئەم بابەتەی پیرەمێرد سەبارەت بە مەولەوی لە بەشی یەکەمی ئەم لاپەڕانەدا بوو بەڵام لە نووسینەوەدا کەوتە بەشی (١٣)وە.

(٢) مەولەوی لە دێی (سەرشاتە)ی ناوچەی تاوەگۆز لە دایک بووە.

کۆیان کردۆتەوە و دەربارەی ئەوان بووە.

مالّی مەولەوی لە (چورستانە) بوون[٣]. کە ئێستا ئاوایی جەنابی (ئەحمەد بەگی حەمە سالّح بەگ)ـە. لەو زەمانەدا سەد مالّێ لە ئەفغانستانەوە هاتوونە شارەزوور، مەولەوی کچێکی لێ هێناون کە ناوی (عەنبەر خاتوون)ـە و مەولەوی شینی ماتەمی کردوە بۆ عەنبەرخاتوون. (سەید محەمەد و سەید ئەحمەد و سەید مەحموود و سەید عەبدوڵڵا) چوار کوڕی بووە، لە چورستانە ڕەچەڵەکی بڕاوەتەوە. تەنها سەید عەبدوڵڵا ماوە. ناچار ڕای کردووە گوازتوویەتە پشت قەڵای شەمێران لە دێی (سەرشاتە) لەوێ وەفاتی کردووە. تەئریخی وەفاتی سالّی ١٣٠٠ی هیجری ١٨٨٢ی مەسیحییە. زاتێکی میانە باڵا، ڕیشێکی تەنک دوو چاوی بەڕەونەق و پڕ جیلوە. ئەو چاوە جوانانەی لە دواییدا کوێربوو. گفتوگۆی لەسەرخۆ وەک شێخی ضیائەددین دانەدانە و بەنوکتە و نیوە خەندەیەکی بەمەعنا کە ئیمای دڵپاکی و ڕووناکی بکا، جارجار ئاهێکی بەسۆز لە کوورەی دەروونێکی پڕ عەشقی مەعنەوی دەهاتە دەرێ، وەک تەوەجوهی شێخێکی نەقش تأییدی ڕابیتەی دەکرد و بەو عشقەوە بەجۆش. ئەمە مەولەوی خۆی، ئەمیشە شیعرەکانی وەک ئاوی حەیات لە توێی میدادا.

شیعری مەولەوی بەدەنگی خۆش و هیجرانی (عەزیزی ئامینە)وە لەناو ئێمە برەوی پەیدا کرد. عەزیز گۆیندەیەکی عەزیز بوو. لە مەجلیسدا هیجرانی و لە چیادا قەتار هەر لەو ئەهات. ئەمە ڕاستە کە بەیانییەک لە ڕاوەکەودا قەتارێکی خوێند کەوی کوهسارانی هێنایە جونبوش و قاسپە. یەک دوو شیعری بوو، زۆری لە دڵ ئەسەند، ئێجگار لە بەهاراندا. لە ئێواراندا لەسەر کارێزی شەریف کە دەیگوت: وەهارەن، سەوزەن، ئاوەن، پێکاوەن.

یاخۆ:

گوڵ چون ڕووی ئازیز نەزاکەت پۆشان
بەفراوان چون سەیل دیدەی من جۆشان

یا بەیانیان کە بەقەتارەوە ئەیگوت:

لە ورشەی شەونم لەتوێی پەردەوە
نێرگس مەست مەست چەم بڵاو کردەوە

ئەمانە و ئەو دەنگە داودییە و نەشئەی بەهاران و دڵپاکی ئەوسای یارانە. جا لێکی بدەنەوە چ شۆرێک و چ سۆزێکی ئەخستە کەللە و دەروونەوە، من ئەم شۆرەم هەر لە کەللەدا بوو ئەمویست بەسەر یاراندا دابەشی کەم. بەڵام شێوەی زوبانەکەی ئەو گیانە شیرینەی لە ئێمە شاردبوەوە تەنها

(٣) تکایە بۆ زیاتر شارەزابوون لە ژیانی مەولەوی و خێزانی و شیعرەکانی و دۆست و خۆشەویستانی، تەماشای یادی مەردان بەشی دووهەمی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مدەرس بکە.

چەند کەسێک لە هەوراماندا تێی دەگەیشتن. ئەو سەردەمەی لە ئەستەموڵ شاعیرەکانمانم لە ڕۆژنامەدا بەڕێز ئەنووسی لەوێ کەس لە مەولەوی نەدەگەیشت. نیازم بوو وەک شینی حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە و چوار شەخس ڕەنجووریم کرد بەتورکی ئەویش وەرگێڕمە سەر تورکی. بەڵام ئەو گیانە بڵندە لەو گۆڕە تەنگەدا نەدەگونجا و دانەدەمرکا!. ئەو ئارەزووەم هەر لە دڵا مایەوە تا هاتمەوە و بەزۆرە ملی ئاڵاندمیانە نووسینی ڕۆژنامەوە و ئەشبایە هەموو ژمارەیەک هیچ نەبێ شەش حەوت ڕەنگ نووسین بنووسم، عیلمی و فەنی، تەئریخی کردوکۆشی، گاڵتەوگەپ، ئیجتماعی، حقووقی، ئەدەبی، ئەدەبیاتمان لە هەموویان بۆ ئەم خاکە پێشتربوو. جارێ لە پەندی پێشینانەوە تێهەڵچووم، دیتم ئەوە خەرجی عامە، باڵا نییە، ئنجا هاتم بەفەننی (ئەسپری تیزمە - جەلبی ئەرواح) گیانی مەولەویم هێنایە (ژیان)ەوە و ژیاندەوە. لە قەڵای زاڵمی زەڵم وەک تاڤگەکەی زەڵم کێشامە دەشتی شارەزووری ئەدەبیاتی کوردەوە. ئەو تاڤگەیە ئەلەکتریکی نووری لێ پەیدا بوو ڕوحەکەی و ئەسڵەکەی بووە پەلکە زێڕینەی کوردستان.

ئاخ هەر خۆم ئەیزانم چەندم ڕەنج داوە تا لەم لا و لەولا کۆم کردەوە خوا هەقە بۆ ئەمە موفتی[٤] هۆی کردەوە و دیوانی مەولەوی دامێ و حەسەن بەگی عەلی بەگی جافیش سەراوردی مەولەوی دەست خستم. خوا هەردووکیان پایەدار و کامگار کا.

باوەڕم نەدەکرد من بگەمە ئەو ڕۆژەی فەردی مەولەوی کۆبکرێتەوە و لە چاپ بدرێ. خوا هەردووکیانی بۆ من ئاسان کرد. لە هەر شوێنێ ناڵەیەکی مەولەویم بیست خستمە قەوانەوە. بەڵام زۆر داخی دیوانی ناڵی و کوردی و شێخ ڕەزا و حاجی قادرم لەدڵدا بوو کە ئابڕووی ئەو یادگارە جوان جوانانەیان بردبوو. من بەشی گرانترم گرتە ئەستۆی خۆم زوبانی هەورامی و زوبانزەدەی مەولەوی ئەمڕۆ لەم خاکەدا کەم کەس ئەیزانێ. هەرچی خۆم نەمزانیبێ بە (کەعب الأخبار)ی کوردستان (مەلا عبدالله)[٥] کە وەک مەولەوی لەدواییدا چاوی نابینا بووە و بەشاعیری هیوای ئەدەبیاتمان، بینای هیوا (گۆران)[٦] ساغ کردەوە. وە لەتەرتیب و چاپیشا ڕەنجم دا چ ئەسڵی شیعرەکان و چ چاپەکەیان ڕاست و ڕەوانە خانەی چەوتی و ڕاستی بۆ ناکەم. خۆزگە شیعری مەولەوی ئەهلی دڵ ئەیخوێندەوە. گۆران ویستبووی غەزەلێکی هەڵبژێرێ بیکا بەعەرەبی، هەرچی تەماشای کردبوو هەڵبژاردە بوو. خوا ئەیزانێ و ئەهلی مەعنا باوەڕ دەکەن کە

(٤) موفتی: موفتی سلێمانی - مەلا عەزیزی موفتی - زانای ئایینی.

(٥) مەلا عەبدوڵڵا (مەلا عەبدوڵڵای مەریوانی) شارەزای شێوەی هەورامی کە یارمەتییەکی زۆری پیرەمێردی داوە لە وەرگێڕانی شیعرەکانی مەولەویدا.

(٦) (گۆران) مامۆستا گۆرانی شاعیر بەهۆی ئەوەی ماوەیەک لە هەورامان مامۆستا بووە، شارەزایی لە شێوەزمانی هەورامیدا پەیداکردوە.

ڕۆحی مەولەوی وەک (مثنوی) مەولەوی[٧] ڕۆح نەواز و دڵپەسەندە. تائێستا لەپەردەی زوبانی هەوراماندا بوو وا دەرکەوت. چونکە هەمووی پێنج سەد لاپەڕەی ئەگرتەوە. کردمان بەدوو جلد. هەرزانتریش ئەبێ.

جلدی یەکەمی مەولەوی وەک گڕی ئاگری زەردەشتی لەسەر کۆی ئاتەشگاوە، کە شاعیری بڵند هەمیشە یادی کردووە، درەوشایەوە کوردستانی پڕکرد لە نووری ئەدەب. زۆرم پێ خۆشبوو کە بەبازاڕدا ئەڕۆیم هەندێ دیوانی مەولەوی بەدەستەوە و هەندێ لەبەر وەک بولبول بەنەغمەی ڕۆحی مەولەوی جریوەیان ئەهات. ئۆف چەند خۆشە دەنگی هەستی و بەبادەی هەستی نەشئەی سەرمەستی. من ئەوا دوایی ڕۆژمە بەوتەی خۆم نەبێ ئەدەبیاتی زۆر قەوم و ناودارانی زۆر میللەتم دیوە هیچیان ئەوەندەی ڕۆحی مەولەوی پڕجۆش و خرۆش نییە. ڕەنگە لە مەعنای شیعری مغلقی عەرەبی نەگەم کە (معلقاتی سەبعە)، حەوتەوانەی کەعبە پێچ و تاب و بریقەی شیر و ئوشترم ئەخاتە کەللەوە. (بێدڵ)[٨]یش خەوم لێ دەخا و مەولەوی بەناڵەی دڵسۆزییەوە بێداری کردمەوە، مەعدومم لە قوللەی قەزالەی عەدەمەوە هێنایە سەر کۆی ئاتەشگا.

وا دەزانم ئەم دیوانە لە ئەدەبیاتی کوردیدا هلالی شەواله، هەورامان بەئاشووبی زەمان شێوا. بەرگوزاری مەعدوومی تازە ڕەنگ و بۆی بەهار پەیدا ئەکا. خۆزگە وەک نەمردم دیوانی (مەولەوی)م بەچاپکراوی دی ئەشمبیست ڕادیۆی عیراق بەدەنگی (ڕەشۆڵ)و یەکێکی تر قەتار و هیجرانی و ئای ئایی بەشیعری مەولەوی ئەڕازاندەوە.

وەسیەتنامەی پیرەمێرد

ئەمجارە ئەمرم، لە مردن ناترسم، ژیانێکی باش و عومرێکی درێژم ڕابواردوە، گەلێ شاران و وڵاتان گەڕاوم، گەورە و پادشاهانم دیوە، تاڵی و سوێری زۆرم چەشتوە. بەنیوە خوێندەواری لە سلێمانی دەرچووم و خوێندنێکی بەرزم هێنایەوە. بەسەربەرزی ئەزانم کە لەڕێی باوەڕی خۆما حەپس و زیندانێکی زۆرم دیوە. لەم وڵاتەدا دوو چاوم هەبووە، یەکێ زانست و یەکێ ژین. ئێستە کە ئیتر لەوانەیە کەڵکی خزمەتم پێوە نەمێنێ ببم بەبار بەسەر خەڵکەوە، ڕوو ئەکەمەوە قاپی ئەبەدی بەبێ ئەوەی کە ماڵی کەسم خواردبێ، موحتاجی کەس بووبێتم. هیچم پاشەکەوت نەکردووە، هیچیشم لەدوا بەجێ نەماوە چاوم لە دوای خۆم نییە، خۆم بەئاخرخێر ئەزانم. هەرچەندە یەگانە هیوام ئەوەبوو کە ببینم قەوم و میللەتەکەم پلەیەک لەمە بەرزتر و خوێندەوارتر و پێگەیشتووتر بن، بوو بەگرێ لە دڵما و نەمدی. لەگەڵ ئەوەشا بەختیارم چونکە بۆم دەرکەوت کە

(٧) مەولەوی (مەولانا جەلالەددینی ڕۆمی) خاوەنی مەسنەوی (سروودی نەی).

(٨) (بێدڵ)ی شاعیری بەناوبانگی ئێران. کە هەمیشە ناوی لەگەڵ ناوی (کلیم)دا پێکەوە دێت.

قەوم و میللەتەکەم لە پێشکەوتنان و هەموو جۆرە توانا و قابیلیەتێکیان تێدایە. ئامۆژگاریم ئەوەیە بخوێنن کوڕ و کچ تا خوێندەوار نەبن بێ سوودە. هەموو شتێک بەعیلم و فەنەوەیە. وەکو وتوومە:

«لای من بەخوێندەوارییە، ئاه خوێندەوارییە
هەر میللەتێ کە فەنی نەبێ، دەردی کارییە
ئاخ خۆزگە خوێندنیش وەکو من ئارەزوو ئەکەم
بیبینم و نەبێتە گرێی قورسی کفنەکەم»

ئامۆژگاریم ئەوەیە بەشوێن مادە مەکەون، دنیا زۆر بەگران مەگرن. تا ئەتوانن خزمەتی ڕاست و بێ موقابلی قەوم و زمان و وڵاتەکەتان بکەن و دەستی داماوان بگرن و لە دین لامەدەن. خوا و پێغەمبەری خۆتان بناسن و ڕەوشتتان پاک و خاوێن بێ.

ئامۆژگاریم ئەوەیە چاپخانەکە مەفەوتێنن، ئەم قەلەندەرخانەیە تێک مەدەن. ئەو یەک دوو کەسانە ئەم بەینە لەم قەلەندەرخانەیەدا خۆیان داوەتە پەنای من بێ نازیان مەکەن حەقیان بەسەرمەوەیە.

ڕۆژنامەکەش لەدەست مەدەن. چاپخانەکە ئیش پێبکەن چونکە لەلایەکەوە ناکوژێتەوە و خزمەتێکی پێ ئەکرێت لەلایەکی تریشەوە ئەو جیهەتانەی من یارمەتیم داون بەڵکو بەهۆی ئیشکردنی چاپخانەکەوە ئەو یارمەتییەیان لێ نەبڕێت.

ئامۆژگاریم ئەوەیە شیعر و نووسینەکانم کۆکرایەوە مەیفەوتێنن ئیستفادەی لێ ئەکرێت. ئامۆژگاریم ئەوەیە لە گردی یارە بمنێژن. بۆم مەگرین. ئەگەر زۆر بیرتان کردم جارجار سەرم لێدەن. فائق ئەم ئامۆژگارییانەم بۆ تۆیە و بۆ ئەو کەسانەیە کە بەتەنگمەوەن.

ژیانی پیرەمێرد

یەکەم: ژیانی لەخوێندن و فەرمانی میریدا:

* پیرەمێرد ناوی (تۆفیق مەحموود هەمزە)یە. واتا تۆفیق بەگی مەحموود ئاغای هەمزاغای مەسرەف.
* لەساڵی ١٨٦٧ی زاینی، ١٢٨٨ی کۆچی، لەگەڕەکی گۆیژە لەشاری سلێمانی لەدایک بووە.
* باپیری (وەکیل خەرج) واتا بەرپرسیاری دارایی (ئەحمەد پاشای دوا میریی بابان) بووە. بۆیە ناسراوە بەمەسرەف (مصرف). تۆفیقی مەحموود ئاغا، لە تەمەنی شەش، حەوت ساڵیدا، نراوەتە بەرخوێندن، یەکەمجار ئەچێتە حوجرەی مەلا حوسەینە گۆجە قورئان و کتێبە سەرەتاییەکانی خوێندنی حوجرەی ئەوکاتە لەوێ تەواو دەکات. ئنجا ئەچێتە حوجرەی مەلا

سەعیدی زلّزلّەیی.

* دوای ئەوە ژیانی فەقێیەتی دەست پێدەکات. لەسەرەتاوە لەمزگەوتەکەی باپیری کە ئێستاش ماوە (مزگەوتی هەمزاغا) کە نزیک ماڵی خۆیان بووە، لای مەلا مەحموود دەرسی عەرەبی دەخوێنێت. لە خوێندنی عەرەبیدا دەچێتە پێشەوە و دەست ئەکا بەخوێندنی (سیوطی) بەدوای خوێندندا وەک هەر فەقێیەکی ئەو سەردەمە لە شار و جێگەی خۆی دوور دەکەوێتەوە. دەگاتە مزگەوتەکانی شاری (بانە) لە کوردستانی ئێران. ماوەیەک لەوێ ماوەتەوە و گەڕاوەتەوە بۆ سلێمانی.

* لە ئەیلوولی ساڵی ١٨٨٢ی زایینیدا، لەتەمەنی (١٥) ساڵیدا دەبێت بەکاتبی نفوسی سلێمانی. زۆری پێ ناچێ دەبێت بەکاتبی (ضبط)ی دادگای سلێمانی.

* لە حوزەیرانی ١٨٨٣دا کراوە بەکاتبی ئەملاکی هومایونی لە هەڵەبجە.

* لە ئەیلوولی ساڵی ١٨٨٦دا دەبێت بەباشکاتبی مەحکەمەی شارباژێڕ.

* لەتشرینی یەکەمی ساڵی ١٨٩٥دا بووە بەمعاون مودیری شاری (کەربەلا) بەڵام نەچووە و دەستی لەکار و فەرمانی میری کێشاوەتەوە.

* شێخ مستەفای نەقیب کردوویە بەوەکیلی خۆی بۆ ڕاپەڕاندنی ئیش و کارەکانی و ژیانێکی باش و لەباری بۆ خولّقاندووە.

* لەسەر دەعوەتی (بانگ کردنی) سوڵتان عەبدولحەمید، شێخ مستەفای نەقیب و شێخ سەعیدی حەفید، کاروانێک ڕێک دەخەن و لە ساڵی ١٨٩٨ی زایینیدا، دەچن بۆ تورکیا، پیرەمێرد، دەبێتە هاوسەفەریان. دوایی باسی ئەم کاروانە و سەفەرە دەکەین.

* لە ئەستەمۆڵ لە (مابەین) دەبنە میوانی پادشاهیی. لەپاش ساڵێک لەگەڵ شێخ سەعید و شێخ مستەفا و گەلێ لە ڕۆشنبیر و پیاوانی بەناوبانگی سەفەرەکەیاندا دەچن بۆ (حەج)، تۆفیق دەبێ بە حاجی تۆفیق، لەلایەن پادشای عوسمانییەوە پایەی (بەگ)ێتی دراوەتێ و بوو بە حاجی تۆفیق بەگ.

کاتێک لە حەج دەبن، وەفایی شاعیر و سەید ئەحمەدی خانەقای کەرکووک، دەبنە هاوڕێی حاجی تۆفیق. لە گەڕانەوەدا لە ڕێی حیجاز وەفایی کۆچی دوایی دەکات و، هەر لەوێ دەنێژرێت. سەید ئەحمەد ڕووەو عێراق دێت و حاجی تۆفیقیش دەچێتەوە بۆ تورکیا.

* لەو ساڵەدا (عزەت پاشا)ی کاتبی دەرباری شەهریاری، وەڵامی ئەو نامەیە کە (ناصرالدین شا) بۆ سوڵتان عەبدولحەمیدی نووسیبوو، بەحاجی تۆفیق دەنووسێتەوە، شێوەی نووسینی نامە فارسییەکە و خەتەکەی و زیرەکی حاجی تۆفیق زۆر بەلایانەوە پەسەند دەبێت. لەبەرئەمە لە (١٤)ی ئەیلوولی ١٨٩٩دا فەرمانی شاهانەی بۆ دەردەچێت و دەبێت بەئەندامی مەجلیسی

بەرزی ئەستەموڵ. هەر لەو ماوەیەدا بەهۆی عزەت پاشاوە لە ئەستەموڵ لە کۆلیجی یاسا (کلیة الحقوق) وەردەگیرێت و بڕوانامە (شەهادە)ی حقوق وەردەگرێت، لە تەموزی ١٩٠٥دا کە بانگی مەشروتیەت درا و مەجالیس تێکچوو، حاجی تۆفیق هەتا ساڵی ١٩٠٨ لە ئەستەموڵ بەمحامیەتی و گۆڤار و ڕۆژنامەوە خەریک بووە.

* لە ساڵی ١٩٠٧دا کە (کۆمەڵەی کورد) بەنهێنی پێکهات بەسەرۆکایەتی (شێخ عەبدولقادری شێخ عەبدوڵلای شەمزینی) وە لە ساڵی (١٩٠٨)دا کە حیزبی (اتحاد و ترقی) کەمالیستەکان سوڵتان عەبدولحەمیدیان لابرد، ئەو کۆمەڵەیە بەئاشکرا خۆی ناساند وە پیرەمێردیش یەکێک بوو لە ئەندامەکانی.

* لە مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٠٩دا بووە بە قائیم مەقامی چۆلەمیرگ.

* لە مانگی نیسانی ١٩١٢دا بووە بەقائیم مەقامی (قەرەمورسل)

* لە شوباتی ١٩١٥دا بووە بەقائیم مەقامی (بالاوا).

* لە ئەیلوولی ١٩١٦دا بەهەمان پلە بۆ (بیت الشباب) دانراوە.

* لە مارتی ١٩١٧دا بەهەمان پلە بۆ (گموش کوی) دانراوە. لەهەمان ساڵدا و لە هەمان پلەدا چۆتە (اطه پازاری، هەگبەلی ئوطه) کە دوورگەیەکی خۆش و ناوداری تورکیا و هاوینەهەوارە.

* لە مانگی نیسانی ١٩١٨دا کراوە بە (متصرف)ی شاری (ئەماسیە) لە تورکیا. هەتا ساڵی ١٩٢٣ لەوێ بووە.

* کە حکومەتی عیراق لە ساڵی ١٩٢٣-١٩٢٤دا دامەزرا، لە تورکیاوە گەڕایەوە بۆ بەغدا و لەوێوە بۆ شاری سلێمانی و لە مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٢٥دا گەیشتەوە سلێمانی.

* لەو ساڵەوە نەچووە بەلای فەرمان و ئیش و وەزیفەی میریدا و کاتێ لە ساڵی ١٩٢٦دا ڕۆژنامەی (ژیان) لەلایەن شارەوانی سلێمانییەوە دامەزرا و (حسین ناظم) بووە مودیری ئیدارە و سەرۆکی، پیرەمێرد دەکرێت بەسەرپەرشتیاری ڕۆژنامەکە. کاتێک لە ساڵی ١٩٣٢دا حوسێن نازم کۆچی دوایی دەکات پیرەمێرد دەبێت بەمودیری مەسئولی ڕۆژنامەکە.

* لە ساڵی ١٩٣٨دا ناوەکەی دەگۆڕێت بە(ژین) و هەتا ١٥ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٠ هەزار و پانزە ژمارەی لێ چاپ دەکات.

ژیانی پیرەمێرد - دووەم

* لە ڕۆژی ١٩ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٠دا، لە سەعات چواری پاش نیوەڕۆ، بەرانبەر بەچواری ڕەمەزانی ١٣٦٩ی کۆچی لە سلێمانی بەهۆی نەخۆشی شەکرە و گورچیلەوە، لە تەمەنی هەشتا و سێ ساڵیدا کۆچی دوایی دەکات و لەسەر داوای خۆی، گردی (مامەیارە)ی سلێمانی دەبێتە ئارامگای هەمیشەیی ئەو مرۆڤە مەزنە.

ژیانی ئەدەبی و ڕۆژنامەنووسی پیرەمێرد

خولیای شیعر و ئەدەب هەر لە منداڵییەوە لەگەڵ پیرەمێردا ژیاوە، بەهرەیەکی خاوێن و مەزن ئاوێتەی گیانی بووە و داهێنانی فرەی پێ بەخشیوە. وەک لە پێشەکی ئەم کتێبەدا پیرەمێرد خۆی باسی ئەو خولیا و دنیای شیعر و سەرەتای دەستپێکردنەی خۆی دەکات، لەسەرەتایەکی زۆر زووی تەمەنییەوە ویستوویەتی شیعر بڵێ، باسی ئەو کەشکۆڵەمان بۆ دەکات کە چۆن نووسیویەتیەوە. هەروەها ئەو هەوڵە سەرەتاییانەی خۆی لە بواری شیعردا. خۆی دەنووسێت «لە بیرمە معلم ناجی مەرحووم لە قیسمی ئەدەبیاتی (ترجمانی حقیقت)دا سەرپەرشتی ئەکرد، لێرەوە پەنجا ساڵ لەمەوپێش ١٨٨٣ی میلادی مەنزوومەیەکم نووسیبوو دەرجی غەزەتەی کردبوو، لەژێریشیا نووسیبووی (زکای ناتراشیدە) فکرێکی شێوەی نادروست - هەر کا دەوام بکەی ئاخری هەر دەبیتە شاعیرێکی باش»[٩]. هەروەها مامۆستا محەمەد ڕەسوڵ هاوار لە دیوانی پیرەمێردی نەمردا لە لاپەڕەی(٩٣-٩٤)دا نووسیویە:

«هەر لە منداڵییەوە نیشانەی ئەم بەهرەیەی تیا دیاری دابوو. هەر لە منداڵییەوە حەزی لە شیعر خوێندنەوە و شیعر لەبەرکردن بووە. ئەوە بوو لەگەڵ مامۆستاکەیدا لەسەر شیعرێکی خواجە حافز تێک ئەچێ، لە شارەزایەکم بیستوە کە وەختێ وەسمان پاشای جاف لە ساڵی ١٣٠٠ی هیجریدا خانویەکی سێ نهۆمی دروستکردوە، دیوارەکانی ژووری دیوەخانەکەی هەموو ئاوێنەبەنگ بووە و بەئاوێنەی گەورە گەورە ڕازێنراوەتەوە، ئەو سەردەمە ئاوێنەبەنگ لە کوردستاندا ئەوەندە نەبینراوە، بەتایبەتی تیرەی جاف کە کۆچەری بوون و هەمیشە لەژێر ڕەشماڵا ژیاون ئەو خانوەی وەسمان پاشایان زۆر لەلا شتێکی سەیر بووە، پیرەمێرد بۆ دروستکردنی ئەو خانوە و بۆ دانانی مێژووی دروستکردنەکەی ئەم دێڕەی بەفارسی نووسیوە:

«شد بەتوفیقی خدایی لاینام
در هزار و سیصدی هجری تەمام»

بێگومان ئەبێ ئەو سەردەمە پیرەمێرد لە یەکێک لە مزگەوتەکانی هەڵەبجەدا فەقێ بووبێت و بەپێی ئەو دێڕە تەمەنی پیرەمێرد لەو کاتەدا (١١، ١٢) ساڵان بووبێت کە ئەمەش نموونەیەکی تری زیرەکییەتی»[١٠]

هەروەها مامۆستا عەلائەددین سەجادی هەر لەم بارەیەوە بیروڕای خۆی دەربڕیوە و نووسیویە:

(لە تەمەنی دە ساڵیدا کە دەرزی (شیرین و خەسرەوی نیزامی) لەلای مەلا سەعیدی زەلزەلەیی ئەخوێند و ئەبینێ سەرەتای بەم شیعرە ئەکاتەوە کە ئەڵێ:

(٩) ژیان- ژمارە ٣٧٥-٣١ی ئابی ١٩٣٣.

(١٠)پیرەمێردی نەمر- م. هاوار ل ٩٤.

خوداوەند دەر توفیق بو گشای
نظامی را رە تەحقیق بنمای

ناوی تۆفیق لە کانگای دڵییەوە دەنگ ئەداتەوە، لە قەراغ کتێبەکەیەوە ئەمیش ئەم شیعرە ئەنووسێ:

نظامی چون بەتوفیق ابتدا کەرد
تەعاون بین کە توفیقەش چها کەرد؟![١١]

لەپێش ڕۆیشتنی پیرەمێرد بۆ تورکیا واتا پێش ساڵی ١٨٩٨ کە تەمەنی ٣١ ساڵ بووە هیچ بەرهەمێکیمان نەبینیوە یاخود باس نەکراوە هەتا لێرەدا بۆ جیهانی شیعری ئەو سەردەمەی بگەڕێنینەوە و لەبارەیەوە بنووسین. ئنجا ئەو کە لە تەمەنی یانزە و دوانزە ساڵیدا خولیای شیعری کەوتبێتە سەرەوە و هەتا تەمەنی ٣١ ساڵ کە ڕۆیشتووە، دیارە کەم یاخود زۆر بەرهەمی هەبووە تەنانەت ئەو شیعرەی کە معلم ناجی لە ڕۆژنامەی (ترجمانی حقیقت)دا بۆی بڵاو کردۆتەوە لەبەردەستا نییە هەتا شتێکی لەبارەوە بڵێین!.

ئێمە ئەو سەردەمەی پێش ڕۆیشتنی ناو دەنێین هەنگاوی یەکەم، لەو هەنگاوەدا بەرهەمی هەبووە و وەک باوی ئەو سەردەمە کە خۆی باسی دەکات شیعری، نالی و مەولەوی و مەحوی و حاجی قادر و... هتد. لە کەشکۆڵەکەی خۆیدا نووسیوەتەوە. زەوق و بەهرەی لەو شیعرانە وەرگرتووە و بۆتە شەیدا و عاشقی بووکی شیعر.

هەنگاوی دووەم بەلای ئێمەوە لە ١٨٩٨ەوە دەست پێ دەکات کە چووە بۆ تورکیا هەتا گەڕانەوەی لە ساڵی ١٩٢٤دا. لەو ماوەیەدا لە وڵاتێکی دواکەوتوو و پەرێشانەوە کەوتە ناو وڵاتێکی پێشکەوتوو و شارێکی گەورەی وەکو ئەستەموڵ کە شوێنی زانست و ئەدەب و کانگای هونەر و ڕۆژنامە و شانۆ و هەموو جۆرە چالاکییەکی فیکری بوو. بۆیە دەبینین کە منەوەرانی ئەو سەردەمە، نەک لە کوردستاندا بەڵکە لە هەموو ڕۆژهەڵاتدا، بەتایبەتی لەوانە بوون کە خوێندن و پێگەیشتنیان لە ئەستەموڵ بووە. ئەستەموڵ بەهۆی دەسەڵاتی گەورە و بەرفراوانی دەوڵەتی عوسمانییەوە لەلایەک و ستراتیژیەتی شوێنەکەی کە ڕۆژهەڵاتی دواکەوتوو و ڕۆژئاوا (ئەوروپا)ی پێشکەوتووی دەگەیاند بەیەکتری، لەلایەکی ترەوە بایەخێکی گرنگی پەیدا کردبوو. ئەوی بەدوای زانست و ئەدەب و فێربوون و پلەوپایەدا بگەڕایە ڕووی دەکردە ئەو شارە. پیرەمێرد لەبارەی پێگەیشتنی خۆیەوە لە ئەستەموڵ لە زۆر موناسەبەدا بەئاشکرا نووسیویە، لەوەسیەتنامەکەیدا دەفەرمووێت «بەنیوە خوێندەواری لە سلێمانی دەرچووم و خوێندنێکی بەرزم

(١١) مێژووی ئەدەبی کوردی - عەلائەددین سجادی ل ٤٦٢.

هێنایەوە». [12] یاخود نووسیویە «ئێمە زۆرترمان لەوێوە لە ئەستەموڵەوە پێگەیشتووین» [13]، هەروەها باسی ئەوە دەکات کە هەرچی زانیاری و ڕۆشنبیری خۆی هەیە هەمووی لەوێ لە ئەستەموڵ کۆکردۆتەوە و لە ناو مێشکیا هەڵی گرتوون و لەبری کتێب و کتێبخانە هەموو جار بۆ مێشک و بیرەوەری و توانای شت لەبەرکردنی خۆی دەگەڕێتەوە و بەهرەی لێ وەردەگرێت و دایدەڕێژێتەوە، پیرەمێرد ئەو توانای لە مێشکا هەڵگرتن و لەبەرکردن و بیرتیژییەی خۆی بەتوورەکەیەکی ئارد شوبهاندووە کە هەرچەند هەڵیتەکێنێ تۆزی لێ بەرز دەبێتەوە، دەنووسێت «هەرچی تۆ بلێی کتێب و مەئخەزە لەلام نییە و بەدەستمەوە نییە، سەرمایەیەکەم (حافظ)ەیە، هەرچی ئەنووسم لە توورەکە کۆنە جاوەکەی ناو کەللەمی دەردێنم کە هەشتا ساڵە من هەڵیئەتەکێنم، وەک جەواڵی ئارد تۆزی لێ ئەبێتەوە» [14].

بەڕاستی ئەو مەبەستەی پیرەمێرد بۆی ڕۆیشتبوو وە ماوەی بیست و پێنج ساڵ وڵاتی خۆی و خێزانەکەی لەپێناودا بەجێ هێشتبوو بەوپەڕی سەرکەوتنەوە گەیاندیە ئاکام و جێگای شیاوی خۆی. کاتێک تەماشای چالاکییە ئەدەبی و سیاسییەکانی دەکەین کە لە تورکیا نواندوویەتی لە پێناوی نەتەوە و نیشتمانەکەیدا بۆمان دەردەکەوێت کە لە ڕۆژی یەکەمی گەیشتنیەوە بەتورکیا بەرنامەی خۆی بۆ داناوە و ساتێک نەوەستاوە و ڕۆژێکی لەو ماوە زۆرە بەفیڕۆ نەداوە. ئنجا پێش ئەوەی بەوردی ئەم لایەنەی ژیان و تێکۆشانی ئەدەبی ئەم بلیمەتە ڕوون بکەمەوە، پێویستە باسێکی بڕوا پێکراوی خاوەن بەڵگەی ئەو سەفەرە بنووسین، کە پیرەمێرد یەکێک بووە لەناو ئەو کاروانەدا کە لە سلێمانییەوە چۆتە ئەستەموڵ.

هەموو ئەو سەرچاوانەی کە باسی ئەم سەفەرەی پیرەمێرد دەکەن کە ساڵی ١٨٩٨ بووە ئەوەندە دەڵێن کە پیرەمێرد لەگەڵ شێخ سەعیددا دەچێت بۆ تورکیا. بەڵام ئێمە گەلێ زانیاری نوێمان لەم بارەیەوە دەستکەوت، بەتایبەتی لەم دواییەدا کە یاداشتەکانی شاعیری نەمر زێوەر [15] بڵاوبوەوە و لە چەند لاپەڕەیەکدا باسی ئەو کاروانە دەکات کە خۆی یەکێک بووە لەوان.

لە کاتی خۆیدا دوو کاروانی شێخانی سلێمانی حەفیدزادەکان لەسەر داوای سوڵتان عەبدولحەمید و فەرمانی حاجی کاک ئەحمەدی شێخ بەرەو ئەستەموڵ ڕێکەوتووە. سەبارەت بەمە با بزانین زێوەر لە یاداشتەکانیدا چی نووسیوە: «سوڵتان عەبدولحەمید سەبەب بەئیخلاسێ کە دەرحەق سادات و مەشایخی هەبوو، دەرحەق بەحەزرەتی کاک ئەحمەد زیاتر بوو، کاک ئەحمەدیش لەبەر ئیختیاری توانای سواری و سەفەری نەمابوو، ئەو ئارەزووەی هەر لەدڵا بوو،

(١٢) بڕوانە لاپەڕە (٤٧)ی ئەم دیوانە.

(١٣) بڕوانە ژین - ژمارە ٨٩٣ ساڵی ١٩٤٧.

(١٤) ژین- ژمارە ٨٩٦ ساڵی ١٩٤٧

(١٥) گەنجینەی مەردان - زێوەر. ساڵی ١٩٨٥.

سوڵتان ئیرادەی کرد کە حەفید و وەلی عەهدی کاک ئەحمەد، شێخ سەعید بچێتە ئەستەنبووڵ بۆ حوزوری شاهانە، ئەویش لەسەر ئەو ئەمرە تەشریفی چوو وە نائیلی ئینعام و ئیلتیفاتی پادشاهی بوو.

لەپاش چەند ساڵێکی تر دووبارە ئەمری کرد کە شێخ سەعید بچێتەوە بۆ خدمەت زاتی شاهانە. مەرحووم شێخ تەدارەکی سەفەری ڕێکخست لە خزمان و ئەشراف و عولەما و خدمەتکار نزیکی چل کەسی ئینتخاب کرد کە لەو سەفەرە لە خدمەتیا بن. لە ئەقاریب شێخ مستەفا و شێخ عومەری برای و شێخ مەحموودی کوڕی. باقی لە ئەشراف و موعتەبەران و عولەما بوون. بەواسیتەی جەنابی شێخ مەحموود کە مەرحەمەت و ئیلتیفاتی لەگەڵ من هەبوو منیشی داخڵی هەیئەتی سەفەرییە بووم. ئیرادەی شاهانە سادر بوو کە هەموو مەساریفی ڕێگای شێخ و تەبەعەی هەتا ئەستەنبوڵ لەسەر حوکوومەت بێ» [16]، هەروەها زێوەر لە باسی پیرەمێرددا هەر لەو یاداشتانەدا باسی سەفەری پیرەمێرد دەکات بۆ حەج لەگەڵ شێخ مستەفای نەقیب و شێخ سەعیددا، دەنووسێت «لە خدمەتیا (لە خدمەت شێخ مستەفا)دا چوو بۆ ئەستەنبووڵ و لە ئەستەنبووڵەوە ئیشتراکی سەفەری حیجازیشی کرد، نائیلی تەوافی بیت الله بوو. کە نەقیب لە مەککەی موکەڕەمەوە وەفاتی کرد لە خدمەت شێخ سەعیددا دێتەوە ئەستەنبووڵ» [17] هەروەها لەبارەی پیرەمێردەوە دەنووسێت: «ڕەفیقی سەفەر و حەزەرم، دۆستی دانا و موعتەبەرم، پیرەمێرد» [18].

پیرەمێرد لە ساڵەکانی یەکەمی گەیشتنیدا بەتورکیا و هەر لەو کاتەوە کە ئەندامی مەجلیسی عالی ئەستەموڵ و قوتابی کۆلیجی حقوق بووە دەستی کردووە بەنووسین و وەرگێڕانی شیعر و وتار و زیندووکردنەوەی ئەدەبیاتی کوردی و ناساندنی بەو جیهانە نوێیە. لێرەدا ناوی ئەو گۆڤار و ڕۆژنامانە دەنووسین کە پیرەمێرد یاخاوەن و سەرنووسەری بووە یاخود دەستەی نووسەرانی بووە یا نووسەرێکی چالاک بووە و بەبەشداری قەڵەمەکەی لاپەڕەکانیانی ڕازاندۆتەوە.

١- گۆڤاری (ڕەسملی کتاب)، خاوەنی ئیمتیاز حاجی تۆفیق بەگ ئەستەمووڵ.

ئێمە لەبارەی ئەم گۆڤارە: ساڵی دەرچوون و داخستنی، ژمارەکانی، بەچەند زمان دەرچووە، باباتەکانی چی بوون و نووسەرەکان کێ بوون، هیچ زانیارییەکمان دەست نەکەوت.

٢- ڕۆژنامەی کورد یاخود (کورد تەعاون و ترقی غزەتەسی).

ڕۆژنامەیەک بووە، بەکوردی و تورکی لە ئەستەمووڵ یەکەم ژمارەی لە ٩ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٠٨دا دەرچووە. هەتا حوزەیرانی ساڵی ١٩٠٩ بەردەوام بووە. خاوەنی ئیمتیازی حاجی تۆفیق بەگ بووە و سەرنووسەری (ئەحمەد جەمیل پاشا) بووە. دەنگی کۆمەڵەی کورد - کورد

(١٦، ١٧، ١٨) گەنجینەی مەردان-زێوەر لاپەڕەکانی ٥٦، ٥٧، ١٤٧، ١٤٨.

تعاون و ترقی جمعیتی- بووە کە شێخ عەبدولقادری شەمزینی سەرۆکی بووە.

٣- لەگەڵ (فائق صبری بەگ) ڕۆژنامەی (مصور محیط)یان دەرکردووە.

٤- لە زۆربەی ژمارەکانی گۆڤاری (ژین)ی ئەستەمووڵدا شیعر و نووسین و وەرگێڕانی هەیە. ئەم گۆڤارە لە ساڵی ١٩١٨-١٩١٩ لە ئەستەمووڵ بەکوردی و بەتورکی دەرچووە ئێمە هەتا ئێستا پانزە ژمارەمان لێ بینیوە کە بەڕێز، ئەدیبی دڵسۆزی کوردستانی تورکیا (محەمەد ئەمین بۆز ئەرسەلان) لە سوید چاپی کردۆتەوە و تەواوی ژمارەکانی وەرگێڕاوەتە سەر پیتی لاتینی.

٥- لە ڕۆژنامەی (شەمس)دا زۆرجار دەینووسی، لە تورکیاوە شیعر و نووسینی بۆ ئەنارد بۆ تاران. خاوەنی ئەم ڕۆژنامەیە (سەید حسێنی ئێرانی) بوو. پیرەمێرد لەم بارەیەوە نووسیویە «گەلێ خزمەتی غەزەتەی شەمس-م ئەکرد کە سەید حسێنی ئێرانی خاوەندی بوو»(١٩).

٦- لە گۆڤاری (فەرهەنگ) و ڕۆژنامەی (شەفەقی سورخ)دا نووسین و شیعری هەبووە دەنووسێت «ئەو سەردەمە کە ڕۆژنامەی (شەفەقی سورخ) و مجلەی (فرهنگ) لەتاران دەردەچوو هەمیشە من لە ئەستەمووڵەوە مەقالە و شیعرم بۆ ئەناردن»(٢٠)

پیرەمێرد بەرهەمەکانی بەهۆی (ئاغا تاهیری هەمەدانی)یەوە دەنارد بۆ تاران.

٧- زۆر جار سەروتاری بۆ ڕۆژنامەی (إقدام) و (حریت) ئەنووسی.

٨- کاتێ لە ئەستەمووڵ لە ساڵەکانی ١٩٠٤-١٩١٢دا گۆڤاری (اجتهاد)(٢١) لەلایەن عەبدوڵڵا جەودەتەوە دەردەچوو، بەرهەمی خۆی و نەژادی کوڕی بڵاو دەکردەوە، پیرەمێرد لەم بارەیەوە دەڵێت: «عەبدوڵڵا جەودەت لە پاش مەشروتیەت کە لە ئەوروپاوە هاتەوە، لە ئەستەمووڵ بوو، زۆرتر لە هەموو کەس من لە خزمەتیا بووم خۆم و نەژادی کوڕم (بەنظم و نثر) لە مجەلەکەیدا خزمەتمان هەیە».

٩- لە ڕۆژنامەی (ترجمانی حقیقت)ی معلم ناجیدا کە لە تورکیا دەرچووە شیعری هەیە.

١٠- بەهۆی (داود حەیدەری کوڕی ئیبراهیم حەیدەری)یەوە کە لە دەرچووانی خوێندنی بەرزی فەرەنسە بوو، شیعری نالی و نووسینی کوردییان بەفەرەنسی ناردووە بۆ ڕۆژنامەی (تان) کە لە پاریس دەرچووە.

ئێستا لە هەموو ئەو شیعر و نووسین و وەرگێڕانە جۆر بەجۆرانەی پیرەمێرد لەو گۆڤار و ڕۆژنامانەدا جگە لەبەرهەمەکانی پانزە ژمارەی گۆڤاری ژین نەبێت ئیتر هیچمان بەدەستەوە نییە و بەداخەوە دۆزینەوە و وەرگێڕانی تورکی و فارسییەکانیشی ڕۆژ بەڕۆژ زەحمەتتر و دوورتر

(١٩-٢٠) ژین ژمارە ٨٥٥ ساڵی ١٩٤٧.

(٢١) لەبارەی ژیان و بەرهەمی عەبدوڵڵا جەودەتەوە تەماشای گۆڤاری کاروان بکە ژمارە ٣٧ ساڵی ١٩٨٥ لاپەڕەکانی ٤ هەتا ١٢.

دەکەونەوە. من لەو باوەڕەدام کە بەرهەمی شاعیر و ئەدیب و ڕۆژنامەنووسێکی وەها لە ماوەی بیست و پێنج ساڵدا، لەناو جیهانێکی شارستانی ئەستەمووڵدا بۆ خۆی کەرەسەی کتێبێکی سەربەخۆ یاخود چەند دیوانی شیعرە. واتا ئێمە لەو هەموو گەوهەرە بەنرخانە و لە چەندین لاپەڕەی مێژووی ژیان و بەرهەمی یەکێک لە شاعیر و ئەدیبە گەورەکانمان بێ بەشین و هیچی لێ نازانین. ڕۆژێک ئەو بەرهەمانە بدۆزرێنەوە و ئەوانەی کوردی نین بکرێنە کوردی ئەوا لەلایەنێکی فراوانی شارراوەی ژیان و بەرهەمی پیرەمێرد ئاگادار دەبین و ڕووناکی دەکەوێتە سەر لایەنێکی تاریکی مێژووی ئەدەبیاتی نەتەوەکەمان.

وەک وتمان گۆڤاری ژین ١٩١٨-١٩١٩ بیست و پێنج ژمارەی لە ئەستەمووڵ لێ دەرچووە و ئێمە (پانزە) ژمارەیمان بەهۆی کەلەپووریناس و دڵسۆزی ڕۆشنبیری کوردی مامۆستا (عەبدولڕەقیب یوسف)ەوە دەستکەوت.

پیرەمێرد لە زۆربەی ژمارەکانیدا بەم ناوانەوە بەرهەمی هەیە:

- سلیمانیەلی توفیق، س.ت، سلیمانیەلی مەحموود نەژاد، سلیمانیەلی م. نژاد تۆفیق، م. م، سلیمانیەلی وداد، اسماعیل وداد. ئەمەش نووسینەکانیەتی:

١- کردلر ویقودە دکل- ژین ژمارە(١)، ٧ی تشرینی دووەمی ١٩١٨-١٣٣٤ی ڕۆمی ل ٥ ئەستەمووڵ.

٢- ادبیات کردیەدن بعض نمونەلر - ژین ژمارە (٢)، ١٤ی تشرینی دووەمی ١٩١٨-١٣٣٤ی ڕۆمی ل ٩.

٣- ژین مجموعەسی واسطەسیلە کردی بتلیسی قرداشمە. واتا بەهۆی گۆڤاری ژینەوە بۆ برام کوردی بتلیسی - ژمارە(٤)، ٢٨ی تشرینی دووەمی ١٩١٨ی زاینی-١٣٣٤ی ڕۆمی ل ١.

٤- شیعری (کاروانی غەم) ژمارە (٥)، ١٢ی کانوونی دووەمی ١٣٣٤ی ڕۆمی، ١٩١٨ی زاینی، ل ٧.

٥- چامەکەی نالی (قوربانی تۆزی ڕێگەتم) بەناونیشانی (مکتوب منظوم) هەر دێڕێک لەو شیعرە بەناوبانگەی بەرانبەری کردوە بەتورکی. ژین ژمارە (٦)، ٢٥ی کانوونی یەکەمی ١٣٣٤، ١٩١٨ ل ١٢.

٦- بەشی دووەمی ئەو کاغەزەی کە لە ژمارە(٤)دا بەشی یەکەمی بلاوبووبوەوە. وە بۆ کوردی بتلیسی ناردبوو. بەناونیشانی «هەندێ جار بەهۆی پارچە بەردێکەوە مێژووی میللەتێک لە ئەفسانەکان زیاتر دیاری ئەکرێت». ژین ژمارە(٧)، ٢ی کانوونی دووەمی ١٣٣٤ی ڕۆمی ١٩١٨ی زایینی.

٧- ادبیات کردیەدن بعض نمونەلر - هەمان ژمارەی پێشوو.

٨- کورد و تورک برلکی، ژمارە (٨)، ٩ی کانوونی دووەمی ١٣٣٥، ١٩١٨ی زاییینی ل ١.

٩- لە هەمان ژمارەدا شیعرێکی پیرەمێردی تیایە بەناوی (بر کورد جوجفنک احتساساتی) ل١١.

١٠- کوردجە لسانمز - ژین ژمارە (٩)، ١٦ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٣٣٥ی ڕۆمی ١٩١٩ی زاییینی.

١١- نووسینی لە کوردە بەناوبانگەکانمان (حضرت مولانا خالد - قدس سره الطیبة) گۆڤاری (ژین)ی ئەستەموولّ، ژمارە (١٠)، ٢ی شوباتی ١٣٣٥ی ڕۆمی ١٩١٩ی زاییینی.

١٢- ژین غـزتەسنە - گـۆڤـاری (ژین) ئەسـتـەمـوولّ ژمـارە (١١)، ١٥ی شـوبـاتی ١٣٣٥- ١٩١٩ی زاییینی.

١٣- کـردلردە وهبی زکـا- (ژین) ژمـارە (١٢)، ٢٥ی شـوباتی ١٣٣٥ی ڕۆمی ١٩١٩ی زاییینی. ل٤. ئەم نووسینەی پیرەمێرد بریتییە لە پێشەکیەک و شیعرێک. لەو پێشەکیەدا باسی شاعیرە نەخوێندەوارەکانی کورد دەکات کە شیعرەکانیان تەنها لە بەهرەوەیە وە شیعرەکەی (ئەحمەد بەگی کۆماسی) دەنووسێتەوە و بەرانبەری دەیکات بەتورکی. بەڵام وەک لەم کتێبەدا ڕوونمان کردەوە کە پیرەمێرد ئەو شیعرەی بەهی (حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە) زانیوە و لەگەڵ شیعری (گلّکۆی تازەی یار)دا لێی گۆڕڕاوە.

١٤- بیر مکتوب، گۆڤاری (ژین)ی ئەستەمولّ - ژمارە (١٥)، ٣٠ی مارتی ١٣٣٥ی ڕۆمی ١٩١٩ی زاییینی. ل ١.

وەک وتمان ئێمە هەتا ژمارە (١٥)ی ئەم گۆڤارەمان دەستکەوتووە وە (١٠) ژمارەی ماوە، دیارە لەو دە ژمارەیەدا گەلێ نووسین و شیعری پیرەمێردی تیایە. هەروەها شیعری بەناوبانگی (سروودی نەورۆز) لەیەکێ لەو دە ژمارەیەدایە. بەڵام نازانین کام سروودی نەورۆزە.کە ئەڵێن مارشی نەورۆز، ڕەنگە سروودی (ئەم ڕۆژی ساڵی تازەیە نەورۆزە هاتەوە) بێت!.

حاجی تۆفیق بەگ. هەتا ساڵی ١٩٢٣ لە تورکیا دەمێنێتەوە و دوا پلەی کاری میری (متصرفی ئەماسیە) بووە. بەهۆی شۆڕشی کورد لە تورکیا و تێکچوونی باری ژیانی کوردەکانەوە، وە بەهۆی ئەوەی کە پیرەمێرد خۆشی ئەندامی کۆمەڵەی کورد بوو، وە یەکێک بوو لە کوردە ڕۆشنبیر و ئەدیب و سیاسییەکانی ئەو کاتە، نەیتوانی بمێنێتەوە و ژنەکەی و هەردوو کوڕەکەی (نەژاد و وداد) لە تورکیا بەجێ دەهێڵێ و بەڕێگەی (حەلەب)دا ساڵی ١٩٢٤ دێتەوە بۆ (بەغدا) و لەوێوە بۆ سلێمانی.

لەو کاتەدا ڕۆژنامەی (ژیانەوە) لە سلێمانی دەردەچوو، وە هەواڵی گەیشتنەوەی پیرەمێرد بڵاو دەکاتەوە «جەنابی تۆفیق بەگی مەحموود ئاغا کە بیست و سێ ساڵە لەوەتەن دوورکەوتۆتەوە

شەوی ٣٠ی کانوونی دووەمی ١٩٢٥ تەشریفی هاتەوە مەملەکەتەکەمان بەقدوومی ئەم زاتە زۆر مەسروور و خۆشحاڵە، بەناوی هەموو خۆولاتییەکەوە بەخێرهاتنی دەکەین»[٢٢].

حاجی تۆفیق لە گەیشتنیەوە بۆ سلێمانی توخنی هیچ کار و فەرمانێکی دەوڵەت نەکەوت و هەموو ژیانی خۆی تەرخان کرد بۆ خزمەتی ئەدەبی کوردی. ساڵی ١٩٢٦ کە ڕۆژنامەی (ژیان) لەلایەن شارەوانی سلێمانییەوە دەرچوو، پیرەمێرد سەرپەرشتی کرد و بەرهەمی خۆی تیادا بڵاوکردەوە.

بەرهەمەکانی بەناوی (حاجی تۆفیق بەگ)ەوە بڵاو دەبوەوە. هەتا بۆ یەکەمجار لەگەڵ بڵاوکردنەوەی شیعری (بەیانی بوو لە خەوهەستام کە ڕوانیم بەفرە باریوە)دا لە ژمارە(٣١٢)ی ڕۆژنامەی (ژیان)ی ساڵی ١٩٣٢ ناوی خۆی لە (حاجی تۆفیق بەگ)ەوە کرد بەپیرەمێرد. هەتا لە ساڵی ١٩٢٣دا کە (حوسێن نازم) کۆچی دوایی دەکات، پیرەمێرد دەبێت بەخاوەن و بەرپرسیاری. خۆی لەم بارەیەوە دەنووسێت «زۆر دڵشکستم بەکۆچ کردنی هاودەردێکی وەک حسین ناظم بەگ، گەرچە منیش ڕێبوارم و نزیک بەبوارم بەڵام هێشتا هیوادارم (ژیان)مان نزیک بوو بەنەمان چونکە ئیتر (بلدیە) هیچی پێ خەرج نەدەکرا، ناچار لە گۆشەنشینی هاتمە دەرێ و دەستم دایە داوێنی (ژیان). چاک چاکی لە دەست نادەم، ئێستا بەسەرپەرشتی (ژیان) و چاپخانەکەم وەک خۆم بێ بەها و بەهیوای بێتە بەها، گرتوەتە ئەستۆ، ئەزانم باوەڕم پێ دەکەن کە تێدەکۆشم پەنا بەیەزدانی پاک، دەیبەینە سەر. ئەمەندە هەیە هەموو کاڵایە بەخریدار دێتە برەو، من بەخریدارەکان دەنازم و پشتیوانیش لە خوا دەخوازم»[٢٣] ئنجا ئەگەر بەوردی تەماشای بابەتەکانی ڕۆژنامەی ژیان بکەین، بەتایبەتی لەو ژمارەیەوە و هەتا دوا ژمارەی (ژیان) کە ژمارە (٥٥٣) بوو وە لە (١٠)ی مارتی ١٩٣٨دا دەرچوو زۆربەیان بەرهەمی قەڵەمە جوانەکەی پیرەمێرد خۆیەتی، بەتایبەتی سەروتارەکان و پەندی پێشینیانەکان و شیعرە وەرگێڕاوەکانی مەولەوی و...هتد. بەڕاستی مرۆڤێک لەو تەمەنەدا و لەناو کۆمەڵێکی دواکەوتوودا و سەرەڕای کەم دەرامەتی و بڕوبیانووی دەوڵەت بتوانێت بەتەنیا حەوت بەشی ڕۆژنامەیەک هەموو هەفتەیەک بێ دواکەوتن ئامادە بکات و بڵاوی بکاتەوە شایانی هەموو ڕێز و نەمری و بەرزییەکە و هەتا هەتایە لە ویژدانی نەتەوەکەیدا سەدایەکی بڵند و ئاوازێکی نەمر و بەسەرهاتێکی نەتەوەیی پیرۆزە.

لەساڵی ١٩٣٨دا، مەجید یەعقوبی، کە تورکێکی ڕەگەزپەرست و دژ بەکورد بوو بیانووی بەپیرەمێرد گرت و ڕۆژنامەکەی داخست، بەڵام پیرەمێرد کۆڵی نەدا و چاپخانەیەکی بەدەست هێنا

(٢٢) ژیانەوە- ژمارە(١٤)، ٢ی شوباتی ١٩٢٥.

(٢٣) ژیان - ژمارە (٣٢٢) ساڵی ١٩٣٢.

و ئیمتیازی بۆ وەرگرت و لە ٢٦ی کانوونی دووەمی ١٩٣٩دا، لەسەر هەمان ژمارە و زنجیرەی (ژیان) ژمارە (٥٥٤)ی ڕۆژنامەی (ژین)ی بڵاوکردەوە و هەتا ژمارە ١٠١٥ی لە ١٥ی حوزەیرانی ١٩٥٠دا بڵاوکردەوە، واتا هەتا چوار ڕۆژ پێش کۆچ کردنی، دوا ژمارەی ڕۆژنامەکەی پێشکەش بەجیهانی ڕۆژنامەگەری نەوەکەی کرد. بۆ شارەزابوونی تەواو لە کاروانی پڕ شانازی ڕۆژنامەی (ژیان) و (ژین) و هەوڵی پیرۆزی بێ کۆڵدانی پیرەمێرد، ئەم نووسینەی شێخ سەلامی شاعیر بڵاودەکەینەوە کە لە ئاهەنگی بیست ساڵەی (ژین)دا لە ساڵی ١٩٤٦دا، خوێندوویەتیەوە و پیرەمێرد خۆی ئەو یادەی ساز کردووە و لە ئاهەنگەکەدا بووە و دواییش خۆی ئەو نووسینەی شێخ سەلامی لە ژمارە (٨١٩)ی، (ژین)ی ٧ ی شوباتی ساڵی ١٩٤٦دا بڵاو کردۆتەوە و تەواوی چیرۆکی ژیانی ئەو ڕۆژنامە نەمرەیە:

«ژیان لە سلێمانی لەسەر حساب و چاپخانەی (بەلەدیە) دەرئەکرا. لە ٢٦ی کانوونی دووەمی ١٩٢٦ی میلادیدا ژمارەی یەکەمی دەرچوو. ئەم ڕۆژنامەیە ڕۆژنامەیەکی کوردی و هەفتەیی بوو. سەربەست بوو بەنووسینی هەموو شتێک پیرەمێردیش جاروبار بەنووسین بەشی خۆی تێ ئەخست. لە ٦ی مایسی ١٩٣٢دا مودیری چاپخانەی ژیان حوسێن نازم ئەفەندی مرد و پیرەمێرد کرا بەمودیری چاپخانە و معاشێک کە بۆ مودیر دانرابوو پیرەمێرد قبووڵی نەکرد. لە ژمارە (٣٢١)ەوە دەستی دایە تا ژمارە (٤٠٦) ئنجا لە ١٤ی ئابی ١٩٣٤دا چاپخانەکەی لە (بەلەدیە) گرت بەئیجارە و ئیمتیازی ئەم ڕۆژنامەیەی بۆ خۆی دەرکرد و بەهەموو هێزی دەستی دایە. لە ٣ی ئابی ١٩٣٥دا لاپەڕەکانی لە چوارەوە کرد بەشەش و دەستی کرد بەبڵاو کردنەوەی نووسینی لاتینی. لە ٣ی ئابی١٩٣٧دا ژمارە گەیشتە ٥٣٨، ئیجازەی چاپخانەکە دوایی هات و بۆیان تازە نەکردەوە. خۆ هەوای خزمەتی ئەدەبیش لە سەری پیرەمێرددا کەڵکەڵەی ئەکرد. ناچار دەستی دایە پێشەوە، چاپخانەیەکی گەورەتر بەپیتی تازەوە لە ٢٠ی ئەیلولی ١٩٣٧دا کڕی و ژمارە ٥٣٩ی دەرکرد و بەقەدەر ماکنەکەش ڕۆژنامەکەی زل کرد.

لە ١٠ی مارتی ١٩٣٨دا لە پاش دەرکردنی ژمارە ٥٥٣، بەهۆی ئەوەوە کە جارجار بەلاتینی ئەینووسی و بەکردنەوەی ئاگری نەورۆز، خێرخوا (دوشمن) لێی نەگەڕان و وتیان پیرەمێرد ئەیەوێ کورد بکا بەگاور و مەجووسی و ڕۆژنامەکەی داخرا.

بەوەش کۆڵی نەدا و لە پاش چەند مانگێک ئیمتیازی ڕۆژنامەی (ژین)ی وەرگرت. لە ٢٦ی کانوونی دووهەمی ١٩٣٩ یەکەم ژمارەی دەرکرد. بەڵام لەبەر ئەوە ژیان و ژین خوشک و برا بوون نەیویست زنجیرەی ژمارەی ژین جیا بکاتەوە و هەر لەسەر زنجیرەی ژیان ژمارە (٥٥٤)ی (ژین)ی دەرکرد. دوشمنی زاڵمی خوێنمژی زکماک. مەجید یەعقوبی، نەک تەنها ڕۆژنامەی (ژیان)ی داخست، لام وایە پیرەمێردیشی بەڕەنگێ تەنگەتاوکرد شاری سلێمانی کە مەڵبەند و

نیشتمانی بوو وە ئەستەموولی بۆ بەجێ هێشتبوو، بەجێ هێشت و ڕووی کردە بەغدا. ئایا لەبەر خاتری پیرەمێرد و یاخود لەبەر خوێشایەتی عائلە و یا بەشەرپەروەری، (تەها پاشای هاشمی) کە وەزیر بوو، ئەمری دەرچوونی ژیان بە(ژین)ی بۆ پیرەمێرد دەرکرد. پیرەمێرد دیسان بەدەستی وەیسکە و سوزنی پۆڵاین هاتەوە سەرباری بەرەبۆر و بەبێ ترس و پرس لە جاران چاکتر دەستی پێکرد.

مودەتێکی کەم حوسێن نازم ئەفەندی مودیری ئەم ڕۆژنامەیە بوو لە دوای ئەو دیسان عەلی ئەفەندی عرفان و لە پاشا پیرەمێرد بەبێ معاش لەساڵی ١٩٣٠-١٩٣١ لەژێر ڕیاسەتی (میستەر یانغ) کە وەکیلی مندوب سامی عیراق بوو لەگەڵ جەعفەر پاشای عەسکەری رئیس الوزرا و جمیل مدفعی، وەزیری داخلیە و جەمال بەگی بابان وەزیری عدلیە بۆ ئیستفتای ژینی کورد هاتنە سلێمانی. لام وایە زۆرتان لەبیرتانە کە ئەم ڕۆژنامە بێ دەنگە بەڕەنگێ ڕاپەڕی ئەتوانم بڵێم هیچ ڕۆژنامەیەک لە هیچ کات و هەلێکا بەو ڕەنگە پڕ بەدەم هاواری جانسۆزی بەرز نەکردۆتەوە. ئەو کاتە ٥، ٦ ژمارەی دەرچوو، باوەڕتان بێ هەریەکێ لەو ژمارە جوانانە پێویستە میللەتی کورد لە گەنجینەی ئامالی میللیدا لە ژوور هەموو مجەوهەراتی سیاسی میللیەوە هەڵیواسێ. (ژیان)ی شیرین وەکو وترا هەتا ساڵی ١٩٣٧ لەلایەن پیرەمێردەوە لەژێر گەلێ ناڕەحەتیدا ژیانرا. هەر لەم ساڵەدا مەجید یەعقوبی متصرفی سلێمانی ڕۆژنامەکە و جەمعیەتی زانستی کە ئەویش ساڵی ١٩٢٥ لە سلێمانی دروست کرابوو هەردووکی داخست.

(ژیان) و (ژین) ئەم دوو ڕۆژنامەیە زۆر بەزەحمەت و ناڕەحەتی ژیاون کە هەر ڕۆژێ بەناوێ و هەر ساتێ بەداوێ گیرۆدە و خنکاون. بەڵێ، ژیانی ئەم دوو ڕۆژنامەیە ژیانی تاڵی قەومی لێقەوماوی کورد وەکو سینەما پیشان ئەدا.

هەرچەن دڵمان بەوە خۆش ئەکرد، کە تۆزێ تەمی نەزانی لەسەرمان ڕەویوەتەوە و هیواداربووین باری سەرشانی ژین بەهۆی زانین و تێگەیشتنمانەوە سووک بووە، بەڵام نەمانزانی کە هێشتا ڕۆژی زانین و تێگەیشتن و پێگەیشتنی کورد زۆری ماوە هەڵبێت و باری قورس و گرانی ژین هەر لەگرانیە و لەم پایزەدا ئەوەندەی نەمابوو (ژین) بەرگەلاڕێزان بکەوێ. نزیکەی مانگێ بوو کاغەزی ساڵانەی بڕابووەوە. پیرەمێرد پێی نەکرا پارەی ئەو دوانزە بەند کاغەزەی ساڵانە بنێرێ، کە دوای داواکردن ڕازی بووبوون بەنرخی حکومەت بیفرۆشن. بەڵام دیسان پیرەمێردی جوان وەکو جاران دانەما و لە چواری کانوونی یەکەم ١٩٤٥دا خانووەکەی کە جێگەی خۆی و چاپخانەکەی (ژین) بوو خستیە بارمتەی ڕەهنی ئەیتام بەشەست دینار. بۆ بەیانی، کتوپڕ دوانزە دیناری بەحەواڵە نارد بۆ مودیری گەلاوێژ.

بەرهەمەکانی پیرەمێرد

جگە لە کاری ڕۆژنامەگەری، پیرەمێرد ئەم بەرهەمانەی هەیە:

١- دیوانی مەولەوی (ئەسڵ و ڕۆح)، ساڵی ١٩٣٥، لە چاپخانەکەی خۆی بەدوو بەرگ لە چاپی داون. دەقی هەورامی شیعرەکەی ناوناوە (ئەسڵ) و بەرامبەری وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی و ناوی ناوە (ڕۆح)، واتا ڕۆحی مەولەوی، پیرەمێرد لەم کارەدا زۆر سەرکەوتوو بووە و وەک خۆی لە پێشەکی ئەو بەرگەدا نووسیویە، ئەم زاتانە لە هەندێ وشە و واتای هەورامییەکەدا بۆ وەرگێڕانی یارمەتییان داوە.

ا- مەلا عەبدوڵڵای مەریوانی

ب- مەلا عەزیزی موفتی سلێمانی

ج- (گۆران)ی شاعیر

٢- مەم و زین: کە چیرۆکێکی تراژیدی دڵدارییە، پیرەمێرد چیرۆکەکەی لە شێوەی شانۆنامەدا ئامادەکردووە و لە هەردوو لایەنی قەوارە و ناوەڕۆکەوە لە مەم و زینی (ئەحمەدی خانی) جیاوازە. ساڵی ١٩٣٥ لە چاپخانەی خۆی لە چاپی داوە. لە بەرگەکەیدا نووسیویە «دڵدارییەکی پاک و خاوێنی گیانی بەگیانی، سەودایەکی پڕ لە عەشقی پیرۆزی یەزدانی، لە کوردستانا ڕووی داوە».

لەکاتی خۆیدا ئەم چیرۆکەی پیرەمێرد کراوە بەشانۆگەری لە سلێمانیدا.

٣- چیرۆکی دوانزە سوارەی مەریوان - ساڵی ١٩٣٥ نووسیویە.

٤- چیرۆکی مەحموود ئاغای شێوەکەڵ - ساڵی ١٩٤٢ نووسیویە و لەکاتی خۆیدا لە سلێمانی خراوەتە سەر شانۆ.

٥- گاڵتە و گەپ - ساڵی ١٩٤٧، بریتییە لە هەندێک ڕووداوی خۆشی ناو کۆمەڵی کوردەواری، هەم بۆ پێکەنین و هەم بۆ پەندە.

٦- ڕۆمانی کەمانچەژەن، ساڵی ١٩٤٢ لە تورکییەوە کردوویە بەکوردی، ئەم چیرۆکە لە بنەڕەتدا بەرهەمی نووسەری دانیمارکی (ئەندرسن)ە، بەڵام لەکاتی خۆیدا و هەتا ئەم ساڵانەی دوایش نەزانرابوو کە نووسەرەکەی کێیە، هەتا لە ساڵی ١٩٧٩دا کاکەی فەللاح لە چاپی دایەوە و بەهۆی دکتۆر (عەلی کەریم عەلی)یەوە زانرابوو چیرۆکی (ئەندرسن)ە. هەروەها پیرەمێرد لەکاتی خۆیدا، لە پێشەکی وەرگێڕانەکەیدا ناوی (تۆفیق بەگی میرئالا) یاخود تۆفیق بەگی کەرکوکی نووسیوە، کە چیرۆکەکەی کردبوو بەتورکی.

٧- دیوانی مەولانا خالیدی نەقشبەندی - کە بەزنجیرە لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاوی دەکردەوە و ماوەی نەبوو لە کتێبێکدا چاپی بکات.

٨- شیعرەکانی وەلی دێوانە و بێسارانی، ئەوی کە دەستی کەوتبێ، لە هەورامییەوە کردوویە بەشێوەی سلێمانی. جگە لە شیعری گەلێ لە شاعیرانی هەورامان و زەنگەنە. وەک (شەفیع و مەلا ولدخان و مەجذوب و فخر العلما و مەلای جەباری و عەبدوڵڵا بەگی زەنگەنە و... هتد).

٩- کۆمەڵێک پەخشانی هونەری جوانی نووسیوە و لەلایەن ئێمەوە کۆکراوەتەوە و لێکۆڵینەوەی لەسەر نووسراوە.

١٠- زنجیرە وتارێک دەربارەی مێژووی کورد، مێژووی میرنشینی بابان و خێڵ و تیرەکانی جاف و گەلێ ڕووداوی مێژووی گرنگ کە بابەتی کتێبێکی گەورەیە.

١١- هەزاران بەیت شیعری هەیە کە پەندی پێشینیانە و خۆی بەشێوەیەکی ئەدیبانە و شاعیرانە ڕێکی خستوونەتەوە. بەزنجیرە لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاوی کردوونەوە و دواییش کاکەی فەللاح هەمووی کۆکردۆتەوە و لە چاپی داوە.

١٢- چەندەها بەند و بەیتی فۆلکلۆری و چیرۆکی فۆلکلۆری و چیرۆکی منداڵان و مەتەڵ. کە ئەمیش دەبێتە کتێبێک.

پیرەمێرد و چیرۆک

پیرەمێرد سەرەڕای ئەو هەموو سەرقاڵی و ڕاپەڕاندنی کاری ڕۆژنامەنووسی و شیعر و وەرگێڕان و نووسینی هەمە چەشن لە بواری کورتە چیرۆکی کوردیدا چەند چیرۆکێکی هونەری و جوانی هەیە، کە بابەتەکانیان کۆمەڵایەتییە و لە کەلەپووری کۆنی کوردەوارییەوە دروستی کردوون. هەموو ئەم چیرۆکانەی لە (گۆڤاری گەلاوێژ)دا بڵاو کردۆتەوە. گەلێ لە نووسەران و ڕەخنەگرانی شارەزای ئەدەبی کورتە چیرۆکی کوردی لە کتێب و لێکۆڵینەوەکانیاندا باسی ئەم کورتە چیرۆکانەی پیرەمێردیان کردووە، وەک: حوسێن عارف، سەباح غالب، ئەکرەم قەرەداغی، عومەر مارف بەرزنجی، ڕەئووف حەسەن و چەند نووسەرێکی تریش، لێرەدا ماوەی ئەوەمان نییە کە بچینە ناو جیهانی چیرۆکەکانەوە و یەکە یەکەشیان بکەینەوە و لە بارەیانەوە بنووسین، ئەمە هەڵدەگرین بۆ لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ و ئێستا تەنها ناوی چیرۆکەکان و شوێن و کاتی بڵاو بوونەوەیان دەنووسین کە بریتییە لە پێنج کورتە چیرۆک.

١- ئەنجامی پیاوێکی بەنگ کێش. گۆڤاری گەلاوێژ، ژمارە(٩، ١٢) ساڵی ١٩٤١.

٢- زۆرەملی مل شکانی لە دوایە. گەلاوێژ ژمارە (٤،٣) ساڵی ١٩٤٢.

٣- دەماری کورد چیت لە بارایە-خانزادەی قەڕاڵیچەی سۆران. گەلاوێژ، ژ (٧، ٨) ئابی ١٩٤٢.

٤- فەلسەفەی کچە کوردێک، ژمارە (٥، ٦) گەلاوێژ ساڵی ١٩٤٢.

٥- غەرامیی، کای کۆن، دووجار بڵاوی کردۆتەوە، یەکەم جار لە ڕۆژنامەی (ژیان) ژمارە

(٤٨٣) ساڵی ١٩٣٦. دووەم جار لە گۆڤاری گەلاوێژدا بەئیمزای (کوڵ و کۆ).

پیرەمێرد و زمان:

ئەگەر بەوردی تەماشای شیعر و نووسینەکانی پیرەمێرد بکەین، دەبینین زمان، وەک هەویرێک وابووە لەلای، هەرچییەکی ویستووە توانیویەتی لێی دروست بکات. زۆرجار نووسیویە کە زمانی کوردی هەموو شتی لێ دەردێت و هەموو مانایەکی پێ پێکدێت، ئەگەرچی هەندێ وشە و واتای بێگانە لەبەرهەمەکانیدا دەبینرێت، بەڵام کاتێک بەکاری دەهێنان و لە شوێنی خۆیاندا دای دەنان کەم کەس هەستی دەکرد ئەو وشانە کوردی نین. لەو سەردەمەی پیرەمێرددا وشەی خۆماڵی و باو دوور لە داتاشین و دروستکردنی بەزۆر، بەشێوەیەکی فراوان بەکاردەهێنران. جگە لەوەی کە سەردەمی منداڵی و لاوێتی ئەو پێش ڕۆیشتنی بۆ تورکیا، لەناو جەرگەی کۆمەڵی کوردەواریدا بووە ئەو کاتە، نەکارەبا هەبووە و نەڕادیۆ و تەلەفزیۆن و نەگۆڤار و ڕۆژنامە هەتا خۆی پێوە خەریک بکات، لە شەوانی سارد و دوور و درێژی زستاندا لە گوێ ئاگردان چەندەها چیرۆکی خۆماڵی و ئەفسانە و پەند و مەتەڵی بیستووە، گوێی بەشیعری نالی و مەولەوی و مەحوی و چەندەها شاعیری تر کراوەتەوە. ئەمانە بوونەتە هەوێنی زمانێکی پاراو، کوردی ڕەوان، سادە و بێ گرێ و گۆڵ و لەهەمان کاتدا قووڵ و پڕ مەبەست، خۆی واتەنی (سەهلی مومتەنیع) بابەتی پیرەمێرد و زمان، بۆ خۆی، بابەتێکی سەربەخۆیە و دەتوانرێت بکرێتە لێکۆڵینەوەیەکی تایبەتی و بەشێوەیەکی زانستی و پشت بەبەڵگە و بەرنامەیەکی دیاریکراو نیشان بدرێت.

زمانزانی و شارەزایی پیرەمێرد لە زمانی کوردیدا ئەوەندەی لە شیعرەکانیدا دیارە، لەوە زیاتر لە نووسینەکانیدا، بەتایبەتی لە پەخشانە هونەرییەکانیدا، دەردەکەوێت. قەڵەمی پەخشان نووسینی بێ وێنەیە، من لای خۆم ئەو پەخشانە هونەریانەیم کۆکردۆتەوە و ئەگەر ڕۆژگار ماوە بدات و ڕۆشنایی ببینێ ئەو کاتە دەردەکەوێت کە پیرەمێرد لەم مەیدانەدا چەند گەورەیە.

پیرەمێرد وەک خۆی لە یاداشتەکانیدا باسی دەکات و بە بەرهەم و کاری ئەدەبیش ساخ بووەوە، بەچاکی، زمانی تورکی و فارسی و عەرەبی زانیوە، بەتایبەتی کە خوێندنی ئەو کاتەی پیرەمێرد لە کوردستاندا زیاتر فارسی بووە و تێکەڵ بوونی تورکیش لە کوردستاندا بەهۆی دەوڵەتی عوسمانی و کار و فرمانی ڕەسمییەوە و مانەوەی پیرەمێرد بیست و پێنجساڵ لە تورکیا و، ئەو نووسین و شیعرانەی بەتورکی بڵاوی کردوونەوە. گەواهی ئەوەن کە سامانی ڕۆشنبیری و زمانزانی پیرەمێرد چەند بەرز بووە. ئەمە جگە لە زمانی عەرەبی کە زۆر بەباشی زانیوە و زمانە زکماکەکەی خۆشی کە کوردییە چۆن وەستایەتی تێدا نواندووە.

لەم تاقیکردنەوەیەی پیرەمێردەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە زمان و شارەزایی زمان و زانینی چەند زمانێک چۆن دەبێتە هۆی پێگەیشتن و پێشکەوتنی هەر ئەدیب و شاعیرێک.

نیشانە تایبەتییەکانی شیعری پیرەمێرد

بابەت و ناوەڕۆکی شیعرەکان:

هەر لە سەرەتاوە شیعر لای پیرەمێرد دەنگی دەروون بووە، ویستوویە ئەوی لە ناخیدا پەنهانە ئاشکرای بکات. بەشێوەیەکی گشتی مۆرکی ڕۆمانتیکی بەسەر شیعرەکانیدا زاڵە، لە شێوەی تایبەتیشدا ئازاری مرۆڤ و خاک، گیانی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕی لەگەڵێ لە شیعرەکانیدا دیارە.

شیعرەکانی پیرەمێرد لەیەک کاتدا لە چەند قوتابخانە، یاخود ڕێبازێکی شیعری جیاواز پێکهاتووە، کلاسیکی و ڕۆمانتیکی و ڕیالیزم، لەوکاتەدا کە لاسایی شاعیرێکی کلاسیکی کردۆتەوە، لەهەمان کاتدا سروشت و جوانی شیعریان پێ وتووە و ئەمانەی تێکەڵ بەباری کۆمەڵایەتی و گیانی نەتەوەیی کردووە. پیرەمێرد چەند قۆناغێکی ئەدەبی نییە، کە ڕێبازی کلاسیکی واز لێ هێنابێت و چووبێتە قۆناغی ڕۆمانتیکەوە و بەرەو ڕیالیزم چووبێت و ئیتر نەگەڕابێتەوە سەر قۆناغی یەکەم یاخود قۆناغی کلاسیکی. ئەو شاعیرێک بووە و لە هەمان کاتدا ڕۆژنامەنووسێک بووە کە دەبوا هەرچۆنێک بێت ڕۆژنامەکەی لەکاتی خۆیدا دەرچێت، وتار و شیعر و وەرگێڕان و بابەتەکانی تری ڕۆژنامەکە ئامادە بکات، هەموو (تەرکیز) و کاری ئەدەبی و بیرکردنەوەی بۆ شیعر نەبووە. بۆ نموونە لە ساڵی١٩٣٢دا شیعرێکی ڕۆمانتیکی دەنووسێت و لە ١٩٥٠دا وەک لە ژمارەکانی دوایی (ژین)دا دیارە شیعرێکی لاسایی شاعیرە کلاسیکییەکانی نووسیوە. بەپێچەوانەوە، لە ساڵی ١٩٤٨دا سروودێکی بەرزی بڵاو کردۆتەوە و تەواو بۆتە شاعیرێکی ڕیالیزمی و شۆڕشگێڕ، بەڵام لە نیوەی سییەکاندا لاسایی مەولەوی کردۆتەوە و بۆتە دەروێش و دیوانەی خەڵوەتگاهێک و پەنا دەباتە بەر مەزاری پیاوچاکێک و لێی دەپاڕێتەوە کە نەتەوەکەی ڕزگار بکات و بکەونە سەر ڕێی یەکگرتن و پێشکەوتن.

لە ڕووی بابەتی شیعرەکانیشەوە، دەڵێین، لەیەک کاتدا بۆ چەند بابەتێک شیعری وتووە و بڵاوی کردوونەوە وەک: نیشتمانی، ئایینی، دڵداری، شیوەن، مەتەڵ بەشیعر، کۆمەڵایەتی، چیرۆک بەشیعر، شیعری موناسەبات...هتد.

بەڵام سیفاتی گشتی هەموو شیعرەکان و ئوسلوبی داڕشتن و وشە و واتاکان یەکێکە و ئوسلوبی شیعری پیرەمێردی پێ دەناسرێتەوە.

پیرەمێرد و شێوەی شیعر:

وەک زۆر بەکورتی باسی پیرەمێرد و بابەت و ناوەڕۆکی شیعرەکانیمان کرد، هەروەها بەکورتی بەشێوەی دەستنیشان کردنێکی خێرا – کە ناتوانین بڵێین لێکۆڵینەوەیەکی قووڵە – سیفاتەکانی ئوسلووب و شێوەی شیعرنووسینی پیرەمێرد دیاری دەکەین:

شێوە لای پیرەمێرد مەرجێکی بنەڕەتی و گەورەی شیعر نەبووە، ئەو ویستوویە بابەتێک، باسێک، بێنێتە ناوەوە، ئنجا ئەو بابەت و باسە هەر جارەی بەشێوەیەک قاڵبی داڕشتنی خۆی دۆزیوەتەوە.

ئێمە دەتوانین بڵێین، زۆربەی شێوەی شیعر داڕشتنی پیرەمێرد، بەتایبەتی لە دوای هاتنەوەی بۆ (سلێمانی) لە تورکیاوە بە گشتی شێوەی داڕشتنی کێشی خۆماڵییە. کە (١٠) دە بڕگەیە و زۆربەی زۆری شیعری فۆلکلۆری کوردی بەو کێشە وتراوە و دەماودەم ماوەتەوە و هەتا لە دواییدا کە نووسین و خوێندنەوە لە کوردستاندا برەوی سەند ئەو فۆلکلۆرە دەماودەمییە نووسرایەوە. هەروەها زۆربەی داڕشتنی شیعری شێوەی گۆران (هەورامی و زەنگەنە) هەر بەکێشی دە بڕگەیی بووە. ئنجا تێکەڵ بوونی گیانی (ڕۆحی)ی پیرەمێرد لەگەڵ مەولەویدا، بەتایبەتی و شاعیرەکانی ئەو شێوەیەدا بەگشتی کارێکی وەهای تێ کرد کە زۆربەی شیعرەکانی بەو ئوسلووبە بێت.

پیرەمێرد دیارە کە هۆشیارییەکی زۆری نواندووە لە گرتنی ئەو ڕێچکەی شێوەی داڕشتنەدا چونکە هەر لە کۆنەوە گوێچکە و زەوقی ئەدەبی و چەشەی گوێگرتنی نەتەوەی کورد لەگەڵ ئەو جۆرە شیعرانەدا ڕاهاتبوو، ئەمیش لەبارێکی سەختی ئەو ڕۆژگارەدا دەیویست هەرچی دەڵێت بەهۆی ڕۆژنامەکەیەوە و بەو کێشە لەبارە ڕاستەوڕاست بگاتە کۆمەڵانی خەڵک و لەگەڵ زەوق و ئارەزوویاندا بگونجێ و تێی بگەن. پیرەمێرد ناوبەناو لە شیعردا لە کێشی فۆلکلۆری کوردی دوور کەوتۆتەوە و لەسەر (بەحر)ەکانی کێشی عەرەبی لاسایی شاعیرە کلاسیە کوردەکانی کردۆتەوە، لەو شیعرانەشدا کە وەری گێڕاون بۆ کوردی دیارە خۆی بەدەقی کێشی شیعرەکانەوە بەستۆتەوە و بەهەمان کێشی خۆی وەری گێڕاون.

کارە مەزنەکانی پیرەمێرد لە پێشخستنی ئەدەب و فۆلکلۆری کوردیدا

کاتێک لەساڵی ١٩٢٥دا پیرەمێرد گەیشتەوە سلێمانی، وەهای چاوەڕوان دەکرد، کە ئەو وڵاتەی لە ١٨٩٨دا بەجێی هێشتبوو پاش ئەو هەموو ساڵ و ڕۆژگار و دەورانە، گۆڕڕابێت و لە بارودۆخێکی جیاواز و پێشکەوتوودا خۆی بنوێنێت، بەڵام بەداخەوە گۆڕان و بەرەو پێشچوونێکی ئەوتۆی تیادا بەدی نەکرد، لەگەڵ ئەمەشدا کە ئەو لە پلەوپایەی (متصرفی شاری ئەماسیە)ی تورکیاوە هاتبووەوە، لە هەموو ڕوویەکی پلە و بڕوانامە و خوێندن و شاعیری و ڕۆژنامەنووسییەوە کەم وێنە بوو، بەهیچ جۆرێک بەلای تەماع و کورسی وەزارەت و نوێنەرایەتی گەل و پلەی وەزیفی بەرزی میریدا نەچوو، بەرەو خانووە کۆنەکەی مەحموودی هەمزاغای مەسرەفی باووباپیرانی ڕۆیشت و هەر لە ساڵی ١٩٢٦ەوە کە ڕۆژنامەی (ژیان) دامەزرا هەتا بوو بە ژین و (١٠١٥) ژمارەی لێ دەرکرد، کۆڵی نەدا و لە خەباتێکی بێ وچاندا بێ بەزین و وره بەردان لەناو کۆمەڵێکی دواکەوتووی ئەو سەردەمەدا گەورەترین خزمەتی پێشکەش

بەئەدەبیاتی نەتەوەکەی کرد.

ئەو خزمەتی ڕۆژنامەی – وەک خۆی زۆر جار نووسیویە – لە هەموو شت بەپێشتر و پێویستتر زانی، ئەم قەناعەت و بڕوایەی هەروا لە خۆیەوە نەهێنابوو، بەڵکو ئەمە ئەنجامی تاقیکردنەوەیەکی سەخت و درێژخایانی بیست و پێنج ساڵ ژیانی بوو لە ئەستەموڵدا، کە ئەستەموڵ لەو سەردەمەدا قیبلەی ڕۆشنبیران و سەرچاوەی زانست و ئەدەب بوو، چونکە لەو شارە گەورەیەدا دوو جیهان بەیەک دەگەیشتن، جیهانی کۆن و دواکەوتووی ڕۆژهەڵات، وە جیهانی نوێ و ڕاپەڕیوی ئەوروپا.

ئەو دەیویست ئەو بەرگی پێشکەوتن و گیانی ڕاپەڕینە شارستانییە بکاتە بەری وڵاتە دواکەوتووەکەی لەبەرئەوە خوێندەواری و فێربوونی بەمەرجی بنەڕەتی ئەو پێشکەوتنە دادەنا، زۆرجار نووسیویە، میللەت تا خوێندەوار نەبێ هەنگاوێ نانێ، بێ خوێندەواری هەموو شت بێ سوودە. هەر لەبەرئەمەش بوو کە لە قوتابخانەی (زانستی)دا دەوری ڕابەرو دامەزرێنەری بینی.

لەلایەکی تریشەوە دەوری پێشڕەوی بینی لە کردنەوەی قوتابخانەی کچاندا لە سلێمانی و هاندانی کۆمەڵانی خەڵک بۆ ناردنی کچەکانیان بۆ قوتابخانە. لەبەرامبەر ئەم کارەدا تووشی گەلێ هێرش و توانج بوو بەڵام دیسان کۆڵی نەدا و گەرمتر و جوانتر شیعری بۆ کچان و قوتابخانەی کچان دەگوت. هانی دەدان بۆ خزمەتی نەتەوەکەیان بەرەوپیری خوێندن و فێربوون بچن، بڕوای وەها بوو کۆمەڵ ناتوانێ تەنها بەهێز و توانای پیاو پێش بکەوێت ئەگەر ئافرەتیشی لەتەکدا نەبێت و هاوشانی هەنگاو نەنێت ناتوانێ ڕێگای سەختی بەئامانج گەیشتن ببڕێت.

بەرهەمی بەلێشاو و بەپێزی پیرەمێرد لەوە زۆرتر و گەورەتر بوو کە تەنها شیعر بتوانێت ئەرکی هەمووی بەجێ بگەیەنێ، لەبەر ئەمە پیرەمێرد دەبوا گەلێ ڕێگە بدۆزێتەوە و بەکاریان بێنێ بۆ گەیاندنی پەیامە پیرۆزەکەی خۆی، لەبەرئەمە چەند ڕێگایەکی ئەدەبی و ڕۆشنبیری گرتە بەر وەکو:

یەکەم: ڕۆژنامە، کە بەهۆیەوە تەواوی بەرهەمەکانی خۆی پێ دەگەیاندە خەڵکی و توانی (١٠١٥) ژمارەی ژیان و ژین دەربکات. لە چاپدانی ڕۆژنامەکە و بڵاوکردنەوە و مسۆگەرکردنی پێداویستەکانی بەزۆری لە ئەستۆی خۆیدا بوو.

دووەم: هەر لە چاپخانەکەی خۆیدا چەندەها کتێبی باش و سوودبەخشی لە چاپدا و بڵاوی دەکردنەوە و مێژینە و کەلەپووری نەتەوەی زیندوو کردەوە، وەک کتێبەکانی: مەم و زین و دوانزە سوارەی مەریوان و مەحموود ئاغای شیوەکەڵ و ڕۆحی مەولەوی و کەمانچەژەن و گاڵتە و گەپ. جگە لەمانە ڕۆژنامە هەفتەییەکەی دابەش کردبوو بەسەر هەشت بەشدا:

١– ئەدەبی: واتا بەشی ئەدەبیات و زیندووکردنەوەی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی لەبیرکراو و

ڕۆشنایی خستنە سەر گەلێ لایەنی تاریکی ژیان و بەرهەمی شاعیرانی کورد ئەوانەی کە بەهۆی ڕۆژنامەکەوە ناویان هاتەوە مەیدان و ئەمە بووە هەنگاوی یەکەم کە خەڵکانی تریش بکەونە خۆیان و بەشوێن بەرهەم و شێوەی ژیانی ئەو شاعیرانەدا بگەڕێن.

٢- کۆمەڵایەتی: لەم بەشەدا پیرەمێرد هەوڵی دەدا باری نالەبار و دواکەوتووی کۆمەڵەکەی بخاتە ڕوو، ناتەواویەکانی دەستنیشان بکات، تەنانەت گەلێ جار چارەسەری زۆر شارەزاییانەی بۆ دەدۆزینەوە و بەئاشکرا نیشانی کاربەدەستانی دەدا و دەیخستنە بەردەم هەڵوێستێکی تایبەتییەوە.

٣- ئابووری: هەموو ژمارەیەکی ڕۆژنامەکەی دەڕازاندەوە بەباسێک سەبارەت بەئابووری وڵاتەکەی و پەرەپێدانی باری ئابووری، بەتایبەتی مەبەستی ئاوەدانکردنەوەی کوردستان بوو. لە ڕووی باسکردنی باری ژیانی جوتیار و دابەشکردنی زەوی و سوود وەرگرتن لەو هەموو خێر و بێرەی کە لە خاک و ئاوی وڵاتەکەیەوە پەیدا دەبوو. دەیەها جار بانگەوازی بۆ کردنەوەی کارگەی شەکر بەرز دەکردەوە، باسی سامانی ئابووری گەورەی شارەزوور و شارباژێڕ و هەورامانی دەکرد. باسی هەوڵی کردنەوەی ڕێگاوبانی بۆ ناوچە دوورەکان دەکرد و شێوەی بەئاسانی گەیاندنی ئاوی خواردنەوە و کارەبای بۆ ئەو جێگا دوورانە دەهێنایە پێشەوە.

٤- فەلسەفی: بەشێکی دیاری کردبوو بۆ باسی فەلسەفە و ڕوانینی فەلسەفی بۆ شیعر و ئەدەب و بۆ لێکدانەوەی هەموو دیاردەکانی ئەم جیهانە. باسی فەلسەفەی کۆن و، بەتایبەتی فەلسەفەی ئایینی ئیسلامی دەکرد و کاریگەرییەکانی ئەو فەلسەفەیەی لەسەر ئاکار و هەڵسوکەوتی مرۆڤ دیاری دەکرد.

٥- تەئریخی - مێژوویی: کە بەناونیشانی (تأریخ وأشخاص) گۆشەیەکی بۆ تەرخان کردبوو. هەرجارە باسی مێژووی کارەسات و ڕووداوێک یاخود بەسەرهاتی تیرە و خێڵێکی کوردی دەکرد. بەگشتی نیازی لەمە دوو شت بوو، یەکەم: ڕووناک کردنەوەی لایەنە تاریکەکانی مێژوو کە یا لەبیر چووبوونەوە یاخود بەهەڵە و ناتەواو باس کرابوون، دووەم: بۆ پەند و سوود وەرگرتنی ڕۆڵەکانی نەوەی نوێی کورد لەو بەسەرهات و پەندە مێژووییانە لە ژیانی خۆیاندا. مێژووی فەرمانڕەوایی بابان و مێژووی تیرەی جافی نووسی، مێژووی گەلێ کارەساتی زیندووکردەوە.

٦- زانیاری- زانستی (عیلمی): لەم بەشەدا هەوڵی دەدا گرنگی زانست بەبەستێتەوە بەپێشکەوتنی کۆمەڵەوە، ئەوەی دیاری دەکرد کە یەکەم هەنگاو بۆ گەیشتن بەدنیای زانست خوێندەوارییە، ئنجا لە دەرگای خوێندەوارییەوە دەتوانین بچینە جیهانی گەورە و بەرفراوانی زانستەوە.

٧- ئایینی: کە خۆی پێی دەگوت (فقهي): بەو پێیەی کە پیرەمێرد خۆی لە هەموو ژیانیدا مرۆڤێکی ئایینی بووە و زۆر بەتەنگ پاراستنی بیروباوەڕی ئایینی خۆیەوە بووە. لەو بەشەدا گەورەیی ئایینی ئیسلام و مرۆڤە ئایینییە بەناوبانگەکانی کورد و جگە لە کوردی باس دەکرد، جگە لەوە بەزنجیرە شیعری (ناڵەی پیری پیران)ی ئایینیی خۆی بڵاو دەکردەوە.

٨- بەشی گاڵتە و گەپ و خۆشی و پێکەنین کە خۆی پێی دەگوت (مزاحی و فکاهی): ئەمە ئەو هەشت بەشە بوون کە بەردەوام لە ڕۆژنامەکەیدا گۆشەی تایبەتی خۆیان هەبوو، بەتایبەتی لەساڵی ١٩٣٢ەوە کە ڕۆژنامەکە کەوتە دەست خۆی ئیتر تەواو ئەم گۆشانەی چەسپاند و هەتا دوا ژمارە بەردەوام بوو. ئنجا بەلای منەوە ئەگەر ئەم زنجیرە باسە هەمە چەشنانە کۆبکرێنەوە و ڕێک بخرێن ئەوە چەند بەرگ لە کتێبێکی بەنرخ و پڕ بایەخی لێ دێتە بەرهەم لەبارەی ئەدەب و فەلسەفە و ئابووری و باری کۆمەڵایەتی و ئایینی و مێژوویی و زانستی و پەند و ئامۆژگاری و فۆلکلۆری ئەدەبی کوردی. ئەمە دەبێتە سەرچاوەیەکی ڕوون و سامانێکی گەورەی ڕۆشنبیری کوردی کە نەوەکانی دواڕۆژ بۆ هەموو ئەو بابەت و باسانە دەتوانن وەک سەرچاوە تەماشای بکەن و بەرهەمەکانی خۆیانی پێ بەپێز و بەبرەو بکەن.

پیرەمێرد یەکێک بوو لەو فۆلکلۆریستە گەورانەی کە بەخششی بۆ دنیای فۆلکلۆر و ئەدەبی میللی نەتەوەکەی بێ وێنەیە و کەس نەیگەیشتۆتێ.

لەساڵانی سییەوە هەموو ژمارەیەکی ڕۆژنامەکەی بەگۆشەی (پەندی پێشینان) دەڕازاندەوە، ئەم کارەی پیرەمێرد بایەخەکەی لەوەدا بوو کە ئەو پەندە کۆنە فۆلکلۆرییانەی دەهێنا و دەیکردن بەشیعر و بەجۆرێک لەگەڵ یەکتریدا دەیگونجاندن کە خوێنەری دەجولاند و زەوق و چێژێکی تایبەتی لێ وەردەگرت، تەنانەت بەشێوەیەک دای دەڕشت کە ئەو دێڕ و نیوە دێڕانەی خۆی لەناو دەقە فۆلکلۆریەکەدا نەدەناسرایەوە. ئەم تێکەڵی و گونجاندنەی پیرەمێرد لەگەڵ فۆلکلۆردا مێژینە و ڕابردووی خۆی هەیە، کە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی منداڵی و تەمەنی لاوی و هەرزەکاری ئەو لە وڵاتانی سلێمانی و دێکانی دەوروپشتیدا. لەو سەردەمانەدا گۆڤار و ڕۆژنامە و ڕادیۆ و هۆیەکانی ڕاگەیاندن نەبوون، بۆیە بەتایبەتی لە شەوانی سارد و زوقم و سەهۆڵبەندانی کوردستاندا خەڵکی لە دەوری ئاگردان و لەبەر شەوقی چرا و قوتیلە دادەنیشتن و تا درەنگانێ چیرۆکی فۆلکلۆری و ئەفسانەیی و بەند و باویان دەگێڕایەوە و چێژ و تامێکی تایبەتیان لێ وەردەگرت. دەنگدانەوەی ئەو پەند و چیرۆکانە لەلای پیرەمێرد کۆن نەبووبوون، زیندوو بوون و بەهۆی بیری پێگەیشتوو و هۆشیاری خۆیەوە دەیزانی چەندە سامانێکی میللی گەورەیە و پاراستن و تۆمارکردنی چەندە پێویستە، ئنجا ئەم ئەرکەی بەوپەڕی سەرکەوتنەوە بەئەنجام گەیاند، بەڕاستی ئەگەر پیرەمێرد نەبوایە ئەو سامانە فۆلکلۆرییە گەورەیەمان بەم شێوەیەی ئێستا دەست نەدەکەوت.

پیرەمێرد پشت بەو ڕۆشنبیری و زانیاری و گەڕان و پشکنینەی لە تورکیا، ویستی بزووتنەوەی شانۆیی بەتایبەتی لە سلێمانیدا پەرە پێ بدا، بەهۆی کۆمەڵەی زانستییەوە چەند شانۆنامەیەکی خۆی پێشکەش کرد، لە ڕۆژنامەکەیدا جێگای تایبەتی بۆ باسکردن و پێداهەڵگوتنی ئەم شانۆگەرییانە تەرخان کردبوو. شانۆگەری مەم و زین و مەحموود ئاغای شێوەکەڵ و شەریف هەمەوەندی نووسی و هەریەکە لە کاتی خۆیدا پێشکەش کران، زۆرجار دەستکەوتی ئەم شانۆگەرییانەی بەسەر قوتابی هەژار و خەڵکی دەستکورتدا دابەش دەکرد، گەلێ جار باسی بایەخ و گرنگێتی شانۆی نووسیوە لە ژیانی کۆمەڵدا، بەتایبەتی لە کۆمەڵی دواکەوتوو و نەخوێندەواردا.

پیرەمێرد بەهەموو شێوەیەک دەیویست ئەدەب و زمان و مێژوو و فۆلکلۆری کورد ببووژێنێتەوە و پەرەی پێ بدا، جێگا دەست و کارە مەزنەکانی کە باسمان کرد ڕاستی ئەم بیروڕایە دەسەلمێنن.

پیرەمێرد و هەوڵێک لە چەسپاندنی ئەدەبی

بەراوردکاریدا

وێنەی پیرەمێرد لە تەمەنی لاویدا لە تورکیا

وەک باسەکانی پێشوو لێرەدا هەر ئەوەندە ماوە دەبێت کە بەخێرایی چەند تیشکێک بهاوینە سەر ئەو هەوڵە مەزنەی پیرەمێرد لە بواری هێنانە پێشەوەی بەراوردی ئەدەبیدا.

ئەگەرچی لە پێش پیرەمێرددا، لە ڕۆژنامەی تێگەیشتنی ڕاستیدا ساڵی ١٩١٨ و لە کتێبی (ئەنجومەنی ئەدیبانی کورد)ی ئەمین فەیزیدا بەکورتی هەوڵێک بۆ بەراوردکردنی شیعری کوردی و شیعری تورکی و فارسی دراوە بەڵام وەک پیرەمێرد بەئاشکرا و ناوهێنانی و دەستنیشانکردنی دیاری نەکراوە. پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٣٦دا لەژێر ناوی (بەراوردی ئەدەبیاتدا) لە ژمارەی (٤٦٣)ی (ژیان)دا، کورتە باسێکی ئەم بەراوردە دەکات. شیعرێکی عەرەبی و کوردی و تورکی و فارسی، واتا ئەدەبیاتی چوار نەتەوە بەراورد دەکات، کە ئەو چوار شیعرە لەلایەن چوار شاعیرەوە بۆ یەک مەسەلە وتراون، ئەویش کۆچکردنی خۆشەویستیانە. ئەم هەوڵەی پیرەمێرد ئەگەر بیخەینە بەر تیشکی زانستی ئەدەبی بەراوردکاری و بەپێی ئەو مەرجانەی کە لەو ئەدەبەدا هەیە ئەوا دەچێتە خانەی (ئەدەبی

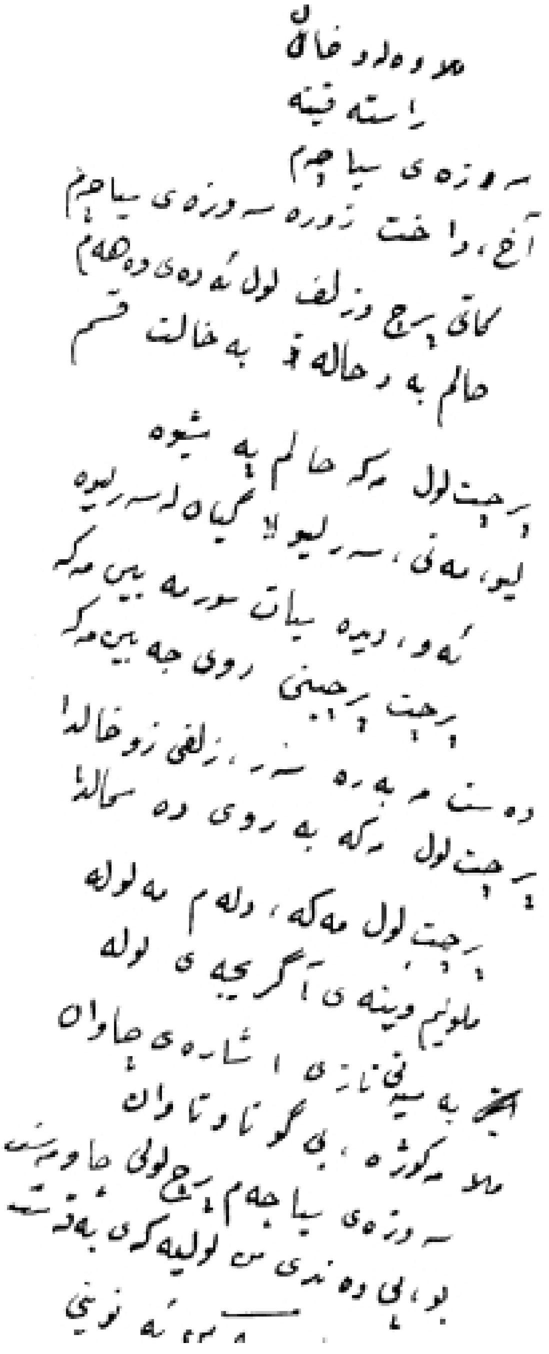

دەسخەتی پیرەمێرد
١

نوروز

ئەو ناوە کە بو روژیکی سەری سالی تازە
دانراوە وکوردیەکەی (روژی نووی) یە
زور کونە لەکە لە ئەم جەژنی آسمانەدا
ئەسوڕیتەوە ولە هەمو دیاری روژ
هەلاتا روژی جەژنیکە کە خوالەو
روژە ئەم روی زمینە داناوە ولە دروژەدا
هەمو دەوریکی دوازدە مانگەی فلک
زەوی و دار ودرخت وگژ وگیا زندو
ئەبیتەوە ئەمە هەروکو خوا لەقرآنا
بو بیفەرە خوشە ودبیستە کرمانی گراوەتەوە
بوئەمەی کە لە ایمەی بگەبینی ووەلە بە
گووی ئەی سەی هەروا بە جادیش ئەی
عینانی وبە لە شیش هەتی ئەکەین کە
هەوا سکی بهاری ئەم زەمینە ئەژینیتەوە

دەستخەتی پیرەمێرد
٢

جبال هلاد

ابە هەر ئەلین وئە رسیین وبانە ئەدەینەوە
کە ثقافەی تورکی س وآثاری مطبوعەمانە
بمان هینیتە ناو، ناو دانەوە وا رزوی
ئەکەین لاوە بە هوشە کانمان هەریەکە
دەست بدەنە قلم بنوس، بنوس وطبعی
بکەن سا، بە هەر، رەنگی بی لە کتبخانەی
ملیدا رەفەی بطانەوە وکە هاتەسەر
ژمارەی آثاری کوردی [redacted] دانەیکمان
هەمانە..
بو نیاد بکا وبلین هەتا لە آثاری تازە
ناشوکری نەکەین لە نیشمان، بەرە، بەرە
ئەروی وکونەکانیشمان امرو خوم
ئەزنین دلە تاو نامینی روانزەرە سوارەی
رشوی جلدیکی مولوی ناکەوی رەنگە
مریوان ئەگریم جنگم هەر وەکو
لیم دراوە وفری دراوە دانا یانەکانمان

دەستخەتی پیرەمێرد
٣

گشتی)یەوە. چونکە ئەدەبی بەراوردکاری دەبێت لەنێوان ئەدەبی دوو نەتەوەدا بێت کە ئەو دوو بەرهەمە بەئاشکرا پەیوەندی و کاریگەری یەکێکیان لەسەر ئەوی تریان دیار بێت، وە پەیوەندی مێژوویی و جۆری ئەدەبەکە لە نێوانیاندا هەبێت بەڵام ئەگەر لە ئاشکراکردن و دۆزینەوەی پەیوەندی لە نێوان ئەدەبی دوو نەتەوە زیاتر بوو ئەوا دەبێتە ئەدەبی گشتی.

ئەوەندەی من ئاگادار بم پیرەمێرد سێ جار لە ڕۆژنامەکەیدا بابەتی ئەدەبی بەراوردکاری هێناوەتە مەیدان و ئەوەندەی توانای ڕۆشنبیری و ئاگاداربوونی خۆی لە ئەو ئەدەبە باسی کردوە بەپێشەکی بۆ نووسینی و هێنانەوەی نموونە لەو چەند جۆرە ئەدەبە. لەلایەکی تریشەوە پیرەمێرد لایەنێکی لە بەراوردکردنی ئەدەبەکە وەرگرتووە ئەویش لایەنی شیعرە، نەک لایەنی ئەدەب بەگشتی وەک چیرۆک و ڕۆمان و شانۆ و... هتد. هەروەها بەراوردکردنی دوو دەقی ئەدەبی لە ئەدەبیاتی یەک نەتەوەدا ئەدەبی بەراوردکاری پێک ناهێنێت، وەک پیرەمێرد بەراوردەکەی کردووە، بەڵکو دەبێت لە نێوان ئەدەبی دوو نەتەوەی جیاوازدا هەبێ و کاریگەری ئەو دوو ئەدەبەش لەسەریەکتری دیار بێت.

بەهەر حاڵ ئەم باسە لە داهاتوودا دەکەینە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ و ئەم هەوڵە مەزنەی پیرەمێردیش هەرچۆن بێت جێگەی سەرنج و بایەخ و ڕێزە.

چەند لاپەڕەیەکی شارراوە لە ژیانی پیرەمێرد

بەشی یەکەم

نامەیەکی بڵاونەکراوە

ئەم نامەیە ساڵی ١٩٣٨ نووسراوە، لەبەرئەوەی لەم ماوە دوور و درێژەی تەمەنیدا بەسەریەکدا نوشتاوەتەوە و لە خانەی بیرچوونەوەدا دانراوە، لە چوار بەش، بەشێکی لێ بزر بووە. هەرچی هەوڵمان دا بۆمان نەدۆزرایەوە، بەڵام بەشەکانی تری کە دەست و قەڵەم و خەتە خۆشەکەی پیرەمێردی نەمرە لەمەبەستی نامەکەمان دەگەیەنێت.

ئەم نامەیە، ساڵی ١٩٣٨پیرەمێردی مەزن ناردوێتی بۆ هەڵەبجە بۆ (عەلی باپیر ئاغا)ی شاعیر. لە دامێنی خوارەوەی نامەکەدا هەر بەخەتی عەلی باپیر ئاغا لەسەری نووسراوە: ئەمە نامەی پیرەمێرد – حاجی تۆفیق خاوەنی (ژین)ە. لە ساڵی ١٩٣٨دا بۆ عەلی باپیر ئاغای نووسیوە کە ئەوسا لە هەڵەبجە بووە. مەبەستی بنەڕەتی نامەکە گفتوگۆی بیروڕا گۆڕینەوەیە سەبارەت بەوەی کە لەلایەن پیرەمێرد و عەلی باپیر ئاغاوە هەوڵ بدرێت چەند کەسێک کۆبکرێنەوە و بچن بۆ (سەرشاتە) کە ئارامگای مەولەوی لێیە هەتا مەزارەکەی بۆ هەڵبەستن و

لەلایەکی کەشەوە بیکەنە موناسەبەیەکی ئەدەبی. پیرەمێرد لە چەند نووسینێکی تریشدا لە ڕۆژنامەکەی خۆی و گۆڤاری (گەلاوێژ)دا ئەم مەبەستەی باس کردووە و زۆری ئارەزوو لەوە بووە کە ئارامگای شاعیری بلیمەت (مەولەوی) هەڵبەسرێت و جێگا و ناوی لەبەردەم بەسەرهاتی ڕۆژگاردا ون نەبێت و بمێنێتەوە. مەبەستی دووەم لە نامەکەی پیرەمێرد کە تیایدا نووسراوە گلەیی پیرەمێردە لە (حەسەن فەهمی بەگی جاف)ی نووسەر و ئەدیب، کە جێگای ژیانی هەڵەبجە بووە و لە ڕووی گوزەرانیشەوە دەسەڵاتدار بووە و دەوڵەمەند بووە. گلەیی ئەوە لە حەسەن بەگ دەکات کە بیریان چووە ئابوونەی ڕۆژنامەی ژین بۆ پیرەمێرد بنێرن، کە ئابوونەکە پارەیەکی هێجگار کەم بووە. ئەم گلەییەی پیرەمێرد لە حەسەن بەگ ئەوە ناگەیەنێت کە پیرەمێرد بیروڕا و خۆشەویستی بەرانبەر ئەوان گۆڕابێت بەڵکە لە زۆر موناسەبەدا بەشیعر و بەنووسین ستایش و سوپاسی ئەوانی کردووە بۆ خزمەتکردنی ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردی. بۆ نموونە لە چەند نووسینێکدا باسی کەشکۆڵەکەی مەحموود پاشای جافی کردووە و لە موناسەبەی لەدایکبوون و کۆچکردنیاندا شیعری نووسیوە. ئەمە دوو پارچە شیعرە کە بۆ لەدایکبوون و کۆچکردنی کوڕێکی حەسەن بەگ وتوویەتی:

مژدەیەکی خۆش هات بەتەلگراف
کوڕی بوو بەدوو حەسەن فەهمی جاف
لەناو جەژنانا جەژن بوو بە سێ
دیارە بوو بە دوو سێیەی لە دوو دێ
ئەمە تەئریخی ڕۆڵەی زەکیە
(محەممەد سەروەر) گشت ئێل بەگییە

هەر ئەم «محەممەد سەروەر»ە پاش دوو ساڵ کۆچی دوایی دەکات و پیرەمێردیش ئەم شیعرە لە شیوەنیا دەنووسێ و دیسان ئەم شیعرەش لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا نەنووسراوە:

خودا داد لە دەست ئەم پیرە زاڵە
چەند بەسەر دڵی نازدارا زاڵە
حەسەن بەگ لەجێی دوو پاشا ماڵە
دوو چرای هەڵکرد لەو بنەماڵە
بای مەرگ یەکێکی کوژاندۆتەوە
دڵی ئەو ئێلەی ڕەنجاندۆتەوە
محەممەد سەروەر کۆچی بەخێرە
کۆچی قوربانی قەزا وەگێرە

خوا، ڕۆڵە مردن، بەئەجر ئەژمێری
یەک بە دە تۆڵەی بۆ ئەبژێری
تەئریخە بۆ ئەو وەکو سروشتە
(محەممەد سەروەر) پەپوولەی بەهەشتە

ئەگەرچی نامەکە پارچەیەکی بزر بووبوو خەتەکەش لەگەڵ شێوەی نووسینی ئەمڕۆدا جیاوازە، بەڵام هەرچۆن بوو توانیم بیخوێنمەوە و لە مەبەستی تەواوی بگەین، ئەمەش دەقی نامەکەیە ئەوەندەی نووسینی لەسەر بێت:

«تۆ ئەڵێی چی؟! لە هەڵەبجەوە تا سەرشاتە چۆن بچین؟! بۆ ئەمە جۆش و خرۆشێک پەیدا بووە، زۆر لە دووریشەوە کوڕگەل دێن، لەولایشەوە لە حەسەن بەگ دڵگیرم، تۆ «مەبەست لە عەلی باپیرە» بەو دەستە تەنگەوە، بەو دڵە گەشاوەتەوە، پارەت بۆ ژین ناردووە کە ئەبوایە ژین پارە بدا بەتۆ کە بیخوێنیەوە. ئەوەبوو چوار ساڵ لەمەوبەر لە پاداشی ستایشی مەحموود پاشادا دوو دیناری ناردبوو، دوایی وتی: پارەی ئابوونە نانێرین. غەزەتەیشی بۆ ئەچێ، ئەوەندەی هەیە ژین جۆکەری تیا نییە هەزار دیناری پێ بدۆڕێنێ!.

لەگەڵ ئەوەیشدا چونکو نەوەی مەحموود پاشایە لێی ئەبوورم. تەنانەت بەفەخرەوە زنجیرەی باوک و باپیریشیم لە (ژین)دا نووسیوە... ئەگینە شەوێکی خۆش ئەبوو. هەزار دینار بۆ قومار، دوو دینار بەخشیش بگەڕێتەوە بۆ ئابوونەی چوار ساڵ، ئیتر تۆ سەلامەت بی هەردووکمان پوولەکی نین».

لەم نامەیەدا ئەوەمان بۆ دەرکەوت کە پیرەمێرد چەندە ئارەزوومەند و بەپەرۆش بووە بۆ هەڵبەستنی ئارامگای مەولەوی. تاوەکو جێگەکەی تەخت نەبێ و لەبیرنەچێتەوە. ئەمەش دیارە هەر لە خۆوە نەبووە و ئەو کاریگەرییە بەر فراوان و قووڵەی کە شیعری مەولەوی لە ناخ و هەست و دەروونی پیرەمێرددا دروستی کردووە تەنانەت هانی دا کە هەرچی شیعری مەولەوی هەیە لە شێوەی هەورامی (گۆران)ەوە بیگۆڕێتە سەر شێوەی سلێمانی. هەروەها بەڵگەیەکی ئەدەبی و مێژوویی دەبێ ئاگامان لەوە هەبێت کە ڕەنگدانەوەی وێنە و دەنگدانەوەی شیعری مەولەوی لە شیعرەکانی پیرەمێرددا بەئاشکرا دیارە و دەستنیشان دەکرێت.

پیرەمێرد لە تەمەنی منداڵیدا بەچاوی خۆی مەولەوی بینیوە، بەڵگەشمان بۆ ڕاستی ئەمە، پیرەمێرد خۆیەتی، کە دەنووسێت «منداڵ بووم، لەبیرمە جارێ مەولەوی هاتە ماڵی ئێمە، قاپووتێکی کورکی سەوزی لەبەردابوو، منیان خستە باوەشی و دەمی ماچ کردم. لەدەمی دەم ماچکردندا چاوم بەچاوی کەوت، برووسکەیەکی پڕ خەندەی لێ بەرز بووەوە. ئەو چاوانە کە لە

دواییدا کوێر بووبوو چەند جوان و پڕ مەعنا و جازیبەدار بوو»[٢٤].

جگە لەمەش لە دوای ئەو نامەیەی پیرەمێرد کە بۆ یەکەمجار بڵاومان کردەوە بەماوەی (١٠) ساڵ دوای ئەوە واتە لە ساڵی ١٩٤٨دا دیسان پیرەمێرد دەیەوێ ئەم ئارەزووە پیرۆزە بەجێ بگەیەنێ، ئارامگای مەولەوی هەڵبەستێت، بەڵام بەداخەوە ئەمجارەش بۆی نەچووەسەر و دڵشکاو و نابەکام مایەوە. لەو پارچە پەخشانە جوانەدا پیرەمێرد دوو کاری گرنگ ئەنجام دەدات. یەکەمیان هەوڵدانە بۆ زیندووکردنەوەی شیعری مەولەوی و نزیک کردنەوەیەتی لە هەست و دڵی لاوە ڕۆشنبیرەکانی ئەو سەردەمە. دووەمیان ئەو نرخاندن و هەڵسەنگاندنە ئەدەبییە هونەرکارانەیە کە پیرەمێرد دەربارەی شیعری مەولەوی نووسیویەتی کە بەڕاستی لە توانای قەڵەمی ڕەخنەگرێکی کارامە کەمتر نییە. بۆ سەلماندنی ئەم بیروڕایانە با تەماشای پەخشانە ئەدەبییە ڕەنگینەکەی پیرەمێرد بکەین «ئێمە بیری تەرتیباتی زیارەتی ڕۆحی مەولەویمان کردووە، کە چەند ساڵێ لەمەوبەر بەجۆش و خرۆشێکەوە عالەمی کوردەوارییمان هێنایە سەر ئەو هەوەسە و لە هەموو شوێنێکەوە ئارەزوو پەیدابوو، بەڵام ناهەمواریی زەمان و کەشمەکەشی دەوران بەرهەڵستی ئەو ئارەزووەی کردین. زاتەن ئەو زیارەتە چونکە قسنی مەولەوی لەوبەر ئاوی سیروانەوەیە هەموو مەوسمێک ناتوانین بپەڕینەوە. ئەشێ دەمەدەمی پاییز بێ، کە ئەو سایە سیروان بوار ئەدا، سەیرکەن بەهۆی سیروان و پاییزەوە دوو شیعری مەولەویم کەوتەوە یاد، کێ توانیویەتی ئەو سنعەتە لە شیعردا بکات، بۆ سیروان وتوویە:

پاییز، زەرد بەخەم، جام، چارشێوی تەم
دێرەن سوارکەن نەو عەروسی خەم

ئەم ئارەزووە ئەوەندە ساڵە لە دڵی پیرەمێردا ماوەتەوە، ڕەنگە بیشیباتە گڵەوە، خۆزگە دوای خۆیشم لە گردی یارەوە ئەمبینی کە دەستەی لاوان و هونەروەران و ئەدەب پەروەران کەوتوونە ڕێ ئەچن بۆ ئەو تەوافە فەرزەی ئەو گیانە بەرزە و لە تەئریخی کوردیدا ئەنووسرا»[٢٥].

تێبینی: برای هونەرمەند (خالید ڕەسوڵ) وێنەیەک لەو نامە بڵاونەکراوەیەی پیرەمێردی بۆ هێنام کە ئەویش لە (سەید عەبدوڵڵا)ی خەیاتی وەرگرتبوو.

بەشی دووەم

کاتێک کە تۆفیقی مەحموود ئاغای هەمزاغای مەسرەف بەفەرمانێکی میری لە ساڵی ١٨٩٥دا دەگوێزرێتەوە بۆ (کەربەلا) ناچێت بۆ ئەوێ و دەست لەکاری فەرمانبەری هەڵدەگرێ. لە

(٢٤) پەخشانی مەولەوی. نووسینی پیرەمێرد. دەستنووس.
(٢٥) زیارەتی مەولەوی. پەخشانی پیرەمێرد. دەستنووس.

سالّی **١٨٩٨** بەهاورێییەتی شێخ سەعیدی باوکی شێخ مەحموودی حەفید دەچێت بۆ تورکیا و سالّی دوای ئەویش دەچێتە حەج و دەبێتە حاجی تۆفیق. مامی گەورەی ناوی سەعید هەمزاغا بووە. مامەکانی تری ناویان حسەین، حەسەن، فەتاح بوو، بنەچەی خێزانیان دەگەڕێتەوە بۆ بنەماڵەی (بەختیاری). پیرەمێرد خۆی دەڵێت: «خۆم و خزم و کەس و کارم کەمتر ئەم شارەمان بەقیسمەت بووە، مامی گەورەم، سەعید هەمزاغا لە پیلانی حەڵەبدا مردووە. مامە حسەینم کەوتە لای باطوم و گورجستان، حەسەن لە هەڵەبجە و فەتاح لە حلە و کوڕەکانم لە تورکیە. بنچینەمان کە بەختیارین و سەردار ئەسعەدم لە تەورێز دیبوو. لە زیندانی تارانا مرد»[٢٦].

پیرەمێرد پێش ڕۆیشتنی لە سلێمانی ژنی هێناوە و ژنەکەی ناوی (غەزالە خان) بووە. لەم غەزالە خانە سێ کچی هەبووە و کوڕی نەبووە، ئەمەش ناوەکانیان:

١- مەهدیە لە تەمەنی منداڵی کۆچی دوایی کردووە.

٢- ئەمنە یاخود ئامینە، بۆتە خێزانی (میرزا محێددین)ی برای میرزا فەرەج. دوو کچی بووە و هیچیان نەماون.

٣- ڕەحمە خان کە سالّی **١٩٧٧** کۆچی دوایی کردووە و هەر لە سلێمانی دەژیا دایکی فائق هۆشیار و ئەحمەد زرنگە. خۆم لەم ساڵانەی دوایی تەمەنیدا لە سلێمانی چەند جارێکم بینیوە. ئێستا ئارامگاکەی لە گردی مامەیارە لە تەنیشت پیرەمێردی باوکیەوەیە. هەروەها خوشکی پیرەمێرد ناوی فاتم بووە. خۆی دەڵێت «فاتمی خوشکم جامی بەفر و دۆشاوەکەی هەمیشە لە تەنیشتەوە بوو»[٢٧].

پیرەمێرد سالّی **١٩٠١** دەچێتە کۆلیجی یاسا، ئەو کاتە پێیان وتووە (مەکتەبی حقوق) و لە سالّی **١٩٠٥**دا تەواوی دەکا و دەبێتە پارێزەر (محامی).

بەهۆی گیانی نیشتمانپەروەری و بوونە ئەندامی کۆمەڵەی کورد[٢٨] و بڕوانامەی (حقوق) دەبێتە، خاوەن ئیمتیازی ڕۆژنامەی کورد کە -ئۆرگانی جەمعیەتی تەعالی و تەرەقی کورد- بووە لە ئەستەمولّ.

لە تورکیا ژنێکی تری هێناوە، لە ماوەی ئەو بیست و پێنج ساڵەی لە تورکیا بووە لەو ژنە دوو کوڕی هەبووە. ناوی کوڕی گەورەیان (نەژاد) و کوڕی بچووکیان (وداد) بووە. پیرەمێرد لە ساڵانی دوایی ژیانیدا لە سلێمانی گەلێ جار بەنووسین یادی ئەو دوو کوڕە دوورولاّتەی خۆی کردۆتەوە. نەژادی کوڕی گەورەی لە دوورگەی (هەگبەلی أطه) کە پێشی ئەڵێن (أطه بازاڕی) وە

(٢٦) هەڵمەتی خەفەت- پەخشانی پیرەمێرد.

(٢٧) لە کوردستاندا چۆنمان ڕابوارد- پەخشانی پیرەمێرد.

(٢٨) کۆمەڵەی کورد- جەمعیەتی تەعالی و تەرەقی کورد لە تورکیا .

جێگایەکی خۆشە لە تورکیا لەدایک بووە. لەوکاتەدا پیرەمێرد قائمقامی (هەگبەلی أطه) بووە و لەشەوی ئاهەنگی لەدایکبوونی نەژاددا، ئەمین زەکی بەگی مێژوونووس لەوێ بووە و شیعرێکی بۆ ئەو موناسەبەیە بۆ کوڕەکەی پیرەمێرد نووسیوە، بەلاّم بەداخەوە هەتا ئێستا ئەو شیعرە مێژووییەمان دەست نەکەوتووە. پیرەمێرد دەڵێت «دوای ئەوەی کە نەژادی کوڕم لە جزیرەی (هەگبەلی أطه) هاتە دنیا ئەمین زەکی بەگ قەسیدەیەکی نووسیبوو خالید ضیا و ئەکرەم بەگی ڕەجائی زادە زۆریان پەسەند کرد»[٢٩]. هەروەها نەژاد وەک حاجی تۆفیقی باوکی گیانی کوردپەروەری و نیشتمانپەروەری بەرز بووە و لەگەڵ ئەوەشدا لە نووسینی پەخشان و وتاری ڕۆژنامەدا دەستی هەبووە[٣٠].

بەرهەمی خۆی لە گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ئەو سەردەمەی تورکیادا بلاّو کردۆتەوە. پیرەمێرد لە باسی نەژاددا دەڵێت «لە ئەستەمولّ کە جەمعیەتی کورد[٣١] تەشکیلی کردبوو، لەگەڵ (اتحادچییەکان)[٣٢] بەربەرەکانیان بوو. اتحادچییەکان خەڵکیان ئەترساند، فیدائییان هەبوو (ئەحمەد صمیم) و (حەسەن فەهمی) وەک من غەزەتەچی بوون کوشتنیان. ئەم عەزیزەش، (مەبەست لە عەزیز یامولکییە) نەژادی کوڕی منی هەڵفریواندبوو خۆیان بەفیدایی جەمعیەتی کورد قەید کردبوو»[٣٣].

نەژادی کوڕی حاجی تۆفیق بەگی پیرەمێرد بڕوانامەی (حقوق)ی هەبووە و دووجار سەردانی باوکی کردووە، لە تورکیاوە بۆ شاری سلێمانی.

جارێکیان لە سالّی**١٩٣٣**دا. بەڵگەشمان بۆ ڕاستی ئەوەیە کە پیرەمێرد دەڵێت «نەژادی کوڕی پیرەمێرد بۆ دیداربینی لە تورکیاوە هاتۆتەوە، بەجارێ پیر و جوان بەچاوڕوونییەوە هاتوون. هەردوولایان، باوک و کوڕ زۆریان پێ خۆشە، تێکڕا سوپاسی چاکە و غەریب نەوازی هەموو لایەک ئەکەن»[٣٤]. هەروەها لە چلەی ماتەمینی پیرەمێرددا لە سالّی **١٩٥٠**دا دیسان لە تورکیاوە هاتووە و ئامادەی ئەو ماتەمییە بووە. سالّی **١٩٥٤** لە تورکیا کۆچی دوایی کردووە.

نەژاد دوو کوڕی هەبووە بەناوی (ئەتێلا و محەممەد).

وداد کوڕی دووەم و بچووکی پیرەمێردە. لە تورکیا لە دایک بووە. بڕوانامەی دکتۆرای لە

(٢٩) ژین ژمارە (٥٥٤) سالّی ١٩٣٩.

(٣٠) ژین ژمارە (٧٠٤) سالّی ١٩٤٣.

(٣١) سەرچاوەی ژمارە سێ.

(٣٢) مەبەست لە ئەندامانی حزبی اتحاد و ترقی تورکی ئەو کاتەیە.

(٣٣) ژین ژمارە (٨٥٥) سالّی ١٩٤٧

(٣٤) ژین ژمارە (٣٦٨) سالّی ١٩٣٣

ئابووریدا هەبووە. لە یەکێ لە ساڵەکانی پێش جەنگی جیهانی دووەمدا هاتووە بۆ سلێمانی بۆ لای پیرەمێردی باوکی و ئنجا چووە بۆ بەغدا و چووە بۆ هندستان و لەوێ بڕوانامەی بەرزی لە زمانی «سانسکریتی»دا وەرگرتووە، لەم بارەیەوە پیرەمێرد دەڵێت «بەر لە جەنگی جیهانی سۆزی دوایی جەمعیەتێکی ئینسکلوپیدی لە تورکیا ڕێکخراوە. لە دانشمەندانی گشت میللەتێک پێکهاتبوو. پرۆفیسۆرێکی ئەڵمانییان هەڵبژاردبوو سەرۆک بێ. ودادی کوڕی منیش هەروا لالە سەنگی خۆی تێ هەڵقورتاند. تێفکریم ڕۆژێ لە ناگاه پەیدابوو. وتی بابە منیان داناوە بچم بۆ هیندستان لەوێ شارەزای زبانی سانسکریتی ببم. هەتا بچمەوە تورکیا ئەگەر جەمعیەت هۆی کەوتە ئاساری سانسکریتی بۆیان بخوێنمەوە. پارەیان داومێ، هیچم لە تۆ ناوێ، منیش هەڵسام بردمە بەغدا، پەساپۆرتەکەیم لە سەفارەتی بەریتانیا بۆ ڤیزە کرد و (ڕەشید نەجیب)یش تەوسیەی بۆ جێیەک بۆ نووسیبوو لەوێ زۆر بەکەڵکی هاتبوو(٣٥)».

بەشی سێیەم

خۆشەویستی پیرەمێرد و میهرەبان خاتوون

ساڵی **١٩٣٦**(٣٦) پیرەمێرد بەقەڵەمی خۆی ئەم چیرۆکە دڵدارییە دڵتەزێنەی خۆی نووسی و بڵاوی کردەوە، هەروا بەکپی و فەرامۆشکراوی مایەوە هەتا ساڵی **١٩٤٨** کە بۆ دووەم جار بڵاوی کردەوە ئەمجارە لە گۆڤاری گەلاوێژدا و لەژێر نازناوێکی خواستراودا بەناوی (کولۆکۆ)وە بڵاوی کردەوە. ناونیشانی چیرۆکەکەشی کردە (گڵکۆی میهرەبان)(٣٧).

پیرەمێردیش کاتێ بۆ یەکەمجار ئەم ڕازەی درکاند پەنجا ساڵ تێپەڕیبوو بەسەر دڵدارییە ناکامەکەیدا.

ئایا بڕوا بکەین ئەم بەسەرهاتە ڕاست هی (تۆفیق)ی لاوی دڵدار و عاشق بووە؟! یاخود ئەم وەک نووسەرێک سروشی (وەحی) ڕووداوەکەی وەرگرتبێ لە کەسێکی تر کە ئەوەی بەسەرهاتبێت. لە وەڵامدا هەر خۆی پێمان دەڵێت:

١- «شەوێکم لە زیندەگانی گوزەشتە هاتەوە یاد، وەک شەونم فرمێسک بەسەر ڕیشی سپیما باری(٣٨)».

(٣٥) ژین ژمارە (٩٣٩) ساڵی ١٩٤٨
(٣٦) ژیان ژمارە (٤٨٣) ساڵی ١٩٣٦
(٣٧) گۆڤاری گەلاوێژ ت٢ ساڵی ١٩٤٨
(٣٨) ژیان ژمارە (٤٨٣) ساڵی ١٩٣٦ .

٢- ئەو تەڵە ڕیحانەیەی کە لەسەر ئاوەکە لێت بەجێماوە بەتۆراوی ناردوویەتیەوە(٣٩).
٣- «ئەم ماجەرایە پەنجا ساڵی بەسەرا ڕابوورد، لەم یەک دوو ڕۆژەدا لەگەڵ جەنازەیەکی ئازیز ڕێم کەوتە مەڵبەندی میهرەبان(٤٠)».

لەم سێ خاڵەدا بۆمان دەرکەوت کە ڕووداوەکە تەواو ڕاستەقینەیە و کارێزەکەی (کانی سپیکە)ش کە ئەم عەشق و دڵدارییەی لەسەر دروست بوو هەتا ئێستاش ئاوە ڕوونەکەی و چنارە نازدارەکانی ماون. بەڵام ئایا (میهرەبان) ناوی تەواوی خۆی بووە یاخود پیرەمێرد لەبەر نەناسینەوە باری دواکەوتوویی کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە ئەم ناوەی بۆ هەڵبژاردبێت؟!. ئەمەیان ڕوون نییە!. ئێستا ئێمە و قەڵەمە بەپێز و هونەرکارەکەی پیرەمێرد:

«بەهارە، چۆن بەهارێک، باران چوار جار بەهاری کۆنەی سەرلەنوێ بۆ زیندوو کردینەوە. لەدەشت و هەردە و شیو و کۆسپ، گوڵاڵە و گەزیزە و بەیبوون و گوڵەزەردی تازەی بۆ ڕواندینەوە، لە کارێزی حەسەین خەیمەی بەهارە. سەیرانی ئێمە و خەیمەی گوڵاڵانی خوایی یەکدگیربوون. شەوە، لەسەر گازی پشت لێی ڕاکشاوم. تەماشای جریوەی ئەستێرە و تریفەی مانگ ئەکەم گوێم لە خوڕەی ئەستێرکەکەش گرتووە. بەڵام دوورم، ئەستێرەی ناو ئەستێران نابینم، شەوێکم لەزیندەگانی گوزەشتە هاتەوە یاد، وەک شەونم فرمێسک بەسەر ڕیشی سپیما باری. جۆش و خرۆشی سەودای نەوجوانی وەک پەپوولە زێڕینە (کەڵەبەک) بەسەر هەموو گوڵێکدا ئەیگێڕام، لەسەر هیچیان نەدەنیشتمەوە. گاه پەروازی شاعیرانە وەک (ژۆپیتەر) ئەیبردمە میحرابی پەرستشی ئالیهەی جەمال (ڤینۆس)ەوە. بۆ سەودای لەیل و مەجنوونی دەگەڕام، گاه کەمەندی خەیاڵاتی مەم و زین لەو ئاسمانی باڵا پەروازیەوە دەیهێنامە سەر زەمین شار بەشار دیارە و دیار دەیگێڕام. تا ڕۆژێ لە کانی سپیکە سەیران بوو لەناو سێبەری پەڵە چنارێکدا کارێزێکی لێ بوو چووم ئاو بخۆمەوە، ناگاه (میهرەبان) بەهەڵەیی هاتە سەر کارێزەکە، لە پڕ منی دی کەمێ سڵەمییەوە. دوایی بەغرووری جوانی خۆی و خزمایەتی و بۆرە دەستگیرانیەکەوە بێ پەروا هاتە پێشەوە. نیهایەت ئەمەندەی گوت: ئای ئەمە تۆی؟! دانیشت، دەم و چاوی شت، ئۆف ئەو دەنگە و ئەو ڕەنگە بەهەناسەیەک، هەناسەیەکی پێ هەڵکێشام. برووسکەیەک لەو چاوە جوانانەوە وەک پزیسکی وێڵ پەڕییە سەر پەڕەی جەرگم. شێتانە هەستام لەناو چنارەکان هاتمە دەرێ، ماینەکەمی لێ بوو سوواربووم، ڕاست خۆم گەیاندە ماڵەوە. بەدەمەوە لێی کەوتم.

تاوەکو شەوێ هیچم پێ نەخورا. شەوێ دایکەکەی هات تێفکری من کەوتووم وتی، تۆ بۆچ کەوتووی؟! تۆ میهرەبانت تۆراندووە و نەخۆشت خستووە. ئەوەتی هاتۆتەوە ئەگری، کوڵی نانیشێتەوە، بۆ جوابت نەداوەتەوە؟! ڕووت نەکردووە بەلایەوە؟ نیشان بەو نیشان ئەو تەڵە

(٣٩-٤٠) ژیان ژمارە (٤٨٣) ساڵی ١٩٣٦ .

ڕیحانەیەی کە لەسەر ئاوەکە لێت بەجێماوە بەتۆراوی بۆی ناردوویتەوە. ناچار بەو شەوە چووم ئاشتم کردەوە. ئەمەبوو بەسەرمایەی سەودایەک کە ئەوی فێری دلبەری و دڵسۆزی کرد و فەیزی جنوون و زەوقی شیعر پەرستشی جەماڵ و کەمالی دایە من. تا هات ئێمە لێمان زیاد کرد دایک و باوکی هەردوو ڕێی دیدەنییان نەدەبەستین. زاهیر ئێمەیان بۆیەک دانابوو. هەندێ جار کە دەکەوتینە یەک بەدانیشتن و سەرگوشتەی عەشقی پاکی مەعسوومانە بەرامبەری یەک ڕۆژمان لێ دەبووەوە بەدەنگی تەمجید و سەڵاوە هەڵدەستاین. نوێژێکی لاهووتیمان دەکرد. هەردووکمان عەشقمان لە وەسڵ پێ خۆشتربوو. گوێم لێ بوو دەستی هەڵبڕیبوو لە خوا دەپاڕایەوە «ئیلاهی ئەم عەشقەمان کۆن نەکەی، عەشقی پاک لە وەسڵی زەهرناک خۆشترە».

ڕۆژێ سەفەرێکم هاتە پێش، لەجێیەکی دوور لە خۆمەوە دڵم داخورپا و خەبەری دا کە میهرەبان سەخڵەتە. هاتمەوە وتیان میهرەبان زۆر نەخۆشە، چووم، لە جێگەدا کەوتبوو، چاوی ئەمەندە گەش و بەپرشنگ بوو زاتم نەدەکرد تێری بڕوانمێ. بەزەردەخەنەیەکی بێ هێز و بێ تینەوە دەستی نایە ناو دەستم. وتی: ئۆخەی عەشقەکەمان کۆن نەبوو وا من بەسۆزی عەشقی تۆوە دەڕۆم، ئەوەندە پێکەوە نەماینەوە کۆن ببم و لەبەرچاوت بکەوم. وەسیەت بێ کە هاتن بمبەن بۆ گردی سەیوان ئەوەڵجار سەری دارە مەیتەکەم تۆ هەڵی گرە و کە دایان هێشتمە (الحد سەرا)ی خاکەوە، سەرم بەدەست تۆوە بێ و کە هاتن سەنگپۆشم کەن تەڵێ ڕیحانە وەک ئەو ڕەشە ڕیحانەیە کە لە کارێزەکەی کانی سپیکە لێت بەجێ مابوو بۆنی عەشقی تۆی لێ دەهات، بەدزیەوە لە ڕاستی دڵم بیخەرە سەر کفنەکەم.

ئۆف!، خدمەتێکی چەن گران و جەرگ سووتانێکی چە ناگەهان ئای، لێرەدا وا دیسان بەندی هەناوم سووتایەوە، برینی کۆنەی دڵم کولایەوە و ئاگر لە کای کۆن بەردرایەوە. ئەوا گوێم لێیە کسپەیەک لە دڵمەوە دێ قەڵەمی دەست و پێم، دەست و پێی قەڵەمم شکا. ئەم بەدبەختییە و هەموو لکێکم لە بیرە ئاخ و داخ! قوەی تەسویری ئەو چاوانەم نییە. ئەم ماجەرایە پەنجا ساڵی بەسەرا ڕابوورد لەم یەک دوو ڕۆژەدا لەگەڵ جەنازەیەکی ئازیز ڕێم کەوتە مەڵبەندی میهرەبان. لەناو دار ئەرخەوانەکانی گردی ناوەڕاست هێلانەی بەکارەتی ڕۆحی بەنووری لاهووتییەوە دیاربوو. ئەو ئەرخەوانانەم بەخەیاڵی گوزەشتە لێ بوو بەسپی چنارەکانی (کانی سپیکە)، ڕۆحم بۆی دەگەڕا. ناگەهان بەبەرگی سپی فریشتەی ئاسمانییەوە هاتە پێش چاوم، لە حاڵەتێکی بێ هۆشیدا گوێم لێ بوو بەو دەنگە نازکە بانگی کرد، وەرە، بەسە!! بەگریانەوە دوو فەردی مەولەویم هاتەوە یاد:

بەمەرگت قەسەم، وادەی مەرگم هات
ئەمڕۆ سبەیە، منیش دێمە لات

ڕەشۆڵ قەتاری مردن بەجێیە
ساقی تۆیش جامێ یار چاوەڕێیە[٤١]

چەند زانیارییەکی نوێ لەبارەی نەورۆز و پیرەمێردەوە

بەشی یەکەم

لەم کوردەوارییەی ئێمەدا هەتا ئێستە کە باسی نەورۆز دەکرێت ئەوا پیرەمێردمان دێتەوە یاد. پیرەمێرد و نەورۆز و گردی یارە و ئاگری نەورۆز هاوکێشەیەکی وەهایان دروست کردووە یەکتری تەواو دەکەن. ئەوەی کە پەیوەندی بەنەورۆز و پیرەمێردەوە هەیە، هەموو ساڵ لە گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکاندا دەخرێنە پێش چاوی خوێنەران چەند واتایەکی دووبارە بووەوە و جوینەوەی یەکترە. ئێمە لێرەدا هەوڵ دەدەین کە هەندێ باس و ڕاستی نوێ بێنینە مەیدانەوە و لە پەنجەرەیەکی کەوە تەماشای ئەو دنیایە بکەین.

نەورۆز و پیرەمێرد لە پێش ساڵی (١٩٠٠)دا و پێش چوونی پیرەمێرد بۆ تورکیا:

کاتێک تۆفیقی مەحموود ئاغای هەمزاغای مەسرەف، نەبووبووە (پیرەمێرد) و پیر نەبووبوو، لاو و بەڵکو منداڵێک بووە، باوکی ناردبوویە بەر خوێندنی ئایینی و لە حوجرەی مەلا حوسێنە گۆجە دەیخوێند. مەلا حوسێن لە نەورۆزدا داوای نەورۆزانەی کردووە کە تۆفیقی مناڵ و هاوەڵە قوتابییەکانی بۆی بێنن. جگە لەمەش هەر لەو تەمەنەدا بەکۆمەڵ چوونەتە لای (شێخ ئەوزا سوورەی تۆڵەتوویی) کە دەستخەتی خۆش بووە، نەورۆزنامەی بۆ نووسیونەوە. ئەم یادگارانەی منداڵی لە بیر و مێشک و دەروونی (تۆفیق)دا ماونەتەوە، هەتا گەورە دەبێ و دەچێتە تورکیا و بیست و پێنج ساڵ لەوێ دەبێ و دوایی دێتەوە سلێمانی. ئەو کاتە پیر دەبێت و لە ساڵی ١٩٣٢دا بۆیەکەمجار[٤٢] نازناوی پیرەمێرد بۆ خۆی هەڵدەبژێرێ. با بزانین خۆی لەم بارەیەوە چی دەڵێ: «منداڵ بووم، لای مەلا حوسێنە گۆجە دەمخوێند، کە گەیشتینە دەمی بەهار مامۆستا ئەیگوت، بچن نەورۆزانە بێنن، ئێمەیش بەسەر دایکمانا ئەگریاین، سا دایک و باوکمان هەرچییان لەدەست بهاتایە، هەرچییان لە بارا بوایە یا چەخی یا قڕانی حەمە شایی یا بە نەبات ئەیاندایێ، ئەمانهێنا ئەویش بەشی خۆی لێ هەڵدەگرت، یەکێ قەمەرییەکی ئەدایێ ئەچووین لە مزگەوتی شێخ ئەوڕەحمانی شێخ ئەبوبەکری شێخ ئەوزا سوورەی تۆڵەتوویی، خەتی خۆش بوو،

(٤١) پیرەمێرد دەسکاری ئەو بەیتەی کردووە و ناوی ڕەشۆڵی تیا داناوە!.

(٤٢) پیرەمێرد بۆ یەکەمجار لەگەڵ بڵاو کردنەوەی شیعری (بەیانی بوو لەخەو هەستام)دا ساڵی ١٩٣٢ نازناوی «پیرەمێرد»ی بۆ خۆی دادەنێت.

نەورۆزنامەی بۆ ئەنووسینەوە[٤٣]» . کاتێکیش کە سامانێکی زانستی و ڕۆشنبیری لە تورکیا پێکەوە دەنێت و دەگەڕێتەوە، وەک خۆی دەڵێت «بەنیوە خوێندەواری لە سلێمانی دەرچووم و خوێندنێکی بەرزم هێنایەوە[٤٤]» . لەو ڕۆژگارەدا کە دەوڵەتی عیراق دروست بوو، خوێندن لە وڵاتی سلێمانیدا لە تورکی و فارسییەوە دەبێ بەکوردی، ئیتر حاجی تۆفیق دەگەڕێتەوە و یاد و بیرەوەری ڕۆژانی نەورۆزی منداڵی خۆی و زیندووکردنەوەی دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی نەتەوەکەی لەبیر و خەیاڵدا دەبێت. ئەوەبوو هەر لە سەرەتای ساڵانی ١٩٣٠ەوە بەهۆی دروستبوونی (کۆمەڵەی زانستی)یەوە کە خۆی کوڕگەلی زانستی[٤٥] پێ دەگوت، کەوتە کرد و کۆشی و هەوڵێکی زۆر بۆ ژیاندنەوەی ئەم نەریتە کۆنە و نوێکردنەوەی بەشێوەیەکی ئەوتۆ کە لەگەڵ ڕەوتی سەردەمەکەی خۆی بگونجێ. چونکە لای ئەو نەورۆز مانایەکی لەوە گەورەتری هەبووە کە تەنها ئاگرکردنەوە و هەڵپەڕین و ئاهەنگ گێڕان بێت، یا سروود وتن بێت، بەڵکە ئاگرکردنەوە لای ئەو دوو مانای گەورەی هەبووە، یەکەم، گۆڕانی سروشت و نوێبوونەوە و ژیاندنەوەی خاکی مردوو. تەقینەوەی کارێز و کانی وشکبوو. دووەمیش مەسەلەی ڕووناکی، کە ئەمەیان زۆرتر مەبەستی ئەوە بووە. ڕووناکی کە ڕەمزی پێشکەوتن و بەئاوات گەیشتنی نەتەوەکەی بووە. وەک خۆی دەڵێت: «ئەمەوێ عالەمی مەدەنیەت ئاگادار بکەم کە ئاگری یارەی ئێمە بۆ ئایینی ئاتەشپەرستی نییە، بۆ ئەمەیە کە سەری ساڵی تازە، ڕێی بەختی میللەتەکەم ڕووناک بکەمەوە[٤٦]» .

وەک لەمەوپێش نووسیمان بوونی نەورۆز و ئاهەنگ گێڕان و نەورۆزنامە خوێندنەوە بەو بۆنەیەوە هەر لەسەردەمی منداڵییەوە لای پیرەمێرد ژیاوە و لەدڵ و دەروون و بیریدا چەسپاوە، واتە لەو ڕۆژەدا کە لەسەر لووتکەی چیاکان ئاگر کراوەتەوە و نیشان دراوە کە ئەو ڕۆژە ڕۆژی دەستپێکردنی یەکەم ڕۆژی ساڵی نوێی کوردییە. چونکە لە سەردەمانەدا وەک ئێستا خوێندەواری نەبووە هەتا بەهۆی ڕۆژژمێر و ڕادیۆ و هۆکانی ترەوە هەواڵ بگاتە هەموو ناوچەیەکی نزیک و دووری کوردستان وە ڕایبگەیەنن کە یەکەم ڕۆژی ساڵی نوێ دەستی پێ کرد. جگە لەمەش ئەو ئاگرە لەو ڕۆژەدا مانایەکی گەورەتری هەبووە. ئەویش ڕەمز و نیشانەی سەرکەوتنی کاوەی ئاسنگەری کورد بووە بەسەر ئەژدەهاکی زۆردارا. واتە دوو شۆڕش بووە. شۆڕشی ژیانەوەی سروشت. شۆڕشی کۆمەڵانی خەڵک دژی زۆرداری. جگە لەمانەش پیرەمێرد ئاماژەی بۆ ئەوە

(٤٣) من و نەورۆز- ژین ژمارە (٧٣٧) ساڵی ١٩٤٤.

(٤٤) دیوانی پیرەمێردی نەمر- محەمەد ڕەسول هاوار ل٢٠.

(٤٥) پیرەمێرد واتای کوڕگەلی زانستی بۆ قوتابیانی قوتابخانەی زانستی بەکاردەهێنا. وەک دەنووسێت «کە مردیشم توخوا کوڕگەلی زانستی کۆن، ڕۆڵەکانی خۆم، لە گردی یارە، ئاگری نەورۆز لەژوور سەرم هەڵگیرسێنن. ئەو ئاگرە ڕووناکی ڕێی ئایندەی کوردە.» ژین ژمارە (٨٢٠).

(٤٦) ژین (٩١٠) ساڵی ١٩٤٨

کردووە کە ئەم جەژنە لە تورکیاش کراوە و لەوێ بەڕۆژێکی پیرۆز دانراوە و بەنیشانەی ساڵی نوێ و نوێبوونەوەی سروشت بینراوە، دەنووسێت «کاتێکیش چوومە ئەستەموڵ لە سەرای پادشاهیدا ڕۆژی نوێی مارت هەموو (وکەلا و وزەرا) ئەهاتنە (مابەین) تەبریکیان ئەکرد. نیشان بەو نیشان شیرنی نەورۆزیان ئەخوارد و شەوی نەورۆزیش لە هەموو منارەکاندا قەندیلیان دائەگیرساند[٤٧]» . ئەگەرچی ژیاندنەوەی ئەم نەریتە نەتەوایەتییە بۆ پیرەمێرد بۆتە مایەی ڕەنج و ئەرک و ماندووبوون و تانە و توانج لێدانی. بەڵام وردە وردە ئەو گیانە خاوێنە سەرکەوت و گیانە خاوێنەکانی (قوتابیانی زانستی)، شوێن کەوت و زیندوویان کردەوە و کردیانەوە بەجەژنی نەتەوایەتی، بڕوانە پیرەمێرد دەنووسێت «ئەم ئاگرکردنەوەی نەورۆزە کە لە پێشدا لەناو ئێمەدا باو بووە، ئێمە تاب و توانا و مەوجودیەتێکی وامان نەمابوو کە هەموو ساڵێ ئاگری نەورۆزی نیشانەی ساڵی تازە بکەینەوە. ئەو ڕۆژە بەجەژن بزانین و سەیرانی تیا بکەین. کاتێ من لە ئەستەموڵ هاتمەوە بەخۆشی خۆشییەوە بیستم ناونیشانێکمان بۆ پەیدا بووە و زبانمان بووە بەکوردی و مەئمورمان لە خۆمانە. ئەوەم بەجەژن زانی و هاتەوە یادم کە ئێمە هەموو ساڵێ جەژنێکی نەورۆزمان بووە و نەورۆزنامەیان بۆ ئەنووسینەوە، بەو یادی گیانی باووباپیرەوە هەڵسام ڕۆڵەی زانستیم پێش خۆم خست و لە گردی یارە شەو ئاگرم هەڵگیرساند و ڕۆژ سەیرانم کرد[٤٨]» .

دووەم: پیرەمێرد لە نێوان ئاگری نەورۆز و تاوانبارکردنی بەلایەنگریی ئینگلیزەکان

پێش ئەوەی بێمە سەر ئەوەی ئەو ڕاستییانە ڕوون بکەمەوە کە دەیسەلمێنێ نەورۆز و پیرەمێرد هیچ پەیوەندی بەسیاسەتی ئینگلیزەوە نەبووە، پێویستە بڵێین، کە پیرەمێرد هەمیشە لە بارێکی ئابووری نزم و ژیانێکی کولەمەرگیدا دەژیا، مرۆڤێک بووە تەنها پیاوی بیروباوەڕ و خەیاڵی شاعیرانەی خۆی بووە. تەنانەت چەند جارێک دەفتەری مووچەی خانەنشینییەکەی خۆی و خانووەکەی خستۆتە بارمتەی پارەیەکەوە کە پێویستی چاپخانە و ڕۆژنامەکەی پێ دابین بکات و پەکیان نەکەوێت لەسەرێکی تریشەوە ئەوەندە نەدارا و کەمدەست بووە، بەجۆرێک کە چەند زاتێک جلوبەرگیان بۆ ناردووە لەبەری بکات. چونکە ئەو کاتە بەهۆی دواکەوتوویی کۆمەڵەوە جگە لەوەی پارەی ئابوونەی ڕۆژنامەکەیان بۆ نەدەنارد توانجیشیان تێ دەگرت. بزانە خۆی چی دەنووسێت «من ئەگەر لە شوێن پارە بگەڕامایە پارەم بۆ خۆم ئەویست، بەسەر خەڵکا دابەشم نەئەکرد و خۆم پێنج ساڵە جلەکۆنی خەڵاتی زاتێکم نەدەپۆشی!! من لەوانەم کە پارەی ئابوونەیشم

(٤٧) سەرچاوەی دووەم.

(٤٨) سەرچاوەی پێنجەم.

لەوانە نەویستووە، ئا بۆ ڕۆژێکی وا کە سەر بۆ کەس دانەنەوێنم، لە شوێنم ئەگەڕێن، بەڵام کاتێک بۆم ئەگرین، کە تێپەڕیوم!!؟»(٤٩). دیارە ئەگەر پیرەمێرد بەڕێ و ڕەسم و ویست و مەبەستی ئینگلیزەکانی بکردایە هەرگیز وەها نەدار و کەمدەست و هەژار نەدەبوو. یاخود زۆر بەئاسانی دەیتوانی هەر لە سلێمانیدا ببێتە کاربەدەستێکی باڵای حکومەتی بەریتانی و لەوپەڕی ئاسوودەیی و خۆشیدا بژی و پارە و سامانێکی زۆریش پێکەوە بنێ. بەڵام ئەو تەنها بەوە ڕازی بوو کە خۆی بەو شێوەیە دەژی و گەورەترین سامان لای ئەو خزمەتکردنی نەتەوەکەی بوو. لەم بارەیەوە دەنووسێت «لام وایە ئەوانەی من بەتەرەفداریی ئینگلیز دەزانن لەم دواییەدا تێم گەیشتوون کە من ئینگلیزم بۆ خۆم خۆش ناوێ و هەرچی مەنفەعەتی شەخسی و (تخصیصات) و تەنانەت پارەی ئابوونەیشم لەوان نەویستووە و نایشمەوێ. تەنها بۆ ئەمە کە لە ڕەوشت و ئەخلاقی ئەوان دەرسێکی ئیدارە وەرگرین و پەیڕەوی ئادابی ئەوان بکەین، هیچ نەبێ لەناو خۆمانا یەکیەتی و هاوبەشییەکی وامان هەبێ کە لە پیاو بچین!؟»(٥٠).

لەو کاتانەدا کە پیرەمێردی نەمر عاشقی خزمەتکردن و تێکۆشانی نەپساو خەریکی خۆ ئامادەکردن بوو، بۆ هەڵگیرساندنی ئاگری نەورۆز، خەڵکانی کۆنەپەرست و خاوەن بیری دواکەوتوو یاخود ئەوانەی کە خۆیان مایەپووچ و هیچ لە بارانەبوو بوون دەیانویست بەتوانج گرتنە پیرەمێرد و تاوانبارکردنی بەپیاوی ئینگلیز و ئاگرپەرستی هەم خۆیان لەسەرشانی پیرەمێرد بەرز بکەنەوە و هەم پەکی خزمەتکردنی ئەویش بخەن. بەڵام ئەو نەبەزیوە و ئاگری نەورۆزی خۆی هەرکردۆتەوە. لەم بارەیەوە پیرەمێرد بەچەند شتێک تاوانبار کراوە، کە وەڵامی ڕاستیان دەدەینەوە.

١- پەیوەندی ئاگرکردنەوەی پیرەمێرد بەمەسەلەی ئایینی ئاگرپەرستییەوە! لە وەڵامی ئەم تۆمەتەدا دەڵێین پیرەمێرد لەمەبەست و ڕەمزی ڕووناکی ئاگر ئەوەی ویستووە کە گەواهێک بێ بۆ ڕووناکی دوارۆژی نەتەوەکەی. ڕەمزێکی گەورەی مرۆڤانە، شاعیر و ئەدیبانە، کە دیارە ئاگر ڕووناکی دەبەخشێ و شەوی نەزانی و دواکەوتن لەناو دەبات. لەم بارەوە دەڵێت «ئەم پیرە کە هەموو ساڵێ ئاگری نەورۆز ئەکاتەوە، پەیڕەوی باوو باپیرە بەبڵێسەی ئاگری چیاکان ڕاگوزەری ئایندەکان ڕووناک ئەکاتەوە»(٥١). لە جێگەیەکی کەدا بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەستی ئاگرکردنەوە و پەیوەندی نەبوونی نەورۆز بەهیچ ئاینێکەوە دەنووسێت «ئەمە دەخڵێکی بە ئاتەشپەرستییەوە نییە. هەموو، ئەوی ئەمناسێ ئەزانێ کە موسوڵمانم،

(٤٩) ئامۆژگاری پیران ژمارە(٩٠٩)ی ژین، ساڵی ١٩٤٨ .

(٥٠) ژین ژ. (١٠٠١) ساڵی ١٩٥٠

(٥١) ژین ژ. (٣٥٨) ساڵی ١٩٣٣

خواپەرستم و بەهەوا خواهی هیچ دەوڵەتێک و حکومەتێکم نەکردووە»(٥٢).

٢- بەوە تاوانبار کراوە کە ئاگری نەورۆز فەرمانێکە لە دەسەڵاتدارێتی ئینگلیزەکانەوە بۆی دێت و ئەم دەبێ بەگوێی ئەوان بکات!.

وەڵام: پیرەمێرد نەیتوانیوە ڕاستەوخۆ بەربەرەکانێ و بەرهەڵستی دەسەڵاتدارێتی ئینگلیزەکان بکات. بەڵام ئەگەر بەوریایی لە شیعر و نووسینەکانی ورد بینەوە دەبینین زۆر لەو کەسانە ئازاتر و ڕاپەڕیوتر بووە دژی ئینگلیزەکان کە ئەمیان بەئینگلیزچییەتی تاوانبار کردووە. تەنانەت زۆر لەوانە کوردتر و خزمەتگوزارتر بووە. بڕوانە دەڵێت:

ئەگینە من خۆم لە کێ دادمە
نان و کەبابێ سەر و زیادمە(٥٣)

یاخود:

ئەگەر تەڵقینم بەکوردی نەدرێ
گوێی لێ ناگرم با کفنم بدڕێ
ئەمە دینمە دینێکی بەهەق
لەسەر بەیتی خۆم ئەگەر بکرێم شەق(٥٤)

یاخود دەنووسێت: «هەندێک وتبوویان ئەمە بۆ ئینگلیزەکان ئەکا، ئەمە لە کفری ئاتەشپەرستی کفرترە. ئینگلیز چە دەخڵێکی بەنەورۆزەوە هەیە؟!. یاخود من کەی لە خوانی مووچەی ئینگلیز نیعمەت خۆر بووم؟!»(٥٥).

پیرەمێرد لە جێگایەکی کەدا بەئاشکرا پەردە لە ڕووی ئەوانە هەڵدەماڵێ کە دژی نەورۆزی ئەم وەستاونەوە ویستوویانە خۆیان ئاهەنگی نەورۆز بکەن و ئاگر بکەنەوە. پارەیەکی زۆریان بەم بۆنەیەوە کۆکردۆتەوە و دواییش نە پارەکە شوێنەواری ماوە و نە ئاگر!! ئاهەنگی نەورۆزیش دەنگ و ڕەنگی نەبوو!!، سەبارەت بەو کەسانە دەڵێت «هەموو ساڵێک هەر چیم دەست ئەکەوت ئەمکرد بەسەیرانی نەورۆز، کە تا ئێستا کەس ئەوەی نەکردووە. ئەمە بۆ ناو و شۆرەتێکی کوردەواری بوو، بەهیچ وازم نەهێنا، تا پار هەندێ بێ ناموس و زۆڵی بەڕوو هەڵسان وتیان حاجی تۆفیق نەورۆز بۆ ئینگلیز ئەکا!!. ئێمە نایەڵین ئەو بیکا و خۆمان

(٥٢) سەرچاوەی ژمارە پێنج.

(٥٣) پیرەمێردی نەمر م. هاوار ل٣١.

(٥٤) هەمان سەرچاوە.

(٥٥) سەرچاوەی ژمارە پێنج

ئەیکەین، پارەیەکی زۆریان کۆکردەوە، نیوەیان خوارد و پەکی سەیرانی منیشیان خست»(٥٦).

٣- بەوە تاوانبار کراوە کە پیرەمێرد ئاهەنگ و ئاگری نەورۆز بەمەبەست و ئارەزووی ئێران ساز دەکات، لە وەڵامدا ئەڵێین: لە ساڵانی ١٩٤٠دا قونسلّی ئێران لە سلێمانی بووە، ئەم قونسڵە زۆر لە نزیکەوە هاوڕێ و هاوەڵی پیرەمێرد بووە، کە تایبەتی پیرەمێرد فارسییەکی باشی زانیوە و شیعریشی پێ نووسیوە. بەڵام کاتێک هاتۆتە سەر ئەوەی ئاگری نەورۆز بکاتەوە، بەهیچ جۆرێ ماوەی نەداوە کە ئەو قونسڵەی ئێران توخنی ئەم مەسەلەیە کەوێ، نەوەک لەلای خەڵکی ئەمەش وەک مەسەلەی ئینگلیزەکەی لێ بێت!!. خۆی دەڵێت «تەنانەت دۆستێکی گیانیم لێرە قونسڵی ئێران بوو، نەمهێشت بێتە سەیرانەکەم نەک بڵێن، ئەمە بەهەوای ئێرانەوەیە!!»(٥٧).

بەشی دووەم

لێکدانەوە زانستییەکانی پیرەمێرد بۆ نەورۆز

یەکەم: باوکی باڵا و دایکی خوارەوە:

نەورۆز بەلای پیرەمێردەوە تەنها کردنەوەی ئاگرێک و گێڕانی ئاهەنگێک نەبووە، بەڵکو شتێکی لەوە گەورەتر بووە. لای ئەو هاوکێشەی مەرگ و ژیانەوەی وەرگرتووە. لەلایەکەوە سروشتی مردوو ژیاوەتەوە، لەلایەکی تریشەوە ڕەمزی شۆڕش و ڕزگاربوونی گەل بووە. لایەنی سێیەمیش کە زۆر گرنگە و لێرەدا دەمانەوێ ڕوونی بکەینەوە لێکدانەوەی ئەو بۆچوون و زانیارییانەن کە بەپێی ڕادەی ڕۆشنبیری خۆی پیرەمێرد بەدەستی هێناوە. لەسەرەتادا نووسیمان باوکی باڵا و دایکی خوارەوە، بۆ لێکدانەوەی ئەم واتایە پێویستە بڵێین، پیرەمێرد بەپێی ئایینە کۆنەکان کە دیاریان کردووە لە بوون و دروستبوونی مرۆڤی ڕوانیوە. بیروڕای ئەوانی خستۆتە ڕوو کە مرۆڤ لە چوار (عونسور) گەوهەر پێک هاتووە، ئاگر، با، ئاو، خاک، کە ئەمانە دایکی خوارەوەن وە زیندوویێتی سروشت لەوانە پێک دێت. ئاو لە خاکدا ژیان دروست دەکات. درەخت و میوە و کشتوکاڵ و خواردەمەنی مرۆڤی لێوە پێک دێت. وە هیچیان بێ ئەوەی کەیان نابێت. واتە نە ئاو بێ خاک سوودی دەبێ، نە خاکیش بەبێ ئاو بەرهەمی دەبێ. پیرەمێرد دەنووسێت «بە تووبی کۆن ئادەمیزاد لە چوار گەوهەر سروشتی دراوە. ئاگر، با، ئاو، خاک. دووانیان ئاگر و با، باوکی باڵان، دوانیشیان ئاو و خاک دایکی خوارەوەن»(٥٨).

(٥٦) ژین ژ. (٩٥٨) ساڵی ١٩٤٩

(٥٧) ژین ژ. (٩١٠) ساڵی ١٩٤٨

(٥٨) ژین ژ. (٥٢٠) ساڵی ١٩٣٧

دووەم: ئاگری نەورۆز پەیوەندی بەزەردەشتەوە نییە:

پیرەمێرد بۆمانی ساغ دەکاتەوە کە تۆمەتی ئاگری نەورۆز و ئاگرپەرستی و ئایینی زەردەشت بەتاڵە و ئەمانە هیچیان پەیوەندییان پێکەوە نییە. زەردەشت یەکێک بووە لە نێردراوەکانی خوا و (ئاوێستا) باسی تەنهایی خوا و دەسەڵاتی دەکات و زەردەشت خوای پەرستووە، نەک ئاگر!. دەنووسێت بەتەئریخ سابیتە ئەم ئاگری نەورۆزە ئەساسی زەردەشتیی نییە و زەردەشت ئاتەشپەرست نەبووە. پێغەمبەرێکی ڕاست و دروست و (موحد) عەینی دینی موبینی ئێستای ئێمە کە محەممەد(ص) بۆی داناوین، ئەشوبهێتە ئێمە و ئەمەیش بە (گات) و کتێبەکانی (زەند)دا ئاوێستای سابیتە»(٥٩).

لە شوێنێکی کەدا پیرەمێرد باسی ئەوە دەکات کە گاتەکانی زەردەشت دۆزراونەتەوە و زەردەشت یەکێک بووە لە نێردراوەکانی یەزدان و لەپێش پەیامبەران (عیسا و موسا)دا بووە و، بەڵام ئایینی ئیسلام دوا ئایینی یەزدانی بووە، کە خوا بۆ مرۆڤی ناردووە. پیرەمێرد ئەوەی ڕوون کردۆتەوە کە زەردەشت خواپەرست بووە و ئاگرپەرست نەبووە. خوای بەتاک و تەنیا زانیوە و سەرچاوەی ئایینەکەی لە سروش (وەحی) ئەوەوە وەرگرتووە و زەردەشت نەورۆزی بەسەری ساڵ داناوە. ئیتر ئەمە هیچ پەیوەندی بەئاگر و ئاگری نەورۆزەوە نییە.

دەنووسێت: «زەردەشت وەک هەندێ گومانیان بردوە ئاگرپەرست نییە، پێغەمبەرێکە یەزدانپەرست، خوا بەیەک ئەناسێ»(٦٠). دوای ئەمە زیاتر لەسەر مەسەلەی زەردەشت و نەورۆز قووڵ دەبێتەوە و لایەنێکی ڕووناکتر دەسەلمێنێ و دەڵێت «باووباپیرمان، ئەم ئایینە کە خوا بەڕۆژێکی موبارەکی داوە، زیندەگی تیا بەخشیوە بە جەژنیان داناوە نەک بە ئایینی زەردەشتی»(٦١).

سێیەم: لێکدانەوەی ئەستێرەناسی (فەلەکی) و زانستی سەبارەت بەنەورۆز:

پیرەمێرد ئەوەی سەلماندووە بەپێی لێکدانەوەی زانستییانەی کۆن (کەلووی بەرخ) واتا (برج الحمل)ی کردووە بەنیشانە واتا ئەو ڕۆژەی کە (خۆر) دەچێتە کەلووی بەرخەوە سەری ساڵی نوێیە ساڵێک دوانزە کەلووە. دوانزە (برج)ە. هەر مانگە لە بورجێکەوە هەڵدێ. ساڵێک دوانزە مانگە. هەر مانگێکی بە (٣٠) ڕۆژ داناوە. هەر بورجێ سێ ڕێبازی هەیە. کاتێ خۆر چووە کەلووی بەرخەوە ئەبێ بەسەری ساڵی نوێی ڕۆژهەڵات. هەر مانگە لە بورجێکەوە هەڵدێ و هەر

(٥٩) نەورۆزی ئێمە چییە؟ ژین ژ. (٥٦٠) ساڵی ١٩٣٩

(٦٠) سەرچاوەی ژمارە (١٠)

(٦١) هەمان سەرچاوە

ڕۆژە بەرێیەکدا دەڕوا، واتە هەڵدێ و ئاوا دەبێت. دیارە سروشت دەژیەتەوە و وەک وتراوە (يحيي الأرض بعد موتها) پیرەمێرد ئەم لێکدانەوەیەی لە چەند سەرچاوەیەکەوە وەرگرتووە. وەک (نص)ی قورئان (حسابی) یوشع پێغەمبەر، شیسی کوڕی ئادەم، ئیدریس پێغەمبەر. هەریەک لە پێش ئیسلامدا نێردراوی خوا بوون. لێرەدا دەقی لێکدانەوەکەی پیرەمێرد دەنووسین «ڕۆژ ئەچێتە کەلووی بەرخەوە و ئەبێ بەسەری ساڵی تازەی ڕۆژهەلات. گوایە ئاسمان دوانزە کەلووی تیایە، هەر کەلوویەک سێ ڕێبازی هەیە، هەر مانگە لە کەلوویەکەوە هەڵدێ و هەر ڕۆژە بەرێبازێکا ئەڕوا. بەساڵێ ئەو دوانزە کەلووە ئەو (٣٦٥) ڕێبازە ئەبڕێ. لە پێشدا شیسی کوڕی ئادەم کە پێغەمبەرێکە کردوویە بەساڵنما و دایناوە. دوای ئەو ئیدریس پێغەمبەر بووە»(٦٢).

چوارەم: بەرانبەر وەستانی شەو و ڕۆژ:

پیرەمێرد سەلماندوویە کە بەرانبەر وەستانی کات و ماوەی شەو و ڕۆژ لە پایزدا وە دانانی ئەم بەرانبەر وەستان بەسەری ساڵ هەڵەیە و لە ڕاستییەوە دوورە. لای ئەو بەهار ژیانە و پایز مەرگ. لای ئەو یەکەم ڕۆژی بەهار کە نەورۆزە شەو و ڕۆژ بەرانبەر یەک دەوەستێ و دەبێتە سەری ساڵ. لەم ڕووەوە دەڵێت: «ئەوانەی کە شەو و ڕۆژ بەرانبەر وەستانی پایز بەسەری ساڵ دائەنێن نادروستە. بەهار زیندەگی و پایز مەرگ ئەنوێنن. ئەم نەورۆزە کە سەری ساڵی ڕاستییە و سەرەتای بەهارە کە زەمین و زمان زیندوو ئەبێتەوە و شەو و ڕۆژ بەرانبەر ئەوەستێ(٦٣)».

دواجار: وێنەیەک لە خەم و ئازارەکانی ئەم مرۆڤە:

لەنەورۆزی ساڵی ١٩٤٩دا داخ لە دڵیی کۆنەپەرستان و زمان خراپی هەندێ گێرەشێوێن، دەبنە هۆی ئەوەی میریی ئەو کاتە هان بدەن نەورۆز لە پیرەمێرد قەدەغە بکەن. ئەویش بەتۆمەتی ئاگرپەرستی و پشتکردنە ئایینی ئیسلام. ساڵی ١٩٤٩ چووە ڕیزی ئەو چەند ساڵەوە کە نەورۆزیان لە کورد و پیرەمێرد قەدەغە کرد. دیارە هەڵوێستی شاعیر و پیری هەشتاو دوو ساڵە و بێ پشتگیریی و بێ کەسیی وای کرد کە تەنها ئەم ڕق و ناڕەزاییەی خۆی بەشیعر دەربڕێ. کە ئاگریان کوژاندەوە و هەڕەشەی داخستنی چاپخانەکەشیان لێ کرد، ئەم شیعرەی نووسی:

کاری ناچارییە، بێزار لە شەوی ئەم شارەم
چەند ڕۆژێکە بەتۆراوی لە گردی یارەم
گردی یارە وەک ئاتەشکەدەی نەورۆز بوو

(٦٢) هەمان سەرچاوە
(٦٣) هەمان سەرچاوە

وا کوژاندیانەوە سووتاوی گڕی ئەو نارەم
کەس نییە هاودەمی نالەی شەو بێداریم بێ
باری زۆر قورس بووە، دەربەستی ئەڵێ بێچارەم
کردەوەی خۆمم ئەزانی، کە نەتیجەی وایە
ئێستە ڕابوردووە فایدەی چییە، ئەم هاوارەم!(٦٤)

پیرەمێرد و ڕۆژنامەی «کورد»:

«ڕۆژنامەی کورد وەک لەم لێکۆڵینەوەیەدا ساغ دەبێتەوە دووەم ڕۆژنامەیە لە مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردیدا».

سەرەتایەکی مێژوویی:

دیارە دەرچوونی هەر ڕۆژنامەیەک و لە هەمان کاتیشدا داخستنی ڕاستەوخۆ پەیوەندی هەیە بەبارێکی سیاسی و ڕۆژگارێکی تایبەتییەوە، وە هەر ڕۆژنامەیەک ڕەنگدانەوەی تاکتیک و ستراتیژی دەسەلاتی کۆمەڵ و دەستە و تاقم و حزبێکی سیاسییە. ئنجا ئەو نووسینانە لە هەچ بوارێکی ئەدەبی و سیاسی و کۆمەلایەتیدا بێت، لە خزمەتی ئەو لایەنەدا دەبێت کە ڕۆژنامەکە دەبات بەڕێوە و هەموو ئەرک و لێپرسراویەکی دەخاتە ئەستۆی خۆی. لەسەرەتای ئەم سەدەی بیستەمەدا کاتێک دەسەلاتی سوڵتان عەبدولحەمید لەلایەن تورکە لاوەکان و دواییش (حزبی اتحاد و ترقی)یەوە لەناوچوو، کەش و بارێکی جیاواز لەوی پێشوو هاتە پێشەوە. دەسەلاتی گرتن و زۆرداری سوڵتان لەسەر هەموو نەتەوەکانی ناو سنووری تورکیا نەما و سەردەمێک لە سەربەستی دەربڕین و داوای سەربەخۆیی نەتەوەیی و هەموو جۆرە سەربەستییەک بۆ ئەو نەتەوانە دروست بوو.

سەبارەت بە ڕۆژنامەی (کورد) و کۆمەڵەی کورد:

لاوە ڕۆشنبیر و دڵسۆزە کوردەکانی ئەو سەردەمەی تورکیا کەوتنە خۆیان و لە ساڵی ١٩٠٨دا یەکەم کۆمەڵەی سیاسی کوردییان لە تورکیا ئاشکرا کرد. ئەو کۆمەڵە لە ساڵی ١٩٠٧دا لەسەردەمی دەسەلاتی سوڵتان (عەبدولحەمید)دا بەنهێنی دروست کرابوو وە کاری دەکرد. ناوی تەواوی ئەو کۆمەڵەیە (کۆمەڵەی هاوکاری و پێشخستنی کورد – کورد تعاون و ترقی

(٦٤) ژین ژ. (٩٥٨) ساڵی ١٩٤٩

جمعيتى)[٦٥] بوو.

ئەمین زەکی بەگ، دەڵێت: «ئەوەڵ جەمعیەتی سیاسی کورد (کورد تعالی و ترقی جمعیتی)یە و لە ئەستەمبوڵ لە ساڵی ١٩٠٨دا دامەزرا. مۆئەسیسەکانی ئەمین عالی بەدرخان، فەریق شەریف پاشا، شێخ عوبەیدوڵڵا زادە، شێخ عەبدولقادر ئەفەندی)[٦٦].

هەتا ئێستا گەلێ سەرچاوە باسی دروستبوونی ئەم کۆمەڵە و ئەندامانی کردووە. حاجی تۆفیق بەگ واتە (پیرەمێرد) و عەبدولڕەحمان بەدرخان و سەعید کوردی و ڕەشید بەگی موفتی زادە و ئیسماعیل حەقی بابان و ئەحمەد جەمیل پاشا و سەدەها لاوی ڕۆشنبیر و دڵسۆزی ئەم کاتە لە هەموو لایەکی تورکیاوە بوونە ئەندامی ئەم جەمعیەتە. لە هەموو شارەکانی کوردستانی تورکیا لقی ئەم کۆمەڵەیە کرایەوە. بەتایبەتی لە شارەکانی دیاربەکر و بتلیس و موش. ئەم جەمعیەتە یەکەم کاری ئەوەبوو لە شاری ئەستەموڵدا لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٠٨دا یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەی کوردی بڵاو کردەوە. ناونیشانی لاپەڕەی یەکەمی ڕۆژنامەکە بەم جۆرە نووسرابوو (کورد تەعاون و ترقی جەمعیەتی غەزەتەسی). بەڵام بەناوی ڕۆژنامەی کوردەوە ناو ئەبرا. ئەم ڕۆژنامەیە هەفتەی جارێک بەکوردی و تورکی بڵاو دەکرایەوە، دەگەیشتە هەموو شارەکانی کوردستانی تورکیا. هەشت لاپەڕە بوو. خاوەنی ئیمتیازی پارێزەر و ڕۆژنامەنووس (تۆفیق بەگ) بوو. کە حاجی تۆفیقی پیرەمێردە. ئەو کاتە هەتا نەهاتبووەوە، سلێمانی نازناوی (پیرەمێرد)ی لە خۆی نەنابوو[٦٧]. بەڵکە ناوی تۆفیق بەگ لەسەر ڕۆژنامەکە نووسرابوو. سەرنووسەری ئەم ڕۆژنامەیەش ئەحمەد جەمیل پاشا[٦٨] بوو.

تەمەنی ڕۆژنامەکە هەشت مانگ بووە. لە ٩ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٠٨ەوە دەرچووە هەتا مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٠٩، کاتێک جەمعیەتی کورد قەدەغە کرا و ڕۆژنامەی «کورد»یش کە دەنگی ئەو کۆمەڵەیە بوو داخرا، چاپخانەکەشی لەلایەن دەسەڵاتدارێتی تورکیاوە دەستی بەسەرا گیرا. بەو حسابەی کە ئەم ڕۆژنامەیە لە ماوەی ئەو هەشت مانگە، هەفتانە، کە دەرچووبێت، ئەوا (٣٢) ژمارەی لێ دەرچووە. بەڵام نووسەری ئەرمەنی (شاهبازیان) لە

(٦٥) لە ژمارە ٣٢ی مانگی مایسی ساڵی ١٩٨٥ی گۆڤاری کارواندا بەڕێز دکتۆر جەبار قادر باسێکی دەربارەی ئەم ڕۆژنامەیە بڵاو کردەوە. ئێمە پێشتر ئەم لێکۆڵینەوەی خۆمان نووسیبوو. چەند ساڵێک لە نێوان گۆڤاری (بەیان و ڕۆژنامەی هاوکاری)دا هاتوچۆی کرد و دوایش هەر بڵاو نەبووەوە هەتا بەڕێکەوت لە ژمارە ١١٧ی ساڵی ١٩٨٦دا بڵاو بووەوە. لە نووسینەوەی ئەم نوسخەیەی باسەکەدا سوودمان لەو نووسینەی دکتۆر جەبار وەرگرت.

(٦٦) ئەمین زەکی بەگ (کورد و کوردستان) ساڵی ١٩٣١ ل ٣١٤.

(٦٧) حاجی تۆفیق بەگ، بۆ یەکەمجار لە ژمارە (٣١٢)ی ٢٥ی شوباتی ساڵی ١٩٣٢ی ڕۆژنامەی (ژیان)دا، لەگەڵ بڵاو کردنەوەی شیعری، (بەیانی بوو لە خەو هەستام)دا نازناوی پیرەمێردی بۆ خۆی دانا.

(٦٨) ئەحمەد جەمیل پاشا برای ئەکرەم و قەدری جەمیل پاشایە.

کتێبەکەیدا (مێژووی کورد و ئەرمەن)[٦٩] کە ساڵی ١٩١١ لە ئەستەموڵ چاپ کراوە باسی بابەت و ناوەڕۆکی شەش ژمارەی ئەم ڕۆژنامەیە دەکات. دیارە کە شاهبازیان تەنها ئەو شەش ژمارەی لێ بینیوە.

کاتێ کە شۆڕشی ١٩٠٨ بەرپابوو وە سەرکەوتنی بەدەست هێنا، کوردەکان، بەتایبەتی ڕۆشنبیرەکان دەورێکی گەورەیان بینی، شێخ عەبدولقادری شێخ عوبێدڵڵا لە ئەنجوومەنی نوێی شۆڕشەکەدا کرا بەسەرۆکی ئەنجوومەنی نوێنەران (رئیس مجلس النواب). کە ئەمە دیارە بۆ کوردێکی خاوەن دەسەڵات بەدەسکەوتێکی باش دەگەڕێتەوە بۆ میللەتەکەی کە تا ئەو کاتە سەربەستی و ڕزگاری بەخۆیەوە نەدیبوو، هەروەها کوردێکی دڵسۆز و ڕۆشنبیری تر کە (ئیسماعیل حەقی بابان) بوو کرا بەوەزیری مەعارف. پەروەردە و فێرکردنی تورکیا. ئنجا کە هەریەک لە خاوەنی ئەم دوو دەسەڵاتە گەورە و فراوانە دوو کوردی دڵسۆز و دوو ئەندامی چالاکی (کۆمەڵەی کورد) بن، دیارە دەبێ پەرەگرتن و بڵاوبوونەوەی لقەکانی ئەو کۆمەڵەیە پەرە بستێنێ. وە دەرچوونی ڕۆژنامەیەکیش لەلایەن ئەو کۆمەڵەوە شتێکی ئاسان و لەبار بێت.

جگە لە کتێبی (مێژووی کورد و ئەرمەن) و ئەو گۆڤارە فەرەنسییەی کە ساڵی ١٩١١[٧٠] باسی ڕۆژنامەی (کورد)ی کردووە، گەلێک بەڵگە و سەرچاوە لەبەردەستی ئێمەدان کە ڕۆشناییەکی زۆر دەخەنە سەر گەلێ لایەنی ئەم ڕۆژنامەیە.

ڕۆژهەڵاتناس (مینورسکی) ١٨٧٧-١٩٦٦، لە کتێبەکەیدا بەناوی کوردەوە، لە پاش باسکردنی ڕۆژنامەی «کوردستان-١٨٩٨»، کە یەکەمین ڕۆژنامەی کوردییە دەڵێت: «ڕۆژنامەی دووەم دوای شۆڕشی تورکی دامەزراوە. شێخ عەبدولقادر دایمەزراندووە. بەڵام زۆری نەخایاندووە»[٧١]. لێرەدا مینورسکی چوار زانیاری بەسوودمان پێ دەبەخشێ.

١- ڕۆژنامەکەی بەدووەم ڕۆژنامە داناوە، دوای ڕۆژنامەی کوردستان.

٢- نووسیویە، دوای شۆڕشی تورکی دامەزراوە کە دیارە شۆڕشی مەشرووتەی ساڵی ١٩٠٨ی تورکە لاوەکانە.

٣- باسی ئەوەی کردووە، کە شێخ عەبدولقادر دایمەزراندووە. واتە ڕۆژنامەکە لەلایەن ئەو کۆمەڵەیەوە دەرچووە کە شێخ عەبدولقادر دایمەزراندووە و سەرکردەیی دەکرد.

٤- نووسیویە، زۆری نەخایاندووە، دیارە ئەمەی لە خۆیەوە نەوتووە و پشتی بەسەرچاوە

(٦٩) د. جەبار قادر ڕۆژنامەی کورد (کاروان) ژمارە ٣٢ ساڵی ١٩٨٥.

(٧٠) هەمان سەرچاوە.

(٧١) مینورسکی، کورد ل ٩٤ د. مارف خەزنەدار کردوویە بەعەرەبی. حەمە سەعید حەمە کەریم کردوویە بەکوردی. ساڵی ١٩٨٤.

بەستووە. ئەگەرچی ناویشی نەهێناوە.

هەروەها ڕۆژهەڵاتناس (م.س.لازەریف) لە کتێبەکەیدا مەسەلەی کورد لەلاپەڕە ١٤٥، هەتا ٤٠٤، باسی ئەوە دەکات کە ڕۆژنامەی (کورد) و زانیاری دەربارەی، لە ئارشیفی کتێبخانەی «باسیل نیکیتین»دا هەیە. هەروەها دکتۆر (م.س.لازەریف) دەڵێت: «لەگەڵ سەرکەوتنی شۆڕشی ١٩٠٨[٧٢] بەهارێکی کورت لە ژیانی کورددا دەستی پێکرد. بۆ یەکەمجار مێژووی کورد چەند کۆمەڵ و دەزگایەکی ڕووناکبیری و سیاسی بەخۆیەوە بینی»[٧٣].

پاییزی ساڵی ١٩٠٨ واتە یەکسەر دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ناوبراو ئەمین عالی بەدرخان و شەریف پاشا و شێخ عەبدولقادری شەمزینی و ژمارەیەک سەرداری ناسراوی تر کۆمەڵی تەعالی و ترقی کوردستانیان دامەزراند و بەناویەوە (کورد تعاون وە تەرەقی غەزەتەسی)یان بڵاو کردەوە»[٧٤].

هەروەها ئەگەر دڵسۆزێکی ڕۆشنبیری کورد ڕۆژێ لە ڕۆژان ڕێی بکەوێتە ئەو ئارشیفەی (باسیل نیکیتین) دیارە گەلێ زانیاری لە بیرکراومان بۆ دەدۆزێتەوە سەبارەت بەڕۆژنامەکە.

ئێمە نووسیمان کە (تۆفیق بەگ) واتە پیرەمێردی نەمر ئەو کاتە خاوەن ئیمتیازی ڕۆژنامەی (کورد) بووە. لێرەدا پێویستمان بەبەڵگەی زانستی و مێژوویی هەیە بۆ ئەمە و باسەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە.

وەک ڕەفیق حیلمی دەڵێت: «پیرەمێرد لە کلیەی حقوقی ئەستەمۆڵ دیپلۆمی وەرگرتووە. ئەندامی مەجلیسی عالی ئەستانە بووە»[٧٥]. ئنجا ئەم بڕوانامەیە ڕێگەی بۆ خۆش کردووە کە بتوانێت ئیمتیازی ڕۆژنامە وەرگرێت. ساڵی ١٩٠٦ هەتا ١٩٠٧ ئیمتیازی گۆڤاری (ڕەسملی کتاب)[٧٦] وەردەگرێت. دوای ئەوەش لە شۆڕشی ١٩٠٨ کە خۆی یەکێک بوو لە ئەندامانی کۆمەڵەی کورد ئیمتیازی ڕۆژنامەی (کورد)ی وەرگرت. عەلائەددین سەجادی دەڵێت: «ڕۆژنامەیەکی کوردییان دەرهێناوە ناوی (کورد) بووە. ئیمتیازی بەناوی ئەمەوە بووە.»[٧٧] بۆ ڕاستی مەسەلەی پیرەمێرد و ئیمتیازی ڕۆژنامەکە پشت بەچەند بەڵگەیەک دەبەستین کە تۆفیق

(٧٢) شۆڕشی ١٩٠٨ بەم ناوانە ناودەبرێت: شۆڕشی تورکانی لاو، شۆڕشی لاوە تورکەکان، شۆڕشی مەشرووتە، شۆڕشی ئیتحادیە تورکەکان.

(٧٣) تێگەیشتنی ڕاستی د. کەمال مەزهەر. ل ٧٤ ساڵی ١٩٧٨

(٧٤) هەمان سەرچاوە ل٧٣

(٧٥) شیعر و ئەدەبیاتی کوردی ڕەفیق حیلمی. باسی پیرەمێرد ساڵی ١٩٤١

(٧٦) پیرەمێردی نەمر محەممەد ڕەسوڵ هاوار ل ١٤ ساڵی ١٩٧٠.

(٧٧) مێژووی ئەدەبی کوردی عەلائەددین سجادی ل ٤٥٨ ساڵی ١٩٧١.

بەگی ئەوێ و پیرەمێردی لەمەڕ خۆمان بۆی نووسیوین پیرەمێرد دەنووسێت:

١- ئێستا خوا دەرووی لێ کردووینەوە، گۆڤار و کلێشە و چاپ کەوتۆتە ناومان. نۆبەرەی غەزەتەمان لە ئەستەمۆڵ غەزەتەی (کورد) بوو، کە ئیمتیازەکەی بەر من کەوت[٧٨].

٢- لە ئەستەمۆڵ غەزەتەی «کورد»م دەرئەهێنا[٧٩].

٣- دوای ئەوەی کە لە ئەستەمۆڵ غەزەتەچی بووم، بیست ساڵیشە لە نیشتمانەکەی خۆم کە (عیراق)ە صحفیم[٨٠].

٤- لە پایتەختیدا (ئەستەمۆڵ) غەزەتەی کوردم دەردەکرد و لە غەزەتەی (محیط مصور)ی میسردا وتارم ئەنووسی[٨١].

٥- بەوە دەنازم کە غەزەتەی «کورد» لە ئەستەمۆڵ من خاوەند و نووسەری بووم»[٨٢].

لەدوای ئەم پێنج بەڵگەیە گومانمان نەما کە پیرەمێرد (تۆفیق بەگ) خاوەن ئیمتیازی ڕۆژنامەی کورد بووە. جگە لەوە وەک خۆی زۆرجار نووسیویە، بە سێ ئیمزا نووسینی بڵاو کردۆتەوە «س.ت، سلیمانیەلی توفیق، پیرە کورد». بۆ ئەندامێتی خۆشی لە جەمعیەتەکەدا دەنووسێت «من ئەو (تۆفیق)ەم لە ئەوەڵ تەشکیلی جەمعیەتی کوردا لە ١٣٢٤دا لە ئەستەمۆڵ هەتا ئێستا لە هەموو جەمعیاتی کوردا سەلاحیەتدارم»[٨٣].

پێشتر لەم باسەدا نووسیمان هەریەک لە ڕۆژهەڵاتناسان مینورسکی، باسیل نیکیتین، م.س.لازەریف، شاهبازیانی ئەرمەنی و گۆڤارێکی فەرەنسی، لای خۆیانەوە سەبارەت بەم ڕۆژنامەیە نووسیبوویان. ئێستا دێینە سەر ئەو بیروڕایانەی لەلای خۆمان هەتا ئێستا سەبارەت بەڕۆژنامەی (کورد) نووسراون وە باری سەرنجی خۆمانی بەرامبەر دەنووسین و هەڵەکانیان ڕاست دەکەینەوە.

مامۆستا عەلائەددین سەجادی یەکەمین کەس بووە کە ساڵی ١٩٥٢ چەند ڕستەیەکی لەبارەی ڕۆژنامەی «کورد»ەوە نووسیوە. دەڵێت: «کورد ڕۆژنامەیەکی هەفتەیی ئەدەبی و کوردی و تورکی

(٧٨) ژین ژمارە (٩٣٣) ساڵی ١٩٤٨

(٧٩) ژین ژمارە (٩٤٨) ساڵی ١٩٤٨

(٨٠) ژین ژمارە (٨٣١) ساڵی ١٩٤٦

(٨١) ژین ژمارە (٩٥٣) ساڵی ١٩٤٩

(٨٢) ژین ژمارە (٦٩٦) ساڵی ١٩٤٣

(٨٣) ژین ژمارە (١٦٧) ساڵی ١٩٢٩

بووه. کۆمەڵی شێخ عبیداللە لە ۱۹۰۷دا لە ئەستەموڵ دەریان کردووە»[٨٤]. ماموستا سەجادی دیارە ئەو کاتە هەر ئەوەندەی زانیاری دەستکەوتووە، دەربارەی ڕۆژنامەکە، بەڵام لەوکاتەدا ئەوە کەم نەبووە. تەنها سەرنجمان لەم بارەوە ئەوەیە کە ڕۆژنامەکە لە ٩ی تشرینی دووەمی ۱۹۰۸دا دەرچووە، نەک ۱۹۰۷!.

بەڵام بەداخەوە مێژوونووسی نەمر (ئەمین زەکی بەگ) لە کتێبە پڕ نرخەکەیدا (مێژووی کورد و کوردستان-۱۹۳۱)[٨٥] هیچ زانیارییەکی دەربارەی ڕۆژنامەی کورد نەنووسیوە! کاتێ باسی گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ئەوسای تورکیا دەکات. ئەگەرچی باسی کۆمەڵەی (کورد)یشی کردووە و ئەو کاتەش خۆی لە ئەستەموڵ بووە!. هەروەها شوێنی دەرچوونی یەکەم ڕۆژنامە (کوردستان) بەئەستەموڵ دادەنێت لەکاتێکدا کە دیارە لە قاهیرە دەرچووە[٨٦]. ماموستا محەمەد ڕەسوڵ هاوار ساڵی ۱۹۷۰ لە کتێبی (پیرەمێردی نەمر)دا کە دووەم سەرچاوەیە لەم بارەیەوە، دەنووسێت «حاجی تۆفیق یەکێک بووە لە ئەنجامدانی ئەو کۆمەڵە (کۆمەڵەی کورد) ڕۆژنامەی (کورد) کە زمانی حاڵی ئەو کۆمەڵە بووە، حاجی تۆفیق بردوویەتی بەڕێوە»[٨٧]. نووسەر تەنها ئەمەندەی وتووە، نەینووسیوە کەی دەرچووە و بابەتەکانی چی بوون!. دیارە ئەویش هەر ئەوەندە زانیاری لەو بارەیەوە دەستکەوتووە.

لە ساڵی ۱۹۷۰دا کتێبی (مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی) لەلایەن (عەبدولجەبار محەمەد جەباری)یەوە دەرچوو. نووسەر لەبارەی ڕۆژنامەی «کورد»ەوە دەڵێت «ڕۆژنامەی کورد ڕۆژنامەیەکی وێژەیی هەفتانەیە بەزمانی کوردی و تورکی لە ئەستەموڵ لە ساڵی ۱۹۰۷ لەلایەن کۆمەڵەی شێخ عبدالقادرەوە دەرئەچوو. خاوەن ئیمتیازەکەی پیرەمێردی شاعیر بوو. ئەم ڕۆژنامەیە کەوتە سەر هێرش بردنە سەر بنەماڵەی بەدرخانییەکان ئەوانیش بەو جۆرە بەهۆی ڕۆژنامەی کوردستانەوە وەڵامی هێرشەکانی ئەمانیان ئەدایەوە. لە ئەنجامی ئەم شەڕە جوێنە ڕۆژنامەکەیان داخست»[٨٨] هەروەک وتمان نووسەر کە ئەم بیروڕایانەی لەلاپەڕە (۱٤٧)ی کتێبەکەیدا نووسیوە، کەوتۆتە سێ هەڵەوە وا ڕاستیان ئەکەینەوە.

١- دەرچوونی ڕۆژنامەکە وەک نووسیمان لە ٩ی تشرینی دووەمی ۱۹۰۸دا بووە نەک ۱۹۰۷.

٢- نووسەر هیچ بەڵگە و سەرچاوەیەکی بەدەستەوە نییە، کاتێک ئەو ڕایەی دەربڕیوە. کە ڕۆژنامەی کورد هێرشی بردبێتە سەر بەدرخانییەکان یاخود ئەوانیش بەهۆی ڕۆژنامەی

(٨٤) مێژووی ئەدەبی کوردی سەجادی، ل٦١٠ ساڵی ۱۹۷۱

(٨٥) مێژووی کورد و کوردستان، ئەمین زەکی بەگ ل ٣١٥ ساڵی ۱۹۳۱

(٨٦) سەرچاوەی دوانزە

(٨٧) هەمان سەرچاوە لاپەڕە ١٤

(٨٨) مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی، عەبدولجەبار محەمەد جەباری، ل ١٤٧ ساڵی ۱۹۷۰

(کوردستان)ەوە وەڵامیان دابێتەوە. جگە لەمانە تۆفیق بەگ (پیرەمێرد) کە خاوەن ئیمتیاز و بەڕێوەبەری ڕۆژنامەی (کورد) بووە هەمیشە بەشانازییەوە باسی بەدرخانییەکانی کردووە و پلەی ئەوانی لە جێگایەکی بەرزدا داناوە، وەک دەنووسێت «خوا هیممەتی بەدرخانییەکان بەرقەرار کات، کە زیننەتی لاپەڕەی کوردەوارین و فیداکاری گەل و نیشتمانن»[٨٩]. هەروەها بەشێک لە ئەندامانی کۆمەڵەی کورد و دامەزرێنەرانی لە بەدرخانییەکان بوون. هەروەها کۆمەڵەی (کورد)یش خۆی بە شتی وەهاوە خەریک نەکردووە. چونکە «ئەوانەی ژمارەی (کورد تەعاون و ترقی غەزەتەسی)یان دیوە دەڵێن ناوەڕۆکی بۆ مەسەلەی نەتەوەیی و زمان و ژیانی ڕووناکبیری و فۆلکلۆری کوردی و ئەو جۆرە باسانە تەرخان کرابوو، لەناو کۆمەڵانی خەڵکدا باش دەنگی دابووەوە»[٩٠].

بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەی سێیەمی نووسەر دەڵێین: «ڕۆژنامەی کورد بەهۆی زۆرداری و تورکچییەتی دەسەڵاتداری ئەو کاتەی تورکیاوە داخراوە و هەموو کۆمەڵە سیاسییەکان قەدەغە کران و لقەکانیشیان داخران.

سەرچاوەی چوارەم کە باسی ئەم ڕۆژنامەیەی کردبێ (ڕابەری ڕۆژنامەگەری کوردی) جەمال خەزنەدارە. لەوێدا نووسراوە کورد ڕۆژنامەیەکی هەفتانە بووە، بەزمانی کوردی و تورکی لەلایەن هاوبیرانی شێخ عبدالقادری شێخ عبیداللەی شەمزینییەوە دەرچووە. لە شاری ئەستەموڵ ساڵی ۱۹۰۷»[٩١]. هەروەها بەعەرەبیش نووسراوە «معلوماتنا عن الجريدة قليلة»[٩٢]. سەبارەت بەشوێنی پیرەمێرد لە ڕۆژنامەکەدا دەڵێت «پیرەمێرد لە ساڵی ۱۹۰۷دا ڕۆژنامەی کوردی دەرهێنا لە شاری ئەستەموڵ»[٩٣]. تەنها سەرنجمان لەم بارەیەوە ئەوەیە کە باشتر وابوو لە پێناسەکردنی ڕۆژنامەکەدا لە پاڵ ناوهێنانی (کۆمەڵەی کورد)دا ناوی پیرەمێرد (تۆفیق بەگی) خاوەن ئیمتیازی بنووسیایە. لە کاتێکدا کە خۆی لەلاپەڕە (۱۳۹)دا لەمە دڵنیا بووە. جگە لەوەی وتمان ساڵی ۱۹۰۸ دەرچووە نەک ۱۹۰۷.

سەرچاوەی پێنجەم کە دەربارەی ئەم ڕۆژنامەیە نووسراوە کتێبی (تێگەیشتنی ڕاستی) دوکتۆر (کەمال مەزهەر)ە. لەم کتێبەدا بەشێوەیەکی زانستییانە و پشت بەکۆمەڵێ زانیاری نوێ و بەبەڵگەوە دانراو باس لەم ڕۆژنامەیە کراوە. دەتوانین ئەم کتێبە بەباشترین سەرچاوە دابنێین، کە

(٨٩) ژین پەخشانی چاو ڕوونی. ساڵی ١٩٤٤

(٩٠) تێگەیشتنی ڕاستی د. کەمال مەزهەر ل ٧٤ ساڵی ١٩٧٨

(٩١) ڕابەری ڕۆژنامەگەری کوردی جەمال خەزنەدار ل ١٨ ساڵی ١٩٧٣

(٩٢) هەمان سەرچاوە ساڵی ١٩٧٣

(٩٣) هەمان سەرچاوە ل ١٣٩ ساڵی ١٩٧٣

هەتا ساڵی ١٩٧٨ سەبارەت بەڕۆژنامەی کورد نووسرابێت، لە پێناسەکردنی ڕۆژنامەکەدا هەروەک بیروڕاکانی ئێمە بەدووەم ڕۆژنامەی کوردی داناوە و ژمارە (دوو)ی داوەتێ دەنووسێت: «کورد ئۆرگانی یەکەم کۆمەڵەی سیاسی کورد بووە کە دوای شۆڕشی ساڵی ١٩٠٨ بنەماڵەی شەمزینی و بەدرخانی دەریان کرد، بەکوردی و تورکی بڵاو دەبووەوە»(٩٤). هەروەها دەربارەی ئەم ڕۆژنامەیە دەڵێت: «مەبەست لە ڕۆژنامەی کورد، هەر ئەو (کورد تەعاون و ترقی غەزەتەسی)یەیە کە دوای شۆڕشی ١٩٠٨ دەرچوو. ناوی لە چەند ڕاپۆرتێکی دیپلۆماسی و نهێنی و ژمارەیە سەرچاوەی باوەڕپێکراودا هاتووە»(٩٥). تەنیا باری سەرنجی ئێمە لەم بارەیەوە ئەوەیە خۆزگە دکتۆر ئەو ڕاپۆرتە دیپلۆماسی و نهێنییانەی ڕوون بکردایەوە هەتا زیاترمان لە بارەی ڕۆژنامەکەوە بزانیایە. ئێستا دوای ئەم لێکۆڵینەوە و پشکنین و بەشوێنداچوونە دەتوانین سەبارەت بەڕۆژنامەی کورد بڵێین:

١- ڕۆژنامەی کورد یاخود (کورد تەعاون و ترقی غەزەتەسی) ڕۆژنامەیەکی ئایینی و سیاسی و کۆمەڵایەتی بووە. لاپەڕەکانی پڕن لە باسی مێژووی گەلی کورد و ئەدەبیاتی ئەم گەلە.
٢- بەزمانی تورکی و کوردی لە هەشت لاپەڕەدا دەرچووە.
٣- ئۆرگانی کۆمەڵەی کورد (کورد تعاون و ترقی جەمعیەتی) بووە.
٤- ژمارەی یەکەمی لە شاری ئەستەموڵ لە ڕێکەوتی ٩ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٠٨دا دەرچووە. هەتا مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٠٩ بەردەوام بووە.
٥- خاوەنی ئیمتیازی تۆفیق بەگ (پیرەمێرد) بووە. سەرنووسەری (ئەحمەد جەمیل پاشا) بووە.
٦- گەلێ لە ئەدیب و سیاسی و ڕووناکبیری ئەو سەردەمەی تورکیا بەشداری نووسینیان کردووە. وەک تۆفیق بەگ (پیرەمێرد) ئەحمەد جەمیل پاشا، ئیسماعیل حەقی بابان، ئەکرەم جەمیل پاشا، قەدری جەمیل پاشا، سەعید کوردی، عەبدولڕەحمان بەدرخان، ئیبراهیم حەیدەری.
٧- ڕۆژنامەی کورد بەدووەمین ڕۆژنامە دادەنرێت لە مێژووی ڕۆژنامەنووسی کوردیدا، چونکە لەدەرچوونی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی (کوردستان ١٨٩٨)ـەوە هەتا دەرچوونی ڕۆژنامەی (کورد ١٩٠٨) هیچ ڕۆژنامەیەکی تر لە هیچ شوێنێکی کوردستان و دەرەوەدا دەرنەچووە.

(٩٤) تێگەیشتنی ڕاستی، د. کەمال مەزهەر، ل ٢١٧ ساڵی ١٩٧٨
(٩٥) هەمان سەرچاوەو لاپەڕە.

چەند لایەنێکی شارراوە لە ژیانی ڕۆژنامەگەریی پیرەمێردی نەمر

بەشی یەکەم: پیرە کوردی(٩٦) ئەستەموڵ

پیرەمێرد پێش ئەوەی بڕوات بۆ ئەستەموڵ و لە نیشتمانی دوور بکەوێتەوە فەرمانبەر بووە، بەتایبەت (باش کاتب) و چاودێری زەوی و زاری (سنیە) بووە لە شارەزوور و شارباژێڕ و ماوەت. ئەو کاتانە لە هەڕەتی لاویدا بووە و هاوینان چۆتە گورگەدەر(٩٧) لەوێ زەوی و زاری کشتوکاڵ و باخیان هەبووە.

هەر لەسەرەتای تەمەن و بیرکردنەوەیدا پێش ڕۆیشتنی بۆ تورکیا و دوورکەوتنەوەی بۆ ماوەی بیست و پێنج ساڵ(٩٨) لە وڵاتی خۆی، ئارەزووی لە کۆکردنەوەی شیعر بووە و ئاوازی پڕ ناڵەی (نالی) تێکەڵ بەسۆزی (مەولەوی و بێسارانی) بووە. بەتایبەت کاتێ لە هەڵەبجە بووە و بەسەرانسەری دەشتی شارەزووردا بەوپەڕی ئارەزوو و ئاواتیەوە گەشتی کردووە، هەر لەو کاتەدا کەشکۆڵێکی نایابی بۆ خۆی پێکەوە ناوە و هەرچی شیعرێکی بەرگوێ کەوتبێ یاخود دەستی کەوتبێ لەو کەشکۆڵەدا نووسیویەتیەوە. کاتێکیش لە ساڵی ١٨٩٨دا(٩٩) وڵاتی بەجێ هێشتووە و ڕووی کردۆتە ئەستەموڵ ئەو کەشکۆڵە پڕ بایەخەی لە سلێمانی لە ماڵی خۆیان لە ژێر زەویدا بەجێ هێشتووە. دەفتەرێک بیست و پێنج ساڵ لەژێر گڵدا شاردرابێتەوە، دیارە سەرەنجامی چی لێ دێت!. با بۆ ڕاستی ئەمە گوێ لە پیرەمێرد بگرین بزانین چی دەڵێت: «نازام چە دەردێک بوو بەمنەوە نووسابوو، هەر لە منداڵییەوە من دڵم دابووە شیعر و گۆرانی، دەنگی خۆشیشم لەبەر شیعری خۆش، ئەویست، تا (مەولەوی)م نەناسیبوو (نالی) لەلام پێغەمبەری شیعری کوردی بوو(١٠٠). پێش ئەوەی بچمە ئەستەموڵ کەشکۆڵێکم نووسیبووەوە بەکاغەزی زەرد و شین و سوور و مۆر، هەرچی شاعیرێ کە بیستبووم چەند غەزەلێکی نایابی ئەوم نووسیبووەوە، خەڵک و خوا ئەیانبرد لەبەری بنووسنەوە، تاقەتیان نەدەبوو، هەر لاپەڕەیەکی شیعری خۆشی تیا بوایە ئەیان پچڕی و دەریان ئەهێنا. تا دوایی سوێندم خوارد بەکەسی نەدەم، بەوەش وازیان لێ نەهێنام ناچار لە ژووری ئەو خوارە چاڵە گەنمێکی ساڵی گرانیمان بوو خستمە چاڵەکەوە. بەسەریا ڕۆییم بۆ

(٩٦) پیرە کورد، حاجی تۆفیق بەگی مەحموود ئاغای هەمزاغای مەسرەف، زیاتر لە ڕۆژنامەی (ژین)ی ئەستەموڵدا بەناوی «پیرە کورد»ەوە بەرهەمی بڵاوکردۆتەوە.
(٩٧) «گورگەدەر» دێیەکی ناوچەی شارباژێڕە لە نزیک سلێمانی.
(٩٨) بروانە شیعری ئەوا ڕووم کردە تۆ ئەی دایکی موشفق.
(٩٩) ژین - ساڵی ١٩٤٤ .
(١٠٠) مەبەست لەم واتایە ئەوە نییە کە دوای چوونە ناوی جیهانی ڕۆحیی مەولەوییەوە نرخی نالی لەلا کەم بووبێتەوە.

ئەستەموڵ. خوا ئەیزانێ لەو چاڵەدا وەک قامیشە نەیەکەی کە مەولانای ڕۆمی مەسنەوی لەسەر داناوە چەند بۆ خۆی شەرحی جودایی داوە تا نەماوە. جا بەهۆی ئەوەوە کە شاعیرەکانم لەوێدا کۆکردبۆوە گەلێ ئەشعار و ئاساری ئەو ناودارانەم لە بیر مابوو لە سینەمدا نەقشیان بەستبوو، لە ئەستەموڵ لە غەزەتەی (ژین)دا[١٠١]، برای (ژیان)ی ئێستا بەزنجیرە هەندێکیم دەنووسین و ڕەنجیشم لەگەڵ ئەدان دیسان بەشیعر وەرم ئەگێڕانە سەر تورکی»[١٠٢]. ئنجا مرۆڤێک بەو خولیایەوە ڕوو بکاتە ئەستەموڵی ئەو سەردەمە کە جێگای بەیەک گەیشتنی ڕۆشنبیری و زانستیی ڕۆژهەڵاتی دواکەتوو و ڕۆژئاوای پێشکەوتوو بوو. ئەستەموڵی ئەو سەردەمە کە هەرچی منەوەرانی ئەم وڵاتە هەبوون دەستکردی بیر و ڕۆشنبیریی ئەوێ بوون. کەسێکی وەک تۆفیقی مەحموود ئاغا بەنیمچە خوێندەوارییەوە ڕووی تێ کرد و ئەو ڕێگا سەختەی گرتەبەر، وەک دەنووسێت: «بەنیو خوێندەواری لە سلێمانی دەرچووم و خوێندنێکی بەرزم هێنایەوە»[١٠٣]. یاخود دەنووسێت: «ئێمە زۆرترمان لەوێوە پێ گەیشتووین»[١٠٤]. با لێرەدا بوەستین، بزانین بەرنامەی نووسینەکەمان سەبارەت بەم مرۆڤە چۆن دەڕوات:

١- ئەوەمان دیاری کرد کە پێش چوونی بۆ ئەستەموڵ کەڵکەڵەی شیعر و کۆکردنەوەی ناو کەشکۆڵی هەبووە.

٢- ئەو کاتانە چووبێتە هەر جێگایەک هەوڵی داوە بەدوای شوێنەواری دێرینەدا بگەڕێت، خۆی ڕاستی ئەمەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە: «لە پەنجا ساڵ بەولاترە، لە هەڵەبجە بووم، خووم دابووە ئەمەی بزانم ئەو شارە کۆنانە و ئەو هەڵبەستە خرافاتە کەی بوون؟ لە کوێوە هاتوون وەک ئەمەی (کۆی ئاتەشگا) کە زۆرتر مەولەوی لە شیعرەکانی خۆیا ناوی بردووە»[١٠٥]. هەر لەو تەمەنەدا بەعەشقی خوێندنی بەرز و خزمەتکردن و بینینی جیهانی نوێ لە کوردستانەوە ئەچێتە ئەستەموڵ. کاروانێک لە سلێمانییەوە لەسەر بانگهێشتی سوڵتان عەبدولحەمید بەسەرپەرشتی شێخ سەعیدی حەفید ڕێک دەکەوێت و پیرەمێردیشی تیادا دەبێت. (لە کۆتایی ئەم نووسینەدا، بەتایبەت باسی ئەو کاروانە دەکەین) بۆ ساڵی دوایی پیرەمێرد لە ئەستەموڵەوە دەچێتە حەج و دەبێت بەحاجی تۆفیق، لەکاتی گەڕانەوەدا باسی هەریەک لە

(١٠١) مەبەست لە گۆڤاری (ژین)ی ئەستەموڵە، کە یەکەم ژمارەی لە ٧ی تشرینی دووەمی (١٣٣)ی ڕۆمی ساڵی ١٩٠٨ی زاینیدا بەزمانی کوردی و تورکی دەرچووە. بیست و پێنج ژمارەی لێ دەرچووە. بەڕێوەبەری بەرپرسیاری (ئەشرەف حەمزە) و دوای ئەو (مەمدوح سەلیم) بووە.

(١٠٢) ژیان ژمارە (٥٤٧) ک٢ ١٩٣٨

(١٠٣) پیرەمێردی نەمر – ئامادەکردنی محەمەد ڕەسوڵ هاوار. ل٢٠.

(١٠٤) ژین (٨٩٣) ساڵی ١٩٤٧

(١٠٥) ژین (٦٨٩) ساڵی ١٩٤٣

هاوڕێیانی حەجی خۆی دەکات کە (وەفایی) شاعیر و سەید ئەحمەدی خانەقا بووە، بەم جۆرە: «وەفایی، کە لە پێشدا مەفتوونی شیعرە جوانەکانی بووم. وا ڕێکەوت لە ماڵی خوایشا هاوناڵە و ئەفعانی بووم، لە پاش حەج لەڕێی حجازدا مرد و سەید ئەحمەدی خانەقا لەسەری بەند بوو تا ناشتنی ڕەفیقی گریانی بووم»[١٠٦].

لە شامەوە بەرەوژوور دەچێتەوە جیهانی نوێ، ئەو سەفەرە بیست و پێنج ساڵ دەخایەنێت، بۆ سەلماندنی ڕاستی ئەم ژمارەیە لە گەڕانەوەیدا لە تورکیاوە بۆ عیراق لە شەمەندەفەردا ئەم شیعرە دەنووسێت، وە لە سەرەتای شیعرەکەدا دەنووسێت: «ئەم شیعرە لەگەڕانەوەدا لە (ترەنی)[١٠٧] ڕێی ئەستەمولّدا بێژراوە»[١٠٨].

«ئەوا ڕووم کردە تۆ ئەی دایکی موشفق بیست و پێنج ساڵە
لە غوربەتدا بەیادی تۆ ئەژیم خوا شاهیدی حاڵە»[١٠٩]

لە ئەستەموڵ بەهۆی وریایی و زیرەکی خۆیەوە و یارمەتیدانی (عزەت پاشای کاتب)[١١٠] ئەو نامە فارسییەی کە لە وەڵامی نامەیەکی بۆ سوڵتان عەبدولحەمید نووسیبوو دەبێتە ئەندامی مەجلیسی عالی و کاری دیوانیی سوڵتان عەبدولحەمید بەڕێوە دەبات، نازناوی (بەگ)ی دەدەنێ و دەبێتە حاجی تۆفیق بەگ.

ئەگەرچی ئەم مرۆڤە دوور وڵاتەی لە وڵاتێکی دواکەوتووەوە بەبێ بڕوانامەی بەرز و خوێندنی موناسب ڕووی کردبووە ئەستەموڵی جێی شارستانی و خوێندنی بەرز، بەڵام زانرا لێهاتووە و ڕادەی هۆشیاری باشە لە کۆلیجی یاسا (قانون) وەرگیرا. بووە قوتابی و چوار ساڵ لەوێ خوێندی و بەپلەیەکی بەرز بڕوانامەی (یاسا)ی وەرگرت و بووە پارێزەر (محامی) و دەستی بەکار کرد، بەڵام لە هاوشان و هاوکارەکانی نەدەچوو، خووی دایە نووسین و، کاری ڕۆژنامەگەری، ئەو دوو خۆشەویستەی لەناخیدا بەحەسرەتەوە بۆی دەژیا.

کۆمەڵێ هاوڕێی ڕۆژنامەنووس و ئەدیب و شاعیر و مێژوونووسی بۆ پەیدابوو، وەک خۆی زۆرجار نووسیویەتی بەگشتی ناویانم کۆکردەوە و بریتی بوون لەم زاتانە «ئەمین فەیزی، تۆفیق وەهبی، ئەمین زەکی بەگ، مستەفا پاشای یامولکی، ئەشرەف حەمزە، ساڵح زەکی بەگ، مەعروف جیاووک، عەبدوڵڵا جەودەت، شەریف سەهل پاشا، کامەران بەدرخان، جەلادەت

(١٠٦) ژین (١٠٠٦) ساڵی ١٩٥٠

(١٠٧) ترەنی- لە ترەینی ئینگلیزییەوە هاتووە (train) شەمەندەفەر.

(١٠٨) ژیان ژمارە (٣٦) ساڵی١٩٢٦

(١٠٩) هەمان سەرچاوە.

(١١٠) پیرەمێردی نەمر م.هاوار. ل١٤

بەدرخان، شێخ مستەفای نەقیب، شێخ مەحموود جەلالەددین کوڕی ئەحمەد پاشای دوا میری بابان، شێخ محەمەدی موفتی، دکتۆر فوئاد، دکتۆر کەمال، یوسف ضیا ، ئیبراهیم ئەفەندی، زەکی مغامز، ئەحمەد ڕاسم، ڕەزا تۆفیق، خەلیل بەگ، عەبدولحەق حامد، مەلا سەعیدی بەدیع ئەلزەمان، ئەکرەم بەگی ڕەجائی زادە، ئەکرەم جەمیل پاشا ، ئەحمەد جەمیل پاشا ، قەدری جەمیل پاشا ، سەعید کوردی، عەبدولڕەحمان بەدرخان، ئیبراهیم حەیدەری، مەمدوح وەفی وە گەلێکی تر لە ئەدیب و شاعیر و ڕۆژنامەنووس و مێژوونووس»[111]. لێرەدا پێویستە لەسەر ئەوە بوەستین و ڕوونی بکەینەوە و بزانین لە ماوەی ئەو بیست و پێنج ساڵەدا حاجی تۆفیق بەگی یاساناس و ڕۆژنامەنووس و ئەدیب و شاعیر چی کردووە ؟!، ئەو خزمەتانەی کردوونی چۆن کاری کردۆتە سەر مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی، پیرە کوردی ئەستەموڵ دەڵێت:

١- دەمێکیشە غەزەتەچیم، هەتا لە ئەستەموڵیش غەزەتەچی بووم[112].

٢- لە ئەستەموڵ لە غەزەتەی ژیندا شیعری شاعیرە نەخوێندەوارەکانم نووسیبوو (أمي شاعرلریمز)[113].

٣- لە ڕۆژنامەی (شمس)دا، کە لە ئەستەموڵ، سەید حسێن ئێرانی بەفارسی دەری دەکرد شیوەنێکم نووسیبوو[114].

٤- لە غەزەتەی ژین کە لە ئەستەموڵ دەردەچوو دوانزە ساڵ لەمەوپێش لە بەردە نووسراوەکەی ماوەت دوابووم[115].

٥- لە ئەستەموڵ غەزەتەی (کورد)م دەردەهێنا ، لە غەزەتەی هەرە گەورەی (تان)ی فەرەنسەدا شیعری کوردیم ئەنووسی[116]، هەروەها «ئێستا خوا دەرووی لێ کردووینەوە، گۆڤار و وێنە و کلێشە و چاپ کەوتۆتە ناومان نۆبەرەی غەزەتەمان لە ئەستەموڵ غەزەتەی (کورد) بوو، کە ئیمتیازی ئیمتیازەکەی بەر من کوت[117].

٦- لە ئەستەموڵ لە زەمانی عوسمانلیدا لە غەزەتەی (إقدام)دا بۆ ئاوەدانی (شارەزوور) بەهۆی ئیسکانی عەشائرەوە مەقالەیەکم نووسیبوو زۆری تەئسیر کرد[118].

---

(١١١) لە ڕۆژنامەکانی (ژیان)ی ١٩٣٢ هەتا (ژین)ەکانی ساڵی ١٩٥٠ ئەم ناوانەی نووسیوە.
(١١٢) ژیان (٥١٣) ساڵی ١٩٣٧
(١١٣) ژین (٧٧٥) ساڵی ١٩٤٥
(١١٤) ژین (٧٦٨) ساڵی ١٩٤٤
(١١٥) ژیان (٤٣٠) ساڵی ١٩٣٥
(١١٦) ژین (٩٤٨) ساڵی ١٩٤٨
(١١٧) پەخشانی گەلاوێژ پێنج سالانە «گەلاوێژ» ک٢ (١٩٤٦)
(١١٨) ژیان (٥٣٥) ساڵی ١٩٣٧

٧- شیوەنێکم نووسیبوو ناردم بۆ ڕۆژنامەی (فەرهەنگ) کە لە تاران دەردەچوو سەروساختمان لەگەڵ یەکدا هەبوو[119].

٨- لە پایتەختدا غەزەتەی کوردیم دەردەکرد، لە غەزەتەی (محیط مصور)ی میسردا و لە ڕۆژنامەی هەرە گەورەی پاریس، (تان) و لە (شەفەق سورخ) و (فەرهەنگ)ی ئێراندا بانگی کوردیم ئەدا[120].

٩- شاعیری مەشهوری فەرەنسە (لامارتین) مەدحێکی حەزرەتی محمد (د.خ)ی کردبوو (ئیبراهیم ئەفەندی)، بەشێوەیەکی وەک خۆی بەلیغ نەزمی کردبوو، من لە ئەستەموڵ لە غەزەتەی خۆمدا نەشرم کرد[121].

لەم نۆ خاڵەی سەرەوەدا دەگەینە ئەم ئەنجامانە.

١- حاجی تۆفیق بەگی پارێزەر (محامی) لە ئەستەموڵدا خاوەنی ئیمتیازی ڕۆژنامەی کورد بووە. ئەم ڕۆژنامەیە بەزمانی کوردی و تورکی دەرچووە. ڕاگەیەنەری دەنگی سیاسی (کۆمەڵەی کورد) بووە، هەفتەی جارێک دەرچووە.

٢- لە گۆڤاری (ژین)ی ئەستەموڵدا کە خاوەن ئیمتیاز و سەرنووسەری ئەشرەف هەمزە و مەمدوح سەلیم بووە بەشدارییەکی بەردەوامی کردووە و گۆشەیەکی هەبووە بەناوی شاعیرە نەخوێندەوارەکانمان. ئەو گۆڤارە ساڵی ١٩١٨و١٩١٩ی زایینی بەرامبەر ١٣٣٤-١٣٣٥ی ڕۆمی لە ئەستەموڵ بیست و پێنج ژمارەی لێ دەرچووە.

٣- لە ڕۆژنامەی سەید حوسێنی ئێرانیدا کە ناوی (شمس) بووە، بەفارسی شیعر و نووسینی کوردی بڵاو کردۆتەوە.

٤- بەشیعر و نووسین و وەرگێڕان، لەم گۆڤار و ڕۆژنامانەدا بەشداری کردووە، بە سێ زمان، کوردی، تورکی، فارسی. اقدام، محیط مصوری میسر، تان-ی فەرەنسی، شەفەق سورخ و فەرهەنگی ئێرانی. وە لەو ڕۆژنامە و، گۆڤارانەدا بەچوار ئیمزا بابەتی بڵاو کردۆتەوە.

١- سلێمانیەلی تۆفیق. ٢- س. ت. ٣- پیرە کورد- تۆفیق. ٤- مەحموود نەژاد تۆفیق.

لەمەوە دەتوانین بڵێین ئەگەر کەسێک مەبەستێکی گەورە و خۆشەویستی خاک و میللەتی خۆی لە هەست و بیردا نەچەسپیبێ وە بۆی نەژیابێ هەرگیز ناتوانێ ئا بەو ڕەنگە بێتە پێشەوە و هەموو خۆشییەکی ژیانی خۆی بنێتە پێناوی ڕۆژنامە و نووسین و وەرگێڕانەوە وە لە جێگایەکی گرنگی وەکو ئەستەموڵدا دەنگی نەتەوە دواکەوتووەکەی خۆی بەجیهان

---

(١١٩) ژین (٧٦٨) ساڵی ١٩٤٤
(١٢٠) ژین (٩٥٣) شوباتی ١٩٤٩
(١٢١) ژین (٧٢٣) ١٩٤٣

بگەیەنێ و ئەوە بسەلمێنێت کە کوردیش وەک گەلانی جیهان خاوەن ئەدەب و ڕۆشنبیری و کەلەپووری نەتەوایەتییە. وە هەر ئەم سەرچڵی و گیانە نەتەوەیییە بوو کە لە ساڵی ١٩٢٤دا بووە هۆی ئەوەی (حیزبی اتحاد و ترقی) دەسەڵاتداری تورکیا لەسەر بەرپابوونی شۆڕشی کورد و بەشداریکردنی (حاجی تۆفیق بەگ) لە کۆمەڵەی کورددا فەرمانی گرتن و لەسێدارەدانی دەربکات و ئەویش بەپەلە و خێرا بگاتەوە عێراق.

ڕەنگە لای زۆر کەس ئەم ڕاستییە جێگەی خۆی نەکاتەوە کە ئایا حاجی تۆفیق بەشداریی کاری سیاسی کردبێ لە کوردستانی تورکیادا. بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستییە خۆی دەنووسێت: «لە سەورە و کۆمیتەی ئەرزەرۆمی کورداندا لەگەڵ خالید بەگ و یوسف ضیاء و دکتۆر فوئاد و کەمال - دا لە خزمەت مەلا سەعید بەدیع ئەلزەماندا ڕەنجم ئەدا و ئیدارەی عورفیەی ئەستەمۆڵ بەئیعدام مەحکومی کردم»(١٢٢). واتە حاجی تۆفیق لە بەرامبەر ڕژێمی ئەتاتورک و حیزبی (اتحاد و ترقی)یەوە داواکراوە بۆ دادگا و پاشان (غیاب)یەن حوکم دراوە.

لەلایەکی تریشەوە ئەگەر تەماشای ئەو ژمارانەی گۆڤاری (ژین) ی ئەستەمۆڵ بکەین، بۆمان دەردەکەوێت کە «پیرەمێرد ـ پیرەکورد» لە زۆربەی ژمارەکانیدا بابەتی خەملیوی قەڵەمە پیرۆز و نەمرەکەی خۆی بڵاوکردۆتەوە و هەر هەموو ئەو شیعر و نووسین و وەرگێڕاوانەش لە خزمەتی نەتەوەکەی و ئەدەبیات و ڕۆشنبیرییەکەیدا بووە. لێرەدا وەهام بەباش زانی کە ئەم باسە لە بەشێکی سەربەخۆی پێشەکی ئەم کتێبەدا بڵاو بکەمەوە. بەڵام چەند شتێک هەن کە پێویستە لەم نووسینەدا فەرامۆشیان نەکەین.

لە ڕۆژنامەی (العراق)ی ڕۆژی ١٩٨٤/٨/٢٢دا(١٢٣)، کاک مەحموود زامداری نووسەر و ئەدیب، بەکورتی باسی بڵاو بوونەوەی قەسیدەیەکی نالی دەکات و بایەخی ئەو وتارەی پیرەمێرد دەردەخات کە لە ژمارە (١٢)ی گۆڤاری (ژین)ی ئەستەمۆڵی ساڵی ١٩١٩دا بڵاو کراوەتەوە. ئەگەرچی نووسەر (ژین)ی بەڕۆژنامە زانیوە، بەڵام لەو کاتەدا (ژمارەکانی) ئەو گۆڤارە نەهاتبوە لای ئێمە و زانیاری دەربارەیان زۆر کەم بوو، وە گەلێکی هەڵە و ناتەواو بوو. هەتا ئەدیبی دڵسۆزی کوردی کوردستانی تورکیا (محەممەد ئەمین بۆز ئەرسەلان) لە سوید تەواوی ژمارەکانی گۆڤاری (ژین)ی کۆکردەوە و هەمووی وەرگێڕا بۆ نووسینی لاتینی و پێشەکییەکی زۆر سوودبەخشی بۆ نووسیوە. وە ئەو کارە مەزنەی ئەو کوردە دڵسۆزە گەیشتە لای ئێمە و بۆ یەکەم جار ئێمە چووینە جیهانی ئەو ساڵانەی کە بەو شێوەیە ئەو گۆڤارەی لە ئەستەمۆڵ تیادا دەرچووە واتە ساڵەکانی ١٩١٨-١٩١٩ی زایینی. کاک مەحموود زامدار لە باسکردنی ئەو نووسینەی

(١٢٢) ژین (٩٥٣) شوباتی ١٩٤٩

(١٢٣) ڕۆژنامەی العراق ١٩٨٤/٨/٢٢ مەحموود زامدار

پیرەمێرددا دوو پرسیار دێنێتە گۆڕێ کە بریتین لە:

١- ئایا ئەو شیعرە کامەیە کە پیرەمێرد دەڵێ شیعرێکی (نالی)مان لە ڕۆژنامەی (تان)ی فەرەنسیدا بڵاو کردەوە؟!

٢- ئایا شیعرەکە کێ وەریگێڕاوەتە سەر زمانی فەرەنسی؟!.

لەوەڵامدا دەڵێین:

١- ئەو قەسیدەیە بریتی بووە لە قەسیدە بەناوبانگەکەی (نالی) کە بەم بەیتە دەست پێ دەکات:

لە دوگمەی سینە دوێنێ نوێژی شێوان
بەیانی دا سفیدەی باغی سێوان(١٢٤)

بەڵگەشمان بۆ ڕاستی ئەمە پیرەمێرد خۆیەتی، دەڵێت: «یەک دوو شیعری (نالی) بۆ سنعەت دەنووسین، بزانین کێ توانیویە ئەو شێوەیە بنووسێ؟!». غەزەلێکی هەیە کە پیرەمێرد لە ساڵی ١٣١٩دا لە ئەستەمۆڵەوە بەفرانسزی ناردوویە بۆ غەزەتەی (تان)ی پایەتەختی فرانسە (پاریس) کە دەڵێ:

لە دوگمەی سینە دوێنێ نوێژی شێوان(١٢٥)

٢- ئەو کەسەی کە نەک هەر ئەو شیعرەی نالی بەڵکە شیعرێکی (لامارتین) وە گەلێ نووسینی تریشی لە کوردییەوە کردووە بەفەرەنسی لە فەرەنسیشەوە بۆ کوردی (داود)ی کوڕی زانای گەورە (ئیبراهیم ئەفەندی حەیدەری) بووە. لەم بارەیەوە با گوێ لە پیرەمێرد بگرین: «لەپاش برنادشۆ، شاعیرێکی فەرانسە لامارتین قەسیدەیەکی مەحەممەدی بەفرەنسزی وتبوو، مەرحوومی جەننەت مەکان ئیبراهیم ئەفەندی حەیدەری (شیخ الأسلام) لەسەر ئەو تەرجەمەیەی (داودی کوڕی) بۆی کردبوو، ئەو بەتورکی نەزم و تەرتیبی کرد منیش لە غەزەتەی ئەستەمۆڵی خۆمدا کە ناوی (کورد) بوو نەشرم کرد»(١٢٦)، «ئیبراهیم ئەفەندی لە عیراقیشدا بەکەماڵ و حورمەت و ئارەزووی خۆی ڕایبوارد»(١٢٧). لە دوای ئەم سەلماندنەی پیرەمێرد دەتوانین بڵێین کە وەرگێڕ (داود) بووە و ئیبراهیم ئەفەندی باوکیشی کە ئەدیب بووە بەشیعر و پەخشان بەرهەمە وەرگێڕاوەکانی ڕێکخستووە. پیرەمێردیش کە هەستی کردووە ئەدەب نیشانەی زیندوویێتی نەتەوەکەی و هەنگاوی پێشکەوتنیەتی و ناساندنی بەگەلانی تر ناساندنی نەتەوە دواکەوتووەکەیەتی بۆیەکا لە بڵاوکردنەوەی ناو و بەرهەمی ئەدەبی ئەو

(١٢٤) دیوانی نالی، مەلا عەبدولکەریمی مدەڕس

(١٢٥) ژین (٨٦٠) شوباتی ١٩٤٧

(١٢٦) ژین (٩٨١) ساڵی ١٩٤٩

(١٢٧) هەمان سەرچاوە.

شاعیرانە درێغی نەکردووە. جگە لەمانەش بەپێی بەڵگەی نووسینی خۆی پیرە کوردی ئەستەموڵ ئەم کارە گرنگانەشی ڕاپەڕاندووە:

١- هەوڵدان بۆ دانانی دەستوورێک بۆ زمانی کوردی، خۆی دەنووسێت «لە ساڵی ١٣٢٩ی ڕۆمیدا کە لە ئەستەموڵ غەزەتەی کوردی دەرئەچوو، من لە (چۆڵە مێرگ)ەوە مەقالەیەکم بۆ ناردبوون تەکلیفم لە جەمعیەتی کورد کردبوو کە لە هەر دیارێکی کوردستانەوە زبانزانێک بانگ بکەنە پایتەخت و زبانێک بۆ عمومی کورد هەڵبژێرن و بیکەن بەفەرهەنگ، وە دەستوور، هەتا (مصارفاتی) لە چاپدانیشم گرتبووە ئەستۆی خۆم. کەس گوێی نەدایە، ئێستا هەر کەسە بەهەوەسی خۆی شێوەیەک دێنێتە کارەوە، وایان شێواندووە بەم بەستەزبانی و بێ ژیانییەوە، چە لافێک لێ بدەین؟! بۆچ کوردستان تەنها ئەم (هۆمەرە کوێر)[128]ەیە؟! بۆچ کوردستانی گەورە لە زبانمان نەگا؟!»[129].

٢- هەوڵدان بۆ چەسپاندنی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کورد. وەک دەنووسێت «زبانی کوردی بەڕەنگێ شێواوە من کوردم، کەچی لە ڕۆخی (وان) و هەکاری تەرجەمانم بۆ کوردیی ئەوێ ڕادەگرت؟! لەم بن دەستەوە، هەورامی لە زبانی جاف ناگا، ئەو هەموو موحیتی کوردستانە کە من باوەڕم وایە تا زبانیان یەک نەکەوێ یەک ناکەون، ئەمەندە هونەرمەندی زبانزان و قەواعید شوناسی تیا هەڵکەوت ئەهمیەتێکیان بەزمان نەدا»[130].

٣- هەوڵدان لەگەڵ (ئەمین فەیزی)دا بۆ دانانی کتێبێک کە شیعری شاعیرە ناسراوەکانی کوردی تێدا کۆبێتەوە. ئەوەبوو لەگەڵ ئەمین فەیزی بەگدا دەست دەکەن بەئامادەکردنی کتێبی (ئەنجومەنی ئەدیبانی کورد)، بەڵام لە کاتی کارکردندا سەبارەت بەزەوقی ئەدەبی و هەڵبژاردنی شیعری شاعیران ناکۆکی دەکەوێتە نێوانیان. بیروڕایان ڕێک ناکەوێ و لەیەکتر جوێ دەبنەوە، بەڵام ئەمین فەیزی لە ئەستەموڵ کتێبەکە چاپ دەکات، لەم بارەیەوە پیرەمێرد دەڵێت: «لە ئەستەموڵ لەگەڵ ئەمین فەیزی مەرحومدا قەرار وابوو لە ئەنجومەنی ئەدیباندا ئیشتیراکی بکەم، لەسەر ئەم ئیختلافی زەوق و هەڵبژاردنی پایەی شاعیرانە لێک جوێ بووینەوە»[131].

٤- دەتوانین بڵێین پیرەمێرد سەرچاوەیەک بووە کە ئەدیب و ڕۆشنبیرانی کوردی ئەو سەردەمەی تورکیا ڕوویان تێ کردووە ئەمیش بەدەوری خۆی کۆی کردوونەتەوە و تەنانەت مەسەلەی

(١٢٨) هۆمەرە کوێر، جێگایەکی نزیک سلێمانییە.

(١٢٩) ژین (٦٧٩) ساڵی ١٩٤٢

(١٣٠) هەمان سەرچاوە.

(١٣١) ژین (٨٨٨) ساڵی١٩٤٧

سیاسەت و کوردایەتی هێناوەتە کاری ڕۆژنامەگەرییەوە و بەیەکتری ئاوێتە کردوون. هەوڵی داوە دەستووری زمانی کوردی پێک بێت و ڕێنووسێکی ڕاست ڕەچاو بکرێ. لە وتارەکانیدا، هەوڵی داوە لە تورکیا باسی کوردستان بکات و ناتەواوی و گیروگرفتەکانی ئاشکرا بکات.

٥- لە ڕووی مێژووییەوە خزمەتی زۆرە و ئەگەر نووسینە مێژووییەکانی کۆبکرێتەوە کتێبێ دروست دەکات لەسەر مێژووی کورد. لە ڕووی چاکی و مرۆڤانەوە کاری لە منداڵەکانی کردووە لە تورکیا واتە هەردوو کوڕەکەی (نەژاد)یان دەبێتە شاعیر و پەخشاننووس، (وداد) دەبێتە پسپۆڕ لە زمانی سانسکریتیدا لە هندستان. ئەمە دوو نموونەی نووسینی خۆیەتی لەم بارەیەوە:

«عەبدوڵڵا جەودەت کە لە پاش مەشرووتیەت لە ئەورووپاوە هاتەوە لە ئەستەموڵ بوو، زۆرتر لە هەموو کەس من لە خزمەتیا ئەبووم، خۆم و نەژادی کوڕم بە(نظم و نثر) لە مجەلەکەیدا خدمەتمان هەیە»[132].

سەبارەت بە ودادیش دەنووسێت «جەمعیەتێکی ئەنسکلۆپیدی لە تورکیە ڕێکخرابوو لە دانشمەندانی گشت میللەتێک پێکهاتبوو، پرۆفیسۆرێکی ئەڵمانییان هەڵبژاردبوو سەرۆک بێت، (وداد)ی کوڕی منیش بەشدار بوو»[133].

٦- لەگەڵ شاعیرانی وڵاتاندا هەوڵی داوە پەیوەندی بکات و باسی ئەدەب و ڕۆشنبیری کوردیان بۆ بکات. بۆ نموونە هاوڕێی نزیکی عەبدولحەق حامدی ڕابەری شیعری نوێی تورک بووە. وە عەبدولحەق حامد هێندە نووسینی پیرەمێردی لاپەسەند بووە کە پەخشانێکی پیرەمێرد بەشیعر دەکات بەتورکی و بڵاوی دەکاتەوە. پیرە کورد دەڵێت:

«لە غەزەتەی کۆندا بەندێکی پەخشانم بەرچاو کەوت کە لەوەختی کۆندا لای عەبدلحەق حامد[134]ی شاعیری مەزنی تورک دەمودەست بەتورکی نەزم کرابوو، بەتەرزێک کە گوایە لە کەس وەرنەگیراوە و نەبیستراوە. عەبدولحەقیش زۆری پەسەند کردووە ئنجا دوای چەند ساڵێک لێرە کراوە بەکوردی، سا هەرچۆن بێ ئەو بەندی پەخشانە (شیعری منثور)ە کۆنە ڕۆحمی تازە کردەوە و تەنها بۆ یادی کۆنی خۆم تازەم کردەوە»[135].

٧- نووسینەکانی پیرەمێرد بەگشتی و مێژووییەکانی بەتایبەتی بووە بەسەرچاوەیەکی گرنگ لەبەر دەستی ئەو ڕۆژهەڵاتناسانەی ویستوویانە لەسەر کورد بنووسن. خۆ ئەگەر ڕۆژگار

(١٣٢) ژین (٦٧٩) ساڵی١٩٤٢

(١٣٣) ژین (٩٣٩) ساڵی١٩٤٨

(١٣٤) عبدالحق حامد لە شاعیرانی نوێی ماوەی وریابوونەوەیە لە تورکیا.

(١٣٥) ژین (٩٨٣) ساڵی١٩٤٩

کارێکی کرد ئەدیبێکی کورد دەستی بگاتە ئەو گۆڤار و ڕۆژنامانە ئەوا هێندە زانیاری نوێ و لاپەڕەی نەبینراومان بۆ دێنێتەوە کە خۆمان بڕوا نەکەین و لە توانای لەبن نەهاتووی ئەو مرۆڤە گەورەیە سەرسام بین.

بەشی دووەم

ئاشکرایە کە زەمینەی لەبار و ژیانی ئارام بەتایبەت بۆ ئەدیب و هونەرمەند دەبێتە هۆی ئەوەی کە بەردەوام بۆ ئیشەکەی خۆی بژی و کارە لاوەکییەکانی ژیانی ڕۆژانە بیر و هەستی پەرت و بڵاو نەکەن و قەڵەمی داهێنانی کول نەکەن. تاقیکردنەوەی ژیانی ڕۆشنبیرانی جیهان بۆی سەلماندووین کە ئەو جۆرە ئارامییە هونەرمەندی گەورەی پێگەیاندووە. بەپێچەوانەی ئەمەشەوە چورتمەکانی ڕۆژگار و گیروگرفتە سەختەکانی کارێکی نالەبار دەکەنە سەر داهێنان و بەرهەم. ئەگەریش تەماشای مێژووی ئەدەبیاتی کورد بکەین هەر لەسەرەتاوە بۆمان دەردەکەوێت کە نووسەر و ڕۆشنبیری کورد هیچ کات نەزەمینەی لەباری بەدڵی خۆی بۆ خولقاوە نە لە ژیانێکی وەها ئارامیشدا بووە کە هەموو ساتێکی ژیانی تەنها بیرکردنەوە و داهێنان بووبێت. لەگەڵ ئەوەشدا کۆڵی نەداوە و خاوەن داهێنان و بەرهەم بووە. شاعیر و ئەدیبی کورد ئازایانە بەرگەی گرتووە و نەوەستاوە و قەڵەمی دانەناوە. بەگشتی پیرەمێرد ئەوەندەی کە ڕۆژگار گیروگرفتی بەسەردا هێناوە و نالەبار بووە بۆی ئەوەندەش خۆی بەرگەگر بووە و کۆڵی نەداوە و پەیامی پیرۆزی خۆی گەیاندووە. لە چاو ئەو ژیانە سەخت و گیروگرفتانەی لە دوای گەڕانەوەی لە تورکیا، لە وڵاتی خۆیدا (سلێمانی) کە تووشی هاتووە ئەوەندە پێش گەڕانەوەی واتا کە لە تورکیا بووە ڕۆژگار گونجاوە بۆی و لە ژیانێکی ئارام و خۆشدا بووە و ئەمەش زیاتر هانی داوە لەگەڵ ڕۆژنامەگەری و نووسین و فێربوونی زمانی تورکیدا سەرگەرم بێت و لەو بیست و پێنج ساڵەدا کە لە تورکیا بووە، سامانێکی فیکری و ڕۆشنبیرییەکی وەها پێکەوە بنێ و ببێتە خاوەنی کە لە دوای هاتنەوەی لە ١٩٢٥ەوە هەتا ١٩٥٠ واتە بیست و پێنج ساڵی دووەمی ژیانی لە سلێمانی پشت بەو سامانە ڕۆشنبیرییە خزمەتێکی گەورەی ئەدەبیاتی کوردی و ڕۆژنامەی کوردی بکات.

دەتوانین ژیانی پیرەمێرد لە تورکیا بکەین بەدوو بەشەوە:

١- ژیانێکی ئارام و زەمینەیەکی لەبار بۆ کارکردن.

٢- بەشێکی گیروگرفتی سیاسی و تێکەڵبوون بەکۆمەڵەی کورد و شۆڕشی کوردستانی تورکیا.

لە سەرەتای ژیانیدا لە تورکیا بەئارامی ژیاوە، بۆی لواوە بەئارەزووی خۆی بخوێنێتەوە و بنووسێت، ببێتە میوانی هەمیشەیی (کتێبخانەی بایەزید) کە ئەو ڕۆژگارە لە کتێبخانە بەناوبانگەکانی جیهان بووە. وەک خۆی دەڵێت بۆ یەکەم جار لەوێ شەرەفنامەی خوێندۆتەوە. لە

نۆ گۆڤار و ڕۆژنامەی جۆربەجۆردا بەشداری کردووە. بەردەوام شیعر و نووسین و وەرگێڕانی هەبووە. ژیانی هێمن و خۆشبەختانەی، ماوەی داهێنان و کارکردنیان زۆر کردووە. باوک و مامۆستا بووە بۆ کوڕەکانی، هاوڕێکانی هەڵبژاردە و نموونەی پیاوانی ئەدیب و شاعیرو ڕۆژنامەنووس و ڕابەرانی سیاسی ئەو ڕۆژگارە بوون.

لەو پەڕی دەسەڵات و خۆشگوزەرانی ژیانیدا دڵی لای باخات و کوێرە دێیەکی کوردستانەکە بووە. بڕوانە دەنووسێت: «لە ئەستەموڵ بەڕوتبە و نیشان و ئەعزایەتی مەجلیسی عالییەوە لە (أطه) کە مەڵبەندی پرنسەکانی کۆنی ڕۆم بوو لە قەسرێکی مومتازدا دائەنیشتم، کە شەو ئەنووستم لە خەوما لە گورگەدەر لە باخەکەی شێخ ئەحمەدی بازلیخا هەنارم ئەدزی»(١٣٦)!! هەر لەم ڕووەوە دیسان دەڵێت: «لە دەورەی خولیای شەبابدا کەوتمە ئەستەموڵ، یەکەمجار لە (أطه) دراوسێی ڕەجائی زادە ئەکرەم بەگ و عوشاقی زادە خالید ضیا و حسێن ڕەحمی بووم. (ڕەزا تۆفیق)یشیان پێ ناسیم. کەوتمە بەهەشتی سەروەتی فنوونەوە، کە ئێواران لە ئەستەمولەوە بەواپۆڕ ئەگەڕامەوە بۆ لای سەعادەتی خۆم کە (أطه) بوو وە (سەروەتی فنوونم)(١٣٧) لە گۆگرتەی ئەو واپۆڕی سەر دەریای مەرمەڕیەدا ئەخوێندەوە. تەئسیری ئەو شیعر و ئەدەبیاتە لە سندبادی بەحری زیاتر ئەیخستمە دەریای خولیاوە و لە غرامەفۆندا کە گوێم لە نەغمەی بەستەی خۆم دەگرت کە بۆ (مهر النسا)م وتبوو ڕۆحم ئەچووە تەختی سلێمانییی. وام ئەزانی فریشتەی ئاسمان و پەری سەر کێوی قاف گوێ لە دەنگی شیعری من ئەگرن. هەندێ جار شەوی مانگەشەو کە ئەچوومە کەنار دەریا و تریفەی مانگ ئەیدا لەو ئاوە و جریوەی ئەو کچە ڕۆمە دولبەرانە، ئەفسوونی ئەو ئەفسوونگەرانەم ئەبیست لە هیچە ئەکەوتمە خولیای شیعرەوە. وام ئەزانی گوڵ بۆیە ئارایشتی خۆی ئەدا من شیعری پیا هەڵدەم، بولبول بۆیە بەدەوریا ئەسووڕێتەوە شیعری منی بەسەرا بخوێنێتەوە»(١٣٨).

ئەمە ئەو بەشە پڕ ئارامی و خۆشبەختییەی (پیرەکورد) بوو کە بۆمان ڕوون بووەوە و تەنانەت جێگای وەزیفەی ژیانی لە دوورگەیەکی زۆر خۆش و ڕازاوەدا بووە کە یەکێکە لە هاوینەهەوارەکانی تورکیا. خۆشی دیسان شاعیرانە ژیاوە و شاعیرانەش باسی ئەو ژیانەی کردووە. بەڵام ئەم ژیانەی هەروا بۆ نەچۆتە سەر، گیانی نەتەوایەتی و نیشتمانپەروەری ڕۆژ بەڕۆژ لای ئەو گەورەتر و بڵند دەبوو. ئەو دایکی موشفیقەی ساڵەها بوو لێی دوور بوو شەوان لە خەوەکانیا نوێ دەبووەوە و لە جارانی جوانتر دەبوو. ئەمیش دیوانە ئاسای ئەو عەشقە نەمرە

(١٣٦) ژین (٨٩٤) ساڵی ت٢، ١٩٤٧

(١٣٧) ثروة الفنون- گۆڤار

(١٣٨) ژین (٩٦٧) حوزەیرانی ١٩٤٩

دەچووە خەڵوەتەوە، نەک تەنیا بۆ گریان و یادکردن بەڵکە بۆ زیاتر شکۆدارکردنی بەشیعر، بەنووسین، بەوەرگێڕان، دواییش بەخەباتی سیاسی بەبێ سڵکردنەوە، هەتا ئەو کاتەی لە کوردستانی تورکیاوە دەنگی شۆڕش بەرەو ئەستەموڵی پایتەخت و هەموو لایەک پەخش و بڵاو بووەوە. ئەمە زیاتر ڕۆشنبیرە کوردەکانی ئەستەموڵی بزواند، هانی دان، یەکێک لەو گیانە نەمرانە پیرەمێرد بوو، بۆ سەلماندنی ڕاستیمان (مەعروف جیاووک)ی نیشتمانپەروەر و ئەدیب دەنووسێت: «لەساڵی ١٣١٨ی ڕۆمیدا لە ئەستەموڵ بەرێکەوت لە ماڵی شەریف سەهل پاشادا یەکدگیر بووین، وا بزانم تەبیعەتیشمان لە دوو نوقتەی موهیمدا ڕێک کەوت، یەکێکیان سەربزێوی میللییەت، دووەمیان زەوقی ئەدەبی بوو»[١٣٩] ئنجا لەم واتەیەی مەعروف جیاووکەوە دەردەکەوێت کە سەربزێوی میللییەت دەبێ لای ئەدیبێک چۆن بکەوێتەوە. هەر ئەم گیانە بوو کە پاڵی پێوە ناو خەباتی ژێرزەمینیی و پیرە کورد ئاشکرا بوو، وە خرایە بەندیخانەوە، خۆی دەنووسێت: «هەندێ شت هەیە بەترس و لەرز و تەهلەکە تێدەپەڕێت کەچی لە پاش چەند ساڵێک کە یادی ئەکەیتەوە وەک چووبی بۆ سەیران وا ئەیگێڕیتەوە، من خۆم ئەمانەم بەسەرهاتووە، کە لە زیندانی ژێرزەمینی، (بلوکی بەکر ئاغای ئەستەموڵ) گیرابووم بەیعی خنکاندنم بوو، ئێستا کە ئەیگێڕمەوە ئەمەندە بەلەزەتە وەک لە ڕاو و شکار و دۆشەکی نەرمی یارا بووبم وایە»[١٤٠]. جارێکی تریش ئەم گرتن و فەرمانی خنکاندنە سەرلەنوێ تووشی دەبێتەوە و لەگەڵ پەرەسەندنی شۆڕشەکەدا دەسەڵاتدارانی ئەتاتورک و حیزبی اتحاد و ترقی داوای دەکەن بۆ دادگا و ئەم خۆی ون دەکات و دەگەڕێتەوە بۆ عیراق. ئەوانیش بەشێوەی (غیاب)ی حوکمی خنکاندنی دەردەکەن. پیرەمێرد وەک جارێکی تریش وتمان باسی ئەوە دەکات و دەنووسێت: «لەسەورە و کۆمیتەی ئەرزرۆمی کوردا لە خزمەت مەلا سەعیدی بدیع الزماندا ڕەنجم ئەدا، ئیدارەی عورفیەی ئەستەموڵ بەئیعدام مەحکومی کردم»[١٤١]. بەم شێوەیە ئەم مرۆڤە لە ساڵانێکی وەهادا کە کۆمەڵی کوردەواری لە هەموو لایەکدا دەیناڵاند بەدەست باری دواکەوتوویی کۆمەڵایەتی و دەسەڵاتی زۆرداری دەرەبەگ و ئاغاکانەوە، سەرباری هەمووی چەوساندنەوەی دوو لایەنی و زەبروزۆری ڕژێمە کۆنەپەرستەکانیش لەو ساڵانەدا لە برەو دابوون. کەسێکی وەک (تۆفیقی مەحموود ئاغا) هەموو خۆشی گوزەران و لانەی ئارامی و خێزانەکەی خۆی تێک دا و هەواری تێکۆشان و نیشتمانپەروەری و خزمەتی ئەدەبیاتی کوردی لە ئەستەموڵەوە گواستەوە بۆ عیراق و لە خاکی سلێمانیدا ژیایەوە و لە (پیرەکوردی) ئەستەموڵەوە بووە (پیرەمێردی سلێمانی).

(١٣٩) ژین (٨٢٠) ساڵی١٩٤٦

(١٤٠) ژین (٨٨٣) ساڵی١٩٤١

(١٤١) ژین (٩٥٣) ساڵی ١٩٤٩

پیرەمێرد و سێ نووسینی مێژوویی:[١٤٢]

ئەم سێ نووسینە کە سەبارەت بەپیرەمێرد نووسراوە، بەلای ئێمەوە پێویست بوو سەرلەنوێ خوێنەری ئەمڕۆی کورد بیانبینێ و ئاگاداریان بێت لەبەر ئەم چەند هۆیە:

١- نووسینەکانی کورتن و لەلایەن ئەم بەڕێزانەوە نووسراون. نەجمەددین مەلا، عەلی کەمال باپیر، زێوەر. کە هەریەکەیان لەلاپەڕەکانی مێژووی ئەدەبیاتماندا جێگای تایبەتی خۆیان هەیە.

٢- نووسینەکانی لە کاتێکدا بڵاوبوونەتەوە کە پیرەمێرد خۆی لە ژیاندا بووە و بینیونی.

٣- ئەگەرچی نووسینەکانی کورتن و سادەن و قووڵبوونەوە و لێکۆڵینەوەی زانستی نین بەرامبەر ژیان و شیعر و بەرهەمی پیرەمێرد، بەڵام لە ڕووی نرخی مێژووییانەوە و لە چاو ئەو کاتەدا کە نووسراون جێگای بایەخن.

٤- لەو نووسینانەدا دەتوانین گەلێ زانیاری نوێ و خاڵی گرنگ لەبارەی پیرەمێردەوە بەدەست بهێنین.

٥- هەر لەو سەردەمەشدا کە پیرەمێرد لە ژیاندا بووە دوو نووسینی گرنگی تریش کە لەو سێ نووسینەی پێشوو فراوانتر و زانستیترن نووسراون، یەکەمیان لەلایەن مامۆستا (ڕەفیق حیلمی) و لە ساڵی ١٩٤١دا لەبەرگی یەکەمی (کتێبی شیعر و ئەدەبیاتی کوردی)دا بڵاوی کردۆتەوە. دووەهەم لەلایەن مامۆستا (عەلائەددین سەجادی) و لە ساڵی١٩٤٣ لە (گۆڤاری گەلاوێژ)دا بڵاوکراوەتەوە. وە لە ساڵی ١٩٥٢دا دووبارە لە کتێبی (مێژووی ئەدەبی کوردی)دا مامۆستا سەجادی بڵاوی کردەوە.

پیرەمێرد ئەم نووسینەی مامۆستا سەجادی زۆر بەدڵ بووە و لە بارەیەوە نووسیویە:

«لەدیباجەی ئەمجارەی گەلاوێژدا عەلائەددین سەجادی منی بەوێنەیەکی خۆم ئاسایییەوە خستۆتە گەلاوێژەوە خۆمی پێ لەخۆم گۆڕیبووم. عەلائەددین کەمتر لە چەند و چوونی من و زۆرتر لە بەرزی خەیاڵی خۆی و دڵپەسەندی و بڵندی خاکەکەی خۆی دواوە...هتد».

١- ئەو سێ کورتە نووسینە مێژووییەی سەبارەت بە پیرەمێرد نووسراون لەم سەرچاوانە وەرگیراوە.

أ- کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا، کە ساڵی ١٩٣٧ بۆ (محەمەد ئەمین حەمە ساڵح ئاغای قزلجی) نووسیوە. لاپەڕە ٢١٤.

(١٤٢) ئەو سێ کورتە نووسینە مێژووییەی سەبارەت بەپیرەمێرد نووسراون لەم سەرچاوانە وەرگیراون.

ب- گوڵدەستەی شوعەرای هاوعەسرم، ١٩٣٩- عەلی باپیر ئاغا.
ج- گەنجینەی مەردان، زێوەر ل ١٤٧-١٥٠.

***

نووسینی یەکەم:

نەجمەددین مەلا، ١٩٣٧ زایینی

حاجی تۆفیق بەگ کوڕی مەحموود ئاغایە، لە خێڵی عەزیز مەسرەف و هەمزە ئاغای وەکیلی خەرجی ئەحمەد پاشای (بابانە). لە ساڵانی ١٢٨٩ھ لەشاری سلێمانی هاتووەتە دنیا. لە حوجرە خوێندوویەتی، هەتا بووە بەمیرزا. لەپاش ئەوە بووە بەکاتب و ئەمینداری (شێخ مستەفای نەقیب) لە سلێمانی.

وەختێ شێخ مستەفای نەقیب چۆتە ئەستانبول حاجی تۆفیق لەگەڵی چووە. لەوێ چووەتە مەدرەسەی حقوقەوە. لە پاش دەرچوونی بەگەلێ وەزیفەی ئیداری لە ئەستانبول ڕابیواردووە و بووە بەسەرنووسەری غەزەتەی (پیام صباح). لە ساڵی ١٩٢٦ بیری وەتەنی کردووەتەوە، ڕوو بەسلێمانی خشاوە و لێرە بووە بەڕەئیسی کۆمەڵی زانستی و سەرنووسەری غەزەتەی (ژیان). ئێستا کە ساڵی ١٩٣٧ی میلادییە، لەم وەزیفەیەدا دەوام دەکا. تۆفیق ڕەفیقی بێ.

هەروەها نووسیویە: حاجی تۆفیق بەگ زیاتر لە تەرجەمەی شیعردا وریایی هەیە. شیعری عەرەبی، تورکی، فارسی، ئەگۆڕێتە سەر کوردی، عەینەن، بەشیعر مەعناکەی تێک نادا، بەرگی کوردی ئەکا بەبەرا.

دیسان حاجی تۆفیق بەگ دیوانی مەولەوی کە زمانی هەورامییە کردوویەتی بەزمانی کوردی سلێمانی.

چەند سەرنجێک لەبارەی ئەم نووسینەوە:

١- نەجمەددین مەلا ناوی ڕۆژنامەی (پەیام صباح)ی نووسیوە، کە پیرەمێرد سەرنووسەری بووە. بەڵام لە هەموو ئەو سەرچاوە باوەڕپێکراوانەی لای ئێمەن ناوی ڕۆژنامە یا گۆڤارێکی وەهای تیا نییە. پیرەمێرد خۆی لە زۆر موناسەبەدا باسی هەموو ئەو گۆڤار و ڕۆژنامانەی کردووە کە تیایدا نووسیوە، بەڵام لە هیچ جێگەیەکدا باسی بڵاوکراوەیەکی وەهای نەکردووە و نازانین نەجمەددین مەلا ئەو زانیارییەی لە کام سەرچاوە وەرگرتووە.

٢- نووسیویە کە پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٢٦ی زایینیدا هاتۆتەوە بۆ سلێمانی. بەڵام لە ڕاستیدا لە مانگەکانی دوایی ساڵی١٩٢٤دا لە تورکیاوە بەرەو حەڵەب هاتووە و لەوێوە بۆ بەغدا و لە مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٢٥دا گەیشتۆتەوە سلێمانی. بەڵگەی ئەم ڕاستییەش ڕۆژنامەی (ژیانەوە)یە کە لە ژمارە ١٤ی ٢ی شوباتی١٩٢٥دا هەواڵی گەیشتنەوەی پیرەمێردی بەم جۆرە بڵاوکردۆتەوە:

«جەنابی تۆفیق بەگی مەحموود ئاغا کە بیست و سێ ساڵە لەوەتەن دوورکەوتۆتەوە شەوی ٣٠ی کانوونی دووەمی ١٩٢٥ تەشریفی هاتەوە. مەملەکەتەکەمان بەقدوومی ئەم زاتە زۆر

مەسروور و پێخۆشحاڵە. بەناوی هەموو خۆڵاتییەکەوە بەخێرهاتنی دەکەین».

٣- مامۆستا نەجمەددین مەلا کاتێ باسی وەرگێڕانی شیعرەکانی مەولەوی دەکات لەلایەن پیرەمێردەوە نووسیویە «دیوانی مەولەوی کە زمانی هەورامییە کردوویەتی بەزمانی کوردی سلێمانی». کە دیارە لەوێدا دەبوا بینووسیایە شێوە زمانی هەورامی یاخود گۆران کە هەورامیش بەشێکە لە شێوە زمانی گۆران. بەڵام دیارە ئەمە ناکرێتە ڕەخنە لە مامۆستا نەجمەددین مەلا، چونکە نابێ لەبیرمان بچێت کە ئەو نووسینە ساڵی ١٩٣٧ نووسراوە و ئەوکات وەکو ئێستا دابەشکردنی شێوەکانی زمانی کوردی و ڕێزمان و ئەو ناوانە نەبوون کە ئێستا هەن و گەلێ کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامە لە بارەیانەوە دواوە.

هەڵبەتە لایەنەکانی گرنگی و نرخی ئەم نووسینە لەو لایەنانە زۆرتر و باشترن ئێمە سەرنجمان دانێ و ڕاستمان کردنەوە.

نووسینی دووەم:

پیرەمێرد - حاجی تۆفیق بەگ

عەلی باپیر ئاغا (١٩٣٩)

«حاجی تۆفیق بەگ، کوڕەزای هەمزەی مەسرەفە، ئەمساڵ پێی ناوەتە حەفتا و دوو. زۆرزانە. لە زەمانی عوسمانیدا وەزیفەی بینیوە. دوایی لە متصرفی ئەماسیەوە تورکیەی بەجێ هێشتووە کە حکومەتی عێراق پەیدا بووە ئەویش هاتۆتەوە، ساڵەها خزمەتی زانستی و زبان و ڕۆژنامەگەری کردووە.

خەریکی ئەوەیە کوردی لە زنجیرەی قافیەی بێگانە و تووڕەهاتی طرەی زوڵف و خەتی دەوری لێو و خاڵی دانە دەرکا. ڕەوان، ئاسانی گران مەعنایەکی جوانی بێ.

ئەسەری زۆری هەیە و چاپخانەیشی داناوە، هێشتا شیعری خۆی چاپ نەکردووە و دیوانی مەولەوی لە زبانی هەورامییەوە کردووە بەزبانی خۆمان، وەزن و مەعنای نەگۆڕاوە. شیعری نموونەی کوردی پەتییە. وانەی بێگانەی تیا نییە، سێ غەزەلی هەریەکە لە وەرزێک ئەنووسێ».

چەند سەرنجێک لەبارەی ئەم نووسینەوە:

١- مامۆستا عەلی باپیر ئاغا هەروەک مامۆستا نەجمەددین مەلا زمان و شێوە زمانی بەیەک دیاردە داناوە و وەک وتمان لەو سەردەمەدا دابەشکردنی شێوەکانی زمان و لێکۆڵینەوەیان هێشتا پەیدا نەبووبوو.

٢- تەمەنی پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٣٩دا کە عەلی باپیر ئاغا لەو ساڵەدا کتێبەکەی نووسیوە دەکاتە ٧٢ ساڵ، نەک ٧٠ ساڵ.

٣- لەو نووسینەدا، ئەگەرچی کورت و سادەیە، بەڵام دەستنیشانی گەلێ خاڵی گرنگی

کردووە، کە جێگای چەندەها باس و لێکۆڵینەوەن.

وەک: ڕزگارکردنی شیعر لە زنجیری قافیەی بێگانە، ڕزگارکردنی لە لاساییکردنەوە، وەکو باسکردنی زوڵف و خاڵ و ڕوو و خەتی لێو و... هتد، دۆزینەوەی ئوسلوبی ئاسانی گران (سهل الممتنع)، کە یەکێکە لە سیفەتە گرنگەکانی شیعری پیرەمێرد، مانا و مەبەستی جوان، واتا گرنگیدان بەناوەڕۆک پێ بەپێی ئەو شێوە ئاسانە، بەکارهێنانی زمانی خۆماڵی کوردی پەتی و لاخستنی وشە و واتای بێگانە. ئەم نووسینەی مامۆستا عەلی باپیر نرخێکی زانستی خۆی هەیە و لە مێژووی ڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا نابێ فەرامۆش بکرێت.

نووسینی سێیەم:

پیرەمێرد

زێوەر

ڕەفیقی سەفەر و حەزەرم، دۆستی دانا و موعتەبەرم، پیرەمێردە، کە ناوی حاجی تۆفیق بەگە، ئەم پیرە لە سولەیمانی تەحسیلی ئیبتدائی تەواو کردووە، لە ئەستانبووڵیش حقوق. جەنابی حەق بەهرەیەکی وای لە عیلم و مەعریفەتدا داوەتێ ئەتوانم بڵێم لە سولەیمانیدا هاوتای نییە. لە پاش تەحسیلی ئیبتدائی مەهارەت و ئیقتدارێکی تەبیعی لە کیتابەتی تورکی و فارسی و عەرەبیدا بوو، بەو واسیتەوە حوکومەت موحتاج بوو بەکەسێکی وا لە وەزیفەدا ئیستخدامی بکا. بە باشکاتبی مەحکەمە تەعین کرا، مودەتێ لەسەر ئەو وەزیفەیە بوو. نەقیب شێخ موستەفا ئیحتیاج بوو بەکاتبی خسووسی بۆ لای خۆی، دڵخۆشی دایەوە. بردیە لای خۆی کە عەینی مەعاشی حوکوومەتی بداتێ و مەسرەفی جل و بەرگ و خواردنی ماڵ و منالیشی عەلاوە بێت. خۆیشی دائیما لەسەفەر و حەزەردا لە خدمەتی خۆیدا بێت. هەموو تەدارەکاتی و ئەسپی سواری و مەیتەر بۆ ئەسپی ببێت. بەم شەرائیتە چووە خدمەتی شێخ موستەفا، تەرکی خدمەتی حکوومەتی کرد، کە حوڕیەت و سەربەستی لەوێدا زیاتربوو. ئەویش تەحریراتی بۆ ویلایەت یا ئەستەنبووڵ یا موتەسەڕیفیەت ببوایە ئەینووسی و ئیش و کارێکی نەقیب لە دائیرەییێکدا بوایە ئەچوو تەعقیبی ئەکرد. باقی بەڕاووشکار لە خدمەت نەقیبدا ڕای ئەبوارد. تا لە خدمەتیا چوو بۆ ئەستەنبووڵ و لە ئەستەنبووڵەوە ئیشتیراکی سەفەری حیجازیشی کرد. نائیلی تەوافی (بيت الله) بوو. کە نەقیب لە مەککەی موکەڕڕەمە وەفاتی کرد لە خدمەت شێخ سەعیددا دێتەوە ئەستەنبووڵ، لەوێدا مایەوە، نەهاتەوە سولەیمانی بەواسیتەی ئیستیعدادی تەبیعی لەسەر وەزیفە موعەتتەل نەبوو، کرا بەمودیری ناحیە، بەقائیممەقام، هەتا موتەسەریفی تەرفیعی کرد. لە ئیعلانی مەشرووتیەتی عوسمانی لەگەڵ کوردەکانی ئەستەنبووڵ جەمعییەتیان دروست کرد بۆ خدمەتی کورد و نەشری غەزەتە و مەجەللەیان دەست پێ کرد. ئەمجا کەوتە خدمەت کردن بۆ میللەت و وەتەن بەهەموو ڕەنگێ لە خدمەت دوانەکەوت.

لەپاش چەند ساڵ و کەشاکەشی حوڕڕیەت پەروەرانە هاتەوە سولەیمانی لە سولەیمانیش لە خدمەت زیادی کرد. غەزەتەی (ژیان)و (ژین)ی بیست و پێنج ساڵ بەفیکری بیکری، بەقەڵەمی ئاگرینی بڵاو ئەکردەوە، ئەدەبیاتی کوردی ژیاندەوە. بەچەند سەترێکی غەزەتەکەی پەندی پێشینانی هێنایەوە بەرچاو، کە ئەو پەندی پێشینانەی دیوانێکی مەنزوومی خۆیەتی.

هەر بەخدمەت کردن، نووسین ڕازی نەبوو، کەسێ ئیشێکی ببوایە یا موحتاج، خۆی (بالذات) شوێن ئیشەکەی ئەکەوت هەتا بۆی ڕێک ئەخست و دەفعی ئیحتیاجی موراجیعینیشی لەلا وەکو فەرز وابوو. خوا تەبیعەتێکی وای داوەتێ پارە و ماڵی دنیا لە نەزەریا بێ قەدر و قیمەتە. ئەو مەعاشەی کە بووی لەگەڵ مەنافیعێ لە غەزەتە پەیدای ئەکرد بەشی مەساریفی ئەو نەبوو کە موجەڕڕەد و تەنهاش بوو.

جەژنی نەورۆزی لە سولەیمانیدا زیندوو کردەوە، هەموو ساڵێ ئەووەڵی بەهار، نزیک سەد بار داری ئەکڕی لەلای گردی سەیواندا ئەیکردەوە بەئاگر و بۆ زائیرین خێوەت و ڕەشماڵ لەو دەشتەدا هەڵئەدرا. عومومی مەئموورین و تەلەبە و توجاڕ و ئەشرافی دەعوەت ئەکرد بۆ زیافەتی جەژنی نەورۆز. مەسرەفێکی زیاد لە چێشت و گۆشت و حەلەویات و قاوە و چایی ئەکرا بۆ ئەم هەموو خەڵقە و ژنانیش بەجوێ خێوەت و ڕەشماڵیان بۆ ڕێکخرابوو ئەهاتنە ئەم سەیرانە. خولاسە ئەوی ئەو ئەیکرد و ئەو شادی و سورووره کە دڵی ژن و پیاوی پێ خۆش ئەبوو، هیچ مەلیکێ لە جەژنی نەورۆزدا نەیکردووە.

لە خسووسی دیانەتەوەش هەتا لە دەستی بێ، بێ قوسوورە، ئەکسەری ساڵ مەولوودێکی پێغەمبەر لە مزگەوتەکەی هەمزە ئاغا کە ئەو مزگەوتەش باپیری ئەو بینای ناوە، ئەخوێنێ. حافز قورئان و مەلایان و تەلەبەی علووم دەعوەت ئەکا. ئەو مەولوودە و تەعامێکی زۆریان بۆ ئەکا. لە هەموو حەفلەیەک کە لەسولەیمانیدا بۆ ئیعانەی مەعاریف بێت، یا فەقیران یا سائیرە، حازرە وەک دەعوەت کراوەکان بەقەدەر خۆی ئیعانە ئەدات وە زیاد لەوان بۆ تەرغیب خوتبەش ئەخوێنێ.

ئەو جەژنی نەورۆزەی لە سولەیمانیدا زیندووی کردەوە تەئسیری کردە ڕۆحی هەموو تەلەبەی مەداریس. لە هەولێر، کەرکووک، لە کۆیە، لە سەلاحیە، لە خانەقین، حەتتا لە شاری بەغدا. ئەم جەژنە بەزەمزەمە و خۆشییەوە ئیجرا کرابوو. تەبیعەتی مەوزوونی ئاساری لە غەزەتەکانیا دەرئەکەوێ. ئەدیب، شاعیر، دانا، نیکتەگۆیە. ئەمما قەڵەمی لە نەسرا بێ میسلە، کەس نایگاتێ، خوا ئەم پیرەمێردەمان بۆ ئەم نەوعە خدمەتانە لێ نەستێنێ.

چەند سەرنجێک دەربارەی ئەم نووسینە:

١- نووسینەکە بەشێوەیەکی گشتی باسی هەموو لایەنێکی ژیان و بەرهەم و کەسێتی پیرەمێرد دەکات. ڕۆشنایی خستۆتە سەر گەلێ لایەنی شاراوەی ژیان و بەرهەمی پیرەمێرد. جۆرە ناساندنێکی پیرەمێرد بەخوێنەر. ناساندنێکی تێکڕایی.

٢- ئەوەی زۆرتر گرنگ بێت لەم نووسینەی زێوەردا بەلای منەوە ئەوەیە سەرەڕای باسکردنی شاعیریەتی پیرەمێرد باسی قەڵەمی پەخشان نووسینی دەکات، کە بەڕاستی زۆرجار هەندێ

پەخشـانی هونەری نووسـیـوە لە گـەڵێ شـیـعـری خـۆی بەهێـزترە. زێوەر زۆر بەدڵنیـاییی و پێداگرتنەوە بەم شێوەیە باسی توانای پەخشان نووسینەکەی دەکات «ئەمما قەڵەمی لە نەسرا بێ میسلە، کەس نایگاتێ!».

تکایە لە پەراوێزەکاندا تەماشای ئەم تێبینییانە بکە:

١- پ. واتە پیرەمێرد

٢- م. ه واتە محەمەد ڕەسوڵ هاوار

٣- ن.م واتە نەجمـەددین مەلا لە کەشکۆڵی محـەمـەد ئەمین حەمە ساڵح ئاغای قزڵجیدا کە بەخەتی خۆی بۆی نووسیوەتەوە ساڵی ١٩٣٧.

لە پ. دا پشـتـمـان بەشـیـعـرەکـانی ڕۆژنامـەکـانی ژیان و ژین بەسـتـووە، کـە پیـرەمێـرد خۆی سەرپەرشتی کردووە.

له ترەنی ڕێی ئەستەموڵدا بێژراوە[١]

١٩٢٤

ئەوا ڕووم کردە تۆ، ئەی دایکی مشفق، بیست و پێنج ساڵە[٢]
لە غوربەتدا، بەیادی تۆ ئەژیم، خوا شاهێدی حاڵە
بەیانی دا، نەسیم لای تۆوە هات، بۆنی وەتەن پێوە
ئەوا نووسرایەوە پیرانە سەر، عومرم لەسەرنوێوە
ئەڵێن نەفخەی حەیاتی[٣] پێوەیە، بادی[٤] بەهار وایە
بە سروەی بای وەتەن ماوم، بەهار و بای لەلام بایە
ترەن[٥] جووڵایەوە، وا کەوتە ڕێ، باوەڕ بەخۆم ناکەم
خەوە یاخود خەیاڵ، یا ڕاستە ئەم حاڵی فەرەحناکەم
هەوای تەختی (سلێمان)ی[٦] هەیە، بادی (ترەن)، بابێ
بلێ[٧] بابێ، لە شەهبا[٨] بێ، لە فەیحابێ[٩] لە زەورا[١٠] بێ
بەچاومابێ ئەگەر تۆزێ، لە تۆزی بای سلێمانی[١١]
کە نووری (طور)[١٢]ە، تووریک[١٣] نایەنێ، سوورمەی سلێمانی[١٤]
کە با، بۆنی گوڵێکی کانی با[١٥] بێنێ، لەلام وایە
تەڵای کەیخوسرەوی[١٦]، وەک گەنجی باداوەر هەمووی بایە
گزنگی ڕۆژ[١٧]، ئەداتە بەفرەکەی شاخی عومەر گدروون[١٨]
بریقەی خۆشترە لای من، لە دوڕڕو گەوهەری قاروون[١٩]
بە ئاواتی ئەخوازن خەڵک، تەعامی مائدەی عیسا
لەلام حەڵوا گەزۆیە نایەنێ، دەستم کەوێ ئێستا[٢٠]
سەبا[٢١] دێنێتە گوێم، دەنگی مناڵانی قوتابخانە
نەشیدەی[٢٢] میللییان لاهووتییە، قووتی دڵ و جانە[٢٣]
ئومێدم[٢٤] وایە، ئەم دەستە کوڕانە، مەشعەلێ[٢٥] هەڵکەن
لە تاریکی جەهالەتدا[٢٦] بەزانستی وەتەن دەرکەن[٢٧]

(١) لەرۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە (٣٦)ی ساڵی (١٩٢٦)دا ئەم ناونیشانەی بۆ دانراوە. پیرەمێرد خۆی وەهای ناردووە بۆ بڵاوکردنەوە.
(٢) ١٩٠٠ هەتا ١٩٢٥ دیارە کە بیست و پێنج ساڵە.
(٣) م. ه نووسیویە (ژیان) بەڵام شاعیر خۆی نووسیویە (حەیات).

(٤) باد: با، هەوا.
(٥) لەوشەی (train)ی ئینگلیزییەوە بەواتای شەمەندەفەر.
(٦) مەبەست لە تەختی سلێمان پێغەمبەر و هەروەها شاری سلێمانییە.
(٧) لە م. ه.دا نووسراوە (بلا) کە بەشێوەی بادینانی واتە (دەبا)- م. ه.
(٨) شەهبا: شاری حەڵەب- م. ه.
(٩) فەیحا: شاری شام- م. ه.
(١٠) زەورا: شاری بەغدا- م. ه.
(١١) سلێمانی: شاری سلێمانی.
(١٢) نووری طور: ڕووناکی چیای طور، سەرچاوەی ئەمە لە قورئاندا هەیە.
(١٣) توور: سەلکەتوور.
(١٤) مەبەست لە سلێمان پێغەمبەرە.
(١٥) کانی با: لای م. ه. نووسراوە، کانییەکی بچووکە لە ڕۆژهەڵاتی شاری سلێمانیدا، گردێکی لە تەنیشتەوەیە، دار و شەخسێک بەسەر ئەو گردەوەیە کە لە بەهارا سەیرانکەران بەتایبەتی ئەچن بۆ ئەوێ بۆ سەیران و لای هەندێکیان وایە کە ئەو شوێنە بۆ باداری باشە.
(١٦) کەیخوسرەو.
(١٧) لای م. ه بووە بە (گزنگی خۆر) پیرەمێرد کە بڵاوی کردۆتەوە (گزنگی ڕۆژ)ی نووسیوە. بڕوانە ژیان ژمارە ٣٦ ساڵی ١٩٢٦.
(١٨) عومەر گدروون بە بەسەرچوونی ڕۆژگار بووە بە پیرەمەگروون.
(١٩) قاروون: کابرایەکی زۆر دەوڵەمەند بووە لە کۆندا.
(٢٠) پیرەمێرد لە ڕۆژنامەکەدا وەها بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام لای م. ه. بەم جۆرەی لێ هاتووە: هەمووی حەڵوا گەزۆیەک ناهێنێ دەستم کەوێ ئێستا.
(٢١) لای م. ه سەبا بووە بەشەماڵ، بەڵام لای پ، ن.م وشەکە سەبایە.
(٢٢) لای م. ه بووە بەنەشید لای پ، ن. م (نەشیدەی)ـە.
(٢٣) لای م. ه نووسراوە گیان بەڵام لای پ، ن. م نووسراوە جان.
(٢٤) لای م. ه نووسراوە هیوام پێیانە. لای پ، ن.م (ئومێدم وایە) نووسراوە.
(٢٥) پ. نووسیوە، مەشعەل. لای م. ه بووە بەمەشخەڵ!
(٢٦) لای م. ه بووە بەنەزانین بەڵام لای پ،ن.م (جەهالەت)ـە.
(٢٧) بەهۆی زانست و زانینەوە نیشتمان لە نەزانین ڕزگار بکەن.

***

دامەزراندنی کۆمەڵەی زانستی[1]

بەرزو بڵندە هێند، دەرەجەی خاکەکەی وەتەن
هێشتا بەهاری ئێمە نەهات، سەوز نەبوو، چەمەن
چوار لا بەهارە، بەزمە، سەدای ساز و زیلەیە
لای ئێمە، هەر شەستە، سەر بەکڵاوە و[2] ڕەهێڵەیە
نیسان بەهاری ئێمەیە، وا چاوەڕێین کە بێ
هەر قەترەیەکی، گەوهەرە، تەرزەی لەگەڵ نەبێ
زستان گەلێ[3] بەزوقم و هەڵا بوو، ئەمانەوێ
پاداشتی ئەو هەڵڵایە، بەهارێکی دەرکەوێ
هەر گۆشەیەکی خاکی وەتەن، بێتە گوڵشەنێ
هەوری بەهار بگری، چەمەن شاد بێ، پێکەنێ
سەر هەر چڵێ[4]، گوڵێ، سەدایەکی[5] بولبولێ
بەزمێکی جەم بێ، بادە وەکو کانی، هەڵقوڵێ
هەر بێشەیەکی، پڕ لە هوژەبرو پڵنگ و شێر[6]
بۆ ڕۆژی ئیحتیاجی وەتەن، جانفیدا و دلێر
لەفزێک چەند موهەیجە، ناوی وەتەنی کەریم
بیبیەم، سەماعی عالەم، لاهووتە دێتە گوێم[7]
مژدەی بەهاری پێیە، شکۆفەی نیهالی گوڵ
وەکو ئایەتی ژیانەوە[8]، ئومێد ئەدا بەدڵ
ئەمشەو[9]، گوڵی ئومێدی وەتەنمان ئەپشکوێ
میللەت ئومێدەوارە بەزانستی پێشکەوێ
زانستییە، سەوییەی[10] میللەت بڵند ئەکا
زانستییە، کە ئێمە بناسێت بەئەوروپا
زانستی زۆر بەقیمەتە[11]، ئومێدی ئاتییە[12]
ئەم ئیحتفالە فەئلە[13]، ڕوو لە هاتییە
تۆفیقی هەق، ببێتە[14] ڕەفیقمان لەم ئیشەدا
وا دەست لە دەست، هەڵبەتە خوا قووەتیش ئەدا

....

(١) دەربارەی کۆمەڵەی زانستی کوردان، بڕوانە کتێبی (کۆمەڵی زانستی لە سلێمانی) غەفووری میرزا کەریم، ساڵی ١٩٨٥ لە چاپ دراوە. ئەم شیعرە پیرەمێرد خۆی لە ژمارە ١٣ی ڕۆژنامەی ژیانی ساڵی ١٩٢٦دا بڵاو

کردۆتەوە.
(٢) سەربەکڵاو ـ بەخوڕڕەم
(٣) لای پ. نووسراوە گەلێ و لای م. هـ بووە بە گەلێک
(٤) لای پ. نووسراوە چڵێ لای م. هـ بووە بە چڵێک
(٥) هەمان شێوەی پێشووە.
(٦) لە م. هـ دا وشەی پڵنگ نەنووسراوە
(٧) ئەم بەیتە لە ڕۆژنامەکەدا هەیە و لای.م. هـ نەنووسراوە
(٨) ئایەتی «يحيي الأرض بعد موتها»
(٩) پیرەمێرد شەوی ٦ی نیسانی ساڵی (١٩٢٦) لە ئاهەنگی کردنەوەی کۆمەڵەی زانستیدا ئەم شیعرەی خوێندۆتەوە.
(١٠) م. هـ نووسیویە (پلەی وڵات) بەڵام پ. خۆی نووسیویە، سەوییەی میللەت. واتا: تای ترازوو
(١١) لای پ. بەقیمەتە، لای م. هـ بۆتە بەنرخە.
(١٢) ئاتی: داهاتوو، پاشەڕۆژ
(١٣) فەئل: سەرەوخێر. فاڵ
(١٤) پ. نووسیویە، ببێتە. م. هـ نووسیویە، بێتە

***

ختووکەی شاعیرێکە تێدەگا خۆی

١٩٢٧

دیومە بولبول، شەو دەخوێنێ، بۆ من و تۆ، خۆ، شەوە
شەو، خەوە، خەو شەو، چە خۆشە، خەو بەشیعری خۆشەوە

***

شەوێ لە گوێ شەتی بەغدا، خەیاڵی کوردم ئەکرد[1]
گەلێ لە گەل بەجێ مابووم، دەستوبردم ئەکرد
بەباڵی شیعر و خەیاڵ، کەوتمە پەلە و تەک و تاز
لە ئاسمانی سەرفرازی، بەجارێک کەوتمە پەرواز
فەزای ئومێدم ئەدی، بێ نیهایەت، ڕۆشن، ساف
تلووعی تالعی کورد، بووبووە نووری پەردەشکاف[2]
کە دیم، دەوڵەتی تازەی، شوێن دەوڵەتی عەباسی
منیش ئەکەوتمە خولیا، خولیای لالە عەباسی
خەتی حدودم ئەکێشا لە خاکی ڕۆم و عەجەم
بەپانی فەیلی و لوڕ و زەهاویشم دابووە دەم

لە ڕاستەوە سابلاخ بوو هەتا خەتی حەکاری
لەبەر تەماسی شیمال لازمە هەتا (چاری)[٣]
کە ڕاست و چەپ ئەمە بێ، ڕوو لە ڕۆژهەڵات بڕۆ
هەموو قەومی خۆمانن، ڕەنجەڕۆن و سەرەڕۆ
ئومێدی زۆر بەکوردی موکریانە، دیندارن
بەڵام لە دەست، گەڕی زاڵم، کەساس و خەمبارن
ئەلەکتریک لە بەرانانەوە، هەتا گوێژە[٤]
تەلی بەسەر شارا ڕاکێشرابوو بەبێ پەیژە
لە ڕاستی تەختی سلێمانی، چوار پێنج ئەوەندەی مانگ
گڵۆپی نوور، دەروو ژوور، ڕووناک ئەکاتەوە، تا بانگ[٥]
تەرەسوداتی[٦] تەلەسکۆبی، لەسەر عومەر گدروون
لە پێش قوللەی ئیڤل[٧]، بۆی لواوە کەشفی شئوون
لە سەرچنارەوە تا تانجەڕۆ، لە ڕیزی چەم
بوخاری ماکینە، ڕووی ئاسمانی، کردووە بەتەم
لە گوڵپ[٨]ەوە چەمی خواجایی[٩] هەتا شنروێ[١٠]
بەپێی تەبیعەتی بەگزادە، مونتکارلو[١١]ی ئەوێ
بە تاڤگەی سەری زەڵم بۆچی نەڵێم نیاگارە
ئەوەندە بەفەیزە، پڕیشکی کەفی گەوهەر بارە
ئەساسی مەرکەزی تەیارەخانە لای خورماڵ
مواسەڵاتی لەگەڵ ئەوروپا ئەکات ئیکماڵ
تونێڵ بەناو گوێژە و تاریدەرا وەکو تووس
خەتی شەمەندەفەری پێ گەییە ناو خاکی ڕووس
دەماری مەعدەنی ئاڵتوونی شاری عەواڵان
تیجارەتی هەموو دنیا، کێش ئەکا وەکوو تاڵان
بۆری نەوتی سپیمان، گەیشتە بەحری سپی
شکستی خوارد، ئەمەریکا، کە بیری نەوتی تەپی
لە گوێژەوە سەرکەوە، بۆ ئەزمر هەتا قەیوان
بەڕیزە، ئوتێل و ئەیوانی گەیوەتە کەیوان
ئەمانە، من بەخەیاڵ، یا بەخەو کەوا ئەمدی
هیوام بەخوایە، بۆ کورد، بەڕاستی بێنێتە دی

بەفەیزێتی سابیتە، هەولێر، دیبەگە و، مەخموور
ڕەواجی دەغڵی، پێستەی[١٢] بیلادی[١٣] خستە فتوور
هەموو تیجارەتی ئیزمیر[١٤]، تەنها بە هەنجیرە
ئەوەندە زۆرە، ئەترشێ و فڕێی ئەدەن لێرە
خەڵووزی ماوەت، ئەڵماسی مۆمیای دەوری (خاوێ)[١٥]
ئەمانە بێنە برەو، مەعدەنی تری، ناوێ
سەهۆڵی پیری موبارەک[١٦]، بۆمانتی[١٧] سەر قەندیل
دەماری نەوت، یەک بگرن، ئەبێتە ڕووباری نیل
داری میوەی بەرداری، داری کەرستەی بەرزی
چەوەندەر و گێزەری، لەگەڵ سێوی بن ئەرزی
گەزۆ، بنێشت، کەتیرە، سمۆرە، ڕێوی، دەڵەک
بەراز و گورگ و چەقەڵ، ئاسک و پڵنگی بەڵەک
برنج و تووتن و مازوو کەتیرە و سەعلەب
خوری و پەنیر و مەڕی جاف، گەیشتە شاری حەڵەب[١٨]
ترێ و هەنار و بەهێ، قۆخ، هەڵووژە، سێو، گێلاس
کەما، چنوور، بەڕەزا، کاشمە و قارچک و ڕێواس
بەقووەتی ئەمەوە، ویسعەتی قەریحەم بوو
لە خاکی ڕۆم و عەجەم، گەیشتمە مەتڵەبی زوو
وەختێ لەوێ هاتمەوە، ڕووم کردە دجلە و بەغدا
کەچی خیلافی ئەمەل، موشکلات ئەبوو پەیدا
وەکو سەدای بێگانە، جۆششی ئاوی دجلە
بەعارەبی بانگی کرد وتی: لاتجی وەحلە
وەختێ چاوم هەڵبڕی، لۆزەندەیێکی لنگ ڕووت
بەیابە ڕووی کردە من و عەتابەی ئەوت
تەمای بوو بێتە سەرم، تۆپزی لە دەس ئاڵان
چاوی کەوت بەخەنجەری کوردی ڕای کرد تێی تەقان
لە گوێم دێ، دەنگی لایلایەی وەتەن، دایک جگەر سووتاو[١٩]
ئەڕژێنێ بەسەر وێرانەکەی خوێناوییا خوێناو
ئەلاوێنێتەوە و ئەگری، سەری شینە لە ماتەمدا
شەو و ڕۆژ، کۆتەڵی منداڵەکانی[٢٠] وا لەبەردەمدا

ئەڵێ: لەو فیتنەیەی کوردا، کوڕی چاکم نەما کوژران[٢١]
ئەوەش مابوون[٢٢]، هەموو مردن، لە برسا بێ کفن نێژران
خودا پاداشتی ئەم تەنگانەیەی وا دایەوە، وام دی
بەپێی خۆی هاتە بەرپێم، تاجە[٢٣] گەوهەردارەکەی کوردی
صلاح الدین جەلالی وای نەبوو، تەئریخ لە پێش چاوە[٢٤]
هەموو پاشای[٢٥] بابان مردن، بەحەسرەت ڕۆژێکی واوە
شەوێ دەس ئەهرەمەن کەوت، خاتەمی موڵکی سلێمانی[٢٦]
کەچی، میر و گزیری پێ ئەکرد، قەدری وەها زانی
بەدەم ئەم ناڵەوە، دەستی درێژ کرد، خستیە سەر شانم
وتی: تۆفیق هاتیتەوە، بۆ باری میحنەت ئەیزانم[٢٧]
بەڵێ حاڵم پەشێواوە، فڕندە باڵی سووتاندووم
نەما غەیری کەلاوە، شەو بناڵێنە لەوێ وەک بووم
وتم دایە، کە دایکم مرد! نەگریام، چونکە تۆ ماوی
ئەگەر ئەولادەکانیشت بکوژرێن، تۆ ئەبێ چابی
قەسەم بەو عەزمی کوردەی شانی ڕیچارد[٢٨]ی بە شیر ڕووشان
کڵاوی کورد ئەبێ قووچ بێ کە هاتوو شانی خۆی جووڵان
شەوێ، پیاوێ، لە بەفرا، ما، نەمرد، ئاگرێکی دووری دێ
لەلای من نائومێدی کفرە، ئەم ئاگرەی دڵم بۆ کێ

---

(١) پیرەمێرد لە ژیانی ژمارە ٤٤٧ی ساڵی ١٩٣٥دا باسی ئەم شیعرە دەکات و دەنووسێت: لە ساڵی ١٩٢٦دا لە بەغدا مەنزوومەیەکم نووسیوە، خەیاڵە و لەگەڵ کەهانەتدا تێکەڵ. سەربەندی ئەمەیە: شەوێ لە گوێ شەتی بەغدا...هتد.

(٢) پەردەشکاف: پەردەدڕ، تاریکی لابەر.

(٣) چاری، ناوچەیەکە لە هەرێمی (شوکاک) کە جاران بەشی ئیسماعیل خانی سمکۆ بوو لە کوردستانی ئێران. م. ه

(٤) بەڕاستی پیرەمێرد لەم شیعرەدا وەستایەتییەکی وردی نواندووە و هەموو وجودی کڵپە و گڕێک بووە بۆ ڕۆشنکردنەوەی ئاواتی ئەو کوردستانەی ئەو خەوی پێوە دیوە.

(٥) تا بانگ تا بانگی بەرەبەیان، هەتا دنیا ڕۆشن دەبێتەوە.

(٦) وشەکە عەرەبییە و لە (رصد و مرصد) واتە ڕوانگەوە هاتووە.

(٧) مەبەست بورجی ئیڤلی بەناوبانگی فەرانسەیە لە پاریس.

(٨) گوڵپ: گوندێکە لای ژووررووی شاری هەڵەبجە. م. ه

(٩) چەمی خواجایی چەمێکە نزیک شاری هەڵەبجەیە. م. ه

(١٠) شنروێ چیایەکە لە ڕۆژهەڵاتی شاری هەڵەبجە. م. ه

(١١) مونتکارلو: شارێکی بچکۆلەی سەربەخۆیە کە مەرکەزەکەی مۆناکۆیە و بەقومارکردن بەناوبانگە، بەگزادەکانی جافیش لە هەڵەبجەی ئەو سەردەمە بەوە بەناوبانگ بوون کە حەز لەقومار ئەکەن. پیرەمێرد لە شوێنێکی تریشدا باسی قومارکردنی جافەکان ئەکات.

(١٢) پیسە: جۆرە پارەیەکی بێگانە بووە. م. ه

(١٣) بەهەموو شتێکی بێگانەی جاران ئەوترا (بلادی). م. ه

(١٤) ئیزمیر: شارێکە لە تورکیا بەهەنجیر بەناوبانگە. م. ه

(١٥) خاوێ: گوندێکە لەناوچەی قەرەداغ لە سلێمانی.

(١٦) پیری موبارەک: نیازی لە چیای پیرەمەگروونە لە ڕۆژئاوای شاری سلێمانی کە هاوین و زستان هەمیشە سەهۆڵی پێوەیە.

(١٧) بۆمانتی: کارخانەی بیرەیە.

(١٨) ئەم بەیتە لە م. ه دا نییە.

(١٩) پیرەمێرد ئەم شیعرەی خۆی لە ڕۆژنامەی ژیانەوەی ژمارە ٣٤ی ساڵی ١٩٢٥دا بڵاوکردۆتەوە. یەکەم شیعری بڵاوکراوەیەتی دوای هاتنەوەی لە تورکیا شیعرەکەی جۆرە گلەیییەکە لە شێخ مەحموودی حەفید.

(٢٠) لای م. ه نووسراوە منداڵەکانیت کە دیارە هەڵەیە.

(٢١) لای م. ه ئەم نیوە بەیتە وا نووسراوە «ئەڵێ لەو گەردشەی کوردا، کوڕی چاکم هەبوو کوژران» وابزانم ڕاستییەکەی ئەوەیە ئێمە نووسیومانە.

(٢٢) م. ه نووسیویە مابوو پ. نووسیویە (مابوون).

(٢٣) م. ه نووسیویە تاجی پ. نووسیویە (تاجە).

(٢٤) م. ه نووسیویە لەبەرچاوە لای پ. نووسراوە (لەپێش چاوە).

(٢٥) م. ه نووسیویە بەبان پ. نوسیویە (بابان).

(٢٦) مەبەستی نگینەکەی پێغەمبەر سلێمانە. ئەم دێرە تێهەڵکێشەی هی ئەحمەد بەگی ساحێب قرانە و پیرەمێرد لەم مناسەبەتەدا بەکاری هێناوە. م. ه.

(٢٧) شیعرەکە لەم بەیتەوە هەتا ئەو پێنج بەیتەی کۆتایی لە ڕۆژنامەکەی ١٩٢٥دا نییە و لەبری ئەو دوو بەیتەی تر نووسراوە. لەبەرچەند هۆیەک بەباشمان نەزانی بینووسینەوە. ئەوی مەبەستیەتی!! با تەماشای ڕۆژنامەکە بکات، هەروەها پیرەمێرد بە شیعری (ئەبێ بەخشندە) داوای لێبووردن لە شێخ دەکات و، چونکە ئەو شیعرە وەرگێڕاوی شیعرێکی فارسییە. لە شوێنی خۆیدا دەینووسینەوە.

(٢٨) ڕیچارد شای ئینگلیز کە لە شەڕی سەلیبییەکاندا زامدار کرا.

***

سەر لەژێر سدارە نانێم، کوردم و تەپلەم بەسە
جۆق و بۆق[١]م بۆ چییە، گۆرانی و چەپڵەم بەسە
ئاسمانی باوە پیارە، کاری بۆ فەیسەڵ[٢] نەداین
مائدەی بۆ عەمر و زێد بێ، من بەڕوو خەپلەم بەسە

قەت گەزۆ ناخۆم، کە ناوی مەننە زادەی مننەتە
کوردی دۆشاو خۆرم و چرکی[3] دڕی[4] و ڕەزڵەم[5] بەسە
هەر بەمندالّی لەسەر شاخی بلّند پەروەردە بووم
بەرزە ئەستۆم نانەوێ، بۆ مەسنەد ئەم ئەقلّەم بەسە
سانعی ئەم ئەرزە، ئێمەی خستە ژوور بەغدا بەجێ
زۆر بەجێیە، عوسبە[6]، مۆری کرد و ئەم شەقلّەم بەسە
وەک غرامافۆن لە قەشقە، هەوهەوی سوارەی بەبان
هەر لەگوێم دێ ئێستەکەش، ئەم عەنعەنە و تەپلّەم بەسە
ئەو کەسی خۆی وا لەژێر خەڵکا ئەڵێ: سوارت ئەبم
ئەحمەدی سوارە و حەمەی خەتابم ئەم نەقلّەم بەسە[7]
بۆچی وەک کەو جن خۆم ڕاکێشمە ژێر داوی بەلا
دانی گەنمی ناو قەفەز ناخۆم، گیا و گەپلەم بەسە

....

(١) جۆق و بۆق: نیازی لەو باندی مۆسیقایانەیە کە لەو سەردەمەدا لەبەغدا هەبووە.

(٢) مانای چاک و خراپ لێک جیاکەرەوە و نیازیش لە مەلیک فەیسەڵی یەکەمە کە لەو سەردەمەدا مەلیکی عیراق بووە. م. ه.

(٣) چرکی: بەدۆشاوێک ئەڵێن کە دوو جار کوڵابێت و زۆر خەست و توند بووبێتەوە م. ه.

(٤–٥) ناوی دوو دێیە، دڕی لە ناوچەی ماوەتە، ڕەزڵە لە ناوچەی بەرزنجەیە. هەردوو دێیەکە بەترێ و دۆشاو و باسووق و سجووق بەناوبانگن.

(٦) عوسبە: عصبة الأمم کە لە جەنگی جیهانی یەکەمدا دانی بەمافی کوردا نابوو.

(٧) م. ه لەم بارەیەوە نووسیویە: بۆ ئەحمەدی سوارە و حەمەی خەتاب پیرەمێرد ئەم چیرۆکەی خوارەوە ئەگێڕێتەوە، ئێمەش لێرەدا ئەم چیرۆکە بۆیە بڵاو ئەکەینەوە، بۆ ئەوەی دەری بخەین کە لەو سەردەمەدا دەمارگیریی گەیشتبووە چە ڕادەیەک. پیرەمێرد ئەڵێ لە ساڵی ١٢٤٢ی کۆچیدا عەبدولڕەحمان پاشای بابان بەخۆی و سوپاکەیەوە، ڕوو ئەکاتە شاری بەغدا بۆ داگیرکردنی، پاشا ئەسپێکی نایابی ئەبێ کە ڕەخت و شەقەبەندەکەی زێڕ ئەبێ، ئەحمەدی سوارە و حەمەی خەتاب هەردووکیان مەیتەر و ئێشکچی ئەو ئەسپە ئەبن، شەوێک لە ئارامگای سوپادا ئەحمەدی سوارە ڕەخت و شەقەبەندەکە ئەخاتە ژێر سەری نەوەکو لەو چۆڵە بیدزن. حەمەی خەتابیش ڕەشووی ئەسپەکە لە دەستی خۆی دەئاڵێنێ و بەهەردووکیان ئاگاداری ئەسپ و ڕەخت و شەقەبەندەکە ئەکەن. دوو عەگال بەسەر کە بەڕۆژ چاویان بەئەسپەکەی شا کەوتبوو بەشەو بڕیار ئەدەن کە ئەسپ و شەقەبەندەکە بدزن، کە ئەگەنە ئارامگای لەشکر ئەحمەدی سوارە و حەمەی خەتاب وریا ئەبن هەردوو عەگال بەسەر ئەگرن و ئیشیان بۆ چاک ئەکەن!!. جا پیرەمێرد هاتووە ئەو کردەوەیەی ئەو دووانەی بە شتێکی ئازایانە پیشان داوە.

بۆ جەژنی لەدایکبوونی مەلیک غازی

١٩٣٩

یاخوا سەروەرمان، هەر شای غازی بێ
بەشمان بەغازی سەرفرازی بێ
ئەو نەسلی پاک و ئێمە قەومی چاک
پێکەوە بژین لە عالەم بێ باک

***

شیوەنی شەهیدانی کوردی سەروو[1]

ئەم ئاسمانە شینە، کەوا بەرگی ماتەمە
تەحلیلی وا کراوە، قوببەی، غەمە، تەمە
چەرخێکی کۆنە ماکینەی ژەنگی گرتووە
چەوری نەکا بەخوێن پەکی سووڕانی کەوتووە
پیرەژنێکە هەر شەوەی شوویە ئەکا بەخەڵق
سووراو بەخوێنی مێرد ئەکا، پێی ئەڵێن شەفەق
گوڵگوون بەخوێنی عاشقە دێوجامەکەی فەلەک
چنگی پڵنگی ناوەتە ژێر تاقمی بەڵەک
گاهێ بەخوێنی ئالی نەبی سوور ئەبێ فورات
خوێناوی کوردی تێکەڵە دیجلە کە زیاد دەکات
سەرداری ئێمە بوو کە لەسەردار بەپێکەنین
بانگی ئەکرد «بە کوشتنی من میللەتم ئەژین»
ئەویان یەزیدی زاڵم و ئەم خائینی لەعین
تاکەی بەدەست ئەمانەوە یاڕەب ئەسیر بین
داوای حەیات ئەکەین، بەمەمات تێی دەگەن، بەشەر
فەرقی نییە، چ ژین و چ مردن و چ خەیر و شەڕ
لەم عەسری بیستەمەی مەدەنییەت، لە ئاخرا
هەر لایێکی قەنارە بوو، بۆ کوردە هەڵخرا
ئێستەش لە کەللە، قوللە دەکەن، دوژمنانمان
زکیان دڕا بەسونییەوە، تیفلی بێ زمان

هەرچی ڕەئیسی کورد بوو، بەسێدارەدا کرا
باقی بەماڵی خواشەوە، سووتان لەئاگرا[٢]
کێ دی بەغەیری میللەتەکەم، لەم قەبارەدا
ئینشادی شیعری میللی، لە پایەی قەنارەدا
«کیم در بزی منع ایلەیە جەک باغی جناندن
میراتی پدر در گیرەرس خانە پزم در»[٣]
شادین و فەخری پێوە دەکەین، بەم حەمییەتە
مردن، کە بۆ ژیانی وەتەن بێ، مەزییەتە
سەر دەفتەری شەهیدی وەتەن، ناوی (خالید)ە
وەک ناوی خالیدە، ئەبەدی خۆیشی خالیدە[٤]
شێخ قادرە[٥] ڕئیسی هەموو خانەدانی کورد
میراتی جدی (کوڕ بوو بەڵابوو) بەئیرسی برد
دایکی زەمانە جارێکی تر نایهێنێتە دی
لەم کوردەدا غەزەنفەری[٦] وەک سەید محەممەدی[٧]
خۆ شێخ سەعیدی[٨] گەورە، کە مادی و مەعنەوی
نەبووە بەعەزم و ڕەزمەوە، پیرێکی وا قەوی
یوسف ضیا[٩] ضیایە بوو، ئاە زوو کوژایەوە
گەورەی کەمالیی، ڕێویە بوو، ئەو بەلایەوە
دکتۆر فوئاد، کە ڕۆژی ئەزەل، عەشقی کوردی بوو
تا مرد، لە حەسرەتی وەتەن، ئاهی سەردی بوو
دوو عاشقن، کەمال[١٠] و فوئاد، هەردوو بێ میسال
ئەو عەشقەیان، گەیاندبووە، مەرتەبەی کەمال
قۆچ زادە[١١]، وابووە قوربانی[١٢] میللەتی
سەد ئافەرین، لە عەزم و سەبات و مەتانەتی
زاتەن شەهید، شەریفی(شەریف)[١٣]یش شەهید کرا
ڕۆژی قڕان بوو، قڕ لە وەزیع و شەریف خرا
لەم قافڵەی موبارەکەدا شاعیریش هەبوو
بۆ وەزنی شیعریان بوو، ئەگینا خەتای نەبوو
ناوی ئەمانە، لازمە بیکەینە بەر، هەموو
تەهیجی حیسی میللییە، بۆ ئینتقامی زوو

ئەم خوێنی کوردە، هەروەکو خوێنی سیاوەشە
هەقی نەسێنرێ، هەڵدەقوڵێ، دائما گەشە
بۆ ئێمە لازمە، هەموو ساڵێک، هەتا دەژین
ئەم ڕۆژی ٢٤ی ئایارە، بکەین بە شین
ڕۆژێکە، کە ڕۆژی مردن و ژینە برادەران
فەرزە غەزا، مەقلوبە نەقدی دڵ و زوبان

....

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ شەهیدانی شۆڕشی کورد نووسیوە لە تورکیا. کە ڕۆژی ٢٤ی ئایاری ١٩٢٥ لە سێدارە دران. یەکەمجار لە ساڵی١٩٢٧دا بەشی دووەم و سێیەمی ئەم شیعرە بڵا کراوەتەوە، ئەویش لە نامیلکەیەکدا کە عەلی عیرفان ساڵی ١٩٢٧ لە چاپی داوە بەناوی (کورد لە کەیەوە خەریکە) وە لە چاپخانەی فرات لە بەغدا چاپ کراوە. بۆ دووەم جار پیرەمێرد لە ژمارە ٧٠٦ی ڕۆژنامەکەیدا ساڵی ١٩٤٣ لەهەمان مانگدا ئەم شیعرەی بڵاوکردۆتەوە. بەڵام بەبێ ناونیشان. لەو نامیلکەیەدا کە باسمان کرد لەلاپەڕە ١٤دا بەشی دووەم و سێیەمی شیعرەکە بڵاوکراوەتەوە و بەناوی (کاکە ڕەشید)ـەوە پێشەکییەکی کورتی بۆ نووسراوە کە دیارە ئەوکاتە پیرەمێرد لە تورکیا گەڕابووەوە، چونکە کارەساتەکە لە مانگی مایس/ئایاری ١٩٢٥دا بووە، پیرەمێرد لەسەرەتای ساڵی ١٩٢٥دا گەڕاوەتەوە و ڕۆژنامەی (ژیانەوە) باسی گەڕانەوە و بەخێرهاتنەوەی دەکات بۆ شاری سلێمانی. نامیلکەکەش ساڵی ١٩٢٧ دەرچووە و شیعرەکەی بڵاو کردۆتەوە و لە پێشەکییەکەیدا نووسراوە «ئەم شیعرانە قیسمێکە لە قەسیدەیەکی شاعیرێکی میللی کورد، چونکە زۆر مناسەبەتی هەیە بەم مەقالەیەوە و عادەتەن موتەمیمی یەکترین، بۆ ئەمەی ناوی هەندێکیان لە غایەی میللیەتدا لە تەرەف تورکەوە بەئیعدام مەحو کراونەتەوە ئەبەدەن لە فیکر ناچێتەوە چاپمان کرد».

هەروەها کاتی خۆی برای بەڕێز عومەر مارف بەرزنجی لە گۆڤاری دەفتەری کوردەواری ژمارە٣ی ساڵی ١٩٧٠دا ئەم شیعرە و شیعری «پیاو ئەبێ لەسەر قەولی بمێنێ»ی بەتەواوی بڵاو کردەوە کە ئەویش شیعری یەکەمی لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە ١٦١٥ی ساڵی١٩٦١ەوە وەرگرتووە و شیعری دووەمی لە (ڕۆژی نوێ)دا ژمارە ١ی ساڵی یەکەم وەرگرتووە.

شیعری یەکەم نەجمەددین مەلا لەو ژمارەیەی ژیندا بڵاوی کردبووەوە، بەڵام لە هەشت بەیتەکەی پیرەمێرد خۆی کە ساڵی ١٩٤٣ لە ژیندا بڵاوی کردبووەوە دوو بەیتی تیا بوو کە نەجمەددین مەلا نەینووسیبوو. ئێمە لەم کتێبەدا بۆ یەکەم جار دەقی تەواوی شیعرەکە بڵاو دەکەینەوە کە(٢٨) بەیتە.

هەروەها لە کاتی خۆیدا ئەم شیعرە کاری کردۆتە سەر شاعیرێکی ناوچەی موکریان کەناوی (شێخ ئەحمەدی سریل ئاوایی)یە، وە ساڵی ١٩٤٣ شیعرەکەی لە ژمارە ٣ی ساڵی ١٣٢٢ی هەتاوی ١٩٤٣ی گۆڤاری «دیاری» کۆمەڵەی (ژ.ک)دا لە مەهاباد بڵاو کراوەتەوە. شیعرەکە تەواو کاریگەری بەشی یەکەمی شیعرەکەی پیرەمێردی لەسەرە و تەنانەت چەند واتا و دێڕی بەکەمێ گۆڕینەوە دووبارە کردۆتەوە. ئێمە لە پەراوێزدا تەواوی شیعرەکەی شێخ ئەحمەد دەنووسینەوە بۆ بەراورد.

هەروەها دکتۆر مارف خەزنەدار لە کتێبەکەیدا لەبابەت مێژووی ئەدەبی کوردییەوە لەلاپەڕە١٥٠دا سەبارەت بەم شیعرەی پیرەمێرد دەنووسێت: «لەبابەت ئەم شیعرەی پیرەمێردەوە مامۆستا هێمن لەنامەی ناوبراو لە پەراوێزی

ژماره ١٢ی ئەم باسەدا بۆی نووسیوه و دەڵێ: ٣٠ ساڵ لەوەو پێش کۆمەڵەی (ژ.ک) له کوردستانی ئێران کتێبێکی بچووکی شیعری سیاسی کوردی چاپ کرد بەناوی (دیاری کۆمەڵەی ژ.ک) که ڕەنگ بێ نوسخەی کەم مابێ. لەو کتێبەدا شیعرێک چاپ کراوه شاعیرەکەی ناوی (شێخ ئەحمەدی حیسامی)یه وەک له بیرم مابێ ئاوا دەست پێ دەکا:

«ئەم ئاسمانه شینه کەوا بەرگی ماتەمه
ئیجادی وا کراوه که قوببەی هەم و تەمه»(*)

شێخ ئەحمەد کوردێکی دڵسۆز و نیشتمانپەروەر و شاعیرێکی ڕووناکبیر و خۆش زەوق بوو، باوکی ناوی شێخ جەلال و له بنەماڵەی قازی و خزمێکی نزیکی قازی محەممەد بووه. لێرەدا زانیارییەکانی مامۆستا هێمن تەواو دەبێت.

(*) شیعرەکه بەو جۆره نییه که مامۆستا هێمن نووسیویه و لێرەدا تەواوی شیعرەکه لەبەر گۆڤارەکه دەنووسینەوه و گلەییش له هێمن ناکرێ، چونکه ئەو هەر لەبەری بووه و کاتەکەش زۆر له مێژوو بووه و گۆڤارەکەی له لا نەبووه.

ئەمەش تەواوی شیعرەکەی (شێخ ئەحمەدی سریل ئاوایی) لەگەڵ ئەو پێشەکییه کورتەی بۆی نووسراوه له گۆڤاری (دیاری کۆمەڵەی ژ. ک) ژماره ٣ ساڵی ١٣٢٢ - ١٩٤٣ .

«دوای جەنگی ڕابووردوو که جەمهوریەتی تورکیا سازبوو، مەحکەمەیەک بەناوی (مەحکەمەی سەربەخۆیی) داندرا، جەنابی شێخ عەبدولقادر شەمزینی و سەید محەممەدی کوڕی دەگەڵ هەندێ له گەوره و ناودارانی کورد لەم مەحکەمەیەدا محاکەمه کران و هەڵیان ئاوەسین. ئینجا شێخ ئەحمەدی سریل ئاوایی که پیاوێکی بەناوبانگی موکوریانه ئەم شینەی خوارەوەی بۆ شەهیدانی ڕێگەی سەربەستی کورد گێڕاوه:

ئەم ئاسمانه شینه، کەوا بەرگی ماتەمه
ئیجادی وا کراوه، که قوببەی هەمم و غەمه
بارانی مەرگه، بەفره کفن، ڕەعده نەفخی(صور)
ئەوڕۆ گرانی، قابیزی ئەڕواحی عالەمه
سەرتیپی، تیپی هەوره، شەماڵ بۆ سەفی قیتال
نارەنجەکی تەرزەیه، تەییارەیی تەمه
ڕۆژی سیایه، ڕۆژ و شەوی تاره، چەرخی پیر
هەوری لەدووده، ئاهه، تەمی وی هەموو غەمه
ئەم چەرخه، کۆنه، ماشێنەکەی ژەنگی گرتووه
چەوری نەکا، بەخوێنەکی سووڕانی عەستەمه
لەم قەرنی بیستەمی مەدەنیەت بەخوێنی کورد
ژەنگی لەسەر نەهێشتووه، هێشتاکه پێی کەمه
«تارندراوه چەرخی ستەم، کارییه
ئەو زوڵم و جەوره، قسمەتی هەرشین و زارییه»
خاصه بەخوێنی کوردی شیمالی، هەموو زەمین
گوڵزاری خوێنه، خونچه سیفەت، دڵ هەموو غەمین

هەوری خەفەت، له ئەوجی فەرەجدا، موسەللەته
شادی نەبوو، له هیچ دڵێدا، نەبێ به شین
مەحشەر میساله، دەشتی، شیمال، کەربەلا سیفەت
غەمناکه لەم موسیبەته، سوکانی حەوتەمین
ئەکسەر لەوانه سەیدن و هاشمی نەسەب
میراسی جدیانه، شەهادەت، که پێی گەیین
فەرمانی قەتڵی عامی(کەمال)(*) بێ کەمالییه
مەقسوودی، مەحوی دینه، له ئیعدامی ئەهلی دین
«وا، حەسرەتا، چرای ئومێدم کوژرایەوه
قەتڵی، موحەڕڕەمی، له شیمالی بڕایەوه»
(جەنگیز) (کەمال)ه ئەهلی کەمال، شاهێدی دەدا
کوانێ زەمان و عەسری مەغۆل، زوڵمی وا کرا
هەر بەو گوناهه. دوژمنی دین، مەحوی کردەوه
لەو جێ و مەکانی کورده، که بێنی(**) خودا کرا
نەسسی حەدیسه، تەرکی تورک(***) ئێسته مەحکەمه
بەو زوڵمه، خیبسی باتینان، بەرمەلا کرا(****)
دڵ بەحری خوێنه، سۆفی مەپرسه، چه فایده
تەعدادی ناکرێ، که بڵێم چەند خەتا کرا
هاواره، قەومی کورد، وەرن، ڕۆژی غیرەته
نیسبەت بەئێمه، زوڵم و تەعەددا چەهاکرا
غوسسەم(*****) ئەوەنده زۆره،، دڵم هێنده پڕ غەمه
سەحبانی ناتیقم(******)، له غەما لاڵ و ئەبکەمه

(*) کەمال: مەبەست له کەمال ئەتاتورکه.
(**) که بێنی خودا کرا: واتا که بۆی خواناسی لەو جێگه پیرۆزانەدا وەک مزگەوت و خانەقا ئەکرا.
(***) ئاماژەیه بۆ فەرموودەی محەمەد(ص) «اترک الترک ولو کان أخوک».
(****) بەرمەلا کرا: ئاشکرا کرا.
(*****) غوسسه: واته خەفەت.
(******) سەحبانی ناتق: وتەبێژی بەناوبانگی عەرەب
(٢) له ڕۆژی ٢٤ی ئایاری ١٩٢٥ (١٥) مزگەوتی دیاربەکر پڕ کرا له مناڵانی کورد و سووتێنران.
(٣) واتا کێ ئێمه مەنع بکا لەم باغی بەهەشته، میراتی باو و باپیرمانه، هەر هی خۆمانه و هەر هی خۆمان ئەبێ، ئەم شیعره بەتورکی دکتۆر فوئاد وتوویەتی.
(٤) خالید بەگی جبران که میر لیوا بووه.
(٥) شێخ عەبدولقادری شێخ عوبێدڵڵای شەمزینی که له کوردستانی ئێراندا لەبەر خۆشەویستی بەغەوسی سانی

بەناوبانگە.

(٦) غەزەنفەر:شێر

(٧) سەید محەممەد کوڕی شێخ قادر، پارێزەر بووە، لەژێر پێیا سەریان بڕی.

(٨) شێخ سەعیدی پیران.

(٩) یوسف ضیا، مەبعوسی شاری بتلیس بوو لەو کاتەدا.

(١٠) کەمال: ئەفسەرێکی لاو بووە لە خێڵی جبرانی.

(١١) قۆچ زادە: محەممەد عەلی بەگ، یاوەری ئالای هەشتی تورک بوو.

(١٢) قۆچ بوو: بووە قوربانی.

(١٣) شەریف: شێخ شەریف.

***

هاتن شەهیدەکان(١)

هاتن شەهیدەکان، بەجلی سووری خوێنەوە
دایکی وەتەن، دە هەڵسە سڵاویان بسێنەوە
شێخ قادرە لە پێشەوە، سەرقافڵەی ئەوان
چەند جوانە، خوێن و ڕیشی سپی، پیر و نەوجەوان
سەیری ئەمانەکە، کە هەموو کوردی سەف شکەن
ڕۆحیان فیدا ئەکرد و ئەیان وت، بژی وەتەن
قوربانی تۆن بەڕیزە، کە تۆ غەم لەبەر نەبی
بۆ ئێمە مردنە، ئەگەر ئازادە سەر نەبی
مەگری و مەناڵە، با بەخەفەت، دڵ شکست نەبن
نەختێ لەلات ئەمێننەوە و بۆ بەهەشت ئەچن
توخوا لەباتی ئێمە بەچاوێکی ڕوونەوە
فەرموو کە، خوا ئەزانێ لەبیرمان نەچوونەوە
ئاخۆ لە فرسەتێکی ترا، بەختیار ئەبین؟
ئێمەش وەکو ئەوان، لە دڵی میللەتا بژین؟
من وام ئەوێ، کە حەشر ئەکرێم، خوێن بەبەرگەوە
بەو عەشقی میللییە و بەکزەی سۆزی جەرگەوە
ئەو ئاگرەی لە دڵمەوە، بەربێتە کفنەکەم
تا دوژمنم نەکا بەزوخاڵ، شەرتە پف نەکەم

---

(١) ئەم شیعرە لەلاپەڕە(١٠٤)ی م. هـ دا زۆر بەناتەواوی بڵاوکراوەتەوە! نازانم مامۆستا م. هـ لەبەر کام

دەستنووس یاخود کام چاپ ئەم شیعرەی وەها بەشێواوی وەرگرتووە. لەکاتێکدا تەواوی شیعرەکە و بێ هەڵە لە ساڵی ١٩٥٢دا لە مێژووی ئەدەبی کوردی عەلائەددین سەجادی لە باسی پیرەمێرددا بڵاو کراوەتەوە. هەروەها دوو بەیت لە شیعرەکە بەیتی شەشەم و حەوتەم لای م. هـ چاپ نەکرابوو. لێرەدا ئێمە تەواوی شیعرەکە، کە ئەو دوو بەیتەشی لەگەڵە بڵاو دەکەینەوە.

***

تاکە بەیت

١٩٤٨

گوێلکی خۆماڵی، بۆچ نابێ بە گا؟!
کەر نابێ بە گا، قۆچمان تێ هەڵڵا؟!

***

من و ئەستێرەکان(١)

ئەستێرە بەرزەکان، ئەدرەوشێنەوە بەشەو
وەک من بەداخەوەن، نە سرەوتیان هەیە، نە خەو
چەند ساڵە، ئاشنای شەوی بێداری یەکترین
وەک سەرسەرین، شەوێ سەرێ ناکەینە سەر سەرین
من خوار و ژوور لەدەست چوەکەی بێوڵەت، ئەوان
وەک خێڵی خوار و ژوورکەری کورد، وێڵی ئاسمان
شەو، شەونمی ئەوانە چیمەن ئاو ئەخواتەوە
ڕۆژ، هەڵمی ئاوی چاوی منە، سەربەخاتەوە
دوێ شەو، بەری بەیان بوو، دەگریان بەسەر منا
منیان کەساس ئەبینی، لەناو دۆست و دوژمنا
دڵسۆزی وام نەدیبوو، کە بۆم بگری، وەک خەشیم
فرمێسکەکەی ئەوان بوو، بەئاونگی تێگەییم
(با)م ڕاسپارد، بڵێ کە خەفەت بۆچ ئەخۆن ئەوان؟
وەک ئێمە نین، نزیکتری لای بارەگای خودان!
ڕاسپێرییان نووسیبوو، بەشەونم، لەسەر گیا
تا ئاسمان، پڕیشکی بەدی ئێوە، هەڵپژا
هاوکاری کوردەکانی سەروو گەییە ئاسمان
بەو دووکەڵی هەناسەیە، ئاو دێ لە چاومان(٢)

---

(١) پیرەمێرد دووجار لە ژیانی خۆیدا ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە. یەکەم جار لە ڕۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە

١٩٢٦دا، جاری دووەم لە گەلاوێژی ژمارە ٧، ٨ی ساڵی ١٩٤٢دا. شاعیر جاری دووەم لە گەلاوێژدا دەستی بەشیعرەکەدا هێناوەتەوە و ئێمەش لەبەر ئەو نوسخەیە نووسیمانەوە. ئەوی لای م. ه کە نازانم لە کام سەرچاوەی وەرگرتووە هەڵەی زۆرە و نەدەکرا هەمووی لە پەراوێزدا ڕاست بکەینەوە.

(٢) پیرەمێرد، لەو نوسخەیەی ڕۆژنامەی (ژیان)دا کە باسمان کرد ئەو چەند دێڕە پەخشانە جوانەی لە کۆتایی شیعرەکەوە نووسیوە و مەبەستی لە کوردی پەتی نووسینە (ئەم کچە کوردەم، کە بەم جلە کوردییە، پەتییە، پۆشتە کردۆتەوە و پرتۆڵێکی بێگانەی تیا نییە، پێی لێ ئەنێم، تەنیا لە جل بڕینەکەیا دەستمی تیایە کاڵاکەی واڵایەکی منی تیا نییە، هی یەکێکە، لە پێگەیشتووە، تێگەیشتووە، بەشەوقە پڕ شەوقەکانی وەتەن. کەواکەی بەری سەروبەرە، سەرکەوێ، بەرکەوێ. ئەو منی هێنایە سەر سەودای کوردی پەتیی نووسین، بەشۆڕێکی زۆرەوە، ئەیەوێ نووسینمان چاک و پاک و ڕێکوپێک بێ. تێکەڵ و پێکەڵ نەبێ. گوڵ بێ، پەیکوڵ نەبێ. بەچرای خۆمان بەرێدا بڕۆین و بەرێوە بچین. لەم دیارەدا ئەمە لەوەوە دییاری داوە. دیارە ئەبێ بکرێ بەدیاری (ئەو)(*) خوا یاربێ.

(*) ئەو: مەبەست لە ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگی. موتەسەریفی ئەو کاتەی سلێمانی بووە.

***

پێ هەڵخزان(١)

١٩٢٦

پێ هەڵخزانە، بە بەستی خەزان، هەڵدەسینەوە
ساڵ بێ بەهار نییە، بە بەهار، هەر دەژیەینەوە
حەقی حەیاتی میللی کە کەوتە کلێشەوە
(صور تەبذیرە) ڕەنگی بەقا، بەو قلێشەوە
چەند ترسنۆک و بێ ورە بوون گەنجەکانی کورد
مەئیوس ئەبن، بە بایەکی، بێ وادە، دەستوبرد
پێیان بلێن تەکەڕوڕە تەئریخی کائینات
ڕۆما و (دۆچە)چی بوون و ئێستا، چییان لێ هات
ئەم دیجلەیە، کە ئێستا، بەبێ خەم، دەکا گوزەر
ئەو دیجلەیە، هۆلاکۆ، بەری بەستبوو بە سەر
ئەمڕۆکە شەمسی طالعە، بەو طالعە قەمەر
ئەگرێتە باوەش و جلی نووری، دەکاتە بەر
بەو شەوقە تازە، شەوقی لەشەرقا ئەکا ظهور
بەو مانگ و ڕۆژە، دەردەکەوێ، شاهراه نوور

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا نییە. شاعیر دووجار بڵاوی کردۆتەوە. جارێک لە(ژیان)ی ژمارە٤٤ ساڵی ١٩٢٦ جاری دووەم لە (ژین)ی ژمارە ٧٤٢ی ساڵی ١٩٤٤. لە بەرئەوەی شیعرەکە لەو دوو بڵاو کردنەوەیەدا ئەوەندە جیاوازی زۆرە ناچار هەردوو دەقەکەمان نووسییەوە.

پێ هەڵخزان

پێ هەڵخزانە، بە بەستی خەزان، هەڵدەسینەوە
ساڵ بێ بەهار نییە، بە بەهار، هەر دەژینەوە
ئەم خاکە بەرزە، فێرە بەزوقم و بەفر و با
وا بای بەهار، لەشکری زستان، ئەدا بە با
چەند ترسنۆک و بێ ورە بوون، گەورەکانی کورد
نەومید ئەبن، بە بایەکی، بێ وادە، دەستوبرد
پێیان بلێن تەکەڕوڕە تەئریخی کائینات
ڕۆما و لەوچە چی بوون و ئێستا، چییان لێ هات
ئەم دیجلەیە، ئێستە کە سەربەست، ئەکا گوزەر
ئەو دیجلەیە، هۆلاکۆ، بەری بەستبوو بە سەر
سەد کاسە گڵ، لە کاسەی کەللەیان، کرا
چەند (نادر و ڕەزا) لەسەر ئەو تەختە دانرا
ئەم کوردە، گوردە، ناوی لەناو ناچێ مایەوە
ڕۆژی ئەویش بەرێ دەکەوێ، دێتە کایەوە
عەشقی ژیانی میللی، کە کەوتە کلێشەوە
ئەدرێ لە چاپی ژین و ژیان بەو قلێشەوە

***

حسی کوردی لاوکی سادەی دەوێ(١)

ئەدەبیاتێکی مومتاز: شیعری بێ نوقتەی کورد:

١٩٢٩

وا دەمی دەورەی ڕەواحە، گوڵ لە سەحرا ڕەوح ئەدا
مەل، لەگەڵ گوڵدا، دڵ ئاگاهی لە سڕی لەوح ئەدا
(طوری) سووری لالە، ئاگری (طور)ی موسا هەڵدەکا
ئەو گڕی (طراره) ئەم سحری حەلاڵە هەڵدەکا
هەر دە ئاڵ و سوور و مۆرە، وەک کەوای سوورمەی عرووس
گوڵ گەڵای لوول کردووە وەک طوڕڕەی دلداری ڕووس

ساحەی وادی، لەوادەی ڕووی سەحەردا (طاوسە)[2]
کەڵکەڵەی ئەم موڵکە، دوو سەد کاوسی لێ ئاوسە
عەکسی میهر و مەه، لە ڕوودا سلسلەی داوی دڵە
طالعی کورد هەروەکو ئەو سڵسڵەی لای سەر دڵە[3]
گرمە گرمی هەوری دوور دێ، کێ دەڵێ دڵ دەسرەوێ
ڕۆحی علوی کورد سەمای ئامالی سامالی دەوێ

....

(١) ئەم شیعرە شاعیر خۆی لە ڕۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە١٧٣ی ساڵی **١٩٢٩**دا بڵاوی کردۆتەوە.
(٢) لای م. ه لە دیوانەکەدا ل٦٥ نووسراوە «ساحەی وادی لەوادە ڕووی سەحرا طاوسە» کە دیارە هەڵەیە و مانا نابەخشێ.
(٣) لای م. ه نووسراوە «طالعی ئەم کوردە وەک ئەو سلسلە سەدری دڵە» کە نازانم ئەمە مانای چی ئەبەخشێ.

***

کۆستی بوومەلەرزەی پێنجوین[1]

١٩٤٦

دڵخۆشیمان ئەداتەوە خوا، گوایە کێی بوێ
بەو ویستنە، ئەبێ خەفەتی زۆری بەرکەوێ
ئەم کوردە ڕەنگە، ئەو ئەسەری خۆشەویستە بێ
ڕۆژێ نەبوو کە چەرمەسەرێی قورسی تووش نەبێ
شاعیر ئەڵێ، بەڵا، کە لە لای خوا خرایە ڕێ
سەردەق، لە پێشەوە گەڕەکی کوردی دێتە ڕێ
یاخود ئەگەر لەبەر ئەمەبێ بەرزە جێگەی
بەرزی نەوی، نەوینە پەلی ئێمە تا بەکەی
بەرزی تەوژمی، بەندەنی بەرز و نزار بوو چوو
وا ڕەو ئەکەین و لەشکری بێگانەمان لە دوو
تەکلیفی تۆ خوایە، لە وەسعت، وەسیعترە
تووشی بەڵایە بووین، کە لە تاقەت بەدەرترە
جاران لە ئاسمانەوە بوو، ئێستا لەژێر زەمین
مووی گا ئەکا بەتیر و پەلامار ئەدا بە قین

مەڵبەندی سەر حدود، یەکەمین بەندەری گوزین
بێ ئێڵی جاف، گوزەرگە بوو، ئێلاخی پێنجوین
ئێستا بەبوومەلەرزەوە، کەوتە زەلزەلە
ماڵیان ڕووخا و لەترسی ژیان کەوتنە پەلە
ئۆف خوایە وا مناڵ لە خەوا، نووستووە و شەوە
دەستیشی وا لە گەردنی دایکیا و ئەژی بەوە
کاتێ ئەزانێ، خانوو بەسەریا ڕووخا، لە پڕ
هەر گرمەیە، زەوی هەموو، دێت و دەچێ بەگوڕ
دایک بەڕەحمەوە، دەستی خۆی دایە بەر وورووژم
دار و دیوار، بەسەریەکەوە، کەوتووەتە تەوژم
هاوار و بانگە، ورد و درشت، شین و ڕۆیەتی
کێ گوێی لە کێیە، هەر کەسە دەربەستی خۆیەتی
ئێستا ئەمانە هاتوونە ژێر باڵی ئێمەوە
هاوخوێنەکان، خۆیان ئەخەنە ماڵی ئێمەوە
لاوان بەجارێ کەوتوونە جۆش و خرۆشەوە
تەمسیل و باربوویانە بەهەوڵ و پەرۆشەوە
ئاواتەکەم ئەبینم، ئەوا هاتە دی، بەچاو
دەستەی کوڕان بەمەشعەلی فریاوە کەوتنە ناو

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا نییە.

***

بۆ لافاوی سلێمانی[1]

١٩٣٢

شینی زبان بۆ ژیان
چڵکە هەورێ، کەوتە ڕووی ئەم ئاسمانەوە، تاڵی کرد
هاتە گرم و هۆڕ، با و هەورەتریشقە دەستوبرد
هەوری پایز، زۆر لەسەرخۆیە، گوڕە وناڵەی نییە
هەر دەمانوت، ئەم برووسکە و لێزمەیە کاری چییە

کەوتە بارینێکی وا، ئاوی بەخوڕەم لێ ڕژا
وات دەزانی، دەرکی کوندەی سەربەرەوژێر هەڵڕژا
کردیە لافاوێکی وا، هاژەی لە گرمەی هەور ئەچوو
دەت وت، ئەرز و ئاسمان، دوو دوژمنە تێک هەڵدەچوو
خەڵک لەناو شیرینی خەوا، نووستوو بەپرخەی گەرمەوە
کاتێکت زانی، سەر ئاو کەوتن، لە جێگەی نەرمەوە
قاو و قیژی دایک و منداڵ و، زریکەی بێ کەسان
لرفەلرفی ئاو فڕاندن، نەعرەتەی خانوو ڕووخان
ئۆف لە هاواری ئەوانەی، وا بەزۆر ئاو ڕای فڕان
دایکێ، چوار منداڵی ئاو بردی، هەناوی هەڵکزان
خۆ ئەوانەی، وا لەژێر خانووی تەپیوا مانەوە
ڕۆحیان ئەسپارد، بەناچاری بەدەم گریانەوە
هەر کەسێ هەوڵی سەری خۆی بوو، برای بیر چووبووەوە
خەڵک ورەی بەردا بوو، بەم تۆفانی تاریکە شەوە
خۆ زیانی ماڵ و خانوو، بەم هجوومی ئاوەوە
شەکر و چا و کوتاڵ بەجارێ، کەوتە ژێر لافاوەوە
تانجەڕۆ هات، ئەرخەوان سوور، سووری بووکێنی دەکرد
شەکری شاری کردە شەکراو، هەر بەبار کوتاڵی برد
خوا دەزانێ، هەر کەسێ هۆشێکی ئینسانی ببێ
تێر و پڕ ئەگری بەسەرمانا، ئەگەر دوژمن نەبێ
ماڵ وێران، بێ خانوو مان، ڕوو لە زستان پێ پەتی
ئێمە بۆ (سوریا) پیتاکمان ئەنارد، بۆ یەکیەتی
ئێستە لێقەوماو و داماو، کەساس و جەرگ بڕاو
چی دەبێ، با جامعەی خاکی عیراقیش بێتە ناو
خوایە تۆ فریاکەوی، تۆڵەی هەژاریمان بکە
چونکە هاوارمان بەتۆیە، دەستگیرت بێ شکە

....

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ ئەو لافاوە وتووە کە لە تشرینی دووەمی ساڵی **١٩٣٢**دا لە سلێمانی هەستاوە و زیانێکی زۆری داوە. هەروەها ڕەشید نەجیب و حەمدی بەگی ساحێبقرانیش بۆ هەمان لافاو شیعریان هەیە. ئەم شیعرەی پیرەمێرد لە دیوانەکەی. م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

پیرەمێرد بۆ جاری دووەم لە ژمارە (٥٨٩)ی ژینی ساڵی ١٩٤٠دا چوار بەیت لەو شیعرەی پێشوو بڵاو دەکاتەوە، بەڵام هەندێ دەستکاری و ئاڵوگۆڕی تیادا کردووە، بەتایبەتی کۆتایی شیعرەکە دوا بەیتی لەم نوسخە نوێیەدا زۆر جوان دەستکاری کردووە و لە بەیتی کۆتایی ئەوی پێشوو زۆر پڕ مانا و شاعیرانەتر و جوانترە.

خەڵک لەناو شیرین خەوا، نووستووە بەپرخەی گەرمەوە
کاتێکی زانی، سەر ئاو کەوتەوە، لە جێگەی نەرمەوە
قاو و قیژی دایک و منداڵ و زریکەی بێ کەسان
لرفەلرفی ئاو فڕاندن، نەعرەتەی خانوو ڕووخان
ماڵ وێرانی خانوو مان و ڕوو لە زستان، پێ پەتی
ناهومێد و ڕووت و برسی، دیلی دەستی نەگبەتی
بۆ ئەمانە هەر کەسێ هۆشێکی ئینسانی ببێ
ئاوی چاو، کیسەی دراو، دێنێتە ناو، سانی دەبێ

***

بورجی ڕۆژی کورد(١)

١٩٤٥

بورجی ڕۆژی کورد، کە ڕۆژهەڵات بوو
هەمان هەڵنەکەوت، بەشمان هەڵات بوو
قافیەی ئەکراد، هەر بەدنیهاد بوو
بوومی شووم لە شوێن بوونمان دڵشاد بوو
سەرچاوەی دیجلە، لە دیاربەکرا
هێند خوێنی کوردی، تێکەڵ ئەکرا
وەک ئەرخەوان سوور، ئەبوو بەلافاو
پیرەژنی چەرخ، ئەیکرد بەسووراو
هەتا خوا وای کرد ڕۆژ گەڕایەوە
دادی هەژاران، پرسرایەوە
لە ڕۆژ ئاواوە، ڕۆژمان بۆ هەڵات
غوولی مەغوولی بیابان هەڵات
ئەڵێن کاتێک ڕۆژ، ئەگەڕێتەوە
دەوری زۆرداری، ئەبڕێتەوە

ئەبێت بەدەوری، مەهدی سەر زەوی
لەسەر ئایەتی (خاتم النبي)
پەیڕەوی (نبي) دیموکراتییە
دیموکراتییە، ڕوو لەهاتییە[٢]
من باوەڕم کرد کە ئەم ئاینە
ئاوێنەیە بۆ کوردی ساف سینە
بۆیە ئینگلیزم بەدڵ خۆش ئەوێ
ئەمجارەیش فریای ئێمە ئەکەوێ[٣]
ئەگینە من خۆم، لەکێ دادمە
نان و کەبابێ، سەرو زیادمە
مایەی ژیانی، ئێمە کە (با) بێ
بۆ نەیگۆڕمەوە، من بە کەبابێ
خوا تۆفیق وەهبی و جیاووک بهێڵێ
بۆ پێشەوایی و سەر بەرزی خێڵێ[٤]
ئەو دوو پیاوەمان کە خوێندەوارن
جێی هیوای گەلن، کە فیداکارن

....

(١) ئەم شیعرەی بۆ کۆماری مەهاباد وتووە. م. ه نووسیویە کە ٢٨ی حوزەیرانی ١٩٤٥ شیعرەکە نووسراوە. بەڵام ٢٨ی حوزەیرانی ١٩٤٥ ڕێکەوتی بڵاوبوونەوەی ژمارە(٧٩٢)ی ڕۆژنامەی (ژین)ە کە ئەو شیعرەی تیادایە نەک دانانی شیعرەکە.

(٢) دیموکراتییەت: دروشمی بەرەی سوێندخوارەکان بوو لەشەڕی جیهانی دووەمدا. م. ه.

(٣) لەلاپەڕە (٣١)ی دیوانی پیرەمێردی م. ه. دا نیوە دێڕی یەکەمی ئەم بەیتە دەستکاری کراوە بە «من سوێند خوارانم بۆیە خۆش ئەوێ» لەکاتێکدا لەڕۆژنامەکەدا کە م. ه شیعرەکەی لەبەر نووسیوەتەوە نووسراوە «بۆیە ئینگلیزم بەدڵ خۆش ئەوێ». وە ئەم نیوە دێڕە هیچ کەمی و ناتەواییەک بەرەوڕووی پیرەمێرد ناکاتەوە، چونکە نەک پیرەمێرد، بەڵکو زۆر لە ڕۆشنبیرانی ئەوکاتە چاوەڕێی دەستکەوتێک بوون بۆ کورد ئەگەر جەنگ کۆتایی بێت. وە ئینگلیزیش کە یەکێک بوو لە هێزەکانی (حلفاء) ئەو دەنگوباسەی گەیاندبووە گوێی کورد و، بەڵام دوایی دەرکەوت کە ئەو پڕوپاگەندەیەی تەنها تاکتیکێک بوو بۆ بەرژەوەندی خۆی لە کاتی جەنگدا.

(٤) م. ه نازانم لەبەر چ هۆیەک ئەو دوو بەیتەی لەبەر ڕۆژنامەکە نەنووسیوەتەوە و لە دیوانەکەدا چاپ نەکراوە. لەکاتێکدا کاروکردەوە و خزمەتی هەر یەک لە(تۆفیق وەهبی و مەعروف جیاووک) شتێک نییە فەرامۆش بکرێ. دەبوا مامۆستا م. ه ئەو ئەمانەتە بپارێزێ.

***

ئەستێرەی بەختم[١]

١٩٤٧

ئاسمانەکەی، جێی ئەستێرەی بەرز
ئەدرەوشێتەوە، بەشوعلەی سەد تەرز
ئەو دەمەی تیشکی، ڕۆژ ئەدا لە ئەرز
بۆچ ئەستێرەکان، دێنە ترس و لەرز؟
خوا وای کردووە، ڕۆژ باڵادەستە
مانگیش لەڕوویا زەبوون و پەستە
ئەمە تەقسیمی، ڕۆژی ئەلەستە
عالەم لەم سڕە، گێژ و دەم بەستە
وای تەرتیب داوە، ڕەحمانی ڕەحیم
وفوق کل ذي علم، علیم
لە ڕاستی قوەت، کە نەبێ تەسلیم
دیارە ئەکەویە، گێژی ترس و بیم
دەستێ نەتوانی، لەبندا بیبڕی
ئەبێ بیشۆیت و بە خاولی بیسڕی
کە ورچ لەسەر پرد، ڕێی لەتۆ بڕی
ئەبێ ملوانکەی موورووی، بۆ بکڕی
ئەمساڵیش دیسان، وا شەشی ئەیلوول
لە فەلەستیندا کردیە، گەردولوول
عالەمی ئیسلام، دڵگیر و مەلوول
کوردیش بەجارێ، هاتنە جوڵەجووڵ
ئەی سپەهیی پیر، ئەو ئەستێرانە
هەریەکە شانی، هەر یەکێکمانە
ئەستێرەی بەختی، منیش لەوانە
بیگۆڕەرەوە، ئێسکی گرانە
ئەستێرەیەکی، وای لە شوێن دانێ
ڕێی سیاسەتی، دەوران بزانێ

شەوقێکی وای بێ، گەل پێی بڕوانێ
نەک کاروان کوژەی، کوردبێ و نەزانێ

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

یادێکی حەزین(١)

مارت (ئازاری) ١٩٤٩

پیاو ئەبێ لەسەر، قەولی بمێنێ
سەرومالّ بدا و، بەڵێن نەشکێنێ
لەسەر پێستی خۆی، شەقی کەن وەک گا
پێستی کەللەیشی، بئاخنن لە کا
باز گەشتی نەبێ، لە ئاستی مەردی
تەئریخ بێ بڵێ: کوردی نەبەردی(٢)
خۆ ئەگەر لە ڕێی، مىللیەتا بێ
ئازا و شێلگیر بێ، نەبەزێ تابێ
من ئەم مەردەیەم، لە کوردا دیوە
شینی شەھیدان ئەمەی نووسیوە
ئەمڕۆ کە بیست و چواری ئازار بوو
سەرداری کوردان سەر لەسەر دار بوو
لە دیاربەکرا، گەورەکانی کورد
لە تەناف دران، ناڵەیان نەکرد
شێخ قادر نەوەی شێخ عبیداللە
ئیرسی جدی بوو، زوڵمی کەربەلا
لەسەر سێدارە، بانگی کرد مەگرین(٣)
با من بکوژرێم، مىللەتم بژین
دکتۆر فوئادیش، وتی وا ئەمرم
میراتی باوکمە، من وەری ئەگرم

من ھەموو ساڵێ، بیر یەخەمەوە(٤)
ھەم بەفەخرەوە، ھەم بەخەمەوە

---

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ کارەساتی شەھیدبوونی شۆڕشگێڕانی کورد وتووە لە تورکیا کە ساڵی (١٩٢٥) ڕووی دا. لە (ژین)ی ژمارە ٩٥٩ی مارتی ١٩٤٩دا بڵاوکراوەتەوە. ئنجا نازانم ٢٤ یاخود ٢٥ی ئایار کە ڕۆژی کارەساتەکەیە چۆن لێرەدا بۆتە ٢٤ی ئازار (مارت)؟!! ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) لە ڕۆژی نوێی ژمارە(١) و لە دەفتەری کوردەواری ژمارە(٣)دا وشەی (تەئریخ) کراوە بەمێژوو.

(٣)، لە ڕۆژی نوێی ژمارە(١) و دەفتەری کوردەواری ژمارە(٣)دا نووسراوە:

«لەسەر دار بانگی ئەکردن مەگرین
با من بکوژرێم، ھۆزەکەم بژین»

(٤) ئەمە ھەڵەیە و پیرەمێرد خۆی لەو ژمارەیەی (ژین)دا کە باسمان کرد بەو جۆرەی ئێمەی نووسیوە. ھەروەھا بیریەخەمەوە ڕاستە نەک بیری ئەخەمەوە.

***

ئاوات(١)

١٩٤٤

بولبول بەھارە، شەتاو بەھارە
بانگ ئەکەن ئەڵێن، بەھرەی بەھارە
ئارایشی دا، بەھەردە و کۆھسار
خەملی لە گوڵدا، دەشت و بەربنار
نەورۆز، ڕۆژی نەو، لەنێو جیھاندا
ژینی دابەش کرد، بەکوردستاندا
دریغ، بەھاری من ئەمە نییە
کە زوو بەسەرچوو، گوڵ کەڵکی چییە؟
ئەمەوێ خاکی کوردستان، یەکسەر
گوڵی گیاندارمان، بۆ بێنێتە بەر
لاوان وەک لاولاو، بئاڵێنە دار
بۆ خاکیان بنە، پەرژینی گیاندار

ئەوسا کوردستان، ئەبێ بەباغێ
خوێندن تیا ببێ، بەشەو چراغێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێرد م. ه دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

ئەم خاکە پاکە

ئەم خاکە پاکە، هێندەم لا چاکە
بەشۆری سەودای دیدەم نمناکە
بە تەماشای دوور، تێری لێ ناخۆم
کەی دەمکێشێتە، سینەی خۆی ئاخۆم(١)
من بەسەر ئەودا، ئەویش لەسەر من
بەیەکتر شاد بین، بەکوێری دوشمن(٢)
لەمەودوا ئەگەر، ئێواران یاران
لە دووم بگەڕێن، وام لە کۆساران
کارێزی شەریف، دەمی بەربەیان
بریقەی وێنەی(٣)، سینەی بەربەیان
ئارامگای شۆخی، دیدە مەستانە
ڕەشێنەی ڕوخسار، حەسرەت کێشانە
لە گردی یارە، چاوم لێیەتی
نازانم وێڵی، سەودای کێیەتی
یاخوا ئەو کەسەی، کە ئەم دوو ساڵە
لێم کەوتە گیزە، وەک زەردەواڵە
نەی هێشت ئاگری، یارە بگرێ
چەقۆی ئاهی من، جەرگی هەڵدڕێ
بەنەشئەی بەهار، لەو مێرغوزارە
کۆ ئەبوونەوە، خەڵکی ئەم شارە
سەیری شیرینیی، وڵاتیان ئەکرد
داخی زستانیان، لە دڵ دەرئەکرد

نیشتمان بەسەیر، دێتە بەرچاومان
بە «حب الوطن» بەرز ئەبێ ناومان
من زەوقی شیعرم، بەچەشم ئەندازە
شنەی بەیانم، لەگەڵ هامڕازە
ئەمەوێ گوێژە و ئەزمڕ بێ بەڕێم
وەک قەیسی دوجەیل پیایا بگەڕێم
لەگەڵ باڵندە و، دڕندەی یار بم
وەک تاق تاق کەرە، شەوان بێدار بم
هەر جێیەک خاکی وڵات پڕ نم بێ
هەر شوێنێ دانەی ئاو لەسەر لم بێ
ئەوە جێی جۆشی گریانی منە
ئەوە هەواری هاواری منە

(١) لای م. ه ئەو بەیتە بەم شێوە تێکدراوە. بڕوانە ل ٤٨ی دیوانەکەی پیرەمێرد.
«بە تماشای دوور تێری لێ ئەخۆم
کەی دەم گەیشتە سینەی خۆم ئەخۆم»
کە دیارە بە بەراورد لەگەڵ بەیتەکەی سەرەوەی ئێمەدا دەزانرێت ئەمە هەم هەڵەیە و هەم ماناش نابەخشێ.
(٢) پیرەمێرد هەمیشە نووسیویەتی (دوشمن) نەینووسیوە (دوژمن).
(٣) ڕاستییەکەی (بریقەی وێنەی)یە نەک وەک لای م. ه نووسراوە بریقە و وێنەی.

***

تاکە بەیتێ(١)

فائق بۆ ئەمەی کە ببێ بەکورد
ناومان نا هوشیار ناوی تەبدیل کرد

(١) ئەم شیعرە، پیرەمێرد و حوسێن حوزنی هەر یەکە نیو دێڕیان نووسیوە و ناوی (فائق تۆفیق)ی کچەزای پیرەمێردیان کرد بە (فائق هوشیار).

***

نالەی دڵتەنگی(١)

حوزەیرانی ١٩٤٨

ئەم قەومی کوردە، ئەگەر تێنەگا
کە غایەی چییە؟ ڕوو لە کوێ ئەکا
سەرگەشتەی چۆڵ و بیابان ئەبێ
ناگاتە هەوار، سەرگەردان ئەبێ
تا یەک نەکەون، ڕێگە دەرناکەن
ئەبێ بەکۆمەڵ وەتەن ئاواکەن
ئەم خاکە ناوی، خاکی عیراقە
لەسەر زەمیندا، بێ وێنە و تاقە
دوو تیرەی برای، یەکی تێدایە
یەک دین و ئیسلام، بەندەی خودایە
(لا عصبیة في الأسلام) ڕێیە
فەرموودەی نەبی، هەمووی بەجێیە
خۆ خوا داوینێ، ئەوەی ڕەهبەرە
نەسلی هاشمی، شوێن پێغەمبەرە
ئەوەی خراپە، قەدر نەزانین
چونکە گیرۆدەی جەهل و نەزانین
ئەگەر بەخوێندن، لەمانە نەگەین
وەک کەر کەری بار، بۆ خەڵکی ئەبەین
ئەگەر ئەتەوێ، کارت مەحکەم بێ
نەخوێندەواریت، ئەبێ زۆر کەم بێ
ئیقبالی ئومێ، گڕ و دەورێکە
وەکو نیشانەی پەڵە هەورێکە
هەتا سایەمان تەواو بەرز ئەبێ
پەل و پۆی عیلم و فەن سەد تەرز ئەبێ
بەتەقو هوڕی تفەنگ و هەرا
کاتێکمان زانی، لێفەکە برا

بە کۆلانانا، کە بنەڕێنین
گەلێ لە گەلان، بەجێ ئەمێنین
خۆمان لە حوجرە بدزینەوە
لە ماڵی باوکمان ئەگوێزینەوە
کە کاسبی تر، لەناوا نەبوو
ئیتر چاوەڕێی وەزیفەین هەموو
خۆ میریش معاش بەئومێ نادا
هەموو هیوامان ئەڕوا بەبادا

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

قەلەندەر تۆراوە(١)

١٩٤٩

کاری ناچارییە، بێزار لە شەوی ئەم شارەم
چەند ڕۆژێکە بەتۆراوی، لە گردی یارەم
گردی یارە، وەکو ئاتەشکەدەی نەورۆز بوو
وا کوژاندیانەوە، سووتاوی گڕی ئەو نارەم
کەس نییە، هامدەمی ناڵەی شەوی بێداریم بێ
باری زۆر قورس بووە، دەربەستی دڵی بێچارەم
دەستەڵاتم نییە، چی بکەم، ئەمە کاری خوایە
چاکی ناسیوم ئەزانێ، کە کەری ئەم بارەم
کردەوەی خۆمم ئەزانی، کە نەتیجەی وایە
ئێستە ڕابووردووە، فایدەی چییە ئەم هاوارەم

....

(١) ساڵی ١٩٤٩ ڕێگە نادەن پیرەمێرد وەک ساڵان ئاگری نەورۆز بکاتەوە. ئەویش داخی دڵی خۆی بەم شیعرە دەردەبڕێت. ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێرد م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

لە بەردی توانج[1]

تشرینی یەکەمی ١٩٤٣

لەبەردی توانج، هێند سەرم سوڕما
بەرد بوو بەکولانەی سەرما لەسەرما
بەفرە، بێ و بفرە، بەپێچ و دەورە[2]
بۆ گەرمی سەرما، سەرمایەی دەورە
لەفەلەک دڵم لە خۆی نامێنێ
کە، کەچیی لەگەڵ مندا ئەنوێنێ
سەری خورشیدی بووکی بڕیوە
بە پاشکۆی خۆیدا هەڵی واسیوە
پێم ئەڵێن پۆکەر مەکە، حەرامە
ئەوەی حەڵاڵ بێ، لەم شارە، کامە؟!
کیلۆیەک شەکر، لەجێی یەک تەنە
ئەوی هەرزان بێ، لافی وەتەنە
سەردەمێک باو بوو، نیشتمانپەرست
ئێستا بڕستی، بڕاوە بەڕست
داخی داخداریم، ناوە لە دەستم
کە وتبێتم، وەتەنپەرستم
بەڕێکەوت هەرچی، بۆی ڕێکەوت ڕۆژێ
وەک دەعبا پەنجەی، دایکی ئەکرۆژێ
پێستی ڕوومەتیان، هێندە ئەستوورە
تەڕی و تەریقی، زۆر لەوان دوورە
سا خوایە بەسیە، ئەم تەنگانەیە
کەیف و قرپ و جرپ، بۆ بێگانەیە

....

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ساڵی ١٩٤٣دا نووسیوە و لە لاپەڕە ٢٤١ی م. ه دا هەیە. جاری دووەمیش ساڵی ١٩٤٨ بڵاوی کردۆتەوە و جیاوازی ئەمجارەیان لەگەڵ شیعرەکەی (١٩٤٣)دا زۆرە. بۆیە بەباشمان زانی ئەویش بنووسینەوە.

(٢) ئەم بەیتە لای م. ه چاپ نەکرابوو.

***

هەمان شیعر لەساڵی ١٩٤٨دا بەجیاوازی لەگەڵ ئەوی پێشوودا:

لەفەلەک دڵم، لە خۆی نامێنێ[1]
ئەم جەورە لەگەڵ کوردا ئەنوێنێ
سەری خورشیدی، بووکی بڕیوە
بە (بەن ساموتە)[2] هەڵیان واسیوە
پێم ئەڵێن غەیبەت مەکە حەرامە
ئەوی حەڵاڵ بێ، لەلامان کامە؟!
هێند شت گرانە، کیلۆیەک تەنە
ئەوی هەرزان بێ، لافی وەتەنە
داخی ئەمانەم، نا لە پشت دەستم
ئیتر قەت نەڵێم، وەتەنپەرستم
بەڕێکەوت هەرچی، بەڕێکەوت ڕۆژێ
وەک تووتک پەنجەی، دایکی ئەکرۆژێ
تۆفانی نووحە، کەوتە تەنگانە
منداڵ ئەخەنە، ژێر پێ بڕوانە
هی ئەوتۆ، دایکی وەتەن، باس ئەکا
بۆگەنی، ئەهلی، نامووس کاس ئەکا

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) بەن ساموتە: ئەو تاڵە بەن یاخود چەرمەیە کە سوار بەملاو بەولای زینا دایناوە هەتا نێچیری پیادا هەڵواسێ.

***

تاکە بەیت

١٩٤٨

هەر کەسێ هەڵکا، بە وشک و بە تەڕ
بێ غەمتر ئەژی، لە شای بەحر و بەڕ

***

١٩٣٦

ئەم قەومی کوردە، زۆر گەورەی بووە
بەڵام هەریەکەی، بۆ لایەک چووە
(نادر) و (کەریم خان) کەوتوونە ئێران
عەزیزی میسرە (صلاح الدین)مان
ئەمانە بەشی، ئیداریمان بوو
لە ئاسۆی عیلما، بڵندترمان بوو
چونکە کوردستان خۆی بێ نسیبە
ئەدیبەکانی تیادا غەریبە
خۆ (ئەحمەد شەوقی) و(محەممەد عەبدە)
شوعەرای عەرەب، لەلایان عەبدە
داخی سەرداخان، جەمیل زەهاوی
لەناو کوردانداوون بووبوو ناوی
بەڵێ مومکینە، جەمیل ئەدزرێ
بەڵام زەهاوی، لە کورد ناخوازرێ
با عەیبیش بووبێ، کافی زەهاوە
هەرچی خۆی گۆڕی، دیارە بەدناوە
مستەفا پاشا، بۆیە پەسەندە
فەخری بەکورد بوو، لای خوا و بەندە
لە وەسیەتیشدا خۆی لێ نەگۆڕا
بەوەسیەتی خۆی، لە سەیوان نێژرا
لەسەر کوردێکمان، غیرەتی وابوو
بەگژ شاهێکی ئێراندا ئەچوو
بیگرە باوەشت، ئەی گردی سەیوان
پاشای کوردستان، هاتووە بەمیوان
کوڕگەل گەورەتان ئەگەر خۆش بوێ
زۆر گەورەی ترتان، تیا هەڵئەکەوێ
ئەمڕۆ ئەم یادە، بوو بەیادگار
زۆر کەس هەوڵ ئەدا بۆمان بێتە کار

***

تاکە بەیت

١٩٤٨

ئەو ڕۆژە خۆشە، دڵتی تیا خۆشە
ڕۆژی ڕەش، جەژنیش، ماتەمە و بۆشە!

***

بۆتەی سروشت

ڕەنگی ژەنگێکی، کە بۆتەی سروشت(١)
قاڵبی کوردی، منی پێ داڕشت
خۆ تاکو دەمرم، لێم نابێتەوە
کەواتە واتەی چیم لێ بێتەوە
بەڵێ هەر کوردم، کوردێکی سەرچڵ
پەژارەی هەژار ئەبەمە ژێر گڵ
هەرزەگەڕێکم بەسەر یاڵەوە
سەر ئەدەم لەبەرد بەدەم ناڵەوە
ئەبینم هەرچی، بانگی ئەکەمێ
دەمی گیراوە، ئاخ بۆ هاودەمێ
ئەم قەومە وەکو مەڕی بێ زمان
دوای هەر کەسێ کەوت نەیبردە ناو ڕان
بەخوری و شیری، دەست هەڵناگرێ
بۆ گۆشتی مەڕە، سەری ئەبڕێ
ئێستا دەستەیەک، پەیدا بوون غەیبین
کە دەنگیان هەیە و ڕەنگیان نابینین
کەوتووە خولیای باڵا پەروازی
بەڕیشی بابا، کەوتوونە بازی
بەباڵی خەیاڵ، بەلاف و گەزاف
هەڵمان ئەفڕێنن، بۆ سەر کێوی قاف
ئێمە لە خاکی، عیراقدا ئەژین
چۆنمان بۆ ئەلوێ، لەم خاکە دەرچین

عیراقێک کە خوا، دایمەزراندبێ
تۆوی دوو قەومی، تێدا چاندبێ
چۆن ڕێی تێدەچێ، کە ڕێی بێگانە
بکەوێتە ناو، ئەم جێ و مەکانە

....

(١) پیرەمێرد ساڵی ١٩٤٥ ئەم شیعرەی نووسیوە. جاری دووەمیش بەشێوەیەکی جیاواز لە ساڵی ١٩٤٧دا بڵاوی کردۆتەوە. ئێمە هەردووکیان دەنووسین. شایانی باسە پارچە شیعری دووەم لە دیوانی م. ه دا نییە.

هەمان شیعر بەهەندێ جیاوازییەوە ساڵی ١٩٤٧:

هەرچی پێشمان کەوت، کێشاینیە ژێر بار
لە ئێمەی ڕوو دا، چە گورگ و چە سوار
بەردێکین لەناو قۆچەقانیدا
ئەگەڕێین بەدەور سەری خانیدا
کەچی فرێمان ئەدەن لە گۆترە
تا دوورتر بڕۆین، لایان خۆشترە
بەباڵی خەیاڵ، بەلاف و گەزاف
هەڵمان ئەفڕێنێ بۆ سەر کێوی قاف
ئێمە لە خاکی عیراقا ئەژین
لە شوێنی باو و باپیر چۆن دەرچین

***

١٩٤٨

ئەو جەژنەی میللەت تێیدا کەساسە[1]
من سەرم شینە و بەرگم پەلاسە
مەڕ سەربڕینە، قۆچی قوربانە
قوربانی ئێمە، کچ و کورمانە
با، گرتن، تەمی ترسم لێ لابا
بریندار نەبێ، شێر هەڵمەت نابا
کورگەل، بەگاڵتە، بڵێین بەدوژمن
کەوتن بۆ ئەوە و، سەرکەوتن بۆ من

قوربانی ئێمە، زۆر پەسەندترە
هی حاجی مەڕە، ئێمە، کچ، کوڕە

....

(١) مامۆستای شاعیر محەممەد ساڵح دیلان بۆی گێڕامەوە کە ساڵی ١٩٤٨ داوای شیعرێکی لە پیرەمێرد کردووە بۆ نەورۆزی ئەو ساڵە. پیرەمێردیش ئەو شیعرەی بۆ ناردوون، بەڵام مامۆستا دیلان بەدڵی نەبووە کە بیکات بەسروود و ئاوازی بۆ دابنێت. دوایی، پیرەمێرد شیعرە بەناوبانگەکەی (ئەم ڕۆژی ساڵی تازەیە)ی بۆ ناردووە و ئەویش وەک لای هەمووان لە گوێماندا دەزرنگێتەوە بۆ یەکەمجار بەدەنگی دیلان ساڵی ١٩٤٨ بوو بەو سروودە.

***

نەورۆز

ئەم ڕۆژی ساڵی تازەیە، نەورۆزە هاتەوە
جەژنێکی کۆنی کوردە، بەخۆشی و بەهاتەوە
چەند ساڵ گوڵی هیوای ئێمە، پێ پەست بوو، تاکو پار
هەر خوێنی لاوەکان بوو، گوڵی ئاڵی نەوبەهار
ئەو ڕەنگە سوورە بوو، کە لە ئاسۆی بڵندی کورد
مژدەی بەیانی، بۆ گەلی دوور و نزیک ئەبرد
نەورۆز بوو، ئاگرێکی وەهای خستە جەرگەوە
لاوان بەعەشق ئەچوون، بە بەرەو پیری مەرگەوە
ئەوا ڕۆژهەڵات، لە بەندەنی بەرزی وڵاتەوە
خوێنی شەهیدە، بەڕەنگی شەفەق شەوق ئەداتەوە
تا ئێستە، ڕووی نەداوە لە تەئریخی میللەتا
قەڵغانی گوللە، سنگی کچان بێ، لە هەڵمەتا
پێی ناوێ بۆ شەهیدی وەتەن، شیوەن و گرین[1]
نامرن ئەوانە، وا لە دڵی میللەتا ئەژین

....

(١) مامۆستا م.ه. لە پیرەمێردی نەمردا لاپەڕە ١١٧ دەربارەی ئەم شیعری نەورۆزە نووسیویە:
«لەبیرم دێ ڕۆژێک دەمەدەمی عەسر بوو، لە شاری سلێمانی، وابزانم ساڵی ١٩٤٨ بوو، لاوان بەکوڕ و کچەوە، بەناو شاری سلێمانیدا بەشەقامەکاندا خۆپیشاندانێکی گەورەیان نواند، شاری سلێمانی بەتەواوی سامی لێ نیشتبوو. کۆنەپەرست و دوشمنانی گەل بە سەرشۆڕییەوە ئەیان ڕوانییە دیمەنی ئەم لاوە خوێن گەرمانە، ئەو ڕۆژانە ڕۆژەکانی ڕاپەڕین بوو، لە شاری هەڵمەت و قوربانیدا وەکو هەموو شوێنەکانی تری عیراق.

لەو خۆنیشاندانەدا، تاقمێک کوڕ و کچی منداڵ لە پێش هەمووانەوە ئەڕۆیشتن، سەرو چەپکە گوڵی ڕەنگاو ڕەنگیان بەدەستەوەبوو، هەموو ڕوویان ئەکردە گردی سەیوان، بۆ ئەوەی ئەو چەپکە گوڵانە لەسەر گۆڕی شەهیدانی ڕێی ئازادی، کوردستان دابنێن. لەو کاتەدا پیرەمێرد لەبەر دەرگای سەرادا لەبەر دوکانەکەی وەستا حەمە سەعیدی خەیاتا بەخۆی و بۆرە گاڵۆکیەوە ڕاوەستابوو، چاوەکانی بڕیبوە شەپۆلی ئەو لاوە سەربەرزە نەبەردانەی کە هەموو قین و بێزاری و تووڕەییان لێ ئەتکا، بەرامبەر بەدوشمنانی گەل. پیرەمێرد جاروبار شانی هەڵئەتەکاند و تفی قووت ئەدا. ڕەنگێکی ئەهێنا و ڕەنگێکی ئەبرد. لە دڵی خۆمدا وتم دیارە خاڵە شتێکی پێیە لەو کاتەدا یەکێک لە نزیک پیرەمێردەوە ڕاوەستابوو، توانجێکی زۆر ناڕەوا و بێ سەروپێی گرتە پیرەمێرد، بەڵام پیرەمێردی دڵپاکی دڵسۆز بۆ گەل، ئەو پیرەمێردەی کە دڵی تەنها بۆ خۆشەویستی گەل و نیشتمانەکەی تەرخان کردبوو، ئەو جۆرە توانج و قسە پڕوپووچانە لە کوێ کاری تێ ئەکرد.

لەدواییدا بیستم کە شەو دایەت و میوانەکانی قەلەندەرخانە گرد ئەبنەوە پیرەمێرد ئەڵێ جەمیل (نیازی لە جەمیل صائبی خوشکەزایەتی) کچ و لاوەکانی ئەمڕۆت دی؟، ئەویش لە وەڵامدا ئەڵێ: بەڵێ خاڵە(*). پیرەمێرد ئەڵێ، دە گوێ بگرە، ئەم هەڵبەستەم پێشکەش بەوانە کردووە.

(*) خاڵە: زۆر کەس لە زمانی خوشکەزاکانی پیرەمێردەوە پێیان ئەوت (خاڵە).

***

نەشیدەی زانستی بۆ نەورۆز(١)

١٩٣٦

ئەمڕۆ نەورۆزە، وا گوڵ پەیدا بوو
لە عەشقی گوڵدا، بولبول شەیدا بوو
بولبول لەسەر گوڵ، مانگی بەبانگە
خوێندنی ئێمە ساڵ دوانزە مانگە
ئەو تەنها بۆ گوڵ، سەردەر هەوایە
ئێمە سەربەرزی قەومان هیوایە
بولبول لە عەشقی گوڵدا بەسۆزە
سۆزی ئێمە بۆ دایکی دڵسۆزە
بولبول لەبەرگی، گوڵ پەیدا نابێ
ئێمە لەم خاکەین، یاخوا ئاوابێ
بولبول ئەتۆرێ، چون بێ وەفایە
ئێمە ریشەمان لەم خاکەدایە
بولبول دەرەنجێ، بەجەفای خاشاک
ئێمە بۆ سوجدە، سەر دەخەینە خاک

وا دایکی وەتەن، هات و دەفەرمووێ
من نەغمەی ڕۆڵەی، زانستیم(٢) ئەوێ
چونکە زانستی، جێگای هیوایە
میللەت بەزانست، لە برەودایە
زیرەکی ئێمە، لەگەڵ زانستی
ئەگەر یەک کەون ناکەونە پەستی

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا چاپ نەکراوە. پیرەمێرد لە (ژیان)ی ژمارە ٤٧٠ی ساڵی ١٩٣٦دا بڵاوی کردۆتەوە.

(٢) سەبارەت بە (کۆمەڵی زانستی و قوتابخانەی زانستی) تەماشای کتێبی (کۆمەڵی زانستی) غەفوری میرزا کەریم بکە، ساڵی ١٩٨٥ لە چاپ دراوە.

***

تاکە بەیت

١٩٣٤

مەولەوی ئێمە و مەولانای ڕۆمی
ئەویان نەی، ئەمیان، ناڵەی مەعدوومی

***

بەهار و نەورۆز(١)

١٩٤٤

یاران بەهارە،
شنەی پڕ نەشئەی، بادی بەهارە
لالە ئاگری، ناو چیمەن زارە
ئاگری نەورۆزیش لە گردی یارە
پێشخانەی نوورە، بۆ ئەم دیارە
ئەو ئاگرەی مووسا، دی لەکێوی (طوور)
بۆ ڕێی سەربەرزی، بوو بەگڕی نوور
ئاگری نەورۆزیش، لە نزیک و دوور
بۆ ڕێی کورد ئەبێ بەچرای سروور
مەشخەڵی نووری پەروەردگارە

ئەو شەوەی وتیان، ئەمشەو نەورۆزە
جۆشا و خرۆشا ، لاوی ئەم هۆزە
دەهۆڵ و زوڕنا و، جەژنە پیرۆزە،
ئاگرەکەی گردی یارە بەسۆزە
ڕووناکی بەختی بەخشی، بەم شارە
ئەمە جەژنێکی باوک و باپیرە
نەورۆزنامەیان، ئێستاش لەبیرە
دەهۆڵ و زوڕنا و شایی هی پیرە
نازانین بۆچی هاوسێ دڵگیرە
کولەوەیبابمان مارێکی هارە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی م. ﻫ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

نەورۆزنامەی نەسرین و پەروین(١)

پار دێتە بیرم وەک خەوێ
کە دیبێتم(٢) پێرێ شەوێ
ساڵێکی وا تازەم دەوێ
کە کورد بەهاری بەرکەوێ
وەتەنی پێ بیت بەگوڵزار
مژدە بێ ساڵ گەڕایەوە
ئاگری نەورۆز کرایەوە
بەفری زستان توایەوە
گژوگیا و گوڵ ژیایەوە
نوخشەش بێ لە کوردی هەژار
گوڵ بەباغا خۆی دەنوێنێ
بولبول بەڕوویدا دەخوێنێ
هەور مرواری ئەپژێنێ
شەماڵ زیندەگانی دێنێ
نێرگز مەستە و چاو بەخومار

وا فەرشی چەمەن ڕاخرا
گوڵاڵە بوو بەشەو چرا
گوڵ دەستەیان بەست وەک برا
نەسرین و لاولاو تێکخرا
هاتنە لەنجە سەرو و چنار
بولبول شەو بەئاواتەوە
بادەی شەونم ئەخواتەوە
دەگری بەموناجاتەوە
بەڵکو گوڵ دەم بکاتەوە
ئەو پێکەنێ و ئەم بگری زار
وەنەوشە وەک من شین پۆشە
لە سوجدە دایە خامۆشە
دڵی بۆ گریان بەجۆشە
بەهاری لە لا ناخۆشە
بێزارە لە نەغمەی هۆزار

....

(١) پیرەمێرد سێ جار ئەم شیعرەی بڵاوکردۆتەوە. وەهەر جارەی کۆمەڵێ دەستکاری لە شیعرەکەدا کردووە، بەجۆرێک کە لە یەکتری دوور ئەکەونەوە. لە دیوانی پیرەمێردی م. ﻫ دا ئەم پارچەیە بڵاو کراوەتەوە، بەڵام دوو پارچەکەی تریان لە دیوانەکەدا نییە و ئێمە دوای ئەم شیعرە بڵاویان دەکەینەوە.

(٢) م. ﻫ نووسیویە کە «دەی بینم» ئەمەش دیارە کە هەڵەیە.

***

نەورۆز(١)

١٩٤٩

مژدە بێ ساڵ گەڕایەوە
ئاگری نەورۆز کرایەوە
بەفری زستان توایەوە
سەرچاوەی دڵ ژیایەوە
نوخشەیش بێ لە کوردی هەژار
وا فەرشی چیمەن ڕاخرا

گولاڵە بوو بەشەوچرا
لاولاو تێک ئاڵان وەک برا
بەفر و هەڵەکۆک پێک برا
کەوتنە لەنجە سەرو و چنار
بولبول شەو بەئاواتەوە
بادەی شەونم ئەخواتەوە
دەگری بەموناجاتەوە
بەڵکو گوڵ دەم بکاتەوە
ئەو پێ بکەنێ و ئەم بگری زار
وەنەوشە وەک من شین پۆشە
گەردنی کەچ و خامۆشە
بەهاری لەلا ناخۆشە
بەداخەوە بەپەرۆشە
بۆ ئێمەی بێ کەسی هەژار
خوا زەوی زیندوو کردەوە
تەمی لەسەر لابردەوە
ئێمەیش بەدەشت و وەردەوە
دەستمان لای خوا بەرزکردەوە
دوعامان بۆ بکەوێتە کار
ئاگرێ لەسەر گردی یارە
لەم دیارەوە وا دیارە
ئاگری نەورۆزە و بەهارە
رووناکی رێی کردگارە
لەگەڵ نووری (طور) بوو بەیار
ئاوی ئەو کارێزە جوانە
چەند خۆش و روون و رەوانە
ئەمە نموونەی دڵانە

بابزانن کورد موسڵمانە
لێڵ نابێ بەلێزمەی بەهار

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی ی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

نەورۆزانە(١)

مژدە بێ ساڵ گەڕایەوە
ئاگری نەورۆز کرایەوە
بەفری زستان توایەوە
گیاوگوڵ و دڵ ژیایەوە
نوخشەیش بێ لە کوردی هەژار
گوڵ لە باخا خۆی ئەنوێنێ
بولبول بەڕوویا ئەخوێنێ
هەور مرواری دەپرژێنێ
شەماڵ ژین و ژیان دێنێ
نێرگس مەستە و چاو بەخومار
وا فەرشی چیمەن ڕاخرا
گوڵاڵە بوو بەشەوچرا
گوڵ دەستیان بەست وەک برا
نەسرین و لاولاو تێک خرا
هاتنە لەنجە سەروو چنار
بولبول شەو بەئاواتەوە
بادەی شەونم ئەخواتەوە
ئەگری بەناڵە و ئاواتەوە
بەڵکو گوڵ دەم بکاتەوە
ئەم پێبکەنێ ئەو بگری زار
وەنەوشە وەک من شین پۆشە
گەردنی کەچ کردووە خامۆشە
ماتەم دەگری و بەپەرۆشە
بەهاری لە لا ناخۆشە

بۆ کوردی بێ کەسی هەژار
خوا زەوی زیندوو کردەوە
تەمی لەسەر لابردەوە
کورد بەدرشت و وردەوە
دەستیان لای خوا بەرز کردەوە
ڕەنگە خوا بیانخاتە کار
ئاگرێ لەسەر گردی یارە
لە تەختگای خواوە دیارە
ئاگری نەورۆز و بەهارە
چرای ڕێی پەروەردگارە
لەگەڵ نووری (طوور) بوو بەیار
ئاوی ئەو کارێزە جوانە
بێ قەوزە و ڕوون و ڕەوانە
ئاوێنەی دڵی کوردانە
دەرمان ئەکا لە تەنگانە
کەوتە کار ناڵەی ئیختیار

---

(١) ئەم شیعرە لای م. هـ بلاو نەکراوەتەوە.

***

نەورۆز و مەولوود

١٩٤٢

ڕەبیعی عەرەب، نەوبەهاری کورد
دەست لەملانیان لە نەورۆزا(١) کرد
جەژنی مەولودی پێغەمبەرمانە
وا مەولودمان کرد بەنەورۆزانە
ئەم دوو جەژنەمان کەوا یەک کەوتن
ڕێی ڕێکەوتنە خوا یەکی خستن
ئاگری نەورۆزمان کە کرایەوە
بەو ئاگرە ئاگری شەڕ کوژایەوە

ئاگری نەورۆزمان لە هیتلەر بەردا
خۆڵی مردوومان بێژا بەسەردا
کە خۆڵی مردووی کرا بەسەردا
دەستی لەیەخەی شەڕ و گەڕ بەردا
کە هیتلەر نەما غوولی یابانی
زۆری نامێنێ بۆ مل شکانی

---

(١) لای م. هـ لە لاپەڕە (٣٢٢)ی دیوانەکەدا نووسراوە «لە بەهارا» بەڵام ڕاستییەکەی ئەوەیە ئێمە نووسیمان.

***

وەفدی کوردستان(١)

١٩٣٠

وەفدی کوردستان، میللەت فرۆشان
هەرزە وەکیلی شاری خامۆشان!
چەپکێ لە گوڵەکەی، باخەکەی سەرا
کە بەخوێناوی میللەت(٢) ئاو درا
بیبەنە بەردەم عەرشی عیراقی
بڵێن یار باقی، هەم سوحبەت باقی
پەردە و تارای سوور بەرن بۆ ئەمیر
بڵێن پاش کوشتار، هێشتا تۆی دڵگیر؟
دەک خەجاڵەت بن، لە ڕووی مەحشەرا
ئێمە خاکی خەم، ئەکەین بەسەرا
ئێوەش ئەو عەرشەی بەخوێن گوڵڕەنگە
سوجدەی بۆ ئەبەن، هیچ ناڵێن نەنگە
کورد نەمردووە، خەیاڵتان خاوە
بەڕاتی نەجات، بەخوێن نووسراوە
من ڕەنگی سوورم، بۆیە خۆش ئەوێ
مژدەی شەفەقی لێ دەست ئەکەوێ(٣)

---

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەبۆنەی شەڕی بەر دەرکی سەرای سلێمانییەوە وتووە کە ڕۆژی ڕەشی شەشی ئەیلول ڕووی دا. وە (بێکەس) تەخمیسی کردووە.

(٢) لای م. ه لاوان بەڵام لە ڕاستیدا (میللەت)ـە.

(٣) مامۆستا م. ه لەلاپەڕە (١٠١)ی دیوانی پیرەمێرددا لە بارەی ئەم شیعرەوە دەنووسێت:

لە ڕۆژی شەشی ئەیلولدا کە بەڕۆژە ڕەشەکەی شەشی ئەیلول بەناوبانگە کە لە ساڵی (١٩٣٠)دا ڕووی داوە، ئەو ڕۆژە ڕۆژێکە لە ڕاپەڕینەکانی گەلی کورد. بەهۆی هەڵبژاردن و ئیستفتایەکی درۆوە، گەلی کورد لە شاری سلێمانیدا خۆنیشاندانێکی زۆر گرنگ ئەگێڕێت. لە ئەنجامدا سەربازانی میری کە بەرامبەر لاوان بەچەکەوە وەستابوون، دەستدرێژی ئەکەنە سەریان و دەستڕێژیان لێ ئەکەن و چەند کەسێک ئەکوژرێ و چەند کەسێکیش زامار ئەبێت.

گەلی کورد لەو هەڵڵایەی شەشی ئەیلولدا کوشتاری لێ ئەکرێ و خوێندەواران و مامۆستایانی هەموو لە بەندیخانەکان تونگ ئەکرێن گەلی کورد دڵشکاو و زویر ئەبێ، کەچی سەرەڕای ئەوەش کاربەدەستانی ئەو سەردەمەی میری بەناوی (ئەشراف)ەکانەوە وەفدێک دروست ئەکەن و بێ شەرمانە ئەو وەفدە ئەچێتە بەغدا بۆ ئەوەی کڕنووش بەرێت بۆ عەرشی عیراقی، بۆ ئەوەی سەرەڕای ئەو هەموو کوشتار و زوڵم و زۆر و تاوانە، ئەو وەفدە تکای لێبووردن لە عەرش بکات. قەوانی ناردنی وەفدی دروستکراو و کڕنۆش بردن شتێکی کۆنە ئەمە یەکەمجاری نەبووە، بەڵام گەل خۆی ئەزانێ کە کێ وەفدی ڕاستەقینەیەتی و لە چە کاتێکدا وەفدی خۆی ئەنێرێ. پیرەمێرد لە چوونی ئەو وەفدە، پاش ئەو هەموو کوشتار و ڕەش بگیرە زۆر دڵگیر ئەبێ و ناڕەزایی خۆی بەرامبەر بەو وەفدە، بەم هەڵبەستە بەرزە دەرئەبڕێت.

هەروەها مامۆستا م. ه لە پەراوێزێکی ئەو لاپەڕەیەدا دەنووسێت: ئەو ساتەی کە شەشی ئەیلول ڕووئەدا شێخ مەحموودی مەزن بەچیای پیرانەوە ئەبێ، هەواڵی ئەو شەڕ و کوشتارە زۆر پەست و دڵگیری ئەکا و ماتەمی دائیەگرێ یەکێک لەو کوژراوانەی بەر دەرگای سەرا ناوی (ئەلە گون سووتاو) ئەبێ کە حەماڵ ئەبێ و بەڕێکەوت بەوێدا تێپەڕ ئەکا و بەبێ تاوان ئەکوژرێ. شێخ مەحموود ئەڵێ، پەیمان بێ ئەبێ نەیەڵم خوێنی ئەلە گون سووتاو بەفیڕۆ بڕوات. لە تۆڵەی ئەو شەڕی بەر دەرگای سەرایەدا شێخ مەحموود خۆی ئەگەیەنێتە دەوری ئاوباریک و لەوێ شەڕێکی زۆر گەورە بەرپا ئەکات بەرامبەر بەهێزی میری ئەو سەردەمە. کە بەڕاستی لەو شەڕەدا حەشریان پێ ئەکات.

***

هاوین

١٩٤١

هەوای هاوینە، هەوای هاوینە،
ئەمساڵ، هاوینمان، زۆر لێ بەقینە
گڕی ئاگری، سەبوون بەتینە
بەرگی ئاسمان، بۆ ئێمە شینە
فەسڵی گوڵگەشتی، باخی پێنجوینە
ئەم سەبوونەمان، لە کوێوە بۆ هات
بەتینی گەرمی، هەڵقرچا وڵات

ئەستێرەی تالع، ڕووی کردە نەهات
بێ شنە و سروەی، شەماڵ کشومات
دڵ بەم گەرمایە، کز و غەمگینە
گردەکەی یارە، جێی خۆرەتاوە
ڕێگای سەیرانی، نەورۆز بڕاوە
کاریزی شەریف، ئاوی نەماوە
ئەرخەوان، لق و پۆپی شکاوە
گردەکەی سەیوان جێی زار و شینە
سا خوایە هەڵکەی، کزەی شەماڵێ
هەوای ژەنگی غەم، لە دڵ بماڵێ
ئای بۆ دەنگخۆشێک، لەگەڵ شمشاڵێ
بە ئای ئایەوە، تێر بۆم بناڵێ
دەردم کارییە و جەرگم برینە
گوڵ بووە بە خار، بولبول پڕ جەخار
باخەوان کەوتووە، لە پەنا حەشار
شاباز تۆری کرد، گلا میر شکار
یەکسەر گرانی، کەوتە ناو بازاڕ
کەوتوونە ڕەواج، سلق و پەڵپینە

هاوین

هاوینمان بۆ هات، وەک کڵپەی تەنوور
تەپە دووکەڵی، خستە شارەزوور
زوڵفی بەڕەزای، شۆخی هەڵقرچان
نێرگسەجاڕی، بەجارێ تەپان
چنووری چون نوور، کەوتە ناو دووکەڵ
ملی وەنەوشە، کەچ بوو بەئاژەڵ[١]

....

(١) پیرەمێرد ئیلهام و شێوەی دەربڕینی هەستی لەم سێ بەیتەدا لە مەولەوییەوە وەرگرتووە.

***

(لاوس)ی ناو بوو، بەڕەزای پەست کرد
پەلی چنار و سەوڵی بەیدەست کرد

مانگەشەو جلوە و تریفەی کەم بوو
وێنەی دەماوەند، گەردوون پڕ تەم بوو
خۆزگە ئەم گرە، ناوی عەشق ئەبوو
لە دڵی وەتەنپەرست بەرئەبوو
ئەوسا ئەو جۆشە، دڵی ئەنەخشان
دڕکی تەماعی، شەخسی ئەسووتان
هانام بەتۆیە، خوای «ژیان» و «ژین»
لەم دەرفەتەدا، شپرزە نەبین
جارێکە و ئەمجار، کوڕگەل بێنە کار
کاڵای کوردستان، بخەنە بازاڕ

***

نەعرەی دێوانە

کاک ئەحمەدەکەی[1] ،خۆشەویستی خوا
زۆرکەس بەسایەی تۆوە نان ئەخوا
لەوانە زیاتر، من تۆم خۆش ئەوێ
هەرتۆی سەربەرزی، قەومەکەت ئەوێ
کە لە زیندانیان تێک خزاندبووین
سێدارەیان بۆ داچەقاندبووین
تۆ چووبوویتە لای «بدیع الزمان»[2]
مژدەت دابوویە، بەژیان و مان
فەرمووبووت ئێوە، نامرن ئەمێنن
تا سەر ئازادی گەلتان ئەسێنن[3]
خۆ من باوەڕم بەوە کردووە
بەوەسیەت ناوی ئەوەم بردووە
بەڵام وا ئەمروم بەو ئاواتەوە
بشمرم گۆڕم دەنگ ئەداتەوە

....

(١) کاک ئەحمەد، نیازی لە کاک ئەحمەدی شێخە کە باوکی باپیری شێخ مەحموودی قارەمانە. مرۆڤێکی پاک و ئایندار بووە. پیاوی دنیا نەبووە. وا بەناوبانگە کە هەتا جوولەکەکانی سلێمانیش خۆشیان ویستووە.
(٢) بدیع الزمان زانایەکی زۆر بەرزی کورد بووە لە ئەستەموڵ دانیشتووە و نیازی لە بدیع الزمانی هەمەدانی نییە.

(٣) بەلای منەوە پاش قافیەی (ئەسێنن) زیاتر دەگونجێ وەک لە (ئەبینن) واتە، ئەمێنن (ئەسێنن).

بۆ شەهیدانی ٢٤ی ئایاری ١٩٢٥

١- شێوەی سلێمانی:

گوڵاڵە بەڕەنگ سوور ئەکاتەوە[1]
وەک من داخدارە لەبنیاتەوە
لە جورعەی شەونم خوێن ئەخواتەوە
شەهیدەکانم بیر ئەخاتەوە
ئۆف، ئۆف، ئۆف
پایز ڕەنگی ماتەمە
دنیا تاریک و تەمە
نووری چاوانم کەمە

٢- شێوەی زەنگەنە:

گەزیزەی پایز، چون من ڕوو زەردەن
جەگوڵی گوڵان، جودایش وەردەن
ئاه جەو بۆنەوە خاسیش دەربردەن
سەرنەیای فرار شەهیدان کەردەن
ئۆف، ئۆف، ئۆف

٣- شێوەی بادینانی:

دڵ، د ژین تەوەلایە
نەوەی شێخ عبیداللەیە
بەدەستا تورک خنکایە

....

(١) ئەم شیعرە کاتی خۆی کراوە بەگۆرانی.

***

مامە خەمە[1]

١٩٤٨

هەتاوی هاوین، بەردی گەرم کرد
کاتێکت زانی، وتیان فلان مرد

ئێمە بۆ مەرگی جوانمان ئەگرین
ترسی ئەوەیشمان هەیە کە ئەمرین
هی وامان هەیە، لە مەرگ ناترسێ
هێندە بێزارە، لە کەس ناپرسێ
ئەوانەی کەڵکی، پیاوەتییان بوو
کۆچیان کرد دەوری، ئەوان بەسەرچوو
ئێستە هیوامان، بەکەس نەماوە
زەوقی هەڵکردمان، ناوە بەلاوە
لەبەر ئەوەیە، وەک (بێسارانی)
لە عالەم تەریک، بوومە زیندانی
بە چلەی هاوین، لە ژووری زستان
ڕادەبوێرم، ئاوڕشێن، گریان
وەک بەختم، بەرگی ڕەشم لەبەردا
باخاکی، عالەم، بکەم بەسەردا
ئاخ بۆ هام دەردێ، دڵسۆز و یار بێ
بەدەردی ئێلی، دڵ بریندار بێ
دەستی یەک بگرین، ڕوو بکەینە شاخان
پێکەوە بگرین، بەکوڵ لە داخان
بۆ ئەوانەی وا، بەبای باڵی دێو
لەترسا و برسا، ڕوو ئەکەنە کێو
دەستی دڵسۆزێ، دەوایان ناکا
وا دەتلێنەوە، لەسەر ڕووی خاکا

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

یاران نەوبەهار[١]

١٩٤٩

یاران نەوبەهار،
ڕەنگی خەزانە، لەلام نەوبەهار

وەنەوشە، سەرشین، چەوتاوە خەمبار
سۆسەن شێواوە، لە جەخاری خار
گوڵ باهەر نەڕوێ، نە ئاڵ و نەزەرد
گیای سەوز و وشک، بێ بەداخ و دەرد
با کەو نەخوێنێ، لەسەر نزاران
با نەپرژێنێ، شەونم بۆ داران
ئەرخەوانەکەی، سەرقەبری ڕۆڵەم
بم گرێنێ بۆ، شیوەن و ماتەم
لافاوی دیدەم، وا جۆش بسێنێ
سەدەی بەربەستی، ئاو بڕووخێنێ
دیجلەی فرمێسکی، دووری عەزیزان
سەلمانی پاکم بۆ بخاتە گریان
کلیلەی بەفری. چیا و ئاسۆ و هەرد
باداوە پێچ و گێژەڵووکەی دەرد
بەدوعا و ناڵەی، دڵ مەئیوسیمان
ڕوو بکاتە شاری، تەقیانووسیمان
ئیتر نە لە شاخ، دەنگی گیانداربێ
نەسەدای بولبول، نە گوڵشەن دیاربێ
چونکو قیبلەکەم، ئیمساڵ غەمگینە
دیارە کە فەلەک، لێمان بەقینە
خوایە گیرا کەی، ئاه و هەناسە
هاوارە ڕەحمێ، ئێلم کەساسە[٢]

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) تەواو لێم ئاشکرا نییە کە پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەچ بۆنەیەکەوە وتووە وە چ کارەساتێک وەها دڵی بریندار کردووە و هەستی ئاڵۆز و خەمبار کردووە. بەڵام بەوەدا کە شیعرەکەی لەسەرەتای مانگی نیساندا بڵاو کردۆتەوە ڕێی تێدەچێ کە بەهۆی ئەوەوە بووبێ، کە ئەو ساڵە ١٩٤٩ نەیان هێشت ئاگر بکاتەوە و ئاهەنگی نەورۆز بگێڕێت.

***

جەژنی مەولوود و نەورۆز[1]

١٩٤٣

وا سەرلەنوێ، زەمین گیا و گوڵ، ژیایەوە[2]
گیرۆدەیی و کەسیرەیی سەرما، بڕایەوە
خوابکا هەوای ئاسایشی ئەم خاکە بێتەوە
ئەم ئاگرەیش بەئاوی نیسان، دامرێتەوە
وەیا اللە نور السماوات
چرای ڕێمان بێ، مصباحی مشکات
فەرمووتە (نار نور علی نور)
مەولود و نەورۆز، وا هاتنە (ظهور)
دوو ڕەبیع، یەکێک مەولودی سەردار
ئەو ڕەبیعی تر، نەورۆزی بەهار
ئەم دووانە ئەمساڵ، کەوتوونە مانگێ
بۆ پیرۆزی کورد، ئاواز و بانگێ
نیەتی مەولود، لە نەورۆز دێنین
لە گردی یارە، مەولود ئەخوێنین
بەو نیەتە خوا، ئەم دوو جەژنەمان
پیرۆز کا و ببێ بەجەژنی جیهان
یەعنی ئەم شەڕە، بکوژێنێتەوە
ئەم فەلاکەتە، ببڕێنێتەوە
جاری نەورۆزمان، ڕۆژێکی وایە
ڕۆژێ سروشتی هەموو دنیایە
ئەو ڕۆژەیە ساڵ، نوێ ئەبێتەوە
زەوی و درەخت و گیا ئەژیەتەوە
بە (یحیي الأرض بعد موتها)
زیندەگی تازە، ئەبینین وەها
ئنجا مەولودی ئەو پێغەمبەرە
تەعریف و مەدحی لە حەد بەدەرە
تیفلێکی بێ کەس، خۆی نەخوێندەوار
خودا بەو دینە، کردی بە سەردار

شێوەی سروشتی، لەدەست خۆی ناوە
خۆی چۆنی ویست وا، دروست کراوە
بۆ ئەم دوو جەژنە، لە گردی یارە
کۆ ئەبنەوە، خەڵکی ئەم شارە
کاڵەک و شووتی و توور و پرتەقاڵ
لەگەڵ یاپراخ و چا، جەژنانەی ساڵ
هەرچەند ئەمانە، ئەمساڵ گرانە
لەلای پیرەمێرد، هەمووی ئاسانە
چرای باپیران، ناکوژێتەوە
هەرچی خەرج ئەکا، لەجێی دێتەوە
باوک و باپیرمان، با ناو دەربەرن
ڕۆڵەی (زانستی)یش تێر تیا هەڵپەڕن

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) لە ژمارە٧٠٠ی ژیندا ساڵی ١٩٤٣ کە ئەم شیعرە پیرەمێرد خۆی بڵاوی کردۆتەوە بەو جۆرە نییە ئێمە لە سەرەوە نووسیمان، بەڵکو ئەو چوار دێڕەی کە کێشەکەی لە تەواوی شیعرەکە جوێیە هەر لەگەڵ شیعرەکەدا نووسیوە. سەیر ئەوەیە ئەو چوار دێڕەش نیوە دێڕی یەکەمی ١٣ بڕگەیە و سیانەکەی تر چواردە بڕگەن. وە دوای ئەوە شیعرەکە هەمووی کێشی خۆماڵی ١٠ بڕگەییە.

***

کۆنەفرۆشی[1]

١٩٤٨

دیجلە بەهاران، کە کەف ئەچێنێ
زنجیر کراوە و، شێتی ئەنوێنێ
پایزان بێ دەنگ، دۆش دائەمێنێ
دیارە کەس لەسەر، باری نامێنێ
دیجلە ئەم هەموو خەلیفەی دیوە
لە لەنجە و لاری خۆی نەلەخشیوە
ڕاست بەناو جەرگی بەغدادا ئەڕوا
ئەیان خنکێنێ، کە دەستی ئەڕوا
ئەم دیجلەی ئێستا، کە ئەکا گوزەر
(هۆلاکۆ) بەری بەستبوو بە سەر

هەزار هۆلاکۆی، هیلاک و کز کرد
لالە عەباسی ئالّی لەناوبرد
هەروەک خۆیەتی، بەبێ غەم ئەڕوا
لە خورە و گورە، ناکەوێتە دوا
هەر کەلوی بەردە، لە تاقی کیسرا
بانگ ئەکا (بەقا نەبودە کسرا)

....

(١)ئەم شیعرە لە دیوانی (پ.م)ی (م. ه)دا بڵاو نەکراوەتەوە

***

فەلەک نایەڵێ[١]

١٩٤٩

فەلەک نایەڵێ، خۆشی تاکو سەر بێ
ئەوی پیاو بێ، ئەبێ هەر دەربەدەر بێ
ئەبینم ئاسمانی باوەپیارە
شیعارێکی نییە، شێوەی بەدر بێ
لەناو ئەو باخەدا، خۆی ناشتی ئێستا
درەختێکی نەهێشت، سێبەر لەبەر بێ
بەهار هات، شاعیرێکی پێ نەهێشتین
وەکو بولبول، کە ناڵەی کاریگەر بێ
لە گەردی یارەوە، ئاگرێ دیارە
ئەسووتێ هەرچی نەورۆزی لەبەربێ
نییە غەیری وەنەوشە و لالە وەک پیر
قەدی چەوتی، لەبەرداخی جگەربێ
خەوی مەرگە، مەگەر گورگی ئەجەل هات
لەڕانی داین و نەی دی کەس خەبەربێ
بەجارێ، چوار پەلی گرت و فڕاندی
وەرە جەژنت نەبێ و قۆچت لەسەربێ
ئەڵێن بەم حاڵە، شوکرانەبژێر بە
نەوەک ڕۆژێکی لەم ڕۆژە بەدتر بێ

کە من کەوتمە مەلەی ناچار لە گۆما
بەڵام قووڵ بێ نەوەک خوڕ و خەتەربێ

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

شەڕ لەگەڵ هەوادا[١]

١٩٤٢

نازانم هەوا، بۆ چ وا بەکوڵە[٢]
لەم دەنگوباسە، بۆچ نابەدڵە
ئێمە زیانمان هیچ لەو نەداوە
ئەو بۆ چ تەگەرەی لەکارمان داوە
ئەو قینی چییە، وا ڕێگا ئەگرن
بەدناوی نەبێ، هیچی پێ نابڕن
ئەو دەم و واتە، زبانە شیرینە
لەلای ئەو تاڵە، هەروەک هەنگوینە
(لەندەن) ئەتوانێ، ئەو لەرزەش ببڕێ
بەریەخەی هەوای، دەروێش دادڕێ
خەیاڵە تازە، بۆ کورد بەیانە
شەوی بەسەرچوو ئەم قەومە جوانە
با تەقس لاچێ، ڕێگا بکا چۆڵ
بەسە، لاخواری، بەسە بۆڵەبۆڵ
لووتت دەشکێ، هەروەکو نازی
ئاخر، ئاواتی مەرگت ئەخوازی
دەنگی مامۆستا (ڕەمزی)[٣] بابییەم
شیعرەکەی (گۆران)[٤] بابێتە بەرگوێم
بەقاسپەی چالاک[٥]، هەروەک نێرەکەو
با ڕام چەنێنێ شەوە، گیان لە خەو
سەیرکە، چەن خۆشە، ناوی ئەم پێنجە
لێکی دەینەوە، وەک زێڕ و گەنجە
ژین و ئیزاعەی شاری سلێمانی
وا کوردی ئێران، هەموو پێیی زانی

دەنگی (کامل) بەگ، شەوقی گەلاوێژ
بڵاوبووەوە، هەزار تۆپ هاوێژ
قسە خۆشەکەی، شاری فەلەستین
گورزی کاوەیە، مزگێنی بۆ ژین
خۆزگە زانستی[6]، ئێمەیش بمایە
بانگی (هەربژی) لێ نەبڕایە
ئەوسا نیشتمان ئەگەییە غایە
هەموو لاوانمان ئەگەییە غایە
ئیتر هەر بژی، بەریتانیا
دەنگی خستینە، ناو هەموو دنیا

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێرددا بڵاو نەکراوەتەوە.
(٢) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ ئێستگەی (شرق الأدنى) وتووە کە ساڵی ١٩٤٢ لە یافا (حلفاء) لە جەنگی جیهانی دووەمدا کردبوویانەوە. بەشێکی کوردی تیابوو کە گۆران و ڕەفیق چالاک و ڕەمزی قەزاز بەڕێوەیان دەبرد.
(٥،٤،٣) مەبەست لە ڕەمزی قەزاز و گۆران و ڕەفیق چالاکە. کە لە بەشی کوردی ئەو ئێستگەیەدا کاریان دەکرد.
(٦) مەبەست لە کۆمەڵی زانستی و قوتابخانەکەیەتی لە سلێمانی

***

شیعری دووەم - بۆ ئێستگەی یافا
١٩٤٢

دەنگێکی قودس[1] لای قودس[2]ەوە هات
ناو جەژنانی کرد، بەجەژنێکی ڕاست
ئەو شەوە بەختی، میحوەر وەرگەڕا
نووزەی نازییەکان، لە لیبیا بڕا
ڕۆژی ڕومیل[3]یش بوو بە شەو شکا[4]
ئابرووی فاشست، ئێجگاری تکا
ئەمەریکا هات، جەزائیری گرت
ئەمیرال دارلان[5]، کەوتە جرت و فرت
ئەو شەوە بانگی ڕۆڵەی کوردستان
لە شەرقی ئەدنا[6]، گەییە ئاسمان

لە شوێن میعراجی (مسجد الأقصى)
دەنگی گۆرانی (گۆران)[7]مان هەڵسا
فەلەستین شوێنی (صلاح الدین)ە
بۆیە ئەم دەنگە، هێندە شیرینە
ئافەرین ڕەمزی بەتەوای قەزاز[8]
ڕاست میللەتەکەت، پێ کرد سەرفراز
لاوکی کوردی وەک دەنگی زەبوور
دەنگی دایەوە لە نزیک و دوور
سەری گوێژەمان لە (صخرة الله)
تا پایەی عەرشی، یەزدان خۆی هەڵلا
شۆڕێک کەوتە ناو کوردستانەوە
ڕۆحی نیامان[9] پێی حەسانەوە
ڕادیۆ وەک (صوری اسرافیل) وابوو[10]
(بعث بعد الموت) لە پڕ پەیدابوو
ئەمە نەزەری بەریتانیایە
مسی کرد بە زیو کیمیایە
ئەم ژیانەوە و ئەم زیندەگییە
تا دەمرین چرای ڕێی بەندەگییە
شێوەی عیراقیش دیموکراتییە
ئەمە نیشانەی، ڕێگای هاتییە
یاخوا لەسایەی، بەریتانیادا
پێکەوە بژین، تێر لە دنیادا

....

(١) قودس: پیرۆز.
(٢) قودس: شاری قودس.
(٣) سەرکردەیەکی بەناوبانگی نازییەکان بوو لە ژوورووی ئەفریقادا لەشەڕی (علمين)دا شکا. م. هـ.
(٤) م. هـ نووسیویە (ڕۆژی ڕۆمیلیش بەو شەڕە شکا)، بەڵام لە ڕاستیدا وەهایە: ڕۆژی ڕۆمیلیش، بوو بە شەو شکا.
(٥) سەرکردەیەکی دەریایی فەرەنسا بوو. م. هـ.
(٦) مەبەستی لەو ئێستگەیەیە کە ئەم شیعرەی بۆ وتووە. ئێستگەی (شرق الأدنى) لە یافا.
(٧) مەبەست لەو سروود و گۆرانییانەیە کە گۆران شیعرەکەی نووسیبوو وە (چالاک) دەیگوت.

(٨)ڕەمزی قەزاز.
(٩) مردوو.
(١٠) ئەم شیعرە لێرەوە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا نەنووسراوە یا قرتێنراوە. وە بریتییە لە پێنج بەیت واتە (١٠) نیوەدێڕ.

جەژنی قوربان(١)

خوا حەزرەتی ئیسماعیلی لەژێر تیغ هێنایە دەر
ساڵتان هەموو هەر بەجەژن و بەشادی بباتە سەر
ئەو جەژنە جەژنە، میللەتی تیا بەشادمانی بژی
بۆیە بەهاری پەسەندە، گوڵ و میوەی دێتەبەر
پێکمـــانەوە بێ، جـــەژن و دڵشـــادی
تا ســـەر بێ، ســـەر و گـــەردن ئازادی

(١) پیرەمێرد بەبۆنەی جەژنێکی قوربانەوە لەسەر کارتێک ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە

***

عەشرەت هاوارە(١)

١٩٤٧

عـەشـرەت هاوارە، عـەشـرەت هاوارە
کـــەوتوومـــە (ئاراس) ئاو بێ بوارە
ڕێم نـیـیـە منیش، شوێن ئەوان کـەوم
پیـــرم، هەنگاوێک بنێم، ئەکـــەوم
لێـــرەش وا کـــەوتووم بەدەم دەردەوە
لە ئێـــشی دووری و ئاهی ســـەردەوە
دکـــتـــۆر دەوای تۆم ناوێ لێم گـەڕێ
بەڵکم بەئاهم، دەوران وەرگـــەڕێ
یا وا وەرگـەڕێ ئێـــڵم ســەرکـەوێ
یازرمـــەی تۆپی زەڕڕەی بەرکـــەوێ
ئەو ساکـە دوعـای من وا گـیـرابێ
لە خـــانەی خـــاکـــا، ئاواتم نابێ

ئنجـــا تەڵقـــینم بدەن بەکـــوردی
بڵـــێن ئاواتت، هاتە جێ، مـــردی

(١) م. ه لە لاپەڕە ١١٦ی دیوانی پیرەمێرددا نووسیویە شاعیر ئەم شیعرەی بۆ ئەو قارەمانە بارزانییە کوردانە وتووە کە لە سنووری تورکیا و ئێرانەوە گەیشتنە خاکی شوورەوی.

فەریادی پیرەمێرد(١)

١٩٤٥

ئەڵێن فـــرمـــێـــسکی هەور بارانە
گـــوایە گـــریانی شـــینی یارانە
کـــوا ئەگـــەر هەور وا بگریایە
ئەشـــیـــا بارانی هیچ نەوەســـتـــایە
چونکە چوار ساڵە ئەم سـەرزەمـینە
تێکرا بەخـــوێنی کـــوژراو ڕەنگینە
ئێـمـە کـە خـۆمـان، یەکـتـر بکوژین
هەور و ئاسـمـان بۆچ، بۆمـان بگرین
ئەم قـــڕە قـــڕە و، قـــڕی ئینسـانە
ڕاستت پێ بڵێم، فـیـتی شەیتانە(٢)
خواسـتی خواییـیـە، ئەبێ بێتـەجێ(٣)
بۆ ئەوەی زەمین، بە فـــەســـاد نەچێ

(١) مەبەستی پیرەمێرد لەم شیعرەدا کارەساتی جەنگی جیهانی دووەمە.
(٣,٢) لێرەدا جێی سەرسوڕمانە کە بیروباوەڕی ئایینی بەو جۆرە کاری لە شاعیر کردووە لەبری ئەوەی هۆی بەرپابوونی جەنگ بۆ واقیعی دروستبوونی بگێڕێتەوە، تاوانەکەی ئەخاتە ملی شەیتان و خواستی خوا. لەکاتێکدا شەیتانیشی وەک ڕەمز دانەناوە.

***

لەو ساوە

لەو ســاوە کــە شــاری سلێـمــانی دروست کــرا
کـــوشـــتـــاری ئێـــمـــە بوو بەشـــەڕی دوو برا
ســـاڵێک بەتوورەکـــانە بەمـــاڵ و منداڵەوە
ئەژیاین بەڕیزە، ڕیزکـەری کەوش بووین لە ماڵەوە

دیواربڕێک بەدزییەوە گەسکی لە ماڵ ئەداین
شەو خەنجەرێک بەدزیەوە، باوکی لە چاڵ ئەناین
سەرمایەی تجارێکی پێشوو، معاشێکی ئێستە بوو
ترسێکی وای بوو کێ خەوی ئێستای لەچاو ئەچوو؟
ئەمن و ئاسایش و نیعمەت و سەیرانی ئێستەکە
توخوا بەناشوکری مەیبڕە و سپڵەیی مەکە
باوەکوو ئەوانەی ژووروو، نەخنکێین بەدارەوە(١)
با دانەهێنرێین بەتەڕی بەپۆپەی مشارەوە
قەیوان و قوترە و کونەماسی لەدەست نەدەین
دوایی بەجرت و فرتەوە هانا بۆ کێ ئەبەین!؟

(١) مەبەست لە شۆڕشگێڕانی شۆڕشی شێخ عەبدولقادری شەمزینی و شێخ سەعیدی پیرانە کە لە سێدارە دران.

***

ئێمە کە کوردین

١٩٢٦

ئێمە کە کوردین، لەلامان وایە
زوبانی کوردی، زۆر بێ هاوتایە
لاوکی کوردی، دەنگی زەبوورە
(جنة المأوی) لە شارەزوورە
صلاح الدین و کەریم خانی زەند
بابا شەرەف خان، شای کۆی دەماوەند
قارەمان قادر(١)، فیدایی فوئاد(٢)
لەڕێی وەتەندا، بەجەننەت بوون شاد
گەورەی هیچ قەومێک وەک گەورەی کوردان
لەڕێی وەتەندا، نەبوون بەقوربان
فکری میللەتیان، ئیحیا کردەوە
قەدری وەتەنیان ئەعلا کردەوە
شادین ئەی میللەت بۆ ئەم گەورانە
فەخری تەئریخی، لایق بەوانە

ناویان ون مەکەن، بەخاس و بەعام
تاکو دەس کەوێ، ڕۆژێ ئینتقام
بێنە جووڵەجووڵ، بارۆحیان شادبێ
پێی میللەتەکەم، لە بەند ئازاد بێ
کچانمان لەژێر، بەیداخی ڕەشدا
چاو هەڵنەهێنن، بەخوێنی گەشدا
بەخوێنی لاوان، وەتەن نەجۆشێ
میللەت بۆ وەتەن، سیا نەپۆشێ
هەزاری وەک من، هەتا نەکوژرێ
بەقەڵەمی خوێن، شیوەن نەنووسرێ
ئەم میللەتەی کورد، ڕزگاری نابێ
بێ شک ئەم ئیشە، ئەبێ هەر وابێ

(١) قادر: شێخ عەبدولقادری شەمزینی.
(٢) فوئاد: دکتور فوئاد یەکێ لە پێشەوایانی شۆڕشی کورد بوو لە تورکیا لەتەک شێخ عەبدولقادر و هاوڕێکانیاندا شەهید بوون.

***

تاکە بەیت

١٩٤٣

لەناو، ئەو ئاوە جوانەی، تەرزی، تەرزە
دڵی (بی)و(مانگ)و(شاعیر) هاتە لەرزە

***

دایکی وەتەن(١)

بۆ شەشی ئەیلولی ١٩٣٠

دایکی وەتەن ڕاوەستاوە
فرمێسکی خوێنی لە چاوە
پرچی بەشانیا بڵاوە
ئەڵێ ئەولادم کوژراوە

دڵم بڕاوە، جەرگم سووتاوە
هێزم نەماوە، پشتم شکاوە
دووکەڵێ کەوتە ڕوویی ئاسمان
بەچکە شێرانمان گشت شەهیدکران
منداڵەکانمان بەبێ باوک مان
کزەی خەزانە، گەڵاڕێزانە نابڕێتەوە!
ئەی شەهیدانی، بەرگ خوێنین
خۆتان بۆ ئێمە کرد بەپەرژین
لە خوێنتان دەسبەردار نابین
لە دڵی میللەتدا دەژین
شەشی ئەیلوولە، ڕۆڵە مەقتوولە
چاوە، پڕ ژانە، گەڵاڕێزانە، نابڕێتەوە

....

(١)ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە. کاتی خۆی کراوە بەسروود بۆ شەشی ئەیلوول.

***

سەرگوروشتە

١٩٤٣

عیراق کە شوێنی (بەنو عەباس) بوو
باخی ئیرەمی، لالە عەباس بوو
وەک جورجی زێدان، نووسیویە بۆمان
تا بەسرە بووبوو، بە باخ و بێستان
دنیا لەسەر هیچ بارێ نەماوە
بەغدایش لەو حاڵە کەوتبووە دواوە
وەک مەلای مەزبوور ئەڵێ ئەم مانگە
دەورەی پڕتەوی کە چواردە دانگە
ئەیبڕن ئەیکەن بەئەستێرەی ورد
ئەم چەرخی چەپەیش، وای لە بەغدا کرد
ئەم دیجلەی کەوا، پیا ئەکا گوزەر
هۆلاکۆ بەری بەستبوو بە سەر

لە دەورەی تورکدا ولایەتێ بوو
لە مانگە ڕێوە والی بۆ دەرچوو
تا خوا هەلێکی باشی بۆ ڕەخساند
لە کەشمەکەشی دەست بێگانەی ساند
ڕۆڵەی ناوداری، وەتەنی عیراق
پشتیان دایە یەک کەوتنە ئیتفاق
ئنجا لە نەوەی، هاشمی ئەکبەر
مەلیک فەیسەڵ هات، کردیان بە سەروەر
هەرچەند خوا کردی و چەرخی دنیا بوو
دامەزرێنەری، بەریتانیا بوو
هێشتاکو تەواو دانەمەزرابوو
لەهەر چوار لاوە ئاشووب پەیدابوو
هیتلەر لە دەر و میتلەر لە ناودا
بارگیری بەدی فیتنەیان تاو دا
تا پێیان کرا درێغیان نەکرد
ئینگلیز کەوتە فریا دەستوبرد
ئێستا بەحوکمی ئایەتی قورئان
کە باوەڕ ئەکا پیاوی موسوڵمان
کەسێ پاش مردن، زیندوو بێتەوە
دیارە کە ئیتر نامرێتەوە
بەغدایش پاش مردن، زیندوو بۆتەوە
ئیتر مردنی لەبیرچۆتەوە
لەم (بعث بعد الموت)ە ئەمێنین
هەتا دنیا بێت ئێمە ئەمێنین
وا بەپەیمانی (ئەتلانتیک) عیراق
لەگەڵ دوو دەوڵەت، کەوتە ئیتفاق
لە(ساحەی صلح)دا ئێمەیش جێ ئەگرین
هەقی سەربەستی، بەهەق وەرئەگرین
ڕەنگە کە هەندێ لە گرۆی بەدکار
بە هۆی بەدخوویی وەک دووپشک و مار

بڵێن ئیعلانی شەڕ بۆ شەڕ چوونە
ئەوی گوێی باتێ، دڵی زەبوونە
ئەم دوو دەوڵەتەی کە یاری ئێمەن
بۆ هەموو دەردێ، خەمخواری ئێمەن
چ پێویستێکیان بەئێمە هەیە
دەوڵەتی عادل دیارە بێ وەیە
ئەبێ بزانین کە (گا) گۆڕاوە
نووزەی بڕاوە، هەر کلکی ماوە
باوەجود ئێمە کە ناومان کوردە[١]
لە شانامەدا، ناوبانگمان کوردە
توخوا نەنگ نییە لە شەڕ بترسین
لەم ڕەنگ هەرا و گیڤە بپرسین
من وام ئەوێ کورد لە پێشەوە بێ
وەک فەرهاد بازووی بەتێشەوە بێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

سێ بەیت

١٩٤٨

«هەر کاری لەلای بەندە گرانە
ئەوە لەلای خوا گەلێ ئاسانە
بەڵام بەو شەرتەی بڕوات بەخوابێ
ئیشێکی وایش بێ، غەدرت لێ کرابێ
ناڵەت ئەبێتە، سەرەبزووتێ
وەک ئاگر و پووشوو، زۆردار ئەسووتێ»

***

بۆ مستەفا صائب[١]

مستۆ[٢] وادیارە تۆش جل خوار ئەکەی[٣]
ئەستۆت ئەخورێ و مەیلی بار ئەکەی
نامە ئەنووسیت بەزبانی تورکی
لە میللییەتدا مایل بەشرکی
ئێمە کە کوردین لەلامان وایە
کوردی زبانێکە زۆر بێ هاوتایە
ناوی پێغەمبەر، حەمەی ڕەسوڵە
نوێژمان بەکوردی لای خوا قبوڵە
ئەگەر تەڵقینم، بەکوردی نەدرێ
گوێی لێ ناگرم، باکفنم بدرێ
گەر مەڕنەموکەی[٤] عارەب لێم پرسێ
وای تێ ئەخورم، کە ئەو بترسێ
ئەمە دینمە و دینێکی بەهەق
لەسەر بەیتی خۆم ئەگەر بکرێم شەق
نووسیوتە گوایا، وەزیفەم ماوە
هەر چیمان کردووە هەر ناتەواوە
چیم کردووە ئێستا جارێ لە کوێمە
میللەت لەمەودوا ئومێدی پێمە
سەیرکە بەهارم لێ بێ ئینشاالله
لە کوردستاندا، بیکەم بەهەڵڵا
شیمال و جنوب، تێکەڵ کەم بە قین
بلەرزێنمەوە، گاکەی ژێر زەمین
بەیداخی کوردی، بلەرێنمەوە
ئیرسی ڕۆیوەکان بگەڕێنمەوە
صلاح الدین و کەریم خانی زەند
بابا شەرەف خان شای کۆی دەماوەند
بێنە جموجۆڵ، ڕۆحیان شاد بێ
پێی میللەتەکەم، لە بەند ئازاد بێ

لەسەر هەر کێوێ، شێرێ تێخورێ
ناوجەرگی هەموو، دوشمنان ببرێ
ئەوجا سەربەستی، بەئێمە ئەدرێ
خێر ئەوان بیدەن، کەڵک ناگرێ
نامەوێ بیدەن، ئاهـ بێ[5]، بیسێنم
فکرم ئەمەیە، هەتا ئەمێنم
هەزاری وەک من، هەتا نەکوژرێ
بەقەڵەم، بەخوێن، مەرسیەی نەنووسرێ
بەو خوێنە خوێنی، میللەت نەجۆشێ
میللەت بۆ وەتەن، سیا نەپۆشێ[6]
کچانمان لەژێر، بەیداخی ڕەشا
چاو هەڵنەهێنن، بەخوێنی گەشا
تا خاکەمان، بەخوێن نەشۆررێ
ئیمان بە سکەی، ڕوپیە نەگۆڕرێ
تەشەبوساتی، من تەواو نابێ
موتڵەق، ئەم ئیشە هەر ئەبێ وابێ

(٣،٢،١) مستەفا صائب: نووسەر و ڕۆژنامەنووسی گەورە و بەتوانا. ژمارەکانی ڕۆژنامەی (ژیانەوە) و (ژیان)ی ساڵانەی بیست و سی، هەروەها لە چاپدانی دیوانە شیعرییە کوردییەکان و پێشەکی بۆ نووسینیان گەواهی ئەمە دەدەن. نووسەری وردبین و بەهرەمەند (کەمال ڕەئوف محەممەد) تەواوی بەرهەمەکانی ئەم نووسەرەی لەلایە و خەریکی ڕێکخستن و لێکۆڵینەوەیانە. ئەم شیعرەی پیرەمێردیش تەنها لەو ڕووەوە دڵگیری و زویری بەرانبەر مستەفا صائیب تیایە کە نامەی بۆ پیرەمێرد بەتورکی لە سلێمانییەوە بۆ ناردووە. لە زۆر نووسیندا پیرەمێرد ڕێز و خۆشەویستی خۆی بەرانبەر مستەفا سائیب دەربڕیوە. هەروەها ئەم نووسەرە بەناوی (زەکی صائب) و چەند نازناوێکەوە نووسینی خۆی بڵاو کردۆتەوە (مستۆ) یا (مصطو) لە شێوەی کرمانجی سەروودا بەمستەفا دەڵێن مصطو. جل خوار: تورک خواهان، ئەوانەی سەر بەتورک بوون.

(٤) مەڕنەموکە (من ربک)ی عەرەبییە وای لێ هاتووە. گوایە دوای ناشتنی مردوو مەلائکەت دەچنە سەری و لێی دەپرسن (من ربک) ئەگەر مردووەکە ئیسلامی تەواوبێ دەتوانێ وەڵام بداتەوە.

(٥) ئاهـ بێ: عەهدبێ، پەیمان بێ.

(٦)سیا نەپۆشێ، بەرگی ڕەش نەپۆشێ.

***

بەندی قەتار[1]

١٩٤٦

ساقی بەعەشقی بەرزی خاکەکەم
بەیادی قەومی دڵ خەمناکەکەم
بۆم تێکە جامێ، با دڵ خامۆش بێ
کەڵکەڵە و سەودای سەر فەرامۆش بێ
توخوا سا (ڕەشۆڵ)[2] تۆش قەتارەکەت
سەدای سوب سەحەر پای کۆسارەکەت
بەڵکو بێنە جۆش، نەوجەوانانمان
تێکۆشن بەعیلم بۆ خان و مانمان

(١) ئەم بەیتە لە لاپەڕە٨٢ی م. هـ دا بەهەڵە نووسراوە. ڕاستمان کردەوە.

(٢) ڕەشۆڵ: دەنگخۆشێکی کوردە، کە ماوەیەکی زۆر بەبولبولی کوردستان بەناوبانگ بوو، مرۆڤێکی قسەخۆش و لە خۆبوردوو و بەوەفایە، گوێ ناداتەماڵی دنیا، هەر زرمەی دێ، لای من تەنها هەر عەیبی ئەوەیە کە ژمارەیەکی کەمی لە هەڵبەستەکانی کوردی لەبەرەو ئەبوایە زۆربەی هەڵبەستە بەناوبانگەکانی لەبەربکردایە، هەروەها ژمارەیەکی زۆر کەمیشی لە گۆرانییەکانی تۆمار کردووە کە ئەمەش ڕاست نییە. ڕەشۆڵ کە ئەو گۆرانییەی ئەوت (ڕەشوڵ)ەکەی ئەکرد بەکوردە و بەم جۆرە ئەیوت: توخوا سا کوردە تۆش قەتارەکەت.

***

بۆ بیست ساڵەی ژین

لە(١٩٢٦)ەوە بۆ (١٩٤٦)

بەستەی هەی ژین

هەی ژین، هەی ژین، گوڵی باخی ژین
هیممەتی پیرت، بۆ بوو بەپەرژین
بەختت وەک تەختی سولەیمان بەرزە
شیعرت وەک عەرشی بەڵقیس سەد تەرزە
بینای نەزانیت، هێنایە لەرزە
خۆشەویستی تۆ لەلامان فەرزە
هەی ژین، هەی ژین

ئەمڕۆکە ساڵی، بیستە، تەواوە
زەماوەندێکی، وات بۆ کراوە
لە کوردا جەژنی وا ڕووی نەداوە
گشت ڕۆڵەت هاتوون لەم لاو لەولاوە
هەی ژین، هەی ژین
نەورۆزت هانی، بەچلەی زستان
بەبانگی بەیان کورد لە خەو هەستان
ئاوازەی بەرزیت، کەوتە کوردستان
یاخوا گەرم بێ، هەروا مەجلیستان
هەی ژین، هەی ژین

پیرەمێرد پێش ئەوەی ئاهەنگی بیست ساڵەی دەرچوونی ڕۆژنامەکەی بگێڕێت، وەک ئاگاداری و بانگهێشتنێکی هەموو لا، لە ژمارە(٨١٧)ی (١٧)ی کانوونی دووەمی (١٩٤٦)ی ژین) دا ئەم چوار بەیتە بڵاو دەکاتەوە.

ژین کە پەیامی، ژینی کوردانە
فریشتەی مژدەی، سایەی یەزدانە
ئەم بیست و شەشەی کانوونی دوایی
ساڵی بیستەمیە، کەوتووینە شایی
فەرموون با ئێوەش، بەشتانی تیابێ
یاخوا زۆر ڕۆژی، وەهای لە دوابێ
سەعات لە چواری دەمەو ئێوارە
شوێن شایی قەسری (فائق هوشیار)ە(١)

(١) مەبەست فائق هوشیاری کچەزای پیرەمێردە. واتە کوڕی ڕەحمەخانی کچی پیرەمێردە. پارێزەرێکی وریا و خاوەن تاقیکردنەوەی زۆرە.

***

کزەی دەروون(١)

دواوانەکەی(٢) شوێن ماڵە گەورە
سەرەو خوار ئەڕۆی، بەپێچ و دەورە
ڕوون و ڕووناکی، وێنەی بلووری
ئاوی زیندەگی، گشت شارەزووری

وام لە کەنارت بەدڵەی پڕخەم
ڕۆژی ڕووناکم، لێ بووە بەتەم
ئەگریم و ئەڵێم، تۆ وەک ئاوێنەی
بۆ شوێن دەستکردی، کردگار وێنەی
بۆچی نانوێنی، وێنەی فۆتۆگراف(٣)
وێنەی شیرینی، نازدارانی جاف
نموونەی دەستی، پەروەردگار بوون
بەدەوری تۆدا، گوڵی بەهار بوون
بەشەدەی لار و، کراسی کەتان
وەک مانگ کەتانی(٤) جەرگیان ئەسووتان
وێنەی مانگەشەو، بەشەوی دەیجوور(٥)
بورجی ڕەشماڵیان پڕ ئەکرد لە نوور
شەوی مانگە شەو، ئاوایی خەوتن
لە دوای سرەوتن، کاتێ تێکەوتن
ئەو لەش و لارە، بەشلپەی مەلە
دڵی دڵداریان، ئەخستە پەلە
ئای بۆ (پەری خان) نازداری جافان(٦)
ئاهو زەڕباهووی سوورمە کلافان(٧)
ماڵە بەگزادە و زیڕەی سەماوەر
ڕووی ڕووبارەکەی تۆی ئەگرتەبەر(٨)
دەنگی نەکیسا و بەزمی خوسرەویی
لای مەحموود پاشا ئەکەوتە نەوی
ئاوازەی باز و سەقر و باڵەبان
حیلەی ماین و ئەسپی کەحێلان(٩)
ئەمانە گشتی، خوا دابووی بەجاف
حوکمدارێ بوون، بێ لاف و گەزاف
لەم دواییـیەدا، خۆ (ناهیدەخان)(١٠)
شا خانمێ بوو بەلاو دیوەخان
شوێنی دوو پاشای(١١) پڕ کردبووەوە
گرەوی لەڕووی(١٢) چەرخ بردبووەوە

توخوا ئاوەکەی بۆن گولاوەکە
بۆ سەرچاوەکە. کەمێ لاوەکە
بڕوانم ئاخۆ جامی فۆتۆگراف؟!
نیشانم نادا؟ شێوەی ئێلی جاف؟
نەء، ئەو دەبدەبە و سەر ئەو سەرئاوە
ئێستە ئەفسانە و نەخشی سەرئاوە
ئەو دڕک و داڵە و ئەو قەل و داڵە
جێگیرن لە شوێن ئەو گەورە ماڵە(١٣)
نازداران وێنەی ماسی سەرئاوان
بەبۆمبای دەوران کەوتنە سەرئاوان(١٤)
لە تاوەی جەوری چەرخی چەپگەڕدا
ئەوان ئەسووتێن منیش لە هەردا
وێڵ و ئاوارەی ئێلی مرادیم
هەر ڕوو لە ڕۆڕۆی ڕووی نامرادیم(١٥)
بۆ بازی موراد هەر (قەیسەر قوو)مە(١٦)
بەختم شوومە و باز کەوتە وەیشوومە
من بۆ ئێل ئەگریم مات و دڵ خەستە
ڕستی خێوەتی بەگزادە ڕێستە(١٧)
لە شوێن سەرمەلا و (الله اکبر)
(کارێ)(١٨) کار ئەکاو (ستریێت بەجۆکەر)(١٩)
ئێستاکە ڕێی کۆچ گوشادە و ئاسان
کوا سەرئێل کۆچی لێ خوڕێ بۆ کوێستان

....

(١)ئەم شیعرە لە لاپەڕە١٢٤، ١٢٥، ١٢٦ی دیوانی م. ﻫ دا بەجۆرێک شێواوە کە هەتا ئەم دەقەی ئێمە، کە پیرەمێرد خۆی لە (ژین)دا بلاوی کردۆتەوە نەبینی نازانی ڕادەی هەڵە و دەستکارییەکەی چەندە. لەم شیعرە و لە شیعری (یادی نازدارانی جاف)دا، تەنها هەڵەی زەق و دێڕی نەنووسراو نیشان دەدەین. چونکە ئەگەر هەموو هەڵە ورد و درشتەکان لە پەراوێزدا ڕاست بکەینەوە ئەوا پەراوێز دەبێتە دوو ئەوەندەی شیعرەکە.

(٢) بۆ خۆش وتن و خوێندنەوە ناوترێ، دووئاوان، دەگوترێ، دواوان.

(٣) ڕاستییەکەی (بۆچی نانوێنی)یە، نەک بۆچ پێم نانوێنی.

(٤) کەتان: جۆرە گوڵێکی زۆر جوانە کە لەبەهارانا لەدەشت ئەڕوێ. ئەڵێن کە تیشکی مانگەشەو ئەدا لەو گوڵە ئیتر گەڵاکانی هەڵئەکەوێ. پیرەمێرد دڵی خۆی شوبهاندووە بەو گوڵە کە بەدیمەنی مانگ ڕوخان لەت و پەت

ئەبێ م. ﻫ

(٥) م. ﻫ نووسیویە وەک مانگ بەشەدەی تاریکی دەیجوور، کە نازانم ئەوە مانای چییە. ڕاستییەکەی وەهایە، وێنەی مانگەشەو، بەشەوی دەیجوور.

(٦) پەری خان: کچی مەحمود پاشای جاف بووە.

(٧) ئەم نیوە دێرە لای م. ﻫ بەم جۆرەیە: ئاهوی زەڕباهوی عەنبەر کلافان.

(٨) ڕووی ئەو ڕووبارەی وا ئەگرتەبەر. لای م. ﻫ بەو جۆرە نووسراوە. بەڵام ئەوەی ئێمە ڕاستە چونکە پیرەمێرد قسە لەگەڵ ڕووبارەکەدا ئەکا و ئەڵێ (تۆ).

(٩) لای م. ﻫ نووسراوە:

ئاوازی سەقر و باز و باڵەبان
حیلەی مایینی جنسی کەحێلان

(١٠) ناهیدە خان ژنی عەلی بەگی مەحموود پاشای جاف و دایکی حەسەن بەگی جافە.

(١١) دوو پاشا واتە مەحموود پاشا و وەسمان پاشای جاف.

(١٢) م. ﻫ نووسیویە: گرەوی لە ڕۆحی چەرخ بردبووەوە. ئەم نیوە بەیتە بەم جۆرە نە مانا دەدات بەدەستەوە و نە کێشەکەشی لەگەڵ کێشی شیعرەکەدا ڕێک دەکەوێت.

(١٣-١٤) ئەو دوو بەیتە لای م. ﻫ بەم شێوەیە نووسراوە،

«ئەم دڕک و داڵە و ئەم قەل و داڵە
ماونەوە لە شوێن ئەو گەورە ماڵە
نازداران بوونە ماسی دواوان
بەبۆمبای ڕاوکەر کەوتنە سەر ئاوان»

(١٥) لای م. ﻫ بەهەڵە نووسراوە نزیک لە مەرگم دووریش لە شادیم.

(١٦) قەیسەر قوو: بانگێکە بۆ بانگکردنی باز لە ڕاودا.

(١٧) ئەو پارەیەیە کە لە کاتی یاری قوماردا قومارچی لەبەردەم خۆی دادەنێ.

(١٨-١٩) دوو واتان لە پۆکەردا بەکاردێن.

***

یادی نازدارانی جاف

پۆڕە جوانەکەی دەوری زەردیان
های بۆ کناچەت دەمی بەیانیان
کاتێ سفیدەی سەحەر دەرکەوێ
پێشخانەی شەفەق لە کێو سەرکەوێ
دەمی بێداری کە دەستی مریەم
قۆناغی عیسا، ئەشوا لەسەر چەم

ئاوی زیندەگی، دێتە زەمزەمە
ئەبێ بەزەمزەم، ئاوی ئەو چەمە
زەڵم و تانجەڕۆ، دەست لە ملان بن
سەرپۆپەی گوڵان، جێی بولبولان بن
دەنگی کناچەت بەرز و سەر ئازاد
دەنگ بداتەوە بێ ترسی صیاد
لە کەناری زەڵم، ئەو سەوزە گیایە
تۆوی کەنیشکی جافی تێدایە
تۆ بەکناچە و لەنجەو لارەوە
من بەدوو دیدەی[1] فرمێسک بارەوە
بەرامبەر بەیەک زارزار بناڵێن
هەردووکمان وەک یەک بۆ خێڵ[2] عەوداڵێن
شێوەی ئەو سنگەی جەودانەی سەد تەرز
لە سینەی مندا، شیوەن بکا بەرز
گوێم لە دەنگت بێ، بەیادی جاران
کوا ماڵە گەورە و پۆلی نازداران
منیش بەفەردی (مەولەوی)یەوە
بەهۆرەی جافی، ناو دەربەندییەوە[3]
بەشینی تیپی نازدارانی جاف
دووکەڵی ئاهم، شین[4] کا سەمای ساف
وەک چیهرەی خەیاڵ ڕوخسارەکەی خۆی
لە پەردەی دڵەی پڕ ئاخ و پڕ ئۆی
شوعلەی ڕووی نواند شای سۆسەنا خاڵان[5]
کەم کەم لە گۆشەی بورجی ڕەشماڵان
لە توێی تاریکی (شەدە)ی بێ گەردا
لە تافەت ئاوی، زیندەگی دەردا[6]
ئێستا لەو شوێنەی[7] ئەو عیشوە و نازە
بایەقوش لەگەڵ تۆدا هامڕازە
ئێڵی جاف ڕێگەی کوێستانیان نییە
نازانم مەیلی فەلەک[8] بە چییە؟!

ئومێدم وایە هەر بەم زووانە
ئێلات بچنەوە بۆ ئەو کوێستانە[9]
وەلی دێوانە ویستی لە یەزدان
ڕێگەی شەم نەبێ بچێ بۆ کوێستان[10]

....

(١) لای م. ﻫ نووسراوە «من بەچاوێکی فرمێسک بارەوە».
(٢) هەروەها نووسیویە: بۆ یار عەوداڵێن وابزانم ئەوەی ئێمە ڕاستتر بێت.
(٣)هەروەها نووسیویە: بەهۆرەی گوڵبانگ پەهلەویەوە. هۆرەی گوڵبانگ یەعنی هۆرەی بەرز. هەروەها گوڵبانگ بەخوێندنی بولبولیش ئەڵێن کە گوایا بانگ ئەکاتە گوڵ.
(٤) لای م. ﻫ نووسراوە پڕ کا سەمای ساف
(٥) هەروەها نووسراوە:

پرشەی ڕووی دەرکەوت شای سۆسەن خاڵان
کەم کەم لە گۆشەی، لای سیا ماڵان

(٦) لای. م. ﻫ نووسراوە:

لە توێی تاریکی شەدەی بێ گەردا
وەک ئاوی حەیات، شەپۆلی ئەدا

پیرەمێرد ئەم شیعرەی مەولەوی گۆڕیوەتە سەر شێوەی سلێمانی و لەو شیعرەی خۆیدا تەنها سێ دێڕی لە حەوت دێڕی دەقی شیعرەکەی مەولەوی بەکارهێناوە. لە کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا کە بۆ حەمە ساڵح بەگی قزڵجی نووسیوە لەلاپەڕە٦١دا گۆڕینەکەی پیرەمێردی نووسیوە، هەروەها دەقی شیعرەکەی مەولەوی لەلاپەڕە ٢٠٢، ٢٠٣ی دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس دا بڵاو کراوەتەوە. لێرەدا دەقی شیعرە هەورامییەکە و گۆڕینەکەی پیرەمێرد دەنووسین.

«چون چیهرەی خەیاڵ ڕوخسارەکەی وێش
نەتۆی پەردەی دڵ مەعدوومی دڵ ڕێش
نمانا جەمین شای سۆسەن خاڵان
کەم کەم جەگۆشەی لای سیاماڵان
زەمین منەت بار پامنیاو مەویەرد
جارجار وەڕووی ناز باوەشێن مەکەرد
باوەشێن مەکەرد ئەو صەفحەی بێ گەرد
نازکیش جەباد ئیحتیاط مەکەرد
نەتۆی تاریکی تای شەدەی بێ گەرد
لەطافەت چون ئاو حەیات مەوج مەوەرد
غەریب بیم چەنیم کەرەم نمانا
وەسەوقات پەرێم خەدەنگێ شانا

ئەرصەد چون یاران گیان تەسلیم کەردم
خاس بی پەی یادگار خەدەنگێ بەردم»

گۆڕینەکەی پیرەمێرد

«وەک چیهرەی خەیاڵ ڕوخسارەکەی خۆی
لە پەردەی دڵەی پڕ لە ئاخ و ئۆی
پرشەی ڕووی دەرکەوت شای سۆسەن خاڵان
کەم کەم لە کووچەی لای سیمالان
زەمین منەت بار کە پێی پیا دەنا
باوەشێنەکەی بۆ دادەهێنا
شیرینی لە توێی تاری شەدەدا
وەک ئاوی حەیات شەپۆلی ئەدا
سەر کولمی ئاڵی لە توێی سەرپۆشا
بەشنۆی پارێزی خەیاڵ نەڕوشا
چونکی غەریب بووم لاواندمیەوە
تیرێکی لێ دام تواندمیەوە
هەرچەند بەو تیرە گیانم تەسلیم کرد
بەیادی دیاری ئەو تیرەم هەڵگرت

(٧)لای م. ه نووسراوە «ئێستا لە شوێنی ئەو عیشوە و نازە»

(٨) هەروەها نووسیویە «نازانم فەلەک مەیلی بەچییە؟!

(٩)مامۆستا م. ه لە پەراوێزی ئەم دێڕەدا نووسیویە: جاران ئێلاتی کۆچەری بەئارەزووی خۆی گەرمیان و کوێستانی ئەکرد و هیچ سنوورێکیان بۆ نەبوو. لە زستاناندا ئەچوونە ئەم دەشتی گەرمیانە هەتاکو سەرما و تۆفی زستان بەسەر ئەچوو. ئەوسا لە بەهار بەدواوە ڕووەو کوێستانەکان سەرئەکەوتن و ئەو مەڕ و ئاژاڵانەی کە هەیانبوو لە مێرگ و مێرغوزاری کوێستانەکاندا ئەیان لەوەڕاند. بەڵام لەم دواییەدا کە سنووری ئێران و عێراق تێکچووە ئیتر لە ئێران پووشانەیان لەو ئێلاتە سەندووە و تەنگیان پێ هەڵچنیون و ڕێگەی کوێستانیان لێ گرتوون.

(١٠) ئەو نیوە دێڕە لای م. ه وەها نووسراوە: «کە ڕێی شەم نەبێ بچێت بۆ کوێستان».

***

تاکە بەیت

١٩٤٩

چەندێک، چەند خۆش بوو، کە دڵمان خۆش بوو
غەمی جیهانمان، لا، فەرامۆش بوو

ئەوسایە دوعای ئەو گیرا بوو بوو
ئێستا بازاڕی وەلی بەسەرچوو
جێنشینی ئەو، منم ئەمەوێ
ئێل بۆ هەوارگەی کوێستان سەرکەوێ
بەڵام کوا شکۆی سای ماڵە گەورە[1]
کوا ئەو زەمزەمە و شادی ئەو دەورە
ئێستا قەل و داڵ لەسەر دڕک و داڵ
لەو شوێن هەوارە ئەپرسن ئەحواڵ
منیش بەوێنەی ئەوان داخ لە دڵ
یادی نازداران ئەبەمە ژێر گڵ
ئەگریم و ئەڵێم، بەدیدەی نمناک
دادی نیشتمان ئەبەمە ژێر خاک

(١) لەلاپەڕە (١٣٠)ی دیوانی پیرەمێردی م. ه دا شیعرەکە لەنیوە دێڕی (ئێل بۆ هەوارگەی کوێستان سەرکەوێ) دا تەواو دەبێت، بەڵام ئەو شیعرە هەشت نیوەدێڕ، واتە چوار بەیتی مابوو. لای خوێنەریش وەهایە کە تەواو بووە. ئێمە تەواوی شیعرەکەمان لەم دیوانەی خۆماندا نووسییەوە.

***

تاڤگەی زەڵم[1]

ئاوە جوانەکەی سەرچاوەکەی زەڵم
بۆ چ بەهار لێڵی و پایزان بە تەم؟!
ئەڵێی سەرچاوەی بەختی کوردانی
لەسەردا سارد و سەر لە ئاسمانی
زۆری پێ ناچێ، ئەکەویە زەوی
وەک فرمێسکی چاو بڵاو و نەوی
وێڵ و عەودالی ڕێی چغورد و هەرد
بە قەڵبەزەوە سەر ئەدەی لە بەرد[2]
یەکدگیر ئەبی لەگەڵ تانجەڕۆ
بەعەشقی سیروان وێڵ و ڕەنجەڕۆ
لە دوادانا کە یەک ئەکەوی
وەک دوو مەصرەعی فەردی مەولەوی:

«سیروانی ئەو چەم، تانجەڕۆی ئەم چەم[3]
بدەن وەهەمدا، ئەم چەم تا ئەو چەم
سەر بنێرەوە بەڕێگە و خاکا
بگری لە ڕەوزەی سەلمانی پاکا[4]
بڵێ بەقوربان، تۆ ناوت پاکە
بمانخەرە ڕێی یەکێتی و چاکە
تۆ خۆت ئەیزانی ئەو خاکە دێمە
چەند پاراو ئەبێ بەئاوی ئێمە
کەوابێ گوڵ و نێرگس پێکەوە
با شاد بن بەدڵی ڕێکوپێکەوە

....

(١) پیرەمێرد چەند شیعرێکی بۆ «دووئاوان و تاڤگەی زەڵم» وتووە. ئێمە لەم دیوانەدا هەموویان بڵاو دەکەینەوە. ئەو شیعرانە ئەگەرچی بەگشتی ناوەڕۆکی نیشتمانی هەیە و، تاڤگەی زەڵم هەمیشە لای پیرەمێرد ڕەمزێکی نەتەوەیی بووە، بەڵام لە شێوەی شیعرەکان و دارشتن و تەنانەت گەلێ بەیتیشی تێدا هەیە کە دەقا و دەق بابەتی (مەولەوی)یە و کاریگەری ئەو شیعرەیان لەسەرە کە مەولەوی بۆ (تاڤگەی زەڵم)ی وتووە. بڕوانە (دیوانی ڕۆحی مەولەوی)، پیرەمێرد **١٩٣٥** لاپەڕە **٢٧١** بەشی دووەم.

(٢) پیرەمێرد ئەو بەیتەی لەو شیعرەی مەولەوییەوە وەرگرتووە کە دەڵێت:

سەیرکە تووڕی دا پەردەی نام و نەنگ
بێ پەروا سەری خۆی ئەدا لە سەنگ

ڕۆحی مەولەوی لاپەڕە **٢٧٣**

چغوورد: بێشەڵان

(٣) پیرەمێرد خۆی لە شیعرەکەیدا ناوی (مەولەوی) دێنێت و ئەم بەیتەی دەنووسێتەوە. کە ئەمە دەقی هەورامییەکەیەتی. بەڵام ناوی (سیروان) و (تانجەڕۆ)ی پاش و پێش خستووە. لە دەقی هەورامییەکەدا تانجەڕۆ لە پێش سیروان دایە.

تانجەڕۆی ئەی چەم، سیروان ئەو چەم
جۆشاوێ وەهەم، ئەی چەم تا ئەو چەم

دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس لاپەڕە ١٣١

(٤) لای م. ه نووسراوە «بگری لەبارگەی سەلمان پاکا» لە نوسخەی لای مندا نووسراوە «بگری لە ڕەوزەی سەلمانی پاکا».

***

بۆ کۆچی شێخ نووری شێروانی

«ئەهلی عیرفان، وان لەشین و ماتەما
نووری شێروانمان لەسەر لاچوو، نەما
٢٦٦ ٦٥٨ ٣٠٠ ٤٦ ٩٦ = ١٣٦٦ - ١٩٤٧

***

تاڤگەی زەڵم

تاڤگەی زاڵم زەڵم، تاڤگەی زاڵم زەڵم
گریەی چاوی چەرخ، پڕ لە ناڵە و تەم
زادەی جەرگی کێو، مەوجودی عەدەم
دێوانە ئاسا، شەیدای ڕوو لە چەم
سەر لەبەرد ئەدەی، تۆش بەسەودای شەم[1]
سەرەوتت نییە، لە ناڵە یەکدەم!
لەو کێوە بەرزە، ئەکەویە خوارێ
ڕیزە مرواریت لەدەم ئەبارێ
دیارە عاشقی وا ناڵە کاری
سەحرا نەوەردی، پەی جۆیی یاری
پەروانە بەسۆز، خۆی ئەسووتێنێ
ئاوی ساردی تۆ جیهان ئەژێنێ
ئەم سەر لە بەرد و ئەم هەڵپژانەت
(یاهو یا من هو)ی قودسیی تەرانەت[2]
بۆ زیندەگانی، شارەزوورمانە
ئاخ میللەتەکەت قەدر نەزانە
باخ و بێستانت لەبەرا ناکەن
تا بەو سایەوە وڵات ئاواکەن
ئەگەر گشت کێڵگەی داچێنرێ (دەڵێن)[3]
فیرعەونی[4] خاکی میصری پێ ئەڵێن
ئەگەر شارەزوور بێت و ئاوا بێ
ڕۆژی شەطی[5] میصر ئەبێ ئاوابێ

خورنەوەرزانی شای خان ئەحمەد خان(٦)
بووبووە نموونەی ئیرەمی جیهان
ئێستە ئەو شوێنە کەوا وێرانە
بۆ چاوی هیوام بووە بە تانە

....

(١) شەم: شەمسە، خۆشەویستی وەلی دێوانە.

(٢) واتە (یاهو یا من هو)ی پیرۆز دەبێتە گۆرانی هەمیشەییت. تەرانە: فارسییە واتە: گۆرانی.

(٣) دەڵێن: جۆگە ئاوێکی بەناوبانگە لە شارەزوورا کە برنج و کشتوکاڵێکی زۆری لەبەرا ئەکرێ. م. ه

(٤) پیرەمێرد نیازی ئەوەیە کە ئاوی دەڵێن بەقەد فیرعەون دەسەڵاتی ئەبوو م. ه.

(٥) مەبەست ڕووباری (نیل)ە.

(٦) خان ئەحمەد خان حوکمدارێکی بەناوبانگ بووە لە شارەزوورا تەئریخی ڕاشد لە بارەی (خان ئەحمەد خان)ەوە بەم جۆرەی خوارەوەی باس کردووە: وەختێک کە سوڵتان مورادی چوارەم چۆتە سەر بەغداد لە پێشدا لەشکرەکەی لە شارەزووردا هەڵئەدا. حوکمداری ئەو سەردەمەی شارەزوور کە خان ئەحمەد خان بووە پەلاماری ئەو لەشکرەی سوڵتان مورادی داوە و ڕای فڕاندووە و تاڵانی کردووە. خان ئەحمەد خان لە ئەنجامی ئەوەدا بارگەکەی (سەدری ئەعزەم)ی دەست ئەکەوێ.

خان اکراد یعنی خان احمد
سال (بخت)(*) آمد از عدم بیرون
سال (کج بخت)(**) یافت حکم و جلوس
در (غلط)(***) گشت واله و مجنون
باز صبح بیافت اندر (غم)
یافت حکمی زبیشتد افزون
سال (غمها)(****) هزیمتش دادند
رفت بیرون ازین زمانەی دوون

(*) بخت: بەحسابی ئەبجەد ئەکاتە(١٠٠٢)ی هیجری کە ئەمە مێژووی هاتنە دنیای (خان ئەحمەد خان)ە.

(**) کج بخت: بەحسابی ئەبجەد ئەکاتە (١٠٢٥)ی هیجری کە ساڵی چوونە سەرتەختی خان ئەحمەد خانە.

(***) غلط: ئەکاتە ١٠٣٩ی هیجری کە ساڵی لەسەر تەخت لابردنی (خان)ە.

(****) غمها: ئەکاتە ١٠٤٦ کە ساڵی مردنی (خان)ە.

هەروەها دەربارەی خان ئەحمەدخان (زەنوری) کە شاعیرێکی کوردە بەشێوەی هەورامی باسی بەسەرهات و حوکمداری خان ئەحمەد خانی کردووە. پیرەمێرد ئەو هەڵبەستەی گۆڕیوەتە سەر شێوەی سلێمانی و لە کاتی خۆیدا لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاوی کردووەتەوە م. ه.

ئێمە لەم دیوانەدا لەبەشی ئەو شیعرانەدا کە پیرەمێرد گۆڕیویە ئەم شیعرەی (جەمالەددینی زەنووری) بڵاو دەکەینەوە.

***

بۆ شایی بابا عەلی

١٩٥٠

«بابا عەلی، لەناومانا کە هەڵکەوت
بەم شاییە، ڕەوشتی شایی سەرکەوت
لە نەشاتی، شوباتا، تەئریخ دەرکەوت
سیادەت و ڕەشادەتمان وا یەک کەوت»

***

کوردیی ڕەوان(١)

شوباتی ١٩٣٢

بەیانی بوو، لەخەو هەستام، کە ڕوانیم، بەفرە باریوە سلێمانی ئەڵێی بەڵقیسە، تارای زیوی پۆشیوە دەمێ بوو، چاوەڕێی بەفرێکی وا بووم، مژدە بێ باری سەرم بەفرە، کەچی هێشتا، شەڕە تۆپەڵمە بۆ یاری لەبیرمە(٢)، شێرە بەفرینەم ئەکرد، سواری ئەبووم بێ زین نسێ بوو جێگەکەی، ئەیبەست، ئەما تاکو دەمی هاوین بە بەرگی سپیەوە، چەن شۆخە، شاخی گوێژە، بیبینە لە ڕەنگی ئاسمان دولبەرترە، ئەو سپیە، ئەم شینە ئەڵێن بەرگی فریشتەی ئاسمانیش سپیە، وەک بەفرە فریشتەی ئێمە باڵایە، بەڵام ئاخ بۆچ ئەخۆین تەفرە؟! هەموو پێچەکلوی بەفرێک، فریشتەی خوای لەگەڵدایە فریشتە کەوتە ناومان، بۆیە وا ئاشووب و هەڵایە ئەوا سامالی کرد، ڕۆژ کەوتە سەر شاخی گڵەزەردە بەسەر ئەو بەفرەدا، تیشکی هەتاو، ئەڵماسی خواکردە بەسەر گۆنای سپیدا، خشڵی زێڕینە، بریسکەی دێ پەری سەرکێوی قافیش، هێندە پرچی زەردی خۆی لێ دێ لەسەر سەربان، بەفر توێژاڵی بەست وێنەی چۆڕی شیرە قەتارەی سەر لق و پۆپی درەختیش سپیە، دڵگیرە چلوورەی گوێسەوانە، پلپلەی زیوی کچە کوردە سەهۆڵ ئاوێنەیە، ئەم پلپلە و ئاوێنەیە وردە

کــه پیـــرێژن ســـەر و پۆیلەی بەشـــینی چلە تێک ئاڵا
بەهـار یەت، داری پیـــر ئەژیەتـەوە، دێتــــە قــــەد و باڵا

....

(١) مامۆستا م. ھ لە پێشەکی ئەم شیعرەدا بەهەڵە نووسیویە: پیرەمێرد ئەم هەڵبەستەی لە ڕۆژێکی مانگی نیساندا وتووە لە ساڵی ١٩٣٢دا. (لاپەڕە ١٣٥). لێرەدا ئەو هەڵەیە ڕاست دەکەینەوەو دەڵێین. ئەم شیعرە یەکەم جار پیرەمێرد خۆی لە ڕۆژنامەکەیدا ڕۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە ٣١٢ی ٢٥ی شوباتی (١٩٣٢)دا بڵاوی کردۆتەوە. ئیتر نازانم چۆن لای مامۆستا م. ھ ئەم شیعرە لە مانگی شوباتی چلەی زستانی وڵاتی سلێمانیدا چۆتە مانگی نیسانەوە. جگە لە بەڵگەی ڕۆژنامەکە لەبەهاردا ڕووی نەداوە لە سلێمانیدا بەفر وەها بارببێ کە شێرە بەفرینەی لێ دروست بکرێ. هەروەها بۆ یەکەم جار حاجی تۆفیق بەگ نازناوی پیرەمێرد بۆ خۆی لەم شیعرەدا دادەنێت. و پێشتر نازناوی پیرەمێرد هیچ دەنگێکی نەبووە. هەروەها پیرەمێرد لەو ژمارەیەی یەکەم جار ئەم شیعرەی تیادا بڵاو کردۆتەوە، سەبارەت بەمەسەلەی (کوردی پەتی) نووسین، نووسیویە «بەڵێن ئەدەم هەچ کەسێ بەم شێوە ڕەوانە زبان زادەکانمان بهۆنێتەوە، نیوەی مانگانەکەم وەرگرێ. بەڵام هەرڕەمە و تەک و بۆنەبێ، بەخۆ هەڵکێشانی ناڵێم، چەشەیە؟!». ژیان ژمارە ٣١٢ ساڵی ١٩٢٣ .

(٢) لەهەندێ نوسخەدا نووسراوە (مناڵ بووم) لەبری (لەبیرمە).

***

ئای نائومێدی(١)

نیسانی ١٩٤٧

ئای نائومـــێـــدی، ئای نائومـــێـــدی
ئای ڕەنجـــەڕۆیی و دڵ نائومـــێـــدی
بەدبەختی وەک من، توخوا سا کێ دی؟(٢)
دەردی مـــــەجنوونم، لێ هـاتۆتـە دی
هەر لە (نەجد)ەوە، تا هەردەی دوجەیل
بۆ لەیل ئەگەڕام، دەروون لە غـەم کـەیل
هاتمە بێـســتـوون، لای قـەسری شـیـرین
بۆ فـــەرهاد گـــریام، بەدیدەی نمین(٣)
چوومــە زمناکــۆ، ڕاگـــوزاری ئێلّ(٤)
هیچ کـەسم نەدی، نە شـیـرین، نە لـەیل
لە دەربەندیخــان، هەتا کـەلیـخــان(٥)
ئەو ناوە یەکـــســـەر شــێـــواو و وێران
شیـو و هەرد و بەرد، تا لووتکەی بەرزان

پڕ لە وەیشـــوومــــە، بەگـــەڵاڕێزان
نەکـــــەرۆز گـــــەڕام، وادی بـەوادی
شـوێنی هەوارگـەی ئێـلّـی مـورادی(٦)
بەجــەوری فــەلەک، یەکـــســـەر وێرانە
بایـەقــوش تیـــایا، کـــردوویە لانە(٧)
پرسـیـم بایـەقـوش، دۆسـتی هاودەردم
لە جـیـــهـــان بێـــزار، یاری چۆڵگەردم
بۆچی وا چۆڵە، ئەم مـــەرز و بوومـــە
لە کـوێ پەیدابوو، وەیشـوومـەی شوومە
جـوابی دامــەوە بەقـــوڵـپـەی گـــریان(٨)
مـنیـش وا جـــــەرگم، بـووە بـەبـریـان
ئەمـــســـاڵ بەهارمـان کـە بێ باران بوو(٩)
گـــوڵاڵەی ســوورمـــان جـەرگی یاران بوو
لەهەردوولاوە شـــایـیـــیـــــە بەڕیزە(١٠)
خـــــەنەبەندانیـــــان خــــوێنی ئازیزە

....

(١) دەربارەی دەقی ئەم شیعرە و ساخکردنەوەی بڕوانە کۆتایی شیعرەکە.
(٢) لای م. ھ نووسراوە «ساتوخوا کێ دی»
(٣) م. ھ بەهەڵە نووسیویە «بەدڵەی نمین». لێرەدا من سەرم سوڕماوە کە بۆچی مامۆستا م. ھ ئەوەندە ئارەزووی بووە دەستکاری شیعرەکانی پیرەمێرد بکات. لەکاتێکدا، بۆ نموونە، ئەم شیعرە لە ژمارە (٨٦٨)ی ژینی ١٩٤٧ بڵاو بۆتەوە و م. ھ هەر لەو سەرچاوەیەوە وەری گرتووە کە من دەقەکەیم نووسیوە.
(٤) بەهەڵە نووسیویە «ڕاگوزەرگای لەیل»
(٥) لای م. ھ نووسراوە «لە دەربەندیخان هاتە کەلیخان»
(٦) خێڵێکی کۆچەری جافە
(٧) لانە: هێلانە
(٨) لای م. ھ نووسراوە «بەقوڵپی گریان»
(٩) هەروەها: ئەمساڵ بەهارمان کە بێ بارانە
گوڵاڵەی سوورمان جەرگی یارانە
(١٠) هەروەها:

لەهەر سێ لاوە شـــایـیـــیـــە بەڕیزە
خـــەنە بەندانمان خــــوێنی ئازیزە

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە کارەساتی ڕووخانی کۆماری مەهاباد دا نووسیوە.

تێبینی: بیروهەستی ڕەنجەڕۆیی وەلی دێوانە کاری کردۆتە زۆر شاعیر، یەکێک لەوانە پیرەمێرد بووە، کە لەسەر شێوەی شیعرەکەی (وەلی) ڕەنجەڕۆیی نەتەوەکەی خۆی پیشان دەدات: بنەمای مەسەلەی پیرەمێرد و ئەم شیعرە دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٣٩. لەو ساڵەدا و لە ژمارە ٥٧١ی ڕۆژنامەکەیدا دەقی هەورامی شیعرەکەی وەلی دەگۆڕێتە سەر شێوەی سلێمانی. ئێمە لێرەدا شیعرەکەی وەلی و گۆڕینەکەی پیرەمێرد دەخەینە پێش چاو، هەتا سێ دەقی شیعری «ئای نائومێدی» ببینین. یەکەمیان شیعرەکەی وەلی، دووەم گۆڕینەکەی پیرەمێرد، سێیەمیش ئەو شیعرە بوو کە پێشتر نووسیمان و پیرەمێرد لەسەر شێوەی وەلی و بۆ مەبەستێکی دوور لەو، نووسیویە.

هەی نائومێدی...

هەی ڕەنجەڕۆیی، هەی نائومێدی
هەی یاران چون من، بەدبەختێ کێ دی
پەی هاڵ نەزانێ ڕووم کەرد نەبیێدی
چۆڵان تەی کەردم، جەبەڵان یەکسەر
جە «طەبەس» تون بیم، یاوام وە «طەبەر»(*)
هەردەی نەجد قەیس، گشت دام وەپاوە
پەروانە دەستوور، سەر وەسەوداوە
یاوام بەو زامەن، ماوای قیبلەم بی
مەکان و مەسکەن، گوزەرگای (شەم) بی(**)
هەواران چۆڵ دیم، زامەن وێرانە
بایەقوش بەستەن، جەو مەسکەن لانە
نەدەنگ دیارەن، نە سەدای یارەن
دەنگ وێرانەی (وادی القهار)ەن(***)
پەرسام، بایەقوش هام دەرد دەردم
ڕەفیق و هامراز، ناڵەی نەبەردم
من پەروانەی وێڵ وەڵگەی دامانم
جانشین قەیس، شای کەم فامانم
کۆشی کۆچ خێڵ، شای (شەم) جەمینم
گوشادی خاتر خار خەمینم
بایەقوش واتش، پەروانەی کەم فام
ئیسە ئامانی وەی ماوا و مەقام
کۆچ خێرش کەرد، لوا وە لەیلاخ
پەی من حەسرەت مەند، پەی تۆ ئاخ و داخ
وە ئیقباڵ نەحس وێم دامامەوە
نائومێد جەشەم هەم ئامامەوە

یاران هامسەران، نائومێدی وێم
هەی عەبداڵ، بەرگێڵ، دوور جە زێد وێم

....

(*) چۆڵی دەشت و شاخم دایە بەر و لە توناو تونی «طەبەس» گەیشتمە «طەبەر». طەبەر: شارێکە لە ناوچەی خۆراسان. طەبەر ناوچەی گێلان و مازندەرانە لە ئێران. طەبەر یا طەبەرستان ناوی وڵاتی مازندەرانە.

(**) گەیشتمە هەوارگە و نشینگە و گوزەرگای شەم.

(***) نەدەنگی یار و نەدەنگی کەس، هەموو لایەک وەک وێرانە کپ و خامۆش بوو.

تێبینی: دەقی ئەم شیعرەی وەلی لە دیوانی (وەلی دێوانە)ی عوسمان هەورامی وەرگیراوە ل٧٧،٧٨،٧٩. هەروەها پەراوێزی شیعرەکەش.

دەقی گۆڕینەکەی پیرەمێرد ساڵی ١٩٣٩

هەی نائومێدی، هەی نائومێدی
هەی ڕەنجەڕۆیی، هەی نائومێدی
بەدبەختی وەک من، لە کوێ پەیدابوو
بۆ حاڵ نەزانێ شێت و شەیدا بوو
سەحرا و دەشت و دەر گەڕام سەراسەر
لە توناو توونی طوسیش چوومە سەر
هەردەی دوجەیلی مەجنون گشت گەڕام
وێنەی پەروانەی، ڕەهەندی سەودام
«لێرەدا بەیتێکی نەگۆڕیوە»: ....
هەوار گشت خاڵی، چۆڵ و وێرانە
بایەقوشم دی، لەسەر هێلانە
نەدەنگێ دیار، نەسەدای یار بوو
(لیس في الدیار) غەیرە دیار بوو
وتم بایەقوش، هاودەردی دەردم
ڕەفیق و هاوڕاز، ناڵەی نەوەردم
من پەروانەی وێڵ، شەمی شەوانم
جێنشینی قەیس، شای کەم فامانم
کەی کۆچی کردووە شای شەم جەبینم
شەوقی زیندەگی ڕووی سەر زەمینم
بایەقوش وتی: شێتی نەگبەتم
بۆ درەنگ هاتی فریا نەکەوتم
لەیلا کۆچی کرد، ڕووی کردە لەیلاخ
بۆتۆ حەسرەت و بۆ من ئاخ و داخ
بەچارەی نەحسی خۆم گەڕامەوە(****)
خۆم دا بەئەرزا بۆی تلامەوە

دەخیل هام سەران، چیم لێ قەوماوە
بەدبەختی دنیا هەر بۆ من ماوە

....

(***) پیرەمێرد لەو دوو بەیتەدا لە دەقە هەورامییەکەی (وەلی) دوورکەوتۆتەوە ئەگەر بەم جۆرە بیگۆڕیایە ڕەنگە باشتر بوایە:

بۆ چارەی نەحسی خۆم دامامەوە
نائومێد لە شەم هەم گەڕامەوە
یاران هامسەران، هەی نائومێد خۆم
هەی عەبداڵ و وێڵ دووری هەوار خۆم

***

ئای چیم بەسەرهات(١)

ئابی ١٩٤٧

ئای چیم بەسەرهات
خۆیشم نایزانم بۆ چ وام بەسەرهات
لە دووریانی ڕێی هات و نەهات
ڕێ پیشاندەرم، لە تەکما نەهات
کەوتمە سەر ڕێگای، تەلەسمی ئەرژەنگ
گیرۆدەی سیحرم، بێ سەداو بێ دەنگ
ئەبینم کایان داناوە بۆ شێر
گۆشتیش بۆ گوێدرێژ هیچیان نابن تێر
منیش لە داخی ناسازی زەمان
لەجێدا کەوتووم، بێ دەست بێ زبان
ڕەنگ زەرد و لاواز، بێ یار، بێ خەمخوار
عەیشم، لا تاڵە، وێنەی ژاری مار
بەجەستەی خەستەی پڕ دەرد و کەدەر
کۆنەی چەند ساڵەم، لێ کردۆتە بەر
چاوم نابینێ، مات و غەمگینم
ئەو چاتر، چارەی جاسووس نابینم
کاشکا گوێچکەیشم، وا نەی بیستایە
هەردەنگێ ئەبیەم، هەر ناڵەی تیایە

لەلایێ ڕۆژوو لەلایێ ڕۆڕۆ
لەلایێ قومار، لایێ تیاترۆ
ئەم قوڕە ڕەشەی وا تێی چەقیوم
هێزی تەکان و جووڵەی بڕیوم
هانام بەتۆیە، خوای پەروەردگار
یا تاقەت یا مەرگ، یا دیداری یار

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

چوارین

١٩٢٧

فرت و فێڵت، کەوتە ڕوو، دەوران، لەلام، ئابڕووت تکا
بۆیە، وا، بەرزت کردمەوە، بمخەیت و ئازارم بگا
تێت گەیشتم، بۆیە هێلانەت لەجێی بەرز دابوومێ
هەتا تەرزە و هەورە تریشقە و بەفر و با، سەختم بکا

***

ئای لە دەست پیریی(١)

١٩٤٧

ئای لەدەست پیریی، چەند جەفا کێشم
ڕێگای مردنی، هێنایە پێشم
بەکۆچی دوایی، دڵی ترساندم
وەک کونجی سەرساج هەڵی قرچاندم
تافی جوانی لەدەست فڕاندم
تۆماری عەشقی یەکسەر سووتاندم
گێژ و کەساس و بێ قەدری کردم
لەلای نازداران، ئابڕووی بردم

ئای بۆ ئەو کەیف و نەشئەی جوانییە
بڵند دەماخی و کامەرانییە
پۆلی نازداران، شۆخی جەبین جام
بۆ بەزم و سوحبەت ئەهاتنە لام
گا دەسکە گوڵی، بەتەرتیب بەستە
ئەدرایە دەستم، دەستە بەدەستە
گا، کەمەندی زوڵف، ئەخرایە ملم
گا، پرچ ئەپێچرا، لە پاو و پلم
ئێستا وا پیریی، کەساسی کردم(۲)
هێجگار مووی سپی، ئابڕووی بردم
پیریی لەپڕ هات بەپیریمەوە(۳)
بەندم بەزویری و ئەسیریمەوە
زەوقێ نابینم لەم بگرەو بەرە
ڕاستە گورگ پیر بوو، بووە مەسخەرە

....

(۱) ئەم شیعرە لە دیوانی م. ە دا چاپ نەکراوە.
(۳،۲) پیرەمێرد بەجۆرێک چۆتە ڕۆحی مەولەوییەوە کە زۆرجار، ئاگادار و زۆرجار بێ ئاگا، وێنە و تەعبیری شیعری مەولەوی بەکارهێناوە، بۆ نموونە لەم شیعرەدا، تارمایی دوو بەیتی مەولەوی دیارە کە باسی پیریی خۆی دەکات:

۱- مووی سپی (قەڵغان) ڕووڕەشی پیرە
کەوانی قەدیش، بۆ تکای تیرە
«ڕۆحی مەولەوی ل۱۸»
۲- موترب، بم گەرێ، ئامان دڵگیرم
وا پیریی لەپڕ، هات بەرەو پیرم
«ڕۆحی مەولەوی ل۱۹»

تافی جوانی(۱)

۱۹٤۳

جوانی جەلایە بۆ زیندەگانی
های لە جریوەی تافی جەوانی
کاتێ شۆڕەکچ ئەچێتە کانی
گۆزەی مێشەرۆ وا لەسەر شانی

ملوانکە ئەخشێ لەناو مەمکانی
دڵ دێتە لەرزە بە هەڵتەکانی
لە خرنگەی بازن لەگەڵ شلپی ئاو
کە ئەیپەخشێنێ ئەشوا دەم و چاو
تنۆکی ئاو و گزنگی هەتاو
بۆ پێشانی زیو ئەبێ بەزاخاو
دەوای لوقمانە بۆ جەرگی سووتاو
سەد لەعل و ئەڵماس بێ بەقوربانی
شەوی مانگەشەو چرپەی ناو کۆڵان
لەپەنا دیوار لێو لەسەر لێونان
بەو سەدایەوە لە یەکتر بران
بەو خەیاڵەوە خەوی شەو زڕان
بە ئاه و ناڵە تا دەمی بەیان
هیجرانی یار و دەنگی هیجرانی
لەسەر کارێزی شەریف بەهاران
سەیرانی (نەورۆز) تیپی نازداران
هەڵپەرکێی بلوێر لەناو گوڵزاران
ئاوڕ و عیشوەی چاو بەخوماران
پیر ئەخاتەوە کەڵکەڵەی جاران
ئەیهێنێتە جۆش بۆ نیشتمانی

....

(۱) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ە دا بڵاو نەکراوەتەوە. بەڵام لەلاپەڕە ۲۱۰ی ئەو دیوانەدا بەشێوەیەکی زۆر سەیر و ناتەواو چوار بەیت (هەشت نیوەبەیت)ی لێ بڵاوکراوەتەوە. ئەوا لێرەدا دەینووسینەوە هەتا خوێنەر خۆی بەراوردی بکات.

ئای بۆ سەرمەستی تافی جوانی
جوانی شەوقێکە بۆ زیندەگانی
چەند خۆشە نەشئەی عەشقی دێکانی
کە کچە کوردێک ئەچێت بۆ کانی
گۆزەی مێشەرۆ وا لەسەر شانی
ئاو دائەتکێنێ بۆ سەر زوڵفانی
مێخەک بەند ئەخشێ لەناو مەمکانی
هەزار ئەملۆدە بێ بەقوربانی
***

ناو قەدی چلەی زستن بچڕا

١٩٤١

ناو قەدی چلەی زستانمان بچڕا
ئەمڕۆ پشکۆکەی هەوامان گڕا
هەوا بەتینی ئەو ئەشقی شکا
پەنجەی لە گۆ چوو و پێکەوە لکا
بەفری سەرچاوەی زەڵم توایەوە
هەتاو کەوتە تین ڕۆژ گەڕایەوە
لەو بەرمانەوە، لە نێرگسەجاڕ
نێرگس بەبۆنی خۆشی کەوتە جاڕ
بەو چاوە جوانەی وەک دیدەمەستان
ئاگری خستە ناو جەرگەی زستان
شێوەی شیرینی نێرگس لەو ڕێیە
ئەفسوونی شێوەی شیرینی پێیە
کە ئەڵێن نێرگس ئەڵێ کێ؟ ئەو کەس
گۆشەی چاکی دڵ بەرنەدا لە دەس
ڕاستەوە بوونە بەو چاو جوانە
بە دوو لا نەشئەی بۆ دڵ و گیانە

***

لەگیان بێزاریی[١]

١٩٤٩

پیریی ئاخ پیریی، داد لەدەست پیریی
لەگیان بێزاری و زویری و دڵگیریی
گریمان وتیان میر و وەزیریی
مایەی حەسرەتە نییە تەدبیریی
هێزی جوانی لە بەدەن بڕیم
کفنی مووی سپی بە بەدەن بڕیم
دڵ بوو بەیاتاغ، ناڵە و ئاهی سەرد
دەروون وەک جانتای کۆکە و پڕمە و دەرد

چاو چوەوانێ، ڕۆینیی، ڕوونی
لەش گرفتاری سستی و زەبوونی
کوا ئەو دەماخەی ئەمڕوانیە جوانان
ئەکەوتە شوێنم بۆ پەنای بانان
لەگەڵ نازداران کە ئەچوومە گەشت
کێو و شیو و دەشت لێم ئەبووە بەهەشت
من ڕائەکشام لە ناو گوڵاندا
کچان لە سەودای دەستەملاندا
شەوی مانگەشەو چرپەی ناو گوڵان
باخ بەرەڵڵا بوو تاڵان هەی تاڵان
خۆ وردەڕازی تەنیایی گوێ ئاو
نەشئەی دڵداری ئەهێنایە ناو
گا دەسکە گوڵم ئەبەست بۆم ئەبرد
ئەو باوەشێنی ڕووی خۆی پێ ئەکرد
تایە لەو دەسکەی ئەدا بەدەستم
ئەیگوت بیخەرە سەر چاوی مەستم
ئنجا ئەتوانی بەبادەی مەستی
ماچ کەی بەبیانووی شێتی و سەربەستی
ئەوسا لە پەردەی گریشمە و نازا
دوگمەی سەر پەردەی بەیان ئەترازا
لەو بەیانەوە سفیدەی بەیان
وەک پێشخانەی نوور ئەکەوتە مەیدان
ئێستا وا پیریی کردیە شەوی تار
شەبەیخوونی دا وەک سوپای تاتار
لێلایی هێنا بەدڵ و چاوا
عەکسی خەیاڵیش نەما لەناوا
ئەمەوێ یادیان بێنمەوە خەیاڵ
ئازاری بەدەن عەیشم ئەکا تاڵ
لەجێی قەهقەهە و دەنگی نازداران
چریکەی دەردە سوبح تا ئێواران

ئەمە ئەنجامی دنیاکەمانە
بەمە نازانن ئەبنای زەمانە
هەروا دەزانین تا سەر باقییە
شەونخوونی یاری و یاری ساقییە

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

١٩٣٥

متصرف هات، مژدەی لەدوا بوو
شایی و شوکرانە و شەربەت پەیدابوو

گوارەکەی گوێی یار(١)

١٩٤٨

گوارەکەی گوێی یار
تاکێکم دەست کەوت، لەگوارەی گوێی یار
لە چاوم هەڵسوو، بەدڵەی پڕ جەخار
ڕووناکی بەخشی، بەدوو دیدەی تار
هێز کەوتە جەستەی، جەفاکەشیدەم
کەوتەوە سەرخۆی، ڕووی ڕەنگ پەڕیدەم
هیوای زیندەگی، تازە کردمەوە
خەفەتی لە دڵ، لابردمەوە
سەرم لە خۆشیا، گەیشتە ئەفلاک
فریشتەیش لەگەڵ مندا تەرەبناک
گەیمە پایەی شەوق بەکامەرانی
شام بەسەپانی خۆم نەدەزانی
وەک دەواگاهێ، ئەمنایە سەر دڵ
گا بۆنم ئەکرد، وێنەی خونچە گوڵ
من بەم کەیفەوە، ئەو مات و غەمگین
بێ زەوق، بێ شەوق، کز و ماتەمین

لێم پرسی توخوا، ڕاستم پێ بڵێ
بۆ چ وا دەروونت، بەقوڵپ ئەکوڵێ
وتی، عومرێکم لە بناگوێی سەرف کرد
سەر سەرەنگرێ، چەندێکم دەربرد
لەسای زوڵفیدا، لەنجە و لارم بوو
لە بناگوێیدا شەو قەرارم بوو
ڕۆژێ بەگێچەڵ، زوڵف ئاڵابووە من
بەری نەئەدام، لێم بووبووە دوژمن
دەستی برد لە دەست زوڵفم دەرێنێ
نەمزانی جووڵەم گوێچکەی دێشێنێ
کە ڕایکێشابووم، گوێی داتلێشابوو
بەو ئازارەوە، دڵی ئێشابوو
ئیتر لەو ساوە، وام لەناو خاکا
ژەنگم هێناوە کە لە گوێم ناکا
بەزەییم پیا هات، پاکم کردەوە
بەدیاری بۆ لای یارم بردەوە
ئەو شاد بوەوە، بەوەسڵی دولبەر
منیش بەڕۆڕۆ ڕۆژ ئەبەمە سەر
بەڵام نامەوێ وەسڵ حاسڵ بێ
نەوەکا بەوەسڵ عەشقم زایڵ بێ

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانەکەی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

چەند ساڵ

١٩٢٧

چەند ساڵ، گیرۆدەی قەفەس بووین، وەک کەو
ئێرە مەڵبەندی، چەتە بوو بەشەو
نەمان ئەوێرا، پێ، بنێینە دەشت
بێ دڵە کوتێ، هەڵسین، بێین، بۆ گەشت

ئێستا لە پەنای، ئێوەدا بێ ترس
وا دێین و دەچین، بێ تەگەرە و پرس
ئاخ، خوێندەواریش، تەواو بێتە ناو!
خوێندەوارییە، ئەمانکا بە پیاو!

بەندی قەتار(١)

١٩٤٣

ساقی بەعەشقی بەرزی خاکەکەم
بەیادی قەومی دڵ خەمناکەکەم
بمدەرێ جامێ با دڵ خاموٚش بێ
کەڵکەڵە و سەودای سەر فەراموٚش بێ
توخوا سا ڕەشوٚڵ توٚش قەتارەکەت
ئاوازەی بەرزی پای کوٚهسارەکەت
بەڵکو بێنە جوٚش نەوجەوانانمان
تێکوٚشن بەفەن، بوٚ نیشتمانمان
ئێستا زانیمان لاوان نەسرەوتن
سەرکەوتن دەستەی یانەی سەرکەوتن
ناویان کەوتە ناو قەتار و لاوک
ئەمین زەکی بەگ، مەعروف جیاووک

(١) لای م. ه لەلاپەڕە ٨١دا بەجوٚرێکی جیاواز لەم نوسخەیە بلاو کراوەتەوە، هەروەها ئێمەش پێشتر لەم دیوانەدا نوسخەیەکی کەی هەر ئەم شیعرەمان بلاو کردەوە.

***

خەیاڵی خاڵی(١)

١٩٤١

خەیاڵی خاڵی، هەرگاه، بێ بەدڵما دووکەڵی ناڵەم
وەها ڕەش دادەگیرسێ، تەم ئەخاتە سەر سەری عالەم
لەژێر برژانگەوە، پرشنگی چاوی وا بریسکەی دا
وتم سیالەی بەرقە و لە هەوری ڕەش، بووە پەیدا

بەهاران گوڵ لەژێر خاکا، کە زیندوو ئەبنەوە، ئەڕوێن
بەعەشقی ئەو بەروٚکە سپیە، زەرد و سینە چاک دەردێن
نیگای ئەو چاوە بادامییە، وەهای کار کردە سەر ئەعزام
هەموو خوێنی لەشم، یەکسەر بەجارێ بوو بەڕوٚن بادام
بەیادی ڕووی گوڵی، چاوم لەسەر هەر بەردێ، کە گریابێ
کە بەردیان کرد بەشووشە، پڕ گوڵاوە، عەشق ئەبێ وابێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بلاونەکراوەتەوە.

***

«پیرەمێرد ئێستایش شایی ڕەشبەڵەک
چاکترە لەلای لە کەوڵی دەڵەک»

***

بەفری بەهار

مارتی ١٩٤٣

بەفری ڕوو سپی بەددەمە و بەهار
سەری دایەوە سەرمای پێ بوو هار
ئاوەدانی و چوٚڵ، وەک پەمووودانە
لە لوٚکەی بەفرا، تێکرا پەنهانە
دڵسارد و ڕووڕەش، بێ بەزەییە
ڕووسپیەتیەکەی ناوی تورکییە
وەک گەنمەشامی، برێشکەی سەر ساج
سپی هەڵگەڕا، هەژار بێ عیلاج
کلکە خاکەناز لەسەرما سووتا
گوێسوانەکانمان بەزوقم ڕووخا
گوٚپکەی درەختی نازداری ترسان
پەلکی وەنەوشەی سیس کرد، چرووسان
ئەو چاوە جوانەی نێرگسی کوێر کرد
بەستەڵەک دەستی خانمەڵی(١)ی لێ برد
پیریژنان ئەڵێن، بەفر ئارد بووە
قەدریان نەگرتووە لە کیسیان چووە

چی دەبوو بەفر شەکر بوایە
سەرمایە[2] ئەبوو بۆ ئەم سەرمایە
هاتووە خۆی پیشان هەڵەکۆک ئەدا
جاڕی ڕیسوایی کۆکە کۆک ئەدا

....

(۱) خانمەلی: جۆرە گوڵێکە کە لەبەهارانا لەسەرەتاوە سەوز ئەبێت م. ه

(۲) سەرمایەی یەکەم لەم نیوە دێڕەدا واتا سامان و دەستمایە. وەسەرمایەی دووەم واتا «سەرما»

***

سێ تاکە بەیت

یەکەم: **۱۹۳۳**

«سەرەتای دەرکەوت، نواب-ی تازە
دەمێکە، زۆرکەس، ئاواتەخوازە»

دووەم: **۱۹۳۳**

«سەرەتای کارێ، کە زۆر، بەکارە
خوا، بیکا بەهۆی، چاکیی ئەم شارە»

سێیەم: **۱۹۳۳**

«کاولەکەی وەتەن، هێندە شیرینە
ژاری دووپشکی عەربەت هەنگوینە»

***

دیداری تۆ[1]

تەمموزی **۱۹٤۸**

لە زومرەی بێ نەوایاندا، گرفتاری خەمی ژینم
بەڕووزەردی، بەڕووما جارییە فرمێسکی خوێنینم
بەداخی تۆوە، وەک من سەد هەزارانێ گرفتارن
لەناویانا منی بێ بەرگ و بار، وەک چقڵی پەرژینم
سرەوتم نییە هەرگیز، لەڕووی ئەم خاکەدا چی بکەم
دەمێ مەجنوونی دوجەیلم، دەمێ فەرهادی شیرینم
جیهان گەر رووبەڕووی من بێ، بەمەردی پشتی تێ ناکەم
بەڵام تەنها لە عەشقی تۆوەیە، ترسان و لەرزینم

لەدنیادا کە هیچ خۆشیم نەدی، ڕەنگە لە قەبریشا
بەلاما ڕابووری، ببیەی، فغان و ئاه و ناڵینم

....

(۱) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاونەکراوەتەوە. پیرەمێرد لەم شیعرەدا ویستوویە لاسایی شاعیرە کلاسیکییەکان بکاتەوە.

***

گەلێ سزام دی[1]

۱۹٤٦

گەلێ سزام دی، لە ڕووی زەمیندا
زۆر نەهاتی هات، بەدڵەی خەمگیندا
ئەترسم بمرم، لەو دنیاش وا بم
ڕیسوا و سەرگەردان، هەر ڕەنج بە با بم
چۆن لە دنیادا، عومرم بەربادە
چۆن ڕەنجم هەروەک، ڕەنجی فەرهادە
ئەترسم لەولا، ڕەنجەڕۆتر بم
خۆشی نەبینم، دەسخەڕۆتر بم
سا خوا ڕەحمێ بکەی بەحاڵم
هێجگار سووتاوم وەک کۆی زوخاڵم
تەنها یەک ئاوات ماوە بیخوازم
تو گەورەیی خۆت بدە نیازم
ئەویش، ئەوەیە، لە دوای مردنم
لە دوای گیانەڵا و ڕۆح سپاردنم
خۆزگە ئەبوومە دارێ لە خواوە
ئەڕوام لە تەنیشت گڵکۆی لەیلاوە
بەڵکو بۆ مەحشەر، زیندوو بووینەوە
بەگورجی دەستی، یەک بگرینەوە
با لەڕێی حەشرا، لەیل دەلیلم بێ
بۆ پرس و جوابیش، خۆی وەکیلم بێ

بۆ گوناهباریم، تکا کارم بێ
شاهیدی سزای، ڕۆژگارم بێ
ئەگەر وانەبێ، هەی ماڵ وێرانم
نە لە پرس ئەگەم، نە جواب ئەزانم

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاونەکراوەتەوە، بەڵام بەهەڵە و لەبەر نەشارەزایی کەوتۆتە دیوانی وەلی دێوانەوە کە (مەحموود خاکی و س.ع. شادمان) زۆر بەناتەواوی ساڵی (١٩٨٣) بۆ جاری دووەم چاپیان کردۆتەوە.

***

ڕۆژی تازە

مارتی ١٩٣٢

ڕۆژی تازەی، ساڵی تازەی، ئێمە هات
ڕۆژهەڵات، ڕۆژی هەڵات، سەرما هەڵات
بای بەهار هات، خاکی زیندوو کردەوە
بۆیە نێرگس، چاوی مەستی کردەوە
نەوجوانی هات و پیری بردەوە
تیشکی ڕۆژ دەرکەوت، تەمی لابردەوە
هەردە سەوز و مۆر وێنەی بەرگی بووک
شایی دەنوێنێ، چراخانی گلووک
شەونمی ناو لالە بادەی بولبولە
بەو مەیە سەرخۆشە وا شەیدای گوڵە
چونکە خۆش ئاوازە(١)، هەم ئاواتەخواز
زۆر بەسۆزە، ناڵەکەی وەک سۆزوساز
هاتە جونبوش ئاو و سەوزە و با و درەخت
دەوری کانی بوو بەگوڵزاری بەهەشت
ئەو بەهەشتە خۆشە جێی بەزمی جەمە
دەم بەدەم جێی یەکدگیری هەمدەمە
بورجی بەرخە، ڕۆژ سەرەفرازی ئەکا
بەرخی ئێمەش بۆیە وا بازی ئەکا

(١) لای م. ه بەهەڵە نووسراوە: چونکە خۆش ئاواتە، هەم ئاواتەخواز.

نەوبەهار

١٩٤٠

یاران نەوبەهار، یاران نەوبەهار
خوا نەشئەیەکی وای دا بە بەهار
گیاندار و بێ گیان، زەوی و گیا و دار
خرۆشا و زەڵمیش کەوتە هاڕەهاڕ
سەری نایە دەشت ویڵ و بێ قەرار
بەشۆڕی شێتی خۆی ئەدا لەدار
شارەزوور بەرگی سەوزی لەبەردا
کەمەری زیوی چەم لە کەمەردا
هەوای بووکێنی تازە لە سەردا
چەند خوازبێنێکە لە داخ و دەردا
دەستی لە زاوای نێرەمووک بەردا
لە دەردی سەری نابەکار بێزار
نێرگس بەدیدەی شۆخ و شەنگەوە
پۆڕ بەکناچەی خۆش ئاهەنگەوە
ڕاوکەر بەشوێنیا بەتفەنگەوە
نێرەکەر بەجۆش زەڕە و دەنگەوە
هەندێ بەسەودای قەنگەی بەنگەوە
هەریەک بەڕەنگێ کەوتوونە ڕووی کار

***

بەهاری کەنار شار(١)

مارتی ١٩٣٢

دوێنێ بەیانی، چوومە قەراغ شار
خەیمەی بەهار بوو، دیارە و دیار
لە پرشەی ئاونگ، بەتیشکی هەتاو
گوڵ چووبووە شێوەی، بووکی سەربەدراو
شنەی بای بەهار، ئەیدا لە غونچە
ئەیگەشاندەوە و لای ئەدا پەچە

نەک دڵێ سەد دڵ، ئاواتەخوازی
ئەو پێکەنینە و گوریشمە و نازی
هەمیشە بەهار لە کەناری چەم
بووبووە لاگیرە و گوڵی سەر پەرچەم
لە ڕێگاکانا، گوڵە زەرد یەکسەر
بووبووە زنجیرەی، تەڵای پشتەسەر
قەتارەی نەسرین لە نسێ و و شیو
بریسکەی ئەدا، وەک هەیاسەی زیو
سێپەڕە و مینا، بەخنجیلانە
ئەت وت ملوانکەی مووروو و شیلانە
پەلکی گۆزروان، بەسەر گیاوە
جووتێ دڵخوازە، وا تێک ئاڵاوە
ئەگریجەی بووکە، بەڕەزا و چنوور
چاران چەقیلە، بۆتە تارای سوور
لیسپی گیای پیشۆک ئەدۆزرێتەوە
وێنەی پرچی کچ ئەهۆنرێتەوە
گوڵی زەرد و سوور لەگەڵ ئەرخەوان
وەک جسری مۆدە بەڕۆژی شەموان
شەوبۆ و ڕیحانە و کەنێر و گیابەن
پەکی لاوانتەی ئەوروپا ئەخەن
شنگ و هەڵەکۆک، چەورە و پێقەلە
چاوبازە و بزنە، ڕیشە و خەرتەلە
کاشمە و بیزا لووشە و ترشۆکە
کووزەڵە و کاردوو پونگە و بەنگۆکە
تۆڵەکە و جاترە، شویت بەڕیزە
کەرەوز، تەرخوون، پیاز، تەڕەتیزە
ئەمانە هەمووی کە گیای بەهارن
هەریەک بۆ دەردێک دەرمان و چارن
سەوزەڵە و نازدار بەلەنجەو لارن
تازە کچۆڵەی تیپی گوڵزارن

کارێزی شەریف مەڵبەندی جوانان
ئاخی پێ ئەبەن پەری ئاسمانان
ئەو ئاوە جوانەی، لەو دەشتە وێڵە
چاوی قرژانگی لە چاوا لێڵە
هاڕەهاڕی ئاو لەو کۆرە شیوە(٢)
وەک سەرچۆپیکێش، دێتە قریوە
نازناز و نێرگس، شەوبۆ و گەزیزە
هەڵدەپەڕن وەک، کچان بەڕیزە
دەستیان گرتبوو، پڕ جۆش و خرۆش
گۆرانیبێژیان، بولبولی دەنگخۆش
بەسۆز و ناڵە پیاوی ئەگریان
وەک کای کۆن دڵی منی ئەسووتان
دار و گیا و گیاندار، پڕ نەشئە و دڵخۆش
من و وەنەوشە مل کەچ و شین پۆش
ئەو پابەندی خاک، کۆنە هەواران
من زێدەوانی مەزاری یاران

....

(١) ئەم شیعرە لە نەورۆزی ساڵی **١٩٣٢**دا، لە ژمارەی **٣١٣**ی ڕۆژنامەی (ژیان)دا بڵاوکراوەتەوە. بەڵام لای م. ھ نووسراوە (١٩٣١/٤/١٠)

(٢) کۆرەشیو: کوێرەشیو کە لە بەهارانا ئەبووژێتەوە.

***

بەیادی کۆن

١٩٣٢

ڕۆژێ بۆ سەیری، تەیارەخانە
ئەجەل بردمیە، سەر ڕێی ئەو جوانە
بۆمبای نێو نیگا درا لە جەرگم
شەهیدم کفن، مەکەن بەبەرگم(١)
وتم هەر منم، کوشتەی ئەو چاوە
ڕوانیم لاڵ و پاڵ، زۆرن لەو ناوە

قۆچی قوربانیان، جەژنی قوربانە
ئەو دەشتە بووە بە قەسابخانە

(١) ئەم نیوە دێڕە هی وەلی دێوانەیە کە دەڵێت «شەهیدم کەفەن مەکەن وەبەرگم»

***

محەبەت وەک یار(١)

١٩٤٦

محەبەت وەک یار، خۆی بێ وەفایە
دڵی ڕووخاندم، کە خۆیشی تیایە
ناڵەیش هەر جەرگی من ئەسووتێنێ
لە ئاقاری ئەو تەئسیر نانوێنێ
لەتنۆکی باران خوا گەوهەر ئەکا
فرمێسکی منیش هەر چاو تەڕ ئەکا
پیرێک شوێن جوانی کەوت بەسەوداوە
وتیان عومر ئەڕوا و مەرگی لە دواوە
بەزیندوویی هێند بەدەورتا گەڕام
کە مردم ئەگەر بێت و بێیتە لام
عەشق کێلی قەبرم، دێنێتە تەلاش
ئەسووڕێتەوە، وەک بەرداشی ئاش
کای کۆن ئاگری گرت ناکوژێتەوە
پیر بەهەوای عەشق ئەبووژێتەوە
مەولەوی پیرم، فەرمووی بەم حاڵە
دەورەی بلوغی عاشق سەد ساڵە

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

دەردی گرانی(١)

تەمموزی ١٩٤١

دەردی گرانی، گرانی کەم بوو
سەبوونی چلەی، سووکی بۆ غەم بوو

هەناسەی ساردی، دەم گەرمی گەرمام
ئیتر ناکەومە جێی گەرما، گەر مام
ئەڵێن هودڕە، لەم شارەزوورە
کەری خستووە، لەم شارە زوورە
هاوین هاودەمی، مار و دووپشکین
لە بەشی ژارا، خێوی دوو پشکین
ئای بۆ تاڤگەکەی، سەر ڕێگای بەڵخە
ئەو ئاوە ساردەی، بێ قەوزە و بەڵغە
هی واشمان هەیە، بەیادی مەستان
ژووری زستانەی لێ بووە بەکوێستان(٢)

(١) پیرەمێرد دوو جار ئەم شیعرەی نووسیوەتەوە و بڵاوی کردۆتەوە. ئەم دەقەیان لە لاپەڕە ١٤٧ی دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو کراوەتەوە.
(٢) پیرەمێرد لەم دێڕەدا نیازی لە شێوەی ژیانی خۆیەتی کە ساڵ دوانزە مانگە لە ژووری قەلەندەرخانەکەیدا خزابوو. بەبێ ئەوەی گوێ بداتە گەرمای هاوین.

***

گەرما(١)

١٩٤٠

گەرمەی تێکەڵی لە گەرما و گەرما
بۆ سڕی سەرما، بکشێن بەسەرما
لەجێی کەمەرە(٢)، دەست لە کەمەردا
بەبۆی هەناسەم، سنگ سێوی دەردا
کە جوو(٣) لە ترسا، جۆی جوو لە ترسا
پارسا(٤) پارسەنگ بوو، بۆ پەچە ترسا
پار پاڕامەوە، بەنیگای تکا
ئەبرۆی پێک هێنا، ئابڕووم تکا

(١) م. ه نووسیویە ئەم شیعرە، پیرەمێرد لە ٢١ی مارتی ١٩٤١دا پێشکەشی (شێخ محەممەدی خاڵ)ی کردووە. بەڵام پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ژمارە٥٩٣ی (ژین)ی ساڵی ١٩٤٠دا بڵاوکردۆتەوە. هەروەها مامۆستا م. ه لەلاپەڕە ٢٩٨ی دیوانەکەدا ئەو پێشەکیەی نووسیوەتەوە کە پیرەمێرد کاتی خۆی لە پێشەکی ئەو شیعرەدا نووسیویە و لەو ژمارەیەی (ژین)دا کە باسمان کرد بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام بەداخەوە لەمەشدا مامۆستا م. ه

دەستکاری ئەو چەند ڕستەیەی کردووە و لێرەدا دەقەکەی پیرەمێرد و ئەوی دیوانەکە هەردوو دەنووسینەوە هەتا جیاوازییەکە دیار بێت، جگە لەمەش لەلاپەڕە ٢٩٩دا سەبارەت هەمان شیعر مامۆستا چەند بیروڕایەکی خۆی نووسیوە، کە لەم دیوانەدا و لەشوێنی خۆیدا سەرنجی خۆمانی بەرامبەر دەنووسین!!.

دەقی نووسینی دیوانەکەی م. ه

ئاخ، خۆزگە ئەمتوانی، ئەم جلوە و ئاهەنگە، کە لە زمانی کوردیدا هەیە ئەم هەموو موڵکی مەرام و مەعنایە، کە لە وتەیەکی ئەوا پەیدا ئەبێت، بەزمانی چەند دەوڵەتێک ئەم هێنایە پێش چاو، هەتاکو تێبگەیشتنایە کە زمانی کوردی چەند ڕەنگین و دڵ نشینە. ئەمە چەند دێڕێکە، تەنها بۆ ئەوە وتراوە کە لە شێوەی یەک نووسیندا مەعنایەکی جوێی لێ ئەبێتەوە.

دەقی نووسینی پیرەمێرد لە ڕۆژنامەکەدا:

ئاخ، خۆزگە ئەمتوانی ئەم جلوە و ئاهەنگە کە لە زبانی کوردیدایە و ئەم هەموو لکی مەرامە و مەعنایە کە لە کەلیمەیەکی ئەو پەیدا ئەبێ بەزبانی چەند دەوڵەتێک ئەم هێنایە پێش چاو تا تێبگەیشتنایە چەند ڕەنگین و دڵ نشینە. ئەمە چەند شیعرێکە، تەنها بۆ ئەوە نووسراوە کە لە شێوەی یەک نووسیندا چەند مەعنایەکی جوێ جوێی لێ ئەبێتەوە.

(٢) کەمەرە جۆرە خشڵێکە ئەکرێتە کەمەری ئافرەت.

(٣) جووی یەکەم جوولەکەیەو جووی دووەم (جوین)ـە.

(٤) پارسا: خواپەرست و پیاوی ئایینی (عابد).

***

کردەوەی هیتلەر(١)

١٩٤١

کردەوەی هیتلەر بێن تەماشاکەن
ئەوسا لە حزبی نازی حاشاکەن
بزانن هەروا چە پەنگێکی دا
بەگیانلەبەری ڕووی هەموو دنیا
دەبا من باسی ئێستای لای خۆمان
شتێکی بۆ سەیر بخەمە مەیدان
دەردی بێ بەرگی ئای کارێک ئەکا
ڕووتین وەکو سڵق، بێ بەرگین وەک گا
خۆ بەرگ و خواردن ئەمەندە بوون گران
پێیان ناوێرین، بوونە دێو لێمان
ئای لەو سەعاتەی دێینە شت کڕین
هێندەی ئەمێنێ باڵ بگرین، بفڕین

قاچم پێڵاوی پێوە نەماوە
بلۆقە و گەلێ جێی قلێشاوە
کەچی ناوێرم خۆم قەرەی پێڵاو
بخەم، ئەترسم نەک بکەومە داو
ئەو کارەی کەوا شەکر و چا ئەیکەن
نەبووە و نابێ هەتا بەدەگمەن
ئەمەندە گەرمن، دەم ئەسووتێنن
پشتی دارایی هەژار ئەشکێنن
کار و کاسبی هەر ناویان ماوە
ئێستە ڕۆژێکە کە معاش باوە
ئەویش بەپارەش دەس کەس ناکەوێ
خوایە بۆ هەندێک، سازکەی بسرەوێ
لەبەر بێ دەستی بەهیوای معاش
گەلێ شاعیری کاسب بوون بە جاش
دەردی هیتلەرن، ئەمانە هەموو
لەناوی بەری خوایە زوو بەزوو
هێشتا گەلێکی ماوە برادەر
چاکە کۆتای کەم، گرانە دەفتەر
(عصبة الأمم) دەخیلە هاوار
فریامان کەوە، جارێکە و ئەمجار

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

های گەرمای هاوین

١٩٤١

های گەرمای هاوین، های گەرمای هاوین
قرچەی تێ خستین، بەتەوژم و تین
ڕەشەبا دیسان، لێمان کەوتە قین
نە باغی هێشتین، نە گوڵ نە پەرژین

هانامان بەتۆ، خوای (ژیان)و(ژین)[1]
(لدوس)ی ناوە، لای تورک ڕەشەبا
لەگەڵ پەیدابوو، نەشئەی خەڵک ئەبا
تەختە قروسی وەک دێڵە بەبا
ئەسووڕێتەوە، خەو و خوێن ئەبا
بەبۆنی پیس و بەخروو گەزین
گوڵ و گوڵاڵان، کەوتنە پەستی
بولبول وا دیارە، ماری خار گەستی
نە ناڵەی دیارە، نە سەدای هەستی
ڕێی ڕاوەماسیش، مەرەزە بەستی
وەرن بەشینی بەهار تێر بگرین

(١) مەبەستی لە ڕۆژنامەی (ژیان) و (ژین)ە.

***

پایزی دڵتەنگ

١٩٣٩

پایز دڵتەنگە، پایز دڵتەنگە
هەوری نوێی پایز، زویرە دڵتەنگە
تەلی تەمووڕەی، غەم پڕ ئاهەنگە[1]
پیری دەربارەی جوانی بەجەنگە
ڕەشەبا لێمان بەژار و ژەنگە
گەڵاڕێزانە، گوڵ ئاڵتوون ڕەنگە
شەتاوان لە دەشت بەپێچ و دەورە
سەرشێتن لەدەس جەوری ئەم دەورە
تەم بەبەرگی شین، کێوی داپۆشی
بولبول ڕووی کردە، لانەی خامۆشی
خەڵووزە[2] گەڵای، بێستانی سووتان
گەڵاویژ بەرگی هەتیوی دڕان
کچە کورد بەڕیز بە بەرزانەوە
بەلەرز ئەلەرزن بە(لەرزانە)[3]وە

منداڵان سەریان، کەوتە ژێر قۆچکە[4]
هۆمان کەوتەوە، جێی بەر بەڕۆچکە
ئەمان ڕوانییە ڕۆژ، بەڕووی ساردەوە
ئێستا پێویستە، وا خۆی شاردەوە
قاز و قولنگان، هاتنە خوارەوە
قیژ و هۆڕیانە بەسەر شارەوە
شەوگار درێژ بوو، بۆ ناڵەی غەمگین
زستان ستەمە، بەبێ دڵدار ژین
یارم بەئاشتی دەڵێن دێتەوە
بەختە بنوو با نەسڵەمێتەوە
خەڵک هاواریانە، لە بەختی نووستوو
من هاوار ئەکەم، بەختە زوو بنوو
خاڵانەی ئەوەی، وتم چاوکاڵان
تا چاو کاڵ ژینی بردم بەتاڵان

(١) لای م. ه لە دیوانەکەدا لاپەڕە ١٤٨ ئەم بەیتە نەنووسراوە، هەروەها من ئەم شیعرەم لەبەر ڕۆژنامەی (ژین)ی ژمارە ٥٨٤ی ساڵی ١٩٣٩ نووسییەوە و لەو نوسخەیەی لای م. ه جیاوازە.
(٢) خەڵووزە: جۆرە نەخۆشییەکە تووشی بێستان ئەبێ م. ه
(٣) لەرزانە: جۆرە خشڵێکە ئافرەت بۆ ڕازاندنەوەی خۆی بەکاری دێنێ.
(٤) قۆچکە: جۆرە کڵاوێک بوو لە شێوەی کلێتەدا لە قوماش دروستیان ئەکرد و تەنها منداڵ لەسەری ئەکرد.

***

سێ تاکە بەیت

یەکەم: ١٩٣٣

«زۆر شاعیرم دی، لەم دیوە و دیوە!
نوکتەی (مەولەوی)م، لەکەس نەدیوە!»

دووەم: ١٩٣٣

«چوار پێچکەی لەناو تەنەکەی ئاوا
وەک سۆفی سەری، لەژێر کڵاوا»

سێیەم: ١٩٣٣

«وا بەلرفە لرف، زستانمان بۆ هات
بەفر و بەستەڵەک کەوتە ناو وڵات»

لافی جوانی(١)

١٩٤٦

شەوێ مانگە شەوی چواردە، ناوەڕاستی بەهار
کەناری شار، هەموو لایەکی چیمەنە و گوڵزار
لەژێر تریفەی مانگدا، بەشەونمی ئەڵماس
دیاری بووکی بەهار، پوولەکەی بەرۆکی کراس
لە دەوری چەم بەقەتار، کرمەکی گوڵە زەردە
بووە بەخشڵ و گوڵاڵەیش بەئاڵی وەک (پەردە)
بەناو گوڵاڵەی سوورا بڕۆ ڕووەو (گۆیژە)
سەرت ئەخاتە سەمای شیعری بەرز، بەبێ پەیژە
لەپێشەوە لەسەر ئەستێری ئاوەکەی سەر ڕێ
بەپاکژی دەم و چاوت بشۆ، وەرە سەر ڕێ
بە کوردی ئێمە کە دەریاچە ناوی (ئەستێر)ە
بەشەو چە جەوانە، لەناویا، جریوەی ئەستێرە
لەوێوە، چاو بخشێنە، لە نەخشی یەزدانی
دەبینی، شا ئەسەرە، تەختگای سلێمانی
وڵاتەکەت ئەمەیە، حەیفە نەیپەرستی بەدڵ
ئەوی کە خۆشی نەوێ، ڕووڕەشە و تەریق و خجڵ
بەئاوەڕۆیی (شەرەف) ڕادەخەن لە شوێنی فەرش
وەک ئەهریمەن، لە سلێمانییا، دز و ڕووڕەش

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بۆ کوێخا خەلیلی بنگردی مووان

١٩٥٠

کوێخا خەلیلی، بنگردی مووان
(دیپلۆم)ەی هەیە، زیاتر لە هەمووان
ئەڵێ، هێنایان، لە بنگردیان نام!
گوایە، بەخێرێ، من لەوێ، کوێخام!

بنگردم هەرچەن (موو)انیشی بوو
بەڵام ئێشکچی، شەوانیشی بوو
جەردە، لەمانە، نەسڵەمییەوە
کۆنە ڕێویشی، دا بەدەمییەوە
لەپشت دەرگاوە، ئەبڵەق، ئەڕوانم
وەک مانگای مالوان، وا لەسەر گوانم

***

شەوێ لە ئوتەی هەگبەلی(١)

١٩٢٢

شەوێ مانگە شەوی چواردە، دەمەدەمی نیسان
بەهاری تازە، کە زستانی خستە ناو نسیان(٢)
لە هەر دڵێکەوە، جۆشێ بەبانگی دەنگخۆشی
لە لالەزارەوە، شەونم، شەرابی مەیی نۆشی
خەریکی جونبوش و زاخاوی ژەنگی زستان بوون
کچ و کوڕ و ژن و مێرد، پێکەوە لە سەیران بوون
منیش لە خوارەوە، چووبوومە، گوێ لەبی دەریا
بەدەردی خۆمەوە گیرۆدە، بێ کەس و تەنیا
لەپاڵ درەختی سنەوبەر، کە ناوی (چام)ە لەوێ
ئەوەی نەخۆش بێ، هەوای داری چامی پێ ئەکەوێ
لە ئەستەموڵ لە (ئوتەی هەگبەلی) بەبێ دەنگیی
خزامە بن دەسی جوانان بەلاپلەرسەنگی
لە پێشمەوە، ژن و مێردێکی عەرعەر و لاولاو
کە تیشکی کۆڵمی ئەوان، مانگی خستبووە ناو ئاو
بە یەک دڵی، تەکیان دابووە یەک بەسەوداوە
بە خۆشەویستییەکی پاک و ڕوون و ساواوە
بەمیهرەبانی (پەری شۆخی شەو) لەژوور سەریان(٣)
بە تیشکی خۆی جلی زەربەفتی کردبووە بەریان
بە سۆزەوە، (کوڕە پرسی) لە هاوسەری گیانی
کە ڕۆژ هەڵێ و، ون ئەبێ کامی خۆشە؟ ئەیزانی!

کچە وتی: کە بەڕووی تۆوە، ڕۆژ هەڵێ خۆشە
بەمەستی چاوتەوە، دڵ نەشئەدارە، سەرخۆشە!
بەڵام کە کاتێ، لەپێش چاو نەبیت و دوور بی لە لام
بینایی لێڵە، لە زەردەڵ پەڕایە، ڕۆژی هیوام
بەخۆشەویستییەوە، کوڕ، دەستی کردە گەردنی یار
سڕی لە ئاوێنەی ڕووی، بەلێوی، ژەنگی غوبار
وتی کەتۆ ئەمە بی! کێ گەواهی عەشقم بێ؟[٤]
هەتا بژیم نەیەڵم، عەشقی تۆم لەلا کەم بێ

....

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ساڵی١٩٢٢ی زاینیدا لە تورکیا نووسیوە کە ئەوکاتە قایمقامی دوورگەی (هەگبەلی ئوتە) یاخود (ئوتە بازاڕی) بووە. وە ئەم دوورگەیە بریتییە لە هاوینەهەوارێکی خۆش. وە ساڵی ١٩٣٩ سێ بەیتی دوایی شیعرەکەی بۆ زیادکردووە بۆ پیرۆزبایی کردن لە دەرچوونی گۆڤاری گەلاوێژ.

(٢) لای م. ه نووسراوە(نەی سان) واتە قامیشەڵان. ئێمە (نسیان)مان بەڕاست زانی.

(٣) پەری شۆخی شەو: واتا مانگ.

(٤) ئەمە دوا دێڕی ئەو شیعرەیە و پیرەمێرد بەبۆنەی دەرچوونی گۆڤاری گەلاوێژەوە، لە کۆتایی شیعرەکەوە سێ بەیتی پیرۆزبایی بۆ گەلاوێژ نووسیوە! کە ئەمەیە:

کچە وتی، ئەوە ئەستێرەیەکی تازە هەڵات
بە کوردی ناوی (گەلاوێژ)ـە، شەوقی دایە وڵات
وەرە بەشوعلەی ئەو سوێند بخۆین کە یەک دڵ بین
لە خزمەتی وەتەنا، هەوڵ بدەین، هەتاکو دەژین
لە (ژین)ەوە ئەمە شاباشی ڕێی گەلاوێژە
لە کۆمەڵێ ئودەبا، نوکتەبێژ و گوڵڕێژە

***

سەراپای کچە جاف

١٩٤٠

کچۆڵەی بەناز، کچۆڵەی بەناز
جنسی لەتیفی شۆخ و سەرفراز
شیرینی، دڵسۆز، لەیلی شەکەر ڕاز
خەندەی بۆ زامی، جگەر مەرهەم ساز
قوبەی سەر سینەت وەک هەرمێ وەڕاز
شەوقی تەوێڵی، بەیانی بەهار
ئەگریجەی بۆ دڵ، وەک ڕشتەی زەننار[١]

برۆی بەڕووی ڕوو، لەڕووی توران لار
وێنەی پڕگاری، سنعی کردگار
برژانگ لە قەوسی ڕوودا تیرانداز
چاو دیدەی ئاهووی[٢]خەواڵووی خامۆش
برووسکەی تیژی شەڕ جۆی شەڕفرۆش
بەنەشئەی بادەی (نازی خۆی) سەرخۆش
مەیخانەی عەشقی، هێنایە خرۆش
حوسن و عەشق لەگەڵ یەک کەوتوونە ڕاز
گوارە کەوتۆتە، ژێر ئەگریجەی خاو
سەر ئاوێز وێنەی، لە خوێندا گیراو
لامل و گوارە، تەڵای تازە ساو
هەردوو ژێر ماڵەی، فەرقی زەڕکڵاو
گیان و دڵ بۆیان هاتۆتە پەرواز
سەرگۆنا سێوی، لاسوورەی سەردەشت
پاوانەی داوی، گەنمەکەی بەهەشت
تامەزرۆ زۆرە، هیچ کەس لێی نەچەشت
کەمەربەستەی دەست، وەیسی ماهی دەشت
ئاڵ لەسەر سپی، نەقشیی کارساز
دەم قوتووی لەعلە، بەدوو لێوی ئاڵ[٣]
بووکی ڕۆح سووکی، وەک مناڵی کاڵ
دان ڕشتەیی لال، یاڕشتەی ئاماڵ
شەکری ناو چایی، بووە بەمیسال
خاڵ هندوی بەکچی، بووە بەسەرباز
سینەی زیوی قاڵ، لە بۆتەی یەزدان
جووتێ شەمامەی، سەر تەرزی جەنان
هێشتا نەیدیوە، داستانی دەستان[٤]
پەنهانە لەژێر، کراسی کەتان
لەدرزی بەرۆک، وەک مانگ بەرق ئەنداز

....

(١) زەننار: جۆرە پشتێنێک بووە کە سەلیبییەکان لە کاتی شەڕدا ئەیانبەست و خۆیان پێ شەتەک ئەدا بۆ گورج

بوونەوە. م. ھ

(٢) ئاهوو: ئاسک، مامز.

(٣) ئەم پێنج نیوە دێڕە لە نوسخەی م. ھ دا نە نووسراوە.

(٤) دەستان: لە قەبی ڕۆستەمی مازندەران (ڕۆستەمی زاڵ) بووە کە پاڵەوانێکی بەناوبانگە لە شانامەی فردەوسیدا.

تێبینی: ئەم شیعرەی ئێمە نووسیمانەوە و لە ژمارە(٦٠٦)ی ساڵی ١٩٤٠ی ڕۆژنامەی (ژین)دا بڵاوکراوەتەوە. وە جیاوازی زۆرە لەگەڵ هەمان شیعردا کە لە لاپەڕە(١٥٥)ی دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاو کراوەتەوە. من نازانم مامۆستا م. ھ لە کام سەرچاوەوە وەری گرتووە. ئەوا بۆ بەراورد ئەویش دەنووسینەوە.

سەراپای کچە جاف

کچۆڵەی بەناز، کچۆڵەی بەناز
جنسی لەتیفی، شۆخی سەرفراز
بازی عیشوەباز، دۆستی شەکەر ڕاز
پێکەنینەکەت، بۆ زام مەرهەم ساز
بولبولی سەرچڵ، سەرچڵی غەماز(*)
شاهێنی شاهی سەر قوللەی پێباز
ڕەنگی ڕوخسارت، بەیانی بەهار
ئەگریجەت بەندی، دڵە وەک زەننار
برۆت لە ڕووی ڕوو، تۆرکردووی لووت لار
کەوانە پەرگار، دەستی کردگار
برژانگ لە کەوان، ئەبرۆ تیر ئەنداز
چاو دیدەی ئاهووی، خەواڵووی خامۆش
برووسکەی تیلی، شەڕ جۆی شەڕفرۆش
بە نەشئەی بادەی، نازی خۆت سەرخۆش
مەیخانەی عەشقی، خستۆتە خرۆش
حوسن و عەشق لەگەڵ، یەک کەوتوونە ڕاز
گوارە کەوتۆتە، ژێر ئەگریجەی خاو
هەڵاوەسراوە، لە خوێندا گیراو
لامل و گوارە، هەردوو تەڵای تاو
هەردوو ژێر ماڵەی، فەرقی زەڕکڵاو
گیان و دڵ بۆیان، کەوتۆتە پەرواز
سەر گۆنای سێوی، لا سوورەی سەردەشت
پاوانەت داوی، گەنمەکەی بەهەشت
تامەزرۆ زۆرە، هیچ کەس لێی نەچەشت
کەمەربەستەی دەست، وەیسی ماهی دەشت
ئاڵ لەسەر سپی، سونعی کارساز
سینە زیوی قاڵ، لەبۆتەی یەزدان

جووتێک شەمامەی، بێستانی جنان
هێشتا نەیدیوە دەستانی دەستان
پەنهانە لەژێر، کراسی کەتان
لەدرزی بەرۆک، وەک مانگ بەرق ئەنداز

(*) ئەم نیوە دێرە لێرەدا زیادە چونکە هەموو پارچەکان پێنج نیوە دێڕە.

***

هەی کانی شەکراو[١]

١٩٤٠

هەی کانی شەکراو، هەی کانی شەکراو
کانییەکەت کانی، عەنبەر و گوڵاو
ئاوی زیندەگیت، ڕژاوەتە ناو
جێی حەسانەوەی، تیپی سەربەدراو[٢]
چەشمە سارێکی، سەر ڕێی نازداران
گوڵاڵەی دەورت، دەمی بەهاران
نەشئە دەخاتە[٣]، دڵی ڕێبواران
جێی سات[٤] و سەودای بۆ هەرزەکاران
گەرد و غوباری، ڕووی کچان ئەشۆی
تیف تیفەی زوڵفی، تیپی سەمەن بۆی
مایەی هەرزانی و ڕۆنی مەشکەدۆی
شوێن مەلەی قڕگە و وێڵەدەری تۆی[٥]
کە مەشکەی لە کۆڵ، داگرت شۆڕە ژن
شڵپەی ئاو دێنێ، بەخرنگەی بازن
دڵ کون کون ئەکا، وەک سووژن ئاژن
چاو ڕوونیمان بێ، بەکوێری دوشمن
ئەم خاکە پاکە، کە دووربێ لە چاو
سەد چاوگەی تیایە، وەک چاوگی سەراو[٦]

قەدری نازانین، نایەینە بەرچاو
هاوارمە بۆ پیاو، بەجەرگی سووتاو[7]

....

(١) کانی شەکراو: کانییەکە دەکەوێتە دەستەچەپی پردەکەی هۆمەوە کوێرەوە کە ئەکەونە ڕۆژهەڵاتی شاری سلێمانی.

(٢) سەر بەدراو: نیازی لەو کچ و ژنە لادێییانەیە کە پارەی زیو ئەکەن بەکڵاوەکانیانا وەکو تاکە و جووتەی عەجەم کە ئەمە لە کۆنەوە جۆرە خشڵێکی ناو کوردەوارییە.

(٣) لای م. هـ بەهەڵە نووسراوە «نەشئە دەماغتە» بڕوانە ل١٥٢.

(٤) لای م. هـ نووسراوە «جێی ساز و سەودای بۆ هەرزەکاران» کە دیارە وشەی «ساز» هەڵەیە و «سات» ڕاستە.

(٥) لای م. هـ نووسراوە «جێی وسڵی قڕگە و وێڵەدەری تۆی»

(٦-٧) ئەم پارچەیە لە شیعرەکە یەک بەیت بوو. واتە بەیتی یەکەم بوو لای م. هـ. بەڵام ئێمە لە ڕۆژنامەی (ژین)ی ژمارە٦١٢ی ساڵی ١٩٤٠دا بەیتێکی ترمان بینی و ناتەواوی شیعرەکەمان تەواوکرد.

***

کوردی پەتی[1]

١٩٣٣

ئەمساڵیش، دیسان وا گەیە بەهار
سەوزەی مێرغوزار، سۆزەی میرغوزار
دوگمەی سەرسینەی، بەیان ترازا
بەیان بەگوڵی، سپی و سوور ڕازا
هەوری بەهاری، کوردی بەهەڵا
گوڵاڵە خەیمەی، ئاڵی خۆی هەڵا
بەرخ و کارژۆڵەی، بەهار بەقەتار
هەڵپەڕکێیانە، بە بەستە و قەتار
کە بای داراوس[2]، ئەشنێتەوە
پیاو خۆی تێ ئەگا و ئەبووژێتەوە
ئەو بایەی خاکی، زیندوو کردەوە
پیری لە بیری، پیران بردەوە
بە دەماغ خۆیدا، لە دەماغی من
ئاخ بێ دەماغە[3]، گوڵەباغی من
بە دەست پیرییەوە، کۆکە کۆکمە
خوازبێنی بەفر و هەڵە کۆکمە

توخوا سا کوڕگەل، ئێوە و خوای خۆتان
سەیرکەن لە باتیم، تا دەلوێ بۆتان
کە (ژین) و بەهار، هەردوو بایەک بێ
جوانی و نەوجوانی، هەردوو با یەک بێ
ژین ئەو ژینەیە، بەیانیی بەهار
لە گۆشەی ئاوێ و یارێکی دڵدار
دوو دڵ یەک بۆ یەک. ئاواتەخواز بێ
نەک نەنگەویستی، نیاز و ناز بێ
دڵیان وەک ئاوی، بەیانییان ڕوون بێ
بەنەشئەی سەودای ڕووی یار گوڵگون بێ
تیشکی ڕۆژ بدا لەو ئاوە جوانە
شەوق بداتە سەر، کوڵم و بڕوانە
بە زەردەخەنە، سەر گۆنای چاڵ بێ
بە بۆی هەناسە، هەڵگرێ و ئاڵ بێ
دڵ سەراسیمەی، شێوەی نازی بێ
گوێی حەلقە لە گوێی، شیرین ڕازی بێ
گیان بادەی غەمزەی، چاوی بنۆشێ
دەست بێ پرس سێوی، سینەی بووشێ[4]
ئەو سینە سافە، شەوق بداتە ئاو
ئاو بێتە لەرزە، شەرم هەڵسێ لەناو
سەرمەستی سەودا و سەر لەسەر ڕان بێ
ئەگریجە لەسەر ڕوو پەرێشان بێ
ئەو شلکەی ڕانە و زولفە سەد تەرزە
دڵ وەک (بی) ناو ئاو، بێنێتە لەرزە
دەم، دەمبەستەی تام، دوو لێوی ئاڵ بێ[5]
زبانی بەستە، زبانت لاڵ بێ
ئنجا بەتکای، نیگا و بەنیاز
ڕازی دڵ بێتە سەرگرشمە و ناز
بەڵام عەشقی پاک، نەدەی بەئاوا
دڵێکی پاکی، منداڵی ساوا

چونکە عەشقی پاک، تاسەر ئەمێنێ
(وجود)یش نەبێ، ڕۆحت ئەژێنێ

....

(١) ئەم شیعرەی لای ئێمە هەندێ جیاوازی هەیە لەگەڵ ئەوی لای م. هـ. دا. ئێمە لەبەر ڕۆژنامەی (ژیان)ی ژمارە ٣٥٦ی ٩ی مارتی ١٩٣٣. نووسیمانەوە کە پیرەمێرد خۆی بڵاوی کردۆتەوە..
(٢) بای داراوس: شنە بایەکە زۆر سارد نییە و لە سەرەتای مانگی سێدا هەڵدەکات. دار گۆپکەی پێ دەکات.
(٣) بێ دەماغ: لێرەدا بەواتای بێ زەوق هاتووە.
(٤) لای م. هـ نووسراوە «بپۆشێ» بەڵام بەلای ئێمەوە «بووشێ» ڕاستترە.
(٥) لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا، لاپەڕە ١٨١ بەم جۆرە نووسراوە:

دەم بەستەی تامی دوو لێوی ئاڵ بێ
دەماغ سەرخۆشی دوو لیمۆی کاڵ بێ
بەڵام عەشقی پاک، تاسەر ئەمێنێ
وجودیش نەبێ، ڕۆحت ئەژێنێ
ئەوی ناتوانێ، کە خۆی ڕابگرێ
خۆڵەمێش ئەبا، لە جێی ئاگرێ

***

پیرەمێرد لەناو گوڵانا(*)

١٩٤٩

هەڵسە، وا گوڵان کەوتنە پێکەنین
با ساتێ لەناو گوڵانا بژین
یەکەم: (نەورۆز)ە، دەرچووە لە خاک
لە عەشقی یاران شێت و یەخە چاک
سێ گەڵای جوانی، لەملاو لەولاوە،
هەرسێ تەڵاقی، دڵتەنگی داوە
(ئابی) و (ئاوداری) و (نیلوفەڕ)ی زەرد
حاشیەی دەوری وەک خاڵی بێگەرد
(گوڵە قەیسەری) بەرزە و ڕەنگاوڕەنگ
(لالە) و (شقائق) ئاڵ و شۆخ و شەنگ
(شەوبۆی) عەتر ئامێز، خۆش بۆی خۆش نەفەس
بۆ بەر گەردنی (مینایی) ئەنفەس

(گوڵە سوسەنان) نازک و نازدار
شفایە بۆ دەرد، (شەقشەقە) و (بیمار)
(فامیلیا)ی سپی، لە پای بەفراوان
لەنجەولارێتی، وەک کۆرپەی باوان
(چنوور) لە دەوری، حەلقەی بەستووە
ئەگەر پێی پیا نێی، پێتی گەستووە[1]
(گوڵە بەڕۆژە) عاشقی تەواوە
ئەسووڕێتەوە، ڕوو لە هەتاوە
(نیلوفەڕ) ئەویش، پەروەردەی ئاوە
کە لە ئاو بڕا، بێ ئاو خنکاوە
(وەنەوشە)ی سەرشین، لەشوێن هەواران
گەردن کەچی غەم، دووری نازداران
(بەڕەزا) بەچین طوڕەی تاتاوە[2]
با ئەیشەکێنێ، بەملاو بەولاوە
بەشکنجی زوڵف، خۆش قوماشەوە
تاتا پەخشانە، بەڕووی تاشەوە
(پەردە عروسی) لە پەردەی سوورا
ناز و نووزیە، بەسەر (چنوور)ا
گوڵی (بەیبوون) و گوڵی (مفرەح)
بۆنیان خۆشترە لە مسکی و قەدەح
گوڵی (سنەوبەر) گوڵی (یاسەمەن)
لەگەڵ (نەسرین) و گوڵی (نەستەرەن)
گوڵی (نیسان) و گوڵی (زەردەگوڵ)
پێکەوە ئەڕوێن، لەگەڵ (قرنفل)
گوڵی (خاشخاش) و گوڵی (کۆهکەن)
گوڵی (پایتونیا) ڕەونەقی چەمەن
گوڵی شاپەسەن، لالە عەباسی
(چەشمە خرۆش)، و (زوڵفی هەیاسی)
گوڵی (ئەسپەکی) و گوڵی (دووپشکە)
گوڵی (قەتارە) و گوڵی (گوێ مشکە)
گوڵی (ساقی سپی) و گوڵی (خەنایی)

(گوڵچینی) و (جەوهەر) (گوڵەخەتایی)
(خەتمی) و (گوڵ تەبەق) دوو شێوە و دوو ڕەنگ
باڵا وەک بەیداغ، درەفشی ڕووی جەنگ[3]
(لاو لاو) عاشقی، نەوبەرنەمامان
تێوە دەئاڵێ، سەر تا بەدامان
ئەمانە ئەڕوێن، لە خاکەکەمان
کەچی قەومەکەم، لە پایەی کەمان
بەهارمان خەزان، پێ هەڵخزانە
بۆ نەونەمامان، گەڵاڕێزانە
ساخوایە ئێمەش، تەنها تۆمان هەی
پەروەردگاری، کەرەمت بۆ کەی

(*) ئەو ناوانەی لەنێوان کەوانەکاندان هەمووی ناوی گوڵە.
(١) لای م. ه نووسراوە «پەنجەی پێی پیانای بەدی گەستوە» کە تێنەگەیشتم ماناکەی چییە؟!.
(٢) ئەمە دەقی بەیتێکی شیعری مەولەوییە و پیرەمێرد ئاماژەی بۆ نەکردووە. بڕوانە دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس ل٤٧٤.
«بە ڕەزا بەو چین توغرای تاتاوە
شەماڵ مشانۆش، بانێ وەی لاوە»
(٣) لای م. ه «درەخشی» نووسراوە. بەڵام «درەفشی» ڕاستە.

***

دڵەم نەویوە[1]

١٩٤١

دڵەم نەویوە، دڵەم نەویوە
ڕەگی زیندەگیم، ئەم دیوە و دیوە
جەرگم، دڕکێکی، تێ هەڵچەقیوە
هیچ کەس، دەردی وا، سەختی نەدیوە
دوایی نەفەسمە، ساخودا هاوار
بینایی دیدەم، کوێری پیا لکا
تاقەت وەک فرمێسک، بەچاوما تکا
خوێن لە برینم، وەک سەیل سەر ئەکا
شووشەی ئومێدم، قڵپ بووەوە و شکا

زیندەگی دنیام، لێ بووە بەبار
گوڵم ناشتبوو، لە ساقی جوانا
پاراستم لەناو، سەرمای زستانا
ئەهاتنە سەیری، لەبەر هەیوانا
خۆم هەڵدەکێشا، لەناو یارانا
ئاخ چاوی پیسی، لێ کەوتبووە کار
لە پڕ بای خەزان، گەڵای هەڵوەران
وەیشوومە ساقی، ئەو گوڵەی شکان
ڕەشەبا لانەی، بولبولی ڕووخان
ئاگر خەرمانی، هیوامی سووتان
ناڵەم گەییشتە، لای پەروەردگار
پەنام بەتۆیە، شای دلدڵ سوار
دەستێ بدەرە، قەبزەی زولفەقار
غیرەتی مەردیم، بۆ بخەرە کار
بدەن لە کەللەی بەدی نابەکار
(...............................)[2]

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.
(٢) بەداخەوە لە ڕۆژنامەکەدا ئەو نیوە دێڕە کەوتبوو.

***

دانیشتبووین لەگەڵ یار

١٩٣٢

دانیشتبووین لەگەڵ یار
من سەرمەست و ئەو هۆشیار
بە تیلەی چاوی بیمار
دڵمی فڕاند بەیەکجار
شوێنی دڵ کەوتم ناچار
زۆری لێ پاڕامەوە[1]
ئاوڕێکی لێ دامەوە
کەوتم و هەڵنەستامەوە

تێکیەوە پێچامەوە
ئیختیاری بێ ئیختیار
ئنجا هاتە سەرینم
چاوی کەوت بەلەرزینم
گیان گەیبووە بەربینم
یەخەی لادا بیبینم
ڕووناک بوو دەر و دیوار
مانگ بەکەتان ڕازابوو
دوو دوگمەی ترازابوو
دوونار لە نوور سازابوو
بالاّ دەستی (بیضا) بوو
(نووری طور) لای تیرەوتار
هاتە گفتوگۆی یاری
بە شیرینیی گوفتاری
حەلّوای گەزۆ ئەباری
ئێجگار لێوی خالّداری
ئالّتر لە پەڕەی گولّنار
ئاخ نازانن، دلّ چۆنە
لە برووسکەی سەر گۆنە
ئاگر بەربووە کای کۆنە
کەوتمە مەلە وەک سۆنە
خۆم خستە بەرپێی دلّدار
بە دوو زولّفی وەک زنجیر(٢)
پێم بەسترابوو، وەک نێچیر
پێکەنی وتی ئەی پیر
وا تۆبشم هێنایە گیر
وەک جوانێکی بەختیار
پێم وت: پیری ئازاد بووم
قەلەندەری دلّشاد بووم

بەند نەبووم، بەندگوشاد بووم
قارەمانی، دێوزاد بووم
وا بۆ تۆ هاتمە ژێر بار
فەرمووی ئەو ڕۆژەی یەزدان
ئێمەی هێنایە مەیدان
ئەوسا بووین بەبناوان
بۆ سەرپەرشتی مێردان
ئێمە پیاو ئەخەینە کار
نەوەی پەرین، لە پێشین
ڕەگی دلّ ڕائەکێشین
بۆ لێقەوماوان خوێشین
باری غەمتان ئەکێشین
هەم غەمخوارین، هەم دلّدار
گەر ئێمە نەبووینایە
پیاو چۆن ئەهاتە کایە
کەچی لای ئێوە وایە
جیهان هەر ئێوەی تیایە
خود پەسەند و دلّ ئازار
ئێمە حەز لە شەڕ ناکەین
بە هیوای خوێندن و چاکەین
نەتەوەی باش پەیداکەین
وێرانەمان، ئاواکەین
بە خوێندن ئەبین ڕزگار
ئەو مژدەیە لەو دەمە
لام هەناسەی مریەمە
چوومە ڕیزیان ئەو دەمە
خوا یاربێ ئەو سەردەمە
وەتەن دەکەین بەگولّزار

(١) پیرەمێرد ئەوەندە لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردیدا تواوەتەوە کە وێنەی دووەمی ئەو شیعرە فۆلکلۆرییەی

بەکارهێناوە کە دەڵێت:

چەندی لێ پاڕامەوە
ئاوڕی لێ نەدامەوە
ئەو ئاوڕەی لێی دامەوە
کەوتم هەڵنەستامەوە

(٢) پیرەمێرد لەکاتی خۆیدا ئەم بەشەی شیعرەکەی بەشێوەی لاتینی لە ڕۆژنامەی ژیانی ژمارە٤٤٧ی ساڵی١٩٣٥دا بڵاو کردەوە و ویستی نووسینی کوردی بەلاتینی پەرە پێ بدات. بەڵام لەبەر ئەوەی هیچ پشتگیرییەکی نەبوو وازی لێ هێنا.

***

بەستەی کوردی

١٩٣٢

وا بەیانە، گزنگی خۆر دەرکەوت
نمی شەونم، بەتیشکی ڕۆژ سەرکەوت
خونچە گوڵ، خۆ نواندنی بەرکەوت(١)
بولبولیش شۆڕی خستە ناو گوڵزار
لالە، تارایە بۆ پەری شاخان
فێنکی گیانە، بادی ئێلاخان(٢)
دەمی ئێوارە، سێبەری باخان
خۆشە بۆ یار و بادە و دڵدار(٣)
ئەم تەرانەی گوڵ و ملە گیانە
بێ تۆ لای من ژیانی زیندانە
جەژن و شادیم هەمیشە گریانە
من و بولبول بەجووتە زار و هەژار
فێری فرمێسکن، گوڵاڵەی دەورم
وا لەداخی تۆ، بێ وەفا ئەمرم
چاوەڕێم کەوا، بێیتە سەر قەبرم
بەهەوات زیندوو ببمەوە دووجار
لە بەهەشتا بەیادی تۆ شادم
بە تەماشای فریشتە ئازادم
جەننەت ئەفرۆشم ئادەمیزادم(٤)
بە نیگاهێکی دیدەیی بیمار

چونکە کوردم، بەناو و داو گوردم(٥)
مردبووم، کە بۆ بەهەشتیان بردم
وتم، ئەو عەهدەیە کەوا کردم
خاکی خۆم ئەوێ، بەهەشت بەچکار

....

(١) لای م. هـ نووسرابوو «بەکەوت» کە هەڵەیە.

(٢) هەروەها لە بری «ئێلاخان» نووسرابوو «لەیلا خان»، کە وا بزانم هەڵەیە.

(٣) نووسرابوو «خۆش بۆ یار و بادەیی سەر شار» کە نەمزانی مانای چییە؟!

تێبینی پیرەمێرد ئەم شیعرەی دووجار بڵاو کردۆتەوە بەم جۆرە:

١- ژیان ژمارە٣١٩ ساڵی ١٩٣٢

٢-ژین ژمارە ٧١٦ ساڵی ١٩٤٣

(٤) مەبەستی ئەوەیە کە ئادەم بۆ گەنمەکە بەهەشتی لەدەست خۆی دا.

(٥) لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا لاپەڕە ١٦٣ ئەم پارچەیەی شیعرەکە بڵاو نەکراوەتەوە کە چوار نیوەدێڕە و وا ئێمە بڵاومان کردەوە.

***

خەڵکی هاواری

١٩٤٢

خەڵکی هاواری، چاوی بەدیانە
کەچی خەنیمی، من چاوی جوانە
شاعیر تەشبیهی، مانگ ئەکەن بە ڕووت
(سەرو)یش دائەنێن، لەگەڵ باڵات جووت
مانگ لە ڕاستی ڕووت، وجوودی نییە
(سەرو)یش، بێ بەرە، نموودی چییە(١)
بە لێوت ئەڵێن، یاقیقی ئاڵە
یاقیق بێ گیان و بێ حاڵ و خاڵە
یاقیق بەردێکە، هەر بۆ نەخش ئەشێ(٢)
لێوت گیاندارە و، ڕۆحیش ئەبەخشێ
دەم، دەمی عیسات، بووە بەهاودەم
ئەم گیان ئەدا و من، گیانی بۆ ئەدەم(٣)

ڕووی تۆ نەخشێکە (جەلال) دایناوە(٤)
سەیری سونعی ئەو، بێ نوقتە ماوە

(١) لای م. هـ نووسرابوو «سەرویش بێ بەرە بەکەڵکی چییە».
(٢) ئەم بەیتە بەداخەوە لای م. هـ نەنووسرابوو بڕوانە لاپەڕەی ١٦٤ی پیرەمێردی نەمری محەمەد ڕەسوڵ هاوار.
(٣) بەڕاستی ئەم بەیتەی پیرەمێرد زۆر شاعیرانە و وێنەیەکی ڕازاوەیە لەو جۆرە شیعرانەن کە پیرەمێرد خۆی ناوی نابوون «سەهلی ممتنع» واتە: ئاسانی گران.
(٤) لای م. هـ نووسرا بوو:
ڕووی تۆ نەخشێکە (جلال)ی ناوە
کە دیارە ئەمە هەڵەیە و هەم لە ڕووی ئاینیشەوە ناپەسەندە چونکە چۆن دەبێ بوترێ ڕووی تۆ نەخشێکە (خودای ناوە یا ناوی خوایە) دیارە هەردەبێ نوسخەی ڕۆژنامەکە ڕاست بێت کە ئێمە بەکارمان هێناوە و نووسراوە «ڕووی تۆ نەخشێکە جەلال دای ناوە» ئەگەریش جەلال نوقتەکەی لێ لابەرین دەبێتە (حەڵاڵ).

***

تەفرە

١٩٣٢

بتزانیایە گۆڕە، سەرەنجامی ژینی تۆ
ئەڕزێ لەژێر گڵا، قەد و باڵای سیمینی تۆ
نامێنێ خاڵ و میل و دەم و پێکەنینی تۆ
دڵت نەدەشکاندم
بتزانیایە، جامەیەکی جاو لەبەر ئەکەی
تەڵقینی کوێرەکانە، لە جێی دەنگی ئایی و نەی
لەو جێگە تەنگ و تارە، بەتەنهایی هەڵدەکەی
لە خۆت نەدەتەراندم
بتزانیایە، جوانی گوزەرگاهی پیرییە
مەرگیش کوتوپڕێکە دەوا ناپەزێرییە
دوایی ئەوی بەجوان ئەبڕێ دەستگیرییە
جوانیت پێ دەنواندم
بتزانیایە، دەست لەملانی کاتی بەیانییان
چەند خۆشە تا لە گۆڕ ئەخزی مەستی تێک خزان
چارەی بەبەزمی وایە غەمی گەردشی زەمان
دڵت نەدەشکاندم

ناڵە(١)

١٩٤٩

ناڵە جێی تەنگ بوو لە دڵما، وتی جێی تەنگ نەنگە
چوو، گەڕا، هاتەوە، زانی هەموو دنیا، تەنگە
تووڕە بوو بوو لە فغان، ئەو بتی شۆخ و شەنگە
وتم هی تۆیە، ئەگەر تۆ نەبی دڵ بێ دەنگە
دۆستێکی ڕەحمەتیم وتی. دۆستیم لە کورد نەدی
خۆی چونکو ڕاست بوو، ڕاستی قسەی هاتە دی
بە ڕۆژ ئەڵێم، کە بەشەو، نوێژ ئەکەم و ئەیش خوێنم
لەداخی (والە) و (دام) ئەو ڕووە لە کوێ بێنم
ئەمەندە خۆشە قومار، تا هەناسە هەڵدێنم
درەنگی پێ دەچێ، هەڵدەگرێ خۆم بخنکێنم
ماچێکم ئەویست، لە لێوی بووکی دنیا(٢)
وتیان ئەمە یانسیبە نادرێ تەنیا
ڕام کرد کە بیتاقە وەرگرم، ئەو کێشرا
دنیا بۆ دەنی دەرچوو، بلوێری ژەنیا
هاتمەوە و(٣) زۆر ناسیاو هات بوو بەدۆست
دۆستی چی؟! ڕوانیم کە چاویان وا لە پۆست
هەر شەوێ بستێ لە پۆستیان کەندم و برد
هیچ نەبێ خۆ مامەوە، بێ دۆست و پۆست

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە. ئێمە لە (ژین)ی ژمارە ٩٨٣ی ساڵی ١٩٤٩وە وەرمان گرت.
(٢) نازانم چۆن پیرەمێرد حسابی کێشە شیعرییەکەی لێ تێک چووە و شیعرەکە تێکەڵە لە کێشەکانی ١٤، ١٣، ١٢، ١٠، ١١.
(٣) مەبەستی لە گەڕانەوەیەتی لە تورکیا لەساڵی (١٩٢٥)دا.

***

موعەمما

١٩٤٩

شێن و مـــیم لەگـــەڵ، هەڵی بواردم
شێخ حەفصە[١] گەنمی ساڵی بۆ ناردم
ئەمە گـەنمەکـەی حـەوا و ئادەمـە
دەرسـێکە بۆ ئەم بەنی ئادەمـە
حەوا گەنمی خوارد دەرچوو لە جەننەت
ئەم بەخشی، کەوتە جەننەت بێ مننەت
خواردن و بەخشین، بەریان لە کوێیە
بەخشندە و ماڵدار ناویشیان جوێیە

(١) شێخ حەفسە: حەپسە خانی نەقیب: کە بەو شێوەیە یارمەتی پیرەمێردی داوە وە ئەم شیعرە لای م. ھ بڵاو نەکراوەتەوە.

***

دڵ بەندی[١]

١٩٤٩

دڵ لە بەندی جگەرا، تاسـەیی ڕووت ئەنوێنێ
هاتە ناو چاومـەوە، تا ڕاست و ڕەوان بتـبینێ
سەبر ئەوا هاتۆتە سەر ڕێی، ئەیەوێ بەندی کا
ئاخ تیـلایی چاوم ئەیەوێ پەتی بپـسێنێ
من کـە ئاوارە نیگەهێکی دەبینم بۆ خـۆم
ئاگرێکە ئەیەوێ کسپە لە جەرگ هەڵسێنێ
چوومە (پیرالّک) و تۆبەم لە هەوای جوانان کرد
جوان بەرەو پیرێ کە هات، تۆبە بەپیر ئەشکێنێ
شاعیری کۆن کە ئەڵێ، سەر و قەدی مەه ڕوخسار
بەو دوو تەشبیهە نەزاندوویی خۆیی ئەنوێنێ
سەرووی بێ سەر، مەهی بێ لەش چ وجودێکی هەیە
خۆی لە ئاستی سەر و قەدی ئەوا هەڵشرنگێنێ

ماری زوڵف، زەرکی موژە، قەوسی برۆ، چاڵی چەنە
ئەمە گوایە سیفەتی یارییە، گوایە ئەمترسێنێ
زوڵف بڕاوە خەتی لێو باوی نەما، تاشراوە
کۆنە لۆتی، لە گەڕایە، دۆم مەلەک ئەدوێنێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

زەمهەریر[١]

١٩٥٠

بەفری سپی، کە ڕۆژی ڕەشی، بێ تفاقییە
هێند خوێنی ساردە، ڕووسپییەکی، سوقاقییە
ڕووی وەک خەڵووز بێ، دار و خەڵووزمان گران ئەکا
عالەم وەکو هەتیو، لە دەستی زاقەزاقییە
وا ڕێوی پێستە تووکنەکەی هەڵگێڕایەوە
کردی بەکەوڵ و کەڵکی نەبوو، واقەواقییە
گوارەی چلەی چلوورەیە، بۆ خاتوو زەمهەریر
گوێسوانە بەستی، بەسیەتی نۆرەی تەلاقییە
لەولاوە پارەدار شەوی پێ ڕۆژ ئەکاتەوە
مێزی قومار و دەنگی قەتار دەوری ساقییە
ڕۆژێک ئەبێ ئەمانە (طي السجل) هەمووی
هەڵپێچرێ و بڵێن ئەمە (یوم التلاقی)یە
ئای بۆ ئەوەی کە ئەمڕۆ بەشی خۆی لەپێشەوە[٢]
نارد و، ئیتر ئەمینە کە گەنجێکی باقییە

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاو نەکراوەتەوە.
(٢) واتا ئەوی کە لەم دنیا داوای خوای خۆی بەجێ هێناوە لەو دنیا دڵنیایە.

***

بەیادی (ملک الشعرا) ڕەمزی[١]

١٩٥٠

دڵی دڵ ڕاگرە، چونکو لەگەڵ تۆ، کۆنە یارێکە
دەمێ هاودەم بە، بەڵکو پێت نەڵێن ئازردەکارێکە
لە واپۆڕا[٢] کەسەیری ئاوی دەریام کرد، بەدڵ پێم گوت
هەزاران ئافەرین، وەک ئاوی چاوم، چەشمەسارێکە
بەئەگریجەی ڕەشی ڕووی بەرگی ماتەم پۆشی ئەفسوونە
وەفا کاری دەکا، بۆ کوشتووانی، تەعزێدارێکە
کە زوهرە دێتە بورجی نازو تاجی، زەڕ[٣]، لەسەر دەگرێ
خەڵووزە دڵ دەسووتێنێ، چە نوورێک و چە نارێکە
حەیاتی تاڵ، دەردی شەکەرم[٤]، شیرینە لا، چونکو
بەیادی گفتوگۆی شەکر لەب و، شیرین شکارێکە
وەرە، هاوشانی من بە، با قەدت، باچەوت نەکا گیانە
قەدی من وشکە دارێکە، بەڵام پارێزگارێکە
کە، با، بێ مایەی ژین، با کەبابێک بێ خۆراکی من
کەبابێکم، کە ئاگریشم، بەڕووتم، شوعلەبارێکە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە، هەروەها پیرەمێرد لەم شیعرەدا ویستوویەتی لاسایی شیعرێکی (شێخ أبو الوفا)ی کوردی بکاتەوە، کە لەسەر هەمان شێوە وتوویەتی وە پیرەمێرد لە کاتی خۆیدا ئەو شیعرەی (شێخ أبو الوفای) بڵاو کردۆتەوە، بەڵام نەینووسیوە کە ئەوە شیعرێکی فارسی (شێخ أبو الوفا)یە.

شیعرەکە وەها دەست پێ دەکات:

گۆڕینەکەی پیرەمێرد:

«بەڕوویا زولفی پەخشان کردووە، لەیل و نەهارێکە
لە شەودا ڕۆژی پەنهان کردووە، شێوەی عوزارێکە»

دیوانی پ.م ل٣٠٢

دەقە فارسییەکەی شێخ ابو الوفا:

«کند افگندە بر رخ زلف را، لیل و نهار است این
فروزان کردە در شب آفتابی را عذار است این»

یادی مەردان ب٢ ل٣٣٠

تەواوی ئەم دوو شیعرە لە بەشی گۆڕینەکانی پیرەمێرددا دەنووسین.

(٢) واپۆڕ: پاپۆڕ، کەشتی.

(٣) زەڕ: تەلا، زێڕ، ئاڵتوون.

(٤) مەبەستی لە نەخۆشی شەکرەیە کە تووشی هاتبوو.

***

خواپێداو

١٩٣٧

لە بەغدا کۆشکێ، لە کەناری شەت[١]
باغی پڕ بولبول، شەتی پڕ لە بەت
چیمەن زارێکە، گوڵ و پەرژینە
هەرچی هات جۆشی بەهەڵپەڕینە
لێی ڕاکشابووم، بەخەیاڵەوە
بەشکو پەری بۆم بێتە ماڵەوە
ناگا چوار پەری، چوار دەوریان لێ دام
سفید پۆشێکیان، بەناز هاتە لام
بەتیلاییەکی، چاوی بیماری
دڵم ئەنگێورا، دەردم بوو کاری
من بە شەرارەی ئێشی زامەوە
لەبەر پێی ئەوا، ئەتلامەوە
لەپڕ قەهقەهەی، فریشتەی سەوزپۆش
گەییە سەروەختم هێنامیەوە هۆش
وتی: بەم پیرییە، چیت لە جوانانە
ئەکەویە داوی خاڵ و لەرزانە
وتم هەر پیرە، جوان تێک ئەبەستێ
نەمام بەداری، پیر، ڕائەوەستێ
وتی نامەوێ، تۆ نەمامگیر بی
بۆ ئەوە چاکی، نیشانەی تیر بی
تیرێکی هاویشت، لە برژانگەوە
وەک تیری شەهاب لە ڕووی مانگەوە
هات دای لە جەرگم، وامزانی مردم
جلە تازەکەی خوێناوی کردم
ئەو ڕۆیی ئنجا پەمەیی پۆش هات
ئەویش تیرێکی کردم بەخەڵات

وتی خۆت بگرە کافر بەگیری
پیری و بۆ ئێمە، کۆڵەکەی تیری
وتم، تیرێکت لە جەرگی پیردا
سادەی تیرێکی تر بەشوێن تیر دا
بەم سێ تیرەوە دڵم نە ئەسرەوت
خوا دای زەرد پۆشێ، لەولاوە دەرکەوت
بەو باڵای ئاڵای سەروی نازەوە
بەو چاوە بازەی عیشوە بازەوە
تریقەی قاقای، زیندووی کردمەوە
ئێشی خەدەنگی لەبیر بردمەوە
بە میهرەبانی هات بەلامەوە
دڵخۆشی دەوای زامی دامەوە
بانگی کرد هەر سێ پەری کوشندە
هاتنە سەرینم بەعیشوە و خەندە
وتیان، هەرچەند خوێن کەوتە بەینەوە
ئەمجارە هاتووین، ئاشتت کەینەوە
دەست لە مەلان و گەردن ئازایی
کردمانە کەیف و بەزمی چا و شایی
چایی لەسایەی، گەردنیا دیار بوو
حۆری بەهەشتیان، لا خزمەتکار بوو
سیانیان دەربارەی من لوتفکار بوو
بەڵام یەکێکیان، لەپێناو بێزار بوو
خوا تۆڵەی ئەویش لە بەد بستێنێ
دوژمنی جنسی لەتیف نەمێنێ
بەدەست لەملانیان بوومەوە بە کوڕ
سەرچۆپیم کێشا بە عەشق و بە گوڕ
بەدەماغەوە، ئەمگوت شا کێیە؟
بۆ کەس نەلواوە، ئەم هەڵپەڕکێیە

(١) نازانم پیرەمێرد بۆچی لێرەدا خۆی تووشی ئەو جووتە قافیە گران و ئێسک قورسە کردووە.

شێخ لەتیف کلێشەی (ژین)ی ناردووە

١٩٣٩

«شێخێکی لەتیف[1] بەلوتفکاری
کلێشەی ژینی، ناردووە بەدیاری
(ژین) بەفەخرەوە، نایە سەر وەک تاج
بەو خەتە جوانە، ئەگاتە ڕەواج

(١) مەبەست شێخ لەتیفی دانسازە.

***

بەیادی کۆن

١٩٣٩

خۆزگە یار ئەبوو بەخاوەن قەرز لێم
بۆ هەر کوێ ئەچووم ئەهاتە سەر ڕێم
یار لەناو ڕەزا، سەیری ترێی کرد
بۆڵێکم لێ خوارد مەست بووم دەستوبرد
بەیادی چاوی بادامی لەیلام
خوێنی بەدەنم بوو بەڕۆن بادام
فرمێسکم بۆ ڕووی لە بەرد تکا بوو
بەرد بوو بەشووشە گوڵاوی تیا بوو
مانگیش لە یەکتر کەوتوونە گزی
ڕەمەزان جەژنی لە شەوال دزی[1]
عەشرەی مەحەرەم کە جەژنی نووحە
بۆ شیعە بووە بەشین و نووحە[2]
سوێند ئەخۆم هێشتا من تۆم نەدیوە
لەگەڵ تۆ شێت بووم هۆشم پەڕیوە

(١) ڕۆژەکانی جەژنی ڕەمەزان ئەکەوێتە مانگی (شەوال)ەوە کەچی جەژنەکەش بەجەژنی ڕەمەزان بەناوبانگە.
پیرەمێرد ئەم وردەکارییەی لە هەڵبەستێکی مەولەوییەوە وەرگرتووە، کە ئەڵێ:

ڕەمەزان طلوع صبح شادیشەن
شوال شام شووم نامرادیشەن

دەردینە شـوال ئای زام سـەخـتـە من
تاڵە شووم شـوال ئای بەدبەختـەن من
غورە غورەی ئەو، سەفاش پەی غەیری
ئازیز قیبلەی من، وەفاش پەی غەیری

واتە: مانگی ڕەمەزان بەدەرکەوتنی بەرەبەیانی ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان شادییەتی چونکە ڕۆژەکانی جەژن لە خۆی نییە و کەچی بەناوی ئەویشەوە بەناوبانگە، ئای لە دەردەداریی مانگی (شەوال) و من. ئای لە بەدبەختی هەردووکمان. سەری مانگ هی شەواله و کەچی خۆشی و ئاهەنگەکەی بۆ ڕەمەزانە. ئازیزیش کە قیبلەی منه و ئەیپەرستم کەچی وەفای بۆ بێگانەیە. وەکو پیرەمێرد ئەڵێ مانگەکانیش کەوتوونە گزی کردن لە یەکتری و لەیەک ئەخۆن.

(٢) نووحە: نیازی لەو شین و شەپۆڕەیە کە شیعەکان بۆ حسەینی کوڕی عەلی ئەبی تالیب ئەکەن بەهۆی کوژرانییەوە لە کەربەلا. م. هـ.

پیرەمێرد لەو هەڵبەستەیدا لەسەر پێڕەوی شاعیرەکانی کۆن خەریکی وردەکاری بووە و بۆ وشەی پڕ لێکدانەوە گەڕاوە و بەکاری هێناوە بەتایبەتی لە دزینی جەژنی ڕەمەزان لەلایەن مانگی ڕەمەزانەوە. لە دوا دێڕی هەڵبەستەکەدا بەئاشکرا دان بەوەدا ئەنێ کە ئەم هەست و سۆزەی کە لە سەرەتای هەڵبەستەکەیا گوایا بەرامبەر جوانێک دەری بڕیوە لە دوا دێڕی ئەو هەڵبەستەدا وەکو تەمی بەهار بەتیشکی ڕۆژ ڕەواوەتەوە، لە خەیاڵ بەولاوە هیچی لە کەللەدا نەماوە. ئەمەش ئەو ڕاستییە دووبارە ئەکاتەوە کە لەمەوبەر لێی دواین دەربارەی نەبوونی ژنێکی تایبەتی لە ژیانی پیرەمێردا، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا وەکو تەموورەی عەشقی دڵدارێکی هەرزەکار مرۆڤ ئەخاتە جۆش و خرۆش و لەگەڵ ئاوازی دێڕەکانیا پیاو بەخەیاڵ ئەفڕێ.م. هـ

***

کۆترە باریکە

١٩٣٩

کـۆترە باریکەی خـاڵ و مـیل ڕەنگین
لانـەت لـە پـۆپـەی دارتـوبـای بـەریـن
(حق و هوت) نەغـمـەی جبـریلی ئەمین
بە گـونای ئادەم کـەوتە سـەر زەمین
من و تۆ ڕشـتـەی بەینەت لەمل بووین
نەشیدەخوانی خونچەی یەک گوڵ بووین
سەرمەستی نەشئەی بادەی یەک مل بووین
زادەی سروشـتی، یەک ئاو و گڵ بووین
کاتێ یەک باڵ و یەک ماڵ بووین لەدەشت
چینەمان ئەکرد، لە دەشت وەک بەهەشت
لە ناکاو دانەی بەدبەختـیمان چەشت

لانەمان ڕووخا بەبای شوومی وەشت[١]
هەردوو گـرفـتـار، داوی یەک سـەییـاد
من لە داخـاو تۆ، لە شـاخـا ناشـاد
دەست بەستەی بێداد چەرخی کەچ بنیاد
نەمـــردین دیمان ئەم جـــەژنەی ئازاد
ئەمـــبـــینی هەودای داوی نـەهاتـی
هۆنـراوەی پەنجـــەی چەند هاوولاتی
دڵســـۆز بووم ســـۆزم، ئەدی لەباتی
هەڵۆ پەڕی خـــۆی بوو بە خـــەڵاتی
ئێـســتـا کـە دەوری دەوران وەرگـەڕا
مـــانگای گـەڵبـاخی مـــرد و دۆ بڕا
ژورناڵ، فۆڕمە، تەپڵ، هەرسێکیان دڕا
نـازانم پیـــــاوی بەد چی پێ بـڕا

(١) لای م. هـ نووسراوە: «لانەمان ڕووخا بەبای شۆڕی دەشت» کە مەبەست نادا بەدەستەوە.

***

بۆ «شێخ سەلام»ی شاعیر

١٩٣٩

«سـەلام، تۆ، شـیـعـرت، لەمن باشـتـرە
تا لـە دوورتر بی، ناڵـەت خـۆشـتـرە!»

***

وا گوڵ بەسەرچوو

١٩٤٠

وا گـوڵ بەسـەرچوو، بولبـول شـەیدا بوو
گــــرێـک لە نـاڵـەی دڵـی پەیدا بـوو
گــرەی بـەردایە، ســـەوزەی بـەهاران
شـــێـــوا وەک زوڵفی چەمـــەرەداران
منیش کـەمێ شـۆر بولبـول لەسـەردا
ســـەری خـــۆم ئەنێم بەدەشت و دەردا

گەرمای هاوینم، بۆیە لا خۆشە
بەتینی سۆزی دڵ بەپەرۆشە
ئەو گڕ و تاوە، دڵ دەجۆشێنێ
بەیادی یاران تێر ئەم گرێنێ
چەند خۆشە یادی هیجرانی یاران
فرمێسک بەچاوما بێنێ وەک باران
ڕشێنەی فرمێسک دڵ ئاورشێن کا
شینی عەشق هۆشم بێ سەر و شوێن کا

***

کەوتە کلێشەم

١٩٤٠

کەوتە کلێشەم، کەوتە کلێشەم
شەوێک سەودای لەیل کەوتە کلێشەم
پەروانە ئاسا، تەوافی ڕووی شەم
تێکی هەڵشێلا هۆش و ئەندێشەم
ژاری پەژارەی بێ سامانمە
بەزۆری شۆری سەودای پڕ سەودا
ڕوو بکەمە کۆی یار لە نیوەشەودا
سەرگۆنای ماچ کەم لە شیرین خەودا
هەرچیم بێتە ڕێ لە ڕێگەی ئەودا
خواست و ئارەزووی دڵ و گیانمە
بەرگی شەوگەڕیی نیلیم کردەبەر
(پەڕەبلۆم)م[1] لێ بەستە کەمەر
جامانە و چەفتەی سورمەم نایەسەر
وەک شێری شەرزە لەلان هاتمە دەر
ئەمشەو لە مەرگ و ژین قەیرانمە
تیپی زیندەوەر یەکسەر کش و مات
کەڵەشێری عەرش قووقووی نەدەهات
شەوی دەیجوور بوو مانگ هەڵنەدەهات

هەنگاوم نایە ڕێی هات و نەهات
بە قەڵەم بازی عەشقی جانانە
ڕێگام لێ بووبوو بەهەردەی دوجەیل
تا خۆم گەیاندە ئاستانەکەی لەیل
دڵ لە ئەندێشەی ترس و هەوا کەیل
گەیمە خوابگای جانانەی پڕ مەیل
سامی وەک پایەی عەرشی ڕەحمانە
بێ خشپە و بێ هەست گەیمە سەرینی
بە نەشئەی شێتی هیچم نەبینی
دەمم گەیانە خاڵی جەبینی
ڕاپەڕی وتی: تۆ کام بێ دینی
چۆن گەیشتیتە ئەم جێ و مەکانە[2]
سەری هەڵبڕی چاوی بەمن کەوت
یەخەی دادڕی بەیانی دەرکەوت
سفیدەی بەیان سەر ڕەشی شەو کەوت[3]
هێندەی جنێو دا، تووڕەیی سەرەوت
جنێوی بۆ من بوو بە بەهانە
وتم: جنێوت خەڵاتە بۆ من
کەمەندی سەودای تۆم کەوتە گەردن
وام ڕائەکێشێ بێ باک لە مردن
زیندەگانی خۆم لێ بوو بەدوشمن
ئەگینە چیمە لەم هەوڵدانە
وتی من چی بکەم ئەمە حاڵمە
بەدەست من نییە خەڵک عەوداڵمە
هەمووی ئاشووبی چاوی کاڵمە
خەتای تۆ نییە فیتنەی خاڵمە
ئەگینا من چیم لەم ئەزێتدانە؟!

(١) پەڕەبلۆم: واتا دەمانچەی پەڕەبێل. یاخود جاران ئەیانوت: پەڕە بلۆ، جۆرە دەمانچەیەک بووە.
(٢) لای م. هـ ئەم نیوە دێڕە بەهەڵە نووسراوە

«چۆن گەیشتیتە ئەم جێ و مەکانە» دیارە کێشەکەی لەنگە
(٣) ئەم نیوە دێڕەی لە بێسارانییەوە وەرگرتووە کە دەڵێت:

«حەکاکان دەور گرد بەیانەوە
کێ دیەن مەغریب وە بەیانەوە!»

***

کای کۆن

١٩٤١

لەبیرتە شەوێک هاتیە لام
بۆ دڵنەوایی و تەسەللام
بە زوڵف و خاڵت سوێندت دام
کە تا دەمرم تۆ بی لە لام
ئنجا لێوت لەسەر لێو نام
ئێستاش لەسەر ئەو پەیمانەم
هەتا ئەمرم ئەو دێوانەم
گیرۆدەی ئەو زوڵفە جوانەم
سیا بەختی ئەو خاڵانەم
تێم گەیشتووی چەند بەوەفام
ژین ئەوەیە عەشقی تیا بێ
دڵ ئەوەیە بەسەودا بێ
سەر پڕ لە شۆری لەیلا بێ
نەک کوولەکەی پڕ لە با بێ
ئۆف شێتی چەند خۆشە لەلام
عەشقی پاک نوورێکی خوایە
ئیلهامی شیعری سەمایە
تەجەللای ڕۆحی تیادایە
وەسڵی بەهەشتی لە دوایە
وەتەنە بەهەشتی دنیام

***

پەروا

١٩٤٢

ئێستا خەو بۆیە نایەتە ناو چاو
جێی ئەو نەماوە پڕ بووە لە ئاو
بۆیە نایەڵێ کە خەو ببینم
با بەخەویش بێ نەک ئەو ببینم
دوو چاوم هەیە یەکێ چاوی سەر
کە بۆ ڕێگای دوور پەنای دێتەبەر
بەڵام چاوی دڵ بۆ دوورە مەنزل
هیچ مانعێکی بۆ نابێ حاسڵ
ئەگەر ئەو پەروای چاوی سەر ئەکا
چاوی دڵ هێندە تیژە سەر ئەکا
من لە خوام ئەوێ ئەو خۆی نەنوێنێ(١)
وەسڵ گڕی عەشق دائەمرکێنێ
لەزەتێکی وام لە عەشق دیوە
مولکی ئازادیم بەوە کڕیوە
بە عەشق ئازادیم بۆ هاتۆتە دی
وەسڵ، نامخاتە ژێر باری مادی
من بەعەشق و ئەو، بەحوسن ئەخوڕێ
هەر جوانە لە شوێن عاشق ئەگەڕێ
ئەگەر مەجنون و فەرهاد نەبوایە
لەیلا و شیرین چۆن، ئەهاتنە کایە
بەڵێ تا عاشق ڕۆژی وەک شەو بێ
ئەبێ بەیانی ڕوخساری ئەو بێ

....

(١) لای م. ھ بەهەڵە نووسراوە: «من لە خوام ئەوێ ئەو خۆی بنوێنێ» ، کە ئەمە پێچەوانەی مەبەستەکەی شاعیرە، چونکە ئەو دەڵێت، با خۆی نەنوێنێ و نەیبینم و پێی نەگەم چونکە گەیشتن پێی گڕی عەشق ناهێڵێ.

***

چوارین

١٩٣٩

«بۆ خۆمە، کەس نەیباتە سەرخۆی»

«پیرەمێردێ، کە پەڕییە، کۆڵی (نۆما)یەکی تۆڕ
کەوت و بۆ (ماین) کەوتە، خەفەت و شین و شەپۆڕ
پێم وت، ئیتر بەسە، بۆ ناسرەوی، دنیات زۆر دی
وتی: بۆ پیر و جوان، هەوڵی جیهان، تا دەمی گۆڕ»

***

هاپیر کەوت(١)

١٩٤٣

ناڵەم نایەڵێ، کەس بنوێ بەشەو
نەک بنوێ یارم ببینێ بەخەو
من پیرم بۆیە، ئەوێ کە دەرکەوت
بکەومە بەرپێی بڵێن ها پیر کەوت
لەناتەوانیش وایە مەبەستم
کە لەلای کەوتم، نەتوانم هەستم
بۆیە ئەو لە پڕ شەو دێتە خەوم
بە (گەشکە) بمرم، لە کۆڵی کەوم
کەچی نازانێ کە عەشقی منە
ئەوی کردووە بەم شۆڕە ژنە
ئەگەر من نەگریم لەو بەردەرگانە
کێ دەزانێ ئەو ئەوەندە جوانە
هەموو کە ئەڵێ لەیلی جوان نەبوو
بە شۆڕی مەجنون وا ناوی دەرچوو
ئێستا شۆڕی عەشق بوو بەئەفسانە
بە یەک گەیشتن بەدەست خۆیانە
لەو ساوە مۆدەی شەرم نەماوە
مارەی کچ لەگەڵ پرچی بڕاوە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

مرواری(١)

١٩٣٩

چاوم کە ڕیزەی دانی تۆی بینی
فرمێسکم ڕشتەی مرواری هۆنی
تا بگریم بەدڵ ڕووناک ئەبمەوە
بە ئاوی چاوم خۆم پاک ئەبمەوە
چاوم لەدووریت ئەگریا بەکوڵ
گریان بەزەیی چاوی کەوتە دڵ
کە ئاگر دڕکی تەڕ ناسووتێنێ
ڕەحم بەحاڵی تەڕی ئەنوێنێ
ئەڵبەتە خودا ڕەحمی زیاترە
بۆ ئەو کەسانەی داوێنیان تەڕە

....

(١) ئەم شیعرە لە جیهانی شیعرەکانی مەولەوییەوە زۆر نزیکە. جا نازانم شیعرەکەی وەرگرتووە یاخود بیرەکەی دارِشتۆتەوە!! لای م. ه بڵاو نەکراوەتەوە.

***

لاسایی گوڵەوە چنی(١)

١٩٣٩-١٩٤٣

ئەو تیرەی ڕۆستەم، چەسپاندیە کەوان
دای لە ڕۆبیتەن، بێزراندی لە گیان
منیش ئەو تیرە و کەوان و شەستە
ئەو زۆری بازوو، ئەو هێزی دەستە
بە تەوژم هات، درا لە جەرگم
خوێن قەڵبەزەی بەست گوڵگون بوو بەرگم
بەو برینەوە، پێچم خوارد بێ دەنگ
ڕۆژی ڕووناکم. بوو بەشەوەزەنگ

من مات و بێ دەنگ هەتاکو توانیم
فەلەک ئەگریا بۆ نەوجوانیم
لە دەردی عەشقا، کە خاوەند سەبری
تۆ نەگریت مەعشووق، بەدڵ بۆت ئەگری
وەک شەهیدی عەشق، کەوتم لەسەر پشت
لەگەڵ ئەو خوێنە، جواناوم ئەڕشت
شادم کە کوشتەی دەستی دڵدارم
ئەو تیرە بووە بەیادگارم
ئەڵێن بێ زەخمی تیری مەه پەیکەر
نەنگە ڕوو بکەیتە، مەیدانی مەحشەر
من بەبرین و تیر و خەدەنگی
بێ دەنگ ڕووم کردە مەحشەر بێ نەنگی
بە سۆزی عەشقم لێم بوورد کردگار
ئەمە سەر مەشقە بۆ عاشقی زار

---

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی دووجار بڵاوکردۆتەوە ساڵی ١٩٣٩-١٩٤٣. هەروەها ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

کاریکاتێر بەشیعر

١٩٣٤

(زێوەر) کە ئێستا، پەڕەسێلکەیە
تازە (گۆران)مان، لەسەر هێلکەیە
گۆیژە کون دەکەن، دائرەی ئیشغال
(همة الرجال، تقلع الجبال)
بۆ قەشقۆڵی چوو، (مستەفا سائب)
ئەڵێی فەقێیە و ئەچێ بۆ ڕاتب

***

وامزانی

١٩٤٣

وامزانی کە من دڵم دا بە تۆ
دڵی تۆش بۆ من ئەبێ بە مەکۆ
چی بکەم دڵەی شێت تووشی تۆی کردم
بەسەودای بێ سوود لە ناوی بردم
تۆش تێگەیشتی دڵ وا دوشمنە
ئیتر لەلای تۆ، بوو بە گای بنە
ئەگینا ئەگەر دوشمن نەبوایە
نەت ئەهێشت بێتە ئەو بەر دەرگایە
بەڵام گیانەکەم مادەی تۆ بۆشە
لە تێکەڵیدا هەر ڕاستی خۆشە
دڵی ئەڵماسی بێ گەردم ئەوێ
شتێ ساختە بێ زوو دەرئەکەوێ
توخوا حەیف نییە وەک ئەڵماس جوان بی
بە ژەنگی خوێنی عاشق پەنهان بی
دڵ بفرێنی، بەدخووی کەی، وەک خۆت
ئەم جەور و زۆرە خێری چییە بۆت
چی دەبێ ڕۆژێک ئەگەر هی من بی
دەست نەوەشێنی و ساتێک هێمن بی

***

ئێشی دیدەی تۆ

١٩٤٣

دیدە، دیدەی تۆ، دیدە، دیدەی تۆ
با گەیاندیە گوێم، ئێشی دیدەی تۆ
دیدەی شابازی خۆش پەروازی تۆ
دیدە نموونەی عیشوە و نازی تۆ
قولاپی جەرگی ئەوەی ئەتبینێ
ئیتر خودگیریت لە لا نامێنێ

ئای جەزبەی چاوت چەند بەتەئسیرە
بە نیگایەکی دڵ چەند ئەسیرە
حەیفە ئەو چاوە لەبەر چاو نەبێ
دڵی عاشقان پێی بەداو نەبێ(١)
شێتی چاوت بووم چوومە میری سوور(٢)
دوعام بۆ کردی لە نزیک و دوور
چاوی چڵکنە لێت کەوتۆتە کار
بە (إن یکادوا)(٣) بۆت کەوتمە هاوار
کاشکی دوکتوری چاو بوومایە من
ڕەگی چاو یەشەم ئەکێشا لەبن
دەرمانی لای خۆم ئەدۆزییەوە
بێم چاوت ماچ کەم چاک ئەبییەوە

(١) ئەم شیعرە هەتاکو ئێرە لە شیعرێکی هەورامی وەرگێڕراو دەچێت. ئێمە دەقەکەمان نەدۆزییەوە. بەڵام لەوە بەدواوە دیارە شیعری پیرەمێردە.
(٢) میری سوور: مەزارێکە لە ناوچەی شارباژێڕ نزیکی گوندی (ئەحمەد ئاوا) ئەوانەی کە تووشی نەخۆشی ببوونایە جاران ئەیانبردنە سەر ئەو مەزارە گوایا بەوە چاک ئەبێتەوە. م. ه
(٣) وإن یکادوا: سەرەتای ئایەتێکی قورئانە کە ئەڵێ «وإن یکادوا الذین کفروا». گوایە ئەم ئایەتە بۆ چاوەزار باشە لەبەر ئەوە نووشتە نووسەکان بۆ چاوەزار ئەو ئایەتە لە نووشتەکانیانا ئەنووسن.

***

گیانە بەسیەتی

١٩٤٤

گیانە بەسیەتی، گیانە بەسیەتی(١)
توخوا بەسیەتی دەرد و مەینەتی
هەر هێندە ئەبێ تووشی و نەگبەتی
قنیاتم تەنها ژاراوی پەتی
لە نەحسی چارە و بەختی گومڕاهم
عالەم بێزارە لە ناڵە و ئاهم
ئەجەل قولاپی گیرکرد لە جەرگم
نیشانم ئەدا نیشانەی مەرگم

ئەوا هەناسەم کەوتە ژمارە
هێندەم نەماوە وا ئەمرم دیارە
توخوا وەسیەتم ئەمەیە لەلات
بەیادی عەشقی بەندەی جانفیدات
کاتێ کۆچم کرد بۆ هەوارگەی نۆ
ئاوام کردەوە مەنزڵگای گڵکۆ
ئەوسا دیار نابم لەبەر دەرگاکەت
چۆڵ ئەبێ لە من سایە و پەناکەت
بزانە هەی لەیل قەیست مردووە
حەسرەتی ڕووی تۆی بۆ خاک بردووە
من لەوێ تەنها پەژارەی تۆمە
چە باکی چۆڵی و ساردی گڵکۆمە
تۆش سا بێ باک بە لەتانەی ئەغیار
وەرە سەر قەبرم بۆم بگری جارجار
بڕوانە قەبرێک لە قەبران تاکە
بەردی وەک خەڵووز خاکی نماکە
ئەوە شەرارەی قرچەی تاسەمە
تەپەدووکەڵی شوێن هەناسەمە
فیدات بم گیانە، من داغ بردەی تۆم
توخوا دانیشە کەمێک لە گڵکۆم
تۆزێک بۆم بگری گوێم لە دەنگتە
لەگەڵ فریشتەی منا جەنگتە
دڵۆپی فرمێسک لە چاوت تکا
بەو فرمێسکەی تۆ خوا عەفوم ئەکا
تۆش وەفاداری لەگەڵ جوانی
بۆت ئەبێ بەناو فەخری جیهانی

(١) ئەم شیعرە تەواو تام و بۆی چەند شیعرێکی وەلی دێوانەی پێوەیە تەنها لە سێ بەیتی دوایی شیعرەکەدا قەڵەمی پیرەمێرد دیارە.

شینی زین بۆ مەم[1]

١٩٣٤

هەی ڕۆ ئەمڕۆ ڕووی، شین و ڕۆڕۆمە
کە مەم ڕۆیی ڕووی، پەژارەی خۆمە
ئەم زوڵفە لوولەم، بۆ مەم شانە کرد
دەک فەلەک کوێر بێ، بۆنێکی نەکرد
ئەم خاڵ و میلە، من بۆ مەمم ڕشت
پەیمانم وایە، بۆی بەرمە بەهەشت
لێوم دانابوو، بۆ گفتوگۆی مەم
عەهدە تا مردن، واتەی پێ نەکەم
توخوا مەم، منت لە کوێ پەیدا کرد؟
گوناهم چی بوو، منت شەیدا کرد؟
هەر کەس هاوسەرێ، بۆ ژیان ئەگرێ
منت بۆیە ویست، لەبەرت مرێ
هەی خەجاڵەت بی چەرخی پڕ ستەم
هیچ شەرمت نەکرد لە نەوجوانی مەم
مەم لەژێر خاکا، بەمیوانت بم
بە برامەوە بەقوربانت بم
ناچارم بێ تۆ، ژیانم نابێ
وا بڕیمەوە، هەر ئەبێ وابێ
لەناو دوخمەدا، دوو جێگا ئەبێ
زاوا و بووکێنی، لە خاکا ئەبێ
ئای مەم، دەستی مەم، نەگەیشتە تۆ
وا نووکی خەنجەر، بوو بەسزای تۆ
خەنجەر بۆ دڵە، گەر ڕاستت ئەوێ
ئاخ مەمی تیایە، نەک بەری کەوێ
ئەی سینە بگرە، خەنجەر بۆ تۆیە
هەرچی زۆر جوان بێ، هەر ڕەنجەڕۆیە
بە بەرگی خوێنی، شایی ڕەنگەوە
بەسۆز و ناڵەی، خۆش ئاهەنگەوە

با دەست لەمل کەین، مەم یەکجارییە
نە ڕای بێگانە، نە بەدکارییە
ئاخ بۆ دەنگخۆشێ، لە ژوور سەرینمان
بە بەیتی کوردی، بدا تەڵقینمان
بڵێ ئاخ دڵی، دڵخواز مەشکێنن
بە زۆرەملی، کچان مەمرێنن!

....

(١) ئەم شیعرەی پیرەمێرد لە کۆتایی چیرۆکی مەم و زینەکەی خۆیدا نووسیوە لە دانانی خۆیەتی و پەیوەندی بەوەی (ئەحمەدی خانی)یەوە نییە.

***

دوو تاکە بەیت

١٩٣٤

١

بە پیرەمێردی، هاوار، دێننە من
ئەمکەن بەدایک، ئەمە پیرەژن

٢

جاران بەتوانج، ئەیان دایە ڕوو
چرا، ڕووناکی، بۆ ژێر خۆی نەبوو

***

تۆ وام تێمەگە

١٩٤٣

تۆ وام تێمەگە، هەر چیاگەردم
من خاوەن سوپای ئەندێشە و دەردم
هەرچی لەدەشت و چیا و سەر ئاوە
لەباتی شێتی، خوا بەمنی داوە[1]
سفیدەی بەیان، زەردەی خۆرەتاو
تریفەی مانگ و لەنجەو لاری ئاو
سڵ و ئاوڕ و گەردن بەرزی ئاسک
قاسپە قاسپی کەو لەسەر ئاسۆ و باسک

گوڵ و گوڵاڵە و نێرگسی بەهار
شۆخی بەڕەزا و چنوور لە نزار
ئەمانە یەک یەک، بەتۆ ئەبەخشم
تۆش لە شێوەی خۆت، بمدەرێ بەشم[2]
بۆ سفیدەی سوبح، سای بەرۆکەکەت
بۆ زەردەی خۆریش، زەردەخەنەکەت
مانگ بۆ ڕوخسارت، ئاو بۆ جەبینت
ڕەمی ئاهوویش بۆ، لەنجەی شیرینت
قاسپە قاسپەی کەو، بۆ قاقای جوانت
نەغمەی بولبول بۆ، وردە ڕازانت
گوڵە بۆ نازکیت، گوڵاڵەش لێوت
چنوور بۆ زوڵفی لوولی پەشێوت
ئەمانەم لەگەڵ، بگۆڕەرەوە
بەراوردیان کە و گەرەو بەرەوە

....

(١) لای م. ھ نووسراوە «بە بەهای شێتی خوا بەمنی داوە»
(٢) لای م. ھ نووسراوە «تۆش لە نازداری خۆت بدە بەشم»

***

تاکە بەیت

١٩٣٤

١– چاپی هەڵەی دیوانی شێخ ڕەزا:
دیوانی شێخ ڕەزا، بەڕەزای خزمی ئەو نییە
تیری قەزای ڕەزایە، گوناهی ئەوان چییە!!.

***

«چاپچییەکەی مەکتەب، ئەمەی نووسیوە
خوا ئەم زیرەکییەی، بێرە بەخشیوە»

***

بەهاری ڕوو زەرد

١٩٤٧

بەهاری ڕوو زەرد، بەهاری ڕوو زەرد
منیشی خستە کەژ و کێو و هەرد
ڕەنگ زەرد و سەر شین، دەروون پڕ لەدەرد
بۆ عالەم شادی، بۆ من ئاهی سەرد
جەرگم لەت لەتە وەک هێڵی ناو وەرد
ئاخ بۆ دڵسۆزێک، بۆم بێ بەهاودەرد
ڕەنگ هەڵبژێرێ لە شێوەی بەهار
لەو ڕەنگە خۆش بێ لای دڵەی غەمبار
لە گوڵە زەرد ڕەنگ، لە گوڵ نەورۆز داخ
لە شەونم فرمێسک، لە تەمی چەم ئاخ
لە وەنەوشە شین، لەنێرگز خومار
لە گوڵاڵە خوێن، دیدەی شەوبێدار
لە خونچە پەیکان، لە سۆسەن خارێ
دڵ بریندار کا ، لە دووری یارێ
من لە دووری ئێل، جەرگم خوێنین بێ
چەند خۆشە برین لەسەر برین بێ
ئەگەڕێم بەشوێن، دەردەدارێکا
کەس و کار کوژراو، دڵ زامارێکا
وەک تاق تاقکەرە تا دەمی بەیان
ناڵە ناڵمە لەسەر (کەلی خان)
لافاوی فرمێسک، لە دووری یاران
سەرەو خوار ئەڕوا وەک لێزمەی باران

***

کاریکاتێر بەشیعر

١٩٣٤

١– بۆ گۆران کە لەژێر ناوی (مێشۆ)دا خۆی شاردۆتەوە
مشەی مێشۆمان، لا گیزەی مێشە
لەناو (ژیان)دا، خواردن لە پێشە

ئەگەر زیافەتی ڕەئیستان ئەدی
ئەکەوتنە تەقە، وەک نەدی و بدی

١٩٤٠

«سوپای غەمزەت، بەڕاکردن، فتوحاتی بەهەم هێنا
بە هەڵگێڕانەوەی چاوت، سوپای دڵ تێک شکا و فەوتا»

***

ستەمکاری

هەور ئەگری بەکوڵ، گوڵ پێ ئەکەنێ
باوک و فرزەندی، بێ ڕەحم ئەنوێنێ
نێرگز بەبۆنەی چاوی مەستەوە
ئەژاکێ لە دەست دەستاودەستەوە
گوڵاڵە ئاڵای ئاڵ و واڵای خۆی
بووە بە لەکەی داخی دەروون بۆی
بەڕەزا ئەڕوێ لە پەنا هەردا
بای مەینەت سەری ئەدا بە بەردا
وەنەوشە شێوەی شینی[1]، شینیی خۆی[2]
بووە بەباری گەردن کەچی بۆی
پیشۆک لە خاکا بەخاکساری
پەرێشان پرچە، لەبەر هەژاری
خۆی لەژێر خاکا ئەشارێتەوە
ژنە لادێیی ئەیدۆزێتەوە
هەڵەکۆک کە باو لە بەفر ئەسێنێ
بێڵەکان سەر و بنی دەردێنێ
شنگی شۆخ و شەنگ، بەسنگێکی دار
سنگی ئەشکێنن، ئەیخەنە بازاڕ
لاولاو کە بەشەو، ئەگەشێتەوە
ڕۆژ ڕووی خۆی لە ڕۆژ ئەپێچێتەوە
مێخەک گەردنی هەڵئەقرتێنن
سنگ و بەرۆکی پێ ئەڕازێنن

گوڵ بەو جوانییە ئەیخەنە مەنجەڵ[3]
جواناو ئەڕێژێ بەهەڵم و دووکەڵ
بەبۆنەی بۆنە وا ئەیخنکێنن
ئامانی نادەن هەڵیەبچوڕکێنن
چیمەن کە سەوزەی نەوخیزی ناوە
بە لەقەی فتبوول پێ پەست کراوە
ئەرخەوان پەنای بردە بەر مردوو
لەوێشا ئەیکەن بەداری مردوو
ئەمە ناو ئەنێن سەیرانی بەهار
منیش ئەڵێم داد، لەدەست ستەمکار

....

(٢،١) شینی یەکەم واتا شیوەن. شینی دووەم واتا ڕەنگی شین.
(٣) پیرەمێرد ئەو بەیتەی لە(سەعدی)یەوە وەرگرتووە لە شوێنێکی تری ئەم دیوانەدا لە بەشی گۆڕینەکانی پیرەمێرددا دەینووسین.

***

یاران کوێخایی

یاران کوێخایی، یاران کوێخایی
کارێکی پێم کرد، دەردی کوێخایی
لەگەڵ مامەوە کەوتمە تەنهایی
زەبوونی کردم، دەردی ڕیسوایی
کوێخایی لێم بوو بەتەختی شایی
لە دەستیان سەندم هەر بەخۆڕایی
داخم ئەو داخە کە بەشیربایی
گەیینە کوێخایی و لەخۆبوون بایی
لە دڵما نەما ئاهەنگ و شایی
لە چاومان ون بوو نووری بینایی
زیکری مەولەوی و ڕەقسی سەمایی
بۆ من بووبوونە سڕی سەمایی
وەک گێژەڵووکەی خێڵی دوایی
عومری کوێخایی خستە کۆتایی

خووی جیهان وایە بەبێ وەفایی
لای کەس نەماوە بۆی ئاشنایی
ئەگەر بۆم ڕێکەوت بەخواستی خوایی
بوومە کوێخا بەدڵنەوایی
سەد دەورەم بدەن ڕووتەی ئاوایی
بە کلکەلەقێی کەس نابم بایی

***

کاریکاتێر بەشیعر

١٩٣٤

چوار کەس ئابوونەی (ژیان)یان نەویست
ناو لێبردنیان بوو بەپێویست
جارێ ئەم جارە، با هەر داچلەکێن
بۆ جارێکی تر، گاڵتەی دێ لە شوێن

***

شۆڕەبی

ئەرێ شۆڕەبی سەر حەوزەکەمان
تۆ سێبەرێ بووی، هاوینان بۆمان
بەهار بەلەنجەو لاری خەرامان
شنەت ئەبوو بە باوەشێنی گیان
بە بەرگی سەوزی تاوسی کاڵات
حەوزەکە بووبووە، ئاوێنەی باڵات
ئێستە بۆ ڕووت و بێ، بەرگ و باری
سەر شۆڕ و ڕەنگ زەرد کز و غەمباری
وتی، وێنەی تۆم، بەبێ زیاد و کەم
لە ماڵی تۆ دام وا لە تۆ ئەکەم
جوانی بەهارم، من کە شۆڕەبیم
لەترسی پاییز وا کەوتوومە بیم

هیچ نەبێ بەهار من سەوز ئەبمەوە
ئێوە پیریتان، تاریکە شەوە

***

سۆزی پیرەمێرد

١٩٤٥

یاران فەرهادم، یاران فەرهادم
بەوێنەی فەرهاد هەر ڕەنج بەبادم
هەم مەجنوونیشم لە هۆش ئازادم
کوردێکی پەتیم بۆیە ناشادم
دوو عاشقی کۆن هەردوو ناودارن
هەردووکیان کوشتەی عەشقی دڵدارن
هەردووکیان ناویان کەوتۆتە جیهان[١]
بوونە پێشەوای تیپی عاشقان
هەرچی شاعیرە بۆ ئەفسانەی عەشق
پیشەی ئەوانیان کردووە بەسەرمەشق
تاهر بەگ ئەڵێ: یاران فەرهادم
جێنشینی خاس قەومی فەرهادم
وەلی دێوانەش ئەڵێ: مەجنوونم
دێوانە واریس قەومی مەجنوونم
ئیتر مەجنوونە یاخود فەرهادە
تەرانەی عاشق داد و بێدادە
یەکێکیان مەجنوون قەیسی عامری
ئەوی تر فەرهاد لە دنیا بەری
فەرهاد کوردێکی دەوری بێستوون
لە عاشقیدا شێتتر لە مەجنوون
مەجنوون هیچ نەبێ لەیل دڵخوازی بوو
لە منداڵیشدا لەیل هامرازی بوو
فەرهاد بەتەفرەی شیرینی بەدناو
هەر لەخۆبەوە پێی خۆی خستە داو

نەدیو نەناسیو ڕەدوو[2] کەوتبوو
وەک کچە مەنگوڕ[3] هەڵیان گرتبوو
بەسیاسەتی ڕەقابەت هێنای
فەرهادی کردە دۆستی جانفیدای
خەسرەو لەشکری ئەسفەهانی بوو
شیرینیش ڕێکەوت فەرهادی بۆ بوو
فەرهاد نەیزانی کە بۆ ڕەقابەت
پێی ئەکەوێتە داوی سیاسەت
بەعەشقی شیرین تەشوێی ئەوەشان
بەزۆری بازوو کێوی ئەڕووخان
شیرین و خەسرەو بوونەوە بەیار
فەرهاد قوڵنگی خۆی لێ کەوتە کار
خۆ من عاشق نیم عەشقیش نەماوە
لەناو دڵخوازا بێ شەرمی باوە
بەڵام من لەسەر عاشقانی پێشووم
تەشوێی سیاسەت بووە بەتێشووم
ئەمەوێ کێوی بێستوون کون کەم
بەزمانی شیرین خوێنی خۆم ون کەم
ئاخ چی بکەم لەگەڵ، سەرنویشتی خوا
کورد بەقاڵەی دەم زوو تەفرە ئەخوا

(١) ئەم بەیتە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا لە چاپ نەدرابوو.

(٣،٢) ڕەدووکەوتن: هەڵگرتن. لەناو عەشیرەتی مەنگوڕدا کچ هەڵگرتن یاخود ڕەدووکەوتن باوەو لە پاش هەڵگرتن کەس و کاری هەردوو لا ڕێک دەکەون و هەموو شتێک ئەبڕێتەوە. زۆرجار ڕەدووکەوتن لە ماڵێکەوە بۆ ماڵێکی تر ئەبێ لەناو یەکتریدا بەبێ ئەوەی هیچ جۆرە گێچەڵێک ڕوویدا. مەنگوڕ لەناوچەی ڕانیە و پشدەردایە و بەو دیوی ئێرانیشدا هەیە.

***

شیعرێکی کاریکاتێری بەناوی (فائق تۆفیق)ەوە[1]

١٩٢٨

خۆت لادە لەڕێ بۆ ئەسپی تازی
با نەختێک بۆتان بکەم ڕمبازی

بژی کەرەگول چەند نەشئە بەخشی
بەهەیئەت کەر و بەهیمەت ڕەخشی
قوربانە سادەی بێرە چوار ناڵە
هەرچی جۆیەکت خواردبێ حەڵاڵە
ڕووی خۆت سپی کە لەناو ئەم خەڵقە
دەخیلە نەمخەی لەم جێیە ڕەقە
گوێت قوت کەرەوە کلک ڕاوەشێنە
هەرچێکت تیایە لێرە بینوێنە

(١) ئەم شیعرە، پیرەمێرد لە موناسەبەی سەیرانێکدا نووسیویە کە ساڵی ١٩٢٨ لە سلێمانی کراوە. وە لە پێشکەوتنی سواریدا (فائق هوشیاری) کچەزای کە ئەوکاتە منداڵ بووە بەسوارییەوە لەبەر خوێندوویەتیەوە.

***

ئا دز کەدەیی[1]

١٩٤٥

لە ترسی هەر کەسێ خۆت شاردەوە، لووت و بزووت تووش دێی
کەچی من خۆم لەیارم دزیەوە، «نعم المرام» بوو بۆی
لەبەر دەرگاکەیا، سەگ دامەنی کێشام، وتم ئۆخەی
ئەوە ئەو ڕایسپارد، بمبا، کەچی چووم کردیە حەل، حەل، دەی
حەکیمی چاو ئەڵێن وا هاتووە، من ناچمە لای بۆ چاو
نەوەک ڕووی پیاوی دوو ڕووی پێ ببینم، خۆشترە لێڵاو
گرانی وای بەسەر هێنایین قیامەت کەوتە دنیاوە
گوڵ و گیا سەر دەرێنن، وا ئەزانن، حەشرە هەستاوە
هەموو شەموان کە (جوو) وێڵی عەسای موسان بەپەیجووری
سەرایی ڕیشی فیرعەونە، بەهار ڕەنگی لە من گۆڕی
ئەگەر بێت و فەلەک ڕۆژێ، لەگەڵما سەرگرانی کا
وەکو ڕۆژ، شەو لە خاکیا دەردەچم، کوێر بێ لە تاریکا

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە

***

دڵ بەپەرۆشە

١٩٣٩

دڵ بەپەرۆشە ،...
خەبەرێکم بیست، دڵ بەپەرۆشە
ئەوەندەی مەرگی خۆم لام ناخۆشە
زبانم لەنگە، کەللەم بێ هۆشە
بیستم ئەگریجەی لوولت بڕاوە
هێلانەی دڵان یەکسەر شێواوە
هەیڕۆ ئەو پەندە کێ بەتۆی داوە
کێ دەستی چووە ئەو زوڵفە خاوە
هەر لە ئەوەڵی دنیا تا ئەمڕۆ
شابەیتی شیعرە، شەعری سەمەن بۆ
ئێستا شیعر و عەشق کەوتوونە ڕۆڕۆ
بۆ ئەو ئەگریجە و زوڵفە جوانەی تۆ
دەک یاخوا ئەوەی پرچی بڕیوی
دەستی قەڵەم کەن بەقەمەی لیوی
دەردێکی گاتێ، لەکەس نەدیوی
منداڵەکانی بکەونە هەتیوی
جاران ئەیانوت وا وا لێ کراوە
لەسەر لێقەومان پرچی بڕاوە
ئێستا لەباتی ئەو بەند و باوە
بەبێ شوورەیی پرچ بڕین باوە
ئەم شیعرەم ئەخوێند چەند ساڵ لەمەوبەر
شانە تای زوڵفت دەرکێشێ ئەگەر
قامیش ئەکوتمە پەنجەی شانەگەر
بووی بەکاری قوت هەی خاکم بەسەر

***

هەرا

١٩٣٤

بووە بەهەرا لە گردی سەیوان
زیندوو شەڕ دەکەن، لەسەر مردووان
مردووم بیستووە، بەشی زیندووخۆر
زیندووم نەدیوە، خۆی بخاتە گۆڕ
هیچ کەس نازانێ، لە کوێ دەینێژن
پێنجەی پەنهانی خوای پێ دەبێژن

***

بانگی بەیان

١٩٤٦

پیر و ئیفتادە و ڕەنجوور و غەمبار
بێ هیوای ژین و ژیان ناڵەکار
لە دەست بێداری شای تەقیانووسی
تەئریخی مەرگی خۆمم ئەنووسی
وەک دەروێشەکەی گۆلی زرێبار
کەو و پۆستی خۆم کێشابووە کەنار
مەرزی کوردستان تار و شەوەزەنگ
شاری خامۆشان بێ دەنگ بێ ئاهەنگ
تەختی تەخت بووبوو بابا ئەردەڵان
کەلاوەی کاول، پەیکوڵ بەردەڵان
ئنجا لە قاپی شای پەروەردگار
ئاه و هەناسەی پیران کەوتە کار
ناگا ئاسۆ شەرق بەشەبەقی نوور
وەک خوێنی جوانان بوو بەتارای سوور
سەدای سەڵاو بانگ ئاوازەی شادی
ئەو شەوەی کردە ڕۆژی ئازادی

***

نەتەوە

١٩٣٩

من ماسیەكم لە نەتەوەی نوون
یونس پێغەمبەر بەو بوو بە ذا النون
داپیرەم چەندێک لەناو سینەدا
پارێزگاری كرد وەنەوزی نەدا
بە(لا الە الاّ أنت)ەوە
قەهری ئیزەدی لێ دووركەوتەوە
كە هاتە دەرێ و بوو بەپێغەمبەر
ئیتر لە ئێمەی نەپرسی خەبەر
لەوساوە لێمان بوون بەتەرپیدە
ئەمانخۆن ئەڵێن (لحماً طریە)
لەناو تاوەدا ئەبین بە كەباب
بۆ كەیف ئەمانكەن بەمەزەی شەراب
ناڵێن ئەمانەش ڕۆح لەبەرێكن
نێر و مێ لەگەڵ یەک هاوسەرێكن
بۆچی نازانن كە ڕۆح شیرینە
لە گیانەڵادا ئەوان ببینە
ئەو پەلەپەلە، ئەو واوەیلایە
هەمووومان ڕۆحە لەبەرمانایە
ئینسان ئەوەیە كە ئازادی خۆی
بۆ كەسێكی تر نموونە بێ بۆی
كە بەبرینێک جەرگی خۆی بێشێ
بەخۆڕایی تیغ لە كەس نەكێشێ
جاران هەر بەتۆڕ ئەكەوتینە داو
ئێستا بۆمبامان بۆ ئەخەنە ئاو
كە بۆمبا زرمە لە ئاو هەڵسێنێ
سەر ئاو ئەكەوین هۆشمان نامێنێ
ئنجا ئەو كەیفە و ئەو ڕاكە و وەرە
عەزرائیل لەوان بەڕەحمترە

گۆڕیان بێ، ئێستا وا شەڕ قەوماوە
بۆمبا بۆ خۆیان دروست كراوە
ئێمە بێ كێردین بەستەزبانین
نەخوێندەوارین لە فەن نازانین
ئەو فەنەی ئەوان كە ڕێی پێ دەبەن(١)
هەر بۆ ئەوەیە كە قڕ لەیەكخەن
یاخوا هەروا بن ئەی بەناو ئینسان
نەتان پەرژێتە سەر ئێمەمانان

---

(١) ئەو بەیتە لە دیوانی پیرەمێردی م. ﻫ دا نەنووسرابوو.

***

وشكە سۆفیەكان

١٩٤٣

وشكە سۆفیەكان بەهەشتیان ئەوێ
بۆ ئەوەی حۆری و كۆشكیان بەركەوێ
یادی تۆم لەهەر شوێنێ دەستكەوێ
بەهەشت دۆزەخی لێ پڕ نامەوێ
ئاڵتوونم هەیە كە هەر بیژمێرم؟
ناچارم ئەبێ بەتۆ ڕابوێرم
نائومێدییە و بێ موبالاتی
حەڵاڵ خۆرییە و كەم دەسەڵاتی
ماڵدار ماڵی برد من ڕەزای خوایی
ماڵ لە كورتیە و ڕەزا لە زیایی
هەی قەلەندەری چەند «سبوكباری»
لەریش و سمێڵ بەریت یەكجاری
جاران ئەمانوت، قەلەندەرییە
لە ریش و سمێڵ بۆیە بەرییە
خۆ ئێستا ریش و سمێڵ مەترووكە
هەرچی ئەبینی وەک تازە بووكە

عومری ئەو ڕیشە زبرە نەمێنێ
کە لەڕوومەت کەوت دای ئەچڵەکێنێ
من ئەڵێم، ئەوەی کە خاوەن ڕیشە
ئاین و ئۆینی کردووە بەپیشە
خوایە من ئەگەر خواهیشتی خۆم بێ
بۆچی بمەوێ کە ملم کۆم بێ
باری گوناهم ئەگەر لە ملە
بناوانەکەی باوکم وا شلە
ئەو نەیئەزانی شەیتان نایەوێ
کوێخایی عەرش و قورشی بەرکەوێ؟
ئێمە ئەیزانین کە ئەو شەیتانە
بۆ لەڕێ بردن لە پەیجۆرمانە
تەفرەمان بدا بەدەنکە گەنم
وا چاکە بمانخەیتە جەهەنەم

***

سیابازێ بووم

١٩٤١

سیابازێ بووم، سیابازێ بووم
لە ئەوجی گەردوون تیژ پەروازێ بووم
لەدەستی میران ئارام سازێ بووم
دایم پەروەردەی قەدر و نازێ بووم
بەزەردەخەنەی پیرێژن مەغروور
کاتێ دەچووینە ڕاووشکاران
لە گوڕەی باڵم کەوی کۆساران
ئەلەرزین وێنەی بیی جۆیباران
خۆیان ئەخستە پەنای نزاران
کونە مشکێکیان لێ ئەبوو بەژوور
بەدەنگی دلێر کە تێم ئەخوڕین
لایان نەدەما هێزی هەڵفڕین

ئەمخستنە ژێر خۆم نووزەم ئەبڕین
بەچنگاڵی قین هەڵم ئەدڕین
دڕندەیەک بووم لەڕێی مروەت دوور[1]
ڕۆژێ هەڵمەتم ئەبردە سەر کەو
لە پڕ شمقارێ هات بەتەکو دەو
پەلاماری دام لێم کەوتە هەوهەو
ڕۆژی ڕووناکی لێ کردم بەشەو
خستمیە خوارێ بەلنگەو تلوور
(قەرەتۆغانی)[2] ئەمەت لەبیر بێ
ئەم پەندەت لەلا وەک پەندی پیر بێ
خوێنڕێژی ناکا ئەو کەسەی ژێر بێ
زۆر لەکەس مەکە هەرچەند ئەسیر بێ
جەزای کردەی بەد ناکەوێتە دوور

....

(١) لای م. ه نووسراوە دڕندەیە بووم لەپیاوەتی دوور.
(٢) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەناوی (قەرەتۆغانی)یەوە بڵاو کردۆتەوە، واتا بازی ڕەش.

***

قافیەی کوردی[1]

١٩٤٨

کێ دەڵێ کوردی قافیەی خۆی نییە
کە ئەمەیان دی، ئەوە خۆی نییە
ئامان چەند خۆشە تافی جوانی
خۆ کە خوا بیدا جوانی و نەوجوانی
بەهەرزەکاریم، کە باوکم ساغ بوو
هەرزەگەردیمان لەلا یاساغ بوو
ڕەز و خانوومان بوو لە گورگەدەر
گورگانە شەوێم ئەکرد بێ کەدەر
هاوینان کۆچمان ئەکرد بۆ ئەوێ
ڕامان ئەسپارد ولاغمان ئەوێ

ورد و درشتیان ئەهاتنە شوێنمان
لەو دیارەوە (دیار) ئەبوو شوێنمان
ئەکەوتینە ڕێ بەڕیزە و قەتار
بەناڵەی شمشاڵ بەبەستە و قەتار
لەسەری گوێژە هەڵپەڕکێ و سەما
سەیریان ئەکردین فریشتەی سەما
لەو بەندەنەدا چۆپی و دەستبەندی
لەو (دەربەندە)دا بەناو دەربەندی
لەو بەرزییەدا ئاوازەی شایی[2]
بەرزتر لە تەپڵ و ئاوازەی شایی[3]
لەبەر ئاوایی تفەنگ ئەتەقی
ئاوایی دڵی بەکار ئەتەقی
ساڵێ ئیجارەی کردبوو دەسدارێ
دەستدار دەست بەدار خەڵک دەست بەردارێ
هاتبوون زەوی خەڵکیان ئەخەسان
نەوەک ڕەز خێویان[4]وەک خێو[5] ئەخەسان
بێوەژنێ بوو، ناوی پەروەر بوو
چوار هەتیوی بوو هەتیوپەروەر بوو
کاری هاتبووە سەر کرێکاری
دەستی بەسترابوو بەگرێی کاری
مێردی ئەو ژنە ڕەزی ناشتبوو
تا هاتبووە بەر خۆیان ناشتبوو
ڕەزێکی وێران لە خوار ئاوایی
ڕەنگی گەڵای زەرد وەک خۆرئاوایی
ڕەز خەسێنێکی لای خۆی دانابوو
چوار بار دەیەکی لەسەر دانابوو
پەروەریان هێنا بەپەل ڕاکێشان
نیو هۆقە ترێی نەبوو بەکێشان
زۆردار گاڵی دا زۆری تێ هەڵلا
بەناچار کردیە گریان و هەڵلا

ڕای کرد خۆی خستە قسنی (خەرگەڕەش)[6]
زۆردار دەستبەجێ کەوتە ڕۆژی ڕەش
تیری پەنهانی جەرگی بڕیبوو
بۆ ئەوە دنیا لەپڕ بەری بوو
خوا وای لێ کردوون، وا ئەو نەوەیە
هێند و کزماتن نەدەنگ، نە، وەیە
جەوری ستەمکار ئاهی لەدوایە
زۆر دەوری دوایی کاری لەدوایە

....

(١)مامۆستا م. هـ سەبارەت بەم شیعرە نووسیویە: لەکاتی خۆیا مامۆستا تۆفیق وەهبی نامەیەکی ناردووە بۆ پیرەمێرد لەبارەی قافیەی شیعرەوە بەتایبەتی شیعری کوردی پیرەمێردیش بەم شیعرە وەڵامی داوەتەوە. ل٢٣٣
(٣،٢)شایی یەکەم واتا زەماوەند، شایی دووەم واتا پادشایی.
(٥،٤) خێوی یەکەم واتا خاوەنی ڕەزەکە. دووەمیشیان واتا جنۆکە و لەو بابەتە شتە ئەفسانایییانە.
(٦) خەرگەڕەش: لە (خەرقە) (بەرگ)ی ڕەشەوە هاتووە. واتا ئەو پیاوچاکەی بووە بە(شەخس) لای (گورگەدەر)ی شاربازێڕ ئەو جۆرە بەرگەی لەبەردا بووە. م. هـ

***

پێکەنین

١٩٣٤

«کەوتووینە دەوری، بگرە و بەردەوە
یونسمان کەوتە، دەریای دەردەوە
گۆران کە شیعری کەوتە ناو ژیان
تۆڵەی تاڵی بوو، بە(سەیوسێ نان)
عەزیزیش ڕۆیی بۆ قەرەچەتان
بۆ (بێکەس) دەڵێین: یاالله و ڕامان!!»

***

بای خەزان[1]

١٩٤٣

بای خەزان، خونچەی خزاند و دڕکی پیر هەر مایەوە
گێژە هەرچی، خۆی ئەخاتە، گێژی ئەم دنیایەوە

دادی ئاینمان لەدەست مەی نۆشی و ڕەش پۆشییە
هەش بەسەر ئەو جەژنە، وا سەرخۆشی، یا سەرخۆشییە
قژڕنین بۆ ماتەمی جاران کە ئێستا، قژ نەما
پیرێژن، ما، مووی بڕووتێنێتەوە و بیدا بە با
زوڵف کە ڕووی داپۆشیایە بانگ و هاواریان ئەکرد
خەڵکە مانگ گیرا، لە تەپڵ و دومەڵەک دەن دەستوبرد
ئێستە زوڵف بڕرا، سفوری مانگە، ڕووپۆشی نەما
داخە، هێلانەی دڵان شێواوە، بێ، بێنە، سەبا
بێت و، شەو، تۆ بێیتە لام، ڕۆژی چرام پێویست نییە
تۆ وەرە و بمناسە، پیشەی من چرا وەکوژێنییە!
هەرکەسە هاواری چاوی پیس ئەکا و من چاوی جوان
بەندی جەرگی وا بڕیوم نیمە یادی نیشتمان!
ئەم گڕوگاڵانە شێوەی شیعری کۆنە ئێستەکە،
هەوڵی سەربەرزی گەلت بێ، زوڵف و ڕوو گوێ لێ مەکە!

....

(١) پیرەمێرد دووجار ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە. جاری یەکەم ساڵی **١٩٤٢** لە ڕۆژنامەکەیدا و جاری دووەم ساڵی **١٩٤٣** لە گۆڤاری گەلاوێژدا شیعرەکە لە هەردوو جارەکەدا ئەوەندە جیاوازی هەیە کە ناچار بووین هەردووکیان بنووسینەوە. ئەمەی ئێستا نووسیمانەوە لە گۆڤاری (گەلاوێژ)ی ژمارە (١٠)ی ساڵی **١٩٤٣**دا بڵاو کراوەتەوە. هەروەها لە کتێبی (نرخ شناسی – عەلائەددین سەجادی)یشدا بڵاو کراوەتەوە. لە نیوەی دێڕی یەکەمی بەیتی سێیەمدا دوای (قژڕنین) لە گەلاوێژدا واتای (پرچ بڕین) نووسراوە کە شاعیر خۆی لە کەوانەدا دایناوە و تەفسیری (پرچ بڕینە) و ئێمە نەمان نووسییەوە هەتا کێشی شیعرەکە تێک نەدات. هەروەها واتای (بۆن) کە تەفسیری (بێنە)یە لە نیوە دێڕی دووەمی بەیتی پێنجەمدا، ئەمیشمان لەبەر هەمان هۆ نەنووسییەوە. ئنجا لە ژمارە(١١)ی گەلاوێژدا (میرزا مارف)ی شاعیر و نووسەر ڕەخنە لە کێشی شیعرەکە دەگرێت سەبارەت بەو دوو واتا زیادەیەی کە (تەفسیری)یە و ئێمە ئێستا ئاماژەمان بۆ کرد. وە لە ژمارە(١٢)ی گەلاوێژدا پیرەمێرد وەڵامی ڕەخنەکەی میرزا مارف دەداتەوە و تەواوی ڕەخنە و وەڵامەکەمان لەبەشی پیرەمێرد و ڕەخنەی ئەم دیوانەدا نووسیوە و بیروڕای خۆمان لەبارەیەوە دەربڕیوە.

تازە گوڵ – بای خەزان(*)

١٩٤٢

تازە گوڵ ڕۆیی و، لەباغا دڕکی پیر هەر مایەوە
گێژە هەرچی خۆی ئەخاتە گێژی ئەم دنیایەوە
دادی ئاینمان لەدەست مەی نۆشی و ڕەش پۆشییە
هەژ بەسەر ئەو جەژنە، یا سەرخۆشی(**)، یا سەرخۆشییە(***)

عادەتی جەژنی موسوڵمانانە، یەکتر ماچ ئەکەن
جەژنی ئێستا ماتەمە، ئەو ماچ و مووچە لا ئەبەن
بێت و شەو تۆ بێیتە لام، ڕۆژە، چرام لازم نییە
بێجگە لەو تەشبیهە من پیشەم چرا وەکوژێنییە!
زوڵف کە ڕووی داپۆشیایە، داد و هاواریان ئەکرد
خەڵکە مانگ گیرا، لە تەپڵ و دمەڵەک دەن، دەستوبرد
ئێستە زوڵف بڕرا، شەهاب گیراوە، مانگ گرتن نەما
حەیفە، هێلانەی دڵان شێواوە، بێ، بێنە، سەبا
هێند بەئازادی درۆ، ئەم عالەمەی پێ هەڵپەڕی
کەوتنە ژێر قەیدی بڕین، هەر قەیدی مووی زوڵفیان بڕی
پیری بێ پیرە و لەسەرمانا دەماغم وا سڕە
ئێستە هاڵاوێ لە پێڵاو و پڵاوی خۆشترە

(*) ئەمە شێوەی دووەمی شیعرەکەی پیرەمێردە کە یەکەمجار ساڵی **١٩٤٢** بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام ئەگەر تەماشای نوسخەکەی گەلاوێژ بکەین کە ئێمە لەلاپەڕەی پێشوودا نووسیمانەوە لەوە دەچێ شاعیر شیعرەکە خۆی پوختەی کردبێ.

(**، ***) یەکەم واتا دڵدانەوە دووەم واتا مەستی.

***

به عاشق کوژی(١)

١٩٤٨

بە عاشق کوژی ناوی بەدناوە
ترسی لای خوایشی ناوە بەلاوە
خەم و بەزەیی هەرگیز نەماوە
خوڕەی فرمێسکم لای هاڕەی ئاوە
کسپەی هەناوم کزەی کەبابە
ناڵەی حەزینم، نەغمەی ڕوبابە
وا خەیاڵ ئەکا لە گوێی جۆگایە
مەزەی کەباب و ڕوبابی لایە
چاو لەچاو یەکا مەستی ئەنوێنێ
بە ئەفسوونی چاو عالەم ئەنوێنێ

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

عەشقی عەسری[1]

١٩٣٦

دوێ شەو، بەری بەیان بوو، بەیادت نەنووستبووم
بای ڕووی بەیان شنایەوە، فێنکایی دا لە ڕووم
بەو بۆنە خۆشەوە، کە لەلای تۆ، گەیاندیە من
بێخی غەم و پەژارەی هەموو هەڵکەنا لە بن
توخوا ئیتر بەبادی مەدە، ڕەنجی ئەم بولبولە
تا گوڵ بەباوە پێ نەکەنێ، ئەو لەسەر چڵە
کاتێ کە گوڵ بەشۆخی نیقابی حجابی دڕا
قانوونی عەشق ئەڵێ کە هیوای دڵ بەری بڕا
ئادابی عەسری ئێستە لە ڕووپۆشییا نەما
وەک زیکری مەولەوی[2] هەموو کەوتوونە سەما
ناچارە کچ، بەعادەتی مەنگوڕ ڕەدوو کەوێ
وەک ئەوروپا بمێننەوە بۆ (چەشک)ە چەند شەوێ
ناڵێم ڕەدووم کەوە، وەرە، ئەمما کە هاتمە لات
هێند ناز مەکە، کە خەڵقی بڵێن، عاشقی هەڵات

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) مەبەستی زیکرو حاڵ لێ هاتنی دەروێشەکانی مەولانا جەلالەددینی ڕۆمییە (مەولەوی) نەک (مەولەوی لای خۆمان).

کەوتمە ناو شێتان[1]

١٩٤١

کەوتمە ناو شێتان، کەوتمە ناو شێتان
سەر ئازاد وێنەی شێتان و وێتان
خود پەسەند نییە، بێزارم لێتان
هیچ هیوایەکم نەماوە پێتان
بەشێتی لەدەس ئێوە بووم ڕزگار
چەند خۆشە شێتی ئەستۆ بەرەڵڵا
دوور لە ناکەس و لە شەڕ و هەڵڵا

بەزبان دۆست و دوشمن لە دڵا
بۆ یەکتر خستن لە گەرد و خوڵا
نزیک بێ، نزیک بەڕەنج و ئازار
چەند خۆشە سەحرای شێتی شوێنت بێ
بەرد سەرینت بێ و لۆنگت نوێنت بێ
نەشەڕە شەق و شەڕە جوێنت بێ
نەترس و کینەت لە هاوخوێنت بێ
نەنەزان هامڕاز، نەبێگانە یار
دەمی بەیانیان گزنگی هەتاو[2]
بووە بەکڵاو بەخەیاتەی خاو
کێوان پێی بێنە فەرقی زەڕکڵاو
دەربەندان پڕ بن لە شامە و شەتاو
سایەی گوڵاڵان بکەن بەهەوار
هەر شوێنێ خۆش بێ، بەڕۆژ لەوێ بێ
خۆشی نەزانێ بەشەو[3] لە کوێ بێ
زەمزەمەی زیکری عەرشی لەگوێ بێ
لە ڕەحمان نزیک لەشەیتان جوێ بێ
بۆ ڕێگای ئەولا سەڵت و سوبوکبار

(١) لای م. ه نووسراوەساڵی(١٩٤٠). بەڵام پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەناوی (تازە دێوانە)وە لە ژمارە ٦١٤ی ساڵی ١٩٤١ی (ژین)دا بڵاوکردۆتەوە.

(٢) ئەم پێنج نیوە دێڕە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٣) لای م. ه لاپەڕەی (٢٣٨)ی دیوانی پیرەمێرد لەبری وشەی (شەو) نووسراوە (ڕۆژ) کە دیارە هەڵەیە، چونکە لەنیوە دێڕی پێشوودا ڕۆژ نووسراوە.

***

بەهار هات

١٩٤١

بەهار هات و دەردێ ئەبینم لە گوڵدا
ئەویش وەها دیارە گریێی وا لە دڵدا
ئەزانێ کەوا پێنج و دوو ڕۆژە دەوری
کە باوی نەما نامێنێ، کەس، لەدەوری

که ڕازاندیەوە سەرلەنوێ دەستی یەزدان
هەموو خەڵک بەئاواتەوەن بۆ، بەیانیان
بەناڵە و نزان، بولبول داخ لەدڵ بۆی
وەک مشت و ماڵ ژەنگی دڵ نایەڵێ بۆی
بەرۆکی جوانان و دەست و سەرە جێی
بەڵێ کە خوا دای کێ دەڵێ کوڕی کێی
کە زادەی چڵ ڕەنگ و بۆی جوانی وا بێ
ئەبی ڕەنجی شەوگاری بولبول بە با بێ
لە دوای ئا ئەم خۆشەویستییە کوتوپڕ
کە هەڵیان بچڕکان و کەوتە سەر ئاگر
لەگەڵ هەڵمی مەنجەڵ جواناو ئەڕێژێ
بەدەم قوڵپی گریانەوە وا دەبێژێ
کە بێ بایەخە، خۆشەویستی درۆزن
کە تێر بوو دەبینی فڕێی دا سەر و بن
ئەلای دولبەری دڵبەرە بایەخت بێ[1]
مەپندار[2] کەوا بۆرەپیاو دایەخی[3] بێ

(١) لای م. هـ نووسراوە:

ئەلای دولبەری دلبەرە بایەخی بێ
مەپندار کە بۆرەپیاو دایەخی بێ

کە دیارە ئەمە هەڵەیە ڕاستییەکەیان لەسەرەوە نووسیوە.

(٢) مەپندار: وشەیەکی فارسییە و بەواتای (بە هیوا مەبە)

(٣) دایەخی بێ: بەکەڵکی بێ

***

بۆ پێکەنین

١٩٤٠

داخم ناچێ، شەڕ لەوپەڕی جیهانە، لێرە پاقلە گرانە
ئافەرین بۆ قەسابەکان، کە تەنها، گۆشتی ئەوان هەرزانە؟!

***

کەو

١٩٤٣

هاوینان کە کەو بەتینی هەتاو
گەرما ئەچێژن دەم وشک و بێ ئاو
دێن لەسەر کانی دەندووکیان تەڕکەن
ڕاوکەر لە پڕدا قڕیان تێ ئەخەن
گوایە خاوەندی ئایین و کێشن
بۆ پارە و گۆشتێ گیانی ئەکێشن
کە خۆشیان گیانیان کەوتە تەنگانە
ئەو پاڕانەوە و داد و فوغانە
خۆ هێجگار ماسی کە بە بۆمبایەک
بێ گیان ئەکەوێ پڕ بەدنیایەک
جاران کە ڕاوی ماسی بەتۆڕ بوو
بۆساڵێکی تر وردەیان زۆر بوو
ئێستە بەجارێ ورد و درشتیان
بە بۆمبای زاڵم ئەکوژرێ گشتیان
من بۆچ بەزەییم بەمانەدا بێت
ئێستا بنیادەم ئەمەی بەسەر دێت
هەمووی هیتلەرێک بوو بەسەبەبکار
سا یاخوا هیتلەر زوو بدەی لە دار

(١)ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

ئەفسووس[1]

١٩٤٣

ئەفسووس ئەو عومرەی کەوا ڕۆییوە
بۆم نایەتەوە لەدەست دەرچووە
تایێ لە زوڵفت بکەم بەکەمەند
پێی بگێڕمەوە و پێ بخەمە بەند

چی بکەم هەی هاوار پرچت بڕاوە
داخم بوو بەدوو جەرگم سووتاوە
بەڵام هێلانەی دڵ کە شێوابێ
لێ گەڕێ عومریش تەفر و توونا بێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بلاو نەکراوەتەوە.

***

کاروان[١]

١٩٣٣

شێوەی ژیانی کوردی

جاران دە ڕۆژ بەهەچە هەچە و بارە بەرییەوە
بەگەرما و سەبوون و لێزمەی باران و تەڕییەوە
ترسی تەڕیدە، پێشکەشی سوار، شەو فڕێنی دز
دەستیاوی باری کەوتوو لە جێگای خلیسک و خز
ئەرکی گزیر و خانەگیر و مۆریانی نوێن
بۆڵەی کەیبانوو، کفری قەتارچی، پلار و جوێن
چەنگ سووتەکەی بەئاو و کەڕووی نۆردوەنانی کۆن
جووتە و لەقەی ناو تەویلە و هالاوی تەرس و بۆن[٢]
ئاگری تەپاڵە لۆکسی گزگل، گەڤینی سەگ
دەستەویەخەی قەتارچی لەسەر کا و شەڕە کوتەک
سیخورمەی قەتارچی بۆ هەڵسان و پەلەی
لۆقە و تریسکەی ئێستر و بازدانی جۆگەلەی
لاسەنگی بار بدەرە بەر پارسەنگی خوارییەکەی
خۆ کەوتی پێت لەخرگە چوو لەو دەشتە چی ئەکەی
ئێجگار کە ئافرەتت لەتەکا بوو بەترسەوە
هەر سوارێک دەرکەوێ ئەڵێی ئای جەردەیە ئەوە!
باج و پیتاکی زەنگەنە، گیروگرفتی جاف
هەرچیش کە هاتە ڕێ هەمەوەند بردی ساف لەساف

بەم کوێرەوەری و کولەمەرگییەوە بەچڵکەوە
سێ بەنگە وەرگەڕاو، بەسەر و ڕیشی کوڵکەوە
ئنجا دەچوویتە شارەوە، ناو ماڵی (عاصمە)
بێت و بنووسرێ، نابێتە خوێی چێشت، ئەمە کەمە
ئێستا سواری ئوتومبێل بە، بە سێ سەعات[٣]
ئەتباتە سەر شەمەندەفەر دەستوبرد کە هات
سواربە بنوو، بەیانی لە خەو هەستە زوو بەزوو
بەغدایە هات بەپیرتەوە دەبینی ڕوو بەڕوو
جاران ئەیانوت، ئەوە (وەلی)یە، طەیی ئەرز ئەکا
ڕاستە لە لام کە فەن دووبارە ئەمە عەرز ئەکا
ئنجا کە هات برووسکە خرایە تەلێکەوە
هێنرایە خانووەوە لە چرای هەر پەلێکەوە
زۆرتر لە مانگەشەو دەر و ژوور روون کرایەوە[٤]
تاریکی لاچوو، تێگەیینی ئێمە، مایەوە
جارێ ئەبێ بزانین، ئەمانە لە کوێوە هات
چی، چاکترە لەمانە بۆ بەرزی وڵات
لەلای من بەخوێندەوارییە، ئاه خوێندەوارییە
هەر میللەتێ کە فەنیی نەبێ دەردی کارییە[٥]
ئاخ خۆزگە خوێندنیش وەکو من ئارەزووی ئەکەم
ببینم و نەبێتە گرێی قورسی کفنەکەم[٦]

(١) پیرەمێرد یەکەمجار ئەم شیعرەی لە ژمارە(٣٥٣)ی شوباتی ١٩٣٣ی (ژین)دا بلاو کردۆتەوەو نووسیویە، شێوەی ژیانی کوردی.
(٢) لای م. ھ وشەی (ناو) نەنووسراوە، کە دیارە کێشەکەی لەنگ کردووە.
(٣) نیازی لەوەیە کە جاران بەئوتومبیل بە سێ سەعات لە سلێمانییەوە ئەگەیشتیتە کەرکوک و لەوێشەوە بەشەمەندەفەر ئەهاتی بۆ بەغدا ئێستە لە سلێمانییەوە بۆ کەرکوک سەعاتێکە.
(٤)لای م. ھ نووسراوە ڕووناک کرایەوە کە کێشەکەی لەنگ کردووە.
(٥) لە پێش دوا بەیتی شیعرەکەدا لە نوسخەی ڕۆژنامەکەی ساڵی ١٩٣٣دا ئەم بەیتە نووسراوە.
«شایستەی سوپاسە بەسایەی عیراقەوە
بۆمان لوا کڵاو ئەسپێرین بەتاقەوە»

لای م. ه ئەم بەیتە نەنووسراوە!!.

(٦) لای م. ه نووسراوە: ئاخ خوێندنیش وەکو من ئارەزووی ئەکەم – کە دیارە ئەو نیوە بەیتە لەنگە.

***

ژیانی کورد(١)

١٩٣٢

بیستوومە کەوا ئافرەتێ لەسەر پێپیلکەی بان
گایەکی گرتە باوەش و سەرکەوت بەبێ وچان
دیارە کە ژن ئەوەندە هێزی نابێ چۆن ئەبێ
هێندەی کە گایەک هەڵگرێ، کەی هەڵمەتی ئەبێ
ئەو گایە، گوێلکێک بوو، لەپێشدا کە هەڵیەگرت
خۆی ڕۆژ بەڕۆژ بەبردن و هێنانی فێر ئەکرد
هەتا گوێلک زل بوایە، ژنە هێزی زۆر ئەبوو
ڕاهاتنە، بەکوردی، بەبونای (سپورت) ئەبوو
پێشینیانی ئێمە، بەهاران کە ئەچوونە دەشت
گەورە و بچووک بەجارێ لەوێ کۆمەڵی ئەبەست
لایە بەکەوشەک و شەڕە تۆپ لایە وردەکان
ئاشە تەنگورە، بوخچە بەگەردانی، پشت لێدان
هێجگار کلاوفڕێنێ، کوڕی گورجی پێ دەوێ
نابێ بگیرێ، با شەش و حەوتیشی شوێن کەوێ
هەرچی کەوا لەسەر قەلەمرداڕێ(٢)نان ئەخوا
نابێ بێڵێ تۆپەکە بەرزبێتەوە بۆ حەوا
ئەیگرنەوە خراپە، ئەوان دێنە کایەوە
چوار نانە ئەو کەسەی کە بەوەستایی مایەوە
تەنها بەبابی بابی بوو(٣) کەرسوار سوار ئەبوو
ئێستا کەرسوارییە، سوار ڕۆیی باوی بەسەر چوو
ئەو بازە و هەڵبەزین و ڕاکردنی خوار و ژوور
ناو جەرگی پاک ئەکردەوە وەک ئاوێنەی بلوور
هەر کەوشی سوور بوو، قۆندەرە چۆن کورد لەپێی ئەکا
ئەو سنگە ڕووت و ساغە لە کوێ ماوە ئێستەکە
ئەو پیاوەی بەم هیوایە کە بەم ڕەنگە هەڵدەکەوت

ناوی لە ناو قەڵەمڕەوی تورکانا سەردەکەوت
ئێستەش ئەوانەیە کە لە عراقا دەناسرێ
دیارە ئیتر قەت بەپاشەرۆک سەوی پڕ ناکرێ
ئیدمانی ئێستە هاتۆتە سەر بەزم و خواردنەوە
هەرچی کە زۆری خواردەوە باش پاڵەوان ئەوە
پێکێکی زیادی کرد بەسەرا ئەوسا جێبەجێ
هۆش و دەمار و پارەی بەجارێ لە کیس ئەچێ
ئەو جێگە یارییە خۆشە کە چیمەن بوو سەر بەسەر
ئێستە لە شووشە شۆسەیە گەر پیا دەکەی گوزەر
دایکی وەتەن ئەڵێ، کە ئەسیری زەمانە بم
بەکردەوەی بەد، بەئومێدی چی ئەمانە بم

---

(١) چوار بەیتی سەرەتای ئەم شیعرە لەوە دەچێ کە پەیوەندی بەتەواوی شیعرەکە نەبێت. بۆ بەڵگەش دەڵێین کە جاری دووەم پیرەمێرد خۆی ئەم شیعرەی لەژمارە (٦٨٤)ی (ژین)ی ساڵی ١٩٤٢دا بڵاو کردۆتەوە ئەو چوار بەیتەی لەتەکدا نییە و لەوێوە دەست پێ دەکات کە دەڵێت:

پێشینیانی ئێمە بەهاران کە ئەچوونە دەشت.

(٣،٢) «قەلەمردارێ و بابی بابی» دوو یاری کۆنی کوردەواری بوون.

***

بۆ قافیە

١٩٣٥

مەجلیسی نواب تەئجیل کراوە
زیافەتی قەرزی شاعیر نەدراوە
شاعیر بۆ قافیە، گەرد و خولییە
دیارە قەرزاریش، ڕەگی گولییە!

***

ژیانی کورد(١)

١٩٤٢

پێشینانی ئێمە بەهاران کە ئەچوونە دەشت
ورد و درشت بەجارێ لەوێ کۆمەڵی ئەبەست

لایە کەوشەک و شەڕە تۆپ لایە دەستەکان
ئاشە تەنوورە، بوخچە بەگەردانی حەیزەران
هێجگار کلاوفڕێنێ، کوڕی گورجی پێ دەوێ
نابێ بگیرێ با گەلی ئەولاشی شوێن کەوێ
ئەوسا بەبابی بابی بوو کەرسواری بەرئەکەوت
ئێستا کە کەرسوارییە سواربووی نەما سرەوت
ئەو باز و هەڵبەزین و ڕاکردنی خوار و ژوور
ناوجەرگی پاک ئەکردەوە وەک ئاوێنەی بلوور
زۆرخانە پاڵەوانی گەلێ پێگەیاندبوو
گەلێ ئازمایی پشتی لەڕی تێک شکاندبوو
هەر پاڵەوانێ کسوەتی چەرمی ئەکردە بەر
سەنگی ئەگرت هەتا سەد و پەنجای ئەبردەسەر
دوایی شنۆ بوو سنگ و پەراسووی ئەکرد بەبەرد
هەرچی شنۆی ئەکرد لە جیهاندا ئەبوو بەمەرد
ئنجا بەمیلی شەش مەنی سەرشانی نەرم ئەکرد
دوو پاڵەوان بە ئەشغلم و ناو و داو و باو
چنگیان ئەدایە یەک وەک دوو شێری توندکراو
ئیدمانی ئێستە هاتۆتە سەر بەزمی خواردنەوە
هەرچی کە زۆری خواردەوە باش پاڵەوان ئەوە
بۆ نەشئە و ئیشتیهایە ئەوەندەی کە کەر نەبێ
لێرە حەرامە خۆت نەخەیە شیو و تەڕ نەبێ
ئەو جێگە یارییە خۆشە کە چیمەن بوو سەر بەسەر
ئێستە لە شووشە شۆسەیە گەر پیا دەکەی گوزەر

....

(١) وەک سەرنج دەدەین ئەو شیعرە گەلێ جیاوازە لە شیعرەکەی کە ساڵی ١٩٣٢ بڵاوی کردبووەوە.

***

١٩٣٧

«من سەربەست ئەژیم، ڕەند و قەلەندەر
سەودای مەبعوسیم، بۆچ، بکەوێتە سەر»

***

بۆ کەنتوی بارامی تیاترۆچی

١٩٣٩

ڕاوەستن پێتان بڵێم، ئەم دنیایە چلۆنە
ئێستا کچان تێر ناخۆن بەدراوی پیاوی کۆنە
ئای ئامان ئامان سووتام، خۆشە وەک نوقڵی بادام
ڕەگی ڕۆحیان دەرکێشام، لیرەکانیان دەرهێنام
جادەی تازە (طي) ئەکەن، ئیسکارپین لە پێ ئەکەن
کردوویانە بەمۆدە، بەقەست خۆیان شەل ئەکەن(١)
میراتی زۆرم بۆ ما، کچان لێمیان دەرهێنا
لەڕێی سەودای کچانا، دەرپێم لەپێدا نەما
هەموویش پێم پێ ئەکەنن، پارێز نادەن ئەفرن(٢)
بە چرنووک رووم ئەڕنن، گیرفان و ڕیش ئەبرن
ئای ئامان ئامان سووتام، شیرین وەک نوقڵی بادام
ڕەگی ڕۆحیان دەرکێشام، لیرەکانیان دەرهێنام

....

(١) لای م. هـ نووسراوە «بەقسە خۆیان شل ئەکەن» کە دیارە هەڵەیە.
(٢) ئەو چوار نیوە دێڕەی دوایی شیعرەکە لای م. هـ لە لاپەڕە ٢٥٩ی دیوانەکەیدا تێک چووبوو وە ئێمە لەبەر نوسخەی (ژین)ی ژمارە ٥٨٢ی ساڵی ١٩٣٩ ڕاستمان کردەوە.

***

پۆکەر و جۆکەر

١٩٤٣

پۆکەر کە بۆ کەر لە هەموو شوێنێ
خەرج و باجی خۆی بەزۆر ئەسێنێ
وامزانی ئەمە تازە لەناوە
نەمزانی سەد ساڵ لەمەوپێش باوە
(سالم) لەمەوپێش باسی کردووە
ئەو بە گەنجەفە ناوی بردووە
سێ ئاس و دووشای داناوە بەفوول
کچیش (بی بی)یە کوڕ لۆتی بێ پوول

ئەوسایە جۆکەر دانەهاتبوو
وا دیارە پیاوی ئەوسا یەک ڕوو بوو
ئێستەکە جۆکەر لە ژوور هەموانە
دیارە دوو ڕوویی مۆدەی زەمانە
جۆکەر ناوی خۆی بەخۆیەوەیە
هەرچی بتەوێ بۆ تۆ ئەوەیە
ئەگەر وێرگولێ(۱) بکەوێتە ناو
ئالیک و چوار پێ یەک ئەخا تەواو
ئای پۆکەر چەندت ڕەست لەسەر بێژرا
ئای مۆنتکارلۆ(۲) چەندت تیا کوژرا
هی وایشمان هەیە بەوشکە مەلە(۳)
(پوت)یان دوو فلسە ئەویش هەر حەلە

(۱)واتا ئەگەر وێرگول بکەوێتە بەینی(جۆکەر)ەوە ئەوا ئەبێ بە جۆ، کەر کەیەکەمیان ئالیکە و دووهەمیان چوارپێیە- م. ه

(۲) شاری مۆنتکارلۆ لە فەرەنسە بەناوبانگە بەیاری قوماری هەمەڕەنگ.

(۳) ئەم بەیتە لە ڕۆژنامەکەدا هەبوو، بەڵام لای م. ه نەنووسرابوو ئەوا لە شوێنی خۆیدا نووسیمانەوە.

۱۹٤۷

«وا بە بسم اللە، جنۆکە ئەڕوا
ئەی، چی لێ ئەکەی، کە بەندبێ و نەڕوا؟»

***

دەردی کۆمەڵایەتی

تیاترۆی ئێرە و گشت ئینتزامی
ئێستا هاتۆتە سەر گەمەی ڕامی(۱)
بڵاوبۆتەوە لەناو خاس و عام
جۆکەریان کردە ویردی سوبح و شام
گەر بێ خەبەری فەرمو بیبینە
شەوێک بچۆرە چاخانەی (مینە)(۲)
ئەوسا ئەبینی لە هەموو لایەک
هەرچەند کەسێکە و چوونە پەنایەک

دەوری کاغەزیان داوە و دانیشتوون
بۆ وەسڵی جۆکەر شێت و شەیدا بوون
خەریکی یارین هۆشیان نەماوە
ملیان کووڕ بووە و پشتیان چەماوە
هەر زرم و هووڕ و هەرا هەرایە
سەیرێکی خۆشە وەک سینەمایە
بلێ: «لَهُ الحمد» ئەم گەلی کوردە
بۆ شتی بێ فەڕ بەدەستوبردە
نیفاق و فیتنە و جاسووسی و قومار
تیایا شارەزان وەکو دانی مار
ئنجا بێینەوە سەر یاریکەران
هەر دەستەی بەجیا بۆت بکەم بەیان
تاقمێک مەئمور سدارە بەسەر
تێکەڵ بەیەک بوون، وەک چێشتی سواڵکەر
یەکێک مودیرە و یەکێک محاسب
یەکێک معلم یەکێک باش کاتب
ئەمڕۆ لەوێدا وەکو ئامووره
کۆڕیان دێتە جۆش بەچەشنی کوورە
لە هەوەڵی مانگ تا پێنج و شەشی
هەر لەسەر پارە ئەکرێت دووبەشی
بەڵام برادەر کە هەشت و نۆی دێ
گووی سەگ بە حاڵی هەر خۆی بەخۆی بێ
ئنجا قەرز ئەکا پارە لەم و لەو
لەبەر قەرزاری خۆ نانوێ بەشەو
بەم نەوعە لات بوو پارەی نەماوە
یارییەکەی دێتە سەر چایی و قاوە
بە کورتی، دائم پەست و غەمبارە
بێ قەدر و قیمەت سووک و قەرزارە
دەستەیەکی تر ئەویش تجارە
سلکی کاسبی و ئەهلی بازاڕە

بە ڕۆژ هەوڵ ئەدەن بەو حاڵە پیسە
بەسەد ئۆین و سوێند و دەسیسە
دەستی خەڵک ئەبڕن شتێک ئەفرۆشن
کە شەویان لێ هات وەها بەجۆشن
لێکی بەرەوە و چاکی بزانە
ئەمە ئەحواڵی موجتەمەعمانە
من ڕێگەی یاری ناگرم بەکوللی
با بکرێت بەڵام بەموعتەدیلی
ئێمە قەومێکین وا لەژێر بارین
حەیفە ئەوەندە خەریکی یارین
جارێ با خۆمان دەرکەین لە وەحشەت
ئەوسا دەسبەنە ئەسبابی عوشرەت

---

(١) ڕامی: جۆرە یارییەکە بەکاغەزی قومار ئەکرێ.

(٢) چاخانەی مینە: نیازی لە چاخانەکەی مینە شەلە کە لە نزیک بەر دەرگای سەرای سلێمانییەوە بوو.

***

زێڕ

١٩٤٥

زێڕ و زیو بەرە بەتکاتەوە
زۆر زوو زوبرت ئاشت ئەکاتەوە
زێڕ هێند پەسەندە بانگ کەیتە کەرێ
لەگەڵ وتت زەڕ ئەو بۆت ئەزەڕێ
کە زانیت دۆستت وا بەجێی هێشتی
بنێرە مشتێ، بپەڕە پشتی
شەیتان بلوێری دابوو بە شوانێ
لەگەڵ لێی ئەدا لە دیوەخانێ
هەرچی کە لێ بوو، ئەکەوتە سەما
هیچ کەسێ لەسەر باری خۆی نەما
خوداوەندی لەوح لەوحێکی وای بوو
هەرچی بیدیایە تەسلیم ئەبوو زوو

ئێستا زڕەی زێڕ دەنگی بلوێرە
لەوحی بانقە نەوت هەرچی دی کوێرە
ئەمە سیحرێکە لەناو نابرێ
بەعەسای مووسایش چاری ناکرێ
هەرچەند کە پارە خوا خۆی داینـاوە
بۆ ئەو هیچ کەس خوای لەبیر نەماوە
قانوون قانوونە و تەلی پێچراوە
عەدل (ه)ێکی لە دوو خراوە
وردە نازانێ چاری چۆن ئەکا
ماسی لە پێشدا سەلکی بۆن ئەکا
(ظیف)ی پارەدار (فیض)ی لەگەڵە
بەخشندە لەگەڵ هەمووان تێکەڵە
واتەی عەزیزی دوڕ و گەوهەرە
بەڵام (کیم اوقلەر و کێم دیکلەر)ە[(١)]

---

(١) واتایەکی تورکییە واتا: کێ ئەیبیستێت و کێ بەقسەی ئەکا.

وەمزانی

١٩٤٢

زستانان دووپشک ئەچنە کونەوە[(١)]
من خزاومە کون ئەمدۆزنەوە
وەمزانی سەرما دووپشک سڕ ئەکا
کەچی سەرما ئەو گەرمتر ئەکا
هەر هەنگ ناموسی خۆی ڕادەگرێ
بە پیاویەوە دا لە داخا ئەمرێ
بەرخ و کار دەنگی بلوێریان ئەوێ
سەد بلوێر لێدەی گا بۆی نانەوێ
جاران موختاران گزیریان هەبوو
بە گزیر ناوی چاکان دەردەچوو
یاخوا گزیرمان خوا لێ نەستێنێ
ئەگەر ئەو نەبێ پیاو چاک نانوێنێ

چەند خۆش بوو جاران بەمیر و گزیر
کە ئەموستیلە ئەیکردی بە میر
یاخو باز ئەنیشت بەسەر سەرتەوە
ئەکەوتیە شاهی بەیاوەرتەوە
ئێستا ناوێری لە کون دەرکەوی
بەبابی بابی مەگەر سەرکەوی
بابی بابیشمان لە بەهارایە
بەهاریش هێشتا شەڕ لە کارایە
هانام بەتۆیە خوای پەروەردگار
لێمان نەشێوێ سەیرانی بەهار

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بلاو نەکراوەتەوە.

***

لەخۆ بایی بوو

١٩٣٥

«جارێکی تریش، بۆمان نووسیبووی
تۆ بەخوێندن و نووسین، بایی بووی
نازانی، کارمان، بەئیلتماسە
ئەوی بێ پاسە، بەرگی پەلاسە
ئێستا کێ ئەڵێ، هونەرت بەچەن
ڕێوی قەباڵەی، پێ بوو، پێستیان کەن
دەست بەکڵاوی خۆتەوە بگرە
با جارێکی تر، نەتبەن بە سوخرە»

***

زستانی سەخت

١٩٤٢

زستانی ئەمساڵ هێجگار سەخت و سارد و سۆڵە
پیرەژن و پیرەمێردی کرد بەگڵۆڵە

کەوتینە سووتاندنی گوێسوانە و کەمۆڵە
سەراپای جیهان ئەبریقێتەوە سەهۆڵە
چاڵە بەفرەکان هەر لە خۆوە پڕ بوونەوە
چلوورە بەسەر گوێسوانەدا شۆڕبوونەوە
ئێمە زۆرتر لەبورجی پیرەژن ئەترساین
ئەویش هات و تێپەڕی کرد ڕۆی و خەلەساین
خۆشی خۆشیمان بوو ئەمانوت کە بەهارە
ئیتر دەمی بۆس و کەناری جۆیبارە
کەچی فەلەک لەناکاو لێمان بەقینا چوو
ئاوات و خۆشی بەهارمان ئالۆزکا و تێکچوو
چلکە هەورێ لەو پەڕی شەرقەوە پەیدا بوو
برووسکەی دا یەئجووج و مەئجووج بەیەکدا چوو
(سەنغافورە)ی سووتان هەموو (جاوە)ی هەڵقرچان
بەڵام زۆری پێ نەچوو، زرمەیان لێ هەڵسان
هەوریان پارچە پارچە کرد و ترسیان لەناوبرد
هەموو یەئجووج و مەئجووجیان تەفروتوونا کرد
ئێمەش لە شوێن خۆمان وەکو بەرزەکی بانان
ڕزگارمان بوو وەک نە بامان دیبێ نە باران

***

بالۆرە(١)

١٩٤٢

ڕەجمی شەیتانی حەجی موسوڵمان
قەومی یەهود و کوشتنی هامان
حەدیسە ئەڵێن دوو ئەبێ بە سێ
هیتلەر سێیەمە چۆن ئەخەلەسێ
هیتلەر نەک تەنها یەهود بەتەنێ
دەست هەرچی کەوێ پێستی ئەکەنێ
خۆزگە شەیتان و هامان و هیتلەر
چاومان لێ ئەبوو کە ئەکەونە شەڕ

بانگمان کردایە بەهەلەل هەلەل
قورقوڕاگەی یەک هەڵێنن سەگ گەل
شەیتان زۆرکەسی لەڕێ وەرگێڕا
هیچیان وەک هیتلەر شەڕی نەگێڕا
یەکێ لەو پەڕی دنیا بەدکارە
لەم پەڕی دنیا بەجنێو بارە
هەندێ گوناهی ئەبێ بەزرێ
پەیکانی تیری دوعا نایبڕێ
عاقڵ لەکاری خوادا نەزانە
(لایسئل عما یفعل) قورئانە
بە مێشوولەیەک نەمروود ئەکوژێ
خوێنی دنیایەک بەهیتلەر ئەڕژێ
هەندێکیش بۆیە بەرز ئەبنەوە
کە کەوتنە خوارێ دەم نەکەنەوە
نانی دەلیلی حەجاج ئەبڕێ
پێشڕەوی حوشتر بەکەر ئەبڕێ

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاونەبۆتەوە.

***

بەهاری[١]

١٩٤١

وا بەهار هات لەلاوە
تاوس چەتری هەڵداوە
نێرگس ڕووناکی چاوە
ڕێحانە زوڵفی خاوە
شاخ مێزەری بەفری بەست
خوتبەی سەربەرزی هەڵبەست
ڕیزی بەدەستەگوڵ بەست
بولبول بانگی هەڵداوە
سەیرانکەر کەوتنە جەولان

بەبەرگی ڕەنگی گوڵان
زەرد و سوور ئاڵ و واڵان
دەستە گوڵی بەستراوە
گۆرانی سەیرانکەران
دەنگی بولبول لە داران
خرنگەی پۆیلە داران
بە ئاهەنگ تێکەڵاوە
هەورە ترشیقە و باران
کوتوپڕ هەڵبوورونگان
هەم پێکەنین هەم گریان
هەر بۆ بەهار لواوە
بەهەشتی جاویدانی
گەر نەتدیوە و نایزانی
بەهەشتی سلێمانی
بنوارە لە پێش چاوە
ئەو ئەرخەوانە جوانە
کە بەگردی سەیوانە
سەیری کە ئەو کچانە
وەک قومری دەوریان داوە
گردی یارە دیارە
جێ تەجەلی دڵدارە
خۆڵی ئەو نوور و ئاوە
کلی کە نووری چاوە
ئەو کارێزی شەریفە
کە مەڵبەندی زەریفە
ئاوی ڕوون و لەتیفە
چۆپی کیژان پێی داوە
بۆ ئەم خاکە وەک دڵسۆز
ئاگرم تێ بەربوو بەسۆز

ناوم نا ئاگری نەورۆز
لەدڵما داپۆشراوە

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

تێبینی: پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ژمارە (٦٢٢)ی ڕۆژنامەکەیدا لە مارتی ساڵی ١٩٤١دا بەناوی (عزەت محی‌الدین)ەوە بڵاو کردۆتەوە. یەکەمین کەس کە بۆی ساخ کردووینەوە کە ئەم شیعرە شیعری پیرەمێردە و هیچ کەسێکیش یاخود شاعیرێک هەرگیز بەناوی (عزەت محی‌الدین)ەوە بوونی نەبووە، مامۆستا (نەجمەددین مەلا)یە. ئەویش لە ژمارەی دوای بڵاوبوونەوەی شیعرەکەی (ژین)دا واتا لە ژمارە٦٢٣دا نەجمەددین مەلا بۆ خوێنەرانی ئاشکرا دەکات کە عزەت محی‌الدین (پیرەمێردە) و کەسی تر نییە. هەر لەهەمان ژمارەدا و دوابەدوای نووسینەکەی نەجمەددین مەلا کە بەئیمزای (بێ کار)ەوە نووسیویە، پیرەمێرد وەڵامی دەداتەوە و ئاشکرای دەکات کە ئەو (بێ کار)ە (نەجمەددین مەلا)یە ئەمەش دەقی هەردوو نووسینەکەیە:

بێ کاری

ژین ژمارە ٦٢٣ ساڵی ١٩٤١

ئاخ، لەدەس بێ کاری، تووشی دەردێکی کردووم
کە بەهەموو بیرمەوە تێبینی لە ژیانم ئەکەم، تێی ناگەم!!

نازانم خەوە، یا مەستییە؟! نازانم بیرە یا ڕاستە؟! نازانم هەر لەبەر خۆمەوە ئەبزرکێنم، وەنەوز ئەدەم، چاکیشە شێت نابم؟!، (ماومە، هێشتا پاقلە، مەلا خۆر نەبووە). ها، ها، ها. خۆ ئەگەر بێت و گوێتان لە دەم و دوانم بێ، هەر شێت ئەبن؟! ئەوە بۆ نایەن گوێ لەم چەند وتەیەم بگرن، ئەڵێم، ئەی باوکی (ژین) و (ژیان)، زیندووکەرەوەی زمانی کوردستان، پیرەمێرد گیان، سوپاستان نایەنمە پایان، وە هیوای مانتان ئەخوازم لەیەزدان. لە ڕۆژنامەی ٦٢٢دا هۆنراوەیەکی بەهاریی زۆر جوان و نایابم دی، کە لەوانەیە هەر لەتۆ بوەشێتەوە، کەچی بەناوی یەکێکی تر نووسرابوو؟!. بەڵێ ڕاستە، بەهەڵە نەچووم، کە چوومە بنج و بناوانی ئەم ئیشەوە زانیم، خۆتی!، لەمە زۆر دڵگران بووم، چونکە ئاساری تۆمان لەوانەی یەکێکی تر بۆ جیا ناکرێتەوە (بێسارانی، وەلی دێوانە و، دەباشانی) و کێ و کێ!!. خۆت ئاگاداری لە سلێمانی، لە کونجێکی تەنیایی دا، سەرنووسەرێکی نرخداری ژیری کورد کە بە(نەجمەددین) ناوبانگدارە و لەلای من بە(نجم الأدب) ئەزانرێ، ژیانی خۆی کردۆتە تەرخان (وقف)ی ئەدەبی کورد، بەتایبەتی کۆمەڵە هۆنراوەیێ ڕێک بخەی بەناوی یەکێکی واوە بینووسی، ئەی (نجم الأدب) بەناوی کێوە بینووسێ؟!. خۆ (م. هۆشەنگ)[1]یش ئەیەوێ کە مێژووی ئەدەبی هەموو

کوردستان بنووسێتەوە، ئایا ئەگەر هۆنراوەیەکی جوانی وای دی ئەو چی بکا؟!
ئەو ئیشە ئەبێتە هۆی پەل و پۆ وشککردنی ئەدەبی کوردی ساوای تازە سەرپێ کەوتوو. وەکو ئەو نەورۆزنامەیەی کە لە دوو سێ ژینی لەمەوپێشدا دیمان کە بەبێ ناو نووسرابوو، ئایا بەکێی دابنێین؟! کێ وەکو من خوا گرتوویەتی وەک؟[2] پێ سووتاو سەر ئەکەم بەهەموو کونێکا و لە پاش هەزار چەرمەسەری زانیم کە موهەندیسی ئیشغالی سلێمانی (حکمت ئەفەندی) وتوویە؟!.

بەڵام ئاخ لە دەست چەند کەسێک کە ئەو (واجبات و شروط)انە پێویستە لە هونەرا بێ لەوانا نییە؟! و لە خۆیانەوە دەستیان داوەتە هۆنراو وتن، ئەگەر ڕۆژگار یاریدەمان بدا دەست ئەکەینە (تحلیل) کردنی شەخسیی ئەو جۆرە کەسانە و ئەیانهێنینە بەرچاوی خوێندەواران وا ئەزانم ئەم نووسینەی کە نووسیم بەدەمم زیادە، بەڵام وتەکە هاتە سەر هەق، کردنی، چاکە و دیارە تۆش ئەگەر بزانی لێم ناگری، هەرچەند کە ناشمزانی، هەر لێم ناگری، چونکە لەناو کوردایەتیدا باوە ئەڵێن (شێخ و مشایخ) دوور و نزیکیان بۆ نییە، هەروەها ناسیاو و نەناسیاویان بۆ نییە؟!. تۆش (شێخ و مشایخی).

بەخوا، زۆرم وتە ماوە، بەڵام بۆ جارێکی تر، ئیتر هیوام لێبووردنە، هیوام نووسینی ئەم نووسراوەیە، هیوام بەجێهێنانی نووسراوەکانمە، هیوام...»

بەئیمزای (بێکار)

وەڵامی پیرەمێرد: کۆنە پیاوەکان، کاتی تیروکەوان وتوویانە: تیر ئەهاون و کەوان ئەشارنەوە؟ تۆیش تیر ئەهاوی، کەوان ئەشاریتەوە؟! ناوی خۆت گۆڕیوە!!، خەڵک شیعر ئەدزن من خۆم دزیوە[3]، تۆ ئەو کوڕەی کە بەشوێن (زەرگەتەیی)دا چووبوویتە کۆنە کەلاوەکەی زەرگەتە!!، تۆ (نەجمەددین مەلا)ی لەمەڕ من و وێڵی ئەدەب و ئەدەبیاتی کوردی!، منیش زیندوویان ئەکەمەوە، لە چاپیان ئەدەم، لەسایەی خوا و خاکەکەوە، ئەم خاکە ڕووناکە ئەمەندەی شاعیر تیا بووە، هێندەی (کلمات ربی)، ئەگەر دەریاش ببێ بەمەرەکەب بەنووسینی ناگا!.

ئیمزا (پیرەمێرد)

(١) م. هۆشەنگ: واتا (محەمەد مستەفا حەمەبۆر)ی نووسەر و ئەدیب.
(٢) لەواتای کوردیدا دەگوترێ «وەک سەگی پێ سووتاو» گەڕۆکە.
(٣) واتا شیعرەکە هی خۆمە و کاتێ بەناوی یەکێکی ترەوە بڵاوم کردۆتەوە واتا لەخۆمم دزیوە.

***

١٩٣٤

«نەوتی کەرکووکمان بەبۆڕی ئاسن
وا گەیشتە حەیفا خودا بناسن!

ئاخ بۆ ئەم خاکە[1]

١٩٤١

ئاخ بۆ ئەم خاکە، داخ بۆ ئەم خاکە
هیچ کەس نازانێ، ئەمەندە چاکە
تا هەڵیکۆڵی ئاوی لێ دەردێ
تا ئاوی دیدەی گوڵە، هەر هەردێ
بەهەشتی پەنهان، سلێمانییە
ئەو دوو جۆگە و ئەم، هەزار کانییە
بڕوانن هەرچی هەستا شاعیرە
لە زەوقا هەمووی وەک یەک ماهیرە
درێغا کوشتەی هەر، نائاشتییە
سەرپەرشتییەکەی سەرپەرشتییە
سەیر کە ئەمجارە بەشیعری ئاودار
(ژین) وەک نیشتمان بووە بەگوڵزار

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

دەردی گران

دەردی گرانە، تووشی نەوەی نەخوێندەوار ئەبێ[1]
مێردەزمەیەکە، سواری کوڕانی بەکار ئەبێ
بەرزی خەیاڵە کە هەڵیئەبڕێت بۆ کەمەندی بەند
زهنی تەڕ و جوانە کە بەشیعر ئیختیار ئەبێ
سواری (سمندەر)سم لە هەوا دایە لە مەعنیا
نازانێ کە کەوتە خوارەوە، غەمخوارە خوار ئەبێ
ئاهەنگی وەزن و قافیەیە بەشەو لە کەللەیا
تاری درۆیە بە(أحسن أكذب) ئەشعار ئەبێ
دەعیەی دەماغی، نایەڵێ کاسبییەک بکا بۆ خۆی
بەشەو خۆی پیادەیە کەچی خەوی لێ سوار ئەبێ
دێتە ئەمەی کە بنووسێ، لە پڕ شیعری دێ بەتاو
نەینووسێ، بیری نامێنێ، ڕەنجی بەخەسار ئەبێ

تاریکە ژوور، چرای نییە، بۆی دێتە دەر بۆ حەوشە
گەر مانگیش نەمابێت، ئەستێرەی شەوقی دیار ئەبێ
بەو ڕەنگە، وا گریمان قەسیدەکە، تەواو کرا
کەس نابێ کە بۆی بخوێنێتەوە، بێ قەرار ئەبێ
جارێکیان لە ئەستەموڵ، لە شەوا، تازە شاعیرێک
شیعرێک ئەڵێت، لە خۆشی ئەو شیعرە گەشکەدار ئەبێ
چی بکات؟ ئەچێتە بەر دەرگا و بەگچییەک[2] تێئەپەڕێ
بانگی ئەکات بۆ خوێندنەوەی، ئەوسا شیعری سوار ئەبێ
بەم ڕەنگە فێری شاعیری بوون و سەهلە دوای ئەمە
سەد قۆرتی وا هەیە، کە گوزەران ژاری مار ئەبێ
چاوی ڕوا، بەشکو، نانێ لە (دوونان)[3] دەستکەوێ
گەر ڕۆحی بوایە، مەدحی درۆ، شەرمەزار ئەبێ
کەوتووینە دەورەیەکەوە، کە بەهەزار بەزم و نەزم
باوەڕ مەکە، کەرەمکەر، کە بەدەست ئیختیار ئەبێ
هەجوویش ئەکەی، پەلێکە ئەیهاویە ناو جۆگەلە
داوێنی هەجووەکەشت بەپڕیشک لەکەدار ئەبێ
من ئەم قسانەم بۆ ئەدەبی میللەتەکەم ئەکەم
کە ئاوێنەیەکە، زۆر کەسی وای تیا دیار ئەبێ
شیعرم هەیە کە بانگە لەناو کوولەکەی تەڕا[4]
بووکم هەیە وەکو مانگە بەڵام جێی حەسار ئەبێ[5]
زۆری نەماوە، کوڕگەلی کورد، بێنە ناو کایەوە
ئەوسایە شەخسی، شەخسی[6]، خۆی بەخۆی سەنگەسار ئەبێ
ئەنجا ڕەواجی شیعر و ئەدەب، وەختی دێتە برەو
ئەو سنعەتە نەفیسە، هەر هەمیشە بەهار ئەبێ
نەزمی جەلیلە، کە موعجزەی «خاتم النبي»یە
شیعریش بەشێکە لە حیکمەت، وەک دین پایەدار ئەبێ
هاتم بەقافیە و بەقسەی قۆڕ و لەنگ و درێژ
نووسیم، نەوەک بڵێن کە تەلاکەی کەم عەیار ئەبێ

خۆزگە ئەوانەی کە بەفەساڵ و بەفیشاڵ ئەدوون
لەو تیرەیە دەبوون، کە تیروکەوانیان دیار ئەبێ

....

(١) من لەلای خۆمەوە، سەرەتای ئەم شیعرە، یاخود هەتا چوار پێنج بەیتی یەکەمی، بەشیعری پیرەمێرد نازانم و لەوە دەچێ لەفارسی یاخود تورکییەوە وەری گرتبێ.
(٢) بەگچی: ئێشکچی شەو. حەسحەس.
(٣) دوونان: پیرەمێرد لێرەدا جناسی بەکارهێناوە، نیازی لە دوو نانە و نیازیشی لە مرۆڤی بەد و پیسە (کۆمەڵی دوون). پیرەمێرد نیازی لەو شاعیرانەیە کە مەدحی هەندێ مرۆڤی بەد و پیس ئەکەن، هەر تەنها بەنیازی ئەوەی کە نانێکیان (یاوەکو ئەو ئەڵێ دوونان)یان لێ دەسکەوێ بێ ئەوەی گوێ بداتە ئەوەی کە ئەو کەسە شایانی ئەو پیاهەڵدانەیە یا نا ؟! م. ه.
(٤) لەسەرەتای ڕوودانی ئیسلامدا موسوڵمانە تازەکان لە ترسی قورەیشییەکان لەناو کوولەکەدا بانگیان ئەدا بۆ ئەوەی دەنگی بانگەکە دوور نەڕوات و قورەیشییەکان گوێیان لێ نەبێت. پیرەمێرد ئەڵێ: شیعرەکانی منیش وەک ئەو بانگە وایە، ڕاستە، بەڵام لەتاو بەدکاران ناوێرم بەدەنگی بەرز بیخوێنمەوە. م. ه
(٥) جێی حەسار ئەبێ: واتە (حەسار) کە دیوارە ئەیشارێتەوە. م. ه
(٦) شەخسی: واتە (خود پەسەندی). م. ه

***

ورده زیو

١٩٤٠

نازی نازی نازی، چاوی شابازی
گەردنی قازی، بەگەردنی قازی
دان بەلێوبایی، شەکری ناوچایی
ماچی گیان بایی، گوڵی هەرجایی
کوڵمی گوڵ مینا ، گەردنی مینا
لەسەر زەمینا ، لە یەکەمینا
گڕ لە سینەما ، بوو بەسینەما
جەرگ و دڵ نەما ، باسی سی نەما[١]
سنگی زیوی قاڵ، بەهێ و چاوی کاڵ
من کە نیمە ماڵ، بۆم نابێ بەماڵ
شەو بەخەو هی من، بەخەو هەر هێمن
بێ خێو ماوم من، خەو بوو بەدوژمن

دڵم پیر نابێ، تیفلە و ژیر نابێ
بۆم ئەسیر نابێ بە بەند گیرنابێ
ماڵئاوا خەیاڵ، چاو لێک نێم دەرحاڵ
شیرین خەت و خاڵ، حازرە لە ماڵ

....

(١) لای م. ه نووسراوە «جەرگ و سی نەما ، باسی سی نەما». کە دیارە هەڵەیە.

***

قافیەش گران بوو

١٩٤٢

سەیرانکەران بەهاران
کە دەچنە بەر بناران
بەچۆپی پۆپلەداران
عومر دەگێڕنە دواوە
تیپی کچان لەو دەشتە
وێنەی حۆری بەهەشتە
پێی پیاو ئەبەن لەخشتە
سەر لە ڕێبوار شێواوە
ئەو ئەرخەوانە جوانە
کە لە گردی سەیوانە
بەڕیزە ئەو کچانە
وەک قومری دەوریان داوە
ئەو کاریزەی لەو سەرە
کە جێ ڕاوگەی دولبەرە
ئەو ئاوەی وەک کەوسەرە
چۆپی کێژان پێی داوە
بۆ ئەم خاکە وەک دڵسۆز[١]
گرم تێ بەربوە بەسۆز
ناوم نا ئاگری نەورۆز
ئەم ئیرسە بۆ من ماوە

بەهەشتی جاویدانی
هیچ کەس نەیدی و نەیزانی
بەهەشتی سلێمانی
ئاشکرا لەپێش چاوە
کردیە ڕەهێڵە و باران
دوایی هەڵیپڕووکان
هەم پێکەنین هەم گریان
هەر لە ئاسمان ڕووی داوە
ئەم کوردیەی ڕەوانە
کە ئاسانە و گرانە
پێغەمبەری زبانە
بۆیە وا کەوتە دواوە

....

(١) لای م. ه نووسراوە (بۆ ئەم خەڵکە وەک دڵسۆز) کە دیارە هەڵەیە.

تێبینی: چەند پارچەیەک لەم شیعرە لەگەڵ شیعری (بەهاری) لەمەوبەر نووسیمان لەیەک دەچن، دیارە هەر خۆی دووبارەی کردۆتەوە.

١٩٣٥

«بێ دەسەڵات بی، هەڵدێنە سەرت
ئەگەر لێت ترسان، ئەمرن لەبەرت
ئەتەوێ شەڕت، پێ نەفرۆشن
ئامادەی شەڕ بە، لە ڕاستی دوژمن»

***

وڕێنە(١)

دڵ خەملیوی غەم، جەرگ بەزام ئاوا
بەم جۆرە شادم، ماڵی جەور ئاوا
هەر مردنە دەرد، ئەگێڕێتەوە
چرا هەر بە با ئەحەسێتەوە
ئەو کە هات ئەبێ خانەی خاڵی بێ
هیچ کەسی ناوێ ئەگەر حاڵی بێ

خاڵی ئەو مامی هێنا نوقتەدار
ئەو بەهارە و من پایز گەڵای دار
لەبەر ئەو برا، لە برا بڕا
برستی بڕا، ئەوی لەو بڕا

....

(١) پیرەمێرد گەلێ شیعری بەم ناونیشانە بڵاو کردۆتەوە.

***

١٩٤٨

«بەئارەزووی دڵ، پێم خۆشە وەک مۆم
بۆ چاوڕوونی ئێل، توانەوەی خۆم!»

***

خۆزگە

خۆزگە تەفرەی وام بیر ئەکردەوە
چاو و دڵم پێ ڕوون ئەکردەوە
دڵ ئەگری لەبەر دەردی تەنیایی
چاو ئەگری لەبەر نووری بینایی
خوایە ئەمانە تۆ وات لێ کردن
نازانم بۆچی بەم دەردەت بردن؟!
بۆچ ئەو ئافەتەت نیشان دا بەچاو
چاو شریخەی کرد لە دڵ و هەناو
وا دانامرکێن ئەم دوو ناڵە
گیزە گیزیانە وەک زەردەواڵە
ئەڵێم گڕۆز بوون با بیاندەم بەو
ئاخ خووی دڵڕەقی وەرئەگریت لەو
دارتاش کە جەردە تەشوێکەیان برد
ئەیدا بەسەریا و بێدادی ئەکرد
بۆ ئەوەی نەبوو تەشوێکەی ئەبەن
ئەیوت ڕەنجەڕۆم دەمەسووی ئەکەن

***

ناخۆشه لای

۱۹٤۸

ناخۆشه لای بەچاوی تەڕم سەیری ڕووی ئەکەم
من تەڕ لەبەر هەتاوی ڕوودا بۆ خۆم هەڵدەخەم
چاوم ڕوا، بەرێکی لە لیمۆی بەرۆک نەدی
بێخی لە ئاوە، وشک نەبێ بەری دوایی دێتەدی
خوو و ڕووت(۱) ئەگەر لەیەک ئەچوو من باغەوان ئەبووم
چی بکەم لەگەڵ گوڵا، ئەزەلی هاتووە دڕکی شووم
لێوت بەگفتوگۆ شەکرە و ڕوومەتت گوڵە
لەو دووانە گوڵ بەشەکرم ئەوێ قووەتی دڵە
عەشق و جەمال لەسەر من و تۆدا کە کەوتە ڕوو
من بەختی تۆم، خەوم نییە، تۆیش بەختی من، بنوو

(۱) خوو و ڕووت: واتە ئەگەر خووی تۆ لوتف و دڵنەوازی بوایە بۆ من و وەک ڕووت جوان و میهرەبان بوایە ئەوا دەبوومە باخەوانی جوانیی تۆ.

***

واتەی پڕ مانا

۱۹۳۹

ڕێی ئەو دەشتانە کە لە پێش چاوە
دێڕێکە بەپێی مردوو نووسراوە
کێلی قەبرەکان(۱)، نامەی ئاشکران
لە عوقباوە بۆ زیندووەکان نووسران
ئەو پێچ پێچۆکەی ڕێگەی خەراجیان
ڕێچکەی فێڵێکە بۆ ڕێوی دەوران(۲)
حیرسی ماڵداری و دووپشکی عەربەت(۳)
بۆ ئەهلی مەعنا بووە بەعیبرەت
تەشوێ کە سەری شۆڕ و داماوە(٤)
ڕەنجی فەرهادی لەچاو گیراوە

هەر دانە بەردێ لە سید صادق(۵)
سەری شاهێکە و مەردێکی لایق
هەر نەیجەیەکی(٦) سەرچاوەی قوماش
باڵای لاوێکە پڕ زۆر و پڕ خاش
قارەمان شەش پای لە قوماش داگرت
ئێستا دۆم جێگای قارەمانی گرت

(۱) لە ڕۆژنامەکەیدا (قەبرەکان) نووسراوە. کەچی مامۆستا م. ه کردوویە بە(گۆڕەکان) بڕوانە ژین ژمارە ۵۸۲ ساڵی ۱۹۳۹.

(۲) ڕێوی، کە تانجی یاخود زەلام ڕاوی ئەنێت ڕێگای پێچ پێچۆکە ئەگرێ بۆ شوێنە ونی. م. ه

(۳) گوندی عەربەت کە مەرکەزی تانجەرۆیە بەدووپشکی ژەهراوی و کوشندە بەناوبانگە. م. ه

هەروەها پیرەمێرد لە شوێنێکی تردا دەنووسێت:

کاولەکەی وەتەن هێندە شیرینە
ژاری دووپشکی عەربەت هەنگوینە

(٤) پیرەمێرد لەو دێڕەی دواییدا وردەکارییەکی زۆر بەرزی بەکارهێناوە، ئەڵێ، تەشوێ لەگەڵ ئەوەشدا کە دار و شتی سەخت دائەتاشێ کەچی سەری شۆڕە، چونکە ڕەنجی فەرهادی لەکیس دا و ئەو ڕەنجە بەفیڕۆچووەی لێ گیرا بوو.

(۵) سید صادق ناحیەیەکە لە نێوان سلێمانی و هەڵەبجەدا. لەسەردەمی پیرەمێردا گوندێکی بچووک بوو بەڵام ئێستا مەرکەزی ناوچەی شارەزوورە.

(٦) نەیجە، قامیشە هەروەها نەیجویشی پێ ئەڵێن کە هەمیشە لە گوێ چەما ئەڕوێ.

***

فەلسەفەی کورد

۱۹٤۱

هەر ئەموت خۆزگە، دنیام بدیایە
گلەیی خەڵکم، لێ بپرسیایە
بم وتایە بۆچ، گلەیی ئەکەن
بۆ چ وا جنێوی سووکت پێ ئەدەن
ڕۆژێ بەتەنها لە ماڵەوە بووم
وەنەوزم ئەدا خەریک بووم بنووم
لەپڕ تەڕپیرێ، بەئاڵ و واڵا
تەنیا و سەربەخۆ، کردی بەماڵا

بەلار و لەنجە هات بەلامەوە
بێ پەروا دانیشت بەئارامەوە
وتی، ئارەزووی منت کردووە؟
خەڵک ناوی منیان بەسووک بردووە
ئەوەیش ئەزانم تۆ منت ناوێ
خۆت قەمتەر ئەکەی بەنان و ئاوێ
لەبەر ئەوەیە کەوا هاتمە لات
ئەوا خۆم هێنا ، بۆ تۆ بە خەڵات
من ئەو سێبەرەم دوام کەوی ئەڕۆم
ڕووم لێ وەرگێڕی، من لە شوێنی تۆم
لەو ساوە کە خوا، منی داناوە
مۆری کچێنیم هێشتا نەشکاوە
ئەوی نێرپیاوە منی لا سووکە
ئەوی ئەیەوێم ڕاست نێرەمووکە
خوا پیاوی بەمن تاقی کردەوە
بۆ محەکی پیاو ، بووم بەکردەوە
ئەوی کە جارێ گرتمە باوەشم
دین و ویژدانی کرد بەپێشکەشم
بەبێ ئیختیار تەسلیمی من بوو
کە ئەملام دایە ئەولای لە بیر چوو
هەر من بۆم تێکرد ئەو تێری نەخوارد
دوایش بەجێی هێشت بەهەناسەی سارد
ژنەکەی بردی، بۆ مێردی تازە
وتی با بۆرە، بێتە جێی بازە
خەڵک ئەم ئەحواڵەی وا لەپێش چاوە
کەچی هێشتاکو بۆ من سووتاوە
هێندە شیرینم شانەی هەنگوینم
پێی عاشق وەک مێش پێکا ئەلکێنم

***

ئێمە

١٩٤٥

ئێمە مایەی چوار شتین، ئاو و ئاگر، خاک و با
ئەم هەوێنە، کامی زیاتر بێ، بەلای ئەویا ئەبا
خاک و ئاو دایکن، لەسەرخۆن، هێمنی و ڕوونی ئەدەن
ئاگر و با زۆر خراپن، خیلقەتی پیاو تێک ئەدەن
با ، لەگەڵ کەوتە چیکڵدانە، لە بەرزیدا فڕی
کاتێکت زانی کە -ف-و-ت-یە ئیتر هێلێی بڕی
فرت و فێڵت کەوتە ڕوو ئەی چەرخ، لەلام ئابڕووت تکا
بۆیە بەرزت کردمەوە، بمخەیت و ئازارم بگا
ئێستە زانیم، بۆیە هێلانەم وێران بوو، تێک شکا
تەرزە و هەورە تریشقە و بەفر و با سەختم بکا
من کەوا بەرز بوومەوە و گوتم گوناهی کەس نییە
بۆیە ناگریم تێدەگەم، خۆکردوو تەدبیری چییە

***

بەیتی ترێ

١٩٤٣

ڕۆڵە بزانە، ترێ چەند ڕەنگە
کامیان زوو ڕەزە و، کامیان ئاونگە
ترێ پادشای، هەموو میوانە(١)
هاوین پێخۆری، هەموو میوانە(٢)
خوا خۆی فەرموویە، ئەعناب و نەخیل
پێش خورمای خستووە، قورئانمان دەلیل
بە (دالیێت)ـەوە(٣) هێشووی چەن جوانە
نموونەی مەدح و نەزمی قورئانە
خەڵکی بۆ گەڵای، بەئاخ و داخە
لەگەڵ پێگەیی، باوی یاپراخە
چووزەرەی، ژنی، تێ دەورووژێ
بێزوکەر تەرزی، دادەکرۆژێ

گەر کۆتەرەکەی، پیاو نەیسووتێنێ
بۆ نێرگەلەکێش، قڕانێ دێنێ
ڕۆنی داری مێو بۆ (ریحی طیار)
لەگەڵ تێت هەڵسوو، ئەڕوا بەیەکجار
سێبەری سەر حەوز، هەمووی بەمێوە
هەر هێشوویەکی، توورەکەی پێوە
بەرسیلەی نەختێ، خوێی لەگەڵ بێنە
لە کاسەیەکا، هەڵیتەکێنە
بیخەرە دەمت، دەم بتەقێنە
بە تامە تامە، سەر بلەقێنە
هەنگ، شیلەی ئەوە، ئەیکا بەهەنگوین
(سێبەر) و (بەر) و سەری هەر ڕەنگین
نەشئە ئەبەخشێت، دایکی شەرابە
سارێژی کزەی، جەرگی کەبابە
هەر لەو ڕۆژەوە، دنیا دانرا
مەدحی شەرابە، بە شیعر بێژرا
پایزان ترێ و کەباب چەند خۆشە
(شیرە) و (کاڵەکوت) چاری نەخۆشە
بۆ ساوەر کوتان، کەشکەک و ترێ
هێزی ئەوانە، دەست مێکوت ئەگرێ
دۆشاوی باوی سەرمای زستانە
باسووق و سجووق، ڕاحەی کوردانە
دیومە پاقلاوە، لە نانە باسووق
ناردیان بەدیاری هەر لەبەر تاسووق
مێوژە ڕەشکەی، لە خورما خۆشتر
وەک ئەو شیرینە، لەویش فێنکتر
قەومێک لەلایەن، پارە بردنەوە
بە مێوژە ڕەشکە، تاقییان کردنەوە
ئەوەبوو وتیان، بەهەورامییانە
پادار بگیرۆ، بێ پا وێمانە[٤]

خۆ مێوژە سوورکە، لەگەڵ لەبلەبی
ئەوەند بەتامە، درەنگ تێر ئەبی
شەوارەی زستان، شەوچەرەی دۆستان
باسووق و سجووق، دێتە بەردەستتان
بەسەر مێوژدا، مەولود ئەخوێنن
ئەبێ بەموفەڕک، خەڵک ئەیفڕێنن
سرکە، ئەنواعی ترشی لێ ئەکرێ
(ڕەنگاو)[٥] بۆ شێخان، دەست بەدەست ئەبرێ
حەڵوای دۆشاوی، خەنیمی کوردە
چەند پێخۆرێکی، بەدەستوبردە
خەڵک کردوویانە، بەپەند و باوێ
وای لە قونێیە و، وای لە دۆشاوێ
من ئێستاش موشتاق بەزمی (مشتاغ)م[٦]
هەڵپەڕکێ و بلوێر دای لە دەماغم
لەتکەی سەر (مشتاغ) دەمی سبەینێ
هەزار (ڕوتاب)ی عەرەبی دێنێ
قلانگی سجووق، بەتەنافەوە
سێ داخی ناوە، بەدڵی جافەوە
پەڵووڵە باسووق بە بادامەوە
وا دیسان تامە، تامەی دامەوە
چەکەرەی باسووق بیکەیتە ناو ڕۆن
هەر بیخۆی بڵێی، توخوا چۆنە چۆن؟
زستان (خۆشاو)ی[٧] مێوژت دەسکەوێ
خەفەتباریش بی خەمت ئەڕەوێ
ئنجا با ناویان بڵێین سەربەسەر
من ئەڵێم و تۆ بیخەرە دەفتەر
یەکەم (زووڕەز)ە، کە زوو پێدەگا
پێستی ئەستوورە، هەر وەک پێستی گا
ئەمجا (مەفرە) و (زەلکە) ئاودارن
بەڵام شیرین نین هەر مزرکارن

ئەمجا (سەعدانی) ڕەونەقی ڕەزان
بەلار و لەنجە وا هاتە دووکان
حەرامە لەپاش سەعدانی ترێ
خرمەی زۆر خۆشە، تێری لێ ناخورێ
بیخەیتە بەفراو بەچلەی هاوین
بۆ دەمێک ئەشێ خاڵ و میل ڕەنگین
دەم دەنکی نەگرێت تەنگ و نازدار بێ
ترێی ڕەش لە سای گەردنیا دیار بێ
بەنەشئەی ترێ، کە چاو هەڵگێڕێ
سۆفی و مەلا و شێخ، لە دین وەرگێڕێ
ئاخ سبەینان زوو، پێش هەتاو کەوتن
لەگەڵ نازداری سوراحی گەردەن
بەلار و لەنجە و غەمزە و نازەوە
بەوردە ڕازی عەشقبازەوە
لەبن سێبەری، مێوی سەعدانی
ڕاکشێی سەرت بکەیە سەر ڕانی
سەیری ترێ کەی بەژوور سەرتەوە
ئەو بەناز ترێ، بکا بەدەمتەوە
(تالعی) (سەعدی) لەگەڵ سەعدانی
قران السعدین[8] تەواو بزانی
بەو عەشقە دنیا ئەبێ بە هی تۆ
ئەو شەوقەت نەبێ، شێتی و ڕەنجەڕۆ
(چاوەش ئوزومی) کەوا مەشهوورە
ئەم سەعدانییە بەڵام ئەو دوورە
(کشمش ئەزمیریی) پێ کوڕەی ئەمە
هەرچی پێ بدرێ هێشتا هەر کەمە
ترێ (طائفی) (سەر قوولە)ی لەڕە
(پایزە) و (سووراو) ناخورێ بێ فەڕە
ترێ (سپیکە) خەرجی دۆشاوە
لەپاش سەعدانی، ئەمجا ئەو باوە

(هندویی) و(کاژاو) و(سورشامی) و(ڕەشکە)
بەبار بیهێنە و لە خەڵکی بەش کە
(بۆڵ ماز) و (مسکی) و (مێخی) و (ڕەزاقی)
(گون توولە) و (کلکەڕێوی) و (عوشاقی)
(نینۆکی بووکێ) و (شمیری) باشە
(چەمیلە) خواردنی دۆمی کلاشە
(یاقووتی) و (زەردی) و (مام برایمە)
(شەقشەقە) و (فەرخی) پێستیان قایمە
ترێ (دەردەبۆڵە) و (گونکە) و (شیرازی)
بێ تامن هیچ کەس، پێی نابێ ڕازی
(خۆشناو) ئەو کاتەی بەفری لێ باری
ئەوسا نایابە، بیبەی بەدیاری
ئەمە بەتەنها ترێکەمانە
هەرمێ و هەڵووژە و قۆخ دووچەندانە
قۆخێک لە پاریس بەدوو فرانقە
لێرە لەتکە قۆخ، سەرمایەی بانقە
لە دەست نەزانین، هەزار ئاخ و داخ
هێشتا تووتنمان، نەبووە بەساچاخ
ئاخ بۆ کەساسی، داخ بۆ کەساسی
خاکت ئەمەیە و کەچی نایناسی

(۱،۲) میوانە: یەکەم واتە میوەهات. میوانی دووەم واتە میوان.
(۳) دالێت: ئەو دار میوانەیە کە بەدرەختی ترا هەڵئەگەڕێن.
(٤) واتا ئەوانەی ئەڕۆن بیانگرن و ئەوانی کە ناڕۆن هی خۆمانە و لە کیس ناچێ ئەمە لە تێکەڵ بوونی قالۆنچە و ترێدا بووە.
(٥) ڕەنگاو: جاران لە ئاخر و ئۆخری دا کە ترێ ڕەشکە خەریک ئەبوو دوایی بهاتایە، ئەهاتن هێشووە ترێیان ئەخستە ناو سرکەوە و بەو جۆرە بەتەڕێتی ئەمایەوە و نەئەبوو بەمێوژ. تاکو کەی بیان ویستایە دەریان ئەهێناو ئەیان خوارد بەو جۆرە ترێیەیان وتووە (ڕەنگاو)- م. ه.
(٦) مشتاغ: کە ترێ بەتەواوەتی پێ ئەگات، لەناو ڕەزەکاندا جێگەی مێوژ کردن و دۆشاو کوڵاندن و باسووق و سجووق کردن ئامادە ئەکەن. بەو شوێنە ئەڵێن، جێ مشتاغ. بەو کاتەش کە ئەو جێ مشتاغە ئامادە ئەکەن پێی ئەڵێن، وەختی مشتاغان. لە کوردستاندا بەتایبەتی لەو شوێنانەدا کە ڕەزی زۆرە وەکو شاربازێڕ و ماوەت، کە ترێ بەتەواوەتی پێ ئەگات لەناو ڕەزەکانا، لە شوێنێکی تەختدا، ساباتێک دروست ئەکەن، خاوەن ڕەز بەخاو

و خێزانەوە ئەچنە ژێر ئەو ساباتە و بەڕۆژ ترێ لە مێوەکان ئەکەنەوە و بەشەو لە خۆڵاوێکی تایبەتی هەڵئەکێشن و ئەیکەن بەمێوژ و یاخود ئەیخەنە ناو شاڵێکی تایبەتییەوە و ئەیگوشن و ئەیکوڵێنن و ئەیکەن بەدۆشاو و باسووق و سجووقیشی لێ ئەکەن. شەو لەناو ڕەزانا بەدەم خۆڵاوکردنی ترێ و دۆشاو کوڵاندن و باسووق و سجووق کردنەوە و بەدەم ئیشکردنەوە ئەیکەن بەگۆرانی و شمشاڵ لێدان و بەزم و ئاهەنگ تا شەوێکی درەنگ.

(٧) خۆشاو: جاران لە زستانا مێوژ و لەتکە هەرمێ یاخود قەیسی و کشمیش ئەکەنە ئاو و بۆ چەند ڕۆژێک لە ئاوا ئەمێنێتەوە، ئەوسا هەمووی نەرم ئەبێ و ئاوێکی خۆشی لێ پەیدا ئەبێ کە بەوە ئەڵێن (خۆشاو).

(٨) قران السعدين: نیازی لەو نزیک بوونەوەیەی هەردوو ئەستێرەی زوهرە و موشتەرییە کە لەیەک نزیک ئەبنەوە. پیرەمێرد نیازی دووبارە لە زاوا و بووکێکە یاخود دوو دڵدارە کە وەکو ئەو دوو ئەستێرەیە کە لەیەک نزیک ئەبنەوە.

***

بەیتی ترخێنە

سالّ و عەیامان کە ئەتوت زستان
ئەبوو بە بەفر و زوقم و ڕێ بەندان
کە بەفر ئەباری تا پشتێنەی پیاو
نە ئەتوایەوە بەتینی هەتاو
دەر و ژوور بیست ڕۆژ ڕێگا ئەبڕا
مەل و جانەوەر ئەچوون بەقڕا
کەو و کۆتر و داڵ ئەڕژانە شار
لە بیرمە کەوم ئەگرت جار بەجار
ئای لەو خۆشییە کە لەناو بەفرا
کەوم ئەگرت و ئەمکرد بەهەرا
گۆشت و دار و ماست ئێجگار قات ئەبوو
بەشەو ئەم شارە کش و مات ئەبوو
هاوین زەخیرەی زستانیان ئەخست
ماڵی تفاقیان ئەهاتە نوشوست
قاورمە لەجێی گۆشت دائەنرا
بەکەشک تامەزرۆی دۆکوڵیو ئەدرا
بە لەتکە هەرمێ، دەم تەڕ ئەبوەوە
بە خۆشاو ترێ لەبیر ئەچوەوە
گەڵا مێوی وشک بۆ یاپراخ ئەبوو
بۆ خەنەی بووک بوو کە ئەدرا بەشوو

دۆینەی بەیانیان چەند مزر و خۆشە
بەکەوچکی دار تێر هەڵی لووشە
ئینجا لەباتی سەوزە و میوەی تەڕ
شێلمی ترخێنە خۆی ئەخستە گەڕ
وا هاتینە سەر بەیتی ترخێنە
کە ترخێنە هات هەڵیقوڕێنە
لەناو عەرەبدا دوو بیدعە هەیە
یەکەم (حەسەن)ە دوو (سەیئە)یە
بۆ عەنعەنەی کورد ترخێنە و ئێستە
بڵێ (سیئە) هیچ لێی مەوەستە
چونکە ئێستا کە بەچلەی زستان
هەموو سەوزەیەک دێتە بەر دەستتان
لەباتی شێلم، سڵق و سپێناخ
لەگەڵ (ئەنکەناز) بیکە بەیاپراخ
هەمیشە گۆشتی تازە و ماست حازر
کەشک و قاورمە چی لێ بکەم ئیتر
کە خوا فەرموویە (لحماً طرية)
دیارە گۆشتی وشک لەتام بەرییە
کەوابێ شێلمی گەنیو چی لێ بکەم
گوێ ڕاگرە بەیتی ترخێنەت بۆ بکەم
شێلم و بڕوێش تێک هەڵئەشێلرێ
چاڵێکی قووڵی بۆ هەڵئەکەنرێ
لەو چاڵەدایە، هەتا ئەترشێ
کرم و گڵ خۆرکەی تێ ئەورووژێ
بۆرە زەلامێک ئەچێتە ناوی
پاو و پل کوڵکن، قول کرێشاوی
تیا هەڵدەپەڕێ و بەرز ئەبێتەوە
تاپێی ئەو چڵکەی لێ ئەبێتەوە
ئینجا دەگەنێ وەک دەعبای تۆپیو
دوکتۆر بیبینێ ئەیخاتە ناو شیو

کە دەریان هێنا دەستی نەشۆراو
ئەیکات بەتۆپەڵ بەسووری هەتاو
جار جار بەو دەستەی کە چڵم ئەسڕێ
ترخێنە ئەخوا و ناو سکی ئەگرێ
هەرچەند کە بێزووش بەترشی ئەکا
لەبەر بۆگەنی ناو چاو گرژ ئەکا
شێلم ئەکرۆژێ خرمەی دێ وەک گیا
لاسکە شێلمی لە لا وەک لۆبیا
لە لاجانگیدا ئەسپێ دەردێنێ
لەگەڵ ترخێنە هەڵیەفلیقێنێ
لالغاوەی پڕ لە کەف و بڕوێش
سەر و پۆتەڵاک وەک پرچی دەروێش
چیغێکی کۆنی پڕ لە چڵک و تۆز
کە بۆ کارەگەل کرابێت بەکۆز
دەبیەنە سەربان لەوێ هەڵیەخەن
سفرە بۆ مار و مێروو ڕائەخەن
کە ڕەشەبا هات تۆزی میز و گوو
ئەڕوانی بەگژ ترخێنەدا چوو
چونکە هاوین خەڵک شەو لەسەربانە
جێی میز و گووە وەک ئەدەبخانە
قەیناکا تۆزێک تۆزی لێ نیشتووە
پیشەی قەدیمە کە بەجێی هێشتووە
ناو زگی ئێمە لەو پاکتر نییە
لە زگدا فەرقی پاک و پیس چییە؟
ئەمە تەرتیبی ترخێنەمانە
بۆچ پێی نەئاوسێ زک وەک هەمانە
عەنعەنەی وا قۆڕ عەمری نەمێنێ
با شێلم بە ترش لە جێی بخوێنێ

***

وردەکاری مەولەوی

١٩٣٩

سەیرکەن، مەولەوی و ئەم نوکتە وردە
نابێ بە مەعدووم، مەردی، نەمردە
دوای سەد ساڵ پرسی مەعدووم لەکوێیە؟!
هەر فەردێک ئەڵێ ها، وا، لەوێیە!

ڕەشەبا(١)

١٩٤٨

هاوینە و گەرما و میوە گەنانە
نیوەی ئەم شارە، شەو لە سەربانە
تۆزی ڕەشەبا و چاوێشە و هاوار
سەربانی وێران، پڕ دووپشک و مار
لە هەموو لایەک، گریانە و قووڕە
کفر ئەکا پیاوی بێ خەوی تووڕە
شەو لەسەربانان کە دەچنە سەراو
ڕۆژ هەڵدەقرچێ بەتینی هەتاو
ئنجا ڕەشەبا ئەو تۆزە دێنێ
بەدەم و لووتیا هەڵدەپرژێنێ
گۆزە و دیزەیشمان کە پڕن لە ئاو
ئەو تۆزەی تێ چوو، گلاو هەی گلاو
هێجگار چەند ماڵێک، بەڕیز لەیەک بان
چیغێکی تەنک کەوتۆتە بەینیان
گوێیان لە پرخە و مرخەی یەکترە
تەگە و سابرێنی بەئەدەبترە
زۆر جار ڕەشەبا، دەرپێ ئەفڕێنێ
ڕۆژێکیش ئەبێ، دەرپێ نامێنێ
ئێستا تویژاڵێک، لە ژوور ئەژنۆیە
بەندی لاستیکی، بۆ من و تۆیە
پاکانەت بۆ بکا، بەهەڵاتەوە

بلێ بەندە خوێن، نەکراوەتەوە
ڕاستە خۆ گرێی لە ناوا نییە
گرێ نەترازێ شوبهەی بۆ چییە
لاستیک شل بووە، خۆی داماڵاوە
لاولاو و تێلا، وا تێک ئاڵاوە
کۆنەکا هینێ وامان پێ یەژێ
تنۆکێکی خوێن، زۆر خوێن ئەڕێژێ
کە ئاگر و پووشوو، گەیشتنە یەکتر
ڕێی پارێزگاری نامێنێ، ئیتر
ئافەریدەکار، کەوا ئەتوانێ
(خوو)مان لە (خۆ)مان چاکتر ئەزانێ(٢)

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

(٢) خوو: کار و کردەوەی هەمیشەیی. خۆ، یاخود، خۆمان: ئێمە، کەس و کار

***

چوارینەی فەلسەفی

بەجیهان ئەڵێم، سێبەری ئەشکەوت(١)
لەوێدا ڕێبوار، سەرخەوی بەرکەوت
هەڵساو بۆی دەرچوو، هێندە تیا نەسرەوت
وا نەبوایە چۆن جێ بەر تۆ ئەکەوت

***

ئاخ، خۆزگە گوناه بۆگەنی ئەبوو
کەس بەلای پیاوی بەدا، نەدەچوو
ئەوسا بەبۆنەی ئەو بۆگەنەوە
پاک و پیس لەیەک جوێ ئەبوونەوە

***

ئەگەر پیاو خراپ هات مەدحی تۆی کرد
لە ڕەوشتی خۆت، لادە دەستوبرد

دیارە بە(لابە) لە ڕێت لا ئەبا
وەک کای ناو خەرمان ئەتداتە بەر با(٢)

***

من بەوە زانیم پیاوی تەواوم
بەدێکی ناودار جوێنی پێ داوم
ناویشی ناڵێم، نییە لەم شارە
دار هەڵدەبڕم، ئەو لەوێ دیارە(٣)

***

نالی فەرموویە، دوانی بێ ئەدەب
ئەویان ئەوەڕێ، ئەمیان ئەکا سەب
«وخلقناکم اطواراً» دیارە
یەکێ بێ دەنگە و ئەوی تر هارە

....

(١) ئەم سێ چوارینەیە تارمایی فەلسەفەی (خەیام)ی تیادا دیارە، پیرەمێرد زیرەکانە گیانی چوارینە فارسییەکانی وەرگرتووە و وەک دەستووری خۆی دایڕشتۆتەوە.

(٢) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

(٣) ئەم دوو چوارینەیە، بیر و داڕشتنی پیرەمێرد خۆیەتی، بەڵام سوودی لە پەندی فۆلکلۆری کوردی وەرگرتووە کە دەڵێت: «دار هەڵبڕە سەگی دز دیارە».

***

بۆ مەلیک غازی

«یاخوا عیراقمان جێی شانازی بێ
بەشمان بەغازی سەرفرازی بێ
ئەو نەسلی پاک و ئێمە نەوەی چاک
پێکەوە بژین، لە عالەم بێ باک»

***

مزگەوتی گەورەی سلێمانی

یەکەم:

وەک ڕێوی شل بووم لە پێچ و دەورە
خزاومە حەوشی مزگەوتی گەورە

وامزانی خالّیی له (ماسیوایه)
گۆشەی عیبادەت جێی ئینزوایه
نەمزانی بانی دووهەوا تێدا
(من کل فج عمیق) لەوێدا
بۆ ئەو کەسانەی، دڵیان وریایه
نووری کاک ئەحمەد، زۆر ئاشکرایه
له حەوز بەرەو خوار، تا بڵێی خواره
گەر باوەڕ ناکەی وەره بنواڕە
حەوزە گەورەکەی، کە دەڵێن پاکه
پڕیه له قەوزە، هەر وەک شیاکه
حەوز نییه خەزنەی چڵم و بەڵغەمە
هەر بەڵغەمێکی سەلکە شەڵغەمە
ئەبارێت چڵم و بەڵغەم وەک تەرزە
باقڵم، ئاخ و تف لەلایان فەرزە
ئەدەبخانەکە و حەوزی تێکەوتن
پڕیانە لە ئاو هێندە بێ بەختن
له حەوزی حەوشە قنگ هەڵدەبڕن
شڵپە شڵپ پەردەی حەیا ئەدڕن
چڵم و بەڵغەم و گووی تیا بشۆره
له قولەتێن بوو (ماءً طهور)ه

دووەم:

وا دەستنوێژ شوررا، گوێمان له بانگە
بۆڕە بۆڕێک دێ، وەک بۆڕەی مانگە
(مەلا سەعیدە) وا سەڵا ئەکا
ڕۆحی بیلالمان بۆ ئەحیا ئەکا
دوور له بانگەکە، ئەمەم هاتە بیر
«انکر الأصوات، لصوت الحمیر»
دەک خوایە بانگدەر قۆڕەت لێ کەوێ
کە هەڵساین بۆڕەت بڕابێ شەوێ

من بۆڕەی ئەمەم لا گران نایه
خەڵک ئەڵێن زەوقی مەملەکەت وایه
کەس نییە بڵێ: موسوڵمانینە
بانگی محەممەد، ڕەونەقی دینە
بۆچی دەنگخۆشێ نییە بانگ بدات
هەر لێرەم دیوە، بانگ بەقۆنتەرات
خۆ کەسێک بێت و، لەوێ بانگ بدا
لێی ڕائەپەڕێ و جوێنی پێ ئەدا
درەنگ بێ و وادەی بانگیش تێپەڕێ
بایێ وادەش بێ، ئەبێ بزەڕێ
خەڵک لێی ئەترسێ، هارە والسلام
مڵۆزمێکە بۆ بانگی ئیسلام
نازانم خوا بۆچ بۆڕەی نابڕێ
یاخود پیغەمبەر بۆچ تێی ناخوڕێ
لەزەتی بانگی ئیسلامی نەهێشت
هەرچی گوێی لێ بوو، مزگەوتی جێهێشت
بەو دەنگە قۆڕە سەڵای نیوەڕۆ
هیچ فەرقی نییە لەگەڵ باوکەڕۆ
ئەگەر (الله دێر) بەو ڕەنگە بکرێ
باراش لە ئاشی گەرمیان ئەبڕێ

نوێژ

بانگمان تەواو کرد، جەماعەت بەسترا
بۆ ئیمامەتی کوێرێک پێش خرا
بیست مەلای چاوساغ لەوێ وەستاوە
ئیمام کوێر نەبێ، نوێژ ناتەواوە
هەر ماڵی خوایە، شێواوە بێ خێو
مەشهوورە فیکە بە برای بێ لێو
توخوا لێی گەڕێ لە ئیمانی کورد
هەر بۆ ئەوەیە، بڵێن نوێژمان کرد

ئاخ ئەم خۆزگەیەی من ئەهاتە دی
شەڕە گۆچانی کوێرانتان ئەدی
سا دایکت ئەگێم، تەقەم بۆ بکە
ئەگەر نامەرد نیت مەڕۆ ڕامەکە
تەقەی کرد گۆچان وەک تیر ئەفڕێ
ناوجەرگی کوێرەی بەرامبەر ئەبڕێ
هەندێکیان وەک ئاش ئەسووڕێنەوە
بە دوو سەد چاوساغ لێک ناکرێنەوە
هەرچی نوێژ ئەکات لەو بەر هەیوانە
سوجدە ئەباتە بەر ئەو قەبرانە
لە شێخ ئەترسێت لە خوا قەیناکا
لەبەر شێخ نەبێت هیچ نوێژێک ناکا
قەیناکە قەبری شێخی سەرکارە
سوجدە بۆ شێخە (زاتەن) لەم شارە
لە جەردەبیشدا نوێژیان تەرک ناکەن
بۆ هەژار کوشتن پف لە دۆ ناکەن
چاولێکەرییە، نوێژ کردنی کورد
هەر بۆ ئەوەیە، بڵێن نوێژمان کرد
ژن و شێخ لە خوا پێشترە بۆ سوێند
ئیتر بەسیەتی تەواومان تێ چێند

کۆمەڵی

بێینە سەر باسی ئیجتماعیمان
ئەخلاقی عەسری (ضد)ە بۆ ئیمان
هەر لەو جێیەدا بڕۆ چایخانە
کە چووی دانیشە و ئەوسا بڕوانە
شەشی سیاسی و سێ چوارێک مەلان
لە دنیا و خەڵکی عالەم تەوەڵلان
هەر حکومەتێک کە باسی بکرێ
دەستبەجێ ناوی ژنی ئەبرێ

چە ڕایەکیان دەکەوێ ئەوان
بێن بەسەگی ناو موڵکی خۆمان
فەنی ئەوروپا هەمووی چاوبەستە
فەلسەفە و عیلمی فەلەک هەڵبەستە
بێتە بەرامبەر مەلای پێنجوێنی
سەگ ئەڕێنێتە دین و ئایینی
سیاسیەکانمان هێند بەعینوانن
خەڵک بەمەخلووقی خۆیان ئەزانن
دەعوای ملووکی کرمی کەللەیە
کەر کامیان هەستێ گورگی گەلەیە
بەخۆ هەڵکێشان بە باڵ ئەفڕن
(ئوتیل ماجستیک) بەخەنجەر ئەگرن
بێینە سەر باسی چایخانەکەمان
هۆدە شڕێک بوو تاقی بەر هەیوان
چایچی کێری خۆی کرد بەپلار
بێ بەشی ناکا، مشتەری و ڕێبوار
بەو حاڵەشەوە، مایە سووتاوە
چای بەدوو پوولە و پارەی نەدراوە
دەفتەری بەقەد، گەڵای کوولەکە
نووسیوێتی وەک، قەرزی جوولەکە
هەر ئەشیرێنێ و کەس گوێی ناداتێ
دێتەوە ژێر بار، لە پاش سەعاتێ
هەندێکیان تیایە، خۆیان و گونیان
وردە شاتری ناگاتە گونیان
چاوەڕێی مامەن بەزێوبەوانی
چوار عانەی دەسکەوت تێ فکریت هانی
ئنجا سەیریان کە، شەڕە تەقسیمە
تێک گیران لەسەر پێسە و سانتیمە
ئەبم بەعانە و بەمامە بدرێم
هەر ئەو سەعاتە (چوار پارە) ئەکرێم

وەزیری ئەوقــاف شـێخ ئەحــمــەد داود
چایخــانەی داخــست، چایچی نابوود
وتی چایـخـــانه له مـــزگـــەوتایه
ئەوانەی لەوێن لەش پیـسـیـان تیـایه
حـوکم و فـەرمـانی وەزارەت دەرکـەوت
شەرعەن مەمنوعه لەش پیس له مزگەوت
هەی دەسـتت بەگـون، مـەعـالی وەزیر؟!
تۆی بۆ حکومـەت، خـاوەنی تەدبیـر؟!
خـۆت له مـزگـەوتا، تا پێگەیشـتـووی
دەنگ وایه کـەوا، پاکـیان نەهێشـتـووی
بەو سـەرمـایەیە، ئێـسـتـه وەزیری
گـەیشـتـیـه پایەی، هەنگامی پیـری
داخی سـەرداخـان شـێـخی مـەندەبۆر
ڕیش دووکـەڵاوی چاکی جـبـه شـۆڕ
هەر سـاڵی مـاڵێ سێ مـانگ مـیـوانه
به حـوکـمی شـێـخی بۆ ئەو تەرخـانه
هەندێ جار ڕووی خۆی، بەشاڵ ئەپۆشێ
له گـوێ ئاگـردان، چڵم هەڵئـەلووشێ
هەرچی بیـەوێ خـۆی داوای ئەکـا
نـەیـدەیـتێ ئـەڵـێ، وا تـۆوم تـکـا
بیـسـتـوومـه هەندێک له ئەوروپایی
بۆ تەحلیلی ڕۆح، خـەڵکی گـەدایی
بەرگی سـوالـکەری دەپۆشن دەڕۆن
نـایـاننـاسنـەوه، لەبـەر چڵـک و ڕۆن
یاخـود هەندێکیـان، مـوبتـەلای دزین
شـتـێـک نەدزن بەڕەحـمـەت ناژین
بـۆم تـەحـلـیـل نـابـێ ڕۆحی ئـەم زاتـه
کـه لەناو خـەڵکا، وەلی، سـیـفـاته
هێندەت زەحـمەته، پێت بڵێن شـێخه
گوریسـێک ڕاخه و، ئەم شارەی تێخه

هەندێ ئەڵێن(١)

١٩٤١

هەندێ ئەڵێن کـابرا تۆ بۆچ نوێژ ناکـەی(٢)
بەخۆهەڵکێشـانتـا دۆسـتـداری چاکـەی
کەچی جارێک نەمان دی بێیته مزگەوت
دیاره، پیاوی خوا نیت دوورکەوتی دوورکەوت
جـومعـه ناکەی، ناچییـه زکر و تەهلیله
هەر کـەبابه و هەریسـەیه و قـەندیله
ڕۆژوو ئەگریت، کەچی له نوێژ بێـزراوی
به فـتـوای شـێخ، یەکانەی دەم بەسراوی
دەستنوێژ ناشۆی، پاک نابیتەوه گڵاوی
بێیته خواردن، مێملێ گۆشت و پڵاوی
ڕەحـمـەت لەوەی لەلاتەوه نان ناخـوا
پارێز ئەکـات، چاکت ئەناسێ بەخـوا
گـیاندار کوژ و، تووڕه و تڕۆی له ڕوودا
مـاسـیت نەهێـشت له زەڵم و تانجەڕۆدا
له هیچ و پووچ هەرزه وەکـیلی خـەڵکی
هەر بۆ ئەوەی که پێت بڵـێن بەکـەڵکی
ڕووت و قـووت و لاهەڵپچڕاو، بێ پشـتێن
بەشـەو تەغـارێک پرتەقـاڵ تێ ترشـێن
بەعـومـری خۆت خـاولی بۆ مـاڵ ناکڕی
که نانت خوارد، دەستت بەڕیشت ئەسڕی
هێـشـتـا فلست بەدەلاکـێک نەداوه
خۆ حـەمـام هیچ، چڵکی پارت لا مـاوه
کێ دی جلی تازەت لەبەر کـــردبێ؟
قـۆندەرەت لای بۆیاخـچـیـیـەک بردبێ!
توخوا سەر و ڕیشت سابوون ئەناسێ؟!
هەڕاجـخـانه ئەگـەڕێی بۆ کـراسێ!

پانزە سالە پەنجەرەت ناکرێتەوە
میکرۆب ناوێرێ بێتە ناو جێتەوە
لە بەفر و دۆی هاوینان نائومێدی
بەندوباوی کابرات لێ هاتۆتە دی

منیش ئەڵێم:

ئەمەی ئەوان، منیش لە جوابا ئەڵێم
خوا لە دڵمایە، هیچ کوێی بۆ ناگەڕێم
حاڵی دنیاش هەر چۆنێ دێتە بەر
تێ دەپەڕێ شاه و گەدا ئەیبەنە سەر
خوا بە تۆبە لە حەقی خۆی خۆش ئەبێ[٣]
بە (حەق الناس)ە پەت پەتیت تووش ئەبێ

(١) ئەم شیعرە پیرەمێرد خۆی نووسیویە و وەڵامی ئەو تانە و توانجانە دەداتەوە کە خەڵکی نەزان تێیان گرتووە، ئەوە هەڵەیە کە هەندێک دەڵێن ئەو شیعرەیان بەنامە بۆ ناردووە و ئەویش (وەک لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا نووسراوە) بەیەک دێڕ وەڵامی داوەتەوە. ڕاستییەکەی ئەوەیە پیرەمێرد باسی توانجەکانی ئەوانی کردووە و بەچوار بەیت شیعر وەڵامی داونەتەوە.

(٢) بەیتی یەکەمی ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

(٣) لە لاپەڕە ٢٥ی دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا تەنها یەک بەیت لەو چوار بەیتە نووسراوە کە پیرەمێرد وەڵامی پێ داوەتەوە.

***

مێژووی هاتنە دنیای (هۆشمەند)ی حەسەن بەگی جاف

تەئریخی هیجری، یەک زیاد، چونکو تاقانە و تەکە
جێ نشینی محمود پاشا محمود هۆشمەند یەکە = ١٣٤٦ی کۆچی
میلادیش وا بۆ ڕێکەوت لە پاشا
مەحموودی هۆشمەند دانیشت بەسەر جێ مەحموود پاشا = ١٩٤٥ی زاینی
این تأریخ چو نام فرود آمد أز سما
جای محمود غزنوی محمود ما = ١٣٢٤ی هەتاوی

***

شیعرەکانی پیرەمێرد بۆ ئەمین زەکی بەگ[١]

١- بۆ چلەی ئەمین زەکی بەگ:

١٩٤٨

داخێ کە فەلەک، نای بەجەرگما
کزەم، لە کزەی سەرەمەرگما
بەخت و بەرگم ڕەش، چاو سپی بەشین
فرمێسک سوور و سوێر بۆ (حەمەد ئەمین)
ئۆف، لایە پیری، لایە نەخۆشی
لایە پەرۆشی، خەوش و سەرخۆشی
لایە ماتەمی و ماتی و بێ هۆشی
بۆ پیرێکی گەنج، کە خاک دایپۆشی
گوڵ لێم بوو بەخار، گوڵشەن پڕ جەخار
هۆزاری هەژار، زار و ناڵە کار
ئەلاوێننەوە، لاوان دڵ غەمبار
خوا ئاهی پیریم، بۆ بخاتە کار
باوەڕم هەیە، کەوا گیانی پاک
نامرێ ئەچێتە، هەوارگەی ئەفلاک
هەر وەک گەلاوێژ، بەجریوە و ڕووناک
پرشنگ ئەداتە، ڕووی مەڵبەندی خاک
ها، ئەوە گیانی (حەمەدەمین)ە
نیگەهبانە بۆ ئەم سەرزەمینە
چونکە باوەڕی بەخوا و ئایینە
جێی خاڵی نابێ، لە خۆی ئەمینە

(١) پیرەمێرد کە ئەو (نۆ) پارچە شیعرەی بۆ ئەمین زەکی بەگ نووسیوە. تەنها پارچەی نۆهەم لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا چاپ کراوە و هەشتەکەی تری پشت گوێ خرابوو.

***

١٩٤٨

٢- چرای ڕووناکی، کورد کوژایەوە
تەختی سلێمانی، تەخت کرایەوە

تۆماری کوردی، تەئریخ هەڵپێچرا
پەردەی ڕەش بەڕووی، ئەدەبا کێشرا
ئەمین زەکی بەگ، ڕۆژی ڕەمەزان
هەوارگەی بردە، سەر گردی سەیوان
لەو ساوە کە ئەو، ئەسپەردەی گڵە
فرمێسکم تێکەڵ، بەخوێنی دڵە
دەرکەوت زاتێک بوو، بەعەهد و پەیمان
لەدوایی ڕۆژا، هاتەوە ناومان
بۆ میللەتەکەی هێند تێکۆشابوو
قەڵەمی دەست و پەنجەی شکابوو
دیسان بۆ پێنجوین، تێکۆشایەوە
خێر!! ئاو و گڵ بوو، وا هێنایەوە
تا چەرخی جیهان، لە گەڕ ئەکەوێ
پیاوێکی وامان، تیا هەڵناکەوێ
دایکی خاک وەهای، گرتۆتە باوەش
ئازاری دەستی، کردووە فەرامۆش
بەڵام، من بەندی جەرگم بڕاوە
زوو نەگەمە لای، کارم تەواوە

١٩٤٨

٣- ئەی چەرخی پیر، هیوام هیچ نەماوە پێت
ئاخ خۆزگە، ئەمدی، کردەوەکەی خۆت، ئەهاتە ڕێت
ئەو (شوێنەوار)ە، ناوی (خۆراوا)یە، ڕۆژێیە
ئەم (ڕۆژهەڵات)ە لاتە، ڕووناک بێ، گرانە پێت
ئەستێرەیەکی گەش، کە لە ئاسۆی بڵندی کورد
دەرکەوت، کوێرایی چاو بوو، مەگەر بۆ بووە تانە لێت
وات شاردەوە، ئیتر نەدرەوشێتەوە، بەڵام
خەتی شوعاعی، هەر لە برەو دایە، تاکو دێت
سەربەرزییە کە پیاوی وەها، هەڵکەوێ، لەگەڵ

ئەی نامەوەر، ئەمین بە، ئەمێنێ کتێب، لەجێت
ڕۆییت، ئەمین زەکی بەگ و زووبوو، بەهەشتە، جێت
٤٢٦ ١٦٦ ٢١ ٧١٢ ٤٧٣ = ١٩٤٨ی زاینی
روح الأمین لەپێش و محەممەد، ئەمینە، لێت
٣٤٦ ٣٤٣ ١٣٢ ١٠٦ ٤٤٠ =١٣٦٧ی کۆچی

١٩٣٧

٤- کابرای (زەکی) تۆیش، نەخەڵەتابی
بڵێی حسابی، دەوری نیابی
ئاگات لێ بوو چەند، ئەزیەتت کێشا
بۆ تووتن و سووتن، چەند سەرت ئێشا
کەوا کەوتوویە، ناو گەڕەکەوە
چاو بەستەرەوە، بەدەسرۆکەوە
بۆ خۆت، کتێبی، تەئریخ بنووسە
سەرپێچی مەکە، لەم چارەنووسە
مەقامی منیش، مەیلی مینایە
مینای دڵ، بەردی، ڕەجمی زۆر تیایە
من هیوام بەکەس، نییە بێ باکم
بەتەعنەی بەدکار، ئەزانم چاکم

١٩٥٣

٥- شەپۆڵی دجلەی گەردشی دەوران
پڕیشکی بەدی کەوتە سەر ژیان
دنیا و دجلە و چاو، هەرسێ پێکەوە
نازانین، ئاخۆ، ڕوون ئەبێتەوە؟!

١٩٤٨

٦- یادی دڵسۆزێک، بەگریانەوە
وا بەگردەکەی، شوێن سەیوانەوە
ئەنینی حەزین، بۆ ڕۆحی ئەمین
(روح الأمین)ی، بێ بە هاونشین

١٩٤٨

٧- دەنگێکی خۆش لە قوببەی ئەم ئاسمانەدا
(تەئریخی کوردە) ئێمە بەگێتی نیشان ئەدا

١٩٣٩

٨- ئەمین زەکی بەگ، کە دیارییە
ئاردی گەنمی، قەندەهارییە
ئەمجارە بەشیعر، هاتۆتە مەیدان
وەک سەروی سەربەرز، لە ڕووی دەربەندان
تەئریخی کۆنی، دەربەندی گەورە[1]
کەس نەیدەزانی، هەتا ئەم دەورە
بەیازدە شیعر، بۆی بەیان کردین
ئێستا شارەزای، دەوری ڕابردووین
یاخوا هەر بۆمان بمێنێ بەخێر
تا لە تەئریخمان شارەزابین، تێر

(١) لە ژمارە (٥٨٤)ی ژینی ساڵی (١٩٣٩)دا مامۆستا (قانع) بە هەشت شیعر داوای مێژووی دەربەندی گەورەی لە زانای مێژوو (ئەمین زەکی) کردبوو، ئنجا لێرەدا داواکارییەکەی قانع و وەڵامەکەی ئەمین زەکی بەگ دەنووسین و ئەو شیعرەی پیرەمێردیش کە نووسیمان بۆ هەمان مەبەستە.

***

شیعری قانع ١٩٣٩

مامۆستای زانا، سەرچاوەی عیرفان
تەئریخ نووسەکەی، خاکی کوردستان
یاخوا هەر بژیت، تا دێر زەمانە
بۆ خزمەتکردن ئەم کوردستانە
ئەجدادی خۆمان نەبوو لە بیرمان
نەمانئەزانی باو و باپیرمان
زیندووت کردەوە حاڵ و ئەحواڵمان
هاتینە ڕیزی دراوسێ ماڵمان
گشت کەس ئەزانێ، کە کوڕی کێیە
باو و باپیری خەڵکی کام دێیە

ئێستەش بەندەی خۆت لە قەرەداغم
بۆ دیتن ئاسار، دڵ پڕ لە داغم
هەیکەلی گەورە، لە دەربەند گەورە
نازانین شەرحی حاڵی چ دەورە
ئایا ئەم پیاوە، کوردستانییە؟
یاخو عیسەوی، یا عیبرانییە؟
مەمنوونی لوتفین، بۆمان مەعلووم کەیت
ئەم گرێ زلە، لە دڵمان لابەیت

وەڵامی ئەمین زەکی بەگ بۆ پرسیارە شیعرییەکەی قانع:

لە ڕۆژنامەی ژین لە سێی ڕەمەزان
هەشت[1] شیعرم بینی، زۆر شیرین و جوان
پێنج شیعری ئەوەڵ، شایستەی شوکرە
سێ شیعری دواییش، پرسینی، فیکرە
ئەڵێن هەیکەلی، دەربەندی گەورە
نازانین چییە و هینی چ دەورە؟!
عولەمای ئاسار بۆ ئەو تیمسالە
ئەڵێن پاشماوەی چەند هەزار ساڵە
قراڵی ئاکاد (نارام سین) ناوێک
چل و حەوت عەسرە هەستا بەتاوێک
بۆ شەڕ هاتە سەر لۆلۆ و گۆتوو
لە قەرەداغدا داوا گەرم بوو
لە دوای شەڕ لۆلۆ و گۆتۆ ئەشکێنێ
مەلیک ساتونی دەرئەپەڕێنێ
باسی ئەو شەڕە و ئەو بگرە و بەردە
نووسراوە یەک یەک لەسەر ئەو بەردە
چەکی ئەو حەلە تیر و کەوانە
لەلای هەیکەلدا دیارە نیشانە
وەک دار، تاشییان، ئەو شاخە گەورە
کردیان بەتیمسال، لە دەربەند گەورە

لە دوای سی عەسرێک ساسانی هاتوون
زۆر تیمسالیان بوو، بەدەسەڵات بوون

(١) شیعرەکانی قانع نۆ شیعرە، نازانم بۆچی مامۆستا هەشتی نووسیوە.

بۆ چلەی مستەفا پاشای یامولکی(١)

١٩٣٦

ئێمە کە ئیمڕۆ دڵمان غەمگینە
جەژنی ئازادمان لە لا وەک شینە
مستەفا پاشا دێنێتەوە یاد
میللەت پەروەر بوو، کورد و سەر ئازاد
بووک و کچیشی، بوون بەڕەهبەرمان
بەوان هاتنە ناو، مەکتەبی کچان
من کە نموونەی ئەو هیممەتانەم
بۆ پێشکەوتنی، قەومێک نیشانەم

(١) پیرەمێرد لە ژمارە (٤٧١)ی (ژیان) دا لە سەرەتای ئەم شیعرەدا نووسیویە: (پەروین بانو) کە منالێکی پێنج ساڵەیە ئەم شیعرەی بۆ چلەی مستەفا پاشا وتووە.

***

بۆ ئەمین زەکی بەگ و صالح زەکی بەگی صاحبقڕان

٩- پێشوازی

١٩٣٢

ئەمین زەکی بەگ، صالح زەکی بەگ
ئەم دوو زەکایە، دوو شوعلەن یەک یەک
ئەمین زەکی بەگ، پێشکەوت ئەمڕۆ دێ
صالح زەکی بەگ، دوای ئەو ئەکەوێ
یاخوا بەخێربێن، چاو گەلمان ڕۆشن
هەردووکیان، بۆمان، زۆر تێ دەکۆشن

***

بۆ سانحەی کچی ئەمین زەکی بەگ

١٩٤٨

ئەستێرەیەکی گەش، کە ئەڵێی، مانگی بەرز ئەوە
سەر گۆیژە کەوت و، بۆ وەتەنی خۆی، چرای شەوە
ئەسڵی، لە نەسلی، قوتبی شیمالە، بەڕۆشنی
وەک، بێچوە قوتبە، مەرکەزی (زەورا) نشیمەنی
چەند ساڵ، لە خوام ئەویست، کە لە کوردا، کچێکی وا
لەم خاکە هەڵکەوێ، بەزەکا، بێ بەجێی هیوا
وا ئەم هیوایە، هاتووەتە دی، زۆر بەدڵخۆشی
جنسی لەتیف و شیعری سنووحاتی دڵکەشی
ئەی سانحاتی، زادەیی، تەبعی وڵاتەکەم
نووسینی تۆیە، تامی خەڵات و بەراتەکەم
باوکت، کە وێنەیەکی تری، نایەتە، جیهان
پێی خۆشە، تۆ، کە تێپەڕی، لەو، نووری نیشتمان

***

کورتەیەکی ژیان و بەرهەمی ئەمین زەکی بەگ(١)

محەممەد ئەمینی کوڕی حاجی عەبدولڕەحمانی کوڕی مەحموودی باپیرە. لە ساڵی (١٨٨٠ ز) لە گەڕەکی گۆیژەی شاری سلێمانیدا لە (حەبیبە)ی دایکی بووەتەوە و دنیای دیوە. باوک و دایکی نەخوێندەوار بوون و باوکی خاوەنی وڵاخ و کاروان بووە. لە (١٨٩٢ی ز.) چووەتە فێرگەی (موڵکیی) سەرەتایی سلێمانی، دوای ئەوەی لە فێرگەی مەلا عەزیز ماوەیەک خوێندوویەتی. لە ١٨٩٣دا چووەتە فێرگەی ڕوشدییەی سەربازیی سلێمانییەوە، دوای دوو ساڵ خوێندن چووەتە ڕوشدییەی سەربازی بەغداد. پاش سێ ساڵ خوێندن لە (١٨٩٨ ز.)دا چووەتە کۆلێجی سەربازیی هەروەها بەشی ئەرکانی ئەستەنبوول کە لە (١٩٠٢) دا بەپلەی (ڕەئیسی چاک)، دەرچووە و لە لەشکری عوسمانی شەشەمی بەغداد دامەزراوە. لە ١٩٢٥/١١/٢٤ دا بۆ یەکەمین جار لە وەزارەتی (عبدالمحسن سعدون) دا بووە بەوەزیری کارداری و هاموشۆ. لە وەزارەتەکانی زانستی و بەرگری و ئابووری و هاموشۆدا بووە کە لە ١٩٤٢/٢/١٠دا لەبەر نەخۆشی باداریی (رئیوماتیزم) بەیەکجاری دەستی لە هەموو فەرمانێکی دەوڵەت هەڵگرت. ئەمین زەکی نەمر ئارەزوومەندی شیعر، ئەدەب، خۆشنووسین، نیگارکێشان بووە. زمانەکانی،

کوردی، عەرەبی، فارسی، تورکی، ئینگلیزی، ئەڵمانی، فرانسی، زانیوە. بەتورکی و عەرەبی و کوردی لە بابەت مێژووی جەنگ، لەشکر، مێژووی سیاسییەوە بەرهەمی بەنرخ و بێ هاوتای هەیە، (٩) یان تورکیە و دەربارەی دەوڵەتی عوسمانی و لەشکری و جەنگیەتی (نەکراون بەکوردی یا بەعەرەبی). یەکێکیان عەرەبییە دەربارەی لەشکری عیراق. بەرهەمە کوردییەکانی ئەمانەن:

١- محاسبەی نیابەت ١٩٢٨.

٢- خلاصەیەکی تەئریخی کورد و کوردستان ب١، ب٢ (١٩٣١-١٩٣٧)

٣- دوو تەقەلای بێ سوود ١٩٣٥.

٤- تەئریخی وڵاتی سلێمانی ١٩٣٩ کراوە بەعەرەبی.

٥- کوردی بەناوبانگ (١٩٤٥ ـ ١٩٤٧) کراوە بەعەرەبی.

٦- تأريخ الدول والأمارات الكردية ١٩٤٥.

(١) بڕوانە (گۆڤاری کاروان) ژمارە -٣٥-ساڵی ١٩٨٥ (چەپکێ نامەی مێژوونووسێکی کورد) کەمال ڕەئووف محەممەد ل ٨٧.

***

سێ شیعر بۆ شێخ محەممەدی خاڵ

یەکەم:

١٩٤١

بۆ ئەو دانایەی[١]، وا لە چەمچەماڵ
هەر ئەو تێئەگا، لە قاڵ و لە حاڵ
لەلام، تەختی سلێمان بۆیە، با، ئەیبرد بەئاسمانا
بزانن سەڵتەنەت، بایە، بەقا نابێ لە ئینسانا
کەوابێ، گەر وەهاش بم، تەختی با بردووم، لەلا بایە
کە، با، بیبا، (کەباب)ێ بێ، کەبابیشم، لە خۆڕایە
مەڵێن، تۆ نەوسنی! باوکم، بەنانێ جەننەتی دۆڕان
من ئەو نانە، کەبابیشی، لەگەڵ بوو، دڵمی هەڵسووڕان
لە کوردیدا، کەباب، بابۆڵەیە، باوکێکە، وەک بابە
کە فرزەند بم، ئیتر بۆ قەدری باب نەگرم، ئەرێ بابە!
ئەڵێن ئاڵتوون، بەهەڵکەندن، بەدەست دێنن لەناو بەردا
بەرۆح کەندن، مەگەر پارەپەرستی، دەستی لێ بەردا

بە سەد دانە دەڵەک زاتێک، لەسەر کورسی ئەمەل دانرا
(دەڵەک) نەبوایە، چۆن وا زوو ئەو جێگەیە بە ئەو ئەدرا
بەبرژانگ، دەوری چاوی خۆم، تەنی، تەلبەند و پاسارە
نەوەک خەوبێت و ئەو دەرچێ، کە خەو زۆردار و لاسارە![٢]

(١) لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا لەبری (دانا) بەهەڵە نووسرابوو (بۆ ئەو دانەیەی).

(٢) لە نوسخەی ژینی ژمارە (٦١٧)ی ساڵی ١٩٤١دا کە ئەم شیعرە بڵاوکراوەتەوە لە کۆتاییدا ئەم بەیتەش نووسراوە:

بەبۆمبا زیندەوەر کز بوو، گەلێ مەعموورە، سووتاوە
هەمووی هیتلەر بوو، قەوماندی، ئەجەل لەم ناوە بەد ناوە

***

دووەم:

گڕ و گاڵ بەیادی شێخ محەمەدی خاڵ، گیرۆدەی چەمچەماڵ

١٩٤٤

غازیی، شەهیدیی، لە لا خۆشترە[١]
نازانێ، کوشتەی، عەشق لەو پێشترە
ڕۆژی قیامەت، چۆن وەک یەک ئەبن
ئەم کوشتەی دۆستە و، ئەو کوشتەی دوژمن
ئەو دڵەی هیوا، بەتۆ، ئەبەستێ
ئاشکرا و پەنهان، تۆ ئەپەرستێ
مەیرەنجێنە و نەک، بشکێ و بێ بەخوێن
لەو خوێناوەدا، دڵگیر بێ و بێ شوێن
من لە پێش چاوی، چاوت ئەکوژی
چۆن لەلای بیمار، خوێنم ئەڕێژی
دڵم هەمیشە یادی تۆ ئەکا
لە ڕێی ڕەزاتا، جستوجۆ ئەکا
ئەگەر لە خاکم، گیایەک، سەر دەرکا
بۆنی لە بۆنی، وەفای تۆ دەکا
لە جەهەننەمدا، یادی تۆ ئەکەم
گڕی ئەو ئاگرە، بەنوور تێ ئەگەم

ئەگەر بەهەشتم، ببێ و تۆ نەبی
تاڵ و بێ بەرە، لام وەک پەلکی بی
مستێ مەیلی تۆم، بێ جامی شەراب
بولبولی تۆم و بمکەن بەکەباب
لە سۆز و کزەی برژاندنمدا
هەر زکری تۆیە بەکوڵ دەنگ ئەدا
ئەگەر ڕۆژی تۆ بە بەندەگییە!
فرۆشیارییە، ئەی مووچەت چییە؟!
دوو کەعبە هەیە، یەکێ لە گڵە
ئەوی تر گۆشتە، کە ناوی دڵە
ئەو ئەچی، بەردی، ڕەشی ماچ ئەکەی
ئەم هەزار دەردی، پێ عیلاج ئەکەی
ئەگەر ئەتەوێ تۆ ببی بەمەرد
هەواو هەوەسی خۆت بکە بەگەرد
ئەلفی (مرادت) لە مراد، لابرد
ئەوسا ئەبێتە (مەرد)ی گوردی کورد
ئەروانیتە خۆت، بەتاو و تینی
خۆت لە ئاوێنەی دێوا ئەبینی
گلێنەی چاو بە، لەڕێی ڕووناکا
عالەم ئەبینێ و خودبینی ناکا
دوو قافیەمان، لێ بوو بەدوو باڵ
خاڵ و چەمچەماڵ، بەدرێژی ساڵ

(١) ئەم شیعرەی دووەم لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بلاو نەکراوەتەوە.

***

شیعری سێیەم بۆ شێخ محەمەدی خاڵ

١٩٤١

شێخی ڕەوشەن خاڵ، چرای نەوەی خاڵ
بەحوکمی قەزا، قازی چەمچەماڵ

تەنها بۆ ئەوە، چووی بووی بەقازی(١)
پێت بڵێن: خودا و بەندەت لێ ڕازی
ئەگینا پایەت، بێ پایان بەرز بوو
خزمەتت لەسەر ئەستۆمان فەرز بوو
ئەوسا بارەگای خودات بەدەست بوو
هەر تۆ دەربەست بووی، کەچی دەر بەست بوو(٢)
ویستت، خزمەتت، بۆ عالەم عام بێ
یا خوا (اتقوا) لە تۆ ناکام بێ
دیارە ئەیزانی ڕۆژی بایەزید
خەرقەکەی تەڕ کرد(٣) بۆ (هل من مزید)
چووە ئەو ئاگرە، بکوژێنێتەوە
ئیسلامی لە دەم بسێنێتەوە
وەلەکێک تووڵێک ئەدا لە ڕانی
خەرقەی فڕێ دا، لە کزەی ژانی
بە ئازارێکی هەتیوە ڕووتێ
وتی تەڕ و وشک تێکرا بسووتێ
من قازێتی تۆم لە لا خۆش نەبوو
دوایی بەشتێ، ئەو فکرەم تێکچوو
وتم هیممەتی خاڵت لەسەرە(٤)
بۆ ئەم ئیشە ئەو، دیارە ڕەهبەرە
بیستوومە ڕۆژێ، پێش جەژنی قوربان
ڕووەو شارەکەت، چووبووی بۆ گەڕان
تووشی شەخسێک بووی لە ئەهلی قەڵەم(٥)
بەخدری زیندەت، دابووە قەڵەم
تۆ خۆت، عەرەفات، لە عەرەفات بووی
مەستی تەجەللای، زات و صفات بووی
جەمال و جەلال، نیگای ئاوارە
عەکسی کردۆتە، شووشەی سەیارە
تەجەللای خۆت بوو بەغەیرەت زانی
ئەمە سڕڕێکە، لە عام نیهانی

یاخو بەقەولی گاڵتەی درۆزن
کەرەکەی خۆتت لێ بووە ڕمووزن
بەڵێ ئەو شەخسە کە هات ڕووبەڕوو
لەسەر کانیەکەی خدری زیندە بوو
لە (کەر ترێنە)[٦] (دەسنوێژی) نەشکا
کەرترێنێ بوو لە شێوە و شکا
لە خوام ئەوێ تۆ هەروا نیک بین بی
مژدە وەرگری (روح الأمین) بی
بە فەیزی ڕۆحی باپیر ئەمین بی[٧]
گوڵدەستەی باغچەی ژیان و ژین بی

....

(١) ئەو کاتەی کە شێخ محەمەدی خاڵ کرا بەقازی لە چەمچەماڵ و فەرمانی میری بۆ دەرچوو و شاری سلێمانی بەجێ هێشتووە، پیرەمێرد زۆری پێ ناخۆش بووە کەوا توخنی فرمانی میری بکەوێ بەڵکو ئەیویست لە جێگەی باپیری کە حاجی شێخ ئەمین بووە ببێتە جێنشین و ئەو مزگەوتە بەئاوەدانی بهێڵێتەوە. م. هـ.

(٢) دەربەستی یەکەم واتا بەتەنگەوەهاتن، وە دووەمیان واتا ڕێی لێ گیرا بوو.

(٣) لای م. هـ نووسرابوو خەرقەکەی تەرک کرد. کە هەڵەیە.

(٤) ئەو بەیتە لای م. هـ لە لاپەڕە (٣٠٢)ی دیوانەکەیدا نەنووسرابوو.

(٥) لای م. هـ نووسرابوو (ئەهلی عیلم) کە دیارە هەڵەیە و ڕاستییەکەی (ئەهلی قەڵەمە).

(٦) کەرترێنە: هەورازێک بوو لە بەینی قەرەهەنجیر و کەرکوکدا لە کاتی خۆیدا، بەڵام ئێستە ئەو هەورازە نەماوە بەڵکو بەگرێدەر وەکو تەختکراوی لێ هاتووە. م. هـ.

(٧) ئەمین: نیازی لە (حاجی شێخ ئەمین)ە، کە باپیری شێخ محەمەدی خاڵ بووە.

***

بۆ کۆچی شێخ عەزیزی برای شێخ نووری شێخ صالحی شاعیر

١٩٣٦

ئەی چەرخی چەپگەرد، چەواشەی بێ باک
لە بەهاراندا، گوڵ دەردێ لە خاک
تۆ نەوگوڵێکت، بردەوە ژێر گڵ
زۆر کەست گریاند، سزات دا بەدڵ
عەزیز گوڵێ بوو، بەئاو کەوت سیس بوو
جێ هیوای خاک بوو، حەیفە لە کیس چوو

دوو شیعری پیرەمێرد بۆ عەبدولواحد نووری[١]

شیعری یەکەم:

بۆ چلەی عەبدولواحد نووری

١٩٤٤

زەردە پەڕ، لەسەر گڵەزەردە، کە دار و بەردە
زەرد هەڵگەڕاوە، ڕۆچووە، ناو ئوفقی لاجەوەردە
ئەو ڕۆژە جوانە، بەم هەموو، پرشنگی نوورەوە
ڕووی کردە شاری تار و پەنای گرت لە دوورەوە
ئێمەش چرایەکی گەشی، عیلمان، کوژایەوە
ڕۆڵەی وەتەن بەناڵەوە، ئەگرین لە دوایەوە
(واحد) کە کۆچی کردووە، ڕۆژی چلەی ئەوە
یادی ئەکەین بەداخەوە، ڕۆژمان لەلا شەوە
چەند جوانە، وێنەکەی، کە لە (ژین)دا ئەژی وەها
کوڕگەل، هەمیشە، یادی لەلاتان بێ، توخودا

شیعری دووەم:

١٩٤٤

ئەم وێنەیەی، بەشینەوە، ژین[٢] خستیە سەر سەری
شەخسێکی خۆشەویستە، بەفەزڵ و هونەروەری
ڕەنجێکی زۆری داوە، گەلێ لاوی پێگەیاند
ئاساری ئیقتیداری، بەتەئلیفی خۆی نواند
گەیبیە ئەوەی، کە کەڵکی وەتەن بگرێ، دەستی مەرگ
پێچایەوە بەقینەوە، خوێناوی خستە جەرگ
داخی گرانە، قەدری نەزانرا، لە ژینیا
هەر (ژین)ە، وا بەناڵەوە، ئەگری لەشینیا
توخوا، کوڕینە، لاوینە، بۆ لاوی نیشتمان
وەک پیرەمێرد، چلەی بکەنە، ماتەم و فغان

قەدری گوزەشتە، ڕەغبەتی ئایندەیە، بەتین
نامرن، ئەوانە، وا لە دڵی میللەتا، ئەژین

---

(١) ئەم دوو شیعرەی پیرەمێرد لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.
(٢) ژین: مەبەست لە ڕۆژنامەی ژینە کە پیرەمێرد خۆی دەیبرد بەڕێوە.

***

ئاهی زار(١)

١٩٤٩

بێ هۆش و شعور و دڵفگارم
ناچار کە خەریکی ئاهی زارم
سا، بیکەرەوە، گرێ لە زوڵفت
ئەو بەندە، گرێ، ئەدا لە کارم
وەک بەفرە هەمیشە، ئاهی ساردم
ناوێرێ، کە بێتە لام، بەهارم
چی بکەم، کە بەشێتی. کەوتمە ناو شار
هیند، بەردم، ئەهاوێ، سەنگەسارم
ئاخر! گوڵەکەم، کە تۆم لە دەست چووی
دڵ پڕیە لە خار و، پڕ جەخارم
لەم بێکەسییە و، لە جەوری بێ حەد
پاداشتم ئەوێ، لە کردگارم
دینیشت لەگەڵ دڵا فڕاندم
لای خوایشم نەماوە، شەرمەزارم
وا مامەوە، بێ پەنا و هیوای تۆ
تەنها بەخەیاڵە، دەمگوزارم

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

بەدکار(١)

١٩٤٩

سافیلکەداری، دەستی بەدکارە
شەڕەدار هێجگار، زۆرە لەم شارە

سەیدی قەومێ، کە خۆش باوەڕە
بەدەست فیتنەوە، مێکوتی ساوەرە
هی وایشمان هەیە، بەدۆیش ئەیژەنێ
گۆشتی نەدیوە و دانی دەئاژنێ
ڕێی ئەکەوێتە، هەر دیوەخانێ
زەمی خەڵک ئەکا، هەتا ئەتوانێ
لە دیوەخانان، کە غەیبەت باوە
ئێستا بەپۆکەر، چاری کراوە
خوا عەیبی بزنی، وا خستۆتە ڕوو
کەچی کڵاوی کردووە بۆ بەڕوو
زۆری وا هەیە، موتوربە ئەکرێ
بە ڕووی کێوانە و کەستانە ئەگرێ
لەم هاوینەدا، کوڵلارە زۆرە
بۆیە ژن و پیاو، کەوتوونە نۆرە
ڕەشەبای نیسان، کەوتۆتە وچان
وا ڕووی کردۆتە، سوریا و لوبنان
هەر وا زەعیمە و کە نون مارشاڵە
دوای با، ئەبینین، کە قوون بەتاڵە
یاخوا ڕۆژی شام، نەکەوێتە شام
(حسنی) و (سعادە) نەگەنە مەرام
شام کە سەرینگای (صلاح الدین)ە
(صالحیە)یش، کوردی بەدینە
«ارم ذات العماد» ئەوێیە
حەیفە نوشوستی بێنێ، ئەو جێیە

---

(١)ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە

***

١٩٤٨

گەرماوی ڕەمەزان لەگەڵ گرانی
ئاو لە دڵمان دێت لەبەر بێ نانی
خۆراک لە ماڵا هیچ نەماوە بۆم
ڕۆژوو، ڕامەکە، ئەتگرم، ئەتخۆم

دوو شیعر بۆ کوڕێکی حەسەن فەهمی بەگی جاف[١]

یەکەم

١٩٤٧

مژدەیەکی خۆش، هات بەتەلغراف
کوڕی بوو بەدوو، حەسەن فەهمی جاف
لەناو جەژنانا، جەژن بوو بە سێ
دیارە بوو بە دوو، سێیەی لەدوو دێ
ئەمە تەئریخی، ڕۆڵەی زەکییە
محەممەد سەروەر، گشت ئێل بەگییە
٩٢ ٤٦٦ ٧٢ ٥١ ٢٧ = ١٣٦٦

دووەم:

١٩٤٩

خودا، داد، لە دەست، ئەم پیرە زاڵە
چەند بەسەر دڵی نازدارا زاڵە
حەسەن بەگ، لە جێی دوو پاشا ماڵە
دوو چرای هەڵکرد، لەو بنەماڵە
بای مەرگ یەکێکی، کوژاندۆتەوە
دڵی ئەو ئێلەی ڕەنجاندۆتەوە
(محەممەد سەروەر) کۆچی بەخێرە
قۆچی قوربانی، قەزا وەگێڕە
خوا ڕۆڵە مردن، بەئەجر ئەژمێرێ
یەک، بە، دە، تۆڵەی بۆ ئەبژێرێ
تەئریخە بۆ ئەو، وەکو سروشتە
محەممەد سەروەر، پەپوولەی بەهەشتە
٩٢ ٤٧٦ ٦٦ ٧١٢ = ١٣٦٨

....

(١) ئەم دوو شیعرە لای م. هـ بڵاو نەکراوەتەوە.

قەلەندەر

١٩٤٩

لای قەلەندەر، هەموو، داراتی سلێمان[١]، بادە[٢]
ئەو خوداناسە، سلێمانە، لە موڵک ئازادە
وا دەزانن، کە بناغەی لەسەر ئاوە، دنیا
یا سەراو، یاخود، سەراوێکە، زۆری بادە
لالە عەباسی، عەباسی، هەموو، وشکی کرد
ئاوی ئاوایی، لە شوێنیان، شەتەکەی بەغدادە

....

(١) سلێمان: واتە سلێمان پێغەمبەر.

(٢) باد: واتە با، هەوا و شتی نادیار.

***

ئای گیانە جەرگم[١]

شوباتی/ ١٩٥٠

ئای گیانە جەرگم، ...
توێ، توێیە، بێ تۆ، توێی پەڕەی جەرگم
لە دەورت، دوورم، نزیکە مەرگم
بەخوێنی دیدەم، گوڵگونە بەرگم
خوا بەو جەماڵەی، کە بەتۆی داوە
شۆڕی جنونی، خستە دنیاوە
عەقڵ و هۆش و فام، لای کەس نەماوە
قیامەت، بەقەد، قامەت[٢]هەڵساوە
گیانە تۆ جوانی، ئارامی گیانی
خۆت مەشارەوە، هەتا ئەتوانی
بۆ ئێمە سەیری، سنعی یەزدانی
بۆ تۆیش سەرفترە و زەکاتی جوانی
مەترسە ئەوەی، کە تۆ ئەبینێ
نایەوێ، دەقی، جوانیت، بشکێنێ
عەشقی ساف، عاشق، بەڕۆح ئەژێنێ
ئارەزووی وەسڵی، لە لا نامێنێ

هانا، هەی سەرخێڵ، نازدارانی جاف
تۆ ئاوێنەبە، بۆ عەشقێکی ساف
ئالوودە مەبە، بەلاف و گەزاف
بۆ ڕۆحی عەشقم، ببە بە مەتاف

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) قامەت: قامەتت، باڵات، بەقەد بەرزیت.

***

بۆ کۆچی سەید نووری نەقیب

١٩٥٠

هەر نیوە شیعرێک تەئریخێکە بۆی
دەلالەت دەکا، لەسەر چاکیی خۆی
نووری میری سوور، چوو بۆ ناو جەننەت
٢٦٦   ٢٦٠   ٢٦٦   ٨٩   ٥٧   ٥٣   (١٣٦٩) کۆچی
فەقیدی سیادەت کەوتە بەر ڕەحمەت
١٨٤   ٤٧٥   ٤٣٦   ٢٠٧   ٦٤٨   (١٩٥٠) زایینی

بۆ کردنەوەی یانەی فەرمانبەرانی سلێمانی(١)

شوباتی/١٩٣٣

دەمێ بوو داوای، نادیمان ئەکرد
زۆر بەخیلیمان بەشاران ئەبرد
خوا بۆی ڕێکخستین، قەراری درا
هەرچی پێویستە، وا بۆی ڕێکخرا
باخچەی بەر سەرا کرا بەنادی
گوڵ و گوڵزارە، وادی بەوادی
متصرف خۆی تەشریفی هێنا
ئینتخاباتی ئەعزای پێک هێنا
بەڕاییی هەقیی نۆ کەس دانرا
هەموو تێکۆشن یەکسەر وەک برا
متصرفیش نوتقێکی وای دا

زۆریان تەقدیرکرد، خەڵکی لەوێدا
تەفسیری غایەی نادی بۆ کردن
یەکێتی و ڕێکی، خەفەت دەرکردن
خوا ڕەوای بینی، نادیمان بۆ بوو
بێ دەرەتانی، مەئموور بەسەرچوو

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

حەفصە بەهارە(١)

حەفصە بەهارە، گوڵ گەشایەوە
ئاوی کارێزی، شەریف ژیایەوە
هارە هاڕی ئاو، خوێندنی بولبول
سەد بار پیریش بی، شەوق ئەدا بەدڵ
چواله گوڵی کرد، ئەرخەوان سوورە
هێشتا پشێوی، لەناو شار دوورە
گولاڵە سوورە، بووکی بەهارە
منیش بۆ بووکێ، دڵم داغدارە
بەفر و هەڵەکۆک لەمن قەوماوە
گوڵ بە (توفیق)ی هەولێر بڕاوە
تا تۆ و (فەهیمە) خۆشبن من هەروام
باوجود هەتا، دەمرم بەتەمام
نەیسە، بێینەوە، سەر باسی بەهار
وا سەوز بوو سێو، هەڵووژە و هەنار
شنگ و هەڵەکۆک، پرچیان درێژ کرد
هێندەم پیشۆک خوارد کەللەمی گێژ کرد
دارێکی زۆرم، کرد بەبێڵەکان
ئەیدەم بەئێوە بۆ بن گۆزروان
وا بەخلەخل، (نیسان)ەکەش هات
(چارشێوی) سەوزی پۆشیوە وڵات

(سیوجگەری) زستان، دەڵێن زۆر چاکە
بن تووەکەشمان،ماڵیوە و پاکە
شیش و مەقەڵی و ئاگرم داناوە
تەماتەی سەوزی پاریشم ماوە
پشتە مەغزە و دووگ، گورچیلەش دێنم
هەرچی بیفرێنێ، قوڵی دەشکێنم

(١) مامۆستا م. هـ دەربارەی ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٣٣٦ی (پیرەمێردی نەمر)دا دەنووسێت: ئەم هەڵبەستەم لە دەستخەتێکی پیرەمێرد خۆیەوە وەرگرتووە. بەڵام مێژووی پێوە نییە، دیارە کە بۆ حەفصەخانی خوشکەزای وتووە کە خوشکی جەلال صائب و جەمیل صائب. هادی صائب بووە و ژنی میرزا فەرەجی حاجی شەریف بووە، کە بازرگانێکی بەناوبانگی بەغدا بووە و پیاوێکی زۆرباش و لەسەرخۆ و بێوەی بووە.
پیرەمێرد لە بەهارێکدا داوای لێ کردوون کە لە بەغداوە بەسەردان بێنەوە بۆ سلێمانی و بۆ ئەمە ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی بۆ ناردوون.

بەنگۆکە و پیاز و کەوەر و تەرخوون
لەگەڵ بەهارا، هەموو پەیدا بوون
سەرتوێژی ماست و پەنیری تازە
هەموو بەغدا بۆی، ئاواتەخوازە
ئاخ ئا ئەم بەزمە، بەتۆوە خۆشە
ئێوەی تیا نەبن، بێ تامە و بۆشە
شایی نەورۆزم، کرد بەناو و داو
ئێوە دیار نەبوون، لێم بوو بەزووخاو
تو خوا و پێغەمبەر، بەسیە غەریبی
ئەو عومرە خۆشە، لەگەڵ ئێمە بی
وا بەشوێنتانا، خۆم دێمە ئەوێ
لام وایە میرزا، منی خۆش ئەوێ
ئەگەر تەشریفی بێتەوە ئێرە
ئەوانی ئێرە، ئەبنە گای گێرە
لە سایەی خواوە، لە کاراین زۆرین
(میرزا) گەورەبێ، خۆش ڕائەبوێرین

***

بۆ شەهیدان مستەفا خۆشناو و محەممەد قودسی[١]

١٩٤٧

دیسان وا کۆستی نوێمان کەوتەوە
گەڕی گەردوونە، کوردی گرتەوە

ئەم دوو دار تەرمە، دوو نەڕەشێرە
زنجیریان پچڕان، گەیینەوە ئێرە
لە ڕێی ئێمەدا، گیانیان فیداکرد
ناوی بڵندیان، وا بۆ خۆیان برد
ئەو پەتەی لەملی ئەمانە خرا
ئەوانی خنکاند، بەڵام پەت پچڕا
پڵنگی ئەنگێوراو بەهەڵمەتترە
گۆم هەتا قووڵ بێ، مەلەی خۆشترە
وا پێمان ئەڵێن دەم بەپێکەنین
گیانمان فیداکرد، ئێوەی پێ بژین
ئەم جووتە شێرە، دلێری شەرزە
لەناو مێژوودا، ناویان زۆر بەرزە
هیچ پێیان ناوێ کفن و دفن و شین
شەهیدان لەناو دڵمانا ئەژین

(١) ساڵی ١٩٤٧ دوای ڕووخاندنی کۆماری ساوای کوردستان لە مەهاباد، ئەو چوار ئەفسەرە کوردە تێکۆشەرەی بەشدارییان تیادا کردبوو بەهۆی بەهەڵەداچوونەوە خۆیان دایەوە دەست حکومەتی پاشایەتی عیراق ئەویش لەبری لێخۆشبوون فەرمانی لە سێدارەدانی بەسەرا دان. لە شەهیدان تەرمەکەی عزەت عەزیز برایەوە ئامێدی، خەیروڵڵا برایەوە بۆ هەولێر. مستەفا خۆشناو و محەممەد قودسی هێنرایەوە بۆ گردی سەیوانی سلێمانی.

***

بۆ داخستنی گۆڤاری گەلاوێژ[١]

١٩٤٩

داد لە دەست جەورت هەی چەرخی سەر چەوت
وا گەلاوێژ[٢] کەوت، گەلاوێژ[٣] بۆچ کەوت!؟
ئاسۆی ئەدەبی، کوردی پڕ تەمە
سفیدەی بەیان، شینە ماتەمە
(ژین) بۆ گەلاوێژ، بووبوو بەپەرژین
ئێستا لە دوای ئەو، بێزارە لە ژین
ئیبراهیم[٤] لەناو (نار)ا سووتاوە
(سەجادە)ی[٥] تەقوا، بێ ڕایەڵ ماوە

هیوامان وایە کە چەرخ وەرگەڕێ
سەجادەم بەسەر شەتدا بگەڕێ
پیاوێکمان ئەمرێ تەعزیەی بۆ ئەگرین
بۆچ بۆ گەلاوێژ، نەگرین، تا دەمرین؟
گەلاوێژ هەرچەند، جارجارە هەڵدێ
لە بورجی خۆیدا، دوایی هەر هەڵدێ

(١) ساڵی ١٩٤٩ و دوای دە ساڵ بەردەوام دەرچوونی گۆڤاری گەلاوێژ لە ساڵی ١٩٣٩ وە، بەداخەوە داخرا.

(٣،٢) گەلاوێژی یەکەم ئەستێرەی گەلاوێژە و گەلاوێژی دووەم گۆڤاری گەلاوێژە.

(٤) ئیبراهیم: مەبەست لە ئیبراهیم ئەحمەدی خاوەنی ئیمتیازی گۆڤاری گەلاوێژ بووە. هەروەها نیشانەیە بۆ ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێ (یا نار کوني برداً وسلاماً علی ابراهیم) ئیبراهیم خراوەتە ئاگرەوە و نەسووتاوە.

(٥) سەجادە: مەبەستی لە زانای ئەدەبی کوردی مامۆستا (علاءالدین سجادی) بووە کە سەرنووسەری گۆڤارەکە بوو.

***

بۆ گۆڤاری گەلاوێژ(١)

١٩٤٤

لە (ژین)ەوە بۆ گەلاوێژ:

«کە ژین بیستی عفریتەکان دەوری گەلاوێژیان داوە خەریکن لە گەلاوێژ کەوتنا، گەلاوێژ بخەن، ئەم شیعرانەی پێشکەش کرد».

پیرەمێرد

گەلاوێژ، خوشکە بالا بەرزەکەی ژین
ملوانکەی تۆ، لەڕیشەی عەقدی پەروین
بەشەوقی تۆوە ڕوونە، ئەم جیهانە
بەڵام (خوفاش)(٢) لە تیشکت کوێر و نابین
بەکوێری چاو هەڵێنێ نەنگە ویستت
بەدی عەشرەت نمەکگیرە بەئاین
ئەگەر عفریت وەکو مانگ بێتە سەر ڕێت
کە کەوت جەستەی بەلنگەوقووچ ئەبینین
(شەهاب)ی ساقیت، ژینە مەترسە
«جعلناها رجوماً للشیاطین»

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

(٢) خوفاش: شەمشەمە کوێرە.

***

بۆ گۆڤاری گەلاوێژ

١٩٤٧

گەلاوێژ کەوتووە، یاخوا نەکەوێ(١)
کوردستان شەوقی، شوعەرای ئەوێ
زۆری نەماوە، شوعەرا، لاڵ بێ
توخوا مەیەڵن، وا لاڵ و پاڵ بێ
(علاءالدین)ی سەجادی وا هات
وەک بەرات، سفرە، بێنیتە جەمات

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

دوو شیعری پیرەمێرد بۆ مەحوی

کانوونی دووەم ١٩٥٠

قەسیدەی (بەحری نوور)ی مەحوییە، بۆ ژین ئەمجارە
کە بۆ ئەم جەژنی مەولوودە ئەشێ ئەم نیعمەت و گفتارە

١٩٤٧

«مەحوی لە عەدەمدای، چە هەرای پێ ناوێ
پێچپێکی سەرە، دەوری سەرای پێ ناوێ
بێگانەو بێ یار بە، کە بارت سووکە
دڵ تێکەڵی یەکە ئاشنای پێ ناوێ

***

بۆ کۆتایی جەنگی جیهانی

١٩٤٥

حیجازی کوردی و نەوای عیراقی
هەردوو لە کاران سا دەی هەی ساقی
ئەمڕۆ ڕۆژێکە، شەڕ بڕایەوە
دەرگای شادیمان بۆ کرایەوە

لەسایەی خواوە پێمان کەوت پەیمان
کە هاوپەیمانمان بۆ بوون بەتەیمان
ئێستا لە شایی سوێندخۆرەکانا
دەنگی دەهۆڵ دێت لە کوردستانا
وا بەهەڵپەڕکێش بەرز ئەبینەوە
بەپیریی ئەچین بەپیر ژینەوە
هۆ هۆ ژین، هەی ژین لە کوردستانا
خاوەن مژدە بی لە سای یەزدانا
لاوکی کوردی بۆ لاوانتە
جنة المأوی نیشتمانتە
ناوێرم لەمە زیاتری بڵێم
قەتار و زەبوور وەک یەک دێتە گوێم

***

شیوەنی نەو نەمامێک(١)

١٩٣٢

وا بەکوڵ، ئەگریم لەگەڵ تۆ، هەوری سووری بەهمەنی
من بەوەی گوڵ کەوتە ژێر گڵ، تۆ بەوەی گوڵ پێکەنی
تازە گوڵ، بۆ تۆ بوو، ئەم چەندانە، سەیرانم ئەکرد
تۆ بەجێت هێشتین، گوڵستان، بوو بەچاهی بێژەنی
دایکی خاک، وەک دایکێ بیگرە باوەش، ئازاری مەدە
جێگەکەی تاریکە وا ترسا، لە خەودا ڕاچەنی
دوێنێ نەورۆزم بەبەژنی، نەو گوڵانی ئاڵ ئەکرد
دەوری دەوران، دەورەمی ئەمڕۆ بەبەرگی شین تەنی
نیوە بەیتی دوایی ڕۆژی ڕۆینی ئەو دەردەخا
من ئەزانم سێبەری (طوبا)یە بۆ ئەو نیشتەنی

---

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ کۆچی خوشکێکی ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ وتووە.

***

دڵەکەم غەمگینە(١)

١٩٣٢

دڵەکەم غەمگینە، دڵەکەم غەمگینە
ئەگەر غەمخواری، وەرە ببینە
خوایە ئەم دڵەت، تۆ بۆ چ دا بەمن
عەشق و حەیاتم لێک بوون بەدوژمن
عەشق غەمی ئەوێ، حەیاتیش خۆشی
ئاگر لە دڵدا، چۆن دادەپۆشی؟!
باری حکومەت، لە جەستەم بارە
دڵیش بەتیری یار بریندارە
دەورەی ڕۆژگار، گەردشی بادا
با بە بادە غەم بدەین بەبادا
کە غەم ئەمخاتەماڵی بێهۆشی
ناچار دەست ئەکەم، بە بادەنۆشی
دەستگیریم بکە، ئەی یاری شەبگەرد
بە پەیامی یار، لە دڵ دەرکە دەرد

---

(١) مامۆستا م. هـ دەڵێت: پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ئاهەنگێکی شانۆیی قوتابیانی زانستیدا نووسیوە.

***

بۆ ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ(١)

بارانی نیسان بوو بە مرواری
بەڕەحمەت بەسەر ئێمەدا باری
زانستی بەینێک برەوی کەم بوو
وەک گەوهەر لەناو سەدەفدا ون بوو
غەواسی عیرفان لە نەسلی غەواس
زانستی(٢) لە گێژ، گێژی کرد خەلاس
زانستی و زانست یاخوا بمێنن
بەڵکو بێکەسان، بەشەو بخوێنن

خوێندنی شەوە، ڕۆژ ئەکاتەوە
پەردەی تاریکی، لائەباتەوە

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ نووسیوە کە بۆ جاری دووەم بۆتەوە بەمتصرفی سلێمانی و قوتابخانەی زانستی ژیاندۆتەوە.
(٢) زانستی: قوتابخانەی زانستی.

***

دوو شیعر بۆ کۆچی جەمیل صدقی زەهاوی

یەکەم:

١٩٣٧

تەوەکلی نەبوو، ئەمساڵ، ئەمەندە خۆڵ باری
تەعاملی نەبوو، هەور کەوتە گریە و زاری
فەلەک بوو، خاکی ئەبێژایەوە، بەسەرمانا
مەلەک بوو، چاوی دەئێشایەوە لە گریانا
بە بای زەهاوە بەهاران کە هەوری ڕەش ئەگری
بەشینی بولبولە گریانی شەونم و هەوری
هۆزاری گوڵشەنی ئەم خاکە پاکە بوو تاک بوو
فەزای ئەدەب بەچرای شیعرەکانی ڕووناک بوو
بە باڵی شیعر و ئەدەب، شاهبازی میعراج بوو
شەهی سەریری ئەدەب، فەلسەفەیشی سەرتاج بوو
ئیتر نەماوە ئومێدم، لە داری دنیادا
بگاتە ڕیزی جەمیل صدقی، کەس، لە(زەورا)دا
بە مەسرەعێکە دەمی مەرگ و تەرجەمەی حاڵمان
کسوفی ڕۆژە (ذهاب)ی زەهاوی لای عالمان

***

بۆ کۆچی جەمیل صدقی زەهاوی

دووەم:

١٩٣٧

باوەڕ ئەکەم کە گیانی بڵند نامرێت و ئەژی(١)
جاران بەخەو بوو، ئێستە بەدیمانە هاتە دی
چەندە گیانی مردوو، بانگ ئەکرێ و گفتوگۆ ئەکا
فەن بۆ ژیانی تاسەری گیان، جستوجۆ ئەکا
بڕوانە ئاسمان بووەتە پەلکی زەرد و سوور
گیانی زەهاوییە کە ئەدرەوشێتەوە لە دوور
گوێم لێیە بانگ ئەکا بەخێربێن بەکۆمەڵی
ئەم هاتنەتان نیشانەیە، بۆ ڕەنگی یەکدڵی
شادم بەمە، بەمەیلەوە یادئاوەریم ئەکەن
دیارە بەقەدری خوێندنەوە، بەرز ئەبێت وەتەن
هەتا حورمەتی گوزەشتەی بێ، تازە پێ ئەگا
خوێنی حەماسەت هەڵدەقوڵێنێ لەناو ڕەگا
دەرکەوت زەهاوی وا لە دڵی ئێمەدا ئەژی
چەند بەختیارە، دیارە کە ئاواتی هاتە دی
سەد ساڵی تر بپرسی، جەمیل صدقی وا لەکوێ؟
دەنگی بڵندی خۆی، لە هەموو شیعرێ دێتە گوێ
ناڵێم کە هەیکەلێکی ببێ، وێنە مردووە
دیوانی شیعری چاکترە، ناودار و زیندووە
پێرار بەشیعری ئەو بوو کە (فیردەوسی)(٢) ناسرا
فیردەوس(٣) بوو بەهەواری دوو فیردەوسی وەک برا
کاک جەمیل، بەیادی جەمیلت بوو، کە شیعرم هات
ڕاوەستە، زۆری ناوێ، وەختە منیش بێمە لات

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بۆ چلەی ماتەمی جەمیل صدقی زەهاوی وتووە کە لە ڕۆژی ١٩٣٧/٥/٢٧ لە بەغدا پێکهاتووە. پیرەمێرد شیعرەکەی بەکوردی نووسیوە و دوایی کردوویە بەعەرەبی و لەوێ خوێندوویەتیەوە. وەک مامۆستا هاوار نووسیویە، منیش کە تەماشای شیعرە عەرەبییەکەم کرد لە ڕووی کێش و داڕشتنەوە ناتەواو بوو، بۆیە هەر کوردییەکەمان نووسیوە.

(٢) فیردەوسی: شاعیری بەناوبانگی فارس و خاوەنی شانامە.
(٣) فیردەوس: واتا بەهەشت.

***

بۆ پەروین[١]

١٩٢٨

خوشکە گیان پەروین، ئەستێرەیەکی ئاسمانی
کە چاو هەڵدێنی و هەڵدێی، ئەوەندەی ڤینۆس جوانی
لە پەلکی(ئایشێ و فاتمە)[٢]دیلانێت بۆ هەڵئەخەم
بە پەیژەی عیسادا لە ئاسمانت سەرئەخەم
فریشتەکان دێنە لات، کە وەختێ خۆت نیشان دا
ڕایان کێشەرە خوارێ، بەڕێگای کاکێشاندا
دەبا لەناو کوردا، بەلکیسێکیش پەیدابێ
بەشکو تەختی سلێمان، بەهۆی تۆوە ئاوابێ

(١) ئەم شیعرەی بۆ (پەروین) کچەزای نووسیوە بەبۆنەی لەدایکبوونیەوە بەزمانی (فایق هوشیار)ی برایەوە بۆی وتووە.
(٢) ئایشێ و فاتمە: پەلکە زێڕینە، پرچی ئایشێ و فاتمە.

١٩٤٣

«نوقتەی سەیرانی یارانی لابرد
چووە سەر ڕەحمەت، خەڵکی لێی ڕاکرد
نەورۆزی خستە، بارانی نیسان
وا ئەم جومعەیە ئەچین بۆ سەیران»

***

ماتەم[١]

١٩٣٩

ئەمڕۆ ڕۆ ڕۆیە و شین و ماتەمە
چەرخی نیلگون خومخانەی خەمە
بەهار ڕوو زەردە، ڕەنگی وەرەمە
هەور بۆمان ئەگری هێشتا هەرکەمە

تازە نەمامان، سەر لەگەڵایە
تازە نەمامان سەر لەگڵایە
دنیا گەرم بوو، وادەی سێبەر هات
سێبەری ئێمە، ڕووی کردە نەهات
ئەو ڕۆیشت بۆ خۆی جێگای بەهەشتە
ئێمە کەوتینە شەڕی کەنیشتە
دنیا خراپ بوو تا هات ئەگۆڕڕا
جێی چاکان نەما مەگەر لە گۆڕا

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە کارەساتی کوشتنی (مەلیک غازی) دا وتووە.

***

بۆ حاجی عەلی ئاغا[١]

١٩٣٩

موحبی ئالی کاک ئەحمەد[٢] سەدیقی نەسلی گەیلانی[٣]
ئەنیسی عالم و فازل، جەلیسی شێخی عوسمانی
چرایەکی سلێمانی بوو، شەوقی دابووە بەغدا
لە جێی پەروانە خۆی بووبوو، بەخزمەتکاری ئینسانی
خوا بەو خزمەتەی کردی، مکافاتی وەها داوە
لە خزمەت باوکیا نێژرا، لەبەر پێی غەوسی گەیلانی
لە ئاسمانی عیبادەتدا شوعاعی مانگ و ڕۆژێک بوو
بە فەیزی (قادر)[٤] و نەقشی منەوەر بان و ئەیوانی
ئەڵێم هەقمە بتۆرێم، بۆچی تۆ پێش خۆت نەدام گیانە
خەریکم پارە پارەی کەم، کراسی عومری گریانی
هەموو خزم و کەس و کارت هەتا بەغدا سەفەریان کرد
ئەوا من دێم لە خزمەتتا، هەتا دەرباری سوبحانی
دوعا دێنم لەگەڵ خۆمدا، بەدیاری، بارێکی سووکە
لە جەمعی ئاڵی قوربانی و هەموو شاری سلێمانی

کــــە چووی بۆ (جنة المأوی) ئەمــــە تـەئریخی ڕۆینتـــــە
عـلی غـــــالب چووە مـــــەئوای ئازادی بەمـــــیــــــوانـی
١٣٥٨ی کۆچی

(١) حاجی عەلی ئاغای باوکی عبدالله لوتفی.
(٢) ئەحمەد: مەبەست لە حاجی کاک ئەحمەدی شێخە.
(٣) گەیلانی: شێخ عبدالقادری گەیلانی.
(٤) لای م. هـ بەهەڵە نووسراوە(بەفەیزی قادری نەقشی) ڕاستییەکەی ئەبێ بنووسرێت: قادری و نەقشی. چونکە زۆر کەس هەن پەیڕەوی هەردوو تەریقەتەکە دەکەن. واتا سۆفی و دەروێشن، نەقشی و قادرین.

***

١٩٤٩

«مــــام ڕەمــــەزان سێ لاقــــە، هەر لاقــــێکی دە ئەمــــوست
ڕۆژێ ئەمــــوســـــتــــێکم بڕی لە بیــــست و نۆ دا ئەو نوست
ئـنجـــــا مـن ڕاست بـوومــــــــەوە، ئازانە چاپک و چوست
ئـەوم دەرکـــــــرد لـە مــــــاڵی کـــــــردم بەجــــەژنی دروست
حــــــابی کــۆن ســـەیریکە لەســـەر پێنج و دەیوو بیـــست
هەر سێ پێنج و دوو بیـــست بوو پەنجـا و سـەدم نەدەبیــــست»

***

گوڵستان، ڕەنگی زەردە(١)

١٩٣٣

ئەوا پایزە گوڵستان، ڕەنگی زەردە
گەڵای دار وەری، بای سەحەر ئاهی سەردە
باڵندە لە هەردە
دڵی پڕ لە دەردە
پەڕێشانە سونبول، چنار بەرگی لوولە
گوڵی قەهقەهە ماتە، مینا مەلوولە
چە عالەم شموولە
ئەم ئەیلولە غوولە
درەختێکی طوبای بەهەشتی عیراق بوو

لە مەئوایە، مەئوای، کە، سایەی بەسەرچوو
درێغا لە دەست چوو
بەڵام زوو، بەزوو
لقێکی بڵندی لەجێ و، جێی هیوایە
وەک ئەسڵەکەی سایبان بی، خودایە
کە داڵدە و پەنایە
وەدیعەی نیایە
کە بەڵکو عیراق، وەک، عیراقی
عەباسی
بەهەشتی زەمین بێ، بەلالە عەباسی
بڵندە ئەساسی
نەبینێ کەساسی
بەعیلم و فنون بێیە دەورانی مەئمون
فرانسە دیسان پەیڕەوی بێت و مەفتون
هەموو شاد و مەمنون
وەکو عەهدی هاروون
کە ئێمەش نەوەی فازلی ئەو زەمانەین
ئەبێ سەرکەوین، تا بزانرێ لەوانەین
لە باپیر نیشانەین
فیدایی یەگانەین

(١) پیـرەمێـرد ئەم شیـعرەی بۆ مـاتەمی کـۆچی مـەلیکی عـیـراق وتووە. هەروەها لە ساڵی **١٩٣٩**دا دیسـان دەستکاری کردووە و لە کۆچی مەلیک غازی دا بڵاوی کردۆتەوە. ئەم دوو شیعرە هیچیان لە دیوانی پیرەمێرد م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

تێبینی: لە سەرەتای هەردوو شیعرەکەدا پیرەمێرد نووسیویە: نەشیدەی ماتەم، گۆرانی مەکتەب. لەسەر وەزنی «بەهاران چە مەحزوون ئەناڵێنێ بولبول» .
بڕوانە ڕۆژنامەی ژیان ژمارە **٣٨١** ساڵی **١٩٣٣** .
ڕۆژنامەی ژیان ژمارە **٥٦١** ساڵی **١٩٣٩** .

***

ماتەمی بەهار

بەهار ماتەمی کەوتە ناو، ڕەنگی زەردە
بە گریانی هەور، بای سەحەر، ئاهی سەردە
باڵندە لە هەردە
دڵی پڕ لە دەردە
درەختێکی طوبای بەهەشتی عیراق بوو
لە مەئوایە مەئوای کە سایەی بەسەرچوو
دریغا لە دەست چوو
لە نەوجوانیا زوو
لقێکی جوانی لەجێیە و جێی هیوایە
وەکو ئەسڵەکەی سایەیان بێ، خوایە
پەنا و هیوایە
لەبنجی نیایە
کە بەڵکو عیراق، وەک عیراقی عەباسی
بەهەشتی زەمین بێ، بەلالە عەباسی
بلند بێ ئەساسی
نەبینێ کەساسی
هەموو ئێمە بەندە و نەوەی ئەو زەمانەین
ئەبێ پێشکەوین، تا بزانرێ لەوانەین
لە ئەجداد نیشانەین
فیدایی یەگانەین

***

بۆ ڕۆحی مەولەوی(١)

١٩٤٨

ئەی بەناو مەعدووم، وەی بەگیان مەوجود
عەدەم زینەتی، داوە بە وجود
با مەعدوومیش بیت، نامری هەر ئەوی
شیعرت بانگ ئەکا، ها، ها، مەولەوی

سۆزی شیعری تۆ لە (ئاتەشگا)وە
ئاگری نەورۆزی خستە دنیاوە
ئەو حەوتەوانەی لە کایەدایە
هەر شیر و شیری وشتری تیایە
شیعری تۆ لەسەر، چیای کوردستان
لەرزە ئەخاتە سوپهری دەوران

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی نەمری م. هـ دا بلاونەکراوەتەوە.

***

بۆ سەید ئەحمەدی خانەقا لە کەرکوک

١٩٤٩

«دوو دار پێکەوە، بخەیتە کوورە
هێند لێکیان خۆش دێ، گریان وەک نوورە
ئێستا هەردووکمان، وەها پواوین
گیرمان نەماوە، جەڕی سواوین»

***

شێنی مستەفا مەزهەر(١)

١٩٤٦

ئاخ چی بکەین لەگەڵ، چەرخی چەپگەردا
مینای دڵمانی، کێشا بەبەردا
برینی جەرگی، کولاندینەوە
چرای زانستی، کوژاندینەوە
لە گردی سەیوان، مەحشەر هەڵساوە
ئەم شارە تێکرا، وا خرۆشاوە
مستەفا ئەفەندی، کۆچی دوایی کرد
خۆشی ئێمەشی لە تەک خۆیا برد
هەوری ئاسمان، کردی بەباران
فرمێسک ئەبارێ، لە دیدەی گریان

هاوین و باران، مانای لێ بگری
بۆ مەرگی ئازیز، ئاسمان ئەگری
ئەم خەڵکە کەوا بۆی بەپەرۆشە
سەبارەت بەخووی چاک و ڕووی خۆشە
خزمەتێکی وای کرد لە دنیادا
دەرسی ئەخلاقی بەمەردمان دا
جۆش و خرۆشی شیوەن بڕوانە
تێدەگەی قەومی کورد قەدرزانە
وەک ئێشی داخی خۆش نابێتەوە
شوێنیشی هەروا پڕ نابێتەوە
مستەفا مەزهەر کە ناونراوە
١٩٤٦= ١٣٦٥= ١٠٤٥ ٣٢٠
بەو ناوە ساڵی مەرگی بێژراوە

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. ھ دا بلاو نەکراوەتەوە.

***

بۆ کۆچی مەلا عەزیزی موفتی

بەدوو مەسرەع بەمیلادی و بەهیجری
بە دوو تەئریخ قەڵەم بۆ موفتی ئەگری
ئەناڵێنێ لە غەمگینی، کەنەفتی
(عزیز قوم لەدەستمان چوو بمفتی) ١٣٦٦ - ١٩٤٧ زاینی

***

ناسۆرێکی تازە بۆ دڵی کوردەواری

ڕۆژی (٥)ی شوباتی (١٩٣٥) کە ئەحمەد موختاری وەسمان پاشای جاف بەدەستێکی ناپاک شەهید کرا.

دوو مەسرەع، یەکێ، کەیخوسرەوانی
دووەمیان خاڵی، ڕووی ئەردەڵانی
بووبوو بەشیعری، جوان و نەوجوان
درێغا فەلەک، خستیە ناو سیروان[1]

ئەحمەد موختاری وەسمان پاشا، لە باوکەوە کەیخوسرەوی، لە دایکەوە ئەردەڵانی، ئیفراتی سەخاو زەکا بووبووە نەگبەتی سەرشانی. خۆی دانا دوو داخی بەدڵی عالەما نا.

شاعیر بوو، شاعیر، ئەنجامی وایە
فەلەک بەزەیی بەکەسا، نایە!

---

(١) سیروان: ئاوی سیروان. ئەحمەد موختار بەگی جافی شاعیر لەو ڕۆژەدا لەسەر کەڵەکێک لە کەناری ئاوی سیروان شەهید کرا. ساڵی (١٩٨٥) من چووم بۆ عەبابەیلێ کە گۆڕەکەی لەوێیە و هەڵبەسترابوو ئەم بەیتەی لەسەر نووسرابوو. کەوا بزانم شیعری قانعە کە بۆی نووسیوە:

«ڕۆڵە مردوو نیم بزانە شیوەنی کوردانمە
نامەوێ دجلە و فورات و ئارەزووی سیروانمە»

***

مزگەوتی خورماڵ

١٩٤١

چوومە مزگەوتی خورماڵ بەگریان
ئاخ ڕۆژی ڕەش و وێران و عوریان
تەهلیلە بووە بەچەکەوکەوان[1]
ڕیزی بەستووە ئەسپێی مریدان
هەر ماڵی خوایە ئەبرێ بەتاڵان
ئاساری کۆنی ئیسلام ڕووخاوە
بەجاڵجاڵۆکە، مینبەر تەنراوە
ئیمامی میحراب کوولەکەی ئاوە
پێخەفی کۆنی تیا هەڵچنراوە
خەڵک لەبەر بێگار هاتوونە ئامان
دەوری ئەسحابان سێ مزگەوت کران
یەکێک لە (نگل) دووەم لە(کرمان)
سێهەم لە (خورماڵ) سەرچاوەی کوردان
هەر سێ ئاساری ئەولای هۆمەران
ئاساری فەخرە بۆ دەوری ئەوان
سوڵتان سەلیم گۆی، شاهی بردەوە
قوببە و منارەی تازە کردەوە

قەلایەکی کرد بەو سەر گردەوە
سەربەرزی خستە قەومی کوردەوە
شێخ بوو بەواریس بۆ قەومی ئەوان
کە شێخان تۆبەی مورید دائەدەن
ئەڵێن (دەست زەنی)[2]ماڵی کەس مەکەن
بەڵام کە خۆیان مورید ڕووت ئەکەن
مەکەیان بۆ نییە، سواڵکەری مەککەن[3]
موڵکی خوا و سوڵتان کەوتە دەس ئەوان

(١) چەکەوکەوان: نیازی لە چەکەوکەوانی هەلاجە. وا دیارە لەو کاتەدا کە پیرەمێرد چۆتە مزگەوتی خورماڵ، هەلاجی تیابووە. کە لۆکەی شی کردۆتەوە تیایا م. هـ.

(٢) دەست زەنی: یەعنی دەستدرێژی.

(٣) مەککە: شاری مەککە لە سعودیە. لە کاتی خۆیدا پیش دۆزینەوەی نەوت زۆر هەژار بوون و گەلێکیان سواڵیان کردووە.

***

چوارین

١٩٤٧

«ئۆخەی پێکەنین دەمی هەڵپچڕیم
لەو خۆشیەی کەوا دانیشتووم ئەگریم
هەروەک ئاوێنەی ڕووت و بێ بەرگم
دەوران لە ئەرکی بەرگی دابڕیم»

***

بۆ کۆچی مەلا ئەفەندی (هەولێر) (مەلا گچکە)

١٩٤١

ئاینی ئیسلام دەری خستووە
دوای مردن گیانی وەلی زیندووە
وەلی سیفاتی خودای تێدایە
نائبی نەبی و لە بەند ڕەهایە
بە هیدایەتی خودا مەحفووزە
نەبی مەعسوومە، وەلی مەحفووزە

سیفەتی پایەی وەلێتی سیانە
عیلم و ئەدەب و زیکری سوبحانە
جگە لەوەی ئەو، بابی هەژار بوو
چاکە و بەخشندەی هەزار هەزار بوو
نیوە شیعری دوایی تەئریخی خشتە
مەدرەسەی مەلای هەولێر بەهەشتە

***

١٩٣٥

«مژدەبێ حەرفی تازەمان بۆ هات
هاکا دیوانی مەولەوی دەرهات
حەسەن بەگی جاف گەورەیی نواند
تەرجەمەی حاڵی مەولەوی گەیاند»

***

بۆ کۆچی شێخ حسام الدینی تەوێڵە

ڕەشە هەور ئامان، تەختی هەورامان
تەخت بووە لەگەڵ بەختە هەرامان
تاریکایی شەو ئێوارە دەرکەوت
لافاوی دیدەی دینداران سەرکەوت
ئەم بوومەلەرزە و تۆف و تۆفانە[1]
دیار بوو نیشانەی ئاخر زەمانە
دوای حسام الدین شیری دین سوا
خار[2] لە تەوێڵی[3] تەوێڵە[4] ڕوا
هەیکەلی نووری، شای (ذوالنورین) بوو
هیوای دوو بەهای بەهای کەونەین بوو
ڕۆژی کۆچی ئەو وا ئەنووسێ (ژین)
پای جنان منزل شێخ حسام الدین =١٣٥٨

(١) لە ساڵی ١٣٥٨ی کۆچیدا لە سلێمانی لافاو و بوومەلەرزەیەک بووە پیرەمێرد ئەڵێ گوایە ئەوە نیشانەی کۆچی دوایی ئەو بووە.

(٢) خار: درک
(٣) تەوێڵ: ناوچەوان، هەنیە
(٤) تەوێڵە: هاوینەهەوارێکی خۆشی هەورامانە و مەرکەزی ناوچەی هەورامانە.

***

بۆ فەیسەڵی کوڕی ئەحمەد ئەفەندی
کە لە هەولێر کوژراوە

١٩٤٣

هەورێکی سوور، لەکاولی وەتەن، کەوتە گرم و هووڕ
دایڕشت، بەشین و گریەوە، فرمێسکی خوێنی سوور
وامزانی پێشڕەوێکی، گوڵاڵەی بەهارییە
گوڵی نەورۆزە، بەرگی سووری، کوردەوارییە
هەی ڕۆ، تومەز گوڵاڵە نەبوو، خوێنی لاوێ بوو
هەڵکەوتوویەک بوو، بۆ هەموو کورد، نوری چاوێ بوو
لەم کاتەدا کە گوڵ لە هەموو لا دەپشکوێ
کوێر بی فەلەک لە تازە گوڵی ئێمە چیت ئەوێ
چرایە بوو بۆ نیشتمان، خۆی بەو هیوایەوە
ئەیویست ڕووناکی بنوێنێ، ئاخ زوو کوژایەوە
تو خوا کوڕینە سا تێر بگرین، شینی فەیسەڵە
ئەو خوێنەی وا ڕژاوە هیوای کوردی تێکەڵە
کۆمەڵ غەزایە، ماتەمە، شینە لەناو گەلا
تەئریخیە، فەیسەڵە چووە بۆ خزمەتی مەلا(١)

....

(١) مەبەستی لە مەلا ئەفەندی هەولێرە.

***

بۆ کچانی سلێمانی

١٩٣٥

هەر لەو ڕۆژەوە کەوا کچانمان(١)
بوون بەئەستێرەی سپهری عیرفان

ڕۆژی هیوای من لەسەر ڕۆژهەڵات
هەڵات و نەگبەت لە چنگی هەڵات
ساحەی کوردستان ئنجا ڕووناکە
لاو پێگەیاندن بەدایکی چاکە
دایکی وەتەنە کە بانگی ئەکەین
هانا بۆ دایکی دڵسۆزمان ئەبەین
ئەمە دوو ساڵە لە مەکتەبی کچان
کردەوەی جوان جوان دێننە مەیدان
وەک پەری جلوەی نمایش ئەکەن
عالەم مەجبووری ستایش ئەکەن
بەنەقش و نیگار هونەر دەنوێنن
بەسنعەت ئەهلی هونەر دەنوێنن
ئێستا تەدبیری مەنزلیان زیاد کرد
بەخواردەمەنی منیان بەیاد کرد
دیارە دوای هیوای سەربەرزی ئەوان
تەنها خواردنە غایەم لە ژیان
سینیەکم بۆ هات شیرینی شیرین
نموونەی پەنجەی ڕەنگین و شیرین
وانیلیای عەتری عەرەقی ڕوخسار
بۆنی لوانتەی زوڵفی زێڕین تار
چۆن پوختە نابێ مەغزی ئەو لوتفە
کە مەمک ئەمژێ لە سای ئەو زولفە
بە یادی غەمزەی چاوی کاڵەوە
منیش کەوتمە، ناو خەیاڵەوە
(دوگۆچورباسی) ناوی چەن خۆشە
ئێستاش بۆ دڵم بەجۆشە
عیلم و سنعەت و خووی ئەم کچانە
ڕەهبەری بەختی نەوجوانانە
ئەو نەتەوەیەی لەوان پاشکەوێ
دیارە میللەتی پێ پێش ئەکەوێ

نازی شاگردی بەفەن ئامادە
دیارە ئەسەری سەعی ئوستادە
ئێمەیش سوپاسی هەموویان ئەکەین
یەک بن و موویان نەکەوێتە بەین

١٩٣٥

«خوا لەم بەهارەدا گوڵی جوانی گەشاندەوە[٢]
عەشقی جوانی خۆی لە دڵی من خشاندەوە
پۆلی کچان لەگەڵ گوڵی دەشت کەوتنە لەنجەوە
شەوق کەوتە گەنجەوە، دڵی پیر کەوتە ڕەنجەوە
دوێنێ کچانی مەکتەبی (زەهرا) وەکو زهوور
یارییان دەکرد و جنسی لەتیف پڕ بوو حەوش و ژوور
حەفلەی ژنان بوو فاتمەی عالیەی مودیرەیان
ڕازاندبوونیەوە وەک ئەستێرەکەی بەیان
خۆشی بەو نووری عیسمەت و فەزڵ و ویقارەوە
خۆش ئامادەیی دەکرد بەتەوازوع لە خوارەوە
بیست جۆر هونەر تەواوبوو، ستایش تەواو نەبوو
من هەر هیوام بەوانەیە بۆمان بکەونە ڕوو

١٩٤٩

چەند خۆشە ئینسان خەڵکی شاری بێ[٣]
هەرچی ببینێ، خوێندەواری بێ
خوێندن و هونەر ئەمەندە باو بێ
هەرچی بیدوێنی، فەزڵی تەواو بێ
کاتێ کە میللەت قەدر بزانێ
منداڵ هەوڵ ئەدا هەتا ئەتوانێ
کە منداڵێکمان، گەییە جائزە
بڵێی سەبەبی، سەعیە، جائزە
یەکێ خەڵاتی هونەر ئەپۆشێ
زۆر کەس ئەیەوێ وەک ئەو تێکۆشێ

قەومێک پێشەوای باشی پێشکەوێ
لە دوایش بێ دوایی، هەر پێش ئەکەوێ
عیلم عەلەمە بۆ سوپای شەوکەت
ئێمەیش ئەمجارە هونەرمان دەرکەوت
ئۆخەی چەن خۆشە لەم شوێنە بەرزە
کۆمەڵ ببەستین زۆر جار بەم تەرزە
دڵمان بەفەیزی معارف شاد کەین
ئەمجا مدیری معارف یاد کەین

....

(١) ئەم شیعرە لای م. هـ بڵاو نەکراوەتەوە
(٢) ئەم شیعرە لای م. هـ بڵاو نەکراوەتەوە.
(٣) ئەم شیعرە لە ئاهەنگی قوتابیاندا خوێندراوەتەوە. هەروەها لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بۆ خزمەتگوزارێک

١٩٤٩

چەند خۆشە یەکێ لەلای گەورەی خۆی[١]
بەزبانی خۆی، بدوێ، بلوێ، بۆی
ئەم ڕازی دڵی، باش ئەدا ئەکا
ئەویش پێی خۆشە کەوا تێی ئەگا
ئەم زاتەی ئەمڕۆ لامان میوانە
نەک میوان، خاوەند، هەم نیگەهبانە
دانگێکی ماوە، کە هەموو عیراق
بڵێن شەخسێکە، هەڵبژاردەی تاق
عومەرێکە نەزمی وڵاتمان ئەدا
وا هەڵناکەوێ یەکێ لە سەدا
گەلێ لە عەدلا عومری بردە سەر
سەر ڕێی عەدلی خا، عەدلی دوو عومەر
ئەم قەومی کوردەیش، کە قەدرزانن
بڕوانن بەدڵ، چۆن تێی ئەڕوانن

دڵخۆشییەکە، لە هەردوو لایە
بۆ هەردوو لایە، لوتفی مەولایە
کەواتە مەولا، لە مەولا یار بێ
لە ئەولادیشیا، جەوهەری دیار بێ

---

(١) ئەم شیعرە لەلای م. هـ بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بۆ علاءالدین سجادی

«ئۆف علاءالدین ڕۆڵەی باوانم
ئاگرت بەردایە ژین و ژیانم»

***

بۆ خزمەتگوزارێک(١)

١٩٣٩

قدومی ئێوە پێشڕەوی عیدە
قەدرتان، بەقەد، قەدر، سەعیدە
حوسنی نیەت و حوسنی ئەخلاقتان
ئێمە ئەخاتە سەرووی وڵاتان
هەرچی هەواڵی، دنیا تێئەگا
ئەڵێ بەخوێندن، قەومێ پێئەگا
بەڵێ ئینکاری خوێندن ناکرێ
بۆ هەموو شتێ، خوێندن کەڵک ئەگرێ
بەڵام زینەتی خوێندن ئەخلاقە
خوێندن بۆ بەدخوو مایەی شقاقە
شەیتان ئەو هەموو عیلمەی ئەزانی
چونکە بەدخوو بوو دوایی نەهانی
سەرچاوەی ئەخلاق دین و ئاینە
عالەم لە پیاوی دیندار ئەمینە

دینەکەی ئێمە هەڵبژێرراوە
کردەوەی چاکمان بۆ دانراوە
خزمەتی وەتەن بەدین ئەزانی
(حب الوطن من الأیمان)
تەربیەی ئەولاد لەسەر ڕێی ئیسلام
خزمەتی قەومە بۆ خاس و بۆ عام
ئەم قەومە بۆ تۆ دەست بەدوعایە
کە دەست لە دەست بێ قوەت لە خوایە

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێرد م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

دەمی بەیانیان(١)

چەند خۆشە هەستانی دەمی بەیانیان
بۆ گیانی ڕوون نوور دەباری لە ئاسمان
لە جێ هەستام، جریوەی چۆلەکە هات
چاوم شت و جلم گۆڕی ڕۆژهەڵات
چام خواردەوە و جانتام گرت بەدەستەوە
هاتمە مەکتەب، چوومە سنفی دەرسەوە
چابوو شوکور بەدەرسما گەیشتم
دیتە زوو هەستابووم، چاک تێگەیشتم
ڕووم کردە خوا بەدڵ لێی پاڕامەوە
ئنجا لێی دانیشتم بەئارامەوە
بیری ئەمەم کردەوە، ئاخۆ دەژین
بەم خوێندنە کەڵکی نیشتمان بگرین
بەڵێ بۆیە ئارەزووی خوێندن ئەکەم
هەر خوێندنە ئاوا ئەکا وڵاتەکەم
ڕۆژ لە ڕۆژهەڵات، هەڵات بەم خوێندنە
خوێندن بۆ دوایی ڕۆژ وەک تۆو چەندنە

تۆو دەچێنم میللەت بیدرویێتەوە
بەم کۆششە پەرە ئەگرێ نەتەوە
وڵاتم ئاوا بێ، منیش کە مردم
ڕۆحم نیگەهبانییە، کچە کوردم

---

(١) ئەم شیعرە لە لاپەرە ٣٤٦ی دیوانی پیرەمێردی نەمری م. هـ دا لەو دە بەیتە تەنها پێنج بەیتی بڵاو کراوەتەوە، ئێمە لێرەدا تەواوی شیعرەکەمان بڵاو کردەوە. هەروەها قافیەی بەیتی یەکەمی شیعرەکە بەهەڵە نووسرابوو. بەیانی، ئاسمانی!.

***

ئەی کچینە(١)

ئەی کچینە، وەرنە مەکتەب
ئێوە تەسکینی دڵن
زینەتی باغ و تەرەقین
ڕەونەقی دەستەی گوڵن
تازە ئێمە تێگەیشتووین
دایکی چاکی خوێندەوار
نەسلی وا دێنێتە مەیدان
قەومەکەی پێ بێتە کار
ژن شەریکی ژینی پیاوە
نەک خەریکی بەرد و دار
تەربیەی مێشکی مناڵی
بۆ وەتەن بێ و جان نثار

---

(١) پیرەمێرد سێ جار ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە. ئەمەی لەسەرەوە نووسیمان لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو کراوەتەوە ل٢٧، وە ئەو دوو پارچەیەی کە دەینووسین لە دوای ئەمەوە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

ئەی کچینە

١٩٣٩

ئەی کچینە وەرنە مەکتەب
ئێوە تەسکینی دڵن
زینەتی دیباجەی ئەدەب
تازە گوڵخونچەی گوڵن
ئێمە، تازە تێگەیشتووین
دایکی چاکی خوێندەوار
نەوەی وای بۆ بەجێ هێشتووین
میللەتی پێ بێتە کار
بۆیە ژن پێش ماڵ خراوە
ژن نەبێ ماڵیش نییە
نەخوێندەوار بێ، داماوە
نازانێ ڕێگە چییە!؟
ژن هاوبەشی ژینی پیاوە
نەک خەریکی پۆتەڵاک
خوا تەربیەی بەژن داوە
بە دایکە نەتەوەی چاک

***

گۆرانییەکی مەکتەبی کچان

١٩٤٤

ئێمە تازە تێگەیشتووین
کە دایکێکی خوێندەوار
نەتەوەی وا دێنێتە کار
میللەتێک ئەکا ڕسگار
بۆیە ژن پێش ماڵ خراوە
ژن نەبێ ماڵیش نییە
بەڵام کە نەخوێندەوار بێ
ڕێگا نازانێ چییە

ژن هاوبەشی ژینی پیاوە
نەک خەریکی پۆتەڵاک
بەخێوکردن بەو دراوە
بە دایکە نەتەوەی چاک
پێغەمبەر خۆی وای فەرمووە
بەهەشت ژێر پێی دایکانە
بەڵام بۆ ئەوانە بووە
عیلم و فەنیان ڕەوانە

***

سێبەر

خۆزگە من ببمە درەختێک
بۆ قوتابخانەی کچان
ئەو کچانەی وا دەخوێنن
ببمە سێبەر بۆ ئەوان
هەر کچانی خوێندەوارە
میللەتی پێ سەرکەوێ
تەربیەی منداڵ هیوایە
پێشڕەویمان بەرکەوێ
ڕۆژهەڵاتیش ڕۆژی هەڵدێ
خوێندنی کچ هاتە ناو
جەهلە تاریکە شەوی کورد
خوێندنیش تیشکی هەتاو
دەرزی چاڵ هەڵناکەنێ
فەن وەتەن ئاوا ئەکا
خوشکە، گیانی دایکی مشفق
نەسلی چاک پەیدا ئەکا

***

تازە گوڵی چیمەنین

تازە گوڵی چیمەنین
بەرخە کۆرپەی وەتەنین
ئێمە کە دەستەی کچین
هەموو بۆ مەکتەب ئەچین
پێغەمبەر خۆی فەرموویە
بەهەشت ژێر پێی دایکانە
بەڵام دایک ئەوانەن
عیلم و فەنیان ڕەوانە
هەتا سەویەی کچانمان
بەرز نەبێت لە ئیدراکا
منداڵی چاک پێ ناگا
وەتەن تەرەقی ناکا
ئێمە حەز لە شەڕ ناکەین
بە هیوای خوێندن و چاکەین
نەتەوەی باش پەیدا کەین
وێرانەمان ئاوا کەین

***

بەستەی کوردی

١٩٣٦

نیشتمانمان کە دایکی دڵسۆزە
خۆی ڕێکخست بەمرواری و پیرۆزە
نەوبەهار هات و جەژنی نەورۆزە
سەیری سەحرا کە، ڕۆژی بەهرۆزە
خوایە ئاوابێ ئەم گەل و هۆزە
تێگەیشتووین بەسۆزی زانستی
پێگەیشتووین بەشۆڕی سەربەستی
شەرتە هەرچی کە دایکمان ویستی

دەستەبەر بین و تیا نەکەین سستی
تا بەخوێندن ئەگەینە سەربەستی
نەوجوانانی کوردی پڕ جەوهەر
دەوری دەوران بووە بەدەوری هونەر
ئەوروپا ڕێی فنوونی گرتە بەر
ئێوە کارێ بگرن بیبەنە سەر
حەیفە ناوتان نەنێن وەتەنپەروەر

***

گۆرانی

وا بوو بەشەڕ و هەڵڵا
جیهان خرۆشا
لاوانمان لە جێ هەڵسان
خوێنیان جۆشا
ئاه بۆ باسی وەتەن
دوانزە سوارەی مەریوان
زرێیان پۆشا
وا ڕوویان کردە مەیدان
قەڵغان لە دۆشا
ئاه بۆ دەفعی دوژمن
ئێمە ئەبێ پێشڕەو بین
بۆ فیداکاری
بەقاسپە قاسپ وەک کەو بین
کەوی بەهاری
ئاه بۆ بەرزی میللەت
پێشکەوین و نەترسین
وەک باوک و باپیر
لە ماڵ و گیان نەپرسین
خودامان دەستگیر

ئاه بگەینە سەعادەت
دەست بدەینە دەستی یەک
بۆ هەموو کارێ
یەک دڵ و یەک زبان بین
لە هەموو شارێ
ئاه پێی ئەبێن بەپیاو
ڕوحمان بکەین بەپەرژین
بۆ خاکی پاکمان
لە دڵی میللەتدا بژین
بە ناوی چاکمان
ئاه ئنجا دێینە ناو

***

١٩٣٥

چەند خۆشە دوو بولبولی خۆش ئاواز
گاهی سەحەری کە دەبنە دەمساز
جۆشێ دەخەنە گوڵ و گوڵستان
شۆڕێ ئەدەنە دڵی جوانان

***

١٩٣٣

ئەگەر ئەتەوێ نەیەن بەگژتا
ئامادەی شەڕ بە لە هەموو وەختا
لە شێنەییشدا چەک بنوێنە
چاوی دوژمنی پێ بترسێنە

***

گۆرانی سپورت

ئەی برادەران با بچینە یاری
نەوجوانیمان لێ بدا دیاری

وا لە مەیدانا ئێمە دەرکەوتین
بیکەینە گاڵە، ئەوا سەرکەوتین
ئەی برادەران با بچینە یاری
نەوجوانیمان لێ بدا دیاری
هەرایە کوڕگەل نەوجوانینە
گەرەو بەرنەوە پاڵەوانینە
ئەی برادەران با بچینە یاری
نەوجوانیمان لێ بدا دیاری
بەیداغمان هەڵگرت ئێمە پێشکەوتین
مژدەبێ یاران دیسان سەرکەوتین
ئەی برادەران با بچینە یاری
نەوجوانیمان لێ بدا دیاری
بەیداغ هەڵگرن ئێوە بەدەستە
شاخ و کێو لەژێر پێتانا پەستە

***

گۆرانی بەهار

کە دەڵێن ئەمڕۆ دەشت و کێو شینە(١)
چەندە مەڵبەندی ئێمە شیرینە
بچۆ سەرگردی یارە بیبینە
لە جیهاندا گوڵێکی ڕەنگینە
چونکە وایە، خوایە ئاوابێ
ئەو دەمەی ڕۆژ دەگاتە ئێوارە
ڕوو بکەرە شاخی گۆیژە بنوارە
عەرشی پەروەردگاری لێ دیارە
دامەنی وەک بەهەشتی ئابدارە
خۆشە بۆ هەڵبژاردە ئاوابێ
زەمزەمەی بولبولی بەهارانی
وردە بارانی ژێر دەوارانی
لە شەوی بەزمی سەرچنارانی

وشکە سۆفی ئەخاتە گۆرانی
جێی سلێمانە بڵێ ئاوابێ

....

(١) ئەم شیعرە لەلایەن خوا لێ خۆشبوو (مەلا کەریم)ەوە لەسەر قەوان تۆمار کراوە. هەروەها لەو کاتەشدا کە پیرەمێرد لە تورکیا بووە لەلایەن کچێکی دەنگخۆشەوە بەتورکی لەسەر قەوان وتراوە.

***

گۆرانی نەسرین

نەسرین گوڵی نەسرینە
چووزەرەی یاسەمینە
خنجیلە و خوێن شیرینە
دەمی بەپێکەنینە
کەیفی لە هەڵپەڕینە
شنە شنی ببینە
نەسرین گوڵی بەهارە
لێو ئاڵە چاو بەخومارە
لەناو کچانا دیارە
خوازبێنیکەر هەزارە
لووتی لە هەموان خوارە
کەسی ناوێ لەم شارە
نەسرین گوڵی هاوینە
فریشتەی سەر زەمینە
پەریزادەی ماچینە
گوڵ ئەستێرەی نوورینە
نەتەوەی خاتوو زینە
پاوانەی پێی زیوینە
نەسرین گوڵی پایزە
بۆنخۆشە وەک گەزیزە
کچە کوردە ئازیزە
تورک و عەجەم بەڕیزە

لەبەر دەستیا کەنیزە
بۆیە بەدەعیە و فیزە
نەسرین گوڵی زستانە
شەو چرای کوردستانە
چاوی پیاڵەی مەستانە
چلوورەی گوێسەوانە
بەو چاوە بەستوویانە
نەسرین وادەی هەڵسانە
نەسرین ساڵمان تەواو کرد
سەیری دەشت و سارات کرد
جلی سەوزیان لەبەر کرد
بەحساب وا تۆش پێت گرت
شیعری خۆتت لەبەر کرد
بیخوێنەرەوە ورد ورد

***

گۆرانی جەژن و بەهار

جەژن و بەهار گوڵ و گوڵزار
زۆر بە نەشئەدار
بولبول لەسەر چڵ دەخوێنێ
دنیا زیندەگی ئەنوێنێ
جەژنمان هەر بمێنێ
بەهیوای جەژنەوە، دڵ کرایەوە
بەدەن و گیان لە نوێ ئاو درایەوە
دیارە خۆشی جەژنمان زۆرتربێ
چاکترە، دڵ دەیەوێ خۆشتربێ
جەژن ئەکەین، جەژن ئەکەین
جەژن ئەکەین جەژنی وەتەن
جەژن و بەهار گوڵ و گوڵزار
زۆر بە نەشئەدار

ئێمە هەوڵی ئەوەمانە بەهەموو
یەک کەوین سەرکەوین
شاد بین زوو بەزوو
جەژنی ڕاستی ئەوەیە پێکەوە بین
لە وڵاتا بەسەر ئازادی بژین
جەژنەکەین جەژنەکەین
جەژنەکەین جەژنی وەتەن

***

دڵ گەشایەوە

دڵ گەشایەوە بە بەهەشتی گوڵ
گەشتی ناو گوڵان بوو بەسەفای دڵ
بۆنی گوڵ ڕۆحی تازە کردەوە
دڵخۆشی، تاڵی لەبیر بردەوە
با بچینە ناو گوڵ بەگۆرانییەوە
بە زەمرەمەوە و شادمانییەوە
خوایە چەن خۆشە جیهان
لەناو گوڵانا ژیان
خۆزگە گوڵ تا سەر ئەما
یا دیسان نوێ ئەبووەوە
خۆش نەواو ئازادە سەر
بێ خەفەت بیبەینەسەر

***

گلەیی لە کەس ناکەم

گلەیی لە کەس ناکەم
بۆ بەختی خۆم ئەگریم
دڵی خۆم بۆ تۆ هانی
زاڵم قەدرت نەزانی
دائم دڵم ئەشکێنی
ڕۆژێک ئەبێ نامبینی

چاوکاڵ لە تۆ تۆراوم
دڵم تەنگە و گریاوم
بەئاهم گرفتار بی
لای عەشقم شەرمەزار بی
هێندەت لێ پاڕامەوە
ڕووت نەکرد بەلامەوە
شەرت بێ ڕۆژێکم مابێ
نەیەڵم دڵمت لابێ
دێی دەگەڕێیت لە شوێنم
ئەو سایە من ناتبینم

***

بەندی شەماڵ

شەوێک لەیلام کەوتە خەیاڵ
کەوتە یادم ئەو زوڵف و خاڵ
هاوارم بردە بەر شەماڵ
شەماڵ بۆم بکە ئەم فرمانە
شەماڵ ئەمشەو بێ قەرارم
موبتەلای چاوی بەخومارم
وەرە بچۆرە لای یارم
هاوار حاڵم پەرێشانە
شەماڵ داماو و زەلیلم
هانام بەتۆیە دەخیلم
وەرە ببە بەدەلیلم
بۆم بچۆرە خزمەت جانانە
شەماڵ تۆبی و شاهی مەردان
تۆ و سەر ڕاستی وەفای کوردان
تەی کە شاخ و کێو و هەردان
فریام کەوە بەم زووانە
شەماڵ وتی، بەچاوانم
درێغ ناکەم تا دەتوانم

بۆت دەچم بەدڵ و گیانم
ئەم خزمەتەم لا ئاسانە
نامەم نووسی بەخوێنی دڵ
بۆ یاری ڕوومەت پەڕەی گوڵ
خوێندم وەک بولبول لەسەر چڵ
بەنەغمەی شۆری مەستانە
شەماڵ نامەی پێچایەوە
تەکێکم دا بەلایەوە
زامی جەرگم کولایەوە
دڵی سووتا بەم گریانە
بە پاڕانەوە و دەخیلی
کەوتە ڕۆین بە تەعجیلی
وەری گرت نامەی زەلیلی
فێری سەفەری شەوانە
شەماڵ بەڕابەری لەیلا
شنەشن لە نیوە شەوا
گەیشتبووە خزمەت لەیلا
لەیل نووستبوو ئەو وەختانە
کەنیز و خادم بوون لەوێ
ئەوان ئێشکچی بوون شەوێ
پرسیبوویان تۆ چیت ئەوێ
چۆن گەیشتیتە ئەم مەکانە
وتبووی من هاتووم لە کۆیە
نامەی مەجنوونێکم پێیە
بۆ یارێکی سەمەن بۆیە
ناوی شەهەنشای خووبانە
وتبوویان لەیل نووستووە
زوڵفی پەرێشان کردووە
مار دەوری گەنجی گرتووە

ڕێی کەس نادا لەو زوڵفانە
کاتێک لەیل لەخەو هەستابوو
لەو ورتە ورتە ترسابوو
لە کەنیزەکی پرسابوو
کێیە لەم دەور و دوکانە
وتیان قوربان شەماڵە هات
بە نامەوە هاتۆتە لات
عەرزەی مەجنونی دوور وڵات
هەر جانفیداکەی خۆتانە
نامەکەی لە شەماڵ وەرگرت
داوای قەڵەم و دوێتی کرد
جوابی نووسیەوە دەستوبرد
بەو دەستە و بەو پەنجە جوانە
نووسیبووی یاری وەفادار
وەک بولبولێکی ناڵەکار
عەشقی خۆت کردبوو ئیزهار
خۆش بوو ئەم ئاه و فوغانە
ڕاوەستە تاکو بەهار دێ
ناڵەی بولبول لە گوڵزار دێ
وادەی دیدەنی دڵدار دێ
وەرە بۆن کە ئەم سێوانە
شەماڵ تایەک لەم زوڵفانە
کە زنجیرە بۆ دێوانە
ئەیدەم بەتۆ بەنیشانە
بۆی بەرە شفای زامانە
شەوێک لەوێ نیشتبووە باڵ
بەهێزی عەتری زوڵف و خاڵ
بەتیری نیگای چاوی کاڵ
کەوتبووە ئەم ئاسمانە

مژدە بێ شەماڵ هاتەوە
بەنامە و بەخەڵاتەوە
زامی دڵ چاک ئەکاتەوە
هەی هەی لەم ئاگر بارانە
شەرت بێ تا من زیندووم شەماڵ
ئەمەم دەرنەچێت لە خەیاڵ
تۆ منت هێنایەوە حاڵ
وەفا هەر وەفای کوردانە

دەربارەی ئەم بەندە مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار لە لاپەڕە ٣٤٨ی دیوانی پیرەمێردی نەمردا دەنووسێت «لە زەمانی کۆندا، بگرە تا دەوروبەری زەمانی منالّی ئێمەش باو بوو کە گۆرانیبێژە دەنگخۆشەکان تاقم تاقم بەناو کۆڵانەکاندا بەشەو گۆرانییان ئەوت و ئەگەڕان، لەناو ئاهەنگ و کۆڕ و سەیراندا بەزمیان ئەگێڕا و ئەیانکرد بەبەزم و هەرا. پیرەمێردیش بەیادی گەنجیی خۆیەوە لەو گەڕەکەی خۆیان کە گەڕەکی پوورەبەگی بووە، یاخود لە کاتی کاروان و ڕێبواریدا یاخود لەناو ڕەز و باخەکانی شارباژێڕدا لە کاتی ترێ ڕنیندا لە (دەمی مشتاغانا) کە خەریکی دۆشاو کردن و خۆڵاو کردنی مێوژ بوون، گوێی لە گۆرانی خۆشی گۆرانیبێژەکان بووە. بەیادی ئەو ڕۆژانەوە ئەم بەندەی (شەماڵە)ی وتووە کە بێ گومان ئەبێ لە کاتی خۆیدا بەنقامێکی تایبەتی وترابێ».

***

١٩٣٧

ڕەشیدی ڕەشید دیاریت دیارە
ژوور باپیری خۆت کەوی لەم شارە

***

١٩٣٦

مادەی توتن بوو بەدیدە لێلاو
لە جاری جاران توندتر هاتە ناو

***

بەندێکی مێژوویی

لەبارەی ئەم بەندە مێژووییەوە مامۆستا هاوار لە لاپەڕە ٣٤٣ی کتێبەکەیدا دەنووسێت:
«پیرەمێرد لە دەستخەتێکدا ئەم سروودەی خوارەوەی نووسیوە، بەر لەو سرووده ئەم چەند دێڕەشی

نووسیوە:

ئەڵێن لە ساڵی ١٨٧٨ دا (موشیر عوسمان پادشا)ی تورک بەلەشکر و سوپایەکی زۆرەوە چووە بۆ سەر بەدرخان پاشای میری جزیر و بۆتان. لەشکری تورکەکان لە مەڵبەندی بەدرخان پاشادا خێوەت و بارەگای خۆیان هەڵدابوو و خۆیان ئامادە کردبوو کە سبەینێ کاتی شەبەیخوون بدەن بەسەر لەشکری بەدرخانیدا. یەکێک لە پیاوماقووڵ و زەبربەدەستەکانی بەدرخان پاشا کە ناوی (حەسەن هەویر) بووە شەو بەدزییەوە جلی عەسکەری تورکی لەبەر کردووە و بەناو لەشکر و بارەگای عوسمانلییەکاندا تێ ئەپەڕێت. کاتێک کە موشیر عوسمان لە خەوا ئەبێ حەسەن هەویر ئەچێتە ناو خێوەتەکەیەوە و بەبێ دەنگی و لەسەرخۆ جلە سورمەییەکانی پاشا لەگەڵ هەموو نیشان و مەدالیاکانی هەڵئەگرێ و ئەیپێچێتەوە و خەنجەرە خۆراسانییەکەی لەسەر مێزەکەی دائەنێ و نامەیەک بۆ موشیر عوسمان ئەنووسێت کە بریتی بووە لەم چەند دێڕەی خوارەوە: «من حەسەن هەویرم، هاتمە سەرت بۆ کوشتننت بەڵام لەبەر ئەوەی کە لە خەوا بووی وازم لە کوشتننت هێنا، چونکە پیاو ئەگەر دوژمنی خۆی لەخەوا بکوژێ زۆر نامەردە». بەم جۆرە حەسەن هەویر لە خەیمە و بارەگای موشیر عوسمان ئەچێتە دەرەوە و سواری ئەسپەکەی ئەبێ و دێتەوە لای بەدرخان پاشا. جلە سوورمەیی و کەلوپەل و مەدالیاکانی موشیر عوسمانی پێشکەش کردووە بەبەدرخان پاشا. بۆ ڕۆژی دوایی لەشکری بەدرخانییەکان ئەدەن بەسەر لەشکری عوسمانلییەکانا و تاروماریان ئەکەن. لە زەمانی کۆنا، کە کوردەواری بچوونایە بۆ شەڕ هەر تاقمە جۆرە گۆرانییەکی تایبەتی خۆی ئەوت. لە کاتی ئەو شەڕەشدا لەشکری بەدرخانییەکان چەند تاقمێک بوون. هەر تاقمەی بەناوی سەرکردەیەکەوە جۆرە گۆرانی و سروودێکی وتووە، کە چەند دێڕێکی هی تاقمی حەسەن هەویر بووە و ئەوانی تری هەر چەند دێڕێکی هی تاقمێکی تر بووە.

دەستەی خەڵەف:

من خەڵەفم، نەوەی کورد
کاتێک هاتم دەستوبرد
ئەبینی لەشکرم لەناو برد
عوسمان پاشا لە ترسا مرد
فەرمانی میری بۆتانە

دەستەی میری شرناخ:

جزیرێ خۆش جزیرێ
لێی دێ دەنگی نەفیرێ

زابت بەستن بەزنجیرێ
بگرین شازیبان بەئەسیرێ
فەرمانی میری بۆتانە

دەستەی ئاغای دیرگوڵ:

ئەو شەڕ لە ملی خانە
خان ئەمری دایە کوردانە
هێز بەرنە ژ سەر تۆپخانە
بەخوێن سووربێ ئەم مەیدانە
فەرمانی میری بۆتانە
دیر گوڵە خۆش دیر گوڵە
بەدرخان بەگ سوور گوڵە
لە عوسمان پاشا بەکوڵە
جێی عوسمان پاشا ژێر گڵە
فەرمانی میری بۆتانە

دەستەی حەسەن هەویر:

بژی حەسەن هەویرێ
پەلاماردان وەک شێرێ
عەسکەر لە چیان هەڵدێرێ
ئوردوو شکا سەرەوژێرێ
فەرمانی میری بۆتانە

***

بۆ شێخ قادری گۆپتەپەیی

١٩٣٥

ئەمڕۆ تاریکە بڵێن ماتەمە
قوبەی نیلگون پڕ تەم و خەمە
شێخ عبدالقادر کە یەکە پیاو بوو
بە هەموو ڕەنگێ پیاوی تەواو بوو
بۆ ڕۆژی نەبەرد گوللە نەبڕ بوو
گەیبووە حەفتا هێشتاکو کوڕ بوو

بەپەنجەیەکی ئەجەل تێک شکا
بێ دەست وەک مندالّ لەناو بێشکا
جەخاری مەرگی ڕۆڵەی نەواندی
قرچەی ئاگری جەرگی سووتاندی
هیچ کاریّ ناکا، خەم و ڕوو گرژی
لەم دنیایەدا کێ تا سەر ئەژی

بۆ عزەت ئەفەندی

١٩٣٥

چەند بەچاوشارکێ بەردەل بەردی دی
پیاو نەمرێ ئاخری هیوای دێتە دی
هاتەوە نەختێ بحەسێتەوە
زۆر بەخزمەتە بەخێربێتەوە

***

پیرۆزبایی فرزەندی تازەی مەلیک

١٩٣٥

چاوڕوونی بۆ تۆ ئەی شاهی غازی
بە پێی پیرۆزی نەوەت بنازی
جێی باوکت بەتۆ ئەدرەوشێتەوە
«انشاالله» جێی تۆیش پڕ دەبێتەوە

١٩٣٧

«لە ئەستەمولّدا نووری باقییە
حەیف کە لای ئێمە جێگای خالّییە»

١٩٣٦

کە بەخت و تالع هاتنە ئیمداد
بە ئەسپێ ونی دەبی بەداماد
دەوری داماوی لە برەودایە
ئەسپێ ونەکان کاریان ڕەوایە
لە قەدیمەوە، باوە ئەمانە
نان ئەو نانەیە ئەمڕۆ لە خوانە

بۆ شێخ عومەری خانەقا

١٩٣٦

واوەیلا کەوتەوە ناو کورد
کە شێخ عومەر وەفاتی کرد
(ضیاع)ی دین و دنیایە
کەساسیی عیلم و تەقوایە
خانەقای مەولانای چۆڵ کرد
تەشریفی بۆ لای مەولای برد

***

بەبۆنەی دەرچوونەوەی ڕۆژنامەی ژین

دڵخۆشی خۆم و پیرۆزانەی ژین(١)
خوا حەزکا ئیتر بەم جۆرە ئەژین
بریی گوناهت کەوت، کەوتییە ژیان
دلّ لە سفت و سۆیت بووبوو بەبریان
جگەر لەت لەت و چاو پڕ لە گریان
هەور دایپۆشیبوو، ئەستێرەی بەیان
لە خوا بەزیاد بێ، کە ڕزگارت بوو
نەخۆشی ناکاو کە دووچارت بوو
سەرلەنوێ یەزدان تۆی ژیاندەوە
تەبیبی چاکی بۆت گەیاندەوە
هاوڕێی ژیانیش زۆر شکایەوە
بەڵام گۆی هونەر هەر برایەوە
گەر بیبێ مەردم حەوسەڵە و ئارام
تەنگانەی نابێ هەر ئەگا بە کام
جیاوازی نییە ژیان لەگەڵ ژین
وان اللە مع الصابرین

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

ناوێرین بڵێین

١٩٣٩

ناوێرین بڵێین، پەندی پێشینان[1]
لە ترسا ئەڵێین، چیرۆکەی ژنان
خاتوو زەمهەریر شینی چلەی کرد
ئەویش لەپاش ئەو، زوو تەشریفی برد
ئنجا کەوتینە، بورجی پیرێژن
مەکری پیرێژن ڕێوی کردە کون
بەفر و هەڵەکۆک، بەبای نهێنی
لەلای چەرخی پیر کەوتنە خوازبێنی
کەچی بەفرەکە زوو توایەوە
شایی ئەو جووتەیش هەر وا مایەوە
هەر چەند لە تاسەی دووری نەورۆزا
بە گڕی بێ گڕ دڵ هەڵپڕووزا
بەڵام قەیناکا، خۆ هەر بارانە
نیسان سەیرانی گردی یارانە
(بواسان داوریل) ئەوا هاتەوە
خومی جوولەکەیش شێواوەتەوە
هەردووکیان ئێستا برەویان کەمە
وەک نەورۆزێکە، کەوتبێتە شەممە
پێش نیسان هێندە، درۆ کراوە
هەمانە تڕی وای تیا نەماوە
سێ شەش دوو لاقی قورسی شکاوە
شەشەکەی تری، بۆ خۆشی ماوە
کنگری دەشت و شاخ پێگەییوە
دنیا بۆ ئێمە ماستی مەییوە
دۆ هات برەوی ماستاو نەماوە
تەشی ڕستنیش، وەک ڕیسی خاوە
(بسم الله) مان کرد، بەدڵێکی ساف
جنۆکە هەموو، ڕوویان کردە قاف

هێشتا نەمردووم ئەیاننامە گۆڕ
پێم ئەڵێن، مردووی، بەشی زیندوو خۆر
تێنەگەیشتم، بەکێیان زانیم
ڕەنگە وا بزانن، کە کۆڵە نانیم

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

دەستکردی کچان[1]

١٩٣٩

-بۆ مەعرەزی کچان-

دەستکردی جوانی، کوڕ و کچانمان
کارخانەی چینە، بۆ نیشتمانمان
گوڵزاری بەهار، پەست بوو لە تاوان
سەری خۆی هەڵگرت ڕووی کردە کێوان
گوڵی بەهاریی کەم عومرە ئەڕوا
(مەعرەز) تەرەقی قەومی وا لە دوا
شیعرەکەی (هۆگۆ) بۆ کۆرپەی نووستوو
بە دەستکردێکی، کچان کەوتە ڕوو
بە زەهرە و زوهرا و کەوکەبەی پەروین
ئەستێرەی ئاسمان هاتنە سەر زەمین
بەسنعەتی بەرز مەکتەبی گۆیژە
گوڵزاری گۆیژەی، خستە ژێر پەیژە
نموونەیە بۆ تەربیەی فرزەند
وەتەن بەمانە ئەبێ سەر بڵند

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

باوک و فرزەندی

١٩٤٧

دار و فەلاقەی باوکم لا خۆشە
بەڵام غەرەزکار، بۆچ لێم بەجۆشە؟
بۆ سەرداری خەڵک من ئەچمە سەر دار
کورسی، پەت، بۆ من، سەرەک بۆ سەرکار
باوک ئەولادی، بێ عاری دەبێ
بێزاری نابێ، ئازاری دەبێ
ئەولاد زیننەتی، ژینی باوکە
بۆ ڕێی تەنگانە وەک چراوگە
بە فیتنەی بەدکار لێک نابنەوە
با دەریشی کا، ئاشت ئەبنەوە

***

بۆ عەلی کەمال ئەوڕەحمان

١٩٤٧

عەلی کەمال ئەوڕەحمان
ئەتسپێرین بە قورئان
یاری فەقیر و هەژار
تۆ بۆمان کەوتوویتە کار
دەسکە گوڵی کوردانی
بۆیە بۆنخۆش و جوانی
بۆچی نەبووی بەمەبعووس
کەوا ئێمەت کرد مەئیووس

***

بەکرێ گیراو

١٩٤٧

سێ مەبعووس جارێک حەسەب حاڵیان بوو
لەسەر خیتابەت دەمەقاڵیان بوو

(دەم هەراش) وتی بۆچ وەک من جارێ
نایەیتە تەڵەب بۆ ئیش و کارێ
بێ دەم و پلیش بەجوابێکی خۆش
وتی نابینی کە هاتیتە جۆش
دەمی هەردووکمان تێکرا لە کاردان
من بەباوێشک و تۆ بە چەنەدان
هی ئێمەیش فەرمووی وەکو تۆ ڕیا
خۆم دەنگ نەکردم (نما)م نەبڕیا
یاریگە پەنای بێ دەنگی ناوە
هەرچی ئەبینی، بەکرێ گیراوە

***

شاعیری پینەچی

«ئەم خاکە چەند بەفەیزە، پینەچیشمان شاعیرە
حەل و نەزم بەم ڕەنگە لە وڵاتاندا نادرە»

١٩٤٨

دەنگێ دێ لە لای فەلەستینەوە
بەسۆز و ناڵە و ڕۆ ڕۆ و شینەوە
بانگ ئەکا هاوار موسوڵمانینە
فریامان کەون جیهادی دینە
جوولەکە ژنیان ڕاکێشاین بەدیل
ئیسلام گیرۆدە داماو و زەلیل

١٩٣٧

هەندێ لە دۆستان کارتیان ناردووە
جەژنیان بۆ من هەڵبژاردووە
سوپاسیان ئەکەم، خۆمن بێ جەژنم
کاڵای کاسەی ڕەش بڕا بەبەرگم

***

بۆ شێخ نووری شێخ ساڵح و جەنابی کوڕی

١٩٣٤

بۆ شێخ جەناب

ئافەرین زادەی نووری و دڵ نوورانی جەناب
تا بڵێی هەر دەگرێ، تێپەڕە چاکتر بە لباب
کچ حسابی فەلەکە باوکتی کردە فەردی
فەردی نوورییە بڵێن فەردە جەنابی نووری

***

بۆ شێخ نووری

شوکری خوا ئەکەم، کە لە نووری کوژاوەوە
پرشنگی جوانی شیعر و ئەدەب کەوتە ناوەوە
نووری بەنووری ئێوەوە، زوڵمەت، لائەچێ
یاڕەب ئەم ضیایە، قەت بەچاوەوە

***

بۆ شێخ نووری

١٩٣٨

خوا ئەو خوایەیە، کە لە نووری کوژاوەوە
پشکۆی بەسۆزی شیعر و ئەدەب کەوتە ناوەوە
نووری بەنووری ئێوەوە تاریکی لادەچێ
نەورۆزی ئێوە تازەیی دێنێتە ناوەوە

***

دوایی هیتلەر

١٩٤٢

بۆ قوماندانی سوپای فیرقەی هەشت
(براوە)، دنیات گیرا بە بەهەشت
نازی فاشست بەپشتە پێ، پێ
تەراند و ڕەتاند، بەنازگ[1] هەرمێ

ئەو نازگ هەرمێ، هەرمێی وەڕازە
بۆ بەرداشی سەخت چەکوشی بیرازە
خۆتوو میللەتت هەر سەر ئەفراز بن
مەیەڵە وەحشی و خوێنخۆر دەرباز بن
هیتلەر دوایی هەر ڕەنجەڕۆیە

---

(١) بەنازگ هەرمێ: واتا بە شەق

***

١٩٣٤

پشتمان جەژن بوو، بەریشمان جەژنە
وا بوو بە سێ جەژن ئەمساڵ بەم جەژنە
(یسر) پاش (عسر)ە[1]، جەژنی دوای شینە
موشتەری لەگەڵ زوهرە قەرینە

---

(١) «إنَّ مَعَ العُسرِ یُسراً»

***

بۆ وەصی عیراق[1]

١٩٤٥

جەژنی قوربانە و بەرە جەژنانە
قدومی وەصی بوو بەجەژنانە
کە (بەنو هاشم) بۆ عیراق هاتن
کورد پێشیان کەوتن بۆ بەخێرهاتن
ئەمجاری دواییش، بۆ مەلیک فەیسەڵ
دیسان کورد ڕۆحی خۆی کردە قەبەڵ
بە سەلابەتی دینەوە ئێرە
بۆ فیداکاری سەییدان فێرە
ئەخلاقمان وەکو جێگامان بەرزە
پەیمان وەک ئیمان لە لامان فەرزە

پیشەی مەردیمان بەجێ و بەجێیە
خوا خستووینیە سەر ئەم خولق و ڕێیە

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

خێوەتی دنیا(١)

١٩٤٤

سەنگ و تەنافی خێوەتی دنیا
هەڵکێشرا و خێوەت بەجارێ ڕمیا
ئەستێرە هەموو ڕژانە زەوی
مانگ و ڕۆژ تێکرا کەوتنە نەوی
واوەیلا کەوتە ناو جیهانەوە
بەکەڕەنای سوور، گیان لەرزانەوە
هیچ کەسێ نەما لە زیندەوەران
تەنها تەنهای تاک ئیزدی یەزدان
بانگی کرد ئەمڕۆ، خاوەن موڵک کێیە
دەنگێ هات وتی هەر خوا لە جێیە
دووەم جار سووری لێدا ئیسرافیل
گیان چوونەوە ناو لەش بەدەنگی زیل
ئنجا دیوانێ بۆ خەڵک دانرا
زۆردار و فێڵباز بۆ دیوان برا
بەڕووی ڕەشەوە، هەموو ئەلەرزین
لە تاوا لەناو خاکا ئەگەوزین
بووبووە ژیلەمۆ شەکری دزیەتی
مار و دووپشک بوو چیتی شیرکەتی
ئەو خۆڵ و زیخەی کرابووە گەنم
ئەدرا لە چاویان هەروەک نووکە ڕم
خۆزگە ئەمەمان ئەهاتە پێش چاو
پێش ئەوەی سەرمان بخەنە ناو چاو

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

سەیرکەن، مەولەوی و ئەم نوکتە وردە
نابێ بە(مەعدووم)(١) مەردی نەمردە
دوای سەد ساڵ پرسی (مەعدووم) لە کوێیە
هەر فەردێک ئەڵێ، ها، وا لەوێیە

(١) مەعدووم: نازناوی شیعری مەولەوییە.

توانجی میللەت(١)

بەچاوی جوان و خەت و خاڵەوە
بەتکە تکەی خوێنی ئاڵەوە
لە جیاتی کفن بەبەرماڵەوە
فڕێیان دایە قوڵکی چاڵەوە
بێ تەڵقین خۆیان هاتنەماڵەوە
کێ بوو ئەو لاوە کەوا مردبوو؟!
لەوەتەن ناوی خۆی دەرکردبوو؟
لەگەڵما گەلێ ڕایبواردبوو
ئەم دواییە باریان وا قورس کردبوو
نەیتوانی بژی ئەو بەو حاڵەوە
کەلیمەی سووکی هێند پێ بێژرا
بەتوورەکەی تورک خاکی بێژرا
خوێنی شیرینی ڕۆڵەی ڕێژرا
پیاوی بەکاری هەموو نێژرا
قینی هەڵنەسا، ئەمەندە ساڵە
وتی بەهیچە، بۆچ خەفەت بخۆم
خۆ هەرچۆنێ بێ من ئەژیم بۆ خۆم
چیم لەوەی خەڵکی ئەهاوێژنە گۆم
تازە داری وشک ناژیەتەوە بۆم
بەشە زەوی من بەکشتوکاڵە!
نە تۆڵەی ڕۆڵە، نە ئەتکی چەپۆک
نە کەچ کولاهی و دادڕاویی بەرۆک

نەنوێڵێ شەق و نە بۆمبای فڕۆک
نایێنێتە کار، پیاوی ترسنۆک
مەگەر بەزبان بکەوێتە ناڵە
نە بەخوا قەومێ، گیانی نەخۆش بێ
سەری تەزیبێ و سڕ و بێ هۆش بێ
لە ڕاستی زۆردار حەلقە لە گۆش[2] بێ
ناوی نەمێنێ، با فەرامۆش بێ
(...........................)[3]

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.
(٢) گۆش: گوێ. حەلقە لەگوێ. نۆکەر.
(٣) ئەم نیوە دێڕە لە ڕۆژنامەکەدا نەنووسرابوو. بڕوانە (ژین)ی ژمارە ١٦٥٠ ساڵی ١٩٦١.

***

بۆ زێوەر[1]

١٩٤١

زێوەر هەر چەندە ئوستادی شیعری
حەزکەی پێبکەنە و ئەتەوێ بگری
شاعیری تازە تۆی خستە دواوە
کۆنە شاعیران باویان نەماوە
وەک (ضیا) پاشا، لە خۆی بوو بایی
چووەتە جەنگی ڕۆمی بەغدایی
وتوویە سەبا کە چوویتە بەغداد
بە سەلام ڕۆحی ڕۆمی بکە شاد
بڵێ لە ئەوجی شیعرا ئەتخوڕی
شاعیرێکی ڕۆم لە تۆ تێپەڕی
لێرەیش شاعیری تازە ئەخوڕن
بۆ کلاشیش بێ کۆنە ناکڕن
وا شاعیرێکی بسارا بیایی
ڕوباعیەکەی تۆی خستە خوڕایی

وا شاعیرێکی یوڵداشی ڕەفعەت
جوابی دایتەوە بەقەدر و حورمەت

***

بۆ زێوەر[2]

١٩٤١

زێوەر مەڵێ زەمانە شتی نارەوا ئەکا
ئەهلی هونەرە لە چەوتی ئەو بەرد بە با ئەکا
شین هەڵگەڕاوە سوورە دزەی شاعیران
سوورەی خەتا نەماوە، کەوا سوور خەتا ئەکا

(١،٢) ئەو دوو شیعرەی کە پیرەمێرد بۆ زێوەری نووسیوە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

سمایل بەگێ بوو ڕەئیسی ئەملاک
سۆفی مەشرەب بوو، پیاوێکی دڵپاک
وتیان قۆڵچییەکەت بەبێ پرسی تۆ
غوسل ئەکا لەسەر ئاوی بەکرەجۆ
ئەو لەش پیسی خۆی تێ دەڕژێنێ
مەرەزەکەمان پیتی نامێنێ
هەزار فێڵی وا، لێرە بە نانێ
مەگەر هەر شەیتان بەمە بزانێ

***

بەندی پیریی[1]

١٩٤٠

خەم و ئاه دووکەڵی خەستی بوایە
ئەبوا ڕووی ئاسمان ڕووناک نەمایە
ئەمەندەم وت، زبانم وەختە بسوێ
کە یار عەکسی مەرامە و بۆیشی ئەلوێ

دەڵێی بەختی ئەوم من وا کە نانووم
لە بەختی من وەکو بەختم، ئەو ئەنوێ
بەوە زاڵی بەسەر نەفسا کە زاڵی
ئەگەر ڕەخنە لە کەس بگری مناڵی
لەناو بۆتەی زەماندا بتکوڵێنن
ئەگەر قوڵپێت نەدا، ئەوسایە کاڵی
بەپیریش عەینی سیحرە (عەین)ە دەرسم
هەواڵی دڵ لە چاومەستان ئەپرسم
هەموو عالەم لە چاوی بەد ئەترسن
کەچی هەر من لە چاوی جوان ئەترسم
بەرێکەوت یار لەلام میوانە ئەمشەو
لە خەودایە شوکور وا مۆتەکەی خەو
هەڵێ و قەت هەڵمەیە هاوارە ئەی ڕۆژ
ئەگەر بێت و بڕۆی ڕووڕەش بێ ئەی شەو
ئەوی سەربەست ئەژی و ئازادە مەردە
سەری خۆی دەر دەکا لەم دوودو دەردە
بەقەرز ناوبرێ گەر وەعدەی حەشر بێ
ژنی ناوێ، کچی شای بێتە پەردە

(١) ئەم شیعرانەی کە پیرەمێرد ناوی ناوە (بەندی پیریی) و لەتەمەنی ٧٣ ساڵیدا نووسیونی لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

فەریادی دووری

١٩٣٣

بۆ ڕەشید نەجیب

«بەڵام گوڵشەنم، چونکە پەشێوە
کەڵکی بولبولیم، نەماوە پێوە
ئەو ئاتەشکەدەی، زێدەوانی بووی
دیم، ڕووخابوو، تۆیش، دڵبریانی بووی»

***

وردە زیو

١٩٤٠

شیعرێکی کۆنی کوردیم چاو پێکەوت[١]
لە مەعناکەیدا، مەراقم ڕێکەوت
مەعنای شیعرەکەم لێ بوو بەمەتەڵ
نەمزانی (قازان) پێی ئەڵێن مەنجەڵ
«قازان قەتار بەست قوڵنگان هەوایی
حەیفە قیبلەکەم شەو وەتەنهایی»
دەفەرموو، قاز و قەتار و دراج
ئەمانەم بۆ بکە بەقوڵنگ و پاچ
قازان قوڵنگان پۆلی باڵداران
پێکەوە ئەژین، وەک دەستەی یاران
یەعنی کە ئەوان، قەتار ئەبەستن
حەیفە تۆ، تەنها، بەبێ من، نووستن
یاخو کە مەنجەڵ، لە ڕیز بەقەتار
ئاو گەرم ئەکەن بۆ مردووی نازدار
(قاز) کە جەمعت کرد، ئەبێ بەقازان
مەنجەڵی گەورەیش پێی ئەڵێن قازان
ئنجا (قوڵنگان) قوڵنگی باڵدار
ئەکەونە هەوا ئەڕۆن بەقەتار
(پاچ)یش، قوڵنگە، جەمعی قوڵنگان
بەرز ئەبنەوە، وەختی پاچ لێدان
یەعنی پاچ بەدەست قەبرەڵکەنەوە
لە کاردا سەری بەرز ئەکەنەوە
بەم شیعرە مردن ئەخەنەوە بیر
های شیعری مەتەڵ، های تەدبیری ژیر
هەندێ مردنیان، ناوە بەلاوە
عومریان دیسان لە نوێ نووسراوە
تریاک ئەکێشین، لە مار ناترسین
لە ناوی مردن، بردن، ئەترسین

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

پەندی ڕۆژگار(١)

١٩٣٦

مایینێکی بۆرەم بوو، سواری ئەبووم
ڕۆژێ بەئیشێک بۆ دێیەک ئەچووم
لە نزیک ئاوێ ژنێکی نازدار
بانگی کردە من، وتی بۆرە سوار
سێبەڕۆدارم، ئارامم نییە
لە تۆ دەپرسم، دەرمانی چییە
وتم لەم دەردە ڕسکارت دەبێ
ئەگەر بێ و دڵی من بێنیتە جێ
وتی ناچارم دڵت بێنمە جێ
بەڵام یاخوا تۆش ئەمەت بێتە ڕێ

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەبۆتەوە.

***

هار و مار(١)

هار و مار دەمی باوە شابان بوو
هەرچی هار دەیگرت بۆ ئەوێ ئەچوو
لەگەڵ پەنچکێ نانیان بۆ ئەچوو
تووتکی دەهاوێشت ڕسکاری ئەبوو
ئەمەندە هار و ماریان چاک ئەکرد
کەچی شاپیاویان بەگورگی هار مرد
حەکیم لە دەردی کەسی خۆی کوڵە
بۆیە خزمانی دەکەونە بۆڵە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەبۆوەتەوە.

***

بۆ ڕەشید نەجیب(١)

لە وەڵامی شیعری (شاری بەدبەخت)دا

١٩٣٢

«دوورکەوتەی وڵات، فیداکاری ئێڵ
دڵ شکستەی دەرد، ئەم سەیل و ئەو سێڵ
لاواندنەوەی، بەدەنگی وا خۆش
دڵی دڵسۆزان، ئەهێنێتە جۆش
من نائومێدم بۆ (ژیان) ئەژیم
بەسەر کاولەکەی، وەتەنا ئەگریم»

....

(١) دەربارەی ژیان و بەرهەمی شیعر و ئەدەبی ڕەشید نەجیب، بڕوانە گۆڤاری بەیان ژمارە ١٢١ ساڵی ١٩٨٦ نووسینی، ئومێد ئاشنا.

***

بۆ مەرگی حاجی ئەحمەدی حاجی کەریم

تشرینی یەکەمی ١٩٣٤

دەک فەلەک کۆستت کەوێ وا کۆست لەسەر کۆستمان ئەخەی
هەفتەیە ناڕوا، کەوا دووبارە، شینمان بەردەخەی
داخی (قالە)(١)، کەم بوو؟!، وا حاجی ئەحمەدیشی هاتە سەر
دیارە هیچمان نایەڵی، ئەمساڵ خراپت دایەبەر
جێی ئەمانە چۆڵە، جێی باوەڕ نییە پڕ بێتەوە
زامی کۆن و تازە تێکڕا هاتە سوێ، دەکولێتەوە
ئەستەمۆڵ و میسر و شام و مەککە و ئێران هەموو
هەرچی بهاتایە ئەم شارە، لەوێ میوان ئەبوو
خوێنی پیاوی وا ئەگەر گوم بێ ئیتر چی ناکرێ
با وجوود پاش ئەو قیامەت هەڵسێ کەڵکی ناگرێ

....

(١) قالە: مەبەست لە (قالەی ئایشە خان)ە کە ماوەیەکی زۆرکەم لە پێش کۆچی (حاجی ئەحمەدی حاجی کەریم) دا جوانە مەرگ بووبوو. هەروەها ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

هەڵمەت(١)

١٩٤٥

بۆ جەژن و شاییە، جلی سووریان ئەوێ مناڵ
ئەم جەژنە، خوێنی کوردە، فەلەک کردیە بەرگی ئاڵ
قەیناکا، ئەو لە پێشەوە خوێنی (عەلی) ڕژان
دیسان بەخوێنی ئێمە، ڕۆژووەکەی شکان
دڵۆپێکی خوێن، لە لەشی، شێری شەرزەوە
وەک تەرزە، دێتە خوارەوە، لەو شوێنە بەرزەوە
چەن بەرزییە، لە بەندەنی بەرزی نزارەوە
هەڵمەت بەری، بەلاوکی کوردی و قەتارەوە

....

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەموناسەبەتی شەڕی دووهەمی (بارزان)ەوە نووسیوە. هەروەها ئەم شیعرەمان لە مامۆستای شاعیر (محەمەد صالح دیلان)ەوە دەستکەوت و تا ئێستا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بەیتێک بۆ شێخ سەلامی شاعیر

سەلام گوناهت خوێندەوارییە
لێرە خوێندەوار، دەردی کارییە

دڵسۆزی(١)

١٩٣٣

دە ساڵ لەمەوپێش لە بورجی بطحا
ڕۆژهەڵات ضیای خۆی دایە، بەغدا
من وتم یاران، ئاخر زەمان هات
کە دەبینین ڕۆژ، لە مەغریب هەڵات
وتیان، خێر، ئەمە، سێ جارە وایە
عێراق بەنەسلی، نەبی، ئاوایە
تەکەروڕێکە، تەئریخ ئەینووسێ
کاری بوو بە دوو، هەر دەبێ بە سێ
لە پاش مرتضی نەسلی عەباسی
مەوجوودو (بانی)ی عێراق دەناسی

ئەمجارەیش هەر ئەو فەیزەیە وا هات
دەوری (مەهدی)یە، لە عێراقدا هات
ڕۆژی، ڕۆژی هات، ڕۆژی ڕۆژئاوا
بورجی بەغدای گرت، کردی بەماوا
بێ ئەبو مسلم، ئەبو مسلم بوو
حکومەتێکی وای دامەزراند زوو
هونەر ئەوە بوو، کە ئەم بەغدایە
جێی باوکی نەبوو پێی بێتەکایە
بەجەوهەری خۆی، وای لە ئێمە کرد
ئەم خەڵکە هەموو، لەبەری ئەمرد
بەحیلم و عەقڵ و دڵسۆزی و ئیشفاق
نیفاقی عێراق، بوو بە ئیتیفاق
بەعەزم و تەدبیر، کارێکی نواند
لە پەنجەی پڵنگ، سەر ئازادی ساند
لام وایە تا ڕۆژ ئەگەڕێتەوە
مەدح و ماتەمی نابڕێتەوە
تازە عێراقی کۆن ژیایەوە
درێغا، خۆی، تیا، نەحەسایەوە
ناگا، کۆچی کرد، ئەولادی حسەین
تا دەمرین ئەبێ، یادی خێری کەین
خۆی حۆری بەهەشت، هاونشینی بێ
ڕۆحی نیگەهبان، جێنشینی بێ
یەکە تەئریخە و هیوام پێیەتی
مەلیک وەک مەلەک بەهەشت جێیەتی

....

(١) بۆ کۆچی دوایی مەلیکی عێراق، ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بۆ مەعرەزی کچان

تاکو بڕوانی، بەهەشتێکە بەگوڵ خەملیوە
دایکی ئێمە وەرە لێی پرسە ئەمەی کەی دیوە

بۆ ڕۆژنامەی ژیان

ژیـانمـان هـەنـدێ، لـە ڕێ لایـدابـوو
لالووت بووین، لامـان، باوی نەمـابوو
ئەمـجـارە هەمـوو، بۆی تێـئـەکـۆشین
کـــەم و لاســـەنگی بـۆ دائەپـۆشین

***

دێوانەی ناشاد(١)

دێوانەی نـاشــاد، دێوانەی نـاشـــاد
جێنوشینی خـاس، مـەجنوون و فـەرهاد
ژێرکەوتووی دەستی، چەرخی ستەمکار
خـــێــر نەدیو لە ژین لە دڵدار و یار
بـەئـاه و نـاڵـە و بـەڕۆ ڕۆ و گـــریـان
چەن شـەم و شـەمت بوو، تاوەکـو بەیان
چەن ڕۆژی بەهـار، چەن شـــەوی پـایز
چاوەڕوانیت کـــرد، بۆ کـــۆچی ئـازیز
ڕازی دڵـی تۆ، هەڵـبـەسـتی جـوان جـوان
گفتوگۆی خۆشی گـەرمیان و کوێستان
بەڵام داخـــەکـــەم، کـــۆمـــەڵی نەزان
ئەخـــاتە ژێر پێ، ئاواتی ئینســـان
ئێـستـاش لەژێر خـاک لەو شوێنە تەنگە
لـەژێر ئـەو بـەردە ســـاردە بێ دەنگـە
کـێـڵـی مـەزارت وەکـو باڵای شـەم
لەژووری سـەرتە، بۆ کـەمـبـوونی خـەم
جـواب و سـوئال و پرس و تـەڵقـینت
بیـــــروباوەڕ و دڵ و یـەقـــــینت
جومگەی ئێـسقان و ئەو خۆڵی سەرە
هەمـــووی خـەریکی زیکری دولبـەرە
بەڵام بەیادی شـێت و شـــەیداییت
بەکـۆڵ نەدان و گـیـانی فـیـداییت

بەپایەی بەرزی دنیـای عـاشـقـان
شـیـعـری بەنرخی مـەجلیسی کوردان
هاتمە خـزمـــەتت چوون تۆ ســـەرداری
بۆ دڵســـووتاوان جـــێگای هاواری
منیش وەکـو تۆ فـیـدایی و شـەیدام
بۆ یارەکـــەی خـۆم دڵ پڕ لە ســەودام
یاری من جــیـــایە(٢) بیـــر و بڕوایە
ڕێ پیـــشـــاندەری عـــەزم و توانایە
کـۆن ئەڕووخـێنێ، نوێ دروست ئەکـا
خـــــەم ئـەڕەوێـنـێ، زوڵـم لائـەبـا

چەند سەرنجێک دەربارەی ئەم شیعرە:

١- ئەم شیعرەمان لە بەڕێز (محەمەد سەعید سەلیم جاف) وەرگرت و پێشتریش هەر خۆی دوو جار بڵاوی کردۆتەوە. جارێ لە پاشکۆی (عیراق)ی ژمارە ٤٩ی ساڵی **١٩٨٣**دا جارێکیش لە گۆڤاری بەیانی ژمارە **٨٣**ی ساڵی **١٩٨٢**دا. هەردوو جار پێشەکی کورتی بۆ نووسیون.

٢- پێشەکییەکان جیاوازی هەیە و مرۆڤ دەخاتە گومان و دوودڵییەوە سەبارەت بەم شیعرە کە هی پیرەمێرد بێت.

٣- گەلێ وشە و واتا و گوزارەی تیایە کە هی پیرەمێرد نین.

٤- ئەگەر ئەم شیعرە دەقەکەی هەورامی بێت و پیرەمێرد گۆڕیبێتی بۆ شێوەی سلێمانی ئەوا وەک لە کۆتایی شیعرەکەوە دیارە ئوسلوبی پیرەمێردی تیا دیارە و دەستکاری دەقەکەی کردووە. ئەگەریش شیعرەکە هی پیرەمێرد خۆی بێ ئەوا لە دوای خۆی دەستکاری کراوە و هەندێ ئاڵوگۆڕی زەقی تیادا دیارە.

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە. هەروەها سەبارەت بەهەندێ تێبینی بڕوانە کۆتایی شیعرەکە.

(٢) بەلای منەوە (جیا)یە نەک (چیا) چونکە پیرەمێرد هەرگیز وشەی چیای بەکار نەهێناوە و هەمیشە شاخی نووسیوە.

***

بۆ کۆچی عبدالقادری کوڕی سەید ئەحمەدی خانەقا

١٩٣٢

ئاه عبدالقادر چیت لێ هات، کوێ چووی(١)
بەڵـێ تـۆ پیــــاوی، ئـەم دەورە نـەبووی

دنیا خراپ بوو، تا هات ئەگۆڕڕا
ئاسایش نەبوو، مەگەر لە گۆڕا
بەڵام بەزەییت بەباوکتا نەهات
پشتت وا شکاند، وەختە بێتە لات
تۆ چاک بووی کەچی خراپت نواند
خانەقای دڵی، چاکانت ڕووخاند
بەرگی ئەم جەژنە، شینە ماتەمە
هەور هێشتا ئەگری، هێشتاکو کەمە
ئەم بانگکردنە مژدەی عەفوە بۆی
قادر عەبدی بانگ کردەوە لای خۆی

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە. هەروەها لەو کەشکۆڵەی نەجمەددین مەلا. بۆ (حەمە صالح ئاغای قزڵجی) نووسیوە لە لاپەڕە ٢٢١-٢٢٢ دا ئەم شیعرە نووسراوەتەوە. بەڵام لەهەندێ جێگا دا جیاوازییان هەیە لە دانانی وشەکاندا بەڵام مانا و مەبەست هەر یەکێکە. لەدوای بەیتی پێنجەمەوە دوو بەیت هەیە و دوا بەیتیش کەمێ جیاوازە. ئەو دوو بەیتەی لای نەجمەددین مەلا و دوا بەیتی شیعرەکە دەنووسین:

تازە نەمامان وا لە گوڵایە
تازە نەمامان وا لە گەڵایە
فەلەک هیچ ناڵێم، پیشەت بەدییە
خوایە هیچ ناڵێم، خۆت کوڕت نییە
تەئریخی کۆچە، نیوە شیعری دوای
قادر عەبدی خۆی بانگ کردەوە لای
(١٣٥١ کۆچی)

***

شیعری نوخشەی تازە شاعیر(١)

١٩٤٠

شاڵ و قاشاو بۆ یەختەی ڕەش
دیزەی ڕەش لەسەر ئاگری گەش
گیپە و کەشکەک بەڕۆنی لەش
دەستدار ئەیبا و بێ دەست بێ بەش
ماندوو نەبیت پوورە وەنەوش
تۆش بەندێک بڵێ تەواوە

بووکە خازێی گۆرانیبێژ
هەموو سەری مانگێک بێ نوێژ
هەڵدەپەڕێت وەک داراوێژ
گۆشتی مێی گێژ، درەوی لێژ
لەسەر گردی توورەکە ڕێژ
نازانین چی لێ قەوماوە
دەمت ژوورە و لووتت کوورە
ملت گێزەر مەمکت توورە
چەند دۆست ئەگری لەبەر بوورە
ئەو چاوەت کە وەک کلتوورە
بۆیە وا خەڵکت لێ دوورە
زۆر کەس لێت بە بەند و باوە
کورتە باڵای گوێلک چاوە
دەم و زوڵفت هەردووک خاوە
کەس نەما، هەر منت ماوە
ڕوویەکمان لێ بکە بەملاوە
وای لە چی و وای لە دۆشاوە
چرا هەڵکە، چی تیا ماوە؟!
دنیام پێوا، قوژبن و سووچ
ڕەتاندمت بە پڕ و پووچ
چڕنووک، نوقورچ بۆ ماچ و مووچ
ڕەتێکت برد، کەوتیتە نووچ
ئۆخەی تۆی کەوتووی لنگە و قووچ
جێگای شارراوەت دیارە
لەپاش چەندان بووی بەیارم
وەک تێمگەیشتووی بەکارم
یارۆکەی خۆزگە بەپارم
جوانیت مژیم لێت بەکارم

سمینم سمۆرەی دارم
نەماوە، هێلم بڕاوە
برژانگ کەر دڕ، زوڵفت وەک داس
لەبیرتە سەر جۆگای قورتاس
لێی ڕاکشابووی بێ ئاوەڵ کراس
ئەتوت ئاخ بۆ تلێ ڕێواس
ماندووت کردم هەی خوا نەناس
خۆزگە بەپارت پێ ماوە
ئاوی چەقان گەرم و گوڕە
چی بکەم لەو خوێن سارد و سڕە
خۆی کورتە و درێژ دادڕە
زۆر بەگێچەڵە و دەمشڕە
ئەمگەزێ وەک مەشکەدڕە
ژەهری کوللەم بۆ داناوە

....

(١) پیرەمێرد سێ شیعری بۆ پلار و گاڵتە پێکردنی ئەو تازە شاعیرانەی سالآنی چل داناوە. وا لێرەدا دەیاننووسین. بەلآم سەبارەت بەبیروڕا و سەرنجی ئێمە لەم بارەیەوە بڕوانە پیرەمێرد و شیعری نوێی سەردەمەکەی.

***

شیعری نوخشەی تازە شاعیر

خۆ هەڵبەستی ئەم دەورە
لە جێی خوێندن و دەورە
جنۆکەمان لە دەورە
بسم اللە کەین بەدەورە
دەوریە پلآوی چەورە
وەک کۆتر کەوتە دەورە
ئەچێ بۆ پیاوی گەورە
ئاسمانی ئێمە هەورە

یەکێ بوو یەکێ نەبوو
لەو دووانە ئەوەی نەچوو
کەرێکی بێ گوێچکە بوو
بۆ خۆی بۆ کێشە ئەچوو
کەرە لە دەست خۆی دەرچوو
ئیتر لە ناوا گوم بوو
کەچی ئەوەی کە نەبوو
کەرەکەی فرۆشتبوو
کەری خستبووە هەڕاج
فرۆشتی بێ خەرج و باج
تفەنگێکی بێ گوللە
دیزەکەیەکی دانوولە
گونیە شڕێکی بێ ناو
چەقۆیەکی دەم شکاو
هەمووی کڕی چوو بۆ ڕاو
لەسەر سەرچاوەی سەراو
هەروا ئەیڕوانیە ناو ئاو
بە سیحری مەلا خنکاو
وەک ئاوێنەی ئەسکەندەر
ڕوانی لەودیو تاریدەر
وا (چێر)گێ نیشتۆتەوە
ڕوو بەڕووی ملەکەوە
فیشەکی نایە تفەنگ
هاویشتی بێ ناڵە و دەنگ
نەیگەیشتێ و چێرگی کوشت
خۆی کەوت لەسەر گازی پشت
گونیە شڕی هەڵسووڕان
چێرگی شل شل تێ چەسپان
بردیە ماڵەوە لێی نا
لەناو دیزەی بێ بنا

له کۆلانێکی کەما
گۆشتی ڕۆی ئاوی ما
هێندە سوێر و چەور بوو
هەرچی خواردی زگی چوو[1]
ئەوەی کە نەیخواردبوو
چەوری لێوی بەستبوو
ئەوەی کە نەیچەشتبوو
بە ڕیشیەوە مەیی بوو
سەگ هات ڕیشی لستەوە
سەگی گرت بەدەستەوە
کە کێشای بەزەوییا
سەد تۆپ بلووری ڕیا
خاوەن سەگ و سمێڵ چەور
لە یەک کەوتنە شەڕە تەور
هەریەکە بۆ خۆی ئەبرد
ئەوان بەشیان نە ئەکرد
لەولاوە قۆڵچی تەموین
هات و تێی خوڕین بە قین
وتی ئەمە قاچاغە
لە قاچاغ جەرگمان داغە
لە دەست ئەوانی وەرگرت
بەبێ قرە بەشیان کرد
بۆیە پرسین نەماوە
کەوا بەشکردن باوە
ئەم هەرایە و گەردشە
هی ئەوەیە بێ بەشە

....

(١) لای م. هـ نووسراوە بەڕیشیەوەی مەیی بوو.

***

پێڕەوی شاعیرێکی بێ ناو

١٩٣٩

باڵا وەک کەنووی بێ گەرد و ناسک
کەللە وەک دەهۆڵ مل وەکو داسک
تفەنگ لە شان و بەسواری لاسک
چەند خۆشە باز و هەڵمەت بۆ باسک
غەرقی عەرەق بێ، کەللە هەتا سک
بگری بەقەتار، شادبە بە ڕۆ ڕۆ
نەنکت نەمردووە، هەڵپەڕە ئەمڕۆ
گێلاس و شفتە، هەی تووڕە و ترۆ
نەکەی بێ بەش بی، هەستە زوو بڕۆ
بە فیدای باڵات بم ئەگریجە پەڕۆ
سووتووی نێرگەلە گفتوگۆی قومری
چەپڵە بەلاقی شەست و نۆی هیجری
سەماوەری زەرد خەڵووزی بەفری
فەرتەنەی بەهار، سوڕ سوڕەی بەحری
وریابە گیانە، نەکەی قەت بمری
گوڵاڵەی هەتاو، سێبەری چەتری
ئاوێنە و شانە و کێلی سەر قەبری
کل و کلتوور و دەستاڕ و تەوری
سینی بەمەنجەڵ، سێپا بەدەوری
چێشتی هەرشتە و خۆرشتی چەوری
سەمای مریشک و قووقووی کەڵەشێر
بە دەستی شکاو بەدوو چاوی کوێر
بێ با بنۆشین دوو جام ئاوی سوێر
چووینە سەر لووتکەی شاخی شارباژێڕ
بۆ ڕاوە ماسی بن بەرد و تاوێر

***

بەزەیی

١٩٣٢

بابە سەیری ئەم بەرخە کە چەند جوانە
ڕۆڵە، ئەوە بەرخی مەڕی خۆمانە
بابە، توخوا، با ئەم بەرخە هی من بێ
وای لێ ئەکەم، قۆچ لێ نەدا، هێمن بێ
ڕۆڵە تۆ ئەم بەرخەت بۆچی خۆش ئەوێ
وا دام بە تۆ، بەخێوی کە، ئەیزانی؟![1]
بیشۆ، پاکی ڕاگرە، هەتا ئەتوانی
ئەم بەرخە گەر بەخێو بکرێ و بێت بە مەڕ
لە سێو و مێو چاکتر بۆمان دێتە بەر
شیری ئەبێ ئەیخۆینەوە سبەینان
سەرتوێژی ماستەکەی ئەخۆین لەگەڵ نان
کەشک و سیرێژ و سوێرەکە و پەنیری
ئەیخۆیت و بۆ کەس و کاری ئەنێری
خوری ئەکەین بە جاجم و پۆپەشمێن
بە بەرماڵ و جەواڵ و شاڵ و سەرزین
بەزاووزێ، پەرە ئەگرن، زۆر ئەبن
ڕانێکی لێ دێتە بەر، نایە، لەبن
کە میوان هات، سەری ئەبڕین گۆشتەکەی،
نەء، نەء، تو خوا بابە، ئەوە قەت نەکەی
بەستەزمانە، خانەزایە، شیر مژە
وەک ئێمە ژینی خۆش ئەوێ، مەیکوژە
بەرخێ کە ئەوەندە، چاکەی بێ بۆمان
سەری نەبڕین، گوناه نەکەین، بۆ خۆمان

(١) ئەو نیوە دێڕە لە چاپی م. هـ دا دوو بڕگەی زیاد بوو، واتە دەبووە سیانزە بڕگە. لە نوسخەی ئێمەدا وەک سەراپای شیعرەکە هەر یانزە بڕگە بوو.

***

«زینهار لە تکا[1] مەچۆ بۆ تکا[2]
کە کەوتیە تکا، ئابڕووت تکا»

(١) واتە: گریانی بەکوڵ. کە مرۆڤ زۆر گریا بە تکا ئەچێ. م. هـ.
(٢) تکا: پاڕانەوە. م. هـ.

***

پەنا بەخوا

«بۆ سەید عەلی بسم الله»

کە چوویتە پاڵ ژن بسم الله بکەی
منالی چاکی لێ دروست ئەکەی
ئەوی لەناوی بسم الله ڕاکا
دیارە ئەو دەمەش بسم الله ناکا
کەوابوو نەوەی بەبێ بسم الله
ئەبێ پێی بڵێی (أعوذ بالله)
ئەوەی کە درەنگ بووبێ بەزاوا
بەم گرانییە، چۆن نەوەی زاوە
تەنها سوورەتێک، بێ بسم اللەیە
دووی تر یەکی دوو بسم اللەی تیایە
شارەکەی ئێمە سلێمانییە
بسم اللەی ئێمە کە قورئانییە
بۆچی لە ترسا، بسم الله نەکەین
بۆچی جنۆکە، لەناو دەرنەکەین
ئێستە جنۆکە، ناچنە کێوی قاف
ئەکەونە غابات بەلاف و گەزاف

***

ناوەڕۆک

پێشـەکی 7
چەند وشەیەک لە بارەی ئەم یاداشتانەی (پیرەمێرد)ەوە 9
دنیـام چۆن دی؟ 10
من و تەرەفـداری ئافـرەت 26
ئەوانەی ناسیمن
١- حەمدی بەگی صاحبقران 29
٢- مەحموود پاشای جاف 30
٣- صالّح زەکی بەگ 32
٤- ئەمین زەکی بەگ 33
٥- گۆران - عەبدوڵڵا بەگی سلێمان بەگی کاتب فارسی 35
٦- شێخ ڕەزای تاڵەبانی 36
٧- زێـوەر 37
٨- عەلائەددین سەجادی 38
٩- سەید ئەحمەدی خانەقا 39
١٠- تۆفـیق وەهبی 41
١١- بەدرخانییەکان 42
١٢- ئەحـەی جـاو 43
١٣- مـەولەوی 44
وەسیەتنامەی پیرەمێرد 47
ژیانی پیرەمێرد
یەکەم: ژیانی لەخوێندن و فەرمانی میریدا 48
ژیانی پیرەمێرد - دووەم 50
ژیانی ئەدەبی و ڕۆژنامەنووسی پیرەمێرد 51
بەرهەمەکانی پیرەمێرد 61
پیرەمێرد و چیرۆک 62
پیرەمێرد و زمان 63
نیشانە تایبەتییەکانی شیعری پیرەمێرد
بابەت و ناوەڕۆکی شیعرەکان 64
پیرەمێرد و شێوەی شیعر 64
کارە مەزنەکانی پیرەمێرد لە پێشخستنی ئەدەب و فۆلکلۆری کوردیدا 65

پیرەمێرد و هەوڵێک لە چەسپاندنی ئەدەبی بەراوردکاریدا 69
چەند لاپەڕەیەکی شارراوە لە ژیانی پیرەمێرد
بەشی یەکەم
نامەیەکی بڵاونەکراوە 73
بەشی دووەم 76
بەشی سێیەم
خۆشەویستی پیرەمێرد و میهرەبان خاتوون 79
چەند زانیارییەکی نوێ لەبارەی نەورۆز و پیرەمێردەوە
بەشی یەکەم 82
نەورۆز و پیرەمێرد لە پێش ساڵی (١٩٠٠)دا و پێش چوونی پیرەمێرد بۆ تورکیا 82
دووەم: پیرەمێرد لە نێوان ئاگری نەورۆز و تاوانبارکردنی بەلایەنگریی ئینگلیزەکان 84
بەشی دووەم
لێکدانەوە زانستییەکانی پیرەمێرد بۆ نەورۆز
یەکەم: باوکی باڵا و دایکی خوارەوە 87
دووەم: ئاگری نەورۆز پەیوەندی بەزەردەشتەوە نییە 88
سێیەم: لێکدانەوەی ئەستێرەناسی (فەلەکی) و زانستی سەبارەت بەنەورۆز 88
چوارەم: بەرانبەر وەستانی شەو و ڕۆژ 89
دواجار: وێنەیەک لە خەم و ئازارەکانی ئەم مرۆڤە 89
پیرەمێرد و ڕۆژنامەی «کورد» 90
سەرەتایەکی مێژوویی 90
سەبارەت بە ڕۆژنامەی (کورد) و کۆمەڵەی کورد 90
چەند لایەنێکی شارراوە لە ژیانی ڕۆژنامەگەریی پیرەمێردی نەمر
بەشی یەکەم: پیرە کوردی ئەستەمۆڵ 97
بەشی دووەم 107
پیرەمێرد و سێ نووسینی مێژوویی 110
نووسینی یەکەم: نەجمەددین مەلا، ١٩٣٧ زایینی 111
نووسینی دووەم: پیرەمێرد - حاجی تۆفیق بەگ - عەلی باپیر ئاغا (١٩٣٩) 112
نووسینی سێیەم: پیرەمێرد- زێوەر 113
چەند سەرنجێک دەربارەی ئەم نووسینە 114
لە ترەنی ڕێی ئەستەمۆڵدا بێژراوە 117

دامەزراندنی کۆمەڵەی زانستی 119
ختوکەی شاعیرێکە تێدەگا خۆی 120
بۆ جەژنی لەدایک بوونی مەلیک غازی 126
شیوەنی شەهیدانی کوردی سەروو 126
هاتن شەهیدەکان 131
تاکە بەیت 132
من و ئەستێرەکان 132
پێ هەڵخزان 133
پێ هەڵخزان 134
حسی کوردی لاوکی سادەی دەوێ 134
کۆستی بوومەلەرزەی پێنجوین 135
بۆ لافاوی سلێمانی 136
بورجی ڕۆژی کورد 138
ئەستێرەی بەختم 140
یادێکی حەزین 141
ئاوات 142
ئەم خاکە پاکە 143
تاکە بەیتێ 144
ناڵەی دڵتەنگی 145
قەلەندەر تۆراوە 146
لە بەردی توانج 147
تاکە بەیت 148
قەومی کورد 149
تاکە بەیت 150
بۆتەی سروشت 150
نەورۆز 152
نەشیدەی زانستی بۆ نەورۆز 153
تاکە بەیت 154
بەهار و نەورۆز 154
نەورۆزنامەی نەسرین و پەروین 155
نەورۆز 156

نەورۆزانە 158
نەورۆز و مەولوود 159
وەفدی کوردستان 160
هاوین 161
هاوین 162
نەعرەی دێوانە 163
بۆ شەهیدانی ٢٤ی ئایاری ١٩٢٥ 164
مامە خەمە 164
یاران نەوبەهار 165
جەژنی مەولوود و نەورۆز 167
کۆنەفرۆشی 168
فەلەک نایەڵێ 169
شەڕ لەگەڵ هەوادا 170
شیعری دووەم – بۆ ئێستگەی یافا 171
جەژنی قوربان 173
عەشرەت هاوارە 173
فەریادی پیرەمێرد 174
لەو ساوە 174
ئێمە کە کوردین 175
تاکە بەیت 176
دایکی وەتەن 176
سەرگوروشتە 177
سێ بەیت 179
بۆ مستەفا صائب 180
بەندی قەتار 182
بۆ بیست ساڵەی ژین- بەستەی هەی ژین 182
کزەی دەروون 183
یادی نازدارانی جاف 186
تاکە بەیت 189
تاڤگەی زەڵم 190
بۆ کۆچی شێخ نووری شێروانی 192

تاڤگەی زەڵم 192
بۆ شایی بابا عەلی 194
کوردیی ڕەوان 194
ئای نائومێدی 195
ئای چیم بەسەرهات 199
چوارین 200
ئای لە دەست پیریی 200
تافی جوانی 201
ناو قەدی چلەی زستن بچڕا 203
لەگیان بێزاریی 203
گوارەکەی گوێی یار 205
چەند ساڵ 206
بەندی قەتار 207
خەیاڵی خاڵی 207
بەفری بەهار 208
سێ تاکە بەیت 209
دیداری تۆ 209
گەلێ سزام دی 210
ڕۆژی تازە 211
نەوبەهار 212
بەهاری کەنار شار 212
بەیادی کۆن 214
محەبەت وەک یار 215
دەردی گرانی 215
گەرما 216
کردەوەی هیتلەر 217
های گەرمای هاوین 218
پایزی دڵتەنگ 219
سێ تاکە بەیت 220
لافی جوانی 221
بۆ کوێخا خەلیلی بنگردی مووان 221

شەوێ لە ئوتەی هەگبەلی 222
سەراپای کچە جاف 223
هەی کانی شەکراو 226
کوردی پەتی 227
پیرەمێرد لەناو گوڵانا 229
دڵەم نەویوە 231
دانیشتبووین لەگەڵ یار 232
بەستەی کوردی 235
خەڵکی هاواری 236
تەفرە 237
ناڵە 238
موعەمما 239
دڵ بەندی 239
زەمهەریر 240
بەیادی (ملک الشعرا) ڕەمزی 241
خواپێداو 242
شێخ لەتیف کلێشەی (ژین)ی ناردووە 244
بەیادی کۆن 244
کۆترە باریکە 245
بۆ «شێخ سەلام»ی شاعیر 246
وا گوڵ بەسەرچوو 246
کەوتە کلێشەم 247
کای کۆن 249
پەروا 250
چوارین 251
هاپیر کەوت 251
مرواری 252
لاسایی گوڵەوە چنی 252
کاریکاتێر بەشیعر 253
وامزانی 254
ئێشی دیدەی تۆ 254

گیانە بەسیەتی 255
شینی زین بۆ مەم 257
دوو تاکە بەیت 258
تۆ وام تێمەگە 258
تاکە بەیت 259
بەهاری ڕوو زەرد 260
کاریکاتێر بەشیعر 260
ستەمکاری 261
یاران کوێخایی 262
کاریکاتێر بەشیعر 263
شۆڕەبی 263
سۆزی پیرەمێرد 264
شیعرێکی کاریکاتێری بەناوی (فائق تۆفیق)ەوە 265
ئا دز کەدەیی 266
دڵ بەپەرۆشە 267
هەرا 268
بانگی بەیان 268
نەتەوە 269
وشکە سۆفیەکان 270
سیابازێ بووم 271
قافیەی کوردی 272
پێکەنین 274
بای خەزان 274
بە عاشق کوژی 276
عەشقی عەسری 277
کەوتمە ناو شێتان 277
بەهار هات 278
بۆ پێکەنین 279
کەو 280
ئەفسووس 280
کاروان 281

ژیانی کورد 283
بۆ قافیە 284
ژیانی کورد 284
بۆ کەنتوی بارامی تیاترۆچی 286
پۆکەر و جۆکەر 286
دەردی کۆمەڵایەتی 287
زێڕ 289
وەمزانی 290
لەخۆ بایی بوو 291
زستانی سەخت 291
بالۆرە 292
بەهاری 293
بێ کاری 295
ئاخ بۆ ئەم خاکە 297
دەردی گران 297
وردە زیو 299
قافیەش گران بوو 300
وڕێنە 301
خۆزگە 302
ناخۆشە لای 303
واتەی پڕ مانا 303
فەلسەفەی کورد 304
ئێمە 306
بەیتی ترێ 306
بەیتی ترخێنە 311
وردەکاری مەولەوی 314
ڕەشەبا 314
چوارینەی فەلسەفی 315
بۆ مەلیک غازی 316
مزگەوتی گەورەی سلێمانی 316
نوێژ 318

کۆمەڵی 319
هەندێ ئەڵێن 322
مێژووی هاتنە دنیای (هۆشمەند)ی حەسەن بەگی جاف 323
شیعرەکانی پیرەمێرد بۆ ئەمین زەکی بەگ 324
شیعری قانع ١٩٣٩ 327
بۆ چلەی مستەفا پاشای یامولکی 329
بۆ ئەمین زەکی بەگ و صالح بەگی صاحبقران 329
بۆ سانحەی کچی ئەمین زەکی بەگ 330
کورتەیەکی ژیان و بەرهەمی ئەمین زەکی بەگ 330
سێ شیعر بۆ شێخ محەمەدی خاڵ 331
شیعری سێیەم بۆ شێخ محەمەدی خاڵ 333
بۆ کۆچی شێخ عەزیزی برای شێخ نووری شێخ صالحی شاعیر 335
دوو شیعری پیرەمێرد بۆ عەبدولواحد نووری 336
بۆ چلەی عەبدولواحد نووری 336
ئاهی زار 337
بەدکار 337
دوو شیعر بۆ کوڕێکی حەسەن فەهمی بەگی جاف 339
قەڵەندەر 340
ئای گیانە جەرگم 340
بۆ کۆچی سەید نووری نەقیب 341
بۆ کردنەوەی یانەی فەرمانبەرانی سلێمانی 341
حەفصە بەهارە 342
بۆ شەهیدان مستەفا خۆشناو و محەممەد قودسی 343
بۆ داخستنی گۆڤاری گەلاوێژ 344
بۆ گۆڤاری گەلاوێژ 345
بۆ گۆڤاری گەلاوێژ 346
دوو شیعری پیرەمێرد بۆ مەحوی 346
بۆ کۆتایی جەنگی جیهانی 346
شیوەنی نەو نەمامێک 347
دڵەکەم غەمگینە 348

بۆ ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ 348
دوو شیعر بۆ کۆچی جەمیل صدقی زەهاوی 349
بۆ کۆچی جەمیل صدقی زەهاوی 350
بۆ پەروین 351
ماتەم 351
بۆ حاجی عەلی ئاغا 352
گوڵستان، ڕەنگی زەردە 353
ماتەمی بەهار 355
بۆ ڕۆحی مەولەوی 355
بۆ سەید ئەحمەدی خانەقا لە کەرکوک 356
شینی مستەفا مەزهەر 356
بۆ کۆچی مەلا عەزیزی موفتی 357
ناسۆرێکی تازە بۆ دڵی کوردەواری 357
مزگەوتی خورماڵ 358
چوارین 359
بۆ کۆچی مەلا ئەفەندی (هەولێر) (مەلا گچکە) 359
بۆ کۆچی شێخ حسام الدینی تەوێڵە 360
بۆ فەیسەڵی کوڕی ئەحمەد ئەفەندی کە لە هەولێر کوژراوە 361
بۆ کچانی سلێمانی 361
بۆ خزمەتگوزارێک 364
بۆ علاءالدین سجادی 365
بۆ خزمەتگوزارێک 365
دەمی بەیانیان 366
ئەی کچینە 367
ئەی کچینە 368
گۆرانییەکی مەکتەبی کچان 368
سێبەر 369
تازە گوڵی چیمەنین 370
بەستەی کوردی 370
گۆرانی 371

گۆرانی سپورت 372
گۆرانی بەهار 373
گۆرانی نەسرین 374
گۆرانی جەژن و بەهار 375
دڵ گەشایەوە 376
گلەیی لەکەس ناکەم 376
بەندی شەماڵ 377
بەندێکی مێژوویی 380
بۆ شێخ قادری گۆپتەپەیی 382
بۆ عزەت ئەفەندی 383
پیرۆزبایی فرزەندی تازەی مەلیک 383
بۆ شێخ عومەری خانەقا 384
بەبۆنەی دەرچوونەوەی ڕۆژنامەی ژین 384
ناوێرین بڵێین 385
دەستکردی کچان 386
باوک و فرزەندی 387
بۆ عەلی کەمال ئەوڕەحمان 387
بەکرێ گیراو 387
شاعیری پینەچی 388
بۆ شێخ نووری شێخساڵح و جەنابی کوڕی 389
دوایی هیتلەر 389
بۆ وەصی عیراق 390
خێوەتی دنیا 391
توانجی میللەت 392
بۆ زێوەر 393
بۆ زێوەر 394
بەندی پیریی 394
فەریادی دووری- بۆ ڕەشید نەجیب 395
وردە زیو 396
پەندی ڕۆژگار 397
هار و مار 397

بۆ ڕەشید نەجیب 398
بۆ مەرگی حاجی ئەحمەدی حاجی کەریم 398
هەڵمەت 399
بەیتێک بۆ شێخ سەلامی شاعیر 399
دڵسۆزی 399
بۆ مەعرەزی کچان 400
بۆ ڕۆژنامەی ژیان 401
دێوانەی ناشاد 401
بۆ کۆچی عبدالقادری کوڕی سەید ئەحمەدی خانەقا 402
شیعری نوخشەی تازە شاعیر 403
شیعری نوخشەی تازە شاعیر 405
پێڕەوی شاعیرێکی بێ ناو 408
بەزەیی 409
پەنا بەخوا- «بۆ سەید عەلی بسم الله» 410

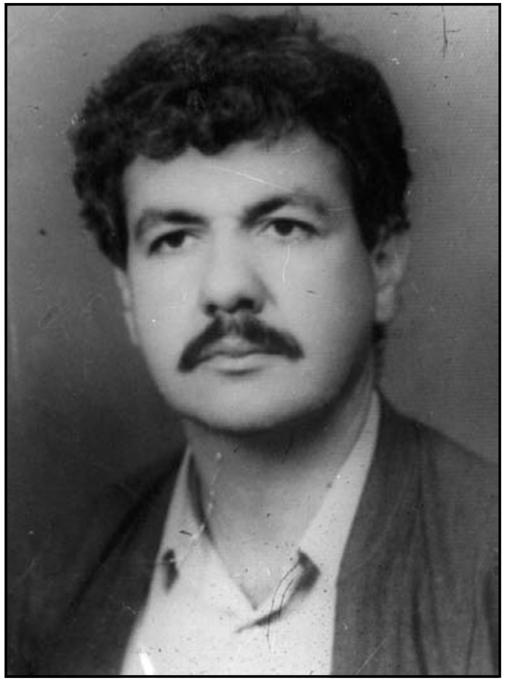

ئومێد ئاشنا

* لە بنەماڵەیەکی ڕۆشنبیر و ئایینپەروەر لە سلێمانی ساڵی ١٩٥٥ لە دایک بووە.
* ساڵی ١٩٧٨-١٩٧٩ پەیمانگای پێگەیاندنی مامۆستایانی لە هەولێر تەواو کردووە و لە ناوچەکانی قەرەداغ و دوکان و دەربەندیخان و پاشان سلێمانی مامۆستا بووە.
* لە ساڵی ١٩٧٨وە ئەندامی یەکێتی نووسەرانی کورد بووە.
* لە ساڵی ١٩٩٤ خانەنشین کراوە لەسەر داوای خۆی. بۆ ئەوەی دەرفەتی تەواوی هەبێ بۆ خزمەتکردن لە بواری ساغکردنەوە و کۆکردنەوەی بەرهەمی ئەدەبی و ڕۆشنبیری نەتەوەکەمان.
* پرۆژەیەکی ئەدەبی بەدەستەوە بوو بەناوی (پرۆژەی سەد کتێبی کوردی) کە توانی نزیکەی (٧٠) حەفتا کتێب و نامیلکەی لێ چاپ بکات بەڵام بەژمارەی کەم بەهۆی بێ توانایی مادی.
* سامانێکی ئەدەبی زۆری بەجێ هێشتووە بەڵام زۆربەیان هەر دەستنووسن.
* لە ١٦/١/٢٠٠٠ لە تەمەنی ٤٥ ساڵی و لە هەرەتی بەرهەمهێناندا کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان نێژراوە.
* ژمارەیەکی زۆر دەستنووس و سێ جگەرگۆشەی بەناوی «سیامەند و سایە و شاد» لەپاش بەجێ ماوە.

ئەم سێ بەرهەمەی لە دەزگای ئاراس بڵاو بوونەتەوە:

- ڕەشید نەجیب: ژیان و بەرهەمی.
- ئەشکی باوان: بەرهەمە بڵاونەکراوەکانی کامەران موکری.
- پیرەمێرد و پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی: دوو بەرگ لە ٩٠٠ لاپەڕەدا.
- و چەندان بەرهەمی تریشی بەڕێوەن.